

Դեկտեմբեր 13, 2008

Պատմությունը, որ պետք է ներկայացնեմ իմ սիրելի ընթերցողին, արտասովոր է՝ մի քանի պատճառներով: Կարծում եմ՝ շատ քչերն էին սպասում, որ հետախուզման մեջ գտնվելու այս ընթացքում ես կհաջողացնեմ շուրջերկրյա ճանապարհորդություն կատարել:

Այո, այո, ես պատրաստվում եմ ձեզ պատմել իմ կատարած անհավանական շուրջերկրյա ճանապարհորդության մասին, որ սկսվեց մարտի 3-ին: Եթե հիշողությունս կամ իմացությունս ինձ չի դավաճանում, ես հետախուզման մեջ գտնվող առաջին անձն եմ, որ կարողացել է պտտվել աշխարհի շուրջը, համենայնդեպ՝ առաջինն եմ, որ հայտարարում է այդ մասին:

Դեկտեմբեր 12, 2008

1. Մեկնարկ՝ հանպատրաստից

Չնայած որպես իմ ճամփորդության պաշտոնական մեկնարկի օր նշեցի մարտի 3-ը, իրականում այն սկսվել է հենց մարտի 1-ի՝ լույս 2-ի գիշերը: Ես ՀՀ-ում Ֆրանսիայի դեսպանատան հարակից տարածքը լքող վերջին խմբի մեջ էի: Մարտի 1-ի դեպքերի թատերաբեմը բոլոր կողմերից շրջափակված էր ոստիկանական, ԱԱԾ, բանակային եւ անհայտ ծագման այլ ուժերի կողմից, եւ ինչպես հասկանում եք, այդ տարածքը լքելը առանձնապես հեշտ չէր, մանավանդ որ ԱԱԾ մի քանի օպերատիվ խմբեր հենց սկզբից հետապնդում էին ինձ: Իսկ հետապնդումը կրնակալիս էր, բառիս բուն իմաստով. պատկերացրեք, մի պահ ինձ եւ ԱԱԾ աշխատակցին իրարից բաժանում էր մետրուկեսից էլ պակաս մի տարածք: Հենց այդ պահին էլ ինձ համակեց զգացողությունը, թե իմ կյանքի առաջիկա ամիսները լի են լինելու հրաշքներով, որովհետեւ ԱԱԾ աշխատակիցը, որ, ինչպես նշեցի, ինձնից մետրուկես հեռավորության վրա էր, նայում էր ինձ ու չէր տեսնում: Քիչ էր մնում՝ ձեռքս տանեի գլխիս՝ ստուգելու համար, թե արդյո՞ք «անտեսանելի գլխարկ» չեմ կրում, բայց որեւէ շարժում անելը այս վիճակում անպատեհ կլիներ, եւ ես շարունակեցի կանգնած մնալ՝ որպես հուշարձան: Բայց ի՞նչ թաքցնեմ, սիրտս բաբախում էր ոչ թե արձանի, այլ հենց նոր համաշխարհային ռեկորդ սահմանած արագավազորդի սրտի նման: ԱԱԾ-ական

բարեկամս, սակայն, որ փնտրող հայացքով ուղիղ ինձ էր նայում մի սերժանտ հեռավորությունից, կարծես ոչ միայն տեսողությունն էր կորցրել ու լսողությունը (սրտիս չրիկթրիկոցը չէր լսում), այլև հոտառությունը. չէ՞ որ ինը գիշեր ազատության խարույկների շուրջ լուսացնելով՝ ես անտանելի ծխահոտ էի բուրում: Չնայած սրան՝ հրաշքը տեղի ունեցավ. իմ որսորդը նայեց, նայեց, ու թերեւս բաց թողնելով արտահերթ կոչում ստանալու հնարավորությունը՝ հեռացավ:

Հետապնդումը սրանով, իհարկե, չավարտվեց եւ դեռ շարունակվելու էր, բայց ԱԱԾ-ական հայրենակիցներս նորից ինձ այդքան մոտ գտնվելու էին միայն մեկ անգամ. ի տարբերություն նախորդի, այս դեպքում մեր միջեւ անթափանցիկ պատնեշ կար, եւ ինձ կարող էին հայտնաբերել, եթե բացեին դուռը, ինչը տեղի չունեցավ, իսկ դա նշանակում էր, որ իմ անհավանական ճանապարհորդությունը դեռ շարունակվելու էր: Առաջին դեպքի համեմատությամբ, այս երկրորդը ամենեւին էլ հրաշք չէր, չնայած՝ առաջինի չպատահելու դեպքում կարող էր նման հավակնություն ունենալ: Բայց առաջին դեպքը տեղի էր ունեցել եւ բավական բարձր նշաձող սահմանել, այնպես որ՝ նրա հետ համեմատվելը հեշտ չէր:

Այսպես, ուրեմն, որսորդը հեռացավ՝ ինձ թողնելով անորոշության մեջ, ու մինչ մտածում էի՝ կհայտնվե՞մ արդյոք Երեւանի ուղղիչ տանը, թե՞ ոչ, անակնկալ կերպով հանդիպեցի նրան, ով ինձ պետք է հասցներ Թիֆլիս: Այս մարդուն, որին պայմանականորեն կանվանեմ Իմաստուն Ծերուկ, եւ վաղուցվանից գիտեի, բայց մոտիկից ծանոթացել եմ 2007 թվականի մայիսին Ազատության հրապարակում նստացույց անելիս, ակցիա, որ հանրությանը հայտնի է «1+» անունով: Այդ մարդը ամենեւին էլ ծերուկ չէ, բայց ինչպես բազմիցս համոզվեցի՝ իմաստուն է: Եւ եթե պիտի գրեմ, որ նա իմաստուն է, ստիպված եմ նրան նաեւ Ծերուկ անվանել՝ ժանրի կանոններով: Ի վերջո, «երիտասարդ իմաստուն» ասել չի լինի. եթե իմաստուն է, ուրեմն պետք է նաեւ ծերուկ լինի: Ահա, ուրեմն՝ Իմաստուն Ծերուկի հետ իմ հանդիպումը շատ պատեհ էր, որովհետեւ նա իմ սակավաթիվ ծանոթներից էր, ով չէր գտնվում ձերբակալության ենթակա անձանց ցուցակում: Նա ոչ մի կերպ չի կարող զանգվածային անկարգություններ կազմակերպողի դերին հավակնել, նաեւ չէր կարող մեզ հետ յուրացնել իշխանությունը, որովհետեւ մարտի 1-ից առաջ էլ ուներ այդ

իշխանությունը, հիմա էլ ունի: Կարճ ասած՝ Իմաստուն Ծերուկը այն մարդկանցից է, որոնց պաշտպանելու համար, ըստ իշխանությունների, իմ ընկերներին ու ինձ հարկավոր էր ձերբակալել:

Իմաստուն Ծերուկին, սակայն, մեր հանդիպումը չվախեցրեց. ընդհակառակը, որոշեց լրջորեն զբաղվել իմ անվտանգության հարցով: Նա գիտեր, որ ԱԱԾ-ն ինձ փնտրում է, գիտեր, որ փնտրտուքի ծավալները գնալով մեծանում են, եւ ես Երեւանում, ապա եւ Հայաստանում չձերբակալվելու շանս չունեմ: Ինչպես արդեն ասացի, նա ի վերջո ինձ տարավ Թիֆլիս, ըստ էության՝ առանց իմ կարծիքը հաշվի առնելու: Ես ակամա հայտնվեցի այնտեղ: Սա էլ հրաշք էր եւ կարող էր տեղի չունենալ, քանի որ ԱԱԾ-ն շարունակում էր ինձ, հիմա արդեն մեզ կրնկակոխ հետապնդել: Բայց նրանք իմ հետքը Դիլիջանում կորցրեցին. ԱԱԾ-ն այստեղից շարժվեց դեպի Հաղարծին գյուղ, որտեղ ապրում են մայրական կողմի իմ հարազատները, ապա եւ Իջեւան, ուր ապրում են ծնողներս, եղբայրս, ընկերներս: ԱԱԾ-ն հույս ուներ ինձ գտնել այդ կողմերում, բայց մենք այդ մասին իմանալով՝ Դիլիջանից թեքվեցինք դեպի Լոռվա մարզ: Միանգամից ասեմ՝ Իմաստուն Ծերուկը Լոռվա մարզում լուրջ կապեր եւ մոտակա անտառների, ձորերի մասին լավ պատկերացում ունեցող մեկը դուրս եկավ: Ուստի նրա համար առանձնապես դժվար չէր մեզ համար զարտուղի, այսինքն՝ անվտանգ ճանապարհների երթուղի նախագծել եւ տեղացիների օգնությամբ իրականացնել նախագիծը՝ դուրս գալ հայ-վրացական սահմանի մի ամայի հատված եւ անարգել հատել այդ սահմանը: Ի վերջո, մենք հայտնվեցինք Ջավախքում, եւ այս ճամփորդությունը ինձ ստիպեց մտածել, թե արդյոք Իմաստուն Ծերուկը իր իշխանական դիրքը օգտագործելով՝ մաքսանենգությամբ չի զբաղվում: Համենայնդեպս, եթե նա կարող է այդպես անարգել հետախուզվողին երկրից դուրս բերել, նույն հաջողությամբ կարող է ապրանքներ ներկրել եւ արտահանել: Այս կասկածներս ավելի խորացան Թիֆլիսում նրա տուն ունենալու հանգամանքով, բայց այս պահին այդ մարդը իմ բարերարն էր, եւ իրավապահ մարմինները փնտրում էին ինձ եւ ոչ թե իրեն:

Իսկ Փարվանա լիճը ես այդպես էլ չտեսա. երբ նրա ափին լինելու ցանկության մասին ասացի ուղեկցիս, նա հեզնեց. «Դու տուրի՞ստ ես, թե՞ հանցագործ»: Իմ այն

փաստարկը, թե կարելի է հաճելին համատեղել օգտակարի հետ, ըմբռնում չգտավ, եւ մենք շուտով հայտնվեցինք Թիֆլիսում, եւ Ծերուկը ինձ հանձնելով նոր ուղեկցիս՝ հեռացավ: Ես այդ ժամանակ չգիտեի, որ Ծերուկի հետ էլի եմ հանդիպելու իմ երկարատեւ ճանապարհորդության ընթացքում, ճանապարհորդություն, որ ինչպես սկսվել էր ակամա, այնպես էլ պետք է շուրջերկրյա դառնար ակամա:

2. Բարեւ, Վրաստան

Թիֆլիսում իմ ուղեկիցը լինելու էր Զուրաբ անունով մի տղա: Ճիշտն ասած՝ հայաստանյան կենցաղային նախապաշարման համաձայն, այս վրացի երիտասարդի հետ ծանոթությունից շատ բան չէի սպասում, բայց առաջ անցնելով՝ ասեմ, որ նա մի հարազատ ընկեր դարձավ ինձ համար, անուշ ախպեր: Զուրաբի հետ իմ ընկերության եզրակացությունը մեկն է. ափսոս, որ մենք, այսքան մոտ լինելով, այդքան վատ գիտենք վրացիներին, նրանց մշակույթը, նրանց զգացմունքներն ու ոգին: Նույնն էլ, ի դեպ, իրենք: Ու չնայած «մոտիկ հարեւանը հեռու բարեկամից լավ է» ասացվածքը մենք մերն են համարում, վրացիք՝ իրենցը, ո՛չ մենք ենք բավարար չափով կիրառում, ո՛չ վրացիք. ընդհակառակը, շատ դեպքերում ուղիղ հակառակ կերպով ենք վարվում:

Զուրաբի եւ իմ մտերմանալը թերեւս նրանով էր պայմանավորված, որ մենք շատ բանով էինք իրար նման: Նա էլ ինձ նման դպրոցն ավարտել էր մայրաքաղաքից հեռու, հետո ուսանող դառնալու համար եկել էր մայրաքաղաք եւ ապաստանել հորաքրոջ տանը, ուսանող դառնալու ճանապարհին բարդությունների հանդիպել ու դրանք հաղթահարել, նրա կյանքում էլ էր տատիկը մեծ դեր խաղացել:

Գործնական առումով՝ ինձ Վրաստան բերած հանգամանքները «սպասարկելու» համար նա լուրջ կապեր ուներ, մասնավորապես՝ սահմանապահների շրջանում: Մենք չգիտեինք, թե արդյոք իմ նկատմամբ հայտարարված հետախուզումը միջազգային է դարձել, բայց չէինք կասկածում, որ այն Վրաստան հասել է: Ուստի համոզված էինք, որ եթե վրաց իրավապահների ձեռքն ընկնեմ, նրանք ինձ անպայման կհանձնեն ՀՀ իշխանություններին՝ առանց այն էլ փխրուն հայ-վրացական հարաբերությունները չփչացնելու կամ լարվածություն չստեղծելու նկատառումով: Այս է պատճառը, որ Զուրաբը ձեռնամուխ եղավ ինձ Վրաստանից հանելու գործին, որը

հազար ու մի բարդության հետ էր կապված: Ու մինչ Ջուրաբի ընկեր սահմանապահները մեր գործերի կարգավորմամբ էին զբաղված, մենք, համենայնդեպս, հեռացանք Թիֆլիսից, մանավանդ որ, այսպես թե այնպես, Բաթում պիտի հասնեինք: Մեզ տեղ հասցնելու գործը ստանձնեց Ջուրաբի մանկության ընկեր, ազգությամբ քուրդ Ավոն, որը տաքսի էր քշում Թիֆլիսում: Նա համաձայնեց մեկ-երկու օր իր մեքենայով մեզ ծառայել, մանավանդ որ շատ էր ուզում, որ իր ընկերը պատշաճ մակարդակով ընդունի եւ ճանապարհի հյուրին:

Բայց մենք որոշ ժամանակ ունեինք, եւ Ջուրաբը ինձ համար հետաքրքիր ժամանց կազմակերպեց. մենք եղանք վրացիների հպարտությունը հանդիսացող Ջվարիում, որը 6-րդ դարի ճարտարապետական համալիր է, մտանք Ջուրաբի հայրենի գյուղ, որը մի չնաշխարհիկ լեռնային վայրում է. այստեղ տեսա շարքային վրացիների, կերա նրանց հացը՝ ճաղին, լսեցի նրանց զարմանալի-զարմանալի պատմությունները, որոնք լացելու չափ ծիծաղելի էին եւ լացելու չափ տխուր: Ես սիրեցի վրացիներին, որովհետեւ նրանք շատ նման են մեզ՝ հայերիս, թե՛ իրենց թերությունների, թե՛ առավելությունների մեջ: Վրաստանում ոչ մի արտառոց բան չպատահեց, եթե արտառոց չհամարենք այն, որ ես ուժեղ տպավորություններ ստացա, ինչի մասին մանրամասն խոսելու առիթ, հուսով եմ, կունենամ:

Ի վերջո մենք հասանք Բաթում, որտեղ պարզվեց՝ Ջուրաբի ընկեր սահմանապահները հարմար տարբերակ են գտել եւ պատրաստվում են ինձ ճանապարհել Հունաստան: Ճիշտն ասած, ես շատ ուրախացա, որ իմ հաջորդ կանգառը Հունաստանն էր դառնալու, որովհետեւ չէի ուզում Թուրքիա անցնել:

Հունաստան պետք է մեկնեի նավով, ուր ինձ պիտի տեղավորեր անձնակազմի մի անդամ՝ Անճոռնի Բիձուկը, որի պարտականությունը, ըստ էության, նավի վրա հավաքարարությունն անելն էր: Սա մի աներեւակայելի անճոռնի արտաքինով երիտասարդ էր, որը աչքի էր ընկնում ոչ միայն արտաքին այլանդակությամբ, այլեւ զարմանալի խելքով եւ սրամտությամբ: Բայց սա արդեն մեր պատմության հունական հատվածին է վերաբերում. իսկ վրացական մասը ավարտելով ասեմ, որ այն ավարտվեց դժբախտությամբ: Հենց առաջին օրը մեզ հետ նավ նստած մի դպրոցահասակ տղա խեղդվեց ծովում: Նա բաց ծովում վայր էր ընկել նավից, ոմանք

ասում էին՝ դիտավորյալ է թռել: Վրաստանում ծնված, մեծացած, բայց ազգությամբ հույն այդ տղայի ընտանիքը մեկնում էր Հունաստան՝ մշտական բնակության, եւ ահա՝ այսպիսի դժբախտության հանդիպեց:

Իսկ Զուրաբի հետ մենք բաժանվեցինք նորից հանդիպելու հաստատվճռականությամբ. նա ինձ դեռ կպատմի իր կյանքի բազմաթիվ պատմություններից. մինչ հանդիպում, բատոնո:

3. Ների՛ր ինձ, որդի՛ս

Ծովը մռայլ էր, բայց խաղաղ: Ինձ թվում էր, որ դա արտաքուստ եւ մի տեսակ արհեստական խաղաղություն է: Ի՞նչ է կատարվում ընդերքում, ի՞նչ է մտածում Ծովը եւ ի՞նչ է ուզում, ինչի՞ մասին է երագում: Բայց մի՞թե ես չեմ ճանաչում Ծովի երազանքը, մի՞թե չգիտեմ նրա մասին ամեն ինչ, համարյա ամեն ինչ: Մի՞թե ես այդ երազանքի իրագործմանը չեմ ծառայում:

Իսկ եթե այդ երազանքը անիրագործելի է, իսկ եթե սին է այդ երազանքը: Միեւնույն է, եւ պիտի ծառայեմ այդ երազանքին, պիտի անմնացորդ ծառայեմ, որովհետեւ խոստացել եմ որդուս...

Ես հիշում եմ այդ օրը: Տուն վերադարձա սովորականի նման ուշ: Նոյն-նոր ծառայողական մեքենաս ինձ հասցրեց մինչեւ մուտքի դուռը, նա ինձ վերցրել էր նոր նորոգված ու հարմարավետ աշխատավայրի մուտքի մոտից: Ես արդեն նաեւ տուն ունեմ, եւ այդ նոր նորոգված տանը ապրում եմ իմ սիրելիները, իմ ընտանիքը: Ես, որ գավառական իմ ծննդավայրը լքել եմ որպէս չարքաշ ընտանիքիս համար ծանրացող մի բեռ, հիմա արդեն կարող եմ ուսերիս կրել ոչ միայն սեփական ընտանիքի բեռը: Իմ բախտը բերեց, եւ ունեցա այդ շանսը, բայց մի՞թե դա ինչ-որ բան նշանակում է: Մի՞թե ես՝ իբր ազնիվ, իբր անկաշառ, իբր համարձակ, իբր հայտնի սուբյեկտս, ոչինչ չունեմ ասելու այն մարդկանց, ում բախտը չի բերելու, որոնք շանս չեն ունենալու, որովհետեւ մենք՝ բոլորս, նրանց գրկել ենք շանսից, հանուն սեփական շանսի: Մի՞թե մենք չպիտի պայքարենք, որ նրանք նույնպէս ունենան այդ շանսը: Չէ՞ որ կյանքը կարճ է, այնքան կարճ, որ կարելի է նաեւ չապրել, չէ՞ որ մեր կողքով անցնում են մարդիկ, որոնք չեն

ապրել ու չեն ապրելու: Մի՞թե մենք պիտի թույլ տանք, որ նրանք ապրեն առանց կյանքի...

Ես շեմքից ներս մտա: Որդիս անվրդով քնած էր: Ես ուրախացա, բայց ոչ թե իմ հարկի տակ տիրող խաղաղության համար, այլ, որ որդիս քնած էր: Ես չէի ուզում, որ մեր հայացքները հանդիպեն, չէի ուզում, որ որդիս նայի աչքերիս մեջ, որովհետեւ ինձ թվում էր, որ նա ամեն ինչ կհասկանա ու չի վարանի ինձ հարցնել. «Հայրիկ, դու վախկո՞տ ես»:

- Բայց, որդիս, ես վախենում եմ քե՛զ կորցնել...

- Սուտ է. դու վախենում ես կորցնել քո ծառայողական ավտոմեքենան, դու վախենում ես կորցնել քո կաբինետը, քո շինծու հպարտությունը, քո շինծու հեղինակությունը: Մի՞թե դու ոչինչ չես հասկացել, հայրիկ: Մի՞թե դու ոչինչ չես հասկացել քո մահճակալի մոտ դրված Աստվածաշնչի ընթերցումից. Աբրահամը իր որդի Իսահակին դրեց զոհասեղանին եւ այդպիսով՝ միայն այդպիսով փրկեց նրան:

- Քեզ դնել զոհասեղանի՞ն: Բայց մի՞թե ես դա չեմ անի ընդամենը հանուն ավելի լավ ծառայողական մեքենայի, հանուն ավելի լավ կաբինետի, հանուն ավելի մեծ, բայց ավելի շինծու հեղինակության, ավելի մեծ, բայց ավելի շինծու հպարտության:

- Հայրիկ, դու ստահա՞կ ես:

- Ես խոստանում եմ, խոստանում եմ ստահակ չլինել, որդիս: Ես խոստանում եմ վախկոտ չլինել, որդիս, ես խոստանում եմ քեզ դնել զոհասեղանին: Ների՛ր ինձ, որդի՛ս:

Ծովը մռայլ էր, բայց խաղաղ: Այստեղ-այնտեղ հանդիպող ռազմանավերը կարծես հսկում էին ծովի հանդարտությունը: Նրանց կարծես թվում էր, թե այդ իրենք Ծովին թույլ չէին տալիս ալեկոծվել: Նրանք չէին հասկանում, որ եթե Ծովը ցանկանա, իրենց բոլորին կուլ կտա մի ակնթարթում: Բայց Ծովը տխուր էր, նա տխուր էր այն տղայի համար, որ նետվել կամ ընկել էր նավից: Ծովը սիրում էր իր զավակներին, Ծովը չէր ուզում խժռել իր զավակներին, Ծովը համբերատար էր:

Իսկ ե՞ս. արդյո՞ք ճիշտ եմ վարվում, արդյո՞ք իմ տեղը իմ ընկերների կողքին չէ, ովքեր մաքառում են զնդաններում, արդյո՞ք ես նրանց մենակ չեմ թողնում փորձության պահին: Բայց ինքնական այնտեղ գնալ, կնշանակի հանձնվել, իսկ հանձնվել չի կարելի: Հարկավոր է պայքարել, հարկավոր է հաղթել: Ես կպտտվեմ աշխարհի շուրջը, եւ դա կդառնա մի նոր հաղթանակ: Ես չեմ թաքնվի, ես կհայտարարեմ իմ երթուղին, բռնեք ինձ, եթե կարող եք:

4. Դեսանտ Սալոնիկում

Նավը ինձ հեռացնում էր Հայաստանից, բայց դա փախուստ չէր: Ես հեռանում էի Հայաստանից, բայց գնում էի Հայաստան: Չէ՞ որ Երկիրը կլոր է, եւ եթե աննահանջ շարունակես ճանապարհը, կհասնես նույն քեզ սիրելի ու հարազատ տեղը: Ինչքան էլ գոռաս՝ առաջ, դեպի Հայաստան, միեւնույն է, դա հանգեցնելու է վերադարձի: Երկար ճանապարհ կտրելով՝ դու վերադառնալու ես այն կետին, որտեղ ընդհատվել է քո երազանքը:

Եվ ես ուրախ եմ, որ անցնում եմ այս ճանապարհը, չնայած՝ շատ տեղերում այնքան քիչ եմ մնում, որ ի վիճակի չեմ ընթերցողին ներկայացնել այս կամ այն երկրի բնապատկերներ: Երբեմն գիշերվա ընթացքում մենք հատում անցնում ենք մի ամբողջ երկիր, եւ ես ընդամենը տեսնում եմ հեռվում կամ ավելի մոտիկ վառվող լույսեր: Առայժմ իմ ճամփորդությունը լավ է ընթանում, բայց արդյո՞ք ինձ կհաջողվի հասնել նպատակակետին՝ վերադառնալ Հայաստան, վերադառնալ երկրի հակառակ կողմից: Չէ՞ որ ես այստեղ էլ հայրենի ոստիկանության տեսադաշտից հեռու՝ ամեն պահի կարող եմ ձերբակալվել: Ես չունեմ պատշաճ ձեւակերպված փաստաթղթեր, ինձ ուղեկցում են մարդիկ, որոնց ես չեմ ճանաչել: Բայց պարզվեց՝ այս ճամփորդությունը ավելի դժվար չէ, քան սովորական տուրիստական ուղեւորությունը: Ուղղակի դու պետք է ցանկանաս, շատ ցանկանաս վերադառնալ Երեւան, Աստաֆյան փողոց, պիտի շատ ցանկանաս վերադառնալ՝ երկրի հակառակ կողմից:

Մեր նավը պետք է խարխիս գցեր Սալոնիկում: Իմ հետագա երթուղին անորոշ էր, անելիքը՝ նույնպես: Բայց ահա, անսպասելի լուր ստացա, որ իմ Իմաստուն Մերուկը ինձ սպասելու է Սալոնիկում: Սա ինձ շատ ոգևորեց, որովհետեւ ես գաղափար չունեի,

թե ինչպես եմ դուրս պրծնելու Հունաստանից: Ինչ վերաբերում է իմ այժմյան ուղեկցին՝ Անճոռնի Բիձուկին, նա, ինչպես ասացի, նավի անձնակազմի ամենացածր խավից էր: Նրա տեսքին նայելիս կարելի էր ասել, որ նա իր ողջ կյանքը կանցկացնի ետնախորշերում, բայց պարզվեց՝ սրիկան չափազանց խելացի է եւ հասցրել է աչքի ընկնել դեկավարության առաջ: Մի անգամ նավապետը հարբած վիճակում գրագ էր եկել, թե ինքը կարող է խմել ծովի ջուրը՝ այնպես, որ ծովը դատարկվի: Որպես խաղաղություն նա դրել էր Սալոնիկի իր ճոխ առանձնատունը եւ նշանակել «ծովը դատարկելու» կոնկրետ օր եւ ժամ: Հաջորդ օրը սթափվել էր եւ ընկել հուսահատության գիրկը:

Լուրը շատ արագ տարածվել էր նավի վրա, իսկ գրագի մյուս սուբյեկտը՝ մի հարուստ գործարանատեր, հայտարարել էր, թե չի պատրաստվում հրաժարվել գրագից եւ զիջել մեծախոս նավապետին: Ու մինչ բոլորը համոզված էին, որ նավապետը խայտառակ կերպով տանուլ է տալու, Անճոռնի Բիձուկը նրան լուր է ուղարկել, թե գիտի ինչ անել՝ պարտությունից խուսափելու համար: Նավապետը ինքն էր եկել նրա կեղտոտ նավախուցը, ուշադիր լսել նրա խորհուրդները եւ իրոք կարողացել էր խուսափել պարտությունից: Իսկ դա տեղի էր ունեցել ահա թե ինչպես:

Գրագով նախանշված օրը եւ ժամին նավապետը դուրս էր եկել տախտակամած: Այստեղ արդեն նրան սպասում էին ոչ միայն հարուստ գործարարները, այլեւ գրեթե ողջ անձնակազմը եւ նավի ուղեւորները: Գործնականում ոչ ոք չէր էլ կասկածում, որ գործարանատերը կհաղթի, պարզապես մարդիկ ուզում էին տեսնել, թե դա ինչպես տեղի կունենա: Ու երբ դեպքի վայր հասած նավապետը անվրդով ձեռքի պայուսակի միջից հանել էր իր սիրած գավաթը, որով սովորաբար զարեջուր էր խմում, տախտակամածի վրա անգուսպ քրքիջ էր բարձրացել: Բայց նավապետը չէր էլ շփոթվել. հրահանգել էր իր համար բերել առաջին դույլ ծովի ջուրը: Նրա հրահանգը կատարվել էր, եւ նա ապշած ականատեսների հայացքի ներքո իր գավաթը մտցրել էր դույլի մեջ ու այն լցրել ծովի ջրով: Հետո գավաթը մոտեցրել էր շուրթերին՝ պատրաստվելով այն խմել, մեկ էլ հանկարծ ետ էր տարել ու դիմել գրագի տիրոջը՝ հարուստ գործարանատիրոջը.

- Ձեր թույլտվությամբ ես ուզում եմ ճշտել գրագի պայմանները. ես պետք է խմեմ ծովի ամբողջ ջուրը. ճի՞շտ է:

- Միանգամայն ճիշտ է,- ասել էր գործարանատերը:

- Այսինքն՝ միայն ծովի ջուրը եւ ընդամենը:

Այստեղ նորից անասելի քրքիջ էր բարձրացել, ինչի ներքո գործարանատերը պատասխանել էր.

- Միայն ու միայն ծովի ջուրը, ընդամենը ծովի ջուրը:

- Այդ դեպքում,- հաղթական ասել էր նավապետը,- խնդրում եմ փակեք գետերը, որպեսզի դրանք ծովը չլցվեն, թե չէ՝ ես մի կողմից կդատարկեմ ծովը, մյուս կողմից այն կլցվի գետերի ջրերով, իսկ գետերի ջուրը խմելը մեր գրագի պայմանների մեջ չի մտնում:

Այստեղ հնչել էին բուռն եւ երկարատեւ ծափահարություններ, հիացական բացականչություններ: Գործարանատերը համաձայնել էր ոչ-ոքիի:

Այս պատմությունը ցույց է տալիս, որ ցանկացած վիճակից ելք կա: Իսկ երբ Անճոռնի Բիձուկը այս պատմությունը ինձ պատմեց, ես հասկացա, որ, եթե, իհարկե, չի խաբում, նա շատ չի մնա իր այսօրվա կարգավիճակում: Նրա խոսք ու զրույցից զգացվում էր, որ իսկապես խելացի է, բայց նրա խելքը ինձ դուր չեկավ, որովհետեւ նկատելի էր, որ նա անուղղելի շահամոլ է: Նա օձի, այսինքն՝ սողունի հոգեբանություն ուներ. համենայնդեպս, ինձ այդպես թվաց, եւ այս էր պատճառը, որ ես անհամբեր սպասում էի մեր՝ Սալոնիկ հասնելուն, ոչ այնքան Իմաստուն Ծերուկին հանդիպելու, որքան Անճոռնի Բիձուկից բաժանվելու համար: Վերջինս չնայած Հունաստանից էր, բայց կարծես թե հույն չէր. «Հիմա քարտեզի վրա շատ դժվար է գտնել այն վայրը, որտեղ ծնվել են իմ նախնիները», - ասում էր նա:

Ինչքան եմ հոգնել այս խելոքի շաղակրատանքից, նրա տխմար խորհուրդներից, նրա այլանդակ դեմքից ու մեծամտությունից: Ահա, հորիզոնում երեւում է Սալոնիկը, ու չնայած Բիձուկը ինձ խնդրում է եւս մեկ օր մնալ, որպեսզի նա իր ողջ ասելիքն ինձ ասի,

ես ուզում եմ փախչել նրանից, այդ կեղտոտ խոզի մոռութից: Այո, նա ինձ մեծ ծառայություն մատուցեց, բայց ես չսիրեցի նրան, չնայած՝ հարգանքով կհիշեմ նրա մասին:

Ահա, մեր նավը հասավ նավահանգիստ: Բիժուկը ինչպես գաղտնի դռնով ինձ նավ էր բարձրացրել, այնպես էլ գաղտնի դռնով իջեցրեց՝ ստիպված լինելով կիսատ թողնել իր պատմությունները: Նա արդեն գիտեր, թե Ծերուկը մեզ որտեղ է սպասելու: Զուրաբի սահմանապահ ընկերները նրան հաղորդել էին հյուրանոցի անունն ու հասցեն: Իմաստուն Ծերուկի հետ հանդիպումը սրտառուչ ստացվեց: Նա վեհապանձ կեցվածքով նստած էր հյուրանոցի ֆոյեում: Ծերուկին տեսնելուն պես հիշեցի նրա՝ մաքսանենգ լինելու վարկած: Ճիշտ է, նրա դեմքին նայելիս չէիր մտածի, թե մաքսանենգ է, բայց Բիժուկի դեմքն էլ ամենեւին չէր դավաճանում նրա՝ «փիլիսոփա» լինելը:

Ես Ծերուկին այդպես էլ չհարցրի, թե արդյո՞ք գործերով է Սալոնիկ եկել, թե՞՞ հատուկ ինձ համար: Բայց դա ինձ մինչեւ հիմա էլ հետաքրքրում է:

Մենք հրաժեշտ տվեցինք Անճոռնի Բիժուկին: Իմաստունն ինձ ասաց, որ ես կարող եմ իր համարում լոգանք ընդունել, ապա մենք կճաշենք ռեստորանում, ապա, եթե ուզում եմ, կարող եմ քնել ու երբ արթնանամ, պետք է շարժվենք: Իմաստուն Ծերուկը, սակայն, ինձ արթնացրեց ավելի վաղ, քան ինքս կարթնանայի: Նա ասաց, որ մենք պետք է նախ գնացք նստենք, ապա ավտոմեքենա եւ Մակեդոնիայով հասնենք Սերբիա: Ես ըստ էության գլխի էլ չընկա, թե մենք որտեղ հատեցինք հույն-մակեդոնական, ապա՝ Մակեդոնիա-Սերբիա սահմանը: Սահմանի հատման մասին կարելի էր կռահել միայն այն բանից, որ մենք դուրս էինք գալիս գլխավոր մայրուղուց եւ մտնում ինչ-որ անբարեկարգ, երբեմն՝ գոյություն չունեցող ճանապարհներ:

Սալոնիկից մենք գնացքով հասանք հույն-մակեդոնական սահմանի մոտ գտնվող մի կիսակայարան, որտեղ մեզ իր «Ռենջ-Ռովեր» ջիփով դիմավորեց ազգությամբ սերբ մի ածղահա՝ Մարկոն, որին, ինչպես պարզվեց հետո, փնտրում էր Հաագայի միջազգային դատարանը՝ Կոսովոյի գործով: Նա իր թիկնապահ վարորդի հետ էր:

5. Մահ կամ ազատություն

Մակեդոնիան ինձ համար մնաց որպես անհայտ երկիր: Մենք նախընտրում էինք գիշերը ճամփորդել, իսկ ցերեկները քնել ճանապարհամերձ մոթելներում: Ցերեկային ճամփորդությունը մի ավտոմեքենայով, որի ուղեւորներից երկուսը հետախուզվում են, չափազանց մեծ ռիսկ է: Եւ ահա, Մակեդոնիան մեզ համար դարձավ երեկոյան նախաճաշերի եւ առավոտյան ընթրիքների երկիր: Երբեմն, երբ լուսինը կամ այգը լուսավորում էր մեր ճանապարհը, ինձ թվում էր, թե մենք սլանում ենք Հայաստանի ճանապարհներով, ահա՝ կարծես Դիլիջանի ոլորաններում լինենք կամ էլ Արփայի հովտում: Բայց սա նմանություն է, ընդամենը նմանություն: Սա Հայաստանը չէ, այլ Մակեդոնիան, եւ որքան հասկացա, այս երկիրն առայժմ հպարտանալու շատ բան չունի: Առայժմ միայն անուն, բայց այն էլ ուզում են խլել նրանից: Դա ինձ չի զարմացնում, ինձ զարմացնում է Իմաստուն Ծերուկը, որը այսքան լայն գործունեություն է ծավալում: Նա հաստատ իր դիրքը օգտագործելով՝ զենքի ապօրինի առևտուր է անում, եւ Մարկոյի հետ նրա հանդիպումը այդ գործերի հետ է կապված, ինձ էլ ձեռքի հետ են տանում, միեւնույն է, ինձնից վնաս չկա, համ էլ լավություն են անում:

Մարկոն, ժամանակակից լեզվով ասած, կարգին տղա է. լուսավոր, համարձակ, պատրաստ է հաղթահարել ուզածդ խոչընդոտ: Նա սիրում է իր ազգը, իր ժողովրդին, պատրաստ է կյանքը տալ նրա համար եւ ոչնչացնել ցանկացած մեկին, ով կվիրավորի իր ժողովրդին, իր հայրենիքը: Մարկոն առանձնապես խելացի չէ, բայց ազնիվ է եւ ուղղամիտ: Նա իր ազգի հերոսն է, չնայած սրան՝ հայիոյախոսի մեկն է եւ անընդհատ հիշոցներ է տեղում աջ ու ձախ: «Ես դրանց մերը...», - ասում է նա ամերիկացիների մասին, «Ես դրանց կերածը...», - ասում է նա եվրակառույցների մասին, «Ես դրանց ծնողը...», - ասում է նա Հաագայի դատարանի մասին, որ փնտրում է իրեն եւ իր բազմաթիվ ընկերների:

- Չէ, դու տեսա՞ր եղ դատախազ քածին (1): Գիրք է գրել, ես քո բերանը... Բայց գլխավորը չի գրել, ամենագլխավորը:

- Ի՞նչը նկատի ունես,- հարցնում եմ:

- Ասեմ, ախպերս, պարզ ասեմ: Դու գիտես, թե նա մեզ ինչու չի կարողանում տանել, որովհետեւ մենք իրեն չենք շինել: Էդ կնիկը հույս ուներ, որ մենք իրեն մի լավ կշինենք, հերթով ու բոլորով, ու ինքը ի վերջո առաջին անգամ կպրծնի իր շինված կյանքում: Նա հույսը վաղուց է կտրել եվրոպացի գոմիկներից եւ գիտի, որ միայն սերբական առնականությունը կարող է նրան ստիպել դռնակը ճանկոել: Բայց դու տեսել ես նրա դեմքը, դու կշինեի՞ր նրան,- անսպասելի հարցրեց նա ինձ: Ես շփոթված նայեցի իմ կողքին նստած Իմաստուն Օերուկին, իսկ նա մի այնպիսի հանդիմանանքով ինձ նայեց, կարծես այդ ես եմ մեղավոր, որ խոսակցությունը այսպիսի ընթացք ստացավ: Բայց Մարկոն, բարեբախտաբար, չպնդեց, որ ես պատասխանեմ, եւ շարունակեց զարգացնել իր դարակազմիկ միտքը, որով փորձում էր բացատրել իր հայրենիքի շուրջ տեղի ունեցող գլոբալ գործընթացները:

- Չէ, ախպերս. մենք՝ սերբ տղերքս, չենք կարող մեր մարմինը պղծել այդպիսի աղբով: Մեր աղջիկները, ես նրանց բոլորին սիրում եմ, մի քանիսին որպես կին, մյուսներին որպես քույր, հարազատ, արյունակից, ես նրանց բոլորի մաքուր հոգուն մեռնեմ, նրանք կլքեին մեր վրա, եթե մենք դա անեինք: Էդ դատախազ քածը հուսախաբ եղավ, բայց չհուսահատվեց եւ հիմա մեզ ուզում է քարշ տալ Հաագայի հարմարավետ խցերը, որ մեզ սրտի ուզածի չափ քշի, կերել ես, քո ծնողը:

Ես փորձեցի խոսակցությունը տեղափոխել ավելի քաղաքակիրթ բառապաշարի հուն.

- Բայց ճիշտը խոսենք. դուք լավ էլ կոտորել եք Կոսովոյի ալբանացիներին:

Մարկոն զարմացած հայացքով նայում է ինձ.

- Բա ի՞նչ պետք է անեինք, պետք է թողնեինք, որ իրենք մեզ կոտորե՞ն...

- Բայց դուք կոտորում էիք ոչ միայն ձեզ կոտորողներին, այլեւ խաղաղ բնակիչներին,- ասում եմ ես:

- Իսկ դու գնա ու տարբերիր. առավոտյան նա խաղաղ բնակիչ է, իսկ ճաշից հետո՝ շահիդ:

- Իսկ կանա՞յք, երեխանե՞րը...

-Լսիր, ախպերս, նրանց կանայք կին են, երեխաները՝ երեխա, իսկ մեր կանայք քո՞ւրջ են, երեխաները՝ առնե՞տ: Դու այնպես ես խոսում, կարծես ֆրանսիացի լինես: Հային ես ի՞նչ ունեմ բացատրելու: Քանի՞ թուրք է դատել քո քնձոռտ միջազգային դատարանը 15 թվի կոտորածի համար: Իսկ դու քեզ հարց չե՞ս տվել, թե ինչ գործ ունի թուրքը Բալկանյան թերակղզում, Կոսովոյում, ամենուր: Ի՞նչ է, հյուր ենք կանչել նրանց եւ հետո խնդրեցինք մնա՞լ՝ մեր առաջին հարսանեկան գիշերը վայելելու: Ճիշտ ես ասում՝ մենք ենք մեղավոր, մենք, որ մեր էսօրվա ճղճիմ կյանքը ավելի ենք սիրել, քան մեր ապագան, մեր արժանապատվությունը: Չենք ցանկացել մեզ զոհել, ու մեզ մորթել են ոչխարի նման, հա, ոչխարի նման:

Մարկոն լռեց: Ես էլ ոչինչ չասացի: Իմաստուն Օերուկը մեր խոսակցությանը խառնվելու ոչ մի ցանկություն չէր ցուցաբերում: Երեւում է՝ այս թեմաների մասին նա տվել-առել էր Մարկոյի հետ: Օերուկը փորձում էր ննջել, ինչքանով որ թույլ էր տալիս Մարկոյի բորբոքված ձայնը: Ու չնայած Մարկոն ինձ 15 թիվը հիշեցրեց, ես մտքով 88 թվին հասա: Աստված իմ, որքան է մեր բախտը բերել, որ մենք կարողացել ենք առանց գլխացավանքի, առանց մի հատիկ կրակոցի Հայաստանը ազատել աղբբեջանցիներից: Ի՞նչ կլինեք, եթե հայաստանաբնակ աղբբեջանցիները մնային եւ դառնային անկախ Հայաստանի քաղաքացի, կամ էլ մինչ այդ Հայաստանի ներսում զինված բախում սկսվեր: Դա կլինեք մեր վերջը: Եւ մեր պատմության այդ հատվածը մինչ օրս ինչպես հարկն է ընկալված չէ, այդ պատմությունը կերտողները գնահատված չեն: Զարհուրելի է ուղղակի: Ի վերջո ես ընդհատում եմ լռությունը.

- Գիտե՞ս ինչ, Մարկո, ես քեզ հասկանում եմ, լավ եմ հասկանում, շատ լավ հասկանում եմ նաեւ իմ այն հայրենակիցներին, որոնց կարգախոսը համընկնում է սերբականի հետ. մահ կամ ազատություն: Հավատա, որ ես հարգում եմ այդ կարգախոսը, սիրում եմ այն: Բայց շատ հաճախ մենք մոռանում ենք ժամանակի եւ տարածության մասին, մոռանում ենք, որ աշխարհը փոխվում է: Եթե 18 թվականին մենք Երեւանի մոտ՝ Սարդարապատում, եւ Բաշ Ապարանում չկռվեինք թուրքի դեմ, պետություն չէինք ունենա: Իսկ եթե 88 թվին մենք փորձեինք մեր պապերի վրեժը լուծել Մասիսի, Սիսիանի, Վարդենիսի թուրքերից, մենք էլի չէինք ունենա պետություն, որովհետեւ մենք չէինք կարող թուրքերի դեմ կռվել ե՛ւ Մասիսում, ե՛ւ Սիսիանում, ե՛ւ

Վարդենիսում, ե՛ւ Ղարաբաղում, ե՛ւ Նախիջեւանում, ե՛ւ Հայաստանում սահմանի ողջ երկայնքով: Իսկ եթե 15 թվին կովեինք թե՛ Ստամբուլում, թե՛ մնացած բոլոր տեղերում, գուցե թե փրկվեինք: Հասկանո՞ւմ ես, կովելը ինքը նպատակ չէ, խաղաղությունը նույնպես: Հաղթում է նա, ով կովելու ժամանակը կարողանում է տարբերել հաշտվելու ժամանակից եւ կովելու ժամանակի մեջ կովում է, հաշտվելու ժամանակի մեջ՝ հաշտվում:

Մարկոն ոչինչ չասաց, ես շարունակեցի.

- Արի արդյունքներով նայենք. Կոսովոն դուք կորցրիք, Բոսնիան կորցրիք, Չեռնոգորիան կորցրիք: Սա հատուցումն է այն բանի, որ դուք կովեցիք այն ժամանակ, երբ պետք էր սիրաշահել: Բայց սխալ չհասկանաս. դու զինվոր ես, դու անմնացորդ նվիրվել ես քո գործին, եւ դու հերոս ես, քո ազգի հերոսը: Քո գործը հրամաններ կատարելն է, եւ դու այդ անելու համար ոչինչ չես խնայել: Բայց քեզ հրաման տվողները պետք է մտածեին քեզ հրաման տալուց առաջ, որովհետեւ նրանց գործը հրաման տալուց առաջ մտածելն է: Նրանք չեն արել իրենց գործը, նրանք դավաճանել են իրենց ժողովրդին:

- Միեւնույն է, ամերիկացիք գանդոն են: Եվրոպացիք էլ,- դառնացած ասաց Մարկոն:

- Ռուսները նույնպես,- որպես հետգրություն ավելացրի ես:

Իմաստուն Ծերուկը այդպես էլ ոչինչ չասաց:

Ծանոթագրություն

1. Մարկոն նկատի ունի Հաագայի դատարանի նախկին դատախազ Կառլա դել Պոնտեին:

Նոյեմբեր 12, 2008

6. Մասնագիտությունը՝ պատերազմ

Այն վարպետությունը, որով Մարկոն կտրում էր իր համար օտար եւ ոչ բարեկամական երկրների սահմանները, ոչ մի կասկած չէր թողնում. դա կապված է նրա պրոֆեսիոնալ գործունեության հետ: Այս վարկածը ավելի էր հիմնավորվում զարտուղի ճանապարհների եւ հիմնական մայրուղիների նրա գերազանց իմացությամբ: Նա ոչ

միայն գիտեր այդ ճանապարհները, այլև գիտեր, թե ինչ է կատարվում դրանցում, թե որտեղ է վտանգ սպասում մեզ, գիտեր, թե երբ կվերանա այդ վտանգը: Մեր մեքենայի ընթացքը, որ հիմնականում վարում էր Մարկոյի վարորդ-թիկնապահը, երբեմն անտանելի կերպով դանդաղում էր, երբեմն մենք ուղղակի կանգնում էինք՝ սպասելով ինչ-որ բանի կամ ինչ-որ զանգի: Մարկոն թե՛ Հունաստանում, թե՛ Մակեդոնիայում օգնականներ ուներ, չնայած ես նրանցից ոչ ոքի չտեսա: Մոթելներում, սակայն, նրան ճանաչում էին, եւ նրա հայտնվելը ընկալվում էր որպես մի սովորական իրադարձություն: Մարկոն, իհարկե, կասկածելի տիպ է, բայց տարօրինակ էր, որ մեր համատեղ ճամփորդության ընթացքում իմ մտքով ոչ մի անգամ չանցավ, որ նա կարող է ինձ վատություն անել: Սա, ինչ խոսք, պայմանավորված էր նաեւ Իմաստուն Ծերուկի գործոնով, բայց Մարկոն հենց առաջին հայացքից ինձ վստահություն ներշնչեց. եթե դու թշնամի չես, կարող ես հանգիստ լինել:

Եվ այնուամենայնիվ, ինչո՞վ է զբաղվում այս մարդը: Տարբեր վարկածներ քննելով՝ կանգ առա զենքի առեստրի վրա, ինչը ճիշտ դուրս եկավ: Մեր հետագա զրույցների ընթացքում Մարկոն դրանից մեծ գաղտնիք չսարքեց էլ: Նա չէր ուզում, որ ես մտածեմ, թե ինքը թմրանյութերի կամ մարդկանց առեստրով է զբաղված: Ինչ վերաբերում է զենքի առեստրին, դա բացատրում էր այսպես. «Պատերազմը իմ մասնագիտությունն է, եւ ես ձանձրանում եմ առանց վտանգի»:

Մարկոն ամուսնացած էր, 13 տարեկան դուստր ուներ, բայց մենք նրանց տանը չեղանք. այն գտնվում էր Սերբիայի հյուսիսում, իսկ մեր նպատակակետը մայրաքաղաք Բելգրադն էր, որտեղից պետք է ճանապարհեինք Իմաստուն Ծերուկին եւ որոշում կայացնեինք իր հետագա երթուղու մասին:

Այն միջավայրը, որի ներկայացուցիչն էր Մարկոն, ֆորմալ առումով Սերբիայում վաղուց էր զրկվել իշխանությունից, բայց չնայած սրան՝ իմ ուղեկիցը իրեն շատ վստահ էր զգում հայրենիքում: Սրա պերճախոս ապացույցը դարձավ այն, որ նա ինձ համար սերբական անձնագիր ձեռք բերեց՝ նոր անուն ազգանունով: Այս ընթացքում ինձնից պահանջվեց միայն լուսանկարվել, եւ շատ չանցած՝ ես արդեն Սերբիայի քաղաքացի էի՝ Բոյան անունով եւ եվրոպական գրեթե բոլոր երկրներ մուտքի հնարավորություն տվող վիզաներով: Մարկոն կատակեց, թե կարող եմ անգամ առաջիկա

խորհրդարանական ընտրությունների քվեարկությանը մասնակցել եւ ձայն տալ իր ղեկավար-ընկերներին: Նա հույսեր էր կապում ընտրությունների հետ եւ փափագում էր, որ իսկական ազգային ուժերը նորից իրենց ձեռքը վերցնեն Սերբիայի ղեկը եւ իշխանությունից հեռացնեն Ամերիկայի «խամաճիկներին»:

Ես ուզում էի, որ Մարկոյի ցանկությունները իրականություն դառնան, եւ սա ինձ զարմացնում էր: Չէ՞ որ եթե Սերբիայում ապրեի, ես ու Մարկոն, մեծ հավանականությամբ, հակառակ քաղաքական ճամբարներում կլինեինք: Նա, իհարկե, կուսակցական բոս չէր, ոչ էլ օլիգարխ, բայց այդպիսի միջավայրի մարդ էր, երկրորդ պլանի, բայց ոչ երկրորդական դերակատար: Չնայած սրան, մեր հարաբերությունները շատ կարճ ժամանակում դարձան ընկերական, եւ ես, այդ հարաբերությունները չարաշահելով, մի անգամ նեղացրի Մարկոյին:

Մենք ճաշում էինք Դանուբի ափին գտնվող մեր հյուրանոցի ռեստորանում.

- Մարկո,- սկսեցի ես,- ուզում եմ քեզ մի բան հարցնել: Ուղղակի հետո ինձ չեմ ների, եթե չհարցնեմ:

- Հարցրու՝ տեսնենք:

- Տես՝ դու սիրում ես քո հայրենիքը, ասում ես, որ սիրում ես սերբերին, հանուն նրանց սպանել ես բազմաթիվ ալբանացիների եւ էլի ուրիշ ազգերի ներկայացուցիչների: Մա հասկանալի է. բայց ասա ինձ՝ եղե՞լ է այնպես, որ դու ինչ-որ նկատառումներով սպանես, դե, մի պատի տակ թրխկացնես կամ առեւանգես կամ խոշտանգես սերբերի...

Հարցը տալիս զգում էի, թե ինչպես է Մարկոյի դեմքի գույնն ու արտահայտությունը փոխվում: Նա վեր կացավ՝ ձեռքից գցելով պատառաքաղը եւ դանակը.

- Տղա, դու սաղի՞ստ ես, թե՞ դատախազ,- ասաց նա ու դուրս եկավ ռեստորանից:

Ես անվրդով ավարտեցի ճաշս: Մարկոն ֆոյեում թերթ էր կարդում, ավելի ճիշտ՝ ձեւ էր անում, թե թերթ էր կարդում: Իմ հարցը տակնուվրա էր արել նրա հոգին, եւ այդ վիճակում հնարավոր չէր կարդալ:

- Ներիր ինձ, Մարկո,- նրան մոտենալով՝ ասացի ես,- ուղղակի ուզում եմ հասկանալ, ուզում եմ ինքս ինձ հասկանալ:

7. Պրոսպեկտով՝ Օպերա

Մարկոն ինձ մի ծառայություն էլ պետք է մատուցեր. պետք է այնպես աներ, որ Վիեննա թոշոդ օդանավի ճանապարհին Բելգրադի օդանավակայանի աշխատակիցները, մաքսավորները ինձ ոչ մի հարց չտային: Համաձայնեք, տարօրինակ կլիներ, եթե պարզվեր, որ Սերբիայի քաղաքացի Բոյանը չի տիրապետում մայրենի լեզվին: Բայց սա խնդիր չէր Մարկոյի համար. նա օդանավակայանի աշխատակիցներից ինձ համար ուղեկցորդ գտավ, եւ ես, իհարկե, բոլոր ստուգումները պատշաճ անցնելով, հասա «Ավստրիական ավիաուղիների» օդանավին:

Հրաժեշտից առաջ մենք ճաշել էինք, եւ երբ նա իմացավ, որ ուզում եմ Հայաստան վերադառնալ, Բայց երկրի հակառակ կողմից, շշմեց.

- Չէ, քո ծալը հաստատ պակաս է,- ասաց նա:

Նման արտահայտություն Մարկոն մի անգամ էլ էր արել: Ես հետաքրքրվեցի, թե արդյոք Իմաստուն Ծերուկը խառն է զենքի առեստրի գործերին.

- Չլինի՞ ուզում ես հողված գրել:

- Կռահեցիր,- ասացի ես:

- Քո ծալը հաստատ պակաս է,- հառաչեց Մարկոն:

Դե, Մարկո, դե, ախպերս, ես քեզ շնորհակալության խոսքեր չեմ ասում, որովհետեւ դա չափից դուրս տափակ կինչեր այս իրավիճակում: Ուղղակի ասում եմ՝ հաջողություն, ուղղակի ասում եմ՝ ի՛մ ախպեր: Մինչ այդ Մարկոն ինձ 10 հազար եվրո էր տվել, որ ես ընդունել էի առանց սեթեւեթանքի: Ասել էր նաեւ, որ Վիեննայում ինձ կդիմավորի Յոզեֆ անունով մի տղա: Ես ասում էի, որ դրա կարիքը չկա, որ ես կարող եմ առանց կողմնակի օգնության շարունակել ճանապարհորդությունս, չէ՞ որ փող ունեմ, Սերբիայի քաղաքացիություն, մաքուր կենսագրություն. «Շատ մի ոգետրվիր, քո

անձնագրի անուն ազգանունով մարդ իսկապես գոյություն ունի, եւ նրան շատ են ուզում տեսնել Հաագայի դատարանում», - ծամածովելով՝ ասաց Մարկոն: Մենք ծիծաղեցինք:

Ահա եւ օդանավը պոկվեց Սերբիայի հողից: Դիմացս բացված մոնիտորը ցույց է տալիս, թե ինչպես ենք մենք հեռանում Բելգրադից եւ մոտենում Վիեննային:

Այո, սա տարօրինակ եւ զարմանալի ճանապարհորդություն է եւ շատ ավելի հեշտ է դասավորվում, քան այն, ինչ մենք սովոր ենք ճանապարհորդություն համարել: Չէ՞ որ այդ սովորական ճանապարհորդությունները հազար ու մի բարդության հետ են կապված, հազար ու մի քաշքշուկի: Հարկավոր է դասավորել գործերը, դրամ հավաքել, դեսպանատների սառը պաշտոնյաներին ապացուցել, որ հաստատ վերադառնալու ես, հավաքել, դասավորել ճամպրուկները՝ որեւէ բան մոռանալու երկյուղը սրտիդ մեջ: Իսկ այս դեպքում անգամ հարազատներիդ հրաժեշտ չես տալիս, ուղղակի մեկնում ես՝ խանութ գնալու նման: Բայց մի՞թե սա կարելի է ճանապարհորդություն համարել: Գուցե սա իսկապե՞ս փախուստ է: Բայց ի՞նչ փախուստ, մի՞թե կարելի է Հայաստանից փախչել՝ Հայաստան գնալով: Չէ՞ որ ես գնում եմ Հայաստան՝ երկրի հակառակ կողմից: Բայց մի՞թե կարելի է ճանապարհորդություն համարել Երեւանի մի կետից մյուս կետը հասնելը: Չէ՞ որ ես Մյասնիկյանի արձանի մոտից գնում եմ Ազատության հրապարակ: Ճիշտ է, կա ավելի կարճ ճանապարհ, բայց ո՞վ կարող է պնդել, որ կարճ ճանապարհը ճիշտ ճանապարհն է, ո՞վ կարող է պնդել:

8. Մի շիշ «Ստոլիչնայա»

Յոգեֆը բանկիր էր եւ թերեւս վարում է նաեւ Մարկոյի բանկային գործերը. այստեղից էլ նրանց ծանոթությունը: Քիչ մնաց Վիեննայի օդանավակայանում մենք իրար չգտնենք: Դիմավորողների բռնած ցուցանակների վրա իմ անունը չգտա: Ու երբ արդեն մտածում էի, որ Յոգեֆը ուղղակի չի եկել, հիշեցի հանկարծ, որ ես, ախր, նոր անուն ունեմ: Բոյան անունով եւ անձնագրիս մեջ գրված ազգանունով ցուցանակը ձեռքին կանգնած էր մի երիտասարդ. Յոգեֆն էր: Ես ներողություն խնդրեցի նրանից՝ ասելով, որ ուշադիր չեմ եղել ցուցանակները կարդալիս եւ սարսափով հիշեցի այն

Ճանապարհը, որ անցել էի օդանավից սպասասրահ գալիս: Փառք Աստծո, որ անցակետում ոչ ոք անունս չի հարցրել, թե չէ՝ իսկական անունս կտայի:

Յոզեֆին խնդրեցի ինձ տանել Վիեննայի կենտրոնական մասերում գտնվող մի հյուրանոց: Ճանապարհին մտքումս անընդհատ կրկնում էի նոր անուն ազգանունս, որպեսզի տպավորվի: Տեղավորվեցի մի շատ լավ հյուրանոցում, հետո ֆոյեում Յոզեֆի հետ էսպրեսո խմեցինք, մի քիչ խոսեցինք դեսից-դենից, հետո նա, թողնելով իր հեռախոսների համարները, գնաց իր գործերով: Ասաց, որ հաջորդ օրը կեսօրին կգա: Բարձրացա սենյակ: Դեռ առավոտյան 11.30 էր: Որոշեցի մի քիչ քնել: Արթնացա ժամը 15-ի կողմերը, միացրի «Եվրանյուզը»։ Հայաստանի մասին ոչինչ չկար: Իջա ինտերնետ ակումբ, կրկնակի էսպրեսո պատվիրեցի եւ սկսեցի կարդալ հայաստանյան թերթերը, որ արտակարգ դրության ավարտից հետո սկսել էին լույս տեսնել: Հոգվածս, որ ուղարկել էի ընդհատակյա ինտերնետային թերթին, տպագրվել էր նաեւ «ՀԺ»-ում, ուրեմն կարելի էր նորերը գրել:

Գրպանիցս հանեցի «ֆլեշս», որի մեջ ինձ պետքական այլ բաների շարքում նաեւ «KDWin» ծրագիր կար եւ հայերեն տառատեսակ: Մի հոգված գրեցի, ուղարկեցի ընդհատակյա թերթին ու զգացի, որ կարոտել եմ Հայաստանը: Թե ինչ էր պետք անել, պարզից էլ պարզ էր. մոտակայքում մի սուպերմարկետ գտա: Յուցափեղկերում փնտրում եմ, փնտրում ու չեմ գտնում ռուսական օղի: Ստիպված եմ հարցնել. սուպերմարկետի աշխատակցուհին ինձ ուղեկցում է մի բարձր ցուցափեղկի մոտ, որի ամենավերելի փեղկի վրա ցույց է տալիս տարբեր շշերի արանքում կույժ եկած մի շիշ «Ստոլիչնայա» օղի: Ձեռքի շարժումով պատվիրում եմ իջեցնել: Սուպերմարկետի բանվորը մի երկար աստիճան է բերում եւ իջեցնում կես լիտրանոց շիշը:

Արարողության մասնակիցները ինձ նայում են շնորհավորող հայացքներով. պատճառը խիստ օրիգինալ գնումն է: Այստեղի սուպերմարկետներից գրեթե ոչ ոք ռուսական օղի չի գնում: Վիեննա այցելած ռուսներն էլ իրենց անհրաժեշտ օղին խմում են բարերում կամ ռեստորաններում կամ էլ ուղղակի բերում են իրենց հետ:

Օղի հայտնաբերելուց հետո գնեցի նաեւ չորս հատ կարտոֆիլ, մի գլուխ սոխ, մի հատ ինչ-որ ապխտած ձուկ, երկու հատ վարունգ, երկու հատ լոլիկ, երկու շիշ գարեջուր,

հաց: Այստեղ նորմալ պանիր փնտրելը անիմաստ է անգամ, փոխարենը գնեցի խոստումնալից տեսքով պղպեղ, որը պետք է որ իմ ուզածի չափ կծու լիներ: Վերադարձա սենյակ, մինի-բարից մի երկու բան հանեցի, դրա փոխարեն դրեցի իմ բերած օղին ու գարեջուրը: Զանգեցի ռեստորան, խնդրեցի մատուցարանի վրա սպասք բերել. մի քանի ավսե, դանակ, պատառաքաղ, բաժակ: Լվացի վարունգը, լոլիկը, կարտոֆիլը, պղպեղը:

Մատուցարանը բերեց 20-22 տարեկան մի պատանի՝ Գյունտերը: Աչքերի արտահայտությունից զգացի, որ ֆաշիստ է: Ես նրան տվեցի լվացած կարտոֆիլը, խնդրեցի 15 րոպե ջրով եռացնել միկրոալիքային վառարանի մեջ կամ ուղղակի սալիկի վրա ու բերել: Հատուկ զգուշացրի՝ չկլպել: Մինչ նա կվերադառնար, ամեն ինչ կտրտեցի, սոխը բաժանեցի չորս մասի, մինի-բարից հանեցի օղին, որ արդեն ահագին սառել էր, գարեջուրը խանութում էլ արդեն սառն էր: Վիսկիի բաժակը կիսով չափ օղի լցրի, բաժակը բարձրացրի՝ մեր հող ու ջրի կենացը, ասացի, խմեցի, մի կտոր ձուկ վերցրի, հետո՝ սոխ, հետո՝ հաց, կերա, գարեջրի շիշը քաշեցի գլխիս: Քեֆա լավ է: Դուռը ծեծում են: Գյունտերն է: Կարտոֆիլն է բերել: Էս ո՞վ է գալիս. արի, ընկեր ջան, արի, ախպեր ջան, մենք պետք է իրար հետ խմենք մի բաժակ:

- We must drink together: You and me. That is Russian vodka,- ասում եմ ես ու վերցնում շիշը:

- Ոչ, ոչ, ես ծառայության մեջ եմ, ինձ չի կարելի:

- Դու կիրաժարվես ռուսական օդո՞ւց. մի՞թե Ավստրիան մոռացել է դարավոր թշնամիներին, մի՞թե Ավստրիան ներել է նրանց, մի՞թե Ավստրիան այլևս չկա: Դուք օղի չխմեցիք եւ դրա համար չկարողացաք հաղթել ռուսներին: Մի՞թե կարելի է ռումով ու շնապսով հաղթել նրանց, ովքեր սպիրտ են խմում:

Որքան էլ զարմանալի է, իմ ճառը ազդեց պատանու վրա: Ես դարձյալ կիսով չափ լցրի վիսկիի մյուս բաժակը, իմը նույնպես, իր բաժակը տվեցի իրեն, զգուշացրի, որ մինչեւ վերջ խմի, բաժակս խփեցի բաժակին ու ասացի. «Բարձր ռասայի կենացը»: Գյունտերը մինչեւ վերջ խմում է, ես նույնպես: Նրան սոխ ուտեցնելու իմ բոլոր փորձերը ապարդյուն են անցնում: Նա ուզում է գնալ. ես նրան 10 եվրո եմ տալիս եւ պատվիրում 15 րոպեից գալ՝ մատուցարանը տանելու:

15 րոպեից Գյունտերը գալիս է, մենք մի-մի բաժակ էլ ենք քցում: Նա հավաքում է մատուցարանը, ես նրան եւս 10 եվրո եմ տալիս եւ հայերեն ասում. «Կամաց կքշես»: Գյունտերը գնում է, ես փոփում եմ մահճակալին:

Լուսաբացին արթնացա գլխիս տրոփյունից, որը ուր որ է կբացվի իմ ձեռքով քառատված գլուխ սոխի նման: Մի կերպ թեքվեցի, վերցրի հեռախոսի ընկալուչը, սեղմեցի 0 կոճակը.

- Գլխացավի դեղ խնդրում եմ: Կրկնակի դոզա: Դուք ինքներդ բացեք դուռը, ես չեմ կարող վեր կենալ:

Մի քանի րոպեից ինչ-որ մեկը ափի մեջ փռած անձեռոցիկի վրա ինձ է մատուցում երկու դեղահաբ՝ մյուս ձեռքին մի բաժակ ջուր բռնած: Ես կուլ տվեցի հաբերը եւ նորից վայր ընկա մահճակալի վրա: Ինչ-որ ժամանակ անց նորից արթնացա. գլխացավը նահանջել էր, բայց չէր հանձնվել, այն կարծես երկխոսություն էր սկսել տրոփյունից թմրած գլխիս հետ՝ նրա մեջ մնալու համակեցության հնարավորություններ գտնելու ձգտումով:

Ցավը հիմա տանելի էր, բայց նրան տանելի էր դարձնում միայն իմ նախընթաց տառապանքի հուշը: Շուտով այն կմարեր, եւ ցավը կդառնար նույնքան անտանելի:

Վեր կացա, տրամվայի սպասողի դիրքով կանգնեցի տաք ցնցուղի տակ: Եվ ցավը քանդվեց, հոսեց, կոյուղին լցվեց՝ քթիցս ծորացող արյան հետ: Հագնվեցի, իջա ֆոյե...

- Էսպրեսո, խնդրում եմ: Կրկնակի, խնդրում եմ: Ռոմով, խնդրում եմ:

Մի՞թե ես պետք է նկարագրեմ այս հյուրանոցի ֆոյեն: Բազմաթիվ հեղինակներ հենց այդպես էլ կվարվեին. կնկարագրեին ոսկեգույն բազրիքներն ու բռնակները, վերելակի մեծ հայելիները եւ ոսկեգույն պատերը, կողք կողքի շարված հուշանվերային խանութները՝ հիմար գներով: Բայց արդյո՞ք այդ նկարագրությունը մեր պատմությանը որեւէ նոր իմաստ է տալիս: Մի՞թե մեր պատմությանը անհրաժեշտ է Վիեննայի՝ զգվելիության չափ «կազմակերպված» այդ քաղաքի նկարագրությունը, որտեղ անգամ թուփը աճում է հաստատված նախագծի եւ ժամանակացույցի համաձայն: Չեմ

պատրաստվում ընթերցողին ձանձրացնել այսպիսի նկարագրություններով, մանավանդ որ ամեն թփի ճշգրիտ նկարագրությունը ինձ հետապնդողներին դուրս կրերի ճշգրիտ հետքի վրա. այսպիսին են Վիեննայի թփերը:

9. Մահապատիժ Վիեննայում

Երբ արդեն երկրորդ կրկնակի էսպրեսոն էի խմում, եկավ Յոզեֆը: Նա այլալված տեսք ուներ.

- Ես պրոբլեմներ ունեմ, ինձ հետապնդում են, իմ դեմ քրեական գործ է հարուցված,-
շտապելով ասաց նա:

Ապա պատմեց, որ երբ առավոտյան աչքերը բացել է, տեսել է իր ննջասենյակի բազկաթոռին նստած, անվրդով թերթ կարդացող (դա «Վիներ Ցայտունգ» էր եղել) մի մարդու, որի սեւ վերարկուն եւ ցիլինդրը նետված են եղել իր մահճակալի վրա: Երբ այցելուն զգացել է, որ Յոզեֆը արթնացել է, ծալել է թերթը եւ նրան դիմել մի շատ տարօրինակ հարցով.

- Ի՞նչ եք կարծում, ճիշտ կանե՞ն, եթե Ուկրաինային եւ Վրաստանին ՆԱՏՕ ընդունեն: Յոզեֆը, բնականաբար, պարզաբանում է պահանջել լկտի կերպով իր բնակարան ներխուժելու կապակցությամբ եւ սպառնացել է բողոքել: Այցելուն, սակայն, չի շփոթվել եւ բացատրել է, որ ինքը այդտեղ գտնվելու իշխանություն եւ լիազորություն ունի.

- Եթե չունենայի, այստեղ չէի գտնվի,- ասել է նա:

Անծանոթը նաեւ Յոզեֆին տեղեկացրել է, որ ինքը ձերբակալված է, եւ որ հավելյալ պարզաբանումներ նա կստանա Հիմնարկում, ուր եւ իրենք անհապաղ պիտի մեկնեն: Խորհրդավոր այցելուն զգուշացրել էր նաեւ, որ դիմադրությունն ավելորդ է, քանի որ ինքը մենակ չէ: Եւ իրոք, ննջասենյակից դուրս գալով՝ Յոզեֆը նախասրահում տեսել էր թղթախաղով զբաղված երեք հոգու, որոնք հագնված էին եղել առաջին անծանոթի նման:

Անծանոթը հրաժարվել էր Յոզեֆին ննջարանում մենակ թողնել՝ հագնվելու համար: Ավելին, նրան ուղեկցել էր անգամ զուգարան: Ու մինչ Յոզեֆը նստած էր եղել

գուգարանակոնքին, անձանոթը հենց նրա մոտ պատին հենված շարունակել էր «Վիներ Ցայտունգի» ընթերցումը: Միայն մեկ անգամ թերթից կտրվելով՝ Յոզեֆին ասել էր.

- Երեւում է՝ երեկ «McDonalds»-ում եք սնվել:

Ի վերջո սպիտակ լիմուզինով Յոզեֆին տարել էին Վիեննայից դուրս գտնվող մի բարձրահարկ շենք, որի մուտքի ցուցանակի վրա գրված էր եղել ընդամենը մեկ բառ՝ Հիմնարկ:

Յոզեֆին հրահանգել են սպասել մի երկար ու նեղ միջանցքում, որտեղ ոչ ոք չի եղել, բացի հատակը շարունակ մաքրող մի ալեխառն ծերունուց: Հետո նրան տարել են մի դահլիճ, որը լեփ-լեցուն է եղել, իսկ բեմի վրա նստած են եղել 9 հոգի՝ դատավորի պատմուճաններով: Յոզեֆին նստեցրել են մեղադրյալի աթոռին, իսկ բեմի կենտրոնում նստած մարդը ոտքի է կանգնել եւ հայտարարել.

- Քաղաքացի՝ Յոզեֆ, ձեր դեմ քրեական գործ է հարուցված քանի որ դուք հանցագործ եք: Դուք ձերբակալված եք: Որեւէ բան ունե՞ք ասելու Հիմնարկին:

Յոզեֆը մի կերպ հաղթահարել էր շփոթվածությունը, ոտքի կանգնել եւ ասել.

- Ես ոչ մի հանցանք չեմ գործել...

Այս հայտարարությունից հետո մի անասելի քրքիջ էր պայթել դահլիճում: Առաջին շարքերում նստածները, ծիծաղից փորները բռնած, սկսել էին գետնին թավալվել: Նույնը տեղի էր ունեցել նաեւ բեմի վրա ձախից առաջինը նստած մարդու հետ, որը, ի տարբերություն մյուսների, 10 րոպեից էլ չէր հանգստացել, եւ երբ նրան պատգարակի վրա դուրս էին տարել, նա շարունակել էր ցնցվել, ապա կծկվել եւ ամուր բռնել փորը: Ի վերջո ներկաները ընդունել էին նախկին լուրջ տեսքը, եւ Յոզեֆը շարունակել էր.

- Ես ուզում եմ իմանալ, թե ինձ ինչու են մեղադրում:

Բեմի կենտրոնում նստածը մի պահ խոժոռվել էր, բայց պատասխանել էր հանգիստ.

- Ձեր մեղադրանքը դեռ ձեռակերպված չէ, այն գտնվում է ձեռակերպման փուլում, եւ մենք չենք կարող ձեզ նախաքննության գաղտնիքներ հայտնել: Ձեր հանցանքը նախաքննության գաղտնիք է հանդիսանում:

- Ես գոնե կարող եմ իմանալ, թե ինչ օրենք եմ խախտել,- համառել էր Յոզեֆը:

- Դա ձեր սրբազան իրավունքն է, եւ ես պաշտոնապես ձեզ հայտնում եմ, որ դուք խախտել եք Ավստրիայի Հանրապետության թիվ 865 գաղտնի օրենքի 306, 212, 224 հոդվածները, բայց ես ձեզ չեմ կարող ասել, թե դրանք ինչի մասին են, որովհետեւ, ինչպես նշեցի, դրանք գաղտնի օրենքի գաղտնի հոդվածներ են,- ասել էր կենտրոնում նստածը:

Յոզեֆը հուսահատ փովել էր մեղադրյալի աթոռին:

- Դատավարությունը, միայն դատավարությունը կորոշի, թե դուք ինչպիսի որոշման եք արժանի,- ասել էր կենտրոնում նստածը, ինչին հետեւել էին դահլիճում ներկաների բուն, հոտնկայս ծափահարությունները, որոնք ուղեկցվել էին «բրավո» եւ այս կարգի այլ գոչուններով:

Ի վերջո բեմում նստածները ետեւի դռնով դուրս էին եկել դահլիճից, հանդիսականներն էլ հեռացել էին կողքի դռնից: Յոզեֆը դահլիճում մնացել էր մեն-մենակ: Որոշ ժամանակ այդտեղ մնալուց հետո նա դուրս էր եկել միջանցք, որտեղ էլի ոչ ոք չէր եղել, բացի հատակը շարունակ մաքրող ավեխառն ծերունուց: Վերջինս, հասնելով Յոզեֆին, ասել էր. «Քեզ պատրաստվում են գնդակահարել, այնպես որ՝ ավարտիր կիսատ գործերդ»:

Ծերունին ոչ մի հարցի չէր պատասխանել, Յոզեֆն էլ մի կերպ գտել էր ելքը ու դուրս եկել շենքից եւ նկատել էր, որ մուտքի մոտ այլեւս չկա «Հիմնարկ» գրությամբ ցուցանակը:

Այս պատմությունը ինձ շատ զարմացրեց, չնայած ահագին ծանոթ թվաց: Մի փոքր մտածելուց հետո ես Յոզեֆին ասացի, որ նա պետք է փաստաբան վարձի:

- Ես արդեն դա արել եմ. քեռուս հին ծանոթը փաստաբան է, նա խոստացավ իմ մեղադրանքի մասին մի բան պարզելու փորձ անել, չնայած ասաց, որ այնքան էլ հեշտ չէ բան իմանալ Հիմնարկից:

- Իսկ ի՞նչ է այդ Հիմնարկը, ի՞նչ է իրենից ներկայացնում,- հարցրի ես:

- Չգիտեմ, փաստաբանս էլ ոչինչ չասաց:

- Իսկ միգուցե ոստիկանություն դիմես, իրավապաշտպաններին, մամուլին, ի վերջո:

- Փաստաբանս խորհուրդ չտվեց: Ասում է, որ դա գործին չի օգնի, միայն կգայրացնի Հիմնարկին: Փաստաբանս ասում է, որ լավագույն ելքը մեղքը ընդունելն է ու ներում հայցելը:

- Բայց դու իսկապե՞ս ինչ-որ հանցանք գործել ես:

- Ո՛չ, բայց գուցե իրո՞ք չարժե գայրացնել հիմնարկին:

- Դա շատ պատասխանատու հարց է, ես չեմ կարող քեզ նման խորհուրդ տալ: Իսկ գուցե դա կապված է Մարկոյի հետ:

- Ես չգիտեմ՝ ինձ ինչի մեջ են մեղադրում, ես գիտեմ, որ հանցանք չեմ գործել, - հուսահատ ասաց Յոզեֆը եւ ինձ մեկնեց մի ծրար,- խնդրում եմ քեզ, եթե ինձ որեւէ բան պատահի, եթե ես կենդանի չլինեմ, այս ծրարը հասցրու Լոզան՝ Համաեվրոպական Հիմնարկ, հասցեն գրված է ծրարի վրա:

Ես վերցրի ծրարը. դրա վրա խոշոր տառերով գրված էր՝ Բողոք:

- Եթե քեզ պետք է, ես ծրարը իհարկե, Լոզան կհասցնեմ: Բայց ի՞նչ իմաստ ունի բողոքելը, եթե, ինչպես դու ես ասում, դա պետք է անել միայն այն դեպքում, երբ դու կենդանի չլինես, - զարմացա ես:

- Ընթացակարգն է այդպիսին,- հառաչեց Յոզեֆը, - իմ փաստաբանը հիվանդ է, անկողնուն գամված եւ չի կարող ինքը անհրաժեշտության դեպքում Բողոքը Լոզան հասցնել: Իսկ Հիմնարկի հետ ունեցած գործերով պատրաստի բողոք ունենալը եւ

վատահ լինելը, որ մահապատժի իրագործման դեպքում այն արագ Լոզան կհասնի, ըստ իմ փաստաբանի, ամենակարելւորն է: Ես մտածեցի, որ դու, միեւնոյն է, պետք է դեպի Արեւմուտք շարժվես, եւ քեզ դժվար չի լինի բողոքը տանել:

- Ինչ խոսք, ինձ համար դժվար չէ: Բայց ինչո՞ւ ես դու անընդհատ մահապատժի մասին խոսում, մի՞ թե մի ցնդած հավաքարարի ասածը հիմք է քեզ համար,- սրտնեղեցի ես:

Յոզեֆը սարսափած նայեց ուղիղ աչքերիս մեջ:

- Փաստաբանս էլ հաստատեց, որ Հիմնարկի գործերը երկու ելք կարող են ունենալ. ներում կամ մահապատիժ: Որոշումները ուժի մեջ են մտնում եւ իրագործվում են անհապաղ:

Ես չգիտեի ինչ ասել: Յոզեֆի պատմածը ինձ ցնորք էր թվում, հրեշավոր թյուրիմացություն: Նա նույնպես հույս ուներ, որ այդ ամենը թյուրիմացություն է, եւ այս է պատճառը, որ մերժեց միասին Ավստրիայից հեռանալու առաջարկս:

- Ես պետք է մնամ եւ պարգեմ, թե ինչ է կատարվում, դու միայն, խնդրում եմ, չմոռանաս իմ Բողոքի մասին:

- Բայց ես ինչպե՞ս կիմանամ, եթե քեզ, Աստված չանի, որեւէ բան պատահի:

- Եթե ես վաղը չգամ կամ չգանգեմ կամ հաղորդագրություն չթողնեմ, մեկնիր Լոզան,- ասաց Յոզեֆը եւ ոտքի կանգնեց,- ես պետք է գնամ:

- Յոզեֆ, ես համոզված եմ, որ թյուրիմացությունը կհարթվի,- փորձեցի նրան սրտապնդել:

- Հուսանք, հուսանք,- դառնացած ասաց նա ու հեռացավ:

Բարձրացա սենյակ, Յոզեֆի բողոքը դրեցի պահախցի մեջ: Անսպասելի մի միտք անցավ գլխովս. «Ուզում եմ Դանուբը տեսնել»:

- Ուզում եմ Դանուբը տեսնել,- իմ միտքը կրկնեցի ես:

Իսկապես ուզում էի տեսնել Դանուբը, եւ դա Յոզեֆի հետ ունեցած խոսակցության ծանր տպավորության հաղթահարման միակ հնարը թվաց ինձ:

- Ինչպե՞ս կարող եմ Դանուբի ափին հայտնվել,- հարցրի հյուրանոցի աշխատակցին:

- Դուք պետք է հյուրանոցի դիմացի փողոցով գնաք դեպի ձախ:

- Իսկ հեռո՞ւ է, կարո՞ղ եմ քայլելով գնալ:

- Այո՛, բայց պետք է մոտ 20 րոպե քայլեք:

Դա իսկական փրկություն կլինի. 20 րոպե քայլքի արդյունքը կլինի այն, որ ակնհայտ կդառնա Յոզեֆի պատմածների ցնորք լինելը: Նման բան չի կարող լինել, այն էլ՝ Եվրոպայի կենտրոնում:

20 րոպե քայլեցի, Դանուբը չկա: Եւս 10 րոպե՝ էլի չկա:

- Ներեցեք, հեռո՞ւ է այստեղից Դանուբը, կարո՞ղ եմ ոտքով հասնել,- հարցնում եմ մի պատահական անցորդի:

- Այնքան էլ հեռու չէ, եթե ուզում եք ոտքով գնալ, պետք է մոտ 20 րոպե քայլեք: Այս փողոցով ուղիղ շարունակեք ճանապարհը:

Լավ, քայլելը չի խանգարի: Քայլում եմ եւս 20+10 րոպե, իսկ Դանուբը չկա: Էլի դիմում եմ մի պատահական անցորդի: Ընթերցողը սա գեղարվեստական տրյուկ կհամարի, բայց սա ճշմարտություն է, եւ այդ հերթական պատահական անցորդը տվեց բառացիորեն նույն պատասխանը իմ՝ բառացիորեն նույն հարցին: Քայլեցի եւս 20+10 րոպե եւ արդեն ժամուկես չեմ կարողանում անցնել այդ 20 րոպեանոց անիծյալ ճանապարհը:

Հերթական պատահական անցորդը ավելի բարի գտնվեց. նա հորդորեց տաքսի նստել: Այդպես էլ արեցի, որովհետեւ այլեւս ի վիճակի չէի քայլել: Բայց այդ անիծյալ տաքսին ընդամենը րոպեուկես հետո կանգ առավ Դանուբի ափին.

- Ահա Դանուբը,- հպարտությամբ ասաց վարորդը:

Իսկ Դանուբը իսկապես գեղանի էր: Ճիշտ է, Բելգրադում այն շատ ավելի մեծ էր եւ շատ ավելի հզոր, բայց այստեղ էր նա ձեռք բերում իր հանդարտությունը, հանգստությունը, խաղաղությունը: Խոռվքի եւ հանդարտության ինչպիսի գուգադրում... Մոտ կես ժամ կանգնեցի Դանուբի ափին, հիացա նրանով, մի անցորդի խնդրեցի ինձ լուսանկարել Դանուբի հետ, հիշեցի Մարկոյին, որը գուցե հիմա նույնպես կանգնած էր Դանուբի ափին: Արդեն սկսում էր մթնել, եւ որոշեցի վերադառնալ հյուրանոց, բնականաբար՝ տաքսիով: Ոտքերս նվվում էին, փովել էի սենյակիս բազկաթոռին ու հեռուստացույցիս ալիքներն էի փոխում: Յոզեֆն է, այո՛, Յոզեֆն է. նրա լուսանկարը ցույց են տալիս հեռուստացույցով, ապա ինչ-որ կադրեր՝ կրակոցներից ծակծկված ավտոմեքենա՝ Յոզեֆի ավտոմեքենան է, եւ նրա մեջ անշարժ ընկած մի մարմին՝ Յոզեֆն է: Հաղորդումը գերմաներեն է եւ ոչինչ չեմ հասկանում, չնայած՝ առանց այդ էլ ամեն ինչ հասկանալի է՝ մահապատիժն ի կատար է ածվել:

Ես շոկի մեջ եմ. մի՞թե այս ամենը իրականություն է, մի՞թե այս ամենը իսկապես տեղի է ունեցել: Բողոքը:

Ես խոստացել եմ այն Լոզան հասցնել: Զանգում եմ հյուրանոցի ընդունարան.

- Խնդրում եմ ճշտել՝ ինչպե՞ս կարող եմ շուտափույթ մեկնել Լոզան:

Մոտ տասը րոպեից հնչում է հեռախոսի զանգը.

- Լոզան կարող եք մեկնել երկու ժամից գնացքով...

- Խնդրում եմ, մի տեղանոց կուպե պատվիրեք, պատրաստեք իմ հաշիվը, տաքսի կանչեք. ես մեկնում եմ:

Երբ իջա ֆոյե, հենց նոր բերել էին երեկոյան անգլերեն թերթերը: Այնտեղ փոքր լուր կար Յոզեֆի նկարով: Գրված էր, որ նրան գնդակահարել են ոստիկանները՝ իրենց հրահանգներին չենթարկվելու եւ զինված դիմադրության փորձի համար:

Հաջորդ օրը երեկոյան մոտ Լոզանում էի: Գնացքից իջնելով՝ միանգամից տաքսի նստեցի եւ ցույց տվեցի ծրարի վրայի հասցեն: Դա հենց փողոցի վրա բացվող մի դուռ էր, սեղմեցի զանգի կոճակը: Դուռը բացեց տարիքավոր մի մարդ: Ասացի, որ բողոք եմ

բերել. մարդը ինձ ներս հրավիրեց, ուղեկցեց մինչեւ նախասրահ, որտեղ սարսափազդու պատկերներով նկարներ էին կախված՝ մեծ նկարներ: Ես նստեցի բազմաթիվ բազկաթոռներից մեկի վրա: Հինգ բուլեից ներս մտավ մոտ հիսուն տարեկան, բայց շատ գրավիչ տեսք ունեցող մի կին: Նա հագնված էր ճաշակով, բայց պաշտոնական, չնայած հոգ էր տարել, որ վերնաշապիկի վերին կոճակները չկոճկված լինեն, այնպես, որ կրծքի կեսը երևա. դա ամենեւին էլ հիսուն տարեկանի կուրծք չէր, եւ կոնտրաստը ավելի նկատելի էր դառնում մուգ շագանակագույն նրա կոստյումի ֆոնին:

Ես նրան հանձնեցի ծրարը՝ առանց որեւէ բան ասելու: Նա բացեց ծրարը, հանեց այնտեղ գտնվող թուղթը, մի հայացք գցեց նրա վրա, ապա դիմեց ինձ.

- Շատ օպերատիվ եք աշխատում. եթե չեմ սխալվում, նրան միայն երեկ են գնդակահարել: Դուք լավ փաստաբան եք երեւում:

- Ես նրա փաստաբանը չեմ, ընդամենը սուրհանդակ:

- Միեւնույն է, գովելի է: Որեւէ բան կխմե՞ք:

- Ո՛չ, շնորհակալություն, ինձ դրսում մեքենա է սպասում: Բայց եթե թույլ կտաք, ես ուզում եմ մի հարց տալ:

- Խնդրեմ:

- Յոգեֆը ինչ-որ գաղտնի օրենքի գաղտնի հոդվածներ խախտելու համար է մահապատժի ենթարկվել:

- Այո՛, միանգամայն ճիշտ եք:

- Բայց նա ինչպե՞ս կարող էր իմանալ մի օրենքի մասին, եթե այն գաղտնի է:

Կինը մի տեսակ ձգվեց.

- Օրենքի չիմացությունը, երիտասարդ, որեւէ մեկին չի ազատում նրա առաջ ունեցած պատասխանատվությունից,- ասաց նա:

Նրա հայացքում անհողդողդություն հայտնվեց, ես նույնպես նման արտահայտություն տվեցի իմ դեմքին: Առանց հրաժեշտ տալու՝ շրջվեցի, դուրս եկա այդ անիծյալ Հիմնարկից, նստեցի ինձ սպասող տաքսին:

- Տարե՛ք ինձ որեւէ հյուրանոց,- ասացի ես:

10. Մղձավանջ եւ անուրջներ Լոգանում

Ես իզուր հրաժարվեցի որեւէ բան խմելու՝ այդ խստաբարո տիկնոջ առաջարկից: Մի բաժակ վիսկի կխնդրեի. եվրոպացիք սիրում են հաստ պատերով բաժակով վիսկի խմել: Կասկած չկա, որ հենց այդպիսի բաժակով վիսկի կբերեին ինձ: Հաստատ «Ջեք Դենիելս» կլինեք, որից զգվում եմ: Բայց եթե անգամ «Գրին Լեյբլ» լինեք, մի կույմ կանեի, բթացնող ժպիտով կնայեի տիկնոջը ու նրա պատասխան ժպիտը կկասեցնեի՝ բաժակը քներակին զարկելով:

Ահա, նա ընկած է անակնկալ հարվածից: Մահվան դատավճիռը կայացված է: Այդ վճիռը ես եմ կայացրել: Տիկինը, ի՞նչ տիկին, այդ պոռնկուհին խախտել է օրենքը, մի գաղտնի օրենք, որի գոյության մասին ո՛չ ինքը գիտեր եւ ո՛չ էլ, առավել եւս, ես: Իսկ ո՞վ կարող է պնդել, որ դատավճիռն օրինական չէ: Բազմաթիվ գաղտնի օրենսգրքերից որեւէ մեկի գաղտնի էջերից որեւէ մեկի գաղտնի տեքստում կլինի մի գաղտնի նախադասություն, որ ինձ իրավունք է տալիս մահապատժի ենթարկել այս պոռնկուհուն: Նա չգիտեր այդ մասին, բայց մի՞թե օրենքի չիմացությունը որեւէ մեկին ազատում է նրա առաջ ունեցած պատասխանատվությունից: Մահապատիժ՝ գլուխը հատակին սվաղելու եղանակով: Ահա, վերցնում եմ սեղանի վրա դրված բրոնզե տակդիրով ալպյան գրանիտի ծանր կտորը եւ ի կատար ածում դատավճիռը: Ձեռքերս արյունի մեջ են, դեմքս կռկվում է պոռնկուհու մակարդվող արյան ճնշումից, նրա ուղեղը լավայի հանդարտությամբ հոսում է մանրահատակի վրայով: Ես բղավում եմ ամենասրտագին հայհոյանքներ.

- Հայրիկ, այդ ի՞նչ է պատահել:

Այդ ձայնը ինձ մեխում է տեղում: Չեմ կարող շրջվել, ձեռքերս ու դեմքս արյան մեջ են: Չեմ կարող շարժվել, մարմնովս փակում եմ այդ խստաբարո տիկնոջ ջնջիված գլուխը.

- Ոչինչ չի պատահել, աղջիկս: Այս տիկինը վատ է զգում ուղղակի: Միջանցքի վերջում մի մարդ կա նստած: Գնա, ասա նրան՝ թող բժիշկ կանչի:

Լսում եմ նրա հեռացող ոտնաձայները:

- Տիկին, վեր կացեք, տիկին: Խնդրում եմ, տիկին, արթնացեք, տիկին, խղճացեք ինձ, տիկին, մի սպանեք ինձ, տիկին...

Ես ցնցում եմ նրան, փորձում եմ արթնացնել, հավաքում եմ մանրահատակի վրա հոսող նա ուղեղը եւ փորձում եմ լցնել նրա գանգի մեջ: Ես հեկեկում եմ անգործությունից, հեկեկում եմ հուսահատ: Բղավում եմ՝ շփոթված: Թիկունքիցս մի տղամարդու ձայն եմ լսում.

- Այո, սպանությունը նման է արտաամուսնական սեքսի: Դրա ընթացքը անասելի հաճույք է պատճառում, իսկ երբ ամեն ինչ ավարտված է, սկսում է տանջել մեղքի ու զղջումի զգացողությունը:

Պատից կախված սարսափազդու նկարներից մեկն էր ինձ հետ խոսում.

- Բայց դու մի նահանջիր, չէ՞ որ դու արդարադատություն իրականացրիր, չէ՞ որ դու Յոզեֆի վրեժը լուծեցիր: Բացատրիր դատերդ, եւ նա ամեն ինչ կհասկանա, նա կարդարացնի...

- Ձայնդ կտրիր, - ասացի ես՝ առանց շրջվելու, - չեմ ուզում, որ նա այս ամենը հասկանա, չեմ ուզում, որ նա արդարացնի որեւէ սպանություն...

- Դու թույլիկ ես...

Ես շրջվեցի. նկարից ինձ էր նայում Ամենայն հայոց կաթողիկոսը՝ «Մերսեդեսի» բանալիները մատին պտտեցնելով...

Արթնացա քափ-քրտինքի մեջ. Լոզանում եմ՝ հյուրանոցի իմ համարի մահճակալին փոված:

Վեր կացա, լվացվեցի, սուրճ պատվիրեցի: Հարկավոր է զանգել Մարկոյին: Գրպաններումս փնտրում-գտնում եմ նրա համարը:

- Մարկո, բարեւ, ես եմ: Յոզեֆին սպանել են:

- Գիտեմ, արդեն լսել եմ...

- Իսկ դա քեզ հետ որեւէ կապ ունի՞, դե, քո գործերի հետ:

- Չէ, ոչ մի կապ: Ես էլ մտածում էի քեզ հետ է կապված:

- Ինձ հետ էլ կապված չէ, գիտեի, որ քեզ հետ էլ կապ չունի, ուղղակի համոզվելու համար հարցրի: Դա մի անհավատալի պատմություն է: Յոզեֆին սպանածներից մեկի տեղն էլ գիտեմ, այստեղ՝ Լոզանում:

- Եթե այդ պատմությունը քեզ հետ իրոք կապ չունի, մի խորացիր, գնա քո ճամփով, խորհուրդ տվեց Մարկոն:

Հրաժեշտ տալով Մարկոյին՝ ես կախեցի լսափողը: Մոտեցա պատուհանին, բացեցի այն. անձրեւախառը օդը սառեցրեց ձակատս: Հարկավոր է մի բան խմել: Եթե ես սովորական ճամփորդ լինեի, ճամպրուկիս մեջ անպայման հայկական կոնյակ կլիներ, գուցե նաեւ ծիրանի չիր: Իսկ հիմա գնա ու հայկական կոնյակ գտիր ես լպստած քամբախում: Հյուրանոցի հենց պատին կից մի բար էի տեսել, որոշեցի գնալ այնտեղ (հյուրանոցային բարերը տաղտուկ են): Հյուրանոցից վազեվազ հասա այնտեղ, այնպես, որ համարյա չթրջվեցի, մոտեցա բար-կանգնակին.

- Հայկական կոնյակ ունե՞ք. պարտադիր չէ «Նաիրի», կարելի է նաեւ «Ախթամար», «Անի», «Արարատ»՝ հինգ կամ երեք աստղանի:

- Ցավում եմ, պարոն, չունենք, - ժպտալով ասում է բարմենը:

- Իսկ հայկական գինի՞, պարտադիր չէ «Արենի», կարելի է նաեւ «Պաշիկ» կամ «Պասեք» կամ «Զոքանչ» կամ «Բաջանադ», - դառը հեգնական շարունակում եմ ես:

- Ոչ, պարոն:

- Ուրեմն՝ հայկական օղի էլ չունեք: Այդ դեպքում գերապալա լցրեք:

Գրապպան իտալական խաղողի օղի է, մոտավորապես այն, ինչ վրացիք չաչա կամ ճաճա են կոչում, այսինքն՝ խաղողի ճաճի օղի, իսկ մենք՝ յաթրջի: Եւ ինչպե՞ս են եվրոպացիք այս յաթրջին առանց պանրի կամ առանց թթվի խմում: Թթու. ո՛վ հայ ժողովուրդ, գիտե՞ս արդյոք, որ ազգային արժեքը ոչ միայն քո դգած-փչած պատմությունն է, այլեւ քո թթուն: Հայկական մոռացված եւ մոռացվող խոհանոցի ամենամեծ տեսականին կարելի է միայն «Թթու» ենթավերնագրի տակ գտնել: Հիմքերի հիմքը, իհարկե, խառը թթուն է: Բայց ի՞նչ շենք է կանգնած այս հիմքի վրա. ծաղահաս կաղամբի ամառային թթու, կարմիր ճակնդեղի «տակի» եւ ճախի, այսինքն՝ թելերի թթու, վարունգի թթու, կանաչ ու կիսակարմիր լոլիկի թթու, գազար, կանաչ լոբի, ծաղկակաղամբ, քյարավուզ, սխտոր, սոխ, ձմերուկ, սմբուկ, բիբար, ծիծակ (ոչ թե մոլոկանի, այլ հայկական տեխնոլոգիաներով), մանդակի թթու, ջոնջոլի թթու: Բայց մշակաբույսերի թթուների գլուխգործոցը պղպեղի, այսինքն՝ բիբարի թելերի՝ բիբարի ճախի թթուն է: Մի տեսակ, որ մոռացվում է ցավալիորեն: Այս թթուն դնում են աշնանը, երբ բերքահավաքը ավարտված է: Այդ ժամանակ բիբարի թփերի վրա լինում են փոքր պտուղներ, որ չեն հասցրել մեծանալ: Կան նաեւ տերեւներ, բազմաթիվ տերեւներ: Ահա այս տերեւներից եւ թերահաս պտուղներից է դրվում բիբարի ճախի թթուն, եւ եթե թթու դնողը գիտե իր գործը՝ օդորմած տատիկիս նման, ուրեմն դա թթու չէ, այլ գլուխգործոց, արվեստի ստեղծագործություն:

Բայց այս կիսատ ցանկով հայաստանյան թթուների տեսականին չի սպառվում: Դեռ չենք խոսել վայրի բույսերի թթուների մասին. շուշան, բոխի, իծկոթ, սինդրիկ...

Հիմա Իջեւանի լեռնային բացատներում երեւի դուրս է եկել սինդրիկը: Հիմա Իջեւանի անտառները պճնվել են կանաչով: Ամեն տարի այս օրերին գնում եմ Իջեւան՝ գառի սեզոնի բացումն անելու: Դա տեղի է ունենում մոտավորապես հետեւյալ կերպ. Իջեւան եմ հասնում ուրբաթ օրվա երկրորդ կեսին: Շատ արագ զանգեր ենք փոխանակում ընկերներիս հետ. «Էկե՞լ ես», «Էկել եմ»:

Որոշ ժամանակ անց կա՛մ ես եմ զանգում Բիծիկին, կա՛մ ինքը ինձ.

- Մի հատ կյառը չուտե՞նք:

- Հա, բա ի՞նչ անենք:

Բուն արարողությունը տեղի է ունենալու հաջորդ օրը: Մինչ այդ, սակայն, հարկավոր է գառ ճարել: Իջեւանի շուկայում կենդանի գառ վաճառում են միայն տարվա մի քանի օր՝ Վարդավառի կապակցությամբ: Վարդավառը Իջեւանում նշվում է հուլիսի վերջին կիրակի օրը, եւ նախընթաց հինգշաբթի օրվանից քաղաքի փողոցներում սկսվում է գառների եւ ուլերի գրոհը: Բայց տարվա մնացած օրերին Իջեւանի շուկաներում հնարավոր չէ կենդանի գառ գտնել: Գառան միս, իհարկե, կա, բայց մեզ կենդանի գառ է հարկավոր, իսկ այն ձեռք բերելու համար հարկավոր է շրջել մոտակա գյուղերում եւ գտնել: Մինչ այդ «տեղաքում» ենք, այսինքն՝ փորձում ենք կոնկրետ հասցե գտնել, որտեղ գառ են վաճառում: Որպես կանոն, «տեղաքումը» արդյունք չի տալիս: Պետք է մեկնել: Բայց ո՞ւմ մեքենայով: Հարցը սկզբունքային է, որովհետեւ գառը ոչ միայն լողացած չէ, այլեւ ճանապարհին չի խնդրի կանգնել՝ բնական կարիքները հոգալու համար, եւ այդ ամենը անում է բեռնախցիկում: Բիձիկը եւ ես համամիտ ենք. մեր մեքենաները բացառվում են, մնում է Չաղի մեքենայի տարբերակը, մանավանդ որ այն կարծես «մեյկայում» էր, այսինքն՝ նոր է լվացել. թխի գա:

Համոզելը հեշտ չէ, բայց համոզում ենք: Չաղը Ժպիտի հետ է, Բոբոն պարապմունքի է, նրա հետ առայժմ գործ չունենք: Գնում ենք, ասենք, Ակնաղբյուր: Հասնում ենք գյուղամեջ. «Տղերք, բարեւ ձեզ. գյուղում ո՞վ ծախու կյառն ունի»: Գյուղացիների միջեւ տեղի է ունենում մի փոքր քննարկում. ի վերջո որեւէ մեկի անունը տալիս են, գյուղամիջի երեխաներից մեկին էլ նստեցնում ենք մեքենան, որ տվյալ մարդու տան տեղը ցույց տա: Որպես կանոն, երեխան էլ դարպասի մոտից ձայն է տալիս պոտենցիալ գառնատիրոջը:

- Էդ ո՞վ ա, - որպես կանոն, կանչին ի պատասխան դուրս է գալիս մի ծեր տատիկ, ով իմանալով մեր այցի նպատակը՝ ասում է, - մինն ունեինք, երեկ տարան. մնացածը պյուճուր են, ծախու չեն:

Որպես կանոն, առաջին փորձից հնարավոր չէ գառ գտնել: Փնտրտուքը պետք է շարունակել.

- Բա ո՞վ կյառը կունենա, տատի,- հուսահատ հարցնում ենք մենք:

- Գիդամ ոչ, հլա էնինչենց հարցրեք:

Կոնկրետ հասցե ունենալը միշտ լավ է, ուղեկից երեխան էլ տան տեղը գիտի.

- Իրեք հատ ունեմ, բայց ծախու չի. պահում եմ րեխի բանակի քեֆի համար:

- Փաստորեն, լավ էլ մեծ բանակի քեֆ ես անելու:

Եթե ասողերը բարեհաջող են դասավորված, երրորդ տեղում գառը կա: Մտնում ենք գոմ: Բիծիկը պարտադիր բարձրացնում է գառներից մեկը, կամ եթե մի հատ է, այդ միակը. քաշը ստուգված է:

Ու սկսվում է իմ ամենասիրած մասը՝ սակարկությունը: Անցյալ տարի գառը 20-25 հազար դրամ էր, բայց եթե թանկացումներ են սկսել, այս տարի գառն էլ թանկացած կլինի:

- Ի՞նչ ես ասում ես գառը, հորողեր:

- 35 մանեթ,- ասում է հորողերը՝ մանեթ ասելով նկատի ունենալով 1000 դրամը: Այսինքն՝ 35 հազար դրամ է ասում:

- Էդ ի՞նչ գին ես ասում, այ տնաշեն,- նեղսրտում ենք մենք,- 25 մանեթ ենք տալիս տանենք:

- 25 մանեթով հենա ես կուտեմ, էլի:

- Հերու 20-ով մի կյառն առանք, 14 կիլո միս տվեց. սրա վրա 10 կիլո միս չկա:

- Հերու ալիրն էլ էր էժան, ծեթն էլ էր էժան, պեսոկն էլ էր էժան. նաղդ 12 կիլո միս ունի:

- Վարյանտ չկա, նիհար գատ ա. 30 տալիս ենք տանենք:

Հորողերը այս տեղում, որպես կանոն, գոմի լույսը անջատում է. «Ես ծախու ապրանք չունեմ», - սրտնեղած ասում է նա: Որպես կանոն, այս տեղում Չաղը, որ մեքենայի մեջ է մնացել, մեքենայի շչակն է հնչեցնում, իբր շուտ արեք:

- Դե, լավ, լավ, ոտքերը կապի, պարկի մեջ գցի,- ասում ենք մենք հորողերը, փողը տալիս ենք, գառը վերցնում ու ետ՝ Իջեւան:

Գառը, որպես կանոն, մորթում է եղբայրս՝ Արտակը: Եթե եղանակը վատ է, արարողությունը տեղի է ունենում տանը: Բայց, որպես կանոն, եղանակը հնարավորություն տալիս է անտառ գնալ:

Անտառ ասելով, սակայն, Իջեւանում նկատի չունեն ուղղակի անտառ: Աղբյուր ասելով՝ նկատի չունեն սոսկ աղբյուր: Տվյալ դեպքում գործ ունենք որոշակի ինֆրաստրուկտուրայի հետ, որ նախատեսված է անտառային խնջույքի համար: Անտառներում կան բազմաթիվ զրուցարաններ՝ քիսեղկաներ, երկար նստարաններով, սեղաններով: Սրանց կից՝ խորովածանոց, գառ մորթելու տեղ, միսը կտրատելու փոքր սեղան, երբեմն նաեւ առանձին սեղան՝ բլոտ, նարդի, շախմատ խաղալու համար: Կիրանցի անտառում նույնիսկ այնպիսի աղբյուր (այսպես են տեղացիները կոչում այս վայրերը) կա, որտեղ երեխաների ժամանցի համար փոքր, մեխանիկական, բակային կարուսելներ կան կամ նույնիսկ՝ հնաժամ իրերի թանգարան: Իսկ ահա ջուրը այս տեղերում ոչ թե ուղղակի քարից է դուրս գալիս կամ գետի տակից, այլ հոսում է հուշաղբյուրից, որ կառուցված է լինում մի վաղամեռիկ հարազատի կամ ընկերոջ պատվին: Երբեմն աղբյուրները կոչվում են հենց տվյալ նահատակի ազգանունով կամ անունով՝ Ղազումյանների աղբյուր, Հովակիմյանների աղբյուր, Ասլանյանների աղբյուր:

Ու չնայած այս պատկառելի ենթակառուցվածքի գոյությանը, նրանք չեն գտնվում հսկողության տակ, եւ այնտեղ ժամանակ անցկացնելու համար պետք չէ ոչ ոքի վճարել: Ուղղակի պետք է ուրիշներից առաջ զբաղեցնել: Որպես կանոն, սա դժվար չէ. եթե մի աղբյուրը զբաղված է, մյուսը հաստատ ազատ կլինի: Բայց ահա Վարդավառին իսկական ճգնաժամ է սկսվում, եւ հուլիսի վերջին կիրակի օրը Իջեւանի անտառներում աղբյուր զբաղեցնելու համար՝ շատերը ստիպված են այնտեղ գնալ նախորդ օրը եւ գիշերը մնալ: Բայց կա մի ոսկե կանոն՝ եթե աղբյուրը կառուցած անձը, ընտանիքը որոշում է Վարդավառը անցկացնել իր կառուցած աղբյուրում (ինչպես հասկացաք, նույն մարդը կառուցել է ոչ միայն բուն աղբյուրը, այլեւ այդտեղ եղած մնացած բաները), նրա իրավունքները հարգվում են աներկբա. այսինքն՝ նրանք կարիք չունեն գիշերը մնալու: Ուղղակի պետք է առավոտ շուտ ներկայանան, որ ուրիշները չհասցնեն խնջույքը սկսել. անհարմար բան կստացվի:

Բայց հիմա Վարդավառ չէ, եւ ազատ աղբյուր կարելի է գտնել առանց դժվարության: Ու եթե այստեղ եղած նախորդ խումբը իր ետեւից հավաքել է, ինչը, ի դեպ, միշտ չէ, որ այդպէս է լինում, կարելի է սկսել արարողությունը: Եթե տեղանքը մաքուր չէ, դա կարելի է անել միայն մաքրություն անելուց հետո:

Ինչեւէ, շէրը դրված են ջրի տակ, գառը կախված է սպանդարանի խողովակից, ասել է թե՛ արարողությունը սկսված է: Հա, չմոռանանք արարողության ամենակարեւոր ատրիբուտի՝ կրակի մասին: Կրակը վառելը աղբյուրը զբաղեցնողի առաջին գործն է. անհրաժեշտ է արագ կրակ վառել, որ «ծուխը ծուլ լինի», եւ ազատ աղբյուր փնտրող մյուս խմբերը, ծուխը հեռվից տեսնելով, հասկանան, որ այս աղբյուրը զբաղված է եւ իզուր չգան հասնեն այստեղ ու ետ դառնան: Ինչպէս տեսնում եք, սա իրոք արարողություն է՝ իր բազմաթիվ կանոններով: Այդ կանոններից մեկի համաձայն, անտառային աղբյուրներում խնջույք անցկացրած խումբը իր հետ բերած աղը պետք է թողնի տեղում:

Այս կանոնը թերեւս ձեւավորվել է կենսափորձի արդյունքում. եթե մարդիկ մոռանան իրենց հետ աղ բերել, իսկ աղի մասին մոռանալը դժվար չէ, ստիպված կլինեն ետ գնալ քաղաք: Եվ թերեւս աղը տեղում թողնելը ապահովագրական նշանակություն ունի: Բայց տեղացի տատիկները այս կանոնին միստիկ նշանակություն են տվել. եթե անտառից աղը հետո տուն տանես, դժբախտություն կպատահի... Եվ Իջեւանում դուք չեք գտնի մի մարդ, որ անտառից աղ է տարել իր տուն: Ահա, երբ ընթերցողը ծանոթ է իջեւանյան անտառային խնջույքի պայմաններին եւ ընդհանուր կանոններին, արժե նրան պատմել նաեւ գառ մորթելու տեղական առանձնահատկությունների մասին: Բանն այն է, որ Իջեւանում մորթված գառան կոկորդից հոսող արյունը հավաքում են թասի մեջ. այսինքն՝ գառան կոկորդի բացվածքի տակ թաս են պահում, եւ արյունը հոսում է նրա մեջ: Գառան ու թասի արանքում, որպէս կանոն, մաղ են պահում, որպէսզի արյան մեջ բուրդ, մազ չընկնի: Հավաքած արյունով պատրաստում են իջեւանյան ամենահայտնի դելիկատեսը՝ գառան արյունով տոմիկը: Արյունը թասի մեջ շուտով մակարդվում է, եւ այն խաշում են ջրի մեջ. դառնում է լյարդանման զանգված: Արյունը պատրաստելու համար նախ դմակը հալեցնում են թավայի մեջ, ապա դմակի մեջ տապակում են մանր կտրատված

յարդը, թոքը: Արյունը, ինչպես հիշում եք, խաշված է, եւ երբ այն տրորում ես, հեշտությամբ փշրվում է. ահա, այս փշրված արյունը լցնում ես դմակի մեջ տապակված յարդի եւ թոքի վրա: Ամենավերջում ավելացնում ես մանր կտրատած սոխը, եւ շատ չանցած՝ կերակուրը պատրաստ է: Հավատացեք, շատ համով է. առիթի դեպքում անպայման փորձեք, բայց շատ մի կենտրոնացեք այն մտքի վրա, որ արյուն եք ուտում. դա խանգարում է կերակուրը օբյեկտիվ գնահատելուն: Գառը մաշկելու, ցախ հավաքելու, արյունը պատրաստելու պրոցեսը ժամանակ առ ժամանակ ընդհատվում է մի անհասցե հարցով.

- Մի բաժակ բան չիմե՞նք...

Ամեն մեկն իր բաժակը ձեռքին մոտենում է կրակին. լցնում ենք, մի կենաց ասում- խմում, եւ էլի ամեն մեկը գնում է իր գործին, մինչեւ չհնչի նույն հարցը.

- Մի բաժակ բան չիմե՞նք...

Ու, ճիշտն ասած, երբ արյունը եփված է, խորովածը՝ պատրաստ, խաշլամայի հոտն էլ աշխարհ է առել, որեւէ բան ուտելու ցանկություն չկա: Այս արարողության նպատակը ո՛չ ուտելն է, ո՛չ էլ խմելը: Այս արարողության նպատակը բնական, սկզբնական, վայրենի ազատությունը զգալն է, այն վայելելը: Ու մանավանդ այն ժամանակ, երբ մեր կանայք ու երեխաները, ծնողները, հյուրերը արդեն հոգնել ու տուն են վերադարձել կամ հոգնած ծառերի տակ քնած են, արարողությունը հասնում է կուլմինացիայի:

Մեղանի շուրջ նստած են Չաղը, Բոբոն, Բիծիկը, Ժպիտը, եւ: Բոլոր կենացները խմված են, շուրջը ուրիշ ոչ ոք չկա: Միայն մենք ենք եւ ուրախ ենք, որ կյանքը չի խաթարել մեր մանկական ընկերությունը: Ամեն ինչի մասին զրուցել ենք, խոսելու բան չկա:

- Մի բաժակ բան չիմե՞նք...

Բաժակները լցվում են, բայց այլեւս կենաց չի մնացել.

- Չաղ, մի կենաց ասա:

Բոլորը գիտեն, թե ինչ է կատարվելու, բայց բոլորը զսպում են ծիծաղը, բացի Ժպիտից, որը միշտ ժպտում է:

- Էկեք ես բաժակով էլ խմենք բոլոր բոգերի կենացը...

Ծիծաղում ենք, չխկացնում եւ խմում: Մի շտապիր, սիրելի ընթերցող, այս կենացը անվայել կամ ցինիկ կամ զգվելի համարել: Այս կենացը արտահայտում է պահի երջանկությունը, պահի անհոգությունը, պահի ազատությունը...

Ա~խ, ինչքան եմ զգվում եւ Լոզանից ու Եւ Եվեյցարիայից, եւ Վիեննայից ու Ավստրիայից, եւ քաղաքակիրթ կոչվող աշխարհից: Ճիշտ է, եւ հիմա նստած եմ եղ քաղաքակիրթ աշխարհի քաղաքակիրթ բարերից մեկում, բայց եւ գնում եմ Հայաստան: Ու ցույց մի տվեք ինձ Հայաստանի ճանապարհը: Ես գնում եմ ի՛մ իմացած ճանապարհով, եւ գնում եմ երկրի հակառակ կողմից:

Հոկտեմբեր 30, 2008

11. Ի՞նչ է անունդ, բանտապահ

Գրապալայի երկրորդ բաժակից հետո հիշեցի, որ ֆուտբոլի 2008 թվականի Եվրոպայի առաջնությունը, ախր, այստեղ է տեղի ունենալու՝ Եվեյցարիայում եւ Ավստրիայում: Մի երկու տեղ, կարծեմ, ինչ-որ պաստառներ ընկան աչքովս: Բայց մի տեսակ չֆիքսեցի, չնկատեցի, երեւի շատ էի լարված: Սատանան գայթակղում է ինձ. չմնա՞մ էստեղ ու մի կարգին ֆուտբոլ նայեմ: Բայց ի՞նչ կմտածեն բանտում գտնվող իմ ընկերները: Մտածելը՝ չգիտեմ, բայց Արարատը՝ Զուրաբյան, ողջ կյանքում հոգիս կուտի. «Մենք բանտում նստած էինք, իսկ դու քեզ համար «Եվրո-2008» էիր լացացնում», - ամեն անգամ կասի նա: Ու չեմ ազատվի եւ նրա ձեռքից: Է~յ, Արարատ ջան, անգամ չեւ պատկերացնի, թե ինչքան եմ քեզ կարոտել, ինչքան եմ կարոտել Դավիթին՝ Մաթեւոսյան, Պետրոս Մակեյանին, որին չնայած «պարոն Մակեյան» եմ ասում, բայց մեկ է, մենք ընկերներ ենք, հարազատ ընկերներ: Նույնը վերաբերում է նաեւ Ալեքսանդր Արզումանյանին, գնդամենքում գտնվող մեր մյուս ընկերներին: Չի եղել մի օր, որ մտովի չայցելեմ ձեր «կամերները», չզգամ դրանց հերոսական շունչը: Բանտում նստելը դժվար է, շատ դժվար, բայց հեշտ չէ ազատության մեջ լինելը, երբ քո ընկերները

բանտում են: Ընկերովի մահը հարսանիք է, իսկ մենակ ֆուտբոլի Եվրոպայի առաջնության անցկացման վայրում հայտնվելու մեջ ինչ-որ նվաստացուցիչ բան կա, շատ որոշակի նվաստացում:

Չի եղել մի օր, որ ես չցանկանամ ձեր կողքին հայտնվել, չմտածեմ այդ մասին: Բայց այդտեղ գալ կարող էի միայն արժանապատիվ ճանապարհով: Ամեն ինչ արեցի, անգամ հասա նրան, որ ինձ գտնելը պատվի խնդիր դառնա սերժական ԱԱԾ-ի համար: Անգամ փորձեցի օգնել, հուշել ԱԱԾ-ին, նրան մատուցեցի 50/50, զանգ ընկերոջը, դահլիճի օգնություն: Արդյունքում՝ նստած եմ շվեյցարական Լոզանի մի գողտրիկ բար-սրճարանում եւ գրապպա եմ կոնծում... Ինչպիսի~ նվաստացում...

Վերջին 10 տարում ես հայաստանյան որեւէ բար չեմ մտել, տանել չեմ կարողացել ռեստորանները, զգվել եմ սրճարաններից: Գլխավոր խմբագրի իմ հարմարավետ աշխատասենյակը բանտախուց է եղել ինձ համար. առնվազն շատ հաճախ այդպես է թվացել: Տասնյակ անգամներ փորձել եմ փախչել այդ խցից ու փախել եմ, բայց այդ փախուստը ամենաշատը մի ժամ է տեւել, ինչ-որ Անտեսանելի ձեռք վզիցս բռնել է եւ ետ բերել իմ բանտախուց: Ինչ-որ Անտեսանելի ձեռք ինձ գամել է պաշտոնս խորհրդանշող բազկաթոռին:

Ամեն բացթողման, ամեն սխալի, ամեն վրիպման, ամեն անճշտության, ամեն անուշադրության համար ամաչել եմ, գետինն եմ մտել: Ամեն անգամ այդպիսի դեպքերում ինձ թվացել է, թե օրը ցերեկով, լրիվ մերկ կանգնած եմ Հանրապետության հրապարակում, ու մարդիկ 100 դրամ են վճարում՝ իմ մերկությունը դիտելու, իմ անճոռնիությունը ծաղրելու համար: Սրան դիմանալ հնարավոր չէ, ցանկացել եմ փախչել ու փախել եմ:

Բայց այդ անիծված Անտեսանելի ձեռքը ԱԱԾ չէ, նրանից հնարավոր չէ փախչել. ամեն անգամ նա ինձ ետ է բերել իմ բանտախուցը եւ մի Անտեսանելի բանտապահ կարգել իմ դռան առաջ: Ի՞նչ է այդ Անտեսանելի բանտապահի անունը. գուցե Փառամոլություն՝ն, գուցե Մեծամտություն՝ն, գուցե Կարիերի՞զմ, գուցե Տգիտություն՝ն, գուցե Շահամոլություն՝ն: Իսկ գուցե Պատվախնդրություն՝ն, գուցե

Պատասխանատվություն, գուցե Սե՞ր, գուցե Հայրենի՞ք, գուցե Քաղաքացիություն, գուցե Ծառայություն: Իսկ գուցե իմ դռան առաջ ոչ թե մեկ, այլ տասնյակ Անտեսանելի բանտապահներ են կանգնած, եւ իմ դռան առաջ հաշտ ու խաղաղ իրար կողքի ապրում են Փառամոլությունն ու Ծառայությունը: Գուցե ոչ թե հաշտ ու խաղաղ են ապրում, այլ ամեն օր իրար մոտ թ են ջարդում, պայքարում են իրար իմ դռան մոտից ընդմիջտ քշելու եւ իմ բանտապահը լինելու իրավունքի համար:

Ինչ էլ լինի իմ Անտեսանելի բանտապահ(ներ)ի անունը, ես նրանց չբացակայելու մասին ստորագրություն եմ տվել: Ուշ երեկոյան նա ինձ թույլ է տվել մեկնել երեխաներիս հետ տեսակցության: Բայց հաճախ այդ տեսակցությունը չի կայացել. կա՛մ զավակներս քնած են եղել, կա՛մ էլ ես կտտանքներից բզկտված:

Երբեմն գիշերը վեր եմ թռել՝ քնիս մեջ հասկանալով, որ էլի մի սխալ, էլի մի վրիպակ, էլի մի անգրագիտություն եմ թույլ տվել: Վեր եմ կացել, վազել, բայց աչքս ընկել է ժամացույցին. արդեն ուշ է, տոմսերը հանված են վաճառքի, եւ լուսաբացի հետ ես իմ սեփական մերկությունը ի ցույց կդնեմ Հանրապետության հրապարակում, ընդամենը 100 դրամով:

Առավոտյան՝ սահմանված ժամին, ներկայացել եմ իմ բանտապահ(ներ)ին: Անցել եմ իմ խուցը, ամաչել, գետինը մտել, անգորությունից խելագարվել ու խելագար հարձակվել իմ կալանավորների վրա: Հետո ավելի եմ ամաչել, ավելի եմ գետինը մտել, անգորությունից հեկեկացել եմ, փախել եմ անգորությունից... Բայց Անտեսանելի ձեռքը հասել է ինձ, Անտեսանելի բանտապահը քացու տակ է տվել ինձ, ու ես հնազանդվել եմ, հնազանդվել եմ...

Արտակարգ դրությունը փրկություն էր ինձ համար, իմ դեմ հարուցված հերթական քրգործը՝ հույս, իմ նկատմամբ հայտարարված հետախուզումը նման էր ազատագրման: Բայց սին դուրս եկան իմ սպասումները, եւ ինչպես տեսնում եք՝ հիմա ստիպված եմ ոչ միայն ինքս ինձ քարշ տալ աշխարհով մեկ, այլեւ իմ բանտախուցը, իմ ամոթը:

Ու չնայած Շվեյցարիայում եմ, հիմա էլ ժամանակ առ ժամանակ իմ մերկությունը ի ցույց է դրվում Հանրապետության հրապարակում: 100 դրամով, ընդամենը 100 դրամով:

Նստած եմ շվեյցարական Լոզանի մի գողտրիկ բար-սրճարանում եւ զգում եմ, որ իմ Անտեսանելի Բանտապահ(ներ)ը հսկում է սրճարանի դուռը, բոլոր այն դռները, ուր ես մտնում եմ՝ իմ Բանտախուցը հետս քարշ տալով:

Մի՞թե ազատում չկա այս Բանտախցից, այս Բանտապահ(ներ)ից... Կա, եւ այդ ազատումը ԱԱԾ մեկուսարանն է: Միայն ԱԱԾ Բանտապահները ինձ կկարողանան դուրս կորզել իմ Բանտապահ(ներ)ի ձեռքերից, միայն նրանց սապոգների տակ կջարդվի այդ Անտեսանելի ձեռքը, միայն նրանց հարվածների տակ իմ Բանտապահ(ներ)ը կփախչեն ինձնից, ինչ էլ լինի նրա (նրանց) անունը՝ Փառամոլություն թե Մեծամտություն, Կարիերիզմ թե Տգիտություն, Քաղաքացիություն թե... Բայց, չէ, եթե նրա (նրանց) անունը Քաղաքացիություն է կամ Սեր կամ Հայրենիք կամ Ծառայություն կամ Ազատություն, ես չեմ ազատվի նրանցից, նրանք ինձ չեն թողնի ոչ մի կտտանքի, ոչ մի խոշտանգման, անգամ մահապատժի սպառնալիքի տակ:

- Ո՞վ ես դու, իմ Բանտապահ: Ես ուզում եմ ճանաչել քեզ, ես ուզում եմ իմանալ քո անունը:

- Իմ անունը գրված է ԱԱԾ Բանտապահի սապոգի տակ: Իմ անունը կտեսնես այն ժամանակ, երբ ԱԱԾ սապոգի տակը կտեսնես:

12. Ֆլամենկո

Տեղատարափ անձրեւը ծեփվում էր գարնանային Լոզանի պատերին: Ես հիշեցի այն օրը, երբ Դու թաքուն լացում էիր մեր խղճուկ խրճիթի պատի տակ՝ անձրեւից պատսպարված: Ես համարյա չեմ տեսել Քո արցունքները, բայց միշտ զգացել եմ, թե ինչպես են նրանք ահարկու դղրդյունով զարկվում հատակին: Հիմա էլ Դու լացում ես, բայց ոչ ոք չի տեսնի Քո արցունքները, նրանք կզգամ միայն ես, ի հեճուկս մեզ բաժանող հազարավոր մղոնների:

Ահա Դու նստած ես մեր ճաղապատ պատշգամբի ծղոտե բազկաթոռին: Մութ է, անձրեւից դդրդում են Երեւանի տանիքները, Դու թաքուն հեկեկում ես՝ բազկաթոռի մեջ կուչ գալով: Ես չեմ վախենում քեզ հետ լաց լինել՝ պատերին զարկվող լոզանյան տեղատարափին զուգահեռ: Բայց ոչ ոք չի տեսնի մեր արցունքները. օգնության տազնապ չէ սա, այլ երջանկության գիտակցում:

Իսկ անձրեւը, արդյո՞ք անձրեւը հայրենիք ունի: Մի՞թե ինձ վրա քո ամպացած արցունքները չեն թափվում: Դուրս եկ պատշգամբից, կանգնիր անձրեւի տակ եւ ցողվիր իմ՝ անձրեւացած արցունքներով:

Քայլերս ինձ տարան դեպի երեկվա նույն բարը: Ահավոր թրջվել եմ, եւ մի բաժակ խմելը չի խանգարի: Հայկական կոնյակ երեկվա պես չկա, բայց բարմենը գիտի, որ գրապպան պետք է ձիթապտղով մատուցի: Ահա խմում եմ մի բաժակ, մի հատ ձիթապտուղ եմ գցում բերանս. հիմա հարկավոր է չորանալ: Բարմենը վերցնում է թրջված բաժկոնս, իսկ մատուցողը ֆեն է բերում ինձ համար: Նա առաջարկում է իր օգնությունը, բայց ես, շնորհակալություն հայտնելով, հրաժարվում եմ. լվացարանում ինքս եմ չորացնում մազերս եւ վերադառնում բար-կանգնակի մոտ:

- Երկու ժամից համերգ է լինելու, անպայման մնացեք,- ասում է բարմենը:

- Ի՞նչ համերգ,- անտարբեր հարցնում եմ ես:

- Ֆլամենկո, Բարսելոնայից եկած խումբ է:

- Այդ դեպքում ինձ համար ընթրիք պիտի պատրաստեք՝ ծովամթերքի ասորտի,- ասում եմ ես:

- Հոգ չէ, պարոն, կպատվիրենք մոտակա ռեստորանից:

Պայմանավորվեցինք: Բարում շատ քիչ մարդ կար. սովորաբար այդպես է այդ ժամին, այդ ժամին շատ քիչ այցելուներ են լինում:

Հերթական այցելուի մուտքը ազդարարող զանգից հետո Բարմենի դեմքին զարմանքի արտահայտություն նշմարվեց: Ես թեքվեցի դեպի մուտքը. այնտեղ կանգնած էր մորուքով մի երիտասարդ՝ միչեւ վերջին թելը թրջված. ջուրը ուղղակի չոռում էր նրա վրայից: Բարմենի զարմանքը հասկանալի էր. այսօր ի՞նչ է, թրջվածների օ՞ր է: Իսկ այցելուն դեռ կանգնած էր մուտքի մոտ, կարծես ուզում էր հասկանալ, թե արդյո՞ք ճիշտ հասցեով է եկել: Շատ շուտով, սակայն, անվստահ քայլերով նա մոտեցավ բարկանգնակին եւ գրապպա խնդրեց: Մենք արագ գլխի ընկանք, որ մեր առջեւ կանգնած է ոչ միայն բառիս բուն, այլեւ փոխաբերական իմաստով թրջված մի մարդ. դա հնարավոր չէր չնկատել: Նրա աչքերը սառն էին, կոպերը՝ ծանրացած, ոտքերն ու ձեռքերը կարծես անուժ կախված էին մարմնից: Նրա վրայից ջուրը շարունակում էր չոռալ. մատուցողը մոտեցավ եւ խնդրեց հանել անձրեւանոցը: Նա անտարբեր կատարեց նրա խնդրանքը, բայց հրաժարվեց մազերը չորացնելու առաջարկից: Ապա նստեց ինձնից հեռու՝ բարկանգնակի դիմաց շարված կլոր գլխով երկարատու աթոռներից մեկին:

- Ամեն ինչ կարգի՞ն է,- արեւմտյան ավտոմատիզմով հարցրեց Բարմենը՝ ինքն էլ կասկածելով իր տված հարցին:

- Ամեն ինչ անիմաստ է,- ասաց այցելուն՝ երկրորդ բաժակ գրապպան խմելով: Նրա խմելու մեջ ինչ-որ սպառնալիք կար, ինչ-որ սարսափելի հուսահատություն: Ձայնը լի էր ատելությամբ.

- Քիչ առաջ ես հիվանդանոցում երկու դիակ թողեցի. հիմա ես որդեկորույս եմ, չնայած չհասցրի հայր դառնալ, հիմա ես այրի եմ, չնայած չհասցրի ամուսնանալ,- նրա դեմքը այլայլվում էր:

Այցելուն, պարզվեց, ամերիկացի է՝ Ֆրեդ անունով: Ընկերուհու՝ Կետրինի (նրան Ֆրեդը Կետ էր ասում) հետ ծանոթացել էր Իտալիայում՝ Հռոմում: Ազգությամբ շոտլանդացի Կետրինը Իտալիա էր ժամանել որպես բարեգործական մի կազմակերպության աշխատակցուհի: Ֆրեդը սկզբում նրան վերաբերվել էր որպես ծիտիկի: Բայց շատ շուտով նրանց միջեւ բուռն սիրավեպ էր ծագել, եւ Կետրինը տիրել էր Ֆրեդի սրտին եւ հոգուն: Նրանք հասկացել էին, որ ստեղծված են միմյանց համար: Ապա եւ Կետրինը հղիացել էր, ինչը նրանց մեծ ուրախություն էր պատճառել: Հղիության 8-րդ ամսում,

սակայն, Ֆրեդը խնդիրներ էր ունեցել իտալացի իրավապահների հետ, եւ նրանք հանգել էին այն եզրակացության, որ անհրաժեշտ է հեռանալ Իտալիայից: Բայց Կետրինի վիճակում վտանգավոր կլինէր ԱՄՆ կամ Շոտլանդիա մեկնելը, եւ նրանք ընտրել էին հարեւան Շվեյցարիան:

Եվ ահա, Ֆրեդի հետ մեր հանդիպման օրը, ավելի ճիշտ՝ հանդիպումից մի ժամ առաջ, Կետրինը ծննդաբերելիս մահացել էր հիվանդանոցում. երեխան էլ խեղդվել էր պորտալարի՝ վզին փաթաթվելուց.

- Ես սպանեցի նրան: Իմ կիրքը նրան հղիացրեց, իմ կիրքը սպանեց նրան, - լացակումած ասում էր Ֆրեդը:

- Եթե նա չցանկանար քեզնից երեխա ունենալ, չէր ունենա, - փորձում էի հանգստացնել նրան:

- Եթե ես չհամաձայնեի, նա չէր պահպանի երեխային:

- Չես կարող պնդել: Կանայք, սիրող կանայք հեշտ կանխատեսելի չեն: Եւ հետո, ինչպե՞ս դու կարող էիր սպանել ձեր սիրո պտուղը: Դա ընդամենը կնշանակեր, որ դու նրան չես սիրում: Եւ եթե այդպես լինէր, Կետրինի մահը քեզ համար ցավալի կլինէր, եւ ընդամենը: Իսկ հիմա դու կյանքի անխմաստության մասին ես խոսում:

- Ես կսպանեի երեխային եւ կփրկեի Կետին: Ես սպանեցի Կետին, Աստված սպանեց մեր առաջնեկին:

- Դու մեղադրում ես Աստծո՞ւն, - այլալված հարցրի ես:

- Ընդամենը մի քանի ժամ առաջ ես ծնկաչոք աղոթում էի նրան, խնդրում էի փրկել Կետին, խնդրում էի ինձ ապրելու իրավունք շնորհել: Հիմա, երբ ամեն ինչ վերջացած է, ես չեմ ուզում խոսել նրա հետ, ես անգամ չգիտեմ՝ գոյություն ունի՞ նա, թե՞ ոչ:

- Գիտե՞ս, Ֆրեդ, ինձ երբեմն թվում է, թե մենք շարունակում ենք չարչարել նրան, ծաղրուծանակի ենթարկել: Ինձ թվում է, թե մենք ամեն օր խաչի ենք գամում նրան, փշե պսակ դնում նրա գլխին եւ զվարճանում նրա արնածոր մարմնով...

Ֆրեդը կտրուկ ինձ նայեց, նրա աչքերում հետաքրքրություն կար: Ես շարունակեցի.

- Երբ մենք դժվարությունների մեջ ենք, հիշում ենք նրան, ծնկի իջնում նրա առաջ: Շատ նեղն ընկնելիս նույնիսկ տեսնում ենք նրան, այնպես, ինչպես ես եմ քեզ տեսնում: Բայց երբ գործարքը մերժվում է, առեւտուրը չի կայանում, անգամ երբ կայանում է, եւ ամեն ինչ լավ է, մենք սկսում ենք վայելել աշխարհը, եւ Նա մեզ ցնորք է թվում, անիրական, մտացածին: Եւ մենք ուրախությամբ մոռանում ենք նրան, որովհետեւ նա մեզ խանգարում է ապրել, երբեմն նույնիսկ խանգարում է մեռնել: Քեզ, օրինակ, Նա խանգարում է մեռնել, եւ դու ուզում ես Նրա գոյությունը հերքել, որպեսզի շարունակես ապրել քո կյանքով. մի կամրջից ցած նետվել կամ էլ բարերում լակելով թրեւ գալ...

Ֆրեդը կարկամած ինձ էր նայում: Նրա աչքերում կյանք էր հայտնվել: Մեղադրանքը կարծես կենդանացրեց նրան, մինչդեռ կարեկցանքը սպանում էր.

- Գիտե՞ս ինչ, ախպերս. մի այրիի քո կամուրջները, ինքդ քեզ շանս տուր հասկանալ մահվան իմաստը,- շարունակեցի ես:

- Իմա՞ստը, դու ուզում ես ասել, որ իմ սիրած կնոջ եւ իմ առաջնեկի մահը իմա՞ստ ունի: Դու, ի՞նչ է, ապո՞ւշ ես,- սպառնալից հարցրեց Ֆրեդը:

Բարմենը ակնհայտորեն լարվեց, մենք արդեն մի քանի բաժակ խմել էինք: Բայց ես սթափ էի, նույնքան սթափ էր Ֆրեդը: Ես լուռ նայում էի իմ բաժակին եւ ոչ մի շարժումով չարձագանքեցի Ֆրեդի սպառնալից տոնին.

- Քեզ թվաց, թե վիրավորո՞ւմ եմ քո զգացմունքները: Ես քեզ կպատմեմ իմ պատմությունը: Մինչ այդ ասեմ, որ ոչ թե վստահ եմ, այլ կասկածում եմ, կասկածում եմ, որ ամեն մահ ունի իր բացառիկ իմաստը, մատնահետքի նման բացառիկ եւ չկրկնվող իմաստը:

Ֆրեդը շարունակ ինձ էր նայում, բայց նրա հայացքում այլեւս սպառնալիք չկար: Նա ուզում էր լսել.

- Փոքր հասակում ես երագում էի աշխարհագրության դասատու դառնալ: Չես պատկերացնի, Ֆրեդ, թե ինչպես էի ես երագում: Ես ապրում էի այդ մտքով, հաշվում

Էի օրերը, թե երբ պիտի ավարտեն դպրոցը, որ իրագործեն իմ երազանքը: Որոշումը կայացված էր, եւ ոչ մի ուժ չէր կարող ինձ ստիպել փոխել այն: Անգամ մայրս, որ կարծում էր, թե ես լրագրող պետք է դառնամ: Ես ծիծաղում էի նրա վրա, նրա ձեռքից բռնած՝ քաշում էի հեռուստացույցի առաջ եւ, սովետական եթերի «աստղերից» մեկին ցույց տալով, ասում. «Մայրիկ, դու ուզում ես, որ ես այսպիսի տիամարի մե^օ կը դառնամ»: Մայրս անդրդվելի էր, տարիքիս հետ նա այս թեման ավելի էր լրջացնում: Իսկ ես այդ խոսակցության մեջ մտնում էի միայն նրա հոգու հետ խաղալու համար: Հասկանո^ւմ ես, որոշումը կայացված էր, որոշումը անբեկանելի էր. ես կդառնամ աշխարհագրության դասատու...

Ես այստեղ դադար առա՝ գրապպայի հերթական բաժակը խմելու համար.

- Հետո, Ֆրեդ, տեղի ունեցավ անկանխատեսելին, տեղի ունեցավ ողբերգականը, տեղի ունեցավ այն, ինչ անիմաստ է դարձնում ամեն ինչ. մայրս մահացավ, Ֆրեդ, գլխուղեղի քաղցկեղից: Վերջին անգամ ես նրան տեսա մահվանից երկու օր առաջ. նա ինձ միայն երկու բառ ասաց, որ ես չեմ կարող քեզ համար թարգմանել: Դա չի թարգմանվում, դա միայն իմ հայրենիքում են մարդիկ իրար ասում: Վերջին վեց ամիսներին մայրս ու ես իմ մասնագիտության հարցը չէինք քննարկել, բնականաբար՝ վերջին հանդիպմանն էլ այդ մասին խոսք չեղավ: Ավելորդ է ասել, թե նրա մահը ինչպիսի հարված էր ինձ համար, երկար ժամանակ ես ուշքի չէի գալիս եւ հարուցում էի հարազատներիս մտահոգությունը: Իսկ հիմա կռահիր, Ֆրեդ, թե ի^{նչ} մասնագիտության տեր եմ ես:

Ֆրեդը ջերմությամբ ինձ էր նայում.

- Այո, ախպերս, ես լրագրող եմ: Բայց զարմանալին այն է, որ ես սիրում եմ իմ այդ տիամար մասնագիտությունը, ես ինձ չեմ պատկերացնում առանց նրա: Ավելին, Ֆրեդ, եթե ես լրագրող չդառնայի, չէի հանդիպի նրան, ում սիրում եմ: Ես չէի էլ կարող երազել անգամ, որ ինձ կվիճակվի այդպես սիրել: Եւ իմ կյանքը բոլորովին այլ կերպ կդասավորվեր, եթե ես լրագրող չդառնայի: Գիտե^օս, ես բազմիցս քննել եմ այն մյուս սցենարը, գծագրել եմ այն, վերլուծել եւ հասկացել, որ դա սխալ ճանապարհ կլիներ, ոչինչ չխոստացող ճանապարհ: Իսկ հիմա դու պատրա^օստ ես լսել այն, ինչ ես քեզ կասեմ:

- Պատրաստ եմ երեւի,- ահաբեկված ասաց Ֆրեդը:

- Ես քեզ սովորական բան չեմ ասելու, Ֆրեդ: Ես քեզ սարսափելի բան եմ ասելու եւ եթե 20 տարի առաջ մտածեի, որ կարող եմ նման բան ասել մի անձանոթ ամերիկացու, երեւի թե կախվեի:

- Դե, ի՞նչ ես ասելու, դու տարօրինակ ես խոսում:

- Երբեմն ինձ թվում է, Ֆրեդ, որ ես ուրախ եմ, որ մայրս մահացել է:

Ֆրեդը սարսափած հայացքով ինձ էր նայում, բայց նա այլեւս այն կոտրված եւ հուսահատ մարդը չէր: Նրա աչքերում հուսահատության հետք անգամ չէր մնացել: Նրա ներսում ինչ-որ բան էր սկսել շարժվել, ինչ-որ խմորում էր ծայր առել:

Իմ այդ միտքը ինձ էլ է սարսափեցնում, բայց կյանքը եւ մահը շատ սերտորեն են իրար հետ կապված: Մայրս ինձ լույս աշխարհ բերեց ոչ թե իմ ծննդյան, այլ իր մահվան օրը: Նա մահացավ, որ ես ապրեմ, ու ես ապրում եմ հանուն նրա հիշատակի...

Ֆրեդը ակնհայտորեն հուզված էր, նա ուզում էր հասկանալ իր հետ տեղի ունեցածի իմաստը: Բայց գուցե դրա համար երկար ժամանակ է պետք, գուցե, իրոք, ոչ մի իմաստ էլ չկա, գուցե, իրոք, ամեն ինչ անիմաստ է: Ես Ֆրեդին առաջարկեցի խմել Կետրինի, իմ մայրիկի, բոլոր հանգուցելոց, իր զավակի հոգու հանգստության կենացը:

- Ի՞նչ էիք դնելու ձեր առաջնեկի անունը,- հարցրի ես:

- Մտածում էինք աղջիկ կլինի, Կետրին կանվանենք, բայց տղա էր. մենք պատրաստ չէինք այդ տարբերակին...

- Հանգուցյալների կենացը, Կետիդ, որդուդ կենացը,- ասացի ես՝ ոտքի կանգնելով: Ֆրեդը նույնպես ոտքի կանգնեց: Ես իմ բաժակը բռնած ձեռքով հավեցի նրա՝ բաժակով ձեռքին, այնպես, ինչպես Հայաստանում՝ օդորմաթաս խմելուց առաջ:

- Ֆրեդ, թույլ տուր ես էլ մասնակցեմ Կետրինի թաղմանը:

- Դրա համար դու պետք է Շոտլանդիա հասնես, եւ հետո, ես չգիտեմ, թե դա երբ տեղի կունենա: Ես ոչ մի փաստաթղթով կապված չեմ նրա հետ, երեւի նրա ընտանիքի անդամներից մեկը պիտի գա՝ դիակը ստանալու համար: Նրանք չգիտեն էլ, թե ինչ է կատարվել:

- Ոչինչ, Ֆրեդ, ես կգամ Շոտլանդիա, միայն քեզ կզանգեմ՝ թաղման օրը իմանալու:

- Շնորհակալ եմ, գոնե իմ կողմից էլ թաղմանը մարդ կմասնակցի:

- Դու, ի՞նչ է, հարազատներիդ չե՞ս ասելու:

- Ինչպե՞ս ասեմ, երբ նրանք ոչինչ չգիտեն մեր մասին:

Մեր թիկունքում կիթառի ծնգծնգոցներ լսվեցին.

- Մոռացեք ընթրիքի մասին, եթե կարիք լինի, ես սենդվիչներ կուտեմ,- դիմեցի ես բարմենին:

Բար-սրճարանը մեզ համար աննկատ՝ լցվել էր մարդկանցով: Մեր ետեւում գտնվող բեմի վրա տեղավորվում էին երեք թե չորս կիթառահարներ, նրանցից քիչ ետ մի երիտասարդ էր՝ ինչ-որ հարվածային գործիք ոտքերի արանքում պահած: Բեմի հենց կողքի սեղանի մոտ նստած էր բեմական կարմիր զգեստով, կարմիր մեխակավարսակալով, կարմիր կոշիկներով մի իսպանուհի: Նրա հետ սեղանի շուրջ նստած էր մի երկար դեմքով, երկար, բայց ծոծրակին կպած մազերով, անճոռնի հայկական քթով, կախ ուսերով եւ տխուր աչքերով մի երիտասարդ, որը եւ ֆլամենկո էր երգելու այդ երեկո: Նա ջուր էր խմում՝ սպասելով, որ կիթառահարները տեղավորվեն, լարեն իրենց գործիքները: Ես նկատեցի, որ բեմի վրա ոչ մի բարձրախոս, էլեկտրոնային ոչ մի ատրիբուտ չկա: Երգիչ երիտասարդի դեմքը նման էր բեմական դիմակի. այդ դեմքը ստեղծվել էր ցանկացած հույզ, հույզերի ցանկացած համադրում արտահայտելու համար:

Նա Արտիստ էր, նրանք բոլորը արտիստներ էին: Ես համոզված էի, որ նրանց գրպաններում միայն օրվա ապրուստի համար անհրաժեշտ դրամ կա: Նրանք չունեն բանկային հաշիվներ, նրանք փող չունեն ետ գցած: Նրանք ապրում են հանուն ֆլամենկոյի, նրանք երգում են օրվա ապրուստը վաստակելու հույսով: Նրանք չեն ձգտում ավելի: Այդ ավելին պետք չէ նրանց, այդ ավելին կպղծի նրանց զգացմունքները, այդ ավելին կբթացնի նրանց տառապանքները: Համերգի վերջում ես ցանկացա նրանց ավել դրամ տալ՝ բացի համերգի տոմսի արժեքից, բայց վախեցա նրանց վիրավորել. չհամարձակվեցի այդ անել...

Երբ Արտիստը սկսեց ֆլամենկո երգել, ես ու Ֆրեդը իրար նայեցինք: Մինչ այդ մեզ անձանոթ երաժշտությունը զարմանալի կերպով ամփոփում էր մեր խոսակցությունը: Այն կարծես կանգ էր առնում մեր արտասանած ամեն նախադասության վրա, փորձում էր վերլուծել, հասկանալ մեր մտքերը, նոր իմաստ հաղորդել դրանց, դուրս կորզել այդ մտքերի տակ թաքնված սերն ու տառապանքը, հուսահատությունն ու հավատը, արժանապատվությունն ու անարգանքը, հոգեւորն ու սեռականը, շնությունն ու ապաշխարանքը:

Ինչ է ֆլամենկո՞ն. իսկ դուք ինչպե՞ս կողբայիք ձեր միակ, ձեր միակ սիրած էակի մերժումը, որին սիրում եք տիեզերական սիրով, ամբողջ մարմնով, ամբողջ հոգով, ողջ գիտակցությամբ, սրտի սպանող թրթիռով: Իսկ դուք ինչպե՞ս կցնծայիք, եթե նա ձեզ ոչ թե մերժեր, այլ պատասխաներ նույնալիսի սիրով, կրքոտ եւ շնչահեղձ սիրով: Իսկ դուք ինչպե՞ս կողբայիք ձեզ համար ամենաթանկ մարդու կորուստը, մահը: Իսկ դուք ինչպե՞ս կցնծայիք, եթե հարություն առներ նա: Դուք ի՞նչ կզգայիք, եթե ձեզ դավաճաններ ձեր ամուսինը, ձեր կինը, եղբայրը, ծնողը, զավակը, ընկերը, եւ ի՞նչ կզգայիք, եթե պարզվեր, որ ոչ մի դավաճանություն իրականում չի եղել: Իսկ դուք ինչպիսի՞ ցավ կզգայիք, եթե ձեր սիրտը խոցեին դանակով, եւ ինչպիսի՞ թեթեւություն կզգայիք՝ իմանալով, որ դա ընդամենը երազ է: Ինչպե՞ս կզգայիք դուք ձեզ բանտում, եթե ձեզ խոշտանգեին, կտտանքների ենթարկեին, ինչպե՞ս կզգայիք ձեզ, եթե հայտնվեիք կատարյալ ազատության մեջ եւ շրջապատված լինեիք հարգանքով ու քաղաքավարությամբ: Ինչպե՞ս կբղավեիք դուք հուսահատության մեջ եւ ինչպե՞ս

կրդավելիք հաղթանակից հետո. ի՞նչ կլիներ այս ողջ ընթացքում ձեր սրտի մեջ. ահա դա է ֆլամենկոն:

Դու ուզում ես իմանալ, թե որքան եմ քեզ սիրո՞ւմ: Կա՞րողոք Երեւանի կրպակներում ֆլամենկոյի սկավառակ: Եթե դա իսկական ֆլամենկո է, գնիր այն, լսիր մենության մեջ եւ կհասկանաս, թե որքան եմ քեզ սիրում:

13. Ես ուրիշի կոկոն վարդը չեմ ուզում

Նկարագրելով ֆլամենկոն՝ ես այդպես էլ ոչինչ չասացի կարմիր զգեստով, կարմիր մեխակ-վարսակալով, կարմիր կոշիկներով իսպանուհու դերի մասին: Չէի մոռացել, քավ լիցի. եթե այդ կարմրագգեստ Արտիստուհին եւ նրա երկնագույն, շերտավոր շրջազգեստներով, սեւ կոշիկներով, երկնագույն մեխակ-վարսակալներով հերարձակ երկու ընկերուհիները (Արտիստուհու մազերը խստորեն հավաքված էին) չլինեին, բեմադրությունը, անշուշտ, կտուժեր: Նրանք իրենց պարերով, փեշերը պտտելով, կոշիկները գետնին զարկելով մի առանձնակի ուժ եւ հմայք էին տալիս ֆլամենկոյին, բայց նրանք ֆլամենկոյի էությունը չէին: Նույնը կարելի է ասել նաեւ կիթառահարների եւ հարվածային գործիքի վարպետի մասին, որոնք երբեմն մի կողմ էին դնում իրենց գործիքները եւ անցնում ռիթմիկ ծափերի: Այո, նրանք ներդաշնակվում էին ֆլամենկոյի հետ, նրա անբաժանելի մասն էին, նրա թելերը, բայց ոչ էությունը:

Ֆլամենկոյի էությունը Արտիստն էր, նրա տառապանքը, նրա ցնծությունը, նրա հուսահատությունը, աշխարհի ամենաբարձր կամրջից ցած նետվելու նրա մղումը եւ նրա սփոփանքը՝ անկման ընթացքում:

Ես մի պահ փորձեցի չնկատելու տալ պարուհիներին, չլսել կիթառների եւ տատամի ձայնը, մոռացության տալ ռիթմիկ ծափերը եւ լսել ֆլամենկոն բացարձակ մերկ վիճակում: Այս դեպքում արդեն ֆլամենկոյի ելեւեջները ինձ այնքան էլ անծանոթ չթվացին: Բայց որտե՞ղ եմ լսել համանման ինչ-որ բան: Ավելի ճիշտ՝ ոչ թե համանման բան, այլ այս նույն ելեւեջները հիշեցնող. որտե՞ղ եմ լսել:

Հիշեցի, ու դա ինձ ցնցեց. այսպես Տավուշի ետամնաց գյուղերում տարիքով կանայք են ողբում իրենց ջահել բալեքի դիակների վրա, իրենց սիրասուն ամուսինների դիակների վրա: Ինչ խոսք, գեղագիտական համեմատության եզր անգամ գոյություն չունի: Բայց այդ՝ երբեմն գռեհիկ ողբի եւ ֆլամենկոյի ելեւեջների մեջ ինչ-որ գռեհիկ կապ կա, հաստատ կա: Բայց ի՞նչ կապ կարող է լինել Տավուշի գյուղերի եւ Իսպանիայի միջեւ, ի՞նչը կարող էր կապել նրանց: Եվ ես հիշեցի Իրանը:

Սպահան քաղաքը, որտեղ մի մոլլա աղեկտուր կանչում էր մինարեթի գագաթից:

Աստված իմ, որքա՜ն ընդհանուր բան կար մոլլայի կանչի եւ Արտիստի ֆլամենկոյի ելեւեջների միջեւ: Իսպանիա եւ մահմեդականություն, ահա որտեղ է հանելուկի լուծումը: Չէ՞ որ իսլամի զավակները՝ արաբները, Աֆրիկայի հյուսիսով հասել են Իսպանիա եւ ասպատակել այն: Չէ՞ որ այդ նույն արաբները ասպատակել են նաեւ Հայաստանը: Ահա թե ինչ կապ կա Տավուշի գյուղերի եւ Իսպանիայի միջեւ:

Ու եթե Հայաստանում մոլլաների կանչից մնացել է կանանց՝ լսողության համար ոչ այնքան հաճելի, երբեմն նույնիսկ գռեհիկ ողբը, Իսպանիայում ստեղծվել է մշակույթ, ընդ որում՝ ոչ թե արաբական, այլ իսպանական մշակույթ: Եւ այս իմաստով շատ ծիծաղելի են դառնում նրանք, ովքեր Հայաստանում փրփրած բերաններով «պայքարում» են «մշակութային օտար ազդեցությունների դեմ»: Ինչքան շատ ենք մենք դրա դեմ պայքարում, այնքան ավելի շատ ենք կորցնում մեր մշակույթը, մեր ինքնությունը:

Պատճառը շատ պարզ է. մշակութային ինտերվենցիայի դեմ պայքարում են ոչ թե հանգ բռնող տխմարների, կոմպոզիտոր կոչվող գրագողերի, պալատական գրողների ու նկարիչների ասուլիսներով, այլ համաշխարհային պրոցեսների իմացությամբ սեփական մշակույթ ստեղծելով: Իսկ մշակույթ կարող են ստեղծել ազատ մարդիկ եւ ոչ թե պալատական կապիկները եւ իշխանական քեֆերը սպասարկող պուտանկաները: Հենց սրանց են հիմա Հայաստանում կոչում մտավորական, արտիստ, մշակութային գործիչ...

Բայց այս ի՞նչ շեղվեցի մեր թեմայից, մեր ժանրից, մեր շուրջերկրյա ճանապարհորդությունից, Լոզանից, Բար-սրճարանից, գրապպայից, ֆլամենկոյից,

Ֆլամենկոյի ելությունից ու ծագումից: Իհարկե, ոմանք գուցե թե կառարկեն՝ ասելով, որ ոչ թե իսպանացիներն են արաբներից ազդվել, այլ արաբները իսպանացիներից: Սա տվյալ դեպքում էական չէ: Չնայած, արաբական վարկածը շատ ավելի ծանրակշիռ է. իսպանական մշակույթը շատ է տարբերվում ընդհանուր եվրոպական մշակույթից, իսկ Իսպանիայի պատմությունը «միջին եվրոպականից» տարբերվում է երկարատև արաբական օկուպացիայով, տիրապետությամբ:

Բայց մեր խնդիրը հարցի ոչ թե գիտական, այլ հումանիտար կողմն է, հումանիտար եզրակացությունը: Իսկ այդ եզրակացությունը մեկն է. երկրագնդի վրա ապրող մարդիկ, ազգերը, ժողովուրդները երբեմն շատ ավելի մոտ են իրար, շատ ավելի կապված են իրար հետ, քան անգամ իրենք են պատկերացնում: Չի կարող լինել ազգային մշակույթ, եթե այն համաշխարհային մշակույթի մաս չէ, չի կարող լինել ազգային մշակույթ, եթե այն չի պահպանում եւ պաշտպանում իր ինքնությունը: Բայց պաշտպանվել չի նշանակում նկուղում փակվել, ուրիշից գողանալ եւ այն համարել իրենը:

Պաշտպանվել նշանակում է ստեղծել, պաշտպանվել նշանակում է արարել, պաշտպանվել նշանակում է զարմանալ եւ զարմացնել, պաշտպանվել նշանակում է պայքարի մեջ մտնել եւ հղկվել, մշակվել, ամրանալ պայքարում: Ֆլամենկոն, անշուշտ, իսպանացի իշխանները չեն ստեղծել, այլ իսպանացի ժողովուրդը, թափառական երաժիշտներն ու արտիստները, ազատ էսթետները: Եւ ֆլամենկոն արաբական նվաճումը չի խորհրդանշում, այլ Իսպանիայի ազատագրումը, հակառակ դեպքում այս Արտիստը ոչ թե Արտիստ կլիներ, այլ առավոտ-իրիկուն կկանչեր Մադրիդի բարձր մինարետներից:

Հաջորդ օրը բար-սրճարանում արդեն ֆլամենկոյի երեք ներկայացում կար: Դրանք բոլորը անցնում էին լեփ-լեցուն սրահներում: Ֆրեդը ու ես ներկա էինք բոլոր ներկայացումներին: Մենք երբեմն արտասվում էինք, երբեմն՝ ցնծում, երբեմն՝ դառնացած խմում:

Տրեղը ասաց, որ Կետրինին Շոտլանդիա տեղափոխելը դեռ երկար կտևի, գուցե անգամ անհրաժեշտ լինի Կետրինի մի ազդեցիկ բարեկամի միջամտություն՝ գործը արագացնելու համար: Բայց ես չէի ուզում երկար մնալ Լոզանում. ինձ թվում էր, թե որեւէ տեղ երկար մնալով՝ ես դադարեցնում եմ Հայաստան գնալը, հարմարվում եմ արտերկրյա նստակեցությանը:

Ի՞նչ եմ ես կորցրել Լոզանում, ի՞նչ եմ կորցրել Վիեննայում, Բելգրադում, Սալոնիկում. ոչինչ, ոչինչ չեմ կորցրել: Ես այդ քաղաքներում գտնվել եմ միայն ու միայն Հայաստան գնալու բերումով, երկրի հակառակ կողմից Հայաստան գնալու բերումով: Եւ այդ քաղաքները, երկրները, այնտեղ ապրող մարդիկ ինձ դուր չեն գալիս...

Ինչո՞ւ նրանք ինձ դուր չեն գալիս՝ այդ մարդիկ, այդ քաղաքները, այդ երկրները: Իրականում ինքս ինձ դուր չեմ գալիս՝ այդ քաղաքներում, այդ երկրներում, այդ բարեկիրթ եւ ժպտադեմ մարդկանց միջավայրում: Ես վախենում եմ այդ երկրները, քաղաքները, այդ մարդիկ դուր գան ինձ: Ես վախենում եմ, որ դրանք ինձ դուր գան այնպես, ինչպես դուր են եկել, ինչպես դուր են գալիս մեր տասնյակ, հարյուրհազարավոր, միլիոնավոր հայրենակիցների: Ես վախենում եմ ինձ դուր գա այս երկրներում ապրելը, ես վախենում եմ իմ մեջ արթնանա փախստականի, պանդուխտի, գաղթականի, սփյուռքահայի գենը: Ես ինձ արգելում եմ հիանալ այդ բարեկարգ, բարեկեցիկ երկրներով...

Ես սիրում եմ իմ Հայրենիքը: Ոչ միայն այն Հայրենիքը, որի մասին երագում եմ, այլեւ այն Հայրենիքը, որ կա, գոյություն ունի այս պահին: Ես սիրում եմ այդ Հայրենիքը, այնտեղ ապրող մարդկանց՝ նրանց բոլոր թերություններով եւ առավելություններով հանդերձ: Ես սիրում եմ իմ Հայրենիքը այնպես, ինչպես կա:

Մի տարի առաջ զանգ հնչեց իմ աշխատասենյակում. լսափողը վերցրի. զանգը ԱՄՆ-ից էր, խոսողը՝ 80-ականների վերջին Հայաստանից մեկնած եւ ԱՄՆ քաղաքացիություն ունեցող մի մարդ: Այս մանրամասները ես ճշտեցի հընթացս:

Այդ մարդը, ուրեմն, մեր թերթում մի հրապարակում էր կարդացել ԱԺ նախագահ Տիգրան Թորոսյանի մասին, որը պատմում էր նրա կյանքի եւ գործունեության ոչ այնքան դրական կողմերի մասին: Այդ մարդը ոգևորվել էր, եւ նա զանգել էր ԱՄՆ-ից՝

ինձ, մեզ բացատրելու, թե ինչպիսին պետք է լինի ԱԺ նախագահը: Նա, չնայած, ԱՄՆ-ից էր զանգում, մի երկար դիսերտացիա կարդաց, ապա սկսեց ծաղրել եւ ձեռ առնել Տիգրան Թորոսյանին: Այդ մարդը՝ ԱՄՆ քաղաքացին, կարծես ճիշտ համարով էր զանգել, որովհետեւ ինձնից շատ ո՞վ է արգահատանքով վերաբերվում Տիգրան Թորոսյանին:

Բայց դուք չեք հավատա, ինձ հետ մի անհասկանալի բան կատարվեց, ինձ կարծես խայթեցին, վիրավորեցին, նվաստացրին.

- Լսիր, դու, Ամերիկայի քաղաքացի, մյուս անգամ չհամարձակվես այդպիսի տոնով խոսել ՀՀ քաղաքացու հետ: Դու ո՞վ ես, որ զանգես ու բացատրես, թե ինչպիսին պետք է լինի այն երկրի ԱԺ նախագահը, որից դու հրաժարվել ես: Տիգրան Թորոսյանը մե՛ր Տիգրան Թորոսյանն է, ու մենք ինքներս կորոշենք, թե ինչպես վերաբերվել նրան, եւ քեզ նմանների օգնության կարիքը չունենք: Մյուս անգամ չհամարձակվես մեզ հետ քննարկել մեր Տիգրան Թորոսյանին, - վրա պրծա ես:

Մոլեգնել էի, շրխկոցով տեղը դրեցի լսափողը, բայց ցնցվում էի ամբողջ մարմնով: Ես վիրավորվել էի, Աստված իմ, ես վիրավորվել էի...

Ես զզվում եմ այդ բարեկեցիկ, քաղաքակիրթ աշխարհից, որովհետեւ այն պոռնկուհու նման գայթակղում է մեզ եւ մեզ խլում մեր թշվառ, մեր անտեր հայրենիքից, մեզ դարձնում վեհապարծ:

Ես չեմ տրվի այդ գայթակղությանը, ես կտրվեմ հայրենիքի գնդաններից, բայց երբեք լոզանյան հանգստության սեփականությունը չեմ դառնա...

- Ես ուրիշի կոկոն վարդը չեմ ուզում, ինձ համար իմ պառավ յարը թանկ է, թանկ...

Ես կտրվեմ իմ երագած, մեր երագած Հայաստանի կերտմանը: Հանուն այդ Հայաստանի, կպայքարեմ մինչեւ վերջ:

Եվ ուրեմն՝

Կեցցե՛ Ազատությունը,

Կեցցե՛ Հայաստանի Հանրապետությունը,

Կեցցե՛ ն մեր երեխաները, որ ապրելու են ազատ եւ երջանիկ Հայաստանում:

2. 10-րդ գլխում «մոյկայում» բառը թյուրիմացաբար տպագրվել է «մեյկայում»,

3. 12-րդ գլխում տպագրվել է «(Ֆրեդը) նստեց ինձնից հեռու»: Պետք է լինի «նստեց ինձնից ոչ հեռու»:

14. Եվ այդ մեկ մարդը դու ես

Երեկոյան ես հրաժեշտ տվեցի այդ տարօրինակ անունով բար-սրճարանի տարօրինակ անունով բարմենին: Ուզում էի Ֆրեդին էլ հրաժեշտ տալ, բայց նա ասաց, որ ուզում է կայարան գալ՝ ինձ ճանապարհելու: Ֆրեդի հետ պայմանավորվեցինք հանդիպել հաջորդ առավոտյան իմ հյուրանոցում, ապա ճաշել Ժնևի լճի ափամերձ որևէ ռեստորանում, որից հետո կմեկնենք կայարան: Իմ գնացքը մեկնելու էր երեկոյան ժամը հինգին:

Նախաճաշից հետո հյուրանոցի ֆոյեում նստած թերթ էի նայում, երբ Ֆրեդը եկավ: Մենք մի-մի կապուչինո խմեցինք, քննարկեցինք վերջին միջազգային լուրերը: Ես արդեն փակել էի հյուրանոցային հաշիվները, ձեռքիս մի թեթեւ ճամպրուկ ունեի, բայց այն էլ հյուրանոցում ի պահ թողեցի՝ կայարան գնալուց առաջ վերցնելու համար:

Մենք մի քիչ քայլեցինք փողոցներում, հետո լճի ափին: Ֆրեդը իր ու Կետի պատմություններից էր պատմում, թե ինչպես իրենց երկրորդ կամ երրորդ հանդիպման, ըստ էության՝ պատահական հանդիպման ժամանակ Կետը փարվել էր իրեն ու ասել. «Ախ, սիրելիս»: Այս դեպքից հետո Ֆրեդը Կետին գծի տեղ է դրել, բայց դա երկար չի տևել: Ֆրեդը պատմեց, որ երեկոները գնում է դիահերձարան եւ Կետին բարի գիշեր ասելուց հետո միայն գնում քնելու:

- Տառապի՛ր, Ֆրե՛դ, տառապի՛ր, դա վեհացնում է մարդուն, բայց երբեք թույլ մի՛ տուր, որ անիմաստության զգացումը համակի քեզ,- ասում էի ես նրան ու իմ սեփական պատմությունները պատմում:

Մենք ճաշեցինք ավիամերձ մի ռեստորանում, Ժնևի լճում աճող մի իշխանանման ձուկ կերանք՝ տեղական սոուսով եւ ֆրանսիական սպիտակ գինիով: Վերադարձանք հյուրանոց, եւ վերցրի ճամպուոկս, ու գնացինք երկաթուղային կայարան: Մենք գրկախառնվեցինք, հրաժեշտ տվեցինք իրար, պայմանավորվեցինք, որ հանդիպելու ենք Շոտլանդիայում՝ Կետի թաղմանը: Ֆրեդը ասաց, որ թաղումը երեւի մի տասը օրից կլինի: Կետի հայրը երկու օրից պետք է լիներ Լոզանում՝ անհրաժեշտ փաստաթղթերով: Ֆրեդը ասում էր, թե չգիտի՝ ինչպես է Կետրինի հոր, ապա նաեւ մոր աչքերին նայելու:

Մի պահ ինձ թվաց, թե ես պետք է մնամ Ֆրեդի հետ, բայց մենք եկանք այն եզրակացության, որ իրեն էլ, ինձ էլ մենակ մնալ է անհրաժեշտ:

Ըստ էության, ես գնում էի Շոտլանդիա՝ Կետրինի թաղմանը: Բայց ինձ անհրաժեշտ էր 7-10 օր սպանել ճանապարհներին: Մի երթուղի էի գծել ինձ համար, ըստ որի՝ պետք է հասնեի Գերմանիայի հյուսիսում գտնվող Էմդեն նավահանգիստ, այնտեղից էլ՝ նավով Էդինբուրգ, Շոտլանդիա: Լոզանից ես գնացքի տոմս գնեցի մինչեւ Դյուսելդորֆ՝ այն հաշվարկով, որ գուցե մի երկու օր մնամ այնտեղ, հետո էլ մի երկու քաղաք մտնելով հասնեմ Էմդեն՝ այս ընթացքում մշտական կապի մեջ լինելով Ֆրեդի հետ:

Այսպիսի ճամփորդության համար գնացքը խիստ հարմար տրանսպորտային միջոց է: Նախ երկաթուղու ուղեւորները լուրջ ստուգումների չեն ենթարկվում: Հետո՝ գնացքում կարելի է ապրել ինչպես հյուրանոցում. իմ կուպեում լոգարան կար, հեռուստացույց, գնացքից կարելի է զանգել: Կարճ ասած, եթե չես շտապում, գնացքը իդեալական տրանսպորտ է:

Եվ բացի այդ, գնացքը իմ երազած Հայաստանի սիմվոլներից մեկն է, այն խորհրդանշում է տեղաշարժի ազատությունը: Ես երազում եմ այն օրերի մասին, երբ հնարավոր կլինի Երեւանում գնացք նստել եւ իջնել, ասենք, Լոզանում, Բեռլինում, Մոսկվայում, Պեկինում... Նման երկաթգծեր կան, մնում է դրանք աշխատեն: Եւ այս պարագայում Հայաստանում օդային տրանսպորտի գները այդքան թանկ չեն լինի եւ կունենան շատ ավելի էժան եւ հարմարավետ այլընտրանք:

Գնացքի պատուհանից նայելը եւ մտորումների գիրկն ընկնելը չափազանց հաճելի զբաղմունք դուրս եկավ: Իմ կուպեի պատուհանից, սակայն, ես չէի ուզում տեսնել Շվեյցարիան կամ Գերմանիան ու չէի տեսնում: Գնացքի պատուհանից նայելով՝ ես փնտրում էի ապագայի Հայաստանը, ես ուրվագծում էի ապագայի Հայաստանը, ես տեսնում էի ապագայի Հայաստանը. կղմինդրե տանիքներ, բարեկարգ տներ, ծաղկի մեջ կորած բակեր, ժպտադեմ գյուղեր, հպարտությամբ ճառագող մարդիկ, մահվան վրա մատ թափ տվող տատիկներ եւ պապիկներ, ազատ երիտասարդություն, ինքն իր եւ ոչ թե հարեւանի համար ապրող ընտանիքներ, ընտանեկան ռեստորաններ, հարգված իշխանություններ, վստահություն ապագայի նկատմամբ, անտառների մեջ չտեղավորվող կենդանիներ, լիաթոք, լիաթոք շնչառություն, Հայրենիքի լիաթոք զգացողություն, օրենքի անասելիություն, ազատություն, ազատություն, որ զգում ես կրծքիդ տակ:

Ծանրաբեռնված ճանապարհներ, օդանավակայաններ, երկաթուղային կայարաններ: Ճանապարհամերձ մոթելներ, ռեստորաններ՝ լցված օտարերկրացիներով՝ վրացիներով, պարսիկներով, թուրքերով, ադրբեջանցիներով, ռուսներով, եվրոպացիներով, ամերիկացիներով, լատինոսներով, սեւերով, մոնղոլոիդներով. նրանք գործով են եկել կամ ուղղակի ճամփորդում են ընտանիքների, մանր երեխաների հետ: Կամ էլ ուղղակի ծեր ամուսիններ, որոնք որոշել են աշխարհը տեսնել կյանքի մայրամուտին:

Հարյուրհազարավոր տպաքանակներով գրքեր՝ գեղարվեստական, գիտահանրամատչելի, փաստավավերագրական, թարգմանական եւ հայաստանցի հեղինակների, դասական եւ ժամանակակից: Քննարկումներ՝ գրականության, պատմության, արվեստի, ապագայի մասին:

Քրիստոնյա երկիր, քրիստոնյա մարդիկ, սեր մերձավորի նկատմամբ: Անհանդուրժողականություն ստի, կեղծիքի, լկտիության, ապօրինությունների նկատմամբ: Պաշտպանված իրավունքներ, պաշտպանված ինքնասիրություն, պաշտպանված արժանապատվություն...

Այս ամենը ես տեսնում էի գնացքի պատուհանից, այդ ամենի գոյության մասին էր վկայում ամեն տուն, ամեն հայացք, ամեն ծառ, ամեն մայրուղի, ամեն կամուրջ, ամեն կայարան:

Նայում էի գնացքի պատուհանից, ես տեսնում էի այդ ամենի հայաստանյան տարբերակը, այն ինձ համար իրական էր, շոշափելի, մոտակա... Բայց մոտակա չի նշանակում սկուտեղի վրա մատուցված: Ոչ ոք սկուտեղի վրա մեզ չի մատուցի այն երկիրը, որում մենք երագում ենք ապրել: Մենք պետք է կերտենք մեր ազատ Հայրենիքը, մենք պետք է կերտենք մեր Հայրենիքի ապագան:

Բայց սպասեք, ովքե՞ր են այդ «Մենք»-ը, ովքե՞ր են մտնում նրա կազմի մեջ: Գուցե «Իմպիչմենտ» դաշինքում ներգրավված ուժե՞րը, գուցե ՀՀԾ՝-ն, գուցե ՀԺԿ՝-ն, գուցե «Հանրապետությունը», գուցե «Նոր ժամանակները», գուցե «Հայ ազգային կոնգրեսում» ներգրավված ուժե՞րը:

Ինչպիսի՞ անհեթեթություն, մտքերի ինչպիսի՞ զազրելի ընթացք, ինչպիսի գայթակղություն, որին անհուսալիորեն տրվել են այսօր Հայաստանում իշխողները: Նրանք՝ կոալիցիայի մեջ մտած ուժերը եւ նրանց ուղղակի եւ անուղղակի սատարողները, ուրիշ բան չեն անում. նրանք կառուցում են իրենց երագած երկիրը. «Մենք կառուցում ենք մեր երագած երկիրը», - ասում են նրանք: Ո՞րն է, ուրեմն, խնդիրը. խնդիրն այն է, որ նրանց ասած «Մենք»-ի մեջ մտնում են մի քանի կուսակցությունների վերնախավի ներկայացուցիչներ, օլիգարխներ, պալատական մտավորականներ: Նրանց «Մենք»-ի մեջ 10 հազար, լավ, 20 հազար, լավ, 100 հազար մարդ է մտնում, այն դեպքում, երբ երկիրն ունի 3 միլիոն քաղաքացի՝ Հայաստանում կամ նրա սահմաններից դուրս: Նրանց կառուցած երկիրը համապատասխանում է այդ 100 հազարի ցանկություններին, դա 100 հազարի երագած երկիրն է:

Ես գիտեմ, որ խիստ չափազանցնում եմ այդ թիվը, շատ եմ չափազանցնում: Որովհետեւ երագել եւ 5 հազար դրամով քվեարկել՝ տարբեր բաներ են: Այո, կան մարդիկ, ովքեր դրամ վերցնելով՝ քվեարկել են Սերժ Սարգսյանի կամ Ռոբերտ Քոչարյանի օգտին: Այո, նրանք ձայն են տվել Սերժ Սարգսյանին կամ Ռոբերտ Քոչարյանին, բայց արդյո՞ք նրանք ձայն են տվել իրենց երագած Հայաստանին:

Այո, կան ոստիկաններ, որոնք կատարում են իշխանության ապօրինի հրահանգը, բայց արդյո՞ք նրանք այդպիսով կատարում են իրենց երազած Հայաստանի հրահանգը, արդյո՞ք նրանք ուզում են, որ իրենց զավակները ապրեն մի երկրում, որտեղ իրենց նման ոստիկաններ կան:

Նույնը ասենք քննիչին, դատախազին, դատավորին, հարկային տեսուչին: Նրանց կարող է սփռվել այն միտքը, թե իրենք իրենց տիտղոսները, պաշտոնները փոխանցելու են ժառանգաբար: Բայց սա արդեն 14-րդ դարի ֆեոդալիզմ է եւ անկախ սրանից 30 հազար մարդու երազած Հայաստան:

Իսկ ովքե՞ր պետք է մտնեն «Մենք»-ի կազմի մեջ. հայաստանցի յուրաքանչյուր քաղաքացի: Նրանք չեն տեղավորվի ոչ մի դահլիճում, ոչ մի սրահում՝ ֆուրշետի: Նրանք կտեղավորվեն միայն Ազատության հրապարակում՝ Հայաստանի սրտում: Մեր երազած երկիրը 3 միլիոն մարդու երազած երկիրն է, եւ այդ երեք միլիոնից յուրաքանչյուրը պետք է ունենա իր երազանքի մասին բարձրաձայնելու, իր երազանքը ուրիշների երազանքին խառնելու, ընդհանուր երազանքի ձեւավորմանը մասնակցելու ազատություն եւ հնարավորություն:

Այդ երեք միլիոն մարդը պիտի որոշի, ինքը պիտի որոշի, թե ում է վստահում իր երազանքի իրագործման ղեկավարումը, այդ երեք միլիոն մարդը պետք է կարողանա փոխել ղեկավարին:

Իսկ ովքե՞ր են ՀՀ քաղաքացիները, ովքե՞ր են այդ երեք միլիոն թիմի անդամները: Դու ես, ես եմ, նա է: Իսկ ինչո՞ւ պետք է դու քեզ պատասխանատու զգաս ապագայի առաջ:

Որովհետեւ հետո, շատ հետո, հեռավոր մի օր քո որդին, քո դուստրը, անարդարությունից, բռնությունից, ամենաթողությունից կոտրված, հուսահատ ի վերջո հարցնելու է քեզ.

- Հայրի՛կ (մայրի՛կ), իսկ դու քո կյանքում ի՞նչ ես արել, որ ես ավելի լավ երկրում ապրեմ, որ իմ իրավունքներն ու արժանապատվությունը պաշտպանված լինեն, որ ես՝ ես լինելու հնարավորություն ունենամ:

Միայն մի պատասխան կա, որ քեզ կփրկի քո զավակների արհամարհանքից.

-Ես, զավա՛կս, հանուն քո ապագայի արել եմ ինձնից կախված ամեն ինչ:

Բայց եթե դու իրոք արել ես քեզնից կախված ամեն ինչ, քո զավակները նման հարց չեն տա քեզ, որովհետեւ նրանք կապրեն իմ ու քո՝ երեք միլիոն մարդու երազած Հայաստանում:

15. Կորսվող ինքնություն

- Հայրի՛կ, իսկ դու ի՞նչ ես արել, որ ես ապրեմ ավելի լավ երկրում:

- Մենք արդեն ապրում ենք ավելի լավ երկրում, մենք արդեն Գերմանիայի քաղաքացի ենք...

Հռենոսի հովիտը ոչնչով չի հիշեցնում Հայաստանը, սա արդեն Գերմանիա է, մաքուր Գերմանիա: Հայաստանյան մտորումներս այս հարթավայրում իրական հենք ստացան մեկ էլ այն ժամանակ, երբ գնացքի պատուհանից երեւաց Բադեն-Բադենը: Բայց սա արդեն ոչ թե ապագայի, այլ ներկայի, ավելի ճիշտ՝ անցյալի Հայաստանի մասին է:

Ծանր է, ծանր է զգալը, որ Հայաստանում չես: Ոչ թե գիտակցելը, այլ զգալը. զգալը այն տարածության, որ այս պահին դարձել է անհաղթահարելի: Ծանր է զգալը, որ հորիզոնում չկա քեզ սպասող ոչ մի ուրվագիծ, քեզ կանչող ոչ մի ձայն: Նման պայմաններում քեզ համակում են վախերը. իսկ եթե քեզ արդեն մոռացել են, իսկ եթե դու օտար ես արդեն բոլոր նրանց համար, ում համարել ես հարազատ...

Թակ, թակ, թակ: Լսվում են մոտեցող ոտնաձայներ.

- Ո՞վ է...

- Ես եմ...

- Դու ո՞վ ես...

- Դե, ես եմ, ես...

- Բայց ո՞վ՝ դու...

Ամեն ինչ սկսվում է այս հարցից: Ամեն ինչ սկսվեց այս հարցին պատասխանելու անհրաժեշտությունից՝ ո՞վ եմ ես: Թվում է՝ ամեն ինչ պարզ է. բարձրաձայնում ես անունդ, եւ հարցը լուծվում է: Բայց ո՞ր անունը պետք է բարձրաձայնեմ. այն, որ ունեի՞, թե՞ այն, որ ունեմ: Եւ ի՞նչ է իմ անունը հիմա, եւ ի՞նչ էր իմ անունը երեկ, ի՞նչ է լինելու վաղը իմ անունը: Ինչպիսի՞ պայմանականություն, ավելի ճիշտ՝ խորամանկություն: Ի՞նչ է անունը, եթե ոչ ամենակարեւոր հարցի պատասխանից խուսափելու միջոց, հարցի էությունը սպանող դավադրություն:

- Ի՞նչ է ձեր անունը: What is your name?

- Բոյան. Մարկո. Յոզեֆ. Նիկոլ...

- Վերջինը շատ զվարճալի է:

Ո՞վ եմ ես: Այս հարցը իմ մանկության մոճավանջն է: Նա միշտ հայտնվում էր դավադրաբար, այն պահերին, երբ ինձ երջանիկ էի զգում, երբ քնած էի լինում իմ ծնողների, եղբայրների, տատիկի տաքուկ գրկում, երբ վայելում էի տան կրտսերի իմ արտոնությունը:

- Ո՞վ եմ ես... ես... ես..., - հարցը դրդում էր իմ մեջ:

Չէի հասկանում՝ ե՞ս եմ ինձ հարցնում, թե՞ մեկ ուրիշն էր պատասխան պահանջում ինձնից: Բայց նա իր ձեռքն էր վերցնում սիրտս, նա պահանջում էր պատասխանել: Վեր էի թռչում, լացս սառում էր սարսափից: Հիշում էի իմ անունը, ազգանունը, ծնողներիս, հորաքույրներիս, մորաքույրներիս, եղբայրներիս, պապերիս, տատերիս, հիշում էի անգամ մեր «օդորմածիկ բաբոյին»:

Բայց նա ավելի էր սեղմում սիրտս, հարցը ավելի սարսափազդու էր հնչում: Վեր էի կենում անկողնուց, վազում, վազում դեպի դուռը... Հարցը անհետանում էր նույնքան

անակնկալ, որքան հայտնվել էր, եւ ես նորից քնում էի նույնքան անհոգ, որքան նրա հայտնվելուց առաջ:

Ծանր է զգալը, որ Հայաստանում չես, սփոփանք էլ կա. գնում ես Հայաստան: Կասկած էլ կա՝ պե՞տք ես դու Հայաստանում որեւէ մեկին: Բայց Գերմանիայում՝ առավել եւս, առավել եւս...

Ճաշի ժամը մոտենում է. պետք է լոգանք ընդունել, սափրվել եւ գնալ վագոն-ռեստորան՝ չմոռանալով, անշուշտ, հագնվելու մասին: Վագոն-ռեստորանը այս ժամին միշտ լիքն է մարդկանցով: Բոլոր սեղանները զբաղված են, բայց որոշների շուրջ նստելու տեղ կա: Մոտենում եմ մի երկտեղանոց սեղանի, որի մոտ մի տիպիկ գերմանացի՝ մոտ 50 տարեկան, խիստ դիմագծերով, ծաղկավոր թիթեռնիկ-փողկապով, մենյուն է ուսումնասիրում:

- Կարո՞ղ եմ այստեղ նստել, - անգլերեն հարցնում եմ ես:

- Bitte, bitte, - գերմաներեն պատասխանում է նա եւ սկսում ինձ ուշադիր զննել:

Քիչ հետո հարցնում է հետաքրքրված հայացքով.

- Where are you from? Are you Armenian?

Շփոթմունքս երկար չի տևում.

- Ոչ, ոչ, ես սերբ եմ, Սերբիայից եմ:

- Ահ, կներեք, կներեք, - քթի տակ ծիծաղում է, - իսկապես կներեք...

- Ամեն ինչ կարգին է, ի՞նչ տարբերություն՝ հա՞յ ես, թե՞ սերբ:

- Դուք, երևում է, չեք ճանաչում հայերին: Լսե՞լ եք նրանց մասին:

- Կենտրոնական Ասիայում են ապրում, այնպես չէ՞:

- Հարավային Կովկասում. վայելուչ, եվրոպական արտաքինով, բայց էությանը խղճուկ մի ժողովուրդ:

Զգում եմ, որ ոտքերս ուզում են ինձ բարձրացնել, ձեռքս բռնեցվում է ու ձգտում դեպի այդ խոզի մոտերը: Բայց սպասիր, սպասիր, սպասիր: Սպասիր, քեզ ասում եմ: Ժպտա, ժպտա, ժպտա, դեմքիդ տուր հետաքրքրվածի արտահայտություն, մի կարմրիր, մի կապտիր, մի սևեացիր: Ժպտա, այդպես, ավելի հանգիստ ժպտա, դեմքդ լարված է, մեղմ ժպտա.

- Իսկապե՞ս...

- Նախորդ տարի ես եղա Հայաստանում, մի անմոռանալի ճանապարհորդություն, ուղղակի անմոռանալի...

Մատուցողը եկավ. սեղանակիցս սաղմոն ձուկ պատվիրեց եւ սպիտակ գինի, ես՝ սթեյք եւ կարմիր գինի: Այս ընդմիջումը օգնեց վերականգնել ինքնատիրապետումս: Բայց խոսակցությունը պետք էր շարունակել:

Զրուցակիցս, պարզվեց, գերմանացի երկրաբան է, Էրվին անունով: Նա մի ընկերության պատվերով այցելել էր Հայաստան եւ երկու ամիս անցկացրել այնտեղ: Էրվինը աչք ծակելու չափ կոկիկ էր հագնված: Կրում էր ոսկե, կլոր շրջակալով ակնոցներ: Ճաղատությունը էլ ավելի էր ընդգծում դեմքին մշտապես առկա լարվածությունը:

- Եվ ինչո՞վ է ձեզ համար հիշարժան դարձել այդ երկիրը, - իբր իմիջիպալոց հարցրի ես:

- Շատ բանով, - ասաց Էրվինը՝ նենգ ժպիտը դեմքին, ու շարունակեց, - նրանք հենց սկզբից հարձակվում են իրենց երկիր մտած ամեն օտարերկրացու վրա եւ սկսում են տարբեր բաներ ապացուցել: Սկսում են, իհարկե, նրանից, որ իրենք ամենահին ժողովուրդն են: Եւ գիտե՞ք նրանք ինչ հեշտությամբ են խաղում հազարամյակի հետ: Նստած ենք, ասենք, սեղանի շուրջ շատ լուրջ պարոնների հետ: Եւ ահա, նրանցից մեկը կասի, որ իրենց ժողովուրդը երեք հազար տարվա պատմություն ունի: Սեղանի շուրջ անպայման կգտնվի մեկը, որ նրան կուղղի՝ հինգ հազար տարվա: Կարճ բանավեճից

հետո նրանք կհամաձայնեն այն տարբերակի շուրջ, որ Նոյը առաջին հայն է: Բայց սա ամենը չէ, նրանք առաջին քրիստոնյաներն են: Ու չնայած սրանով նրանք հպարտանում են, բայց եւ չեն կարողանում ներել Հիսուսին, որ նա եկավ ու իրենց միքանիհազարամյա նախաքրիստոնեական մշակույթը ոչնչացրեց. որպէս ապացույց նրանք ունեն մի հռոմեական հավաքուն: Չէ, կներեք, նաեւ պարսատիկի քարերի մի կույտ, որը, նրանց կարծիքով, Սթոուն-հենջի եղբայրն է, - Էրվինը սկսեց անգուսպ ծիծաղել:

Ես չգիտեի՝ ինչ ասել. սագի նման՝ անզգա կուլ էի տալիս մսի կտորները, անջատված լակում գինին:

- Բայց նրանք նաեւ ամենատառապածն են. նրանց հետապնդել է ոչ միայն Հիսուսը (չնայած նրանք քրիստոնյա են), այլեւ Մուհամմեդը՝ Հիսուսի պատճառով: Եւ այս ամենը ապացույցն է ընդամենը մեկ բանի. նրանք ամենախելոքն են:

- Այո, ծանր օրեր եք անցկացրել այնտեղ,- կեղծ կարեկցանքով ասացի ես:

- Ոչ, ի՞նչ եք ասում, դա շատ զվարճալի էր: Հետո նրանք սկսում են բացատրել: Բացատրում են, թե ինչ բան է ճարտարապետությունը՝ իրենց ճարտարապետությունը. նրանք ոչինչ չեն լսել Քյոլնի տաճարի, Սան Ստեֆանի, Սագրադա-Ֆամիլյայի, Նոտր Դամի մասին: Հետո նրանք սկսում են բացատրել, թե ինչ է գրականությունը՝ իրենց գրականությունը. ոչինչ չեն լսել Գյոթեի, Բայրոնի, Դոստոևսկու, Մարկեսի մասին: Նրանք սկսում են բացատրել ամեն ինչ, խոսում են իրենց աշխարհակալ թագավորների, պետությունների մասին. ոչինչ չեն լսել Մակեդոնացու, Նապոլեոնի, Կեսարի մասին:

Ինձ թվաց, թե ես ուր որ է կհեկեկամ: Էրվինը շարունակեց.

- Բայց ամենազվարճալին այն է, երբ նրանք սկսում են ստուգել, թե արդյոք սերտել ես իրենց բացատրածը: Ի դեպ, այն վանքում, որտեղ ապրել է իրենց սուրբը, եւ որը դիտակետ է սուրբ սար Արարատի համար, այնքան աղբ կա, որ դա կարծես ոչ թե սրբատեղի է, այլ աղբանոց...

Ես ուզում էի թեման փոխել: Բայց, չէ, ի՞նչ էր խոսելու այս խոզի մոռութիւն, եթե ես սկզբում նրան ասելի, որ հայ եմ: Գիտեմ, թե ինչ էր խոսելու...

- Կներեք, իսկ ինչի՞ մասին էիք զրուցելու, եթե պարզվեր, որ ես հայ եմ: Դե, եթե մեր ծանոթության սկզբում պարզվեր, որ հայ եմ:

Էրվինը բռնված հանցագործի նման ինձ էր նայում:

- Ի՞նչ իմանամ, կխոսեիք մի բանի մասին,- շփոթված ասաց նա:

- Իսկ ինձ թվում է, թե դուք պիտի գովեիք նրանց պատմությունը, նրանց ճարտարապետությունը...

Նա կարմրեց.

- Դա, ախր, նրանց դուր է գալիս...

Ես սպանված էի:

- Ձեզ հետ ամեն ինչ կարգի՞ն է, - այլալվածությունս նկատելով՝ հարցրեց նա:

- Ստամբուլ կարծես խանգարվել է, - ասացի ես ու վեր կացա:- Հաշիվս կբերեք կուպէ, -դիմեցի ես մատուցողին:

Կուպէում շատ նեղվածք էր: Չէի կարողանում շնչել: Մատուցողը բերեց հաշիվը, վճարեցի, բայց շունչս կտրվում է. բացեցի պատուհանը: Օդ կա, բայց կուպէում նեղվածք է: Գնացքը դանդաղեցրեց ընթացքը. երեւի կանգառ է լինելու: Արագ հավաքեցի փոքրաթիվ իրերս: Գնացքը կանգնեց ինչ-որ կայարանում: Իջա. կայարանում մեծ ցուցանակ էր կախված՝ քաղաք Վիսթադեն:

Հոկտեմբեր 12, 2008

16. Հայիր գրեզ

Երկար ժամանակ մտածում էի այս գրվածքիս նախորդ գլուխը վերնագրել «Գնացքից թռչելու ժամանակը»: Ի վերջո, սակայն, այդպես չվարվեցի, որովհետեւ հասկացա, որ

վերնագիրը ինչքան էլ բարեհունչ՝ կորցրել է արդիականությունը եւ գոյություն ունի միայն որպէս թանգարանային նմուշ:

Իսկ գնացքը իսկապէս մեկնել էր՝ ինձ թողնելով Վիսքադենում: Ավելի ճիշտ՝ ե՛ս չէի ցանկացել մնալ մի գնացքում, որտեղ «մի շուն տաճիկ հայիոյեց իմ ազգը»: Իսկ ինչո՞ւ ես նրա մոտ չիմ չհագցրի. մի քանի պատճառներով: Առաջինը քաղաքական էր. եթե ես այդպէս վարվեի, ինձ կտանեին ոստիկանատուն, որտեղ մեծ հավանականությամբ իմ ինքնությունը կպարզվեր: Լուրը կայծակնային արագությամբ կհասներ Հայաստան: Երեկոյան «Հայլուրը» մի հոյակապ ռեպորտաժ կպատրաստեր՝ մոտավորապէս հետեւյալ տեքստով. «ՀՀ-ում սահմանադրական կարգը բռնությամբ տապալելու, իշխանության յուրացման գործի մասնակիցներից մեկը սպառնում է նաեւ Եվրոպայի սահմանադրական կարգին եւ ողջ Արեւմտյան քաղաքակրթությանը: Նա զանգվածային անկարգություններ է հրահրել Հռենոսի աջ ափին: Լյուֆտվաֆէի եւ Վերմախտի վճռական գործողությունների արդյունքում, սակայն, Արեւմտյան քաղաքակրթությանը սպառնացող վտանգը չեզոքացվել է: Ցավոք, զոհեր չկան: Ի դեպ, ոստիկանների կողմից առգրավված ճամպրուկում գտնվել է ՀՀ իշխանությունը, որը նշված անձը յուրացրել էր դեռեւս երկու ամիս առաջ»: Հետո եթերում իրավիճակը կմեկնաբանի Դիտլը. «Ես ուզում եմ հիշեցնել Հաագայի դատարանի՝ իմ կողմից շատ հարգված դատախազ Կառլա Վլադիմիրովնա դել Պոնտեին, որ նա նրան «սուկա» է անվանել եւ վիրավորել է նրա կուսական հոգին: Ավելին, նա իմ կողմից շատ հարգված ամերիկացիներին, իմ կողմից շատ հարգված եվրոպացիներին, իմ կողմից երիցս հարգված ռուսներին «գանդոն» է ասել: Ա՛յ մարդ, մեզ ասում ես՝ հասկացանք, էդ խեղճերից ի՞նչ ես ուզում: Ես ներողություն եմ խնդրում նրա ասած զգրելի բառերը կրկնելու համար, բայց, ավա՛ղ, դա հարկավոր է այդ անձի վտանգավորության աստիճանը հասկանալու համար...»:

- Այդ դեպքում դրանք կրկնեք մի 15 անգամ, բայց եթե կարելի է, վերջին հինգ անգամը ավելի արագ, - կխնդրի «Հայլուրի» հաղորդավարը...

Զգացի, որ մարդիկ ինձ են նայում, եւ սթափվեցի իմ հռիռոցի զրնգուն ձայնից: Ես Վիսքադենի երկաթուղային կայարանի սպասասրահի ամենակենտրոնում էի: Ոմանք ինձ նայում էին զարմացած, ոմանք՝ կարեկցող, իսկ ոմանք էլ՝ ժպտացող հայացքով:

- Ներողություն եմ խնդրում, - հնարավորինս բարձր ասացի ես եւ ուղղվեցի դեպի ելքը: Փորձում էի դեմքիս լուրջ արտահայտություն տալ, բայց զգում էի, որ տիտանական ջանքերիս արդյունքը ընդամենը ծամածռությունն է: Իսկ Վիսբադենը հրաշալի տեղ էր: Սա այն քաղաքներից է, որտեղ ո՛չ շոգ է լինում, ո՛չ էլ ցուրտ. այսպիսի կլիմա ունեցող քաղաքը, բնականաբար, պետք է առողջարանային լինի: Այստեղ բազմաթիվ առողջարաններ կան, հանքային ջրեր, մարդիկ այստեղ գալիս են ցեխի վաննաներ ընդունելու:

Կայարանից դուրս գալով եւ աջ ու ձախ մի քանի հայացք ձգելով՝ շատ արագ հասկացա, որ այս քաղաքում կարելի է մի քանի օր մնալ: Կանաչի մեջ կորած, զարնոնով անուշահոտ Վիսբադենը ժպտում էր ինձ, եւ ետ դառնալը, առանց զրույցի ու հրաժեշտի հեռանալը անքաղաքավարություն կլիներ իմ կողմից, անդաստիարակություն:

Ախորժակս էլ չէր կարող չբացվել, մանավանդ որ գնացքի չարաբաստիկ ճաշը կիսատ էի թողել, իսկ կերածից ու խմածից որեւէ բան չէի էլ հասկացել:

Վիսբադենի զարնանային օդը մի քիչ շնչելուց հետո մտա մի զարեջրատուն, որը, ինչպես պարզվեց, սպորտային է: Այսինքն՝ մարդիկ այստեղ ոչ միայն ուտում են, խմում եւ զրուցում, այլեւ առաստաղից կախված բազմաթիվ հեռուստացույցների միջոցով հետեւում են սպորտային իրադարձություններին:

Ուտելիք պատվիրելու հարկ չկար, որովհետեւ այստեղ ինքնասպասարկում էր: Մոտեցա բուֆետին. վերցրի մի քանի ալաֆրանկի բաներ ու երկու հյութեղ կտոր խոզապուխտ: Բարմենը մի մեծ գավաթ զարեջուր լցրեց, ու ես տեղավորվեցի հեռուստացույցներից մեկի առաջ: Հետո փոշմանեցի ու տեղափոխվեցի պատուհանի մոտ, որտեղից երեւում էր երեկոյին պատրաստվող Վիսբադենի անցուղարձը:

Խոզապուխտը շատ լավն էր, շատ հյութեղ. «Մենք՝ հայերս, խոզի բուրդը կա՛մ շատ չորացնում ենք, կա՛մ էլ հում ենք թողնում, այսպես երբեք չի ստացվում», - հակառակի պես մտածեցի ես: Հակառակի պես, որովհետեւ զարնանային Վիսբադենը օգնել էր մոռանալ Էրվինին ու նրա ասածները, բայց հյութեղ խոզապուխտը կարծես կյանք տվեց սովից սասկած թեմային:

Բարեբախտաբար, ախորժակս չփակվեց, բայց թեման պարպել կարծես ստիպված էի: Թեման իմ մեջ նորից ծառացավ առանց էմոցիաների. մի հարցի ձեռով՝ արդյո՞ք Էրվինը ճիշտ է տեսել Հայաստանը, արդյո՞ք նա ճիշտ էր նկարագրում Հայաստանը: Էրվինի մոռութիւն հազցնելու ցանկությունս դեռ լրիվ չէր մարել, բայց ես ստիպված էի խոստովանել, որ նրա ասածի մեջ ճշմարտության մեծ, շատ մեծ չափաբաժին կար: Մենք իսկապէս անընդհատ ուզում ենք ուրիշներին ինչ-որ բան ապացուցել, բայց ոչ մի անգամ չի եղել, որ նստենք ինքներս մեր դիմաց, նայենք ինքներս մեր աչքերին ու խոսենք ինքներս մեզ հետ. ոչ թե ինչ-որ բան ապացուցելու, այլ ինքներս մեզ հասկանալու համար: Այդ խոսակցության անհրաժեշտությունը կարծես շատերն են ընդունում, բայց երբ որեւէ մեկը դա անելու փորձ է անում, սկսվում են անհեթեթ փնթփնթոցները թուրքի ջրադացին ջուր լցնելու, կեղտոտ սպիտակեղենը դուրս չհանելու եւ այլնի մասին:

Բայց ես լսել եմ, ավելի ճիշտ՝ մասնակցել եմ մի սերբի ու մի գերմանացու խոսակցության, որտեղ գերմանացին պատմում էր իր տեսած Հայաստանի մասին: Այդ Հայաստանը մենք էլ ենք տեսնում, բայց նախընտրում ենք չխոսել այդ մասին, եւ այդ մասին խոսում են ուրիշները, խոսում են մեզնից թաքուն, իսկ մեզ ասում են այն, ինչ մենք ուզում ենք լսել, ավելին՝ պահանջում ենք, որ նրանք ասեն ոչ թե ճշմարտությունը, այլ այն, ինչ մենք ենք ճշմարտություն համարում: Սա ինքնանվաստացման եւ ինքնառնջացման ճանապարհ է:

Արդյո՞ք մենք բարձրացնում ենք Նորավանքի արժեքը, երբ նրան ավելի բարձր ենք գնահատում, քան ինքը կա: Նորավանքը, ինչ խոսք, գլուխգործոց է, բայց մեր փոքր, անպաշտպան, շփոթված ժողովրդի գլուխգործոցն է: Գերմանացու համար նա գլուխգործոց չէ: Եթե անգամ ինքը ասի, թե Նորավանքը գլուխգործոց է, չհավատաք, որովհետեւ ինքը գիտի՝ եթե այդպէս չասի, մենք վիրավորվելու ենք, կոիվ ենք տալու իր հետ:

Եվ մի՞թե մենք ամեն օր կոիվ չենք տալիս մեր երեխային «3» նշանակած ուսուցչի հետ: Մենք գիտենք, որ ուսուցիչը մի բան էլ բարձր է գնահատել: Բայց ի՞նչ կապ ունի՝ ձեռքը կկոտրվե՞ր, եթե «5» նշանակեր: Բայց մեր ձեռքն էլ հո կոտրված չէ՝ մի բան կկոխենք

ուսուցչի ջերը, «երեքը» «հինգ» կդառնա: Ուսուցիչն էլ կսովորի, որ առանց «ջերը բան դնելու» պետք չէ ոչ ոքի «հինգ» դնել:

Մեր երեխան այսպես կավարտի դպրոցը, այսպես կընդունվի համալսարան, այսպես կդառնա քննիչ, դատախազ, հարկային տեսուչ, պետական պաշտոնյա ու այսպես կիրականացնի արդարադատություն, վերահսկողություն, բարեշրջություն, օրինականություն, դիվանագիտություն: Ու հերթական արտերկրյա պատվիրակին կտանի կկանգնեցնի Սիսիանի դիք-դիք քարերի գլխին, ֆրեզերնի ստանդոկով ծակած քարերը ցույց կտա ու կասի՝ սա 8 չէ, 10 հազար տարվա հնության աստղադիտարան է: Ապա կասի, որ Սթոուն-հենջը, սրա հետ համեմատած, սիգարետի կրպակ է:

Ա՛յ ախպեր ջան, ախր Սթոուն-հենջի ամենավոքոր քարը այստեղի ամենամեծ քարից երեք անգամ մեծ է: Կապ չունի, համ էլ հյուրը իրեն համեստ կպահի:

Ես տեսել եմ ճարտարապետական գլուխգործոցներ. Այա Սոֆիայի տաճարը, Սագրադա-Ֆամիլյան, Փարիզի Աստվածամոր տաճարը, բայց ինձ համար ամենասիրելի շինությունը Իջեւանի Խաչն է. 3X4 չափի մի մատուռ, ամենասովորական մի շինություն: Դրանից թանկ շինություն ինձ համար չկա երկրագնդի վրա: Բայց երբեք չեմ ասի, թե Իջեւանի Խաչը ճարտարապետական կոթող է, գլուխգործոց: Դա նույնն է, թե իմ սիրելի, շատ սիրելի տատիկի նկարը թերթի առաջին էջում տպեմ (ներիր ինձ, տատ) եւ տակը գրեմ. «Իմ տատիկը Ջինա Լոլրբրիջիտայից գեղեցիկ է»: Ես կարող եմ հույս ունենալ, որ իմ Մարիամը, որ կրում է տատիկիս անունը, կլինի աշխարհի ամենաչքնաղ աղջիկը: Եւ կունենա տատիկիս հոգին, տատիկիս սիրտը, նրա առաքինությունը, բայց ոչ երբեք ճակատագիրը:

Ես չեմ ապրում այն մտքով, թե Նորավանքը ճարտարապետական գլուխգործոց է, ես ապրում եմ այն մտքով, որ Հայաստանի ժողովուրդը դեռ կստեղծի ճարտարապետական գլուխգործոցներ:

17. Մենյակ N1

Խոզապուխտը կերա մինչեւ վերջին կտորը: Գարեջուրը, որի գոյության մասին գերմանացիները մեզնից՝ հայերիցս են իմացել, խմեցի մինչեւ վերջին կաթիլը:

Ես ըմբռնվում եմ Վիսթադենի գարունը: Երեւանում գարունը կարճ է, չափազանց կարճ. իսկ այս տարի գարունը ընդհանրապես չեկավ Երեւան: Ձմեռը, իհարկե, ավարտվեց, բայց չհեռացավ: Գարունը մոտեցավ, բայց չեկավ...

Գարնանամուտի մեջ է իմ Երեւանը, գարուն է բերելու իմ Երեւանը, այս տարի ուշ է գալու գարունը, բայց էլ չի գնալու, էլ չի գնալու...:

Վիսթադենում տարվա կեսը գարուն է, մյուս կեսը՝ գարնանամուտ: Այստեղ հյուրանոցները միշտ ծանրաբեռնված են, բայց ինձ նման մեկի համար հյուրանոցի համար գտնելը դժվար չէ, որովհետեւ իմ ուզածը ընդամենը «single room» է, այսինքն՝ մի տեղանոց սենյակ. Վիսթադենը մենակների քաղաք չէ, եւ այստեղ չգրառված «single room»-երի առատություն է:

Այս հյուրանոցը ոչ թե ես գտա, այլ ինքը ինձ գտավ. եվրոպական իմաստով սա փոքր հյուրանոց էր՝ 30-35 սենյակով, ընդամենը երկու հարկանի: Շենքը կազմված էր հին եւ նոր մասերից. մուտքը, նախասրահը, ադմինիստրատիվ հատվածը եւ վեց սենյակներ երկրորդ հարկում. սա շենքի հին հատվածն էր: Իսկ նրա ետեւում թաքնվել էր նորակառույց հատվածը, որտեղ գտնվում էին ռեստորանը, բիլիարդի սրահը, փակ լողավազանը, շոգեբաղնիքը եւ բազմաթիվ սենյակներ երկրորդ հարկում: Նորակառույցը իսկապես թաքնվել էր հին շենքի ետեւում, որովհետեւ երբ նայում էիր հյուրանոցի ֆասադին, երեւում էր միայն ինքը ֆասադը, եւ եթե անգամ նրա ետեւում թաքնված նորակառույցը կիլոմետրերով երկար լիներ, ֆասադի ինքնությանը, հնությանը, հմայքին ոչինչ չէր սպառնա: Ֆասադը բաց էր նաեւ փողոցի կողմից. նրանց միջեւ միայն բծախնդրորեն մշակված սիգամարգ կար: Իսկ ահա մյուս երեք կողմերից շենքը օղակված էր թավ ծառաշարով, որ ընդհատվում էր միայն շենքի ետեւում գտնվող ամառային լողավազանին եւ թենիսի գրունտե կորտին տեղ տալու համար:

Ուշադիր հայացքը միանգամից կնկատեր, որ այս շենքում ինչ-որ ռոմանտիկ բան կա. անկեղծ ասած, ես սկզբում դա չնկատեցի, չնայած հյուրանոցի ոճը շատ գրավիչ էր ինձ համար:

Ինձ սենյակ հատկացրին հին հատվածում. անունն էր հին, ամեն ինչ համապատասխան էր նոր ժամանակներին:

Ֆրաու Էլիզաբեթին առաջին անգամ տեսա դիմացի սենյակից դուրս գալիս. մեր հայացքները հանդիպեցին, եւ նա, մեղմ ժպտալով, բարեւեց ինձ: Նրա մազերը խնամքով հարդարված էին, բնականին հնարավորինս մոտ գույնով ներկված: Հագնված էր համեստ, բայց վայելուչ: Հագին պիջականման ինչ-որ բան կար, որի վրա փայլում էր կրծքագարդ մի վարդ: Առինքնող հայացք ուներ այդ կինը...

Ֆրաու Էլիզաբեթը 85-90 տարեկան տատիկ էր:

Հաջորդ առավոտյան նրան տեսա նախաճաշի ժամանակ ռեստորանում: Նա նախաճաշում էր մոտ 50 տարեկան մի սիրունատես տիկնոջ եւ խնամված բեղերով մի թիկնեղ, մոտ 60-ամյա մի տղամարդու հետ:

Ես ավարտեցի նախաճաշս ու վեր կացա: Ֆրաու Էլիզաբեթի հետ նստած պարոնը ինձ հետ զուգահեռ վեր կացավ, մետաքսե անձեռոցիկով նրբորեն մաքրեց բերանը եւ մոտեցավ ինձ.

- Դուք մեր նոր այցելուն եք, այնպես չէ՞. հուսով եմ՝ լավ եք տեղավորվել,- ժպտալով ինձ դիմեց նա:

- Այո, շնորհակալ եմ, ամեն ինչ շատ լավ է:

- Առաջին անգամ եք մեր հյուրանոցում:

- Նաեւ Վիսբադենում, նաեւ Գերմանիայում:

- Welcome, իսկ ինչպե՞ս գտաք մեզ:

- Գարեջրատանը բուկլետներ կային. ձեր հյուրանոցի տեսքը շատ գրավիչ է: Դուք տնօրե՞նն եք...

- Տնօրենը եւ սեփականատերը մեկ անձի մեջ. Էռնստ,- ձեռքը ինձ մեկնելով՝ ասաց նա:

Մենք ծանոթացանք, կարճ զրույցից իմացա, որ պարոն Էռնստի հետ նախաճաշող կանանցից մեկը նրա կինն է, մյուսը՝ մայրը՝ Ֆրաու Էլիզաբեթը:

- Դեռ կհանդիպենք,- հրաժեշտ տալով՝ ասաց պարոն Էռնստը:

Ռեստորանից դուրս եկա դեպի բակ. ինչ-որ մարդիկ ծառուղու երկայնքով սեղաններ էին շարում. գարնանային սեզոնը լիարժեք բացվում էր: Ճաշեցի հենց այդտեղ՝ բացօթյա: Ապա մի քիչ շրջեցի քաղաքում, մի քիչ լող տվեցի ներսի լողավազանում, մի քիչ ինտերնետում քչփորեցի, հեռուստացույցի առաջ աչքս կպավ: Երբ արթնացա, արդեն երեկոյանում էր: Պատուհանից տեսա, որ մարդիկ քայլում են հյուրանոցը օղակող պուրակում: Որոշ ժամանակ անց ես էլ իջա: Պարոն Էռնստը նույնպես ճեմում էր պուրակում. նա հերթով մոտենում էր իր հյուրանոցի զբոսնող բնակիչներին, հարցնում նրանց որպիսությունը, ջերմ ժպտում նրանց:

Վերջապես իմ հերթն էլ հասավ.

- Շատ լավ հյուրանոց ունեք, պարոն Էռնստ. հանգիստ քաղաք, ընդարձակ, ճաշակով հարդարված տարածք, հոյակապ շենք. հաճելի բիզնես է, կարճ ասած:

- Իրավացի էք: Սա ինձ համար ոչ այնքան բիզնես է, որքան արձակուրդ, հանգիստ: Սա իմ բնօրրանն է, իմ ծագումը,- ասաց պարոն Էռնստը:

Նրա խոսքերի իմաստը ես սկզբից լավ չհասկացա, բայց հետագա զրույցի ընթացքում շատ բան պարզ դարձավ:

Պարզվեց՝ պարոն Էռնստը Մայնի Ֆրանկֆուրտում մեծ հրատարակչություն ունի, որը հիմա կառավարում է Կուրտը՝ նրա որդին: Երբ զգացել է, որ որդին կարող է իր ուսերին վերցնել այդ բեռը, ինքը որոշել է անցնել վաստակավոր հանգստի՝ ստանձնելով հյուրանոցի կառավարիչի դերը:

Հյուրանոցը, ավելի ճիշտ՝ նրա հին հատվածը, նա գնել էր 70-ականների կեսերին: Ապա ներդրումներ էր արել, մինչև որ այն հասցրել էր այսօրվա վիճակին: Երկու տարի առաջ տեղափոխվել էր այստեղ: Հյուրանոցի աշխատակազմի աշխատանքը հասցված էր մեխանիզմի ճշգրտության, եւ պարոն Էռնստին այլ բան չէր մնում, քան այցելուների

հետ ջերմ գրույցներ ունենալը եւ իր մարդկային հմայքով նորանոր այցելուներ գրավելը: Զգացվում էր, որ շատ այցելուներ առաջին անգամ չէին այստեղ:

Սովորաբար պարոն Էոնստը երկար չէր գրուցում այցելուների հետ: Բայց քանի որ ես մենակ էի եւ հետաքրքրված իր հյուրանոցով, ինձ համար բացառություն արեց.

- Սուրճ ուզո՞ւմ եք, ես հյուրասիրում եմ,- առաջարկեց նա:

- Շնորհակալ եմ, հաճույքով:

Մենք նստեցինք բացօթյա սեղաններից մեկի շուրջ: Պարոն Էոնստը սուրճի հետ նաեւ սիգար խնդրեց (եւ սիգարից հրաժարվեցի) ու հընթացս պատմեց իր զարմանալի պատմությունը:

Նրա հայրը զոհվել էր Երկրորդ համաշխարհային պատերազմում, որին մասնակցել էր որպէս հիտլերյան բանակի շարքային:

Ֆրաու Էլիզաբեթի հետ նա ամուսնացել էր 1944 թվականին՝ ռազմաճակատում ստացած կարճ արձակուրդի բերումով Վիսբադեն վերադարձած ժամանակ: Էոնստը (պարոն Էոնստը հոր անունն էր կրում) ռմբակոծությունից հետո ավերված էր գտել իրենց տունը, ծնողներին էլ էվակուացրած էին եղել անհայտ ուղղությամբ:

Շուտով նա հանդիպել էր Էլիզաբեթին, որին ծանոթ էր եղել դպրոցական տարիներին. աղջիկն էլ մենակ էր եղել. մայրը մահացել էր, իսկ հայրը գտնվելիս էր եղել համակենտրոնացման ճամբարում:

Նրանք սիրել էին իրար, որոշել էին ամուսնանալ եւ ամուսնացել էին: Բայց շուտով ռմբակոծությունից փլվել էր նաեւ Էլիզաբեթենց տունը, որտեղ տեղավորված են եղել նորապսակները, եւ որոշ դեգերումներից հետո նրանք ապաստանել են մի պանսիոնում. մեր հյուրանոցի հին շենքն էր այդ պանսիոնը:

Էոնստն ու Էլիզաբեթը իրար հետ ապրել են երկու շաբաթ, որի մեծ մասը՝ այդ պանսիոնում: Երկու շաբաթից Էոնստը մեկնել է ռազմաճակատ եւ չի վերադարձել:

Ինն ամիս անց ծնվել է պարոն Էոնստը: Էլիզաբեթը գտել էր իր ամուսնու ծնողներին եւ իր որդու հետ դարձել խեղճ մարդկանց միակ մխիթարանքը: Ավելի ուշ պարզվել էր, որ Էլիզաբեթի հայրն էլ է մահացել համակենտրոնացման ճամփարում:

Սկեսրայրի եւ սկեսրոջ մահվանից հետո Էլիզաբեթը իրեն ամբողջովին նվիրել է միակ որդուն՝ պարոն Էոնստին: Վերջինս բարեհաջող կրթություն է ստացել, ամուսնացել ֆրաու Լուիզայի հետ: Նրանք երկու զավակ են ունեցել՝ Կուրտը, որի մասին արդեն ասել եմ, եւ Էլիզաբեթը, որը նույնպես ապրում էր Ֆրանկֆուրտում եւ տատի նման անգլերեն եւ ռուսերեն էր դասավանդում տեղի համալսարանում:

Թե՛ Կուրտը, թե՛ Էլիզաբեթը ամուսնացած էին, եւ պարոն Էոնստը արդեն երեք թոռնիկ ուներ: Պարոն Էոնստը բնակարան ուներ նաեւ Վիսբադենում՝ հյուրանոցից ոչ հեռու: Բայց ինքն ու ֆրաու Լուիզան հաճախ գիշերում էին այստեղ: Նրանց զավակներն իրենց ընտանիքների հետ հաճախ էին լինում հյուրանոցում: Այն իսկապես նրանց ընտանեկան օրրանն էր: Պարոն Էոնստը այն գնել էր հանուն հոր հիշատակի:

Ֆրաու Էլիզաբեթը գրեթե միշտ հյուրանոցում էր ապրում. այն նույն սենյակում, որտեղ անցկացրել էր իր ամուսնու հետ ապրած 2 շաբաթվա մեծ մասը եւ հենց այստեղից էր նրան ճանապարհել ռազմաճակատ:

18. Ֆրաու Էլիզաբեթի առեղծվածը

Այն պահից ի վեր, երբ պարոն Էոնստը պատմեց իրենց ընտանիքի պատմությունը, ֆրաու Էլիզաբեթը տիրեց իմ մտքին: Ես անընդհատ մտածում էի նրա մասին, ուզում էի հասկանալ, ուզում էի թափանցել նրա պատմության, նրա կյանքի ու կենսագրության խորքերը: Պարոն Էոնստը ինձ պատմեց մի պատմություն, որը կանգնած է մի փխրուն կնոջ ուսերին: Կինը այդ պատմության մեջ մեզ ներկայանում է գրեթե որպես սուրբ: Բայց նա պատմությունը անողի մայրն է. ինչքանո՞վ կարող է օրյեկտիվ համարվել նրա պատումը: Ֆրաու Էլիզաբեթը իր զոհված ամուսնու հետ ապրել է ընդամենը երկու շաբաթ: Այդ երկու շաբաթվա կյանքը նրան տվել է երեխա, որը ծնվել է պարտված երկրի ավերված քաղաքում: Այդ երեխային նա իր արգանդում պահել է հաղթահարելով սովի, ռմբակոծությունների, մենակության, հուսալքության մղձավանջը: Այս ամենին ավելացել է հոր մահվան մասին ուշացած լուրը. հայրը

մահացել է համակենտրոնացման ճամբարում: Ամուսնու զոհվելու մասին լուրը պետք է որ քանդեր, ավերեր ամեն ինչ:

Բայց ի՞նչ ենք մենք իմանում. այս դեռատի մայրը, սպասելով իր ամուսնու էվակուացված ծնողների վերադարձին, գտնում է նրանց ու ձեռավորում ետպատերազմյան մի դժբախտ ընտանիք:

Էռնստի ծնողներին հեշտ չպիտի լիներ համոզել, որ այս հյուծված աղջիկը ու նրա երեխան իրենց որդու ընտանիքն են: Բայց ֆաշիստական կարգապահությունը այստեղ անում է իր սակավաթիվ բարի գործերից մեկը. փաստաթղթերը վկայում են, որ ամեն ինչ ճիշտ է, որ աղջիկը ամուսնացել է զինվոր Էռնստի հետ եւ որ նպաստ է ստանում որպես ճակատայինի կին, ապա եւ այրի: Ահա եւ փոքրիկի ծննդյան վկայականը. նա կրում է այս հյուծված, կյանքի նկատմամբ հետաքրքրությունը կորցրած ամուսինների զոհված որդու անունը եւ ազգանունը:

Սա ցնցում է, ամպրոպ, կայծակ, էլեկտրաշոկ, որ մահամերձին ետ է բերում կյանքի... Իրենց Էռնստը կենդանի է, իրենց Էռնստը չի զոհվել, եւ իրենց առաջ կանգնած է ինքը՝ Աստվածամայրը, որ հարություն է տվել իրենց միակին: Էլիզաբեթը կենդանացնում է նրանց, կենդանացնում է, որ նրանք դառնան իր եւ իր որդու նեցուկը, հող դառնան իրենց ոտքերի տակ: Եւ նրանք դառնում են այդ հողը, նրանք պաշտում են Էլիզաբեթին՝ իրենց ծանոթ բժշկի աղջկան, որի գոյությունը երկրագնդի վրա նախկինում երբեք իրենց համար կարելուր չի եղել:

Այս իրավիճակում Էլիզաբեթը ընդհատված ուսումնառությունը շարունակելու շանս է ստանում, եւ նա օգտագործում է այդ շանսը: Նա դառնում է Մայնի Ֆրանկֆուրտի (որը Վիսբադենից 40-45 կմ է հեռու) համալսարանի դասախոս. նա դասավանդում է անգլերեն, ռուսերեն, ռուս գրականություն:

Բայց նա վաղուց արդեն հյուծված եւ անօգնական աղջիկ չէ. նա պետք է որ շատ գեղեցիկ եղած լինի: Պետք է որ փարթամ մարմին ունեցած լինի... Մենք արդեն գիտենք, որ նա չի ամուսնացել:

Մի՞թե դու սուրբ ես, ֆրաու Էլիզաբեթ: Մի՞թե դու չես վայելել թաքուն սիրո հաճույքները, մի՞թե երկշաբաթյա ամուսնությունը պարպել է քո գեղեցիկ մարմնի կրքերը, մի՞թե դու չես տրվել գայթակղությունների: Կամ՝ ինչո՞ւ գայթակղությունների. մի՞թե դու այլևս երբեք չես սիրել, մի՞թե քո կյանքում չի եղել մեկը, որ արժանի լիներ դառնալ քո առիներն ու հայացքի տիրակալը, մի՞թե, գրողը տանի, դու չես ունեցել այդպիսի մեկի կարիքը:

Ֆրաու Էլիզաբեթը իմ մտքում բազմաթիվ հարցեր էր հարուցում, ինձ բազմաթիվ հանելուկներ առաջադրում: Ես չէի կարողանում ազատվել այդ մտքերից, լուծել այդ հանելուկները:

Այդ օրը ես նրան նորից տեսա իր N1 սենյակը մտնելիս: Նա նույն ժպիտով ինձ բարի գիշեր մաղթեց: Ես փորձեցի բռնել նրա կարճ հայացքը, դրա խորքերում գտնել ինձ տանջող հարցերի պատասխանը... Բայց նրա հայացքում միայն անդորր կար, հանդարտություն, անսասան հանդարտություն...

Առավոտյան նա նորից նախաճաշում էր որդու եւ հարսի հետ: Ես նստել էի այնպես, որ անընդհատ տեսնեմ նրան: Մենք մեկ-երկու հայացք եւ ժպիտ փոխանցեցինք. ա~խ, որքան սիրելի է նրա հանդարտությունը եւ որքան առեղծվածային...

Բայց ի՞նչ է հետաքրքրում ինձ եւ ինչո՞ւ. մի՞թե որեւէ բան կփոխվի, եթե նա կյանքում մեկ-երկու անցողիկ հրապուրանք ունեցած լինի, մեկ-երկու վաղանցիկ կապ...

Մարդկային առումով ոչինչ չի փոխվի, Բայց հոգեւոր առումով՝ շատ բան: Ես ուզում էի հասկանալ՝ սո՞ւրբ է այս կինը, թե՞ ոչ: Մի պարագայում նա կլինի սուրբ, մյուս պարագայում՝ ոչ...

Բայց մի՞թե սուրբ չեն այն մայրերը, որոնք ստիպված են իրենց երեխաների ապրելու իրավունքը վաստակել մի կեղտոտ փողոցի կեղտոտ անկյունում իրենց մարմինը վաճառելով...

Մի՞թե սուրբ չէ Մարիամ Մագդաղենացին, որի անունով Փարիզի կենտրոնում մի հոյակերտ տաճար է կոչվում, եւ որին խոնարհվում են միլիոնավոր մարդիկ...

Մի՞թե սուրբ չէ Մարթան՝ այն բրազիլացի աղջիկը, որը ստիպված էր թոքախտավոր հորն ու սովյալ ընտանիքին փրկելու համար վաճառել իր կուսությունը...

Մի՞թե Էլիզաբեթը չէր կարող ստիպված լինել հանուն իր երեխայի փրկության զվարճացնել կռալիցիոն զինվորներին: Եւ ի՞նչ տարբերություն կլիներ այդ երկու Էլիզաբեթների միջեւ: Կլինե՞ր արդյոք տարբերություն: Արդյո՞ք փողոցի անկյունում կանգնած Էլիզաբեթը կյանքի մայրամուտին կունենար այսպիսի հանդարտ հայացք. իսկ ինչո՞ւ ոչ: Մի՞թե Մարիամ Մագդաղենացու հայացքը խաղաղ չի եղել մահվանից առաջ. գուցե սա ապաշխարանքի՞ բերած անդորր է, ապաշխարանքի՞ բերած հանդարտություն:

Գուցե դա այս հպարտ երկրի՝ Գերմանիայի՞ տված հանգստությունն է, այս չքնաղ հյուրանոցի՞, հզոր հրատարակչատա՞ն, ապահով ու հարուստ ծերությա՞ն...

Գուցե դա ոչ թե հանգստություն է, այլ դիմա՞կ, լկտի եւ խաբեբա դիմա՞կ. բայց մի՞թե դիմակը կարող է այդքան բնական, այդքան առինքնող լինել...

Գուցե Էլիզաբեթը ուղղակի խելացի՞ է, հաջողա՞կ: Բայց մի՞թե հաջողակ կարելի է համարել այն աղջնակին, որը իրեն թույլ է տվել ամուսնանալ ավերված ու ռմբակոծվող քաղաքում, իրեն թույլ է տվել հղիանալ եւ հղիությունը, ապա եւ նորածին մանկիկին քարշ տալ ավերակների մեջ:

Ես փակուղու մեջ եմ: Կպարզե՞մ արդյոք այս առեղծվածը, երբեւէ կգտնե՞մ արդյոք ինձ տանջող հանելուկների պատասխանը: Արդյո՞ք այդ պատասխանները հասու են մարդկային մտքին ու բանականությանը...

Ինչո՞ւ այս կնոջ մեջ այսքան կյանք կա եւ այսքան հպարտություն: Մի՞թե այս կինը երբեք չի ցանկացել, որ մի ինչ-որ ուժեղ ձեռք գրկի իրեն, եւ ինքը լացի, շարունակ լացի, անընդհատ լացի այդ գրկում եւ մխիթարանք գտնի այդ գրկում, հեշտանք գտնի այդ գրկում: Ինչո՞ւ եք ինձ այդպես տանջում, ֆրաու Էլիզաբեթ, իմ թանկագին ֆրաու Էլիզաբեթ...

Ես հիշեցի մի բանաստեղծություն, որ չեմ հիշում, թե որտեղ եմ կարդացել, ով է այն գրել, եւ ինչու եմ, գրողը տանի, անգիր հիշում այդ բանաստեղծությունը եւ ինչու այն հիշեցի հիմա.

Ես ձեզ հավում եմ. դուք այդ ըզգո՞ւմ եք:
Ես ձեզ ըզգում եմ, դուք ինձ հավում եք,
Ու կարեւոր չէ՝ ե՞ս ձեզ, թե՞ դուք ինձ:
Կարեւորն այն է, որ երկու անհատ,
Մեկը մյուսին լինելով անհայտ,
Իրար հավում են ու դա չեն հերքում՝
Կարծես ըզգալով մի հաճույք թաքուն,
Կարծես ըզգալով պահանջը մոլի
Ինչ-որ կողակցի, ինչ-որ հավողի:
Մենակ են նրանք ու չունեն հաստատ
Տանն ինչ-որ մեկի, որ հավեն հաստատ,
Ու հետո գրկեն լուռ ու համարձակ
Ու հետո սիրեն սիրով սանձարձակ...
Ու ես զգում եմ, որ փնտրել եմ ձեզ.
Ոչ թե գրկելու համար սիրակեզ,
Այլ զուտ հավելու համար, զգալու,
Ինքս ինձ դարձյալ ապացուցելու,
Որ ընդունակ եմ դեռես զգալ...
Ու կարեւոր չէ՝ ո՞ւմ եմ փնտրել ես՝
Ինչ-որ ուրիշի՞, թե՞ ձեզ հատկապես:
Կարեւորն այն է, որ երկու անհատ
Իրար հավում են ու դա չեն հերքում՝
Կարծես զգալով մի հաճույք թաքուն...

19. Դժժած պայման

Զանգեցի Ֆրեդին: Նա ասաց, որ Կեսի հայրը բոլոր անհրաժեշտ փաստաթղթերով արդեն Լոզանում է: Նրանց հանդիպումը երկուստեք պետք է որ ծանր փորձություն

եղած լինի. Ֆրեդը ասաց, որ ինքն իրեն պահում է մեղավորի պես, իսկ Կետի հայրն էլ գուսպ եւ սառը պահվածքի տեր մարդ է: Սա երեւի այն առավելագույնն է, ինչ կարելի է ակնկալել այս իրավիճակում: Ֆրեդը թաղման կոնկրետ օր չէր կարող ասել, բայց խնդրեց վեց օրից լինել Էդինբուրգում: Եթե վաղը արագընթաց գնացքով մեկնեն Էմդեն, այնտեղից էլ՝ նավով Էդինբուրգ, կհասցնեն ճիշտ ժամանակին, գուցե մի փոքր շուտ: Հյուրանոցի գործավարին խնդրեցի պատվիրել ինձ անհրաժեշտ բոլոր տոմսերը, հետո միտքս դարձյալ կենտրոնացավ ֆրաու Էլիզաբեթի վրա. «Ես պետք է զրուցեմ նրա հետ», - ասում էի ինքս ինձ, եւ, չգիտեմ ինչու, նման զրույցը ինձ կենսական անհրաժեշտություն էր թվում:

Իջա նախասրահ, շրջեցի պուրակում՝ նրան ոչ մի տեղ չտեսա: Որոշեցի գնալ որեւէ զարեջրատուն՝ ճաշելու: Վերադարձա հյուրանոց, բայց էլի ֆրաու Էլիզաբեթին որեւէ տեղ չտեսա: Բարձրացա սենյակ, ետճաշա քուն մտա: Արթնացա երեւի մեկ ժամից եւ պատուհանից տեսա, որ ֆրաու Էլիզաբեթը քայլում է հարսի հետ: Նրա հագին մանուշակագույն ժակետ կար, սեւ տաբատ եւ գրեթե սպորտային կոշիկներ:

Լվացվեցի, հնարավորինս կոկիկ հագնվեցի, իջա. նրանք հուշիկ ճեմում էին: Այնպես արեցի, որ նրանց դեմ-դիմաց հանդիպեմ. բարեւեցի, երկու մեղմ ժպիտ պատասխանեցին ինձ: Անցա մոտակա նստարաններից մեկին՝ նրանց տեսադաշտում պահելու համար: Նույնիսկ ծիծաղելի է. այսպես պատանիներն են հետապնդում իրենց սիրած աղջիկներին՝ սպասելով, թե նրանք երբ են մենակ մնալու...

Ահա նրանք նստեցին նստարաններից մեկին. այնպես ուշադիր էի հետեւում իրադրության անգամ ամենաաննշան փոփոխությանը, կարծես պատրաստվում էի փախցնել ֆրաու Էլիզաբեթին: Բայց իրավիճակը շարունակում էր աննպաստ մնալ իմ ծրագրի համար.

- Ա՛յ ախչի, դու լվացք, կեղտոտ ափսե, ուբորկա չունե՞ս,- քթի տակ կշտամբում էի ֆրաու Լուիզային, որը չէր պոկվում իր սկետսորից:

Շուտով սկսեցի նյարդայնանալ, անգամ մտածում էի չսպասել, որ ֆրաու Էլիզաբեթը մենակ մնա: Բայց եւ գիտեի՝ երրորդ անձի ներկայությամբ խոսակցություն չէր ստացվի:

Ես պետք է նրա հետ խոսեի, ես չէի կարող Վիսֆադենից հեռանալ՝ առանց նրա հետ զրուցելու...

Ի վերջո սպասումներս արդյունք տվեցին. մատուցողներից մեկը մոտեցավ նրանց, ինչ-որ բան ասաց, եւ ֆրաու Լուիզան հեռացավ՝ ֆրաու Էլիզաբեթին մենակ թողնելով: Նստարանները շարված էին արահետի հենց պոնկի երկայնքով, եւ եթե ես ուղղակի քայլելիս լինեի, պիտի անցնի ֆրաու Էլիզաբեթից մեկ մետր հեռավորությամբ:

Հասա նրան. տեսնելով, որ ժպտում եմ իրեն, ինքը սկսեց խոսել.

- Ինչպե՞ս եք ձեզ զգում այստեղ, - հարցրեց նա:

Ես արդեն բաց չէի թողնի նրան.

- Շատ լավ, շնորհակալ եմ, շատ լավ... Պարոն Էռնստը ինձ պատմեց այս հյուրանոցի պատմությունը, ձեր պատմությունը. շատ հուզիչ է, շատ գեղեցիկ...

Ֆրաու Էլիզաբեթը զարմացավ.

- Տարօրինակ է, որ նա ձեզ պատմել է. մեր մտերիմներից շատերը այդ պատմությունը չգիտեն, - ասաց նա:

- Նման բաները պատմվելու կարիք են զգում, բայց մարդը միշտ կասկածում է՝ արժե՞ արդյոք գաղտնիքը բացել նրանց համար, ովքեր մշտական շփման մեջ են: Ավելի հեշտ է հոգու գաղտնիքը վստահել օտարականին. դա նույնն է, թե երազդ պատմես հոսող ջրին:

Ես ամեն կերպ փորձում էի տպավորություն գործել ֆրաու Էլիզաբեթի վրա, եւ իմ վերջին միտքը հասավ նշանակետին.

- Դուք խելացի երիտասարդ եք երեւում,- ասաց նա, եւ ես, հաջողությունից ոգեւորված, նրա հետ մի քիչ նստելու թույլտվություն խնդրեցի:

Իմ այդ ցանկության մեջ ֆրաու Էլիզաբեթը ոչ մի տարօրինակ բան չտեսավ, եւ ես տեղավորվեցի նրա կողքին: Այնքան թեթեւ էր Վիսբադենի օդը, այնքան մատչելի, որ կարելի էր խեղդվել նրա առատությունից:

- Գիտե՞ք, ֆրաու Էլիզաբեթ, դուք ինձ շատ եք հիշեցնում իմ տատիկին, - ասացի ես:

- Նա արդեն երկնքում է,- հարցրեց ֆրաու Էլիզաբեթը. այս տարիքի մարդիկ թերեւս խուսափում են «մահ» բառը օգտագործել:

- Ես չէի հավատում, որ նա կմահանա. համենայնդեպս՝ ո՛չ այդ ժամանակ:

Ֆրաու Էլիզաբեթը հարցական հայացքով նայեց ինձ.

- Ես պայմանավորվել էի Աստծո հետ...

- Ահա թե ի՞նչ, - ժպիտը հազիվ զսպելով՝ ասաց նա:

- Այո, այո. տատիկս շատ վաղուց ծանր հիվանդ էր, եւ ես մոմ վառեցի ու Աստծուն խնդրեցի, որ երկարացնի նրա կյանքը, առողջացնի նրան եւ ապրեցնի գոնե մինչեւ 2005 թվականը: Չգիտեմ էլ՝ ինչու հենց 2005 թվականը. այն ժամանակ ես փոքր տղա էի, եւ դա ինձ համար մի հեռավոր տարեթիվ էր թվում: Այդ պահին ինձ թվաց, թե մենք պայմանավորվեցինք Աստծո հետ: Դա 89 կամ 90 թվականն էր: Ամեն ինչ վկայում էր, որ պայմանը կնքված է. տատիկս հրաշքով ոտքի ելավ: Տարիքը, իհարկե, իրենն ասում էր, բայց նա կենսունակ էր, հոգում էր մեր հոգսերը, պատրաստում աննկարագրելի համով ճաշեր, աննկարագրելի համով թթու դնում. կարճ ասած՝ չէր թերանում իր ենթադրյալ պարտականություններից որեւէ մեկում: Նա, իհարկե, երբեմն հիվանդանում էր, բայց դա երկար չէր տեւում, եւ ամեն ինչ շատ լավ էր:

Եվ որքա՞ն էր նա սիրում իր զավակներին, իր թոռներին եւ ինձ՝ թոռներից ամենակրտսերին: Նա միշտ անհանգստանում էր բոլորիս համար. հանկարծ չհիվանդանան, հանկարծ չմրսեն, հանկարծ սոված չմնան, հանկարծ մի փորձանքի

չգան։ Կյանքն էր նրան ստիպել անհանգստանալ. պապիկս պատերազմում զոհվել էր՝ տատիկիս խնամքին թողնելով երեք մանկահասակ երեխաների։ Ընդ որում՝ պապիկս կամավոր էր մեկնել ռազմաճակատ. նա պաշտոնյա էր եղել եւ զորակոչի ոչ ենթակա, բայց հրաժարվել էր այդ արտոնությունից։

Տատիկս անմոռունչ տարել էր իր ճակատագիրը, չարքաշ աշխատանքով մեծացրել իր զավակներին եւ արժանացել շրջապատի աներկբա հարգանքին եւ ակնածանքին։

Նա դժվար կյանք էր ապրել, բայց չէր դժգոհում ճակատագրից. միայն մի պարզել էր ակնկալում անբասիր ապրած լինելու դիմաց՝ մահանալ նույնքան արժանապատիվ, որքան ապրել է։ Ձեռքից ու ոտքից չընկնել, զառամախտի երես չտեսնել, չմնալ ուրիշների՝ թեկուզ հարազատ ուրիշների խնամքի հույսին։ Կարճ ասած՝ մինչեւ կյանքի վերջին վայրկյանը ունենալ հստակ միտք։

Տարիներն անցնում էին, եւ Աստծո հետ ունեցած իմ պայմանավորվածությունը գործում էր։ Ես արդեն հեռացել էի իմ ծննդավայրից եւ ապրում էի մայրաքաղաքում, բայց հայրենի տուն այցելելու ոչ մի առիթ, ոչ մի հնարավորություն բաց չէի թողնում։ Իմ այցերը նրան անասելի ուրախություն էին պատճառում։ Հետագայում արդեն նրան անասելի ուրախություն էր պատճառում շփումը կնոջս եւ երեխաներիս հետ...

Ֆրաու Էլիզաբեթը կլանված լսում էր պատմությունս, զգում էի, որ դա նրա համար ձանձրալի չէ։

- Եւ ահա,- շարունակեցի ես,- երբ «պայմանագրի» ավարտին մնացել էր երեք տարի, նա հիվանդացավ։ Կնոջս ու երեխաներիս հետ շտապեցի տեսության։ Մեր ներկայությունը նրան աշխուժացրեց, կազդուրեց։ Նա, ճիշտ է, հիվանդ էր, բայց դա նման էր այն սովորական անցողիկ հիվանդություններին։ Մենք աշխատանքի էինք եւ վերադարձանք մայրաքաղաք։ Մտածում էի առաջիկա հանգստյան օրերին նորից այցելել նրան։ Ամեն օր, իհարկե, զանգում էի եւ իմանում, որ նա վատ չէ։ Պարզվեց՝ առաջիկա ոչ աշխատանքային օրվա համար նախապես պլանավորված խնջույք կա։ Զգիտեմ ինչու, այդ խնջույքին մասնակցելը ինձ կարելուր թվաց։ Իհարկե, ոչ այնքան կարելուր, որքան տատիկի առողջությունը, բայց հիմա, ի վերջո, 2005 թվականը չէ։ Մա

շատ զորեղ փաստարկ դարձավ ինձ համար, եւ խնջույքն էլ շատ լավ ստացվեց: Ապա տեղի ունեցավ անսպասելին. գիշերային զանգը գուժեց նրա մահը...

Ես չկարողացա զսպել արցունքներս: Ֆրաու Էլիզաբեթը բռնեց ձեռքս, նա փորձում էր ինձ մխիթարել.

- Կարծում եմ՝ նա ներել է քեզ,- ասաց նա:

- Բայց ես ինքս չեմ կարողանում ինձ ներել. ես նրան լքեցի ամենադժվար պահին: Ես գիտեմ, որ նա մինչեւ վերջին վայրկյանը սպասել է ինձ:

Տարիներով կուտակված արցունքներս հորդում էին գետի նման: Ֆրաու Էլիզաբեթը իմ գլուխը դրեց իր ծնկներին: Զգացվում էր, որ նա ուզում է ինչ-որ բան ասել, բայց ոչինչ չէր գտնում ասելու: Ես հեկեկում էի, աղիոդորմ հեկեկում: Ֆրաու Էլիզաբեթը նրբորեն շոյում էր մազերս.

- Աստված ինձ պատժեց, ֆրաու Էլիզաբեթ, արդարացիորեն պատժեց: Ես մոռացել էի մի շատ կարեւոր հանգամանք. եթե մենք սիրում ենք որեւէ մեկին, եթե այդ մեկի ներկայությունը կարեւոր է մեզ համար, մենք պետք է այդ մասին անընդհատ վկայենք եթե ոչ մարդկանց, ապա Աստծո առաջ. սա մեր «պայմանագրի» կարեւոր կետերից մեկն էր, եւ ես խախտեցի այդ կետը:

Ես մի քիչ հանգստացա. բարձրացրի գլուխս, նայեցի ֆրաու Էլիզաբեթին. նրա աչքերում արտասուք չկար, նրա աչքերում այն նույն հանդարտությունն էր, նույն անդորրը...

20. Ուղիղ զրույց

Ռեաստորանի մուտքի մոտից զարմացած մեզ էր նայում պարոն Էռնստը: Շուտով նա կասկածող քայլերով մոտեցավ.

- Ամեն ինչ կարգի՞ն է,- հարցրեց նա:

- Այո, իհարկե, ուղղակի մի քիչ հուզվեցի, կներեք, - ասացի ես:

- Դու տակնուվրա ես արել տղայի հոգին, - կեղծ կշտամբանքով որդուն դիմեց ֆրաու Էլիզաբեթը: Պարոն Էռնստը կես բառից հասկացավ, թե ինչումն է բանը.

- Այդ դեպքում, ինձ այլ բան չի մնում, քան սեփական մեղքերը քավելու համար ձեզ թեյի հրավիրելը, - ասաց նա: Մենք հաճույքով համաձայնեցինք:

Թեյի սեղանի շուրջ ի վերջո նաեւ ֆրաու Լուիզայի հետ զրուցելու առիթ ունեցաւ: Այդ փոքր-ինչ կոպիտ, բայց հմայիչ արտաքինով կինը մասնագիտությամբ բժիշկ էր եւ բողոքում էր, որ իրենց զավակներից ոչ մէկը իր հետքերով չգնաց.

- Հույսս թոռնիկներս են, - ասում էր նա:

- Բայց այն մէկը, որ պետք է բժիշկ դառնա, դեռ չի ծնվել, - կատակում էր պարոն Էռնստը:

Մի պահ ես ինձ ավելորդ զգացի այս ջերմ, ընտանեկան ներդաշնակության մեջ եւ, վեր կենալով, փորձեցի հրաժեշտ տալ նրանց.

- Դուք չե՞ք ուզում ինձ հետ զրոսնել, երիտասարդ,- ինձ համար անսպասելի հարցրեց ֆրաու Էլիզաբեթը:

- Ես չեի համարձակվում ձեզ նման առաջարկ անել, ֆրաու Էլիզաբեթ,- անկեղծորեն ասացի ես: Նրանք ծիծաղեցին, ես՝ նույնպէս:

Ես իմ ձեռքը առաջարկեցի ֆրաու Էլիզաբեթին, նա թելանցուկ արեց, եւ մենք սկսեցինք քայլել այդ հրաշագեղ պուրակում, որը արդեն մարդաշատ էր:

- Դու ոչինչ չասացիր, տղաս, Աստված կատարե՞լ էր քո տատիկի ցանկությունը, - հարցրեց նա:

Ես պետք է կռահեի, որ իմ պատմության այդ հատվածը նրան ամենաշատն էր հետաքրքրում.

- Օ~, այո: Մահվանից երկու ժամ առաջ (դա կեսգիշերից անց էր եղել) նա վեր էր կացել անկողնուց, լոգանք ընդունել, հագել իր՝ մահվան զգեստները, այդպես պառկել անկողնու վրա ու այդպես մեկ ժամ անց մահացել՝ առանց ցավի ու տրտունջի:

- Փառահեղ ավարտ: Այդ իրավունքը պետք է վաստակել, հանուն դրա արժե շատ զրկանքներ կրել, - հառաչեց ֆրաու Էլիզաբեթը: Այս հառաչանքին հետևեց լռություն: Ի վերջո ես խախտեցի այն.

- Գիտե՞ք, ֆրաու Էլիզաբեթ, ձեր կյանքը, նրա մանրամասները ինձ շատ են հետաքրքրում:

- Տատիկի պատճառով:

- Ոչ այնքան, ավելի ճիշտ՝ ոչ միայն: Կա նաեւ մեկ ուրիշը:

- Մեկ ուրիշը. ո՞վ է նա:

- Ես նրան չեմ ճանաչում ու անունն էլ չգիտեմ:

Ֆրաու Էլիզաբեթը ակնհայտորեն հետաքրքրվեց: Ես սկսեցի պատմել.

- Այդ ժամանակ ես նոր էի սկսել զբաղվել լրագրությամբ: Խմբագիրս ինձ հանձնարարեց լուսաբանել կառավարության շենքի մոտ տեղի ունեցող մի բողոքի ակցիա: Պարզվեց՝ բողոքում էին (ուզում էի ասել Ղարաբաղի, բայց վերջին պահին հասցրեցի շտկել) Կոսովոյի պատերազմում զոհված մեր զինվորների հարազատները: Չեմ էլ հիշում՝ ի՞նչ բնույթ էր կրում նրանց բողոքը, այսինքն՝ ի՞նչ էին պահանջում նրանք: Մի քանի սեւազգեստ կանանց մեջ առանձնանում էր 18-19 տարեկան՝ դարձյալ սեւազգեստ մի աղջիկ: Որոշեցի հենց նրանից ինչ-որ տեղեկություններ ստանալ, որ անհրաժեշտ էին՝ ռեպորտաժ պատրաստելու համար: Ինչ-որ հարց տվեցի, նա սկսեց պատասխանել: Բայց ես չէի լսում նրան. ես մտածում էի՝ ի՞նչ կապ կարող է ունենալ այս աղջիկը զոհված զինվորի հետ: Ի վերջո, երբ նա ավարտեց խոսելը, ես նրան վերջին հարցը տվեցի.

- Կներեք, դուք զոհվածի քո՞ւյր եք:

- Ոչ, ես զոհվածի այրի եմ,- ասաց նա:

Ես չէի հասկանում՝ ինչ է կատարվում: Այս ի՞նչ ցնորք է, այս ի՞նչ անհեթեթություն: Մի՞թե սա մղձավանջ չէ, մի՞թե սա իրականություն է:

Նույնիսկ չհարցրի նրա անունն ազգանունը: Փախա այդտեղից, խմբագրություն էլ չգնացի. ես ամաչում էի, որ ապրում եմ:

Ողջ օրը ամայի տեղ էի փնտրում, կարծես ինքս ինձ ուզում էի թաքցնել աշխարհից, կարծես ուզում էի թաքցնել իմ ապրելու փաստը՝ որպես ամոթ, որպես խաբան, որպես խայտառակություն...

Այդ դեռատի կնոջ դեմքը ես հիմա էլ եմ հիշում: Ժամանակ առ ժամանակ նա երագում հայտնվում է ինձ՝ այն նույն տեղում: Ես նրան հարցնում եմ՝ կներե՞ք, դուք զոհվածի քո՞ւյր եք: Նա պատասխանում է՝ ոչ, ես զոհվածի այրի եմ: Ընդ որում՝ մի անգամ նա այս բառերն արտասանում էր խելագար ծիծաղելով, մյուս անգամ՝ ասես մեղադրանք է ներկայացնում:

Նա ինձ հանգիստ չէր տալիս, ի վերջո ես որոշեցի պատմվածք կամ վեպ գրել նրա մասին: Արդեն երկու կերպար, նախատիպ ունեի. մեկը այդ այրիացած աղջիկն էր, մյուսը՝ տատիկս: Բայց այդ ուղղությամբ մտածումներս ավելի շատ հարցեր էին հարուցում, քան պատասխաններ տալիս: Ի՞նչ է սպասում կյանքում այդ դեռատի կնոջը, ինչպիսի՞ն կլինի նա, երբ հասնի իմ տատիկի տարիքին, եւ կհասնի՞ արդյոք: Ի՞նչ իրադարձությունների, ապրումների միջով նա ստիպված կլինի անցնել, ինչպե՞ս կազդեն նրա վարքի եւ կյանքի վրա հոգեւորն ու մարմնականը, ինչպե՞ս նրան կվերաբերվեր միջավայրը, ինչպիսի՞ զգացմունքներ եւ ցանկություններ նա կունենար: Ես ինձ հաշիվ էի տալիս, որ հնարավոր են տասնյակ սցենարներ, բայց այդ սցենարներից որեւէ մեկը որքանո՞վ կլինեի անձի ընտրություն, որքանո՞վ միջավայրի պարտադրանք կամ հանգամանքների եւ իրավիճակի թելադրանք: Ես կարողանո՞ւմ եմ իմ մտքերը հասկանալի դարձնել, ֆրաու Էլիզաբեթ:

- Ես ձեզ հասկանում եմ, բայց լավ կլինե՞ր՝ մի քիչ պարզեցնե՞իք:

- Տեսե՞ք՝ այն այրիացած աղջիկը, իմ տատիկը, դուք ապրում էիք որեւէ կյանքով: Որքանո՞վ է ձեզանից յուրաքանչյուրի ապրելու կերպը ձեր անհատական ընտրության արդյունք եւ որքանո՞վ ավանդույթների, ճակատագրի, միջավայրի եւ հանգամանքների, այսպէս ասած՝ հասարակական կարծիքի ազդեցության հետեւանք: Նկատի ունեմ՝ այդ դո՞ւք եք ընտրել, որ այդպէս պետք է ապրել (անկախ նրանից, թե ինչպէս եք ապրել), թե՞ ձեր փոխարեն որոշել է ճակատագիրը կամ ձեր միջավայրը կամ ձեր դաստիարակությունը կամ ձեզ իր մեջ ներառող հասարակության վերաբերմունքը...

Տրաու Էլիզաբեթը ծիծաղեց.

- Դուք որոշել եք գտնել այն հարցերի պատասխանը, որ մարդկությանը հետապնդել է գոյության օրից: Եւ հետո, այդ հարցը վերաբերում է յուրաքանչյուր անհատի, ինչո՞ւ եք դուք այդ օրինակը դիտարկում դեռատի այրիների օրինակով:

- Դեռատի այրին փիլիսոփայական հարցը հասկանալու ամենաուժեղ սիմվոլն է. նախ նորապսակ կողակցին, ամուսնուն կորցնելը ամենաավերիչ փլուզումն է, որ կարող է տեղի ունենալ հասուն մարդու կյանքում. դա նորից մարդու առաջ դնում է բազմաթիվ դիլեմաներ, որոնք լուծված էին թվում: Երկրորդ՝ չկա ավելի քնքուշ, փխրուն, երագող, ռոմանտիկ էակ, քան նորապսակ աղջիկը, եւ այդ փլուզման արդյունքում նա դառնում է լրիվ անպաշտպան: Իսկ այն, որ այդ ամենը նրա հետ տեղի է ունենում պատերազմի հետեւանքով, ընդգծում է այդ վիճակի գլոբալ, այսինքն՝ համամարդկային բնույթը: Իսկ փիլիսոփայական հարցը, խնդիրը հետեւյալն է. եթե այս ջախջախված, անպաշտպան, մոռացված էակը ի վիճակի է չտրվել հորձանքին, եթե նա ի վիճակի է ընտրություն կատարել, նշանակում է՝ Ազատությունը իրական եւ ոչ թե կեղծ արժեք է, նշանակում է՝ այն իսկապէս Աստվածատուր արժեք է եւ ուրեմն նաեւ պաշտպանված է Աստծո կողմից... Նշանակում է՝ Ազատության զինվորը նաեւ Աստծո զինվորն է...

Տրաու Էլիզաբեթը ձեռքս իր ափի մեջ առավ, ապա խոսեց որոշ դադարից հետո.

- Երբ Էռնստի զոհվելու լուրն իմացա, դա ինձ համար իսկապէս փլուզում էր: Ես դեռեւս ապրում էի վրանային մի հոսպիտալում, ուր եւ ծնվել էր իմ մանկիկը: Իմ քաղաքը

ավերված էր, այնտեղ տիրապետություն էին հաստատել օտարերկրացիները: Այդ ժամանակ ես ճանաչեցի հուսահատությունը. բավական էր միայն նայել հայելիի մեջ:

Ես ինձ հարցնում էի. ինչո՞ւ նրա հետ ամուսնացա, չե՞ որ գիտեի, որ ընդամենը երկու շաբաթից մեկնելու է ռազմաճակատ, գիտեի, որ պատերազմը վերափոխվել է գերմանացի զինվորների կոտորածի: Բայց այդ հարցը չէի տալիս՝ ինքս ինձ դատափետելու համար. ես ուզում էի համոզվել իմ իմացած պատասխանի ճշմարտացիության մեջ: Ես սիրեցի նրան, ամբողջ հոգով սիրեցի, եւ ինձ համար ակնհայտ դարձավ, որ այդ տղան երջանիկ լինելու երջանկության զգացմանը ծանոթ լինելու իմ միակ հնարավորությունն է, եւ ես կառչեցի այդ հնարավորությունից: Ես գիտեի, որ նույնը վերաբերում է նաեւ նրան, նույնը զգում էր նաեւ նա: Մեզ չէր հետաքրքրում ապագան, մենք ապրում էինք այսօրով: Մենք չգիտեինք՝ արդյո՞ք ապագա լինելու է:

Նա մեկնելու էր ռազմաճակատ, եւ մնալու էի մի քաղաքում, որը շուտով պիտի դառնար ռազմաճակատ, եւ ոմբակոծվող այս քաղաքում իմ կենդանի մնալու շանսերը նույնպես մեծ չէին: Բայց ես կենդանի մնացի եւ լույս աշխարհի բերեցի նրա որդուն:

Այո, նրա զոհվելու մասին իմանալով՝ ես կա՛մ պետք է որոշումներ կայացնեի, կա՛մ էլ հանձնվեի ուրիշների, հանգամանքների քմահաճույքին: Եւ ես որոշեցի դժբախտ չլինել: Ինչ է նշանակում դժբախտ չլինե՞լ. ինձ համար դա նշանակում է ապրել այնպես, ինչպես ինքդ ճիշտ ես համարում, այնպես, որ ինքդ հաշտ լինես քո հետ, ապրել այնպես, որ ապրածդ ոչ թե ծանրանա ուսերիդ, այլ հեռացնի քեզ զոջումի բեռից:

Ես գիտեմ, ձեզ հետաքրքրում է՝ ինչու չեմ ամուսնացել. շատ պարզ պատճառով՝ Էռնստից հետո չեմ սիրել որեւէ մեկին: Ես նրան սիրեցի մի քանի հանդիպումից հետո, մեկ շաբաթում, բայց իմ կյանքի հետագա երկար ու ձիգ տարիները բավարար չեղան՝ որեւէ մեկին սիրելու համար: Եթե սիրեի, վստահ եղեք, կամուսնանայի, չեմ բացառում, որ համաձայնեի անգամ սիրուհու կարգավիճակին, եթե սիրեի: Բայց դա ինձ հետ տեղի չունեցավ, եւ ես, փաստորեն, ողջ կյանքում հավատարիմ մնացի իմ Էռնստին:

Ֆրաու Էլիզաբեթի ձայնը դողում էր, ինձ թվաց, թե արտասվում էր, բայց ես չցանկացա նայել նրա աչքերին: Նա շարունակեց.

- Չեմ ուզում ասել, թե հպարտ եմ դրա համար, չեմ էլ կարող ասել, թե ափսոսում եմ: Չեմ էլ բացառում, որ եթե Էռնստը եղած չլիներ, կամ ունեցած չլիների փոքրիկին, ես սիրեի իմ շուրջ պտտվող տղամարդկանցից որեւէ մեկին: Բայց սա ենթադրություն է, միայն ենթադրություն: Հստակը այն է, որ ես հավատարիմ մնացի նաեւ իմ որոշմանը, ես դժբախտ չեղա Էռնստից հետո: Ավելին, ես ճանաչեցի այլ երջանկություն եւս: Ի վերջո, երջանիկ լինել չի նշանակում ամուսին կամ սիրեկան ունենալ. բազմաթիվ մարդիկ իրենց դժբախտ են զգում իրենց ամուսինների կողքին, շատ-շատերը շտապում են ազատվել նրանցից, ոմանք չեն կարողանում որոշում կայացնել: Շատ-շատերն էլ երջանիկ են իրենց կանանց կամ ամուսինների հետ: Բայց երջանկությունը ոչ թե ինքնին ինչ-որ բան ունենալն է կամ ինչ-որ բան չունենալը, այլ հասկանալը, թե ինչ ես անում եմ ինչու, ինչ չեմ անում եմ ինչու: Երջանկությունը մտքի, ոգու ցանկությունների եւ գործողությունների հաշտեցումն է: Դա անելու հնարավորություն ունենալը:

Ֆրաու Էլիզաբեթը լռեց, ես էլ ոչինչ չգտա ասելու: Շուտով ես նրան ուղեկցեցի իր N1 սենյակը՝ իր եւ Էռնստի սենյակը: Ես համբուրեցի նրա ձեռքը եւ բարի գիշեր մաղթեցի: Նա ինձ ժպտաց նույն հանդարտ ժպիտով:

Մեպտեմբեր 30, 2008

21. Ազատ Աստվածն այն օրից...

Արդյո՞ք ֆրաու Էլիզաբեթի հետ խոսակցությունը տվեց իմ հարցերի պատասխանը:

Այրիացած աղջկա մասին վեպը ուրվագծելիս մտածում էի՝ նրա կյանքը պետք է ընթանա տատիկի կյանքի՝ դժվար, դաժան, բայց առաքինի սցենարով: Շատ շուտով, սակայն, թեւաթափ եղա, որովհետեւ դա ինձ անբնական էր թվում. ես մտածում էի, թե տատիկս, ունենալով նահապետական դաստիարակություն, ապրելով նահապետական միջավայրում, չի ունեցել ընտրության ազատություն: Այս զգացողությունը ինձ այնպես էր համակել, որ ես չէի նկատում ակնհայտ փաստեր:

Ֆրաու Էլիզաբեթի հետ զրույցը օգնեց, որ ես նկատեմ, ավելի ճիշտ՝ վերագնահատեմ ինձ հայտնի փաստերն ու պատմությունները: Ասենք, եթե գյուղամեջի պապիկներին մի լավ թափ տաս, նրանք այնպիսի պատմություններ կպատմեն գյուղի մի քանի

պառավների մասին, որ մազերդ բիզ-բիզ կկանգնեն: Կպատմեն նաեւ ողբերգական պատմություններ, կպատմեն նաեւ առաքինության եւ հպարտության մասին, կպատմեն նաեւ անմոռնչ մաքառումների մասին: Կպատմեն նաեւ անպատասխան սիրո, անկարելի սիրո, անհնար սիրո մասին: Կպատմեն նաեւ սիրահարների փախուստների, նրանց ետեւից հնչող անեծքների եւ ատամների կրճտոցների պատմություններ:

Ի՞նչ է նշանակում այս ամենը. ընդամենը մեկ բան՝ եթե ֆրաու Էլիզաբեթը ծնված եւ ապրած լինէր հայաստանյան որեւէ հեռավոր, հետամնաց գյուղում, գուցէ նրա հագին ոչ թէ տաքատ կլինէր ու սպորտային կոշիկ, այլ սեւ էժանագին կտորից կարված մի քանի ծալ կիսաշրջագգեստ ու էժանագին կալոշներ, գուցէ նրա բերանում չլինէր ոչ մի ատամ, գուցէ նա չբուրէր թանկարժեք օծանելիքի բույրով, բայց ընտրության հնարավորություն նա կունենար նաեւ այստեղ: Ընտրության բնական իրավունքը ոչ ոք չէր կարող նրանից խլել: Իմ տատիկը ունեցել է ընտրության հնարավորություն: Ազատ ընտրության հնարավորություն, եւ նա կատարել է իր ընտրությունը: Գուցէ նրա ընտրությունը այնքան մեծ չի եղել... Բայց այս ի՞նչ արտահայտություն դուրս պրծավ իմ լեզվի տակից, ի՞նչ հրեշավոր, անհեթեթ, հիմար արտահայտություն: Մի՞թէ ընտրությունը կարող է մեծ լինել: Չի կարող մեծ լինել ընտրությունը, որովհետեւ անկախ նրանից, թէ ինչ ենք մենք ընտրում, մենք ընտրում ենք «կամ-կամ» սկզբունքով, որովհետեւ ցանկացած ընտրություն ընտրություն է Աստծո եւ Սատանայի միջեւ, Աստծո եւ Մամոնայի միջեւ:

Ֆրաու Էլիզաբեթի հետ զրույցը ինձ օգնեց գտնել այն պատասխանը, որ գիտեի վաղուց: Ազատությունը ընտրության հնարավորություն ունենալն է, ընտրության հնարավորությունը՝ Աստվածատուր արժեք: Նա, ով բռնանում է ընտրության ազատության նկատմամբ, նա պատերազմ է հայտարարում Աստծուն: Եվ ուրեմն՝ Ազատության զինվորը Աստծո զինվորն է...

Ես տեսնում եմ քո քմծիծաղը՝ կեղծավոր, ես զգում եմ քո վախը՝ կեղծավոր: Դու ուզում ես, որ սխալված լինեմ, բայց ահա թէ ինչ կասեմ քեզ. Աստված Եվային եւ Ադամին զգուշացրեց չճաշակել արգելված պտուղը, բայց նրանց չզրկեց այդ անելու հնարավորությունից...

Տիեզերքը հիմնված է ընտրության ազատության վրա, եւ ամեն օր, ամեն ժամ, ամեն վայրկյան մենք ընտրում ենք, ընտրում ենք Աստծո եւ Մամոնայի միջեւ, եւ անգամ այն ժամանակ, երբ մենք ընտրել ենք Մամոնային, Աստված մեզ էլի չի զրկում ընտրելու ազատությունից, ընտրելու հնարավորությունից, որովհետեւ դա առ Աստված վերադառնալու միակ, միակ ճանապարհն է:

Ես կռահում եմ քո հարցը, պատանի, կռահում եմ քո հարցը, գեղանի աղջիկ. «Մի՞ թե սերը ընտրությունն է», - հարցնում եք դուք:

Սերը ամենամեծ ընտրությունն է, ամենամեծ ընտրությունը Աստծո եւ Մամոնայի միջեւ: Որովհետեւ կարելի է սիրել ըստ նրա, ինչ կա աչքերի խորքում, ինչ կա հոգու մեջ, եւ կարելի է սիրել ըստ նրա, ինչ կա գրպանում, ինչ կա անձնագրի մեջ գրված, որ չկար, բայց վերադարձրին:

Կարելի է սիրել մտածելով, կարելի է սիրել զգալով, կարելի է սիրել հաշվարկելով, կարելի է սիրել խելագար:

Եղբայր իմ, քույր իմ, դուք սկսել եք սիրել ըստ ավտոյի համարների. ինչո՞ւ եք դուք մեզ կործանում:

Դուք ասում եք՝ մի՞ թե սա այն Սավուղը չէ, որ հալածում էր Հիսուսին. հիմա նա Պողոս է դարձել եւ ասում է, թե՝ ընտրեք Աստծո որդու ճանապարհը:

Դուք ասում եք՝ մի՞ թե սա այն Պետրոսը չէ, որ երեք անգամ ուրացավ Հիսուսին ու հիմա հավատարմության կոչեր է անում:

Եղբայր իմ, քույր իմ, ընտրությունը այն չէ, որ կանգնած է քո դիմաց, ընտրությունը այն է, որ ծառացած է քո մեջ: Քո ընտրությունը մեծ չէ. դու պետք է ընտրես Աստծո եւ Մամոնայի միջեւ: Բոլոր դեպքերում պետք է ընտրես Աստծո եւ Մամոնայի միջեւ, որովհետեւ այլ ընտրություն գոյություն չունի, որովհետեւ այս ընտրությունից հնարավոր չէ խուսափել: Եթե դու հրաժարվում ես ընտրել, դու անում ես քո ընտրությունը, եթե դու վաճառում ես քո ընտրելու իրավունքը, դու կատարում ես քո ընտրությունը, եթե դու ընկրկում ես բռնության առաջ, դու կատարում ես քո ընտրությունը, եթե դու չես պայքարում հանուն քո եւ ուրիշների ընտրելու

ազատության, դու կատարում ես քո ընտրությունը, դու ընտրում ես Աստծո եւ Մամոնայի միջեւ:

Ընտրության իրավունքը անօտարելի է, բայց նրա ազատության նկատմամբ հնարավոր է բռնանալ. նրա նկատմամբ բռնացողը բռնանում է Աստծո նկատմամբ, հանուն նրա պայքարողը պայքարում է հանուն Աստծո: Մեր ընտրությամբ մենք երբեք չենք փրկում կամ կործանում ուրիշներին, մեր ընտրությամբ մենք փրկում կամ կործանում ենք ինքներս մեզ... Եվ մեր դատավորը մարդիկ չեն, Աստված է մեր դատավորը...

Ազատ Աստվածն այն օրից,
Երբ հաճեցավ շունչ փչել,
Իմ հողանյութ շինվածքին
Կենդանություն պարգեւել.
Ես անբարբառ մի մանուկ
Երկու ձեռքս պարզեցի
Եվ իմ անգոր թելերով
Ազատությունն գրկեցի:
Մինչ գիշերը անհանգիստ
Օրորոցում կապկապած
Լալիս էի անդադար,
Մորս քունը խանգարած,
Խնդրում էի նորանից
Բազուկներս արձակել,
Ես այն օրից ուխտեցի
Ազատությունը սիրել:
Թորով լեզվիս մինչ կապերը
Արձակվեցան, բացվեցան,
Մինչ ծնողքս իմ ձայնից
Խնդացին ու բերկրեցան,
Նախկին խոսքն որ ասացի,
Չէր հայր, կամ մայր, կամ այլ ինչ.
Ազատությո՜ւն, դուրս թռավ
Իմ մանկական բերանից:
«Ազատությո՜ւն, - ինձ կրկնեց
Ճակատագիրը վերելից. -
Ազատությա՜ն դու զինվոր
Կամիս գրվիլ այս օրից:
Ո՛հ, փշոտ է ճանապարհդ,
Քեզ շատ փորձանք կը սպասե.
Ազատություն սիրողին
Այս աշխարհը խիստ նեղ է»:
- Ազատությո՜ւն, - գոչեցի, -

Արագ տեղավորվեցի իմ նավախցում, որը, ինչքան հասկացա, միջին կարգի էր. պարոն
Էռնստի հյուրանոցի գործավարը որոշել էր խնայել իմ փողերը եւ երեւի ճիշտ էր արել.
մի երկու թիթիզ ատրիբուտը այս ոչ այնքան երկար ուղեւորության համար լրիվ
ավելորդ կլինէր. էլ չեմ ասում, որ Անճոռնի Բիձուկի կեղտոտ նավախցի եւ «Երեւան-

Կենտրոն» քրեակատարողական հիմնարկի խցի համեմատ սա լրիվ արքայություն է, չէ՛, ի՞նչ արքայություն՝ իսկական դրախտ:

Արդեն բավական ուշ էր, լավ հոգնած էի ու պառկեցի քնելու: Գիշերը մի այնպիսի երազ տեսա, որ պատմելու բան չէ: Արթնացա բավական ուշ, լոգանք ընդունեցի, լավ չորացա, պինդ հագնվեցի ու բարձրացա տախտակամած. պինդ հագնվելս իմաստ ուներ, որովհետեւ հավեսով ցուրտ էր. իզուր չեն այս ծովը Հյուսիսային կոչում:

Տախտակամած դուրս գալով՝ հույս ունեի ծովային անեզր տարածություն տեսնել, բայց ոչինչ չէր երեւում. մառախուղ էր, անասելի մառախուղ: Երբեմն այնքան էր խտանում, որ չէր երեւում նույնիսկ նավը: Հույս ունեմ՝ վարորդը ճանապարհը լավ գիտի, ու ես ստիպված չեմ լինի նավի դիմացից քայլել...

Տախտակամածին երկար չմնացի. մտա բար-սրճարան, սուրճ խմեցի, մի հատ էլ բանան կերա: Շուտով դուրս եկա, ահագին ուսումնասիրեցի երբեմն մառախուղի մեջ կորչող նավը, արձանագրեցի ինձ համար պետքական բոլոր օբյեկտների տեղերը: Մեկ էլ սկսեցի վատ զգալ. սրտխառնոց ունեի, ոտքերս դողում էին: Սա երեւի ծովային հիվանդություն է: Նավաստին զգուշացրել էր՝ առաջին իսկ նախանշանի դեպքում դեղահաբ ընդունել, որ դրված կլինի նավախցի պատուհանի վրա: Իջա նավախուց, կուլ տվեցի հաբը եւ պառկեցի: Սրտխառնոցը շուտով անցավ, ավելին՝ սկսեցի քաղց զգալ:

Որոշեցի սպասել մինչեւ լավ սովածանալս. ուզում էի ախորժակով ուտել: Ի վերջո ախորժակս սկսեց ճանկոել նավախցի դուռը, ստամոքսս վնգստում էր աղիոդորմ: Վեր կացա, ինձ կարգի բերեցի, գնացի այն ռեստորանը, որ ո՛չ չինական էր, ո՛չ իտալական: Գերմանական էր, ինչքան հասկացա: Օտարերկրյա ռեստորաններում, սակայն, մենք բախվում ենք մի լուրջ խնդրի հետ. ի՞նչ պատվիրել այդ անծանոթ մենյուից: Արդեն քեզ հայտնի բաները պատվիրելը պարզունակ մոտեցում է. ամեն նոր տեղում նոր բան փորձելու հնարավորություն կա, ու չես ուզում այն կորցնել:

Բայց ինչպե՞ս հասկանալ՝ ի՞նչն է ամենահամովը այս երկարաշունչ ճաշացուցակից: Դժվար գործ է. գրեթե մոլորվել եմ. մեկ էլ աչքս ընկավ ոչ հեռու գտնվող մի սեղանիկ. այնտեղ երկու տղա ինչ-որ մակարոնանման, ավելի ճիշտ՝ թաթարբորակիանման բան էին գոմշտում՝ ինչ-որ սպիտակ սոռոսով: Անգամ ինձ թվաց, թե սխտոր-մածուն է:

Ձեռքի շարժումով մատուցողին հրավիրեցի. նա փոքր-ինչ երկար դեմքով, կարճ կտրված շեկ մազերով, կապույտ աչքերով տղա էր՝ Օտտո անունով: Հագին ինչ-որ գերմանական տարազ-վերնաշապիկ էր.

- Օտտո, - ասում եմ, - այ էն տղերքը ինչ որ ուտում են, դրանից եմ ուզում:

Նա նայեց իմ ցույց տված կողմը, ժպտալով արտասանեց մի սարսափելի եւ անսպասելի նախադասություն.

- Կներեք, պարոն, դա հնարավոր չէ:

Ես ապշած էի, բերանիս ջրերը սկսեցին ավելի առատանալ.

- Ինչպե՞ս թե հնարավոր չէ, - սրտնեղեցի ես:

- Այդ ճաշը չկա մեր ռեստորանի մենյուում, - ժպտալով ասաց Օտտոն:

- Հապա ինչպե՞ս են այն տղաները պատվիրել:

Օտտոն այնպես էր նայում ու ժպտում, կարծես հիմա մի համաշխարհային գաղտնիք էր բացահայտելու.

- Նրանք չեն պատվիրել. այդ տղաները ինձ նման մատուցող են, եւ իրենց ընդմիջման ժամն է: Նրանք էլ մի բան պատրաստել, ուտում են:

Այս բացահայտումը սառը ցնցուղ էր ինձ համար.

- Իսկ դա ի՞նչ է, - չէի ուզում նահանջել ես:

- Հիմա կպարզեմ, - ասաց Օտտոն ու մոտեցավ այն տղաներին:

Այդ պահին ես նկատեցի հենց դիմացի սեղանի մոտ նստած զինվորական հագուստով մի երիտասարդի, որը, ինչքան հասկացա, շատ հետաքրքրվել էր իմ եւ Օտտոյի խոսակցությամբ: Նա ուշադիր նայում էր մատուցողների կողմը եւ կարծես ուզում էր լսել Օտտոյի եւ նրա ընկերների խոսակցությունը: Շուտով նա ինձ նայեց ու ժպտաց, ես

նույնպես ժպտացի. այդ ժպիտներն արտահայտում էին մեր փոխադարձ հետաքրքրությունը ստեղծված իրավիճակի նկատմամբ: Օտտոն վերադարձավ.

- Դա ինչ-որ գերմանական մակարոն է:

- Այսինքն՝ ես չե՞մ կարող պատվիրել:

- Կներեք, մեր մենյուում նման բան չկա. մակարոն ուտելու համար մարդիկ սովորաբար իտալական ռեստորան են գնում,- իրավիճակը պարզաբանեց մատուցողը:

Զինվորականը շարունակում էր հետեւել իրադարձություններին: Ես արագ կողմնորոշվեցի.

- Օտտո ջան, ուրեմն տես ինչ ես անում, ախպեր ջան,- սկսեցի ես հայերեն: Մատուցողը ուշադիր ինձ էր նայում: Ես նրան խնդրեցի, որ նա ինձ այնպիսի ճաշատեսակ բերի, որ ինքը իրենց ռեստորանում կնախընտրեր ուտել, եթե ախորժակով ուտելու ցանկություն ունենար:

Բայց այդ ճաշատեսակը պետք է լիներ այնպիսին, որ նրա հետ հնարավոր լիներ զարեջուր խմել՝ ախորժակով: Օտտոն մի պահ շփոթվեց, ապա մտածեց մի պահ, ճաշացանկի մեջ ինչ-որ բան փնտրեց-գտավ, ինձ ցույց տվեց գինը, ասացի՝ OK:

Մատուցողը ուզում էր գնալ, մեկ էլ զինվորականը անսպասելի դիմեց ինձ.

- Կներեք, դուք դեմ չե՞ք, եթե ես էլ այդ նույնից պատվիրեմ,- մեղավորի ձայնով հարցրեց նա:

- No problem, - ասացի ես ու նրան հրավիրեցի իմ սեղանի մոտ:

Զինվորականը ընդունեց հրավերը, Օտտոն ընդունեց նաեւ երկրորդ պատվերը: Ես խնդրեցի զարեջուրը հիմա բերել.

- Հի-մա, հի-մա, հի-մա, - սկսեցի վանկարկել ես:

Ռեստորանում ներկա մարդիկ, առաջին հերթին՝ զինվորականը եւ Օտտոն, զարմացած ինձ էին նայում: Ես հանգիստ ժպիտով փարատեցի նրանց բոլոր կասկածները: Տրամադրությունս լավ էր. որքան հեռանում էի Հայաստանից, այնքան մոտենում էի նրան, եւ սա զիտակցելը հաճելի էր:

Օտտոն երկու մեծ, լավ մեծ գավաթ զարեջուր բերեց: Մենք վերցրինք գավաթները, եւ «չըխկ» արեցի զինվորականի հետ.

- Բոյան, - ասացի ես:

- Վիկտոր, - ասաց նա:

- Բարով տեսանք, - հայերեն ասացի ես ու խմեցի:

Վիկտորը նույնպես խմեց: Նա ամերիկացի զինվորական էր, որ ծառայել էր Գերմանիայում: Ինչ-որ գործով մեկնում էր Էդինբուրգ, մեկ ամսից էլ տուն էր մեկնելու՝ Նյու Յորք: Իտալական ծագումը կաթում էր Վիկտորի վրայից. նա թուխ մազեր ուներ, թուխ աչքեր, թուխ դեմք: Բնականաբար, համոզված էր, որ ֆուտբոլի Եվրոպայի առաջնությունում հենց Իտալիան է չեմպիոն դառնալու: Ինչ լավ է, որ էս ամերիկացին ֆուտբոլից բան է հասկանում, թե չէ՝ դրանց ամերիկյան ֆուտբոլից ու բեյսբոլից բոբիկ եմ: Վիկտորին ասացի, որ ոչինչ չունեմ Իտալիայի՝ Եվրոպայի չեմպիոն դառնալու դեմ, մանավանդ որ իմ երկրի՝ Մերբիայի հավաքականը դուրս չի եկել եզրափակիչ:

Իմ սերբ լինելը, իհարկե, մի պահ անհանգստացրեց Վիկտորին, եւ ես նրան ասացի, թե թշնամանք չունեմ իր կամ իր երկրի նկատմամբ.

- Այ, եթե Մարկոն մեզ հետ լիներ, մենք իրար հետ գործ չէինք ունենա, - ասացի Վիկտորին:

Նրա լարվածությունը շատ արագ անցավ:

Առաջին գավաթ զարեջուրը համարյա լրիվ խմել էինք, երբ Օտտոն բերեց իր նախընտրած ճաշատեսակը: Վա~յ, ես քո ցավը տանեմ, Օտտո. ես ինչ կարգին տղա ես դու, Օտտո ջան: Ուրեմն տեսեք, թե ինչ էր բերել Օտտոն. տժտժացող մեծ մեծ թավայի

մեջ դրված սագի ազդրախառը հսկայական բուդ. ես էսքան ասեմ, սիրելի ընթերցող, դուք էսքան պատկերացրեք: Այդ բուդը տապալկած էր, բայց ոնց որ տապալկած չլիներ. կաշին չէր խանձվել, չէր կոշտացել: Այդ նույն թավայի մեջ սագի բղի շուրջ շարված էին տարբեր տեսակի կաղամբների եւ ճակնդեղի տապալկած կիտուկներ: Դա, իսկապես, աննման ուտելիք էր, այդ կարծիքին էր նաեւ Վիկտորը:

Օտտոն գոհ էր, մենք բարձր գնահատեցինք իր ճաշակը: Վիկտորը եւ ես նրան առատ թեյավճար տվեցինք.

- Դե, Օտտո ջան, տղա ես՝ գարեջուր հասցրու:

Չեմ էլ կարող ասել, թե քանի գավաթ գարեջուր խմեցինք ես ու Վիկտորը: Գարեջուրը մեզ ընկերացրեց, ու ես Վիկտորին մի տարօրինակ խնդրանքով դիմեցի.

- Ախպոր նման, Վիկտոր, Ցե-էո-ու-ի ազենտ չլինես, էլի...

- Դու էլ՝ Քեյ-ջի-բի-ի,- իր հերթին խնդրեց Վիկտորը:

Ուրեմն հումորի զգացումը տեղն է. մենք ծիծաղեցինք:

23. Noah's route...

Մեր նավը ի վերջո դուրս եկավ մառախուղի միջից, եւ ես շտապեցի հագեցնել ծովին նայելու իմ ծարավը: Ամեն անգամ, երբ ծովը մատչելի է դառնում, ես շտապում եմ նրա հեռուներում պարպել հայացքս: Ահա, ես նայում եմ Հյուսիսային ծովին, եւ գենետիկորեն նախասահմանված արարողակարգով ինձ այցելում է հետեւյալ միտքը. ինչ լավ կլիներ՝ մենք էլ ծով ունենայինք: Այս միտքը կարծես միջնորդ է իմ եւ ծովի հարաբերություններում. նա գալիս է միշտ, երբ ես որեւէ ծովի եմ նայում: Նա ինձ բռնեցրել է Սեւ ծովի հետ, Մարմարի ծովի հետ, Էգեյան ծովի հետ...

Հյուսիսային ծովում ես գարշանք զգացի նրա ներկայությունից, սովորական գարշանք: Ինչ լավ կլիներ՝ մենք էլ ծով ունենայինք: Ինչ լավ կլիներ: Շատ լավ կլիներ: Հոյակապ կլիներ:

Այս միտքը, ախր, տալիս է մեր բոլոր հարցերի, պրոբլեմների պատասխանը. դե, ծով չունենք, այստեղից էլ մեր բոլոր պրոբլեմները: Այ, եթե ծով ունենայինք, ուրիշ: Եթե ծով ունենայինք, ինչ երկիր կլինեինք...

- Բարեւ, Ռոբ...

- Տարեք սատկացրեք էդ...

Հա, էն էի ասում. ծով չունենք, ծով: Մինչեւ ծով չունենանք երկիր չենք դառնա...

- Շեֆ, Նաիրին ա էկել, ասում ա...

- Տար Ալիկի մոտ:

Նավթ էլ չունենք, նավթ: Առանց նավթի ծովը ինչների՞ս է պետք...

- Շեֆ, Ջիգյարն ա էկել, ասում ա՝ կլինի՞ Քաչալին լիկվիդիրովածյ անեմ... Շատ ա խնդրում, շեֆ...

- Մինչեւ ժամը հինգի «Հայլուրը» թող հասցնի:

Չէ, իսկականից, առանց ծովի ու նավթի երկիր չենք դառնա. գազը դեռ ջայնամ, բայց ծովը ու նավթը պարտադիր են. առանց ծովի ու նավթի պետությունը նույնն ա, ինչ առանց ախրաննիկի մարդը...

- Շեֆ, Սիրունն ա էկել, ասում ա՝ կլինի՞ մի սաստավ բենզին էլ ինքը բերի: Հերը ինչ-որ լավ չի, բուժման համար փող ա պետք, շատ ա խնդրում, շեֆ...

- Նավթ, նավթ թող բերի...

Առանց ծովի, առանց նավթի, առանց պլաժների...

- Շեֆ, Սիրունը հարցնում ա՝ այսինքն ինքը ո՞նց նավթ բերի: Սալյարկա՞, թե՞ կերոսին...

- Կերոսին:

Չէ, մեզ ծով է պետք, ծով: Բայց մի հատը քիչ կլինի, 2-ը լավ կլինի:

- Շէֆ, Սիրունը հարցնում ա՝ Այրապոքոտին կասե՞ս, որ կերոսինը իրանից առնեն, թե՞
ինքը քո անունից ասի:

- Թող ինքը ասի: Չէ, լավ, ես կասեմ... Դու ասա իմ անունից:

Չեն թողնում մարդ մի քիչ երկրի մասին մտածի... Ծով եւ նավթ. վոտ վ չոմ վապրոս...

- Շէֆ, Հովիկն ա եկել. հարցնում ա՝ Մոսկային ի՞նչ ենք տալու:

- Պաժիգնեննի:

Ծով, միայն ծով: Ավելի լավ ա՝ ծովից ծով...

- Շէֆ, Քաչալի պանիխիդան ա, պետք է գնանք: Պանիխիդայի թագա կաստյումն եմ
բերել, հագի, շէֆ ջան:

- Էս ի՞նչ կաստյում ա:

- «Զիլի». 15 հազար ենք տվել...

- Դուա՞ր...

- Եվրո:

Մենք Էդինբուրգ հասանք իմ սպասածից կրկնակի արագ: Էդինբուրգում սենյակ չէի
պատվիրել, եւ Վիկտորը խորհուրդ տվեց գնալ այն հյուրանոց, որտեղ ինքն է կանգ
առնելու: Սա լավ լուծում էր, եւ բարեֆախտաբար, այդ հյուրանոցում ինձ համար
ազատ սենյակ գտնվեց: Պատվիրեցի մի քիչ բերել իմ սենյակ եւ տեղավորվեցի
«Եվրոնյուգի» լուրերի թողարկման առաջ. Հայաստանի մասին էլի ոչինչ չկար,
փոխարենը «Հայաստանի գովազդ» կար, որ պիտի դեպի մեր երկիր գրավեր
գրոսաշրջիկների:

Այդ հոլովակը ես տեսել էի թե՛ Սերբիայում, թե՛ Շվեյցարիայում, եւ այն միայն ջերմացնում էր իմ հոգին, սիրտս սկսում էր արագ աշխատել։ Բայց Էրվինի հետ ունեցած խոսակցությունից հետո ես զգուշությամբ էի վերաբերվում «Հայաստանի գովազդին»։ Սկզբից չէի հասկանում՝ ինչը ինձ դուր չի գալիս այդ հոլովակում, բայց երբ փորձեցի այն դիտել Էրվինի աչքերով, շատ բան հասկանալի դարձավ։

«Հայաստան. Նոյի երթուղին, ձեր երթուղին», - ազդարարում է հոլովակը։ Սա շատ զվարճալի կթվա Էրվինին, չեմ բացառում անգամ, որ նա մեկնի Հայաստան՝ Նոյի երթուղին կրկնելու։ Չէ՞ որ հենց դա է առաջարկում հոլովակը։ Փորձեցի պատկերացնել Էրվինի երկրորդ այցը Հայաստան...

Ահա էքսկուրսավարը նրանց խմբին ցույց է տալիս Արարատը եւ բացատրում, որ Նոյի տապանը հենց այս սարի գագաթին է կանգ առել, եւ ուրեմն՝ հենց այստեղից է սկիզբ առել մարդկության ետջրհեղեղային կյանքը։ Էրվինը, անշուշտ, էքսկուրսավարին կընդմիջի հարցով։

- Կներեք, իսկ մենք կարո՞ղ ենք կրկնել Նոյի երթուղին։

Էքսկուրսավարը կզգա վտանգը, բայց դա նրան չի շփոթեցնի։

- Ինքներդ եք հասկանում, որ դա շատ վաղուց է եղել, եւ դժվար կլինի որոշել, թե կոնկրետ որտեղով է անցել Նոյը,- ժպտալով կասի նա՝ փորձելով փակել խոսակցությունը։

Բայց Էրվինը պարզունակ տուրիստ չէ, այլ քոքված ու պեղանտ գերմանացի, եւ նա գիտի՝ ինչպես հասնել նպատակին։

- Սակայն չէ՞ որ ստույգ հայտնի է, որ նա եղել է Արարատի գագաթին. մենք կարո՞ղ ենք բարձրանալ այնտեղ եւ այնտեղից որոշել, թե որն է Նոյի երթուղին. դա լավ էքսպերիմենտ կլինի։

Էքսկուրսավարը կսկսի վախենալ։

- Բայց դա շատ դժվար ճանապարհորդություն կլինի, այնտեղ ցուրտ է շատ, բարձր է,-
կասի նա:

- Հոգ չէ, ես ուզում եմ զգալ Նոյի երթուղին, այն զգալ ոտքերիս տակ, ես դրա համար եմ
եկել Հայաստան: Եկեք բարձրանանք, եթե ոչ այսօր, գոնե վաղը: Ուղղաթիռով շատ
հեշտ կլինի. կազմակերպեք նման թռիչք մեզ համար, - կղիմի Էրվինը
էքսկուրսավարին:

Խմբում կգտնվեն մարդիկ, ովքեր կմիանան այդ խնդրանքին: Էքսկուրսավարը
ստիպված կլինի հանձնվել.

- Գիտե՞ք, մենք չենք կարող ձեզ Արարատի գագաթ բարձրացնել, կներեք...

- Ինչո՞ւ, ինչո՞ւ, ինչո՞ւ,- կհնչի տարբեր կողմերից:

- Արարատը Հայաստանի տարածքում չէ,- կխոստովանի էքսկուրսավարը՝
զրոսաշրջիկներին պատմելով մեր երկրի տխուր պատմությունը:

- Իսկ Նոյի ժամանակ այն Հայաստանի տարածքո՞ւմ է եղել,- կհարցնի Էրվինը, եւ
էքսկուրսավարը ինձ նման նրա մոտքին հասցնելու ցանկություն կունենա: Բայց այդ
խոզի մոտքը չի հանդարտվի.

- Իսկ դուք ինչո՞ւ եք մտածում, որ Նոյը Արարատից իջել է այս կողմով, - կշարունակի
նա:

- Այվագովսկու նկարում այդպես է պատկերված, - հիմար ժպիտը դեմքին՝ կասի
էքսկուրսավարը:

Էրվինը չնկատելու կտա աբսուրդը.

- Ջրհեղեղից հետո Արաքսը պետք է որ շատ վարար լիներ, ու դժվար թե Նոյը Արաքսից
այս կողմ անցներ. ջրհեղեղից փրկվելով գետում խեղդվելը հիմարություն կլիներ, -
հաղթական կասեր նա եւ ծամածոված դեմքով կավելացներ. «Armenia: Noah's route, your
route»:

Պառկեցի քնելու, երկար ժամանակ չեմ կարողանում քնել.

- Էրվին, քո ծնողը...

24. Էլի տասը այրի

Առաջին գործը, որ արեցի առավոտյան, էլեկտրոնային փոստ ստուգելն էր՝ մի բաժակ սուրճ խմելով: Ֆրեդը ուղարկել էր այն հյուրանոցի հասցեն եւ հեռախոսի համարը, որտեղ ինքը ապրելու էր Էդինբուրգում գտնվելիս: Զանգեցի. ասացին, որ պատվիրատուն դեռ չի ժամանել եւ, ըստ իրենց մոտ եղած արձանագրության, ժամանելու է վաղը առավոտյան: Գնացի նախաճաշի. ռեստորանի մուտքի մոտ հանդիպեցի Վիկտորին. նա ասաց, որ գնում էր ինձ համար հաղորդագրություն թողնելու: Ասելն այն էր, որ մինչեւ ժամը 5-ը զբաղված է լինելու եւ առաջարկում էր 17.30-ին հանդիպել եւ մի տեղ գնալ միասին ճաշելու.

- Մի բան կպատվիրենք մատուցողի ճաշակով,- ժպտալով ասաց նա եւ ավելացրեց,- այս անգամ ես եմ հյուրասիրում: Նավի վրա ես էի փակել հաշիվը, ինչպես կվարվեր ցանկացած նորմալ հայ: Ավելի ճիշտ՝ ես Վիկտորի ձեռքից, նրա եւ Օտտոյի զարմացած, ուղղակի էշացած հայացքների ներքո, խլել էի իր հաշիվը եւ վճարել նրա փոխարեն: Հետո, ճիշտն ասած, մի քիչ ամաչում էի արածիս համար, որովհետեւ այդ ամենի մեջ մի ինչ-որ վայրենի, կոպիտ, անքաղաքավարի բան կար, մի տեսակ՝ անդաստիարակություն: Ամեն դեպքում, ես համաձայնվեցի Վիկտորի առաջարկին:

Սա նշանակում էր, որ մինչեւ ժամը 5-ը պիտի ժամանակս ինչ-որ բանով լցնեմ: Որոշեցի նախաճաշից հետո գնալ ծովի ափ: Տաքսի նստեցի ու խնդրեցի ինձ տանել ծովափնյա մի այնպիսի տեղ, որտեղ խաղաղ լինի եւ հնարավոր լինի նայել ծովին, եւ տեսադաշտը ոչնչով չխաթարվի: Տաքսու վարորդը ինձ հասկացավ եւ տարավ ավագոտ մի ափ, որտեղ նստարաններ կային շարված: Դա այն էր, ինչ ուզում էի: Նստեցի նստարաններից մեկին, որը, ի դեպ, զարմանալիորեն մաքուր էր, եւ սկսեցի նայել ծովին:

Էդիմբուրգը գտնվում է ոչ թե բաց ծովի, այլ ծովածոցի ափին, այսինքն՝ ծովին, ավելի ճիշտ՝ ֆորտ օֆ ֆորտ կոչվող ծոցին նայելիս հաճախ տեսնում ես այն եզերող ափեր: Բայց ճիշտ ուղղությամբ նայելիս կարելի է տեսնել անսահման հորիզոնը: Ի դեպ, շոտլանդացիները ծովածոցերին երբեմն լոխ են անվանում. սա այն դեպքերում, երբ ծոցը համարյա լիճ է, այսինքն՝ հնարավորինս քիչ է կապված ծովի հետ:

Ահա, ուրեմն. փնտրեցի եւ գտա հորիզոնը ու հիշեցի ֆրաու Էլիզաբեթին, դեռատի այրի ֆրաու Էլիզաբեթին: Մի՞թե հավերժական է նրա ճակատագիրը, եւ ինչո՞ւ է նա իմ միտքը լցրել իրենով: Ես գիտեի այդ հարցի պատասխանը, բայց մինչեւ հիմա չէի ուզում դա խոստովանել: Այդ հարցի պատասխանը շատ պարզ է, շատ հասարակ, շատ սովորական, չէ՛ շատ գեղեցիկ, շատ ռոմանտիկ, ավելի ճիշտ՝ նախկինում շատ ռոմանտիկ մի ամսաթիվ՝ մարտի 1:

Եւս 10 այրի, Էլի 10 այրի, նորից 10 այրի, սեւազգեստ կանայք, որբացած մանուկներ ու ես՝ Սյասնիկյանի արձանի պատվանդանին ելույթ ունենալիս: Իմ ամեն ելույթի հետ եղբայր է զոհվում, մի քույր այրիանում է, մի զավակ որբանում, մի մայր մղկտում, մի հայր լռում է ողբաձայն լռությամբ:

Իսկ կարո՞ղ էի ես ինչ-որ բան անել, որ աղետը տեղի չունենար: Կարո՞ղ էի այնպես անել, որ Գոռ Քլոյանը, Տիգրան Խաչատրյանը, Դավիթ Պետրոսյանը, Գրիգոր Գեորգյանը, Արմեն Ֆարմանյանը, Հովհաննես Հովհաննիսյանը, Զաքար Հովհաննիսյանը, Տիգրան Աբգարյանը, Համլետ Թադևոսյանը, Սամվել Հարությունյանը չսպանվեին, որ կենդանի լինեին: Այս հարցը ամեն օր արթնանում է իմ մեջ, օրը մի քանի անգամ, այն անընդհատ իմ մեջ է: Բայց ես չեմ շտապել պատասխանել այդ հարցին, ես ցանկացել եմ, որ հարցը ներծծվի իմ մեջ, դառնա իմ ինքնության անբաժանելի մասը, եւ պատասխանը կծնվի ինքնըստինքյան:

Ես կարող էի չլինել, ենթադրենք, կարող էի չլինել Սյասնիկյանի արձանի պատվանդանին, կարող էի չլինել Ազատության հրապարակում, կարող էի լինել մեր տանը...

Ես մեր տանը նստած էի, կյանքում հանրահավաք չէի հրավիրել, որեւէ հանրահավաքում ելույթ չէի ունեցել: Մեր տանը նստած էի, երբ սպանեցին Պողոս

Պողոսյանին: Ես մեր տանը սուրճ էի խմում, եւ հեռուստաալիքները ասում էին, որ «Առագաստ» սրճարանի գուգարանում մի մարդ է մահացել սրտի կաթվածից: Ոչ ոք չէր համարձակվում ասել, որ այդ մարդուն՝ Պողոս Պողոսյանին, ոչ թե ինֆարկտ է խփել, այլ նրան սպանել է բռնապետի ունակը: Դա տեղի է ունեցել ազգիս որդնաժ սերունդի աչքի առաջ, այն պոռնիկների աչքի առաջ, որոնք երգում են հայի աչքերի մասին, եւ որոնք չեն նկատել Պողոս Պողոսյան անուն ազգանունով հայի աչքերից դուրս հորդող օգնության աղերսը: Նրան սպանեցին այն օրը, երբ ես իմ տանը սուրճ էի խմում անվրդով, սպանեցին ազգիս բռնամական պոռնկատանը, ազգիս հարյուրավոր «մեծերի» աչքի առաջ, բայց չգտնվեց մի վկա, որ դատարանում պատմեր, թե ինչ է տեղի ունեցել: Չգտնվեց: Պողոս Պողոսյանի մահվան հանգամանքներն ուսումնասիրող խորհրդարանական ժամանակավոր հանձնաժողով էլ չստեղծվեց: Քյար չկար մեջը:

Ես կարո՞ղ էի որեւէ բան անել, որ աղետը տեղի չունենար, կարո՞ղ էի այնպես անել, որ Պողոս Պողոսյանը չսպանվեր, որ կենդանի լիներ Պողոս Պողոսյանը:

Չէի շտապում պատասխանել այս հարցին, ցանկանում էի, որ հարցը ներծծվի իմ մեջ, դառնա իմ ինքնության մի մասը:

Իմ տանը նստած սուրճ էի խմում, երբ նույն կերպ՝ ծեծելով սպանեցին Արտյոմ Սարգսյանին, որը ղեկավարում էր ասպիրանտների շարժումը՝ հանուն տարկետման իրավունքի: Նրան նպատակային տարան բանակ ու նպատակային սպանեցին ծեծելով...

- Լույսի լճակ աչքերն հայի...

Ցամաքեցրին եւս մի լճակ, եւ ես տանը սուրճ էի խմում՝ հեռուստացույցի առաջ: Հեռուստացույցը ոչինչ չէր ասում, այլ երգում էր լինգայված աչքերի հրաշքի մասին, աչքեր, որ սպանել տվեցին Արտյոմին:

Իսկ ես կարո՞ղ էի ինչ-որ բան անել, որ աղետը տեղի չունենար, կարո՞ղ էի այնպես անել, որ Արտյոմին չսպանեին, որ նա ապրեր, որ նա կենդանի լիներ: Ես չէի շտապում պատասխանել այս հարցին, ցանկանում էի, որ հարցը ներծծվի իմ մեջ, դառնա իմ ինքնության մասը:

Իմ տանը նստած սուրճ էի խմում, խաղ էի անում երեխաներիս հետ, երբ սպանեցին Կարինե Սարգսյանին: Սպանեցին Մալաթիայի բանկի խաչմերուկում, սպանեցին այն պահին, երբ նա սեւ հաց եւ կաղամբ էր գնում իր ընտանիքի ընթրիքի համար: Սպանեցին օրը ցերեկով: Ես այդ ժամանակ խաղ էի անում իմ զավակների հետ, որոնք այդ օրը ընթրիքին կաղամբով սալաթ կերան՝ սեւ հացով:

Իսկ ես կարո՞ղ էի ինչ-որ բան անել, որ աղետը տեղի չունենար, կարո՞ղ էի այնպես անել, որ չսպանեին Կարինե Սարգսյանին, որ ողջ լիներ Կարինե Սարգսյանը, լիներ իր ամուսնու կողքին, իր երեխաների հետ:

Չէի շտապում պատասխանել այդ հարցին, ցանկանում էի, որ հարցը ներծծվի իմ մեջ, դառնա իմ ինքնության մի մասը:

Հետո սպանեցին Լեւոն Գուլյանին. ծեծեցին, նա կորցրեց գիտակցությունը: Մտածեցին՝ կմահանա, ցած նետեցին պատուհանից, որ ասեն՝ ինքնասպան է եղել: Իսկ ես կարո՞ղ էի ինչ-որ բան անել, որ աղետը տեղի չունենար, որ չսպանեին Լեւոն Գուլյանին, որ կենդանի լիներ Լեւոն Գուլյանը:

Ե՞րբ սպանեցին Լեւոն Գուլյանին, պաշտոնական տեղեկատվությունը ասում է՝ 2007թ. մայիսի 12-ին:

Ո՛չ, ասում եմ ես, 2008թ. մարտի 1-ին: Իսկ 2007թ. մայիսի 12-ին ոստիկանության շենքում սպանեցին Գոռ Քլոյանին:

Տիգրան Խաչատրյանին սպանեցին «Առագաստ» սրճարանի զուգարանում ծեծելով, իսկ Պողոս Պողոսյանը սպանվեց մարտի 1-ին Մյասնիկյանի արձանի մոտ:

Կարո՞ղ էի ինչ-որ բան անել, կարո՞ղ եմ ինչ-որ բան անել:

Այո՛, կարող եմ ինձնից կախված ամեն ինչ անել, հանուն այնպիսի Հայաստանի ստեղծման, որ սիրում է իր զավակներին, որ չի սպանում իր զավակներին: Եթե հարկավոր է, կարող եմ զոհվել հանուն այդ Հայաստանի: Իսկ ինչո՞ւ չզոհվեցի: Օ~, դա արդեն ես չեմ որոշում, դա արդեն որոշում է ճակատագիրը: Ես չեմ փախչի իմ ճակատագրից, ես հավատարիմ կմնամ իմ ճակատագրին:

25. Ինչի՞ց են պատրաստում վիսկին

Ծովի ափին ռեստորաններ էին շարված, եւ դրանցից մեկում էլ որոշեցինք ճաշել: Ի՞նչ կարելի է ուտել ծովափնյա այս ռեստորաններում. ծովամթերք: Է՞լ ինչ. էլի ծովամթերք: Ուրի՞շ. երիցս ծովամթերք: Սա Վիկտորի սրտովն էր. ես գոհ էի առավել եւս եւ հայտնվել էի հայտնի մուլտֆիլմի հերոս Ռոկկիի վիճակում, որ ի վերջո հնարավորություն ուներ պանիր ուտել պանրի հետ: Ռեստորանի հսկայական ցուցափեղկերը, որտեղից այցելուներին էին նայում սառույցի կոտորակների մեջ պատսպարված՝ ամենատարբեր գույների, չափերի, դեմքերի զանազան արտահայտություններով ձկներ, գրգռում էին մեր ախորժակը: Երբեմն այցելուները ուղղակի մոտենում էին ցուցափեղկերին, մատով ցույց էին տալիս իրենց ընտրյալին եւ հրահանգում հենց նրան մատուցել սկուտեղի վրա:

Խոհարարները պատվերները կատարում էին հսկայական թափանցիկ ապակիների ետեւում, եւ նրանք իրենց վարժ ու զվարճալի շարժումներով այցելուներին մի միտք էին ներշնչում.

- Դուք ծնվել եք ուտելու համար, դուք ապրում եք ուտելու համար:

Այցելուների գոհ դեմքերը լիակատար համաձայնություն էին արտահայտում.

- Մենք ծնվել ենք ուտելու համար, մենք ապրում ենք ուտելու համար:

Նույնը արտահայտում էր եւ իմ դեմքը, ու եթե պատվերը ուշացնեին, ես պատրաստ էի զանգվածային անկարգություններ կազմակերպել այս ռեստորանում: Բայց Ի՞նչ զանգվածային անկարգություններ առանց թալանի. ես կկոտրեի ահա այն ցուցափեղկի գոռոզ ապակին, ուսիս կդնեի այն մետրուկեսանոց ձուկը, դուրս կվազեի փողոց, այրվող մեքենաների խարույկի վրա կոժտժացնեի այդ ձուկը, կփշրեի մոտակա խանութներից մեկի տխմար վիտրաժը (խանութը բաց կլինեի, բայց ես այնտեղ կմտնեի փշրված վիտրաժի միջով, որովհետեւ դռնից խանութ են մտնում միայն թույլիկները), սարսափած վաճառողուհիների հայացքների ներքո կվերցնեի ամենաթանկարժեք սպիտակ գինին եւ այրվող քաղաքի բոցերի լույսի տակ կուտեի այդ մետրուկեսանոց ձուկը:

Ահա այսքան շատ եմ ես ձուկ եւ ծովամթերք սիրում... Եվ մարտիմեկյան ցասումը ուղղված էր ոչ թե իշխանության, ոչ թե ոստիկանության, այլ Երեւանի ձկան խանութի դեմ, որը ոչինչ չունի առաջարկելու աղքատիկ ձկնացանկից հոգնած քաղաքացիներին:

Չնայած Վիկտորը հասկանում էր ծովամթերքից, որոշեցինք պատվիրել իմ սիստեմով, բայց քանի որ մատուցողի դեմքը վստահություն չէր ներշնչում, նրան խնդրեցինք մեր պատվերը փոխանցել խոհարարին: Քիչ անց մատուցողը եկավ եւ Վիկտորին մենյուի մեջ ցույց տվեց գինը. պատվերը տրված էր եւ ընդունված: Մոտ տասը բոպեից մի մեծ ափսեով մեզ մատուցեցին մանր ու մեծ ուտքեր, ծովախեցգետիններ եւ ալաֆրանկի ինչ-որ բաներ. կերանք հաճույքով: Բայց պարզվեց, որ սա ամբողջը չէ, ավելի ճիշտ՝ միայն սկիզբն է. դարձյալ հսկայական ափսեով շուտով մեզ մատուցեցին իմ ասած մետրուկեսանոց ձկան 25 սանտիմետրանոց երկու կտոր: Էս դեպքի համար են ասել. կեր, խմի, քեֆ արա շարունակ, աշխարհը խալի է ոտիդ տակ:

Ծովի ձկի համը տարբերվում է քաղցրահամ ջրերի ձկների համից. այն սկզբից ինձ անսովոր թվաց, բայց շատ շուտով ամեն ինչ կարգավորվեց.

- Դե, Վիկտոր ջան, թույլ տուր այս փոքր բաժակով, բայց մեծ սրտով խմել քո կենացը, ցանկանալ քեզ հաջողություններ աշխատանքի մեջ եւ անձնական կյանքում, - հայերեն ասացի ես ու սկսեցի թարգմանել: Վիկտորը զարմացավ «այս փոքր բաժակով» արտահայտության վրա.

- Բայց քո ձեռքին մի լիտրանոց գավաթ է, - ասաց նա:

- Դե, պատկերացրու՝ սիրտս ինչքան մեծ է, - վրա բերեցի ես:

Այսպիսի ճաշից հետո ես չէի կարող Վիկտորին չհրավիրել վիսկի խմելու: Շոտլանդական վիսկի, Շոտլանդիայի սրտում: Բայց քանի որ ռեստորանում ահագին զարեջուր էինք խմել, որոշեցինք գնալ հյուրանոց, մի քիչ հանգստանալ: Մենյակ բարձրանալուց առաջ գործավարին խնդրեցի մեզ համար մի այնպիսի բարի հասցե հայթայթել, որտեղ հնարավոր լինի օրիգինալ տեղական վիսկի խմել եւ մեղմ

շոտլանդական երաժշտություն լսել, կենդանի երաժշտություն: Ժամուկեսից Վիկտորի հետ հանդիպեցինք նախասրահում, բարի հասցեն գտնված էր, տաքսին՝ պատվիրված:

Հնաոճ այս բարում ես հույս ունեի պարկապզուկի երաժշտություն լսել, բայց այստեղ հնչում էր ֆլեյտան՝ հնաոճ, փայտե, շոտլանդական ֆլեյտան, եւ այդ երաժշտությունը հարազատ էր ինձ. դա լեռների երաժշտություն է: Մատուցողը մեզ առաջարկեց վիսկին խմել հին եղանակով. դա նշանակում էր, որ վիսկիի մեջ սառույց չենք գցելու, որովհետեւ այն մատուցվելու է մառանից եւ ունենալու է այնքան սառնություն, որքան անհրաժեշտ է: Երկրորդը՝ խմել փոքր բաժակներով ու բաժիններով, որպեսզի մատուցված վիսկին չհասցնի տաքանալ, եւ խմել առանց հավելման կամ հավելել միայն մառանից բերված սովորական ջրով: Մենք համաձայնեցինք՝ սկզբում խմել առանց հավելման, ապա, եթե զգանք՝ շուտ կհարբենք, լեռնային ջրի հավելումով:

Վիսկին մեզ մատուցեցին թթու դրած եգիպտացորենի հետ. շատ համով էր: Բայց այս բարում ես պետք է անպայման ճշտեի համայն հայաստանցիներին հուզող հարցը. ինչի՞ց են, ի վերջո, պատրաստում վիսկին եւ ինչպե՞ս: Հայաստանում ինչ վարկած ասես չեմ լսել. մեկը, օրինակ, հարյուր տոկոսով համոզված պնդում էր, որ վիսկին պատրաստում են կարմիր գլուխ սոխից: Նա պնդում էր, որ Փարաքարի ցեխում սեփական աչքերով է տեսել:

Բայց Հայաստանում ամենատարածված վարկածն այն է, որ վիսկին պատրաստում են բոված գարուց: Եվ ահա, եկել է ճշմարտության պահը, ճշմարտություն, որ պետք է լսեմ վիսկիի հայրենիքում: Այսպես, ուրեմն. հայկական բոլոր վարկածների հեղինակներին հիասթափություն է սպասում: Պարզվում է՝ վիսկին պատրաստում են գարեջրից: Այսինքն՝ գարուց, տարեկանից կամ ցորենից գարեջուր են պատրաստում, գարեջրից սպիրտ են թորում, այդ սպիրտը 3-10 տարի պահում են ներսի կողմից խանձած կաղնի տակաոնների մեջ, հետո սպիրտը բացում են թորած ջրով, հետո վիսկին լցնում են շշերի մեջ, 5-8 ամիս պահում բացարձակապես մութ մառաններում, որից հետո այն պատրաստ է համարվում խմելու համար: Ահա ողջ գաղտնիքը: Չի բացառվում, իհարկե, որ Փարաքարում վիսկին պատրաստում են կարմիր գլուխ սոխից, բայց շոտլանդացիները դեռ չեն հասել այդ մակարդակին:

Մեպտեմբեր 16, 2008

26. Ռեույուցիոն էվոյուցիա

Ինչի՞ համար է Աստված մարդկությանը տվել ոգելից խմիչքը. թերեւս միայն մեկ բանի՝ նրանց, այսինքն՝ մարդկանց շփումը, հաղորդակցությունը, փոխըմբռնումը խթանելու համար: Ինչպէս շատ այլ դեպքերում, ոգելից խմիչքի իմաստը նույնպէս մարդը կարողացել է նենգափոխել, բայց իմ պատկերացմամբ՝ ոգելից խմիչքը մեզ օգնում է ընդհանուր բաներ գտնել ուրիշների հետ, մտերմանալ, բարեկամանալ: Վիկտորի եւ իմ զրույցը սրա ամենավառ ապացույցը դարձավ: Շատ շուտով մենք սկսեցինք խոսել այնպիսի բաներից, որ վիսկիի բացակայության պայմաններում թերեւս անհրաժեշտ կամ պատեհ չհամարեինք:

Վիսկին բացեց մեր հոգիները, ու պարզվեց, որ իմ ու Վիկտորի մեջ նույն կարոտն է նստած՝ հայրենիքի եւ ընտանիքի կարոտը: Պարզվեց, որ Վիկտորը դեռ չի տեսել իր առաջնեկին, որը ծնվել է մեկ տարի առաջ: Որդու ծնվելուց մեկ ամիս առաջ ինքը ստիպված է եղել մեկնել ծառայության բերումով.

- Ես տեսել եմ նրան լուսանկարների մեջ, ինտերնետ օնլայնով, բայց չեմ կարողանում պատկերացնել, թե նա ինչպիսին կլինի իրականում, - ասում էր Վիկտորը եւ շարունակում, - ես ինձ մեղավոր եմ զգում նրա առաջ, որ իր կյանքի առաջին տարում իր կողքին չեմ եղել, մեղավոր եմ զգում, որ զինվորական եմ ու էլի կարող եմ մեկնել, մեղավոր եմ զգում, որ կարող եմ զոհվել:

- Աչքիս զորացրվելու ես վերադառնալուց հետո, - նկատեցի ես:

Վիկտորը մի տեսակ նեղացավ.

- Չէ, ի՞նչ ես ասում. մեղավորության այդ զգացումը ինձ համար ոչ թե կենցաղային հոգս է, այլ փիլիսոփայության խնդիր: Ես կարող էի լինել բանկային աշխատող, եւ դա չէր պակասեցնի իմ զոհվելու հավանականությունը: Կամ էլ կարող էի այս մեկ տարում

տանը լինել եւ ոչինչ չփոխել իմ որդու կյանքում, էականորեն ոչինչ չփոխել: Այդպես հաճախ է լինում:

- Ճիշտ ես ասում, բայց ավելի սարսափելի է, երբ չես գիտակցում, որ քեզ հետ նման բան է տեղի ունենում: Ես հիմա այդ սարսափի մեջ եմ, որովհետեւ պատահաբար հայտնաբերել եմ ինձ համար սարսափելի մի ճշմարտություն, - ասացի ես:

Վիկտորը հետաքրքրվեց, ես շարունակեցի.

- Վերջերս մի ֆիլմ էի նայում. դատարկ անիմաստ կինո էր: Գլխավոր հերոսուհին մի աղջնակ էր, եւ նա էլ դարձավ իմ ցնցման պատճառը: Հրնթացս պարզվեց, որ աղջիկը 11 տարեկան է: Հասկանո՞ւմ ես, ախր ես էլ այդ տարիքի դուստր ունեմ, բայց մի տեսակ չեմ նկատել, որ նա այդքան մեծացել է: Ֆիլմի հերոսուհին մեծ աղջիկ էր, ծնողների հետ լուրջ հարցեր էր քննարկում, ինչ-որ որոշումներ կայացնում...

- Բայց չե՞ որ դա ֆիլմ է, չի բացառվում, որ դերակատարը հեշ էլ 11 տարեկան չէր, - նկատեց Վիկտորը:

- Հասկանո՞ւմ ես, խնդիրը դա չէ, այլ այն, որ այդ ֆիլմը ինձ ստիպեց խոստովանել, որ ես չեմ էլ նկատել, որ երեխաներս մեծացել են: Բայց պրոբլեմը ոչ միայն այն է, որ նրանք մեծացել են իմ բացակա, ոչինչ չնկատող հայացքի ներքո, այլ այն, որ ես նրանց վերաբերվել եմ ինչպես 2-3 տարեկանի: Ու ես հիմա տանջվում եմ այն մտքից, որ այս վերաբերմունքով ականա վիրավորել եմ նրանց:

- Դե, լավ, երեւի չափազանցնում ես, - փորձեց ինձ մխիթարել Վիկտորը:

- Բայց հասկացիր, Վիկտոր, պրոբլեմը այլ բանի մեջ է. այս արթնացումը ես կարող էի ունենալ այն ժամանակ, երբ իմ դուստրը, որդին 17-18 տարեկան լիներ, եւ դրա հետեւանքները կարող էին անկանխատեսելի լինել. այն 2-3 տարեկան, լավ, 11 տարեկան երեխան չկա, իսկ դու այդպես էլ պատրաստ չես շփվել գիտակից, հասուն եւ, որ կարելու է, ազատության իրավունք ունեցող մարդու հետ. կարծում եմ՝ պարզից էլ պարզ է, թե սրա տակ ինչ աղետալի պոտենցիալ է թաքնված:

- Էդ պրոբլեմը շատ տեղերում կա, այդ թվում եւ Ամերիկայում. երեխաները շատ հաճախ գծտվում են ծնողների հետ, փախչում տնից, ինքնասպանություններ էլ են դրա պատճառով տեղի ունենում. դա լուրջ խնդիր է, - նկատեց Վիկտորը:

- Գիտե՞ս, իմ հայրենիքում այդ երեւոյթները շատ խիստ արտահայտված չեն, բայց մեկ ուրիշ պրոբլեմ կա, որը ինձ ավելի է անհանգստացնում:

- Եվ ո՞րն է այդ պրոբլեմը:

- Երբեմն, ավելի ճիշտ՝ շատ հաճախ, ընտանիքը երեխայի մեջ ճնշում է անհատին, մի տեսակ կլոնացնում է: Շատ հաճախ ի դեմս կյանք մտնող երիտասարդի մենք տեսնում ենք ոչ թե մի նոր անհատի, այլ ծնողի կլոնին, նրա կրկնությունը, որի գոյությունը, որի մուտքը դեպի հասարակություն ոչնչով չի հարստացնում այս հասարակությանը, այն ավելի բազմազան չի դարձնում: Մեզ մոտ զավակները շատ են նման իրենց ծնողներին. ոչ թե արտաքինով, ոչ թե սովորություններով, այլ աշխարհընկալմամբ: Շատ հաճախ նրանք կյանքը տեսնում են իրենց ծնողների աչքերով, այնպես, ինչպես իրենց ծնողներն էին տեսնում իրենց տարիքում: Իմ հայրենիքում դաստիարակություն ասելով՝ շատ հաճախ հասկանում են ոչ թե երեխային օգնելը, այլ նրան կախվածության մեջ գցելը եւ ընդմիջտ այդ կախվածության մեջ պահելը, եւ սա մեծ տեղապտույտի հոգեւոր, բարոյական, այսպիսով նաեւ գլոբալ տեղապտույտի վիճակ է ստեղծում:

- Դու, փաստորեն, խոսում ես կլանի նման մի բանի մասին, երբ կլանի գլխավորը որոշում է ամեն ինչ, եւ մյուսներից որեւէ մեկը որեւէ բան որոշելու համար պետք է կլանի գլխավոր դառնա: Այդպես կառավարվում են նաեւ իտալական մաֆիայի «ընտանիքները»:

- Մոտավորապես. ընկերոջս հայրը մի պատմություն է պատմում, անեկդոտ, որ ավելի լավ է արտահայտում իրավիճակը:

Իսկ պատմությունը հետեւյալն է. մի խումբ ընկերներ քննարկում են այն հարցը, թե ավելի լավ է աղջիկ երեխա ունենալ, թե՞ տղա: Ընկերներից մեկը պնդում է, որ աղջիկ ունենալն ավելի լավ է: Նրա զրուցակիցները զարմանում են եւ խնդրում են փաստարկել այս տեսակետը. «Մի՞թե պարզ չէ. աղջկան մի 18-20 տարի պահում ես,

հետո մարդու եւ տալիս, իսկ տղային ստիպված եւ մի 60 տարի, այսինքն՝ մինչեւ թոշակի անցնելը պահել»:

Վիկտորը դժվարությամբ ժպտաց.

- Այո, դա հնացած սիստեմ է, մեղմ ասած, - նկատեց նա:

- Այդպես է իրոք: Դրանում մեղավոր չեն ո՛չ ծնողները եւ ո՛չ էլ զավակները, բայց իրերի դրությունը ինչ-որ ձեւով անհրաժեշտ է փոխել: Այս գիտակցումը մեզ կանգնեցնում է մեր ընտանեկան ավանդույթներին հանդիման: Բայց հասկանո՞ւմ ես, այդ ավանդույթների մեջ այնքան լավ, դրական, մարդկային բան կա, որ ցանկալի չէ, ուղղակի չի կարելի դրանց դիպչել:

- Իսկ դուք օգտվեք Մեծ Բրիտանիայի կամ Իսպանիայի փորձից: Նկատի ունեմ այն, ինչ նրանք արեցին իրենց պետական կարգի հետ, նույնը դուք արեք ձեր ընտանեկան կարգի հետ, - անսպասելի առաջարկեց Վիկտորը:

- Ես միանգամից գլխի չընկա, թե ինչ նկատի ունի, ու նա բացատրեց.

- Հնում նրանց մոտ ամեն ինչ որոշում էին միապետերը: Հետո եկավ ժամանակ, երբ ակնհայտ դարձավ, որ սիստեմը հնացել է եւ խանգարում է առաջընթացին: Բայց իսպանացիները, բրիտանացիները ու էլի շատերը ոչ թե վերացրեցին միապետին, այսինքն՝ ավանդույթը, այլ վերանայեցին իրենց հարաբերությունները: Հիմա էլ այդ երկրներում միապետը պետության գլուխն է, ամենապատկառազդուն, բայց ուրիշների փոխարեն որոշումներ չի կայացնում: Ինչպես ասում են՝ հա՛մ գայլերն են կուշտ, հա՛մ ոչխարները՝ կենդանի: Վիկտորի գուգահեռը ինձ շշմեցրեց. իրոք որ, ընտանիքը հասարակության, ավելի ճիշտ՝ պետության բջիջն է, նրա մանրակերտը:

27. Գերեզմաններ-գերեզմաններ

Վիկտորի հետ հյուրանոց վերադարձանք շատ ուշ, մեզ հուզող բոլոր հարցերը քննարկելուց հետո: Չնայած ուշ ժամին, եւ Ֆրեդի համար հաղորդագրություն թողեցի իր հյուրանոցում: Հաջորդ օրը կեսօրին նա զանգեց, երեկոյան հանդիպեցինք: Ֆրեդի վիճակը ծանրանում էր նաեւ նրանով, որ Կետի ընտանիքը պրեսբիտերական եկեղեցու

հետևորդ էր, պուրիտանների ներկայացուցիչ: Բայց չնայած դրան, Կետի ծնողները Ֆրեդին թույլ էին տվել, որ վաղը կայանալիք հոգեհանգստի ընթացքում Ֆրեդը իրենց հետ նստի առաջին շարքում եւ ցավակցություններ ստանա: Սա շատ սփոփում էր Ֆրեդին:

Հոգեհանգստի ժամանակ ես նստել էին երկրորդ շարքում՝ հենց Ֆրեդի թիկունքում: Առաջին շարքում նստել էին Կետի հայրը՝ պարոն Սեմյուելը, մայրը՝ տիկին Ռիտան, եղբայրը՝ Ալանը, Ֆրեդը եւ էլի ինչ-որ ազգականներ: Հոգեհանգիստը տեղի էր ունենում պրեսբիտերական եկեղեցու սրահում. ներկա էր մոտ երկու հարյուր հոգի: Սկզբում աղոթեց, ապա դամբանական կարդաց երեցը, ընտանիքի կողմից դամբանական կարդաց Ալանը: Ապա ներկաները մոտենում էին սգավորների առաջին շարքին, ցավակցում նրանց ու հեռանում: Հուղարկավորությանը ներկա էին միայն մերձավոր ազգականները. Ֆրեդն ու ես՝ հայտնի հանգամանքների բերումով: Ֆրեդը ասաց, որ երեկոյան սգո ընթրիք է լինելու: Գերեզմանատնից մենք գնացինք մեր սգո հագուստը, որ վերցրել էինք վարձույթից, հանձնելու, ընթրիքին հարմար կոստյումներ վերցրեցինք ու մի քիչ շրջեցինք Էդինբուրգում, սուրճ ու շոտլանդական մուգ գարեջուր խմեցինք: Խոսում էինք հոգեհանգստից, Կետի ծնողներից, Լոզանում տեղի ունեցած դեպքերից:

Իմ միտքը, սակայն, զբաղեցնում էր այն գերեզմանատունը, որտեղ ամփոփեցինք Կետի աճյունը. պուրիտանական այդ գերեզմանատունը ապշեցուցիչ կերպով գեղեցիկ էր, հոգեպարար՝ իր համեստությամբ ու ժուժկալությամբ: Միանման, փոքր տապանաքարեր, նախագծված շարքեր, քայլուղիներ, կանաչ ու ծաղիկ. ահա եւ ամենը: այս ամենից հարգանք էր ճառագում հանգուցյալների նկատմամբ. բայց սա նույնքան մեծ հարգանքի նշան է ապրողների նկատմամբ:

Ես հիշեցի հայաստանյան գերեզմանատները ու սարսափեցի: Մի անգամ գերեզմանատներից մեկի վերակացուի հետ քայլում էի մարմարա-գրանիտա-ոսկեկուռ գերեզմանների արանքով, ու նա ինձ բացատրում էր, թե ովքեր են թաղված այդ օղիոզ գերեզմաններում: Լավագույն մեռելները, իհարկե, թաղված են «լավագույն տեղերում», ու նրանց կմախքների վրա վեր են խոյանում արձաններ, արձաններ, արձաններ, որոնց կողքից անցնելիս ուզում ես ասել՝ բարեւ, ախպեր ջըն:

Գերեզմանի վերակացուն ինձ բացատրում էր, թե ով-ով է.

- Սա նարկոման էր, պերեդազիտովկից մեռավ, սա կիլեր էր, իրան էլ խփին, սա գայիշնիկ էր՝ գերեզմանի փողը 500 դրամանոցներով եմ վերցրել, սա նախարարի ախպեր է: Կարճ ասած, ինչքան ճոխ է գերեզմանատունը, դրա տակ այնքան ճոխ պատմություններ կան, - իր փորձից հետեւություն էր անում վերակացուն, որը նաեւ անկեղծ խոստովանում էր, թե որ տեղը քանիսով է վաճառել:

Նրա պատմությունները լսելուց հետո հասկացա, որ շատ գերեզմաններ կառուցվում են ոչ թե հանգուցյալի նկատմամբ տածած հարգանքից, այլ հանրությանը, հարեւաններին, բարեկամներին զարմացնելու համար: Եվ ամեն անգամ այդ գերեզմանների կողքով անցնողները պետք է անարգված զգան իրենց: Բայց մենք մեզ անարգված չենք զգում, որովհետեւ գիտենք, որ հնարավորություն ունենալու դեպքում՝ մենք էլ կկառուցենք ճիշտ այդպիսի գերեզմաններ մեր սիրելի մեռելների համար, եւ ուրիշները այդ աներեւակայելի ռաբիզ կոթողները տեսնելիս կսկսեն սաստիկ հարգել մեզ: Գնացեք եւ կանգնեք Հայաստանի ամենաաղքատ գերեզմանի գլխին եւ ուշադիր լինելու դեպքում կնկատեք նրանց խորքում թաղված թաքուն, անդիմադրելի մղումը դեպի գերեզմանային ճոխություն, դեպի գրանիտե եւ մարմարե կուռքեր, դեպի ոսկու փայլ, դեպի մեռելային խրախճանք: Մենք ոչնչի, ոչնչի վրա այնքան հաճույքով փող չենք ծախսում, որքան գերեզմանների, եւ սրա տակ ավելին է թաքնված, քան սովորական ցուցամոլությունն ու ռաբիզությունը: Միայն թե սրա անունը չդնենք ազգային մենթալիտետ, որովհետեւ սա ոչ մի կապ չունի մեր ազգայինի, մեր իսկական ազգայինի հետ: Նա, ով գեթ մեկ անգամ եղել է Նորատուսի գերեզմանատանը, հին գերեզմանատանը, կհամաձայնի ասվածի հետ:

Իսկ Նորատուսի գերեզմանատունը ընդամենը վկայությունն է այն բանի, որ մենք իրոք ունեցել ենք ազգային, քրիստոնեական մշակույթ եւ ուրացել ենք այդ մշակույթը, եւ այն մեզ հետ կապ ունի այնքան, ինչքան Նոր Զելանդիայի հնաբնակների հետ: Ապա թե՛ ոչ, ինչո՞ւ մեր ժամանակակից գերեզմանները նման չեն Նորատուսի գերեզմաններին. կամ ինչո՞ւ Նորատուսի: Մտեք ցանկացած մի գյուղ, որտեղ նախասովետական գերեզմանատուն կա, եւ կտեսնեք, որ մենք էլ մեր մեռյալներին, հանգուցյալներին

հարգելու ձեւը եւ կարգը իմացել ենք: Իսկ հիմա մենք նրանց չենք կարող հարգել՝ առանց ուրիշներին անարգելու, առանց հենց իրենց անարգելու:

Վերջերս մի երիտասարդի գերեզման գրավեց իմ ուշադրությունը. նկատելի էր, որ այն կառուցողները ջանացել են ամեն ինչ անել՝ ապացուցելու համար, որ այդ գերեզմանոցում, չէ, ողջ աշխարհում ավելի կարեւոր մեռել չկա: Հետաքրքրվեցի, թե ով է, պարզվեց՝ հանգուցյալին սպանել է եղբայրը իրենց ընդհանուր քրոջ հետ կապված ինչ-որ պատմության համար: Հետո քույրը կիլլեր է վարձել եւ սպանել տվել մյուս եղբորը: Ես այդ պատմությանը չհավատացի, բայց պատմողները հավատացնում էին, թե դա հարյուր տոկոսանոց իրականություն է: Բայց էականը ոչ թե պատմության իրական կամ անիրական լինելն է, այլ այն, որ գերեզմանի կողքով անցնողը պարտադիր զարմանալու է նրա տեսքից եւ անպայման հետաքրքրվելու է հանգուցյալով: Ու այդ պատմությունը, հնարովի թե իրական, պատմվելու է, հա պատմվելու՝ խանգարելով հանգուցյալի հանգիստը: Ու նա՝ քրոջ սիրո ու եղբոր ցասման զոհը, չի հանգստանալու այնքան ժամանակ, քանի դեռ մոռացումից չի քանդվել նրա վրա կառուցված գրանիտե տաճարը...

Մի անգամ ուր որ է զանգվածային անկարգություններ պիտի կազմակերպեի Երեւանի կենտրոնում: Ամենաբանուկ խաչմերուկներից մեկի մուտքի մոտ հսկայական խցանում էր գոյացել, անշարժ խցանում: Երբ համոզվեցի, որ ոչ մի թիզ առաջընթաց չկա, որոշեցի մեքենայից իջնել եւ տեսնել՝ ինչ է կատարվում: Սեւ թեկապներով երիտասարդներ հանդուգն կերպով կանգնել էին խաչմերուկների մուտքերին եւ արգելում էին երթուկությունը: Մոտեցա նրանցից մեկին եւ հարցրի, թե ինչ է պատահել. պարզվեց՝ թաղում է: Ո՞վ է հանգուցյալը՝ պետական գործի՞չ, մտավորակա՞ն, հասարակական դե՞մք. ոչ, իհարկե, հակառակ դեպքում կիմանայի: Պարզվեց՝ հանգուցյալը մի Սրապիոն ձյա է: Հանգուցյալը, սակայն, չէր շտապում լքել իր ապարտամենտները եւ թերեւս վերջին հրահանգներն էր տալիս թաղի ջահելությանը: Մոտ 40 բուպեից Սրապիոն ձյան բարեհաճեց ժամանել, եւ նրան մատուցված էր հարգանքի վերջին տուրքը. հազարավոր քաղաքացիներ նրան ճամփու դրին մտքում արտասանած ամենավերջին հայիոյանքներով:

Դրանից երկու օր առաջ երթ պիտի անեինք «Ա1+»-ի հարցով, ու ողջ իրավապահ համակարգը վայնասուն էր բարձրացրել՝ տրանսպորտի աշխատանքը խաթարողները պետք է պատասխան տան օրենքի առաջ: Մի անգամ աչքովս եմ տեսել, թե ինչպես էր Երեւանից դուրս եկող միջքաղաքային ճանապարհը փակվել երկու ժամով: Ոստիկանությունը պնդում էր, որ նման բան չի եղել, ինչպես եւ Սրապիոն ձյայի դեպքում: Բայց ամբողջ քաղաքը գիտեր, դա տեղի է ունեցել Ծիծակի թաղման պատճառով. «Ճոխ թաղում էր», - խոսում էին մարդիկ: Իշխանությունը ծանր կորուստ կրեց. Ծիծակը հայտնի ընտրակեղծարար էր, Սրապիոն ձյայի պես:

Ֆրեդը, իմ լրությունից ձանձրացած, թերթ էր կարդում, իսկ ես հիշում էի գավառական այն կանանց, ովքեր ամուսինների դագաղների գլխավերելում նստած կաղկանձում են՝ երեսները ճանկոտելով: Ապա մարդկանց կուտակման պիկին ուշագնաց են լինում՝ իբր, ոտքերը օդում տարուբերելով...

28. Ուզում եմ իմանաք

Վերջին մեկ ժամը ես ու Ֆրեդը լուռ նստած էինք սրճարանային սեղանի շուրջ. այս ընթացքում մի-մի սենդվիչ կերանք, որովհետեւ չէինք դիմանա մինչեւ ընթրիքը: Սենդվիչը կերանք լուռ, հետո նստած էինք լուռ: Ֆրեդը մեկ-մեկ վերցնում էր թերթը, մի քիչ կարդում ու մի կողմ դնում: Ես ամփոփել էի հայաստանյան գերեզմանների մասին մտածումներս եւ միայն այդ ժամանակ նկատեցի, որ Ֆրեդը նույնպես մտատանջությունների մեջ է: Ես նրան մի երկու հարց տվի՝ հասկանալու համար, թե ինչն է նրան տանջում.

- Գուցե ես պետք է դամբանականո՞վ հանդես գայի, բայց ինձ ոչ ոք չառաջարկեց էլ, - հառաչեց նա:

Ֆրեդը շատ էր տանջվում այն մտքից, որ իր եւ Կետի հարազատների մեջ ինչ-որ չպարզաբանված հարցեր կան: Նա բացատրվելու կարիք էր զգում, բայց չգիտեր՝ դա ինչպես անել: Մենք մի քիչ խոսեցինք այդ մասին, ու ես Ֆրեդին խորհուրդ տվեցի դա անել հենց առաջիկա ընթրիքի ընթացքում՝ բաժակաճառի միջոցով: Այս միտքը սկզբում այնքան էլ հաջող չթվաց Ֆրեդին, բայց ես նրան բացատրեցի դրա առավելությունները. նախ նման քայլի համար որեւէ մեկի հետ պայմանավորվելու

կարիք չկա, եւ հետո՝ ասելիքի հասցեատիրոջը երկար-բարակ պետք չէ խոսակցության տրամադրել. ուղղակի վերցնում ես բաժակդ, վեր կենում եւ ասում ասելիքդ: Ֆրեդը համաձայնվեց:

Սգո ընթրիքը տեղի ունեցավ ռեստորանային մի սրահում ընտանեկան միջավայրում. ներկա էր 20-25 հոգի: Բոլորս նստեցինք մի մեծ քառակուսի սեղանի շուրջ: Ես նստել էի Ֆրեդի եւ Կետրինի հեռավոր զարմիկի՝ Քվենտինի մեջտեղը:

Մենք արագ ծանոթացանք ու մի քանի բառ փոխանակեցինք: Երեցը աղոթք ասաց, եւ ընթրիքը սկսվեց: Սեղանի շուրջ մարդիկ զրուցում էին տարբեր բաների շուրջ: Ես իմացա, որ Քվենտինը Փարիզում է ապրում եւ աշխատում, եւ էլ ասացի, որ մտադիր եմ Էդինբուրգից Փարիզ մեկնել. կարճ ասած, Քվենտինի հետ խոսակցության նյութ գտնվեց: Նա հարցրեց, թե վաղո՞ւց եմ ճանաչում Ֆրեդին, եւ ասացի, որ Կետի մահվան օրն եմ ծանոթացել, ու կարճ պատմեցի, թե ինչպես է դա տեղի ունեցել: Այդ պատմությունը հետաքրքիր թվաց Քվենտինին, եւ նա շատ հուզիչ համարեց իմ ներկայությունը Կետի թաղմանը.

- Բոլորին թվում է, թե դուք Ֆրեդի հետ վաղուցվա ընկերներ եք, - ասաց նա:

Սա բնական է, որովհետեւ Ֆրեդը ինձ ներկայացրել էր որպես իր ընկեր: Քվենտինը լուրջ մարդ էր երեւում. նա միջահասակ էր, ընդգծված շեկ, չափավոր երկար մազերով, կապույտ աչքերով: Նկատելի էր, որ ամուր կազմվածք ունի: Ես անգամ մտածեցի, թե մարզիկ է: Բայց պարզվեց, որ Քվենտինը շատ լուրջ աշխատանքով է զբաղված. նա ծառայում է Ֆրանսիայի նախագահի թիկնազորում: Այս՝ ինձ ու Ֆրեդի համար սենսացիոն բացահայտումը Քվենտինը արեց երեկոյան, երբ ինքն ու Կետի եղբայր Ալանը ինձ ու Ֆրեդին հրավիրեցին վիսկի խմելու: Իսկ ընթրիքի ընթացքում ես չէի էլ կռահում

այդ

մասին:

Ինչեւէ, եւ դիտավորյալ անընդհատ զրուցում էի Քվենտինի հետ՝ թողնելով, որ Ֆրեդը որոշում կայացնի իր անելիքի մասին եւ ժողովի մտքերը: Եվ ահա, իմ ու Քվենտինի զրույցի թեժ պահին ես իմ աջ կողմում վճռականություն զգացի. Ֆրեդը ոտքի ելավ եւ խոսք ասելու թույլտվություն խնդրեց: Բնականաբար, ոչ ոք չառարկեց.

- Ես ուզում եմ դուք իմանաք՝ ես շատ եմ սիրել Կետրինին: Մենք իրար հետ ապրեցինք տարիուկեսից մի փոքր ավելի, եւ դա իմ կյանքի ամենաերջանիկ շրջանն էր. թույլ տվեք ասել՝ դա երջանիկ ժամանակ էր նաեւ Կետրինի համար: մենք ապրում էինք ինչպես երագում: Ապագայի իմ բոլոր պլանները կապված էին Կետրինի ու փոքրիկի հետ. մենք հույս ունեինք, որ աղջիկ կծնվի, եւ մենք նրան Կետրին կանվանենք: Կետր ինձ շատ է պատմել ձեր մասին, եւ նա շատ սիրում էր բոլորիդ: Ես ինձ մեղավոր եմ զգում ձեր առաջ եւ ուզում եմ ներողամտություն հայցել. նաեւ շնորհակալ եմ ձեզնից իմ նկատմամբ ցուցաբերած վերաբերմունքի, ինչպես նաեւ Կետրինի գոյության համար:

Սա էր Ֆրեդի խոսքը. բաժակաճառի ընթացքում նրա ձայնը երբեմն խզվում էր. նրա աչքերը թաց էին: Թաց էին նաեւ Կետրինի ծնողների աչքերը: Ֆրեդի խոսքից հետո սեղանի շուրջ լռություն տիրեց: Քիչ անց Կետրինի հայրը՝ պարոն Սեմյուելը, այնուամենայնիվ, խոսեց.

- Գիտե՞ք, Ֆրեդ, - ծանրաշունչ սկսեց նա, - մենք մեզ հաշիվ ենք տալիս, որ հիմա 21-րդ դարն է, եւ Կետր, ինչպես նաեւ դուք լիովին ի վիճակի էինք ձեր կյանքը տնօրինել ըստ ձեր որոշումների եւ զգացմունքների: Ես ուզում եմ, որ դուք իմանաք, որ մենք ձեզ որեւէ բանում չենք մեղադրում, չենք մեղադրում նաեւ Կետին. մենք ուղղակի սգում ենք:

Ինձ թվաց, թե այս խոսքից հետո Ֆրեդի սրտից քար ընկավ, եւ ես լսեցի այդ քարի թրխկոցը: Ընթրիքի ընթացքում որեւէ այլ նշանակալի բան տեղի չունեցավ, բացի այն, որ ես ու Քվենտինը մի լավ գրուցեցինք: Ընթրիքից հետո, ինչպես ասացի,

Ալանն ու Քվենտինը ինձ ու Ֆրեդին հրավիրեցին գնալ մի տեղ՝ վիսկի խմելու: Մենք համաձայնեցինք:

Վիսկիի սեղանի շուրջ Քվենտինը ինձ հարցրեց, թե ինչով եմ զբաղվում. ես ասացի՝ մի քիչ լրագրությամբ, մի քիչ քաղաքականությամբ ու հիմա էլ շուրջերկրյա ճանապարհորդություն եմ անում՝ գրելու, լավ նյութ գրելու հույսով: Այստեղ Ալանը ասաց, որ Քվենտինն էլ կապ ունի քաղաքականության հետ. դա ինձ ու Ֆրեդին շատ զարմացրեց: Մենք սկսեցինք հարցուփորձ անել Քվենտինին, ու նա, թերեւս զգալով, որ Ալանը իրեն կմատնի, խոստովանեց, որ ծառայում է Ֆրանսիայի նախագահի թիկնազորում: Քվենտինի ընտանիքը արդեն մի քանի սերունդ բնակվում էր

Ֆրանսիայում, բայց չէր կորցրել կապը Շոտլանդիայի հետ: Իմանալով Քվենտինի գործի բնույթի մասին՝ ես հասկացա, որ կա՛մ պետք է նրան պատմեմ իմ պատմությունը, կա՛մ գործ չպիտի ունենամ նրա հետ: Ի վերջո որոշեցի պատմել, ու Ֆրեդն էլ ինձ օգնեց որոշում կայացնել (Լոգանում ես նրան պատմել էի ամեն ինչ): Ես թղթի վրա գրեցի ու Քվենտինին տվեցի իմ իսկական անուն-ազգանունը եւ հորդորեցի ինտերնետից ստանալ իրեն անհրաժեշտ ողջ ինֆորմացիան: Քվենտինի արձագանքը շատ զուսպ էր. նա, իհարկե, ակնհայտորեն մտահոգվեց: մենք բավական ուշ ժամի բաժանվեցինք եւ պայմանավորվեցինք հաջորդ օրը զրույցը շարունակել Կետրինենց տանը, ուր պիտի գնայինք ճաշելու:

Այդ ճաշից հետո Քվենտինն ասաց, որ իմ մասին անհրաժեշտ ինֆորմացիան ունի, եւ որ միխրարական է, որ ես չեմ փնտրվում Ինտերպոլի կողմից: Նա ասաց, որ ճաշից հետո մեկնելու է Փարիզ, ու երբ ես այնտեղ հասնեմ, կարող եմ զանգել իրեն: Ես ասացի, որ իրենից մի ակնկալիք ունեմ՝ Կուբայի եւ Ճապոնիայի վիզա ձեռք բերել: Քվենտինը ոչինչ չխոստացավ:

29. հայացք առաստաղին

Իմ ով լինելու գաղտնիքը Քվենտինին բացելուց առաջ ես չէի հասցրել մի կարգին կշռադատել՝ արժե՞ արդյոք դա անել: Եւ հիմա, երբ Քվենտինը վերադարձել էր Փարիզ՝ պահպանելու համար Ֆրանսիայի նախագահին, ես չգիտեի՝ կպահպանի՞ արդյոք նա իմ գաղտնիքը:

Եւ ուրեմն, ինձ տանջում էին տարակույսները՝ ճի՞շտ վարվեցի արդյոք: Երբ իմացա, որ Քվենտինը Ֆրանսիայի ղեկավարի թիկնագործի ծառայող է, ինձ համար ակնհայտ դարձավ, որ նա չի կարող ինձ նման անձանոթի հայտնվելը իր կողքին անուշադրության մատնել: Նա կսկսեր քչփորել, եւ ես շատ արագ հիմար պատմության մեջ կընկնեի. մենք իրար հետ խմել էինք, ահագին մտերմացել եւ Ֆրեդի հայացքից ու ակնարկներից հասկացա, որ ինքն էլ բացահայտման կողմնակից է: Բայց եթե անգամ Քվենտինը չգնահատեր իմ անկեղծությունը, դրանից ինձ որեւէ լուրջ բան չէր սպառնում. մի քանի ամսվա բանտարկություն կեղծ անձնագրի համար եւ ընդամենը, եւ գուցե նրանք ինձ հանձնեին ՀՀ իշխանություններին. սա ողբերգություն

չէր լինի, ողբերգություն կլինէր այն, որ ես Հայաստան վերադառնայի ոչ թե երկրի հակառակ կողմից, այլ Փարիզ-Երեւան տխմար ռէյսով:

Իսկ եթե Քվենտինը, այնուամենայնիվ, օգնէր ինձ, Կուբայի եւ Ճապոնիայի վիզաներ դասավորէր, ես իսկապէս կկատարէի շուրջերկրյա ճանապարհորդություն. Ռուսաստանի վիզա ես արդէն ունեի եւ որոշել էի, որ պետք է դեպի հակառակ կողմ ճամփորդեմ Կուբայով ու Ճապոնիայով. ահաբեկչության դեմ պայքարի վրա խելքը զգած ԱՄՆ մտնելու փորձ անգամ չարժէր անել, այն էլ՝ սերբական անձնագրով: Օլիմպիական խաղերի նախապատրաստվող Չինաստանի մասին նույնպէս չարժէր մտածել: Ուստի որոշել էի Հայաստան վերադառնալ Կուբա-Ճապոնիա-Ռուսաստան-Վրաստան երթուղիով: Բայց եթե Քվենտինը ինձ չօգնէր, այս ծրագիրը դժվար կլինէր իրագործել, այնպէս որ՝ նրա առաջ իմ գաղտնագերծումը ավելի շատ հաշվենկատ քայլ դուրս եկավ, չնայած այն ի սկզբանէ էմոցիոնալ որոշման էր նման: Թերեւս նաեւ Քվենտինի ջինջ հայացքն էր ինձ վստահություն ներշնչել եւ հիմա իրականում իմ անհանգստությունը կապված չէր նրանից ինձ սպառնացող վտանգի հետ, մի քիչ ծանրութեթեւ անելուց հետո հասկացա, որ Քվենտինը չի վնասի ինձ, բայց արդյո՞ք նա ինձ կօգնի, չէ՞ որ դրա համար ինքն իրեն որոշակի ռիսկի պիտի ենթարկի:

Այն գիտակցումը, որ Քվենտինից ոչ մի վտանգ չի սպառնում, ինձ հանգստացրեց: Ես մի քիչ պառկեցի հյուրանոցի իմ համարում, ապա զանգեցի Ֆրեդին. նա էլ հյուրանոցում էր: Որոշեցինք միասին ճաշել, ես առաջարկեցի հրավիրել նաեւ Վիկտորին: Ֆրեդը համաձայնեց: Հավաքեցի Վիկտորի սենյակի հեռախոսահամարը. պատասխանող չկար. ես հաղորդագրություն թողեցի: Ապա նորից փովեցի մահճակալիս ու հեռուստացույց միացրի, այս անգամ՝ «BBC»: Մի քիչ լուրեր լսեցի, ապա որոշեցի զանգել Մարկոյին: Փնտրեցի գտա նրա համարները, որ գրել էի Բելգրադի մի տեսարան պատկերող բացիկի վրա:

- Բարեւ, ճամփորդ ախպեր,- հենց խոսելառճից ինձ ճանաչելով՝ ասաց Մարկոն եւ շարունակեց,- քանի՞ կռուզ ես արել երկրագնդի շուրջ:

- Առայժմ Եվրոպայի արգելքն եմ փորձում հաղթահարել,- ասացի ես:

- Վայ կոխեմ ես քո Եվրոպան,- Եվրոպայի անունը լսելով՝ վրա պրծավ Մարկոն,- ինչո՞ւ չես մաքրվում եղ գ-անոցից:

Նրա ձայնի մեջ մի ինչ-որ նորաբորբոք ջղայնություն կար:

- Եթե գործերը լավ գնան, մի շաբաթից կմաքրվեմ: Քո գործերը ո՞նց են, մի տեսակ լարված ես,- հարցրի ես:

- Գործիլային արդարացրել են եղ պիղըռները, ես դրանց մերը:

- Ի՞նչ Գործիլա, Մարկո, ո՞վ է արդարացրել:

- Քո եղ շինած Հաագայի դատարանը, ո՞վ:

- Իսկ ո՞վ է եղ Գործիլան:

- Ալբանացի դաշտային հրամանատար, տեռորիստ ու մարդասպան. Կոսովոյում էլ պաշտոնյա է:

- Բայց գուցե նա իսկապե՞ս անմեղ է, եթե արդարացրել են...

- Էդ ինչե՞ր ես խոսում. եթե նա անկեղծ է, ուրեմն ես Հովհաննես Պողոս 2-րդն եմ:

Մարկոն հազիվ էր զսպում իր կատաղությունը. նա պատմեց, որ այդ Գործիլա մականունով անձի հետ իրենք բազմիցս հանդիպել են ռազմի դաշտում, բայց էականն այն է, որ այդ Գործիլան նույնպիսի հաշվեհարդարներ է տեսել Կոսովոյի խաղաղ սերբերի, ինչպես իրենք ալբանացիների հետ: Թվում է, թե իրեն համարժեք անձի արդարացումը պետք է ուրախացներ Մարկոյին. ճիշտ է, այդ անձը թշնամի էր, բայց զուտ տեսականորեն նրա արդարացումը նման հնարավորություն էր ստեղծում նաեւ Մարկոյի համար: Վերջինս, սակայն, համաձայն չէր իմ այս դիտարկմանը եւ այն որակեց որպես տուֆտա մեկնաբանություն.

- Դու, ի՞նչ է, միամի՞տ ես. Գործիլան Կոսովոյում վարչապետ էր: Ու քանի որ բոզ գրինգոներն ու եվրոպիդըռները որոշել էին Կոսովոյին անկախություն տալ, մտածեցին, որ լավ չի լինի անկախություն տալ տեռորիստ վարչապետ ունեցողներին:

Մյուս կողմից էլ՝ Գորիլլան իրենց պետք էր: Մտածեցին՝ ի՞նչ անեն ու Գործարք կնքեցին: Նրանք Գորիլլային որպես տեռորիստ տարան Հաագայի դատարան (ավելի ճիշտ՝ չտարան, նա ինքը գնաց, որովհետեւ գիտեր, թե ինչու է գնում), որպես հրեշտակ բաց թողեցին այնտեղից: Նրա արդարացումն ու Կոսովոյի անկախության շուխուրը համընկան իրար հետ: Իսկ դու հեքիաթներ ես պատմում, - հանդիմանեց ինձ Մարկոն:

Նրա վերլուծությունը ինձ ցնցեց: Ճիշտ է, ես Կոսովոյի անկախացման պրոցեսին համակրանքով էի վերաբերվում՝ հույս ունենալով, որ դա դրական կազդի Ղարաբաղի անկախացման հեռանկարի վրա, բայց Մարկոյի հետ զրույցները ինձ հանգեցրին այն եզրակացության, որ միջազգային քաղաքականության սկզբունքները, որոնք հռչակվում եւ արտասանվում են այն մարդկանց կողմից, ում Մարկոն անվանում է եվրոպիդորոններ եւ բոզ գրինգոներ, իրականում ծխածածկույթի դեր ունեն եւ կոչված են քողարկել իրական խաղը:

Իսկ այս խաղերում հաղթելու համար՝ ժողովուրդները պետք է ընդամենը լավ խաղան, հասկանան խաղի իմաստն ու բովանդակությունը: Ինչ վերաբերում է Կոսովոյի ալբանացիներին, նրանք ոչ թե լավ խաղացին, այլ պարզապես նրանց հակառակորդների առաջնորդ Միլոշեւիչը այնքան վատ խաղացող էր, այնքան պրիմիտիվ էակ, որ հակառակորդներին, Սերբիայի հակառակորդներին պարտվելու ոչ մի շանս չթողեց:

Մարկոյի ու իմ խոսակցությունը ծանր ստացվեց: Մենք իրար բարեմաղթանքներ ասացինք, ու ես խոստացա առաջիկայում էլի զանգել: Նա ասաց, որ մի ամիս այս հեռախոսահամարներով չեմ կարող իրեն գտնել: Որոշ ժամանակ անց լուրերով լսեցի, որ ինչ-որ անհայտ անձինք փորձել են մուտք գործել Կոսովոյի վարչապետի առանձնատուն. գիշերային այդ օպերացիան, սակայն, տապալվել էր: Հարձակվողները հեռացել էին անաղմուկ եւ ձեռնունայն:

30. can I help you?

Մահճակալիս փոված մտածում էի Մարկոյի հետ ունեցած խոսակցության մասին: Ավելի ճիշտ՝ չէի մտածում: Լինում է, չէ՞, որ ինչ-որ բանի մասին ես մտածում, գիտես, թե ինչի մասին ես մտածում, բայց չես կարող ասել՝ ինչ ես մտածում: Ես գիտեի,

գիտակցում էի, որ մտածում եմ իմ ու Մարկոյի խոսակցության մասին, բայց ոչ մի կոնկրետ բան չէի մտածում. ուղղակի նայում էի առաստաղին, իմ ու Մարկոյի խոսակցության առիթով: Սա, իհարկե, դժվար է բացատրել, բայց համոզված եմ՝ բոլորը էլ ինչ-որ առիթով առաստաղին նայել եք. առանց առիթի էլ մենք առաստաղին նայում ենք, բայց մի բան է առաստաղին նայել ինչ-որ առիթով, եւ բոլորովին ուրիշ բան՝ նույնը անել առանց առիթի...

Մտքիս թռիչքը ընդհատեց հեռախոսի զանգը, որը եւ խթանեց միտքս բոլորովին այլ ուղղությամբ: Մի քանի ակնթարթների ընթացքում, մինչ հեռախոսը զանգում էր՝ ազդարարելով ընկալուչը վերցնելու անհրաժեշտությունը, ես շոշափելիորեն հասկացա, թե ինչ է գլոբալիզացիան. աշխարհի բոլոր հյուրանոցներում հեռախոսները զանգում են միեւնույն տոնով. այսինքն՝ նույն զանգն է հնչում աշխարհի բոլոր հյուրանոցներում տեղադրված բոլոր հեռախոսներից: Այդ բոլոր հյուրանոցների բոլոր հեռախոսներից հնչող միեւնույն տոնն ունեցող զանգերը հնչում են միեւնույն բարձրությամբ, ինչ-որ էրոտիկ երանգով՝ լու-լու, լու-լու:

Անգամ Թեհրանում, որտեղ ձուկը մատուցում են առանց գինու եւ առանց զարեջրի, որտեղ գլոբալիզացիայի դեմ պայքարը դրված է պետական մակարդակի վրա, ահա այդ Թեհրանի հյուրանոցներում հեռախոսները հնչում են նույն տոնով, նույն էրոտիկ երանգով, չնայած Իրանում էրոտիկան արգելված է օրենքով՝ լու-լու, լու-լու:

Վերցրեք հեռախոսը եւ զանգահարեք աշխարհի ցանկացած հյուրանոց, երկրագնդի ցանկացած վայրում գտնվող: Ձեզ կպատասխանի նույն աղջիկը կամ նույն տղան, այսինքն՝ այդ երկու հոգուց մեկը՝ նույն ձայնով, նույն հոգատարությամբ, նույն էրոտիկ երանգով, եւ կասի նույն բանը.

- Can I help you?

Նրանք այնպես են արտասանում այս նախադասությունը, կարծես ակնկալում են միայն մեկ պատասխան, բացառապես այդ պատասխանը.

- Այո, չէի՞ք հաճի արդյոք մինետ անել...

- Can I help you?

Եթե դուք զանգել եք Թեհրանում գտնվող որեւէ հյուրանոց, հնարավոր է ձեզ պատասխանեն պարսկերեն, քայց, միեւնոյն է, նրանք կասեն այդ նոյն բանը.

- Can I help you?

Իմ կարգավիճակում գտնվող մարդը ուղղակի կխելագարվի: Եթե դուք տարին մի քանի անգամ եք հյուրանոց մտնում, դուք թերեւս չնկատեք քենայիւլփյուլիզմի ամենահաս ճանկերը: Բայց ես՝ փախստականս, որ երբեմն շաբաթվա մեջ երեք քաղաք ու հյուրանոց եմ փոխում, ուղղակի խելագարության եզրին եմ: Բոլոր հյուրանոցներում ինձ դիմավորում են միեւնոյն դեմքերը, միեւնոյն ժպիտներով, միեւնոյն ձայնով հարցնում են միեւնոյն բանը.

- Can I help you?

Մի անգամ ես պատասխանեցի այնպես. ուղղակի միջազգայնորեն հայտնի տերմինը փոխարինեցի հայերեն՝ թեկուզ ոչ այնքան բարեհունչ համարժեքով եւ ողջ նախադասությունը արտասանեցի հայերեն:

- Sorry?, - հնչեց ի պատասխան: Հետո ես ասացի, որ սենյակ եմ ուզում եւ դարձա գլոբալիզացված աշխարհի գլոբալիզացված քաղաքացի:

Իհարկե, աշխարհասփյուռ հյուրանոցության մեջ կան նաեւ բացառություններ, քայց դրանք աստղ չունեցող, այսինքն՝ բոմժական հյուրանոցներն են: Այդպիսի մի հյուրանոց տեսա Ռուսաստանի Վլադիվոստոկ, կամ ինչպես «Կարգին հաղորդման» տղերքը կասեին՝ Վլադիվաստովսկ քաղաքում:

Այս հյուրանոցի ալյումինե, տարիների ծանրությունից սեւացած դռան երկու փեղկերից մեկն էր բացվում եւ փակվում էր ժանգոտած զսպանակի ճոինչին ենթարկվելով: Փակոցի բռնակը անուժ կախված էր իր համար նախատեսված անցքի մեջ: Ահագին մեծ վիտրաժ ունեցող այդ դռան ապակե մասից՝ ներսի կողմից, պլաստմասսե խունացած ցուցանակ էր փակցված՝ «Открыто»: Սրա տակ գրված են ընդմիջման ժամերը՝ «Перерыв 13.00-14.00»: Այս դռնից հետո մի նույնանման դուռ կա՝ մշտապես փակ ձախ փեղկով, նույնպիսի ժանգոտ զսպանակով, որի ճոինչը, ի հակառակ «Can I help you»-ի, սեռական բռնության վախ է առաջացնում: Այս մի դռան վրա, սակայն, ցուցանակ չկա:

Ահա այս երկրորդ դռան հետեւում է այն, ինչ քենայիելփյուանոցներում նախասրահ, ֆոյե է կոչվում: Բայց ներս մտնելով՝ մենք ոչ թե ընդարձակ սրահ ենք տեսնում, այլ ձախից աջ ձգվող մի նեղ միջանցք, ձախ կողային պատին մի խունացած ստենդ է՝ Լենինի պենոպլաստե պրոֆիլով, իսկ նրա տակ գրված է պենոպլաստե կարգախոսը. «Պրոլետարներ բոլոր երկրների, միացեք»: Աջ կողմում վերելակն է ու նրանից էլ ավելի աջ՝ վերել տանող աստիճանը: Վերելակից ցուցանակ է կախված «He работает»:

Դիմացը՝ այնտեղ, ուր պետք է լինի քենայիելփյուի կանգնակը, կիսապատ է՝ մետրուկես բարձրությամբ: Սրա վրա բարձրանում է ապակե՝ այլումինով եզերված վանդակապատը: Ապակիները ներկված են սպիտակ հիշեցնող ներկով: Այս ապակե պատի վրա՝ մուտքի հենց դիմացը, մի պատուհանիկ կա բացված՝ սազի կնդի ստանդարտով:

Ախր դուք չգիտեք, թե ինչ է սազի կունդը. դա իջեւանյան մի պատմություն է: Ուրեմն, ամուսինը՝ խեղճուկրակ մի մարդ, գնում է վարսավիրի մոտ: Մազերը կտրում, ետ է գալիս: Կինը հարցնում է, թե նա, այսինքն՝ ամուսինը, որքան է վճարել վարսավիրին: Ամուսինը ասում է, որ 50 կոպեկ է վճարել (դեպքը Սովետի ժամանակ է պատահել): Կնոջը սա խիստ վրդովեցնում է, ու նա գոռգոռում է մարդու վրա, թե իրեն օրը ցերեկով կողոպտում են, իսկ նա գլխի անգամ չի ընկնում: Ահա այս կինը, այսպիսիներին Իջեւանում քյափյուր են ասում, մարդու ձեռքից բռնած՝ գնում է վարսավիրի մոտ՝ ռազբորկա անելու: Վախեցած վարսավիրը, որ այդ պահին մեկ ուրիշ հաճախորդի մազերն է կտրելիս լինում, ճղճղան կնոջը բացատրում է, որ բոլորի մազերն էլ նույն գնով է կտրում, եւ գինն էլ 50 կոպեկ է: Կինը այդ պահին նստած հաճախորդին, ապա ամուսնուն ցույց տալով՝ ասում է.

- Խի՞, էդ եքա կլուխն էլ ա 50 կոպեկ, էս սազի կունդն է՞լ:

Ահա այսպիսի սազի կնդերի չափանիշով էր բացված այն պատուհանիկը՝ մեծ, անթափանց ապակե պատի վրա, Վլադիվոստոկի X հյուրանոցի նախասրահում:

Երբ ներս մտա, ոստիկանական հագուստով, ռետինե մահակը կողքից կախած մի երիտասարդ գլուխը մտցրել էր պատուհանիկից ներս. որեւէ այլ ոք այդտեղ չկար: Իմ ներս մտնելն էլ որեւէ արձագանք չստացավ, եւ ոստիկանական ետ ցցված հետույքը

երբեմն-երբեմն շարժվող միակ բանն էր այդ տարածքում: Իսկ պատուհանիկի ճեղքերից մերթընդմերթ դուրս էր հորդում կանացի անգուսպ ծիծաղ. ոստիկանական հետույքը ցնցվում էր ծիծաղի ռիթմին համապատասխան:

Ես հասկացա, որ պետք է սպասեմ, մինչեւ մտերմիկ զրույցն ավարտվի. դա տեղի ունեցավ մի կես ժամից: Սպիտակ դեմքով, կարմիր ականջներով գլուխը դուրս եկավ պատուհանից ու կռահող, ամեն ինչ կռահող հայացքով նայեց ինձ:

Ես անվրդով մոտեցա, «Извините» ասացի, ինչից հետո ոստիկանը մի քիչ այն կողմ գնաց ու տեղ բացեց պատուհանիկի առաջ: Պատուհանիկից այն կողմ նստած էր 100-120 կիլոգրամ մոտավոր քաշով մի կին: Նա մեծ կրծքերը դրել էր սեղանին, ինչից սեղանը ճկված էր թվում: Կնոջ մազերը հիմքում կտրված էին, կարճ եւ շագանակագույն էին, իսկ գագաթի մասում մազերը երկար էին եւ դեղին: Կինը կապույտ աչքերով ինձ էր նայում եւ ոչինչ չէր ասում, ինչը ե՛ւ շփոթեցնող էր, ե՛ւ հաճելի՝ երկարատեւ քենայիելիյուններից հետո: Ի վերջո ես ասացի, որ սենյակ եմ ուզում:

Կինը ասաց, որ ընդամենը մեկ ազատ սենյակ կա, այսինչ գնով: Ես համաձայնեցի: Բայց մինչ սենյակ ստանալը պետք է լրացնեի բազմաթիվ թղթեր: Հետո ստացա պղնձե մի բանալի: Սենյակ մտնելով՝ հասկացա, որ ոչ ոք ոչնչով չի կարող ինձ օգնել. երկաթե ցանցով մահճակալի անկյունից կախված սավանից ինձ էր նայում եռանկյունի սեւ դրոշմը, որի վրա գրված էր հյուրանոցի անունը:

Բայց դա Վլադիվոստոկում էր, ուր հասնելու համար ես դեռ երկար ճանապարհ պիտի անցնեմ: Իսկ հիմա Էդինբուրգում եմ, հյուրանոցի հանգիստ համարում, եւ հեռախոսը զանգում է՝ լու-լու, լու-լու:

Օգոստոս 18, 2008

31. Ի՞նչ են զգում հայրերը

Զանգողը Վիկտորին էր. ասացի, որ ես ու Ֆրեդը ճաշում ենք միասին եւ իրեն էլ առաջարկում ենք միանալ: Վիկտորը հաճույքով ընդունեց առաջարկը: Երեքով հանդիպեցինք մեր հյուրանոցի նախասրահում: Ես Վիկտորին ներկայացրի Ֆրեդին, Ֆրեդին ներկայացրի Վիկտորին: Վերջինս ցավակցության խոսքեր ասաց, ապա նրանք իրար ամերիկյան տարբերակով մի երկու հարց տվեցին՝ «ուրդու տղա ե՞ս որ» տարբերակով: Գիտեք արդեն, որ Վիկտորը Նյու Յորքից էր, Բայց չեմ ասել, որ Ֆրեդը Նեբրասկա նահանգի տղա էր՝ Լինքոլն քաղաքից: Ես ուշադիր հետեւում էի իմ երկու ամերիկացի բարեկամների զրույցին. արդյո՞ք նրանք ընդհանուր ծանոթներ կգտնեն, ինչպես տեղի է ունենում ցանկացած երկու հայաստանցիների առաջին հանդիպման ընթացքում:

Ինձ հուսախաբություն էր սպասում, քանի որ նրանց ամենաընդհանուր ծանոթը Ջորջ Բուշը դուրս եկավ, որի դեմ նրանք քվեարկել էին ԱՄՆ-ի նախագահական ընտրություններում:

Ֆրեդը առաջարկեց հենց հյուրանոցի ռեստորանում էլ ճաշել. մենք համաձայնվեցինք: Ասաց, որ ինքը կիեւյան կոտլետ է ուզում ուտել. մենք էլ համաձայնվեցինք: Ֆրեդը ասաց՝ կարմիր գինիով. մենք էլի համաձայնվեցինք:

Երբ արդեն նստած էինք սեղանի շուրջ եւ համտեսել էինք գինին, ես Վիկտորին հարցրի, թե ի՞նչ լուր ունի իր փոքրիկից: Այս հարցը տալիս երեւի պետք է հիշեի Ֆրեդի հետ տեղի ունեցածը, այն, թե ինչու է նա հիմա Էդինբուրգում: Բայց մի տեսակ մոռացել էի: Վիկտորը ոգեւորված սկսեց պատմել, որ մի շաբաթից տանը կլինի ու կսիրի, անսահման կսիրի իր որդուն: Ես երկար ժամանակ չէի էլ նկատել, որ Ֆրեդը մտքերի մեջ է ընկել: Երբ նկատեցի, որոշեցի փոխել խոսակցության թեման, Բայց

Ֆրեդը թույլ չտվեց.

- Ինչպիսի՞ն է հայր լինելու զգացողությունը, - անսպասելի հարցրեց նա ու շարունակեց, - մենակ թե գրքերում կարդացած բաներ չասեք:

Ես ու Վիկտորը իրար նայեցինք: Այ քեզ հարց: Հարց, որ տալիս է իր իսկ բնորոշմամբ՝ հայր չդարձած, բայց արդեն իսկ որդեկորույս մարդը, հարց. որին անհրաժեշտ է պատասխանել:

Որոշ անորոշությունից հետո Վիկտորի աչքերում կոնկրետություն զգացի, նա ասես գտել էր այդքան անսպասելի հնչած հարցի պատասխանը.

- Հայր լինել, նշանակում է մեղավոր զգալ, սարսափելի մեղավոր զգալ երեխայիդ առաջ,
- իր միտքը բարձրաձայնեց նա:

Մի պահ լռություն տիրեց. Վիկտորը ինքն էլ սկսեց մտածել իր ասածի շուրջ:

- Մեղավոր զգա՞լ, թե՞ մեղավոր լինել, - փորձեց ճշգրտել Ֆրեդը:

- Մի՞թե հնարավոր է մեկն առանց մյուսի, - Վիկտորի փոխարեն պատասխանեցի ես ու շարունակեցի, - հնարավոր չէ մեղավոր չլինել:

- Բայց հնարավոր է մեղավոր չզգալ, - նկատեց Ֆրեդը:

- Դու արդեն խոսում ես անմեղսունակի մասին. միայն անմեղսունակը կարող է իրեն մեղավոր չզգալ: Բայց անմեղսունակը, իսկապես, նաեւ մեղավոր էլ չէ, որովհետեւ նա ի վիճակի չէ իրեն մեղավոր զգալ, - պարզաբանեցի ես:

Ֆրեդը ընդունեց իմ ասածը: Վիկտորը, որ այս ընթացքում լուռ լսում էր, պայծառ դեմքով շարունակեց իր նախնական միտքը.

- Բայց ես հանճարեղ ձեւակերպեցի. երբ մարդ նայում է որեւէ ուրիշ երեխայի, դա սովորական ուրախ զգացողություն է: Երբ սեփական երեխայիդ ես նայում, անկախ նրանից՝ ուրախ ես, թե տխուր, սիրտդ պարտադիր ճմլվում է, դու քեզ մի տեսակ մեղավոր ես զգում...

- Ինչի՞ համար, - հարցրեց Ֆրեդը:

- Ամեն ինչի, հենց թեկուզ նրա համար, որ չես կարողանում նրան սիրել այնքան, որքան սիրում ես. սա է հայրական զգացումը՝ մեղքի զգացում եւ այդ մեղքը քավելու հուսահատ ջանքեր. սա էլ քեզ հայրական սեր: Ու երբեմն այդ սերը վատ է վերջանում:

- Ի՞նչ նկատի ունես, - հարցրի ես Վիկտորին: Նա զարմացավ.

- Դու չեի՞ր նախօրեին պատմում զավակ-կլոնների, ծնող-բռնակալների մասին: Ես էլ ասացի, որ դրա հակառակ դրսևորումն էլ կա հենց թեկուզ մեզ մոտ՝ USA-ում. թմրամոլության ու սանձարձակության մեջ կորչող ջահելների մի հսկայական շերտ: Քո կարծիքով, դրա տակ ծնողական, ավելի կոնկրետ՝ հայրական զգացումների հանգո՞ւյց չի թաքնված: Եվ գիտե՞ս պրոբլեմը որն է. երբեք չգիտես՝ օգո՞ւտ ես տալիս երեխայիդ, թե՞ վնաս: Չգիտես՝ պատիժը ճի՞շտ որոշում է, թե՞ սխալ, որովհետեւ մի երեխայի դեպքում դա կարող է ճիշտ դուրս գալ, մյուսի դեպքում՝ սխալ: Բայց ամենասարսափելին այն է, որ դու երբեք էլ չես իմանա՝ ճի՞շտ ես դաստիարակել երեխայիդ, թե՞ սխալ:

- Այդ ինչպե՞ս, - զարմացա ես, - մի՞թե չես կարող տեսնել՝ օրինավո՞ր մարդ է երեխադ, թե՞ ոչ:

- Ասենք թե օրինավոր մարդ է, դա քեզ համոզում է, որ դու նրան ճի՞շտ ես դաստիարակել: Իսկ չե՞ս մտածում, որ դու նրա մեջ սպանել ես, ասենք, նկարչի կամ գրողի կամ էլ երաժիշտի հանճարը. կարո՞ղ ես համոզված լինել, որ այդպես չէ: Ստիպելով նրան ջութակ նվագել՝ գուցե դու նրան զրկում ես նկարչի իր կոչումից, կամ չստիպելով ջութակ նվագել՝ չես օգնում, որ նա գտնի ջութակահարի իր կոչումը: Չես կարող ասել. տարակույսները միշտ կտանջեն քեզ, ու դու միշտ քեզ մեղավոր կզգաս: Կամ գուցե հանճարեղ նկարներ ստեղծելու համար նրան հերոի՞ն է հարկավոր: Իսկ դու ուզո՞ւմ ես, որ քո երեխան հանճարեղ նկարիչ լինի: Կամ դու ո՞վ ես, որ դա ցանկանաս կամ չցանկանաս. այս հարցերի հորձանուտում, ուզես թե չուզես, դու քեզ մեղավոր կզգաս:

Ֆրեդը շարունակում էր մտքերի մեջ լինել.

- Ուրեմն ասում եք՝ հայր լինելու զգացողությունը երեխայիդ առաջ մեղավոր լինելու զգացողությունն է. եթե այդպես է, ես էլ կարող եմ ինձ հայր համարել, - դառնացած ասաց նա:

- Գիտե՞ք ինչ, ինձ թվում է՝ այդ բանաձևերը բացատրում է այլ հարաբերություններ եւս, այսինքն՝ այլ դեպքերի էլ է բնորոշ: Ասենք, ի՞նչ է նշանակում որդի լինել. նշանակում է մեղավոր զգալ ծնողներիդ առաջ, եղբայր՝ մեղավոր զգալ եղբորդ կամ քրոջդ առաջ, ամուսին՝ մեղավոր զգալ կնոջդ առաջ: Եվ ի վերջո, ի՞նչ է նշանակում լինել մարդ. մեղավոր լինել Աստծո առաջ: Կյանքն էլ այդ մեղավորության զգացումը հաղթահարելու, ապաշխարելու հուսահատ փորձ է. եւ մարդիկ իրենց առաջին մեղքը քավելու մղումով երբեմն ավելի մեծ մեղքեր են ստիպված լինում գործել, - ընդհանրացրի ես:

Վիկտորը ակնհայտորեն համաձայնվեց ինձ հետ.

- Այո, մեղավորության զգացումից զերծ են միայն կովերը, - ասաց նա:

Ֆրեդը շարունակում էր պահպանել իր մտքի ուղղությունը.

- Մի ժամանակ մարդը 800 տարի էր ապրում: Հետո, ավելի ճիշտ՝ հիմա, կյանքի միջին տևողությունը 60-70 տարի է:

Կգա մի ժամանակ, երբ մարդիկ մեռած կծնվեն. ինձ համար այդ ժամանակը եկել է, - էլի հառաչելով՝ ասաց նա:

Ես ուզում էի մխիթարանքի խոսքեր ասել, բայց չէի գտնում:

- Ֆրեդ, դու Նոր կտակարան ունե՞ս, - որոշ դադարից հետո ի վերջո հարցրի ես:

- Հիմա՞. ոչ, չունեմ:

- Եկեք մի գրախանութ կամ եկեղեցի գնանք. ես ուզում եմ երեքիս համար էլ Նոր կտակարան գնել:

Մենք վեր կացանք. ճաշի համար վճարեցինք գերմանական ձեռով:

32. Խոնավ է Էդինբուրգը

Նոր կտակարանի մեր փնտրտուքը երկար չտևեց. ծեր գրավաճառը ուրախությամբ եւ հանդիսավորությամբ մեզ տվեց մի-մի գրպանի Կտակարան: Նա ափսոսանքով էր ասում, որ հիմա երիտասարդությունը քիչ է կարդում, իսկ Աստվածաշունչ կամ Նոր կտակարան՝ առավել եւս: Վիկտորը խոստովանեց, որ վերջին անգամ այս գիրքը ձեռքն է վերցրել 10 կամ 15 տարի առաջ, բայց մինչեւ վերջ չի էլ կարդացել:

Մինչ մենք կանգնած էինք գրախանութում եւ փնտրեցի-գտա ու բարձրաձայն կարդացի. «Երանի՜ նրանց, որ քաղցած են այժմ, որովհետեւ պիտի հազենան»:
Վիկտորը վիզը ձգեց, նայեց, թե որ էջից եմ կարդում, բացեց այդ էջը, նայեց, թերթեց, թերթեց ու էլի բարձրաձայն կարդաց. «Եթե մանանեխի հատիկի չափ հավատ ունենաք եւ այս թթենուն ասեք՝ արմատախիլ եղիր եւ տնկվիր ծովի մեջ, նա իսկ կհնազանդվի ձեզ»:

- Տղերք, գիտե՞ք, որ սերիական մարդասպաններն էլ են սիրում մեջբերումներ անել Աստվածաշնչից, - հեզնական հարցրեց Ֆրեդը:

- Աստված ոչ ոքի չի արգելում իրեն աղոթել եւ յուրաքանչյուր ոք միշտ էլ ապաշխարելու հնարավորություն ունի, - Ֆրեդին ի պատասխան ասաց ծեր գրավաճառը:

- Իհարկե, դուք ճիշտ եք կոլեգա, - գրավաճառին պատասխանեց Ֆրեդը եւ դուրս եկավ:

Ես վճարեցի գրքերի համար ու մենք հետեւեցինք նրան. շուտով հայտնվեցինք մի մեծ հրապարակում, որ եզերվում էր հինավուրց, մամռակալած պատեր ունեցող, աշտարակավոր շենքերով, որոնց երկայնքով սրճարաններ էին շարված: Մենք տեղ զբաղեցրինք դրանցից մեկում եւ սուրճ պատվիրեցինք: Վիկտորը ինձ առաջարկեց մակագրություն թողնել իր Նոր կտակարանի վրա առ այն, որ ես այսինչ թվի այսինչ օրը այդ գիրքը նվիրեցի իրեն: Ես հրաժարվեցի. հո չէի կարող կեղծ անունով ստորագրել Սուրբ գրքի վրա: Իսկ Վիկտորի առաջ բացահայտվելը իսկական թիթիզություն կլիներ՝ «գաղտնի, ի լուր աշխարհի» սկզբունքի անպատեհ իրագործում:

- Ե՞րբ ես Փարիզ մեկնում, - հարցրեց ինձ Ֆրեդը:

- Չգիտեմ: Գուցե վաղը, գուցե մյուս օրը, - պատասխանեցի ես:

- Դեմ չե՞ս լինի, եթե քեզ ուղեկցեմ:

- Իհարկե ոչ, - ուրախացած ասացի ես:

- Ուրեմն, եկ վաղը գիշեր մեկնենք, - առաջարկեց Ֆրեդը եւ պատճառաբանեց, - խոնավ է Էդինբուրգը:

- Պայմանավորվեցինք, - ասացի ես ու դիմեցի Վիկտորին, - գալի՞ս ես մեզ հետ:

- Չէ, պարոնայք. կներեք, բայց ես՝ New York, New York, - Սենատրայի նման երգեց նա:

Փարիզ գալու Ֆրեդի որոշումը ինձ համար շատ հաճելի էր: Մենք ահագին մտերմացել էինք եւ համատեղ ճանապարհորդությունը խոստանում էր առնվազն ձանձրալի չլինել: Նա իր վրա վերցրեց ինքնաթիռի տոմսեր եւ հյուրանոց պատվիրելու գործը: Որոշեցինք հաջորդ օրը ծաղիկներ դնել Կետրինի գերեզմանին, ապա այցելել նրա ծնողներին:

Էդինբուրգից Փարիզ ինքնաթիռները թռչում են մի քանի ժամը մեկ, այնպես որ տոմս գնելը առանձնապես դժվար չէր: Ավելին, թռիչքից մի քանի ժամ առաջ կարելի էր ինտերնետով տոմս գնել՝ ուղղակի ծիծաղելի գներով, մանավանդ եթե խոսքը գիշերային թռիչքի մասին է: Ֆրեդը այս գործից զուլիս հանում էր. ասաց, որ եթե բախտներս բերի, կարելի է տոմս գնել ասենք՝ հինգ եվրոյով: Առաջ անցնելով ասեմ, որ նա 30 եվրոյով տոմս պատվիրեց՝ գիշերը ժամը 03.45-ին նախատեսված թռիչքի համար: Բայց դա տեղի ունեցավ թռիչքից հինգ ժամ առաջ, երբ մենք վերադարձել էինք Կետրինենց տնից:

Սկզբից մենք գնացինք գերեզմանատուն. Ֆրեդը վարդերի մի մեծ փունջ դրեց Կետրինի շիրիմին: Մենք լուռ կանգնած էինք գերեզմանի առաջ, ու Ֆրեդը ասաց.

- Գիտե՞ս, հավատս չի գալիս, որ սա իրականությունն է?

Ես ոչինչ չասացի, բայց իմ հավատն էլ չէր գալիս, որ սա իրականություն է. որ ես՝ հեռու իմ հայրենիքից, իմ ընտանիքից, իմ ընկերներից, իմ պայքարից՝ մի անձանոթի հետ հարգանքի տուրք եմ մատուցում մի ուրիշ՝ օտար ու անձանոթ մարդու հիշատակին:

Կետրինի ծնողները մեզ ընդունեցին սիրալիր եւ քաղաքավարի: Ալանը տուն եկավ մեզնից հետո եւ իմանալով, որ մեկնում ենք Փարիզ՝ խոստացավ Քվենտինին զանգել, ինձ օգնելու հորդորներով: Ես շնորհակալություն հայտնեցի նրան: Մենք ճաշեցինք Կետրինենց տանը, հրաժեշտ տվինք նրանց ընտանիքին, վերադարձանք իմ հյուրանոց: Նախասրահում հանդիպեցինք Վիկտորին. նա ասաց, որ մեզ էր սպասում՝ հրաժեշտ տալու համար: Մենք մի քիչ նստեցինք, թեյ խմեցինք, հետո Ֆրեդը ասաց, թե գնում է ինտերնետով տոմս կայքնելու: Ես էլ ինտերնետում մի քիչ քչփորելու ցանկություն հայտնեցի: Վիկտորը մեզ բարի ճանապարհ մաղթեց, մենք էլ իրեն:

Տոմս կայքնելու համար Ֆրեդից մեկ ժամ պահանջվեց: Եթե մի քիչ էլ համբերեինք, հնարավոր է ավելի էժան գնեինք նույն տոմսը, բայց այդ գինն էլ մեզ ձեռնտու էր:

Տոմսի հարցը լուծելուց հետո Ֆրեդը գնաց իր հյուրանոց, ես էլ բարձրացա իմ սենյակ: Ֆրեդի հյուրանոցը օդանավակայանի ճանապարհին էր եւ որոշեցինք, որ ես տաքսի վերցնեմ ու ժամը երկուսին մոտենամ իրեն: Այդպես էլ արեցի:

Օդանավակայանում բարեհաջող անցանք անձնագրային ստուգումը, մնացած ստուգումները ու բարձրացանք ինքնաթիռ: Շուրջ մեկ ժամից մեր օդանավը վայրէջք կատարեց Փարիզի Շառլ դը Գոլի անվան օդանավակայանում:

Էլ ու՞մ անունով պետք է կոչվեր Փարիզի օդանավակայանը, եթե ոչ Շառլ դը Գոլի: Եթե չլիներ դը Գոլը՝ Փարիզի օդանավակայանը որեւէ մեկի անունով չպիտի կոչվեր, այնպես, ինչպես Վիեննայի կամ Էդինբուրգի օդանավակայանները որեւէ մեկի անունով չեն կոչվում:

Մենք տաքսի վերցրեցինք, եւ մեկնեցինք Ֆրեդի պատվիրած հյուրանոցը, որ գտնվում է Փարիզի կենտրոնական մասերում, անաղմուկ մի փողոցի վրա: Ներս մտանք ու մոտեցանք գործավարի կանգնակին:

- Can I help you?, - մեր «bonjour»-ին պատասխանեց մի թմբլիկ, բացարձակ անմեղ կապույտ աչքերով մի աղջիկ:

33. Շառլն ու Վինսթոնը

Ի՞նչ տեսարան է բացվում փարիզյան հյուրանոցի իմ սենյակի միակ պատուհանից. շատ պարզ տեսարան է՝ դիմացի շենքը, որ հեռու է ընդամենը 6-7 մետր: Այս երկու շենքերի արանքով նեղ փողոց է անցնում՝ նեղ մայթերով: Դեպի մայթ են բացվում զանազան խանութների, ռեստորանների դռներ: Բայց այս մայթերով, փողոցով ո՛չ կարգին մարդ է անցնում, ո՛չ կարգին մեքենա. ամայություն է այստեղ: Թերթերի մեջ փաթաթված, մայթի վրա անվրդով պառկած անտուն ծերուկի քունն էլ խանգարող չկա. ո՞ւմ համար են այս խանութները, ռեստորանները. «Մշտական հաճախորդների», - բացատրում է բեռնակիր Քերիմը՝ ազգությամբ քուրդ: Նախաճաշից հետո իմ ու Ֆրեդի առաջին գործը պետք է լիներ զբոսանքը. որոշել էինք քայլել՝ որքան կարող ենք: Եթե եղել ես եվրոպական տարբեր քաղաքներում, ապա Փարիզում դժվար չէ հասկանալ, թե ինչու են այն կոչում Եվրոպայի, ոմանք էլ՝ աշխարհի մայրաքաղաք: Բոլոր լավագույն քաղաքների բոլոր լավագույն գծերը, տպավորությունները կենտրոնացած են Փարիզում: Դժվար է ասել՝ Ֆրանսիացիք այդ լավագույնը արտահանե՞լ են, թե՞ ներմուծել: Թերեւս երկուսը միաժամանակ. հաճախ նույնիսկ կողոպտել են:

Սրանց Լուվրը լցված է հին հունական, հին եգիպտական, զանազան այլ ազգերի մշակութային գանձերով, բայց ոչ ոք Ֆրանսիային չի մեղադրում այդ գողոնը սեփականելու մեջ: Փարիզի կենտրոնում էլ ցից են արել Եգիպտոսից թոցրած չգիտեմ քանիհազարամյա գրանիտե սյուներ, ու այդ ցցով հրապարակի անունն էլ դրել են «Համաձայնություն»: Ասել է թե՛ երկխոսություն: Ասել է թե՛ դուք համաձայնվեք, որ մեզ կարելի է ձեզ կողոպտել, բայց դուք չհամարձակվեք, որովհետեւ պատասխանատու եք Քրեական օրենսգրքի առաջ: Կարծում եմ՝ ընթերցողը կռահում է, թե այս առնչությամբ ինչ կասեր Մարկոն:

Անկեղծ ասած, ես շատ էի ուզում, որ Փարիզը ինձ դուր չգա: Ամենեւին օրիգինալ ու մխիթարիչ չի լինի, եթե այն, ինչ դուր է գալիս բոլորին, դուր գա նաեւ քեզ: Բայց, համոթ ինձ, Փարիզը ինձ շատ սիրելի դարձավ, իսկ Ֆրեդը Փարիզի մեծ երկրպագու էր դեռ էն զլխից:

Քայլում ենք, ուրեմն, Փարիզի փողոցներով ու մեկ էլ տեսնեմ՝ ծանոթ դեմք է երևում.

- Ֆրեդ, սա մեր Վինսթոնն ա, - ասում եմ:

- Ի՞նչ Վինսթոն...

- Չերչիլը, այ ախպեր:

Իրոք, Ուինսթոն Չերչիլի արձանն է. ֆրանսիացիք, իհարկե, նրան հարգանքի տուրք են մատուցել, բայց նաեւ ծածուկ ասել են իրենց ասելիքը: Չերչիլին դրել են ցածր, հազիվ մեկ մետրանոց պատվանդանի վրա ու արձանն էլ տեղադրել են մի այնպիսի տեղում, որ եթե մոտակա թփերը «պատահաբար» մի տարի չէտեն, Ուինսթոնը կհայտնվի թավուտի ետեւում, եւ նրա գոյությունը մոռացության կմատնվի:

Շառլ դը Գոլը, որի բարձրադիր, սեզ արձանը տեղադրված է ոչ այնքան հեռու, կարծում եմ՝ գոհ է իրերի այս դրությունից. ի բնե մի քիչ կուչ եկած Չերչիլը այս արձանում ավելի է կուչ եկել, ձեռնափայտով է: Իսկ Շառլը, դե՛ դը Գոլը, քայլում է՝ առանց այն էլ բարձր զուլիսը մի քիչ էլ ետ գցած...

Վա՛յ, Ֆրանսիա, ի՞նչ էիր լինելու դու հիմա, եթե չլինեիր այս արտասովոր բոյով մարդը. եւ ինչպե՞ս նա կարողացավ իր ուզածը ստանալ, ավելի ճիշտ՝ խլել այն մարդկանց ձեռքերից, ովքեր իրեն արհամարհանքով «հարսնացու» էին կոչում:

Եվ ինչպե՞ս կարողացավ այս տարօրինակ մարդը՝ Շառլը, դե՛ դը Գոլը, գոյություն չունեցող պետությունը խցկել պատերազմում հաղթած գերտերությունների շարքը, նրան դարձնել ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդի մշտական անդամ եւ Գերմանիայում ստանալ ֆրանսիական օկուպացիոն գոտի (մեղա, մեղա): Այդ պատերազմում մինչեւ դը Գոլը ֆրանսիացիք մեծ հաշվով ոչինչ չէին արել, բացի արանքը ճղելը եւ իրենց

մայրաքաղաքը սկուտեղի վրա Հիտլերին հանձնելը: Ու հիմա նրանք հաղթողների մեջ են:

Միամիտ հայ գյուղացին կասեր՝ տերդ մեռնի, դիվանագիտություն...

Իսկ Ֆունտը կասեր՝ դը Գոլը. այ նա գլուխ էր: Գլուխ եւ ոչ թե հաստ մուսկուլներ:

Բայց ինչպե՞ս կարողացավ նա անել այդ ամենը, ինչի՞ շնորհիվ: Իհարկե, Ֆրանսիան պետական լուրջ ավանդույթներով երկիր է, երբեմնի կայսրություն: Բայց այդ կայսրության ղեկավարները եւ գեներալները չհապաղեցին չոքել Հիտլերի առաջ:

Դը Գոլը, որի համար անգամ գեներալական կոչումն էին խնայել եւ այն նրան շարտեցին Ֆրանսիայի կործանման նախաշեմին միայն, չհետեւեց նրանց օրինակին՝ առաջին հերթին այն պատճառով, որ համոզված էր՝ ինքը առաքելություն ունի, որ ինքը ընտրված է Աստծո կողմից Ֆրանսիան փրկելու, այն բարձրացնելու համար: Հենց առաքելության զգացումն էր նրան ուժ տալիս, ոտքի վրա պահում ամենածանր, ամենահուսահատ րոպեներին:

Ֆրանսիան փրկելու իր առաքելությունը նա զգում էր շատ ու շատ առաջ էլ, երբ թվում էր՝ այդ երկիրը փրկության կարիք չունի, երբ թվում էր՝ ամեն ինչ ընթանում է դեպի հավիտենական խաղաղություն:

Եվ նա փրկեց Ֆրանսիան, ընդ որում՝ երկու անգամ...

Իսկ ովքե՞ր են հիմա ղեկավարում Ֆրանսիան, ովքե՞ր են ղեկավարում Եվրոպան: Ուշադիր նայեք նրանց դեմքերին, ուսումնասիրեք նրանց դեմքերի արտահայտությունը. իսկապես ծաղրանկարային պերսոնաժներ: Նրանք ամեն օր աշխատանքի են գնում կենցաղային տեխնիկա վաճառող մենեջերների նման. դուք նրանց աչքերի մեջ տեսնո՞ւմ եք առաքելության զգացողություն:

Դե, հիմա պատկերացրեք՝ Շառլ դը Գոլ, Ուինսթոն Չերչիլ, Ֆրանսուա Միտերան, Մարգարետ Թետչեր, Հելմուտ Բոլ, Վացլավ Հավել, Լեխ Վալենսա, Ալեքսանդր Կվասնեսկի...

Եվ՝ Նիկոլա Սարկոզի, Ժակ Շիրակ, Կաչինսկի ախպերություն, Գերհարդ Շրյոդեր՝
զազավիկ տղա, Գորդոն Բրաուն՝ ունքերին, ունքերին: Բանը, ապերը՝ Միլվիո
Բեռլուսկոնի: Դե, ի՞նչ ասես Անգելա Մերկելին՝ դժբախտ աղջիկ ա, էլի: Բա
Սապատերոն, Սապատերոն. ապեր, դու կարող ա՞ միասր Բինի հորոխպոր տղեն ես:

Եվ սրանց նոր հարեւանները՝ Ռոբն ու Մերժը...

Ֆրեդը մի խանութ տեսավ՝ տղամարդկանց հագուստի: Մտանք: Մի քիչ նայեցինք ու
մեկ էլ մի տղա մոտեցավ.

- Bonjour, can I help you?

34. Ծեծկոտուք Միլանում

Ֆրեդը հետաքրքիր անձնավորություն էր: Նա զբաղվում էր հին գրքերի
առքուվաճառքով. բոլոր այն գրքերը, որ տպագրվել են 1950 թվականից առաջ, գտնվում
էին նրա հետաքրքրության ոլորտում: Հենց այսպիսի արժեքավոր գրքերի փնտրտուքն
էր նրան հասցրել Եվրոպա, իհարկե՝ ոչ առաջին անգամ: Ֆրեդին պատկանող
ընկերությունը գտնվում էր ԱՄՆ-ում, գործում էր հիմնականում ինտերնետային
աճուրդների ոլորտում եւ լավ եկամուտներ էր բերում նրան: Ընկերության
կառավարումը նա վստահել էր ուրիշներին, իսկ ինքը նախընտրում էր շրջել
աշխարհով մեկ եւ հնաոճ գրքեր ձեռքբերել: Վերջին երկու ամսվա ընթացքում նա
ընդհանրապես գործերով չէր զբաղվել՝ ընթերցողին արդեն հայտնի
իրադարձությունների պատճառով:

Ասել եմ արդեն, որ Ֆրեդը Կետրինին հանդիպել էր Իտալիայում: Ավելի կոնկրետ՝ դա
տեղի էր ունեցել Միլանում, որտեղ այն բարեգործական կազմակերպությունը, որի
ներկայացուցիչն էր եղել Կետրինը, տարբեր ձեւերով դրամահավաք էր
իրականացնելիս եղել հոգուտ Դարֆուրի սովյալ երեխաների: Ֆրեդն ու Կետրինը
հանդիպել էին այդպիսի նպատակով կազմակերպված մի աճուրդի ժամանակ:

Եվ ահա, Կետրինի հղիության ութերորդ ամսում, Ֆրեդը մի բար-սրճարանում
ծեծկոտուքի մեջ էր ընկել իտալացիների հետ: Ու քանի որ ժամանակին բռնցքամարտ

էր պարապել, կոտրել էր հակառակորդներից երկուսի քիթը: Հաջորդ օրը ծանոթները նրան տեղյակ էին պահել, որ իտալացի ոստիկանները մտադիր են իրեն ձերբակալել:

Այս լուրն առնելով Ֆրեդը որոշել էր հեռանալ Իտալիայից.

- Եթե ինձ ձերբակալեին, Կետրինը անօգնական վիճակում կհայտնվեր, - ասում էր նա:

Շարունակությունն ընթերցողը արդեն գիտի, բայց ամենահետաքրքիրն այն է, որ Ֆրեդի ծեծկոտուքի եւ Իտալիայից հեռանալու մեջ էլ քաղաքական ենթատեքստ կար.

- Դու երեւի լսել ես այն պատմության մասին, որ ամերիկացի մի զինվոր Իրաքում սպանել է Իտալիայի հատուկ ծառայությունների մի աշխատակցի: Դա մեկուկես տարի առաջ է եղել, բայց այդ թեման Իտալիայում ժամանակ առ ժամանակ հայտնվում է թերթերի առաջին էջերում. իտալացիք ԱՄՆ-ից պահանջում են հանձնել այդ զինվորին, որպեսզի նրան դատեն Իտալիայի օրենքներով: Մերոնք էլ ասում են, որ նախ իրենք չեն հանձնի իրենց զինվորին եւ հետո էլ՝ նա ոչ մի հանցանք չի գործել, որովհետեւ նրա գործողությունները իրավաչափ են եղել, - բացատրում էր Ֆրեդը եւ շարունակում պատմել իր պատմությունը, - այդ օրը թերթերն ու TV-ները դարձյալ անդրադարձել էին այդ թեմային, ու բարում մի քանի ջահելներ սկսեցին ինձ կպնել ու չափերն անցան: Իսկ կարաբիներները, իմ ծանոթների ասելով, ուրախացել էին իմանալով, որ ամերիկացին հարվածել է իտալացիների եւ նրանց վնասվածքներ հասցրել: Էս ի՞նչ է կատարվում. բոլորը զգվում են ամերիկացիներից:

- Չեմ կարող հերքել, - ի պատասխան ասացի ես:

- Դու է՞լ ես զգվում, - հարցրեց Ֆրեդը:

- Դե, ոչ թե ամերիկացիներից, այլ նրանց քաղաքականության խաղիկներից. բայց կոնկրետ ես՝ նույն վերաբերմունքն ունեմ նաեւ եվրոպացիների, ռուսների, պարսիկների նկատմամբ: Բայց, եթե ավելի անկեղծ ասեմ, այս ամենը պարզ-եմոցիոնալ արձագանք է եւ ես գիտակցում եմ, որ պրոբլեմը ոչ այնքան ԱՄՆ-ում, Եվրոպայում, Ռուսաստանում կամ Իրանում է, այլ մեր մեջ, այսինքն՝ Հայաստանում:

- Բայց Բուշը Ամերիկյան իսկապես դարձրեց ծաղրուծանակի առարկա, - նկատեց Ֆրեդը:

- Ինձ ԱՄՆ-ի իմիջը քիչ է հուզում. ես մտածում եմ ասենք՝ Սերբիայի, Իրաքի եւ աղետի առաջ կանգնած մյուս երկրների մասին: Ովքեր են մեղավոր այդ երկրների վիճակի համար. առաջին հերթին հենց այդ երկրների քաղաքացիներն ու քաղաքական գործիչները, որոնք առաջնորդվել են՝ «միայն կաղին ունենամ, ուտեմ, փքվեմ գիրանամ» սկզբունքով, - սկզբունքը ես արտաբերեցի հայերեն:

- Դա ի՞նչ է նշանակում, - հարցրեց Ֆրեդը:

- Մի տող է ուտանավորից, որ պատմում է անխելք խոզի մասին, - ասացի ես ու բացատրեցի դրա իմաստը:

- Ուրեմն՝ մենք էլ ենք պատասխանատու Բուշի արածների համար, - հարցրեց Ֆրեդը:

- Բա իհարկե, պտասխանատու եք:

- Ուրեմն մեր նկատմամբ տաժած զգվանքը լրիվ անարդար չէ:

- Էդպես է ստացվում:

Մենք հենվել էինք Սենան եզերող բազրիքին, ու անցորդներին էինք նայում.

- Ֆրեդ, զգու՞մ ես, ոչ մի գեր մարդ չկա. բոլորը հիանալի կազմվածք ունեն:

- Ինչ-ինչ, բայց սնվելու ձեւը ֆրանսիացիները գիտեն, - ասաց Ֆրեդը, - չգնա՞նք որեւէ տեղ սնվենք:

- Գնանք: Քայլենք, մինչեւ մեր ուզած մի ռեստորան գտնենք:

- Փարիզում ռեստորանից ու սրճարանից շատ ոչինչ չկա ու միշտ էլ կարելի է նորմալ ճաշել, ցանկացած ժամի:

- Իսկ ինչ է, ռեստորաններ կան, որ ժամո՞վ են աշխատում:

- Իսպնիայում, օրինակ, սիեստայի ժամին չհասար՝ կմնաս բուտերբրոդների հույսին. սիեստայից հետո խոհարարները գնում են քնելու:

- Իսկ ե՞րբ է սիեստայի ժամը:

- Կարծեմ՝ երկուսից չորսը. լավ չեմ հիշում:

- Ֆրեդ, Քվենտինին չզանգե՞նք:

- Զանգենք:

- Խնդրում եմ՝ դու զանգես:

- Զանգեմ, բայց ե՞րբ:

- Երբ ուզում ես:

- Ուրեմն՝ ճաշից հետո:

- Ok:

- Լսիր, իտալացիք քեզ չեն հետախուզու՞մ:

- Դժվար, էդքան չեն լկտիացել, որ աշխարհով մեկ ԱՄՆ-ի քաղաքացու փնտրեն, երկու կոտրած քթի պատճառով:

35. Պուպուլիկով տիկինը

Ճաշից հետո հենց ռեստորանից Ֆրեդը զանգեց Քվենտինին: Վերջինս ասել էր, թե մեզ հետ կարող է հանդիպել միայն հաջորդ օրը երեկոյան: Նրանք պայմանավորվել էին Մադելեն տաճարի մոտ գտնվող ինչ-որ սրճարանում: Ռեստորանից դուրս գալով՝ մենք մի քիչ էլ քայլեցինք, բայց շուտով զգացինք, որ ահագին հոգնած ենք, ու որոշեցինք վերադառնալ հյուրանոց: Ես արդեն լոզանք էի ընդունել ու պառկած հեռուստացույց էի նայում, երբ Ֆրեդը զանգեց.

- Լսիր, վաղը չգնա՞նք Լուվր:

- Գնացինք:

- Այսօր երեկոյան հանգստանում ենք:

- Այո, ոտքերս նվվում են. արի երկու ժամից ներքելը թեյ խմենք ու այսօր դրանով ավարտենք, - առաջարկեցի ես:

Ֆրեդը համաձայնվեց, այդպես էլ արեցինք: Հաջորդ առավոտյան՝ նախաճաշից հետո, տաքսիով հասանք Լուվր: Տոմս գնելու համար ահագին հերթ կանգնեցինք. Ֆրեդը առաջարկեց երկու այցելության տոմս գնել, որովհետեւ մի օրում շատ բան չենք հասցնի նայել եւ գուցե մի անգամ էլ այցելենք: Ես դեմ չէի:

Շուտով մենք հայտնվեցինք անտիկ հունական քանդակի սրահում. մարդու հավատ չի գալիս, որ հին աշխարհում կարող է քարը մշակելու այդպիսի տեխնոլոգիա լինել:

Մեկ էլ տեսնեմ՝ Ֆրեդը ուսումնասիրում է մի կատարյալ գեղեցկուհու. քանդակի՝ նկատի ունեմ, անտիկ հունական քանդակի: Այդ մերկ գեղեցկուհին պառկել էր մեջքով դեպի ինձ: Կողքի էր պառկած, բայց մի քիչ էլ թեքված էր փորի վրա, ոտքերն էլ կիսածալ արած: Մոտեցա. ուղղակի հիանալի էր. նրա մարմնի ուրվագծերը զգլխիչ էին ու կատարյալ, հետույքը՝ կլորիկ ու գրգռիչ, ոտքերը՝ նրբին, մազերը՝ արձակ: Երբ մոտեցա, երեսաց նաեւ նրա կուրծքը՝ կատարյալ չափերի, պտուկը ցից էր ու առաձգական: Արձանը կարծես ասում էր՝ վերցրու ինձ.

- Ինչ նանար է, չէ՞, - ասացի Ֆրեդին: Վերջինս դիմացից էր նայում նանարին, եւ երբ սկսեցի նրան գովել, Ֆրեդի դեմքին նենգ ժպիտ հայտնվեց: Նա մատով ինձ իր մոտ կանչեց՝ նենգ ժպիտը ավելի ընդգծելով: Առանց կռահելու, թե ինչումն է բանը, շրջանցեցի գեղեցկուհուն ու կանգնեցի Ֆրեդի կողքին. ես տեսա այն, ինչ ամենեւին չէի սպասում տեսնել: Նանարը՝ այդ գեղեցկուհին, պուպուլիկ ուներ, սովորական առնանդամ, իսկ պատվանդանին մակագրություն էր փակցված՝ «Հերմոֆրոդիտ»:
Ֆրեդը չկարողացավ իրեն զսպել եւ սկսեց ցածրիկ քրքջալ: Ես կատարյալ խուճապի մեջ էի. դե, լավ, խոստովանեմ. «Ինչ նանար է, չէ՞» ասելով՝ ես նաեւ ճլրպացրել էի հերմոֆրոդիտի կլորիկ տուտուզիկին:

Ֆրեդը սեւ Լուվր բերեց գլխիս. ասենք, մենք կանգնած ենք Տիցիանի կտավի առաջ. մեկ էլ ձեռքով ձլրպացնելու շարժում էր անում ու ասում՝ «Ինչ նանար է, չէ՞», ու սկսում էր կամացուկ քրքջալ: Ես ծիծաղում էի նրա հետ ու չէի նեղանում. առաջին անգամ էի նրան ուրախ տեսնում, ու դա շատ հաճելի էր:

Այսպիսի ընդմիջումներով տարբեր դասական կտավներ էինք նայում, երբ նկատեցի, որ սրահներից մեկում մարդկանց հսկայական կուտակում կա: Թանգարանի աշխատակիցները անգամ փորձում էին այցելուներին հերթ կանգնեցնել.

- Ինչի՞ համար է այս հերթը, - հարցրի Ֆրեդին:

- Ջոկոնդայի, - ասաց նա:

Հասկանալի է, որ մենք էլ պիտի հերթ կանգնեինք:

Ի տարբերություն մնացած կտավների, որ փակցված էին պատերի երկայնքով՝ կողք կողքի, Ջոկոնդան մենակ էր եւ փակցված էր ոչ թե ինչ-որ պատի վրա, այլ ցուցասրահի կենտրոնում՝ հատուկ իր համար կառուցված հսկայական ստենդի վրա: Նրա երկու կողմերում մի-մի հաղթանդամ տղամարդ էր մշտապես կանգնած՝ «Անվտանգություն» գրությամբ թեւկապներով: Ինքը՝ Ջոկոնդան, ի տարբերություն մնացած բոլոր նկարների, ցուցադրվում էր ապակու ետեւից. վերակացուներից մեկը բացատրեց, որ նկարը ապակու ետեւ է դրվել այն բանից հետո, երբ ինչ-որ մի մոլագար փորձել է աղաթթու լցնել նրա վրա: Ահա եւ անվտանգության բացառիկ միջոցառումներ. այցելուներին թույլ չէին տալիս երեք մետրից ավել մոտենալ Ջոկոնդային, չնայած մնացած կտավների դեպքում այսպիսի սահմանափակումներ դե ֆակտո չկային: Ջոկոնդայի շուրջ փակցված էին լուսանկարահանումը, տեսագրումը արգելող նշաններ. չնայած սրան, բոլորը ե՛ւ լուսանկարում էին, ե՛ւ տեսագրում, փորձում էին Ջոկոնդայի հետ կադրում հայտնվել՝ արժանանալով Լուվրի վերակացուների նախատինքներին: Երբ իմ հերթը հասավ, չկարողացա երկար նայել նրան, որովհետեւ Ջոկոնդայի ախրաննիկները այնպես էին նայում ինձ, կարծես հանցանք էի գործում. այդպես հայոց օլիգարխների սափրագլուխներն են նայում այն պատանիներին, ովքեր հանդգնում են հայացք գցել իրենց շեֆերի դուստրերի վրա: Կարճ ասած, ես ու Ֆրեդը արագ հեռացանք այդտեղից:

- Լեոնարդոյին դատ է հասնում սրա համար, - հեռանալիս ասացի ես:

- Ի՞նչ է արել որ, - զարմացավ Ֆրեդը:

- Դա վտանգավոր հանցագործությունն է, հայերեն կոչվում է՝ հոգեխանգարմունքի հասցնել մարդկանց, անգլերեն՝ երեւի փսիխոզ:

Ֆրեդը չհասկացավ՝ ինչ եմ ասում: Մենք քայլում էինք, նկարներ, քանդակներ նայում, տեսանք Միքելանջելոյի գործերից, թելավոր, բայց անգլուխ Նիկային տեսանք, մեկ էլ հայտնվեցինք մի սրահում, որտեղ ցուցադրվում էր Միլոսյան Վեներան: Մեր ուշադրությունը գրավեց մոտ 60-ամյա մի մարդ. նա կանգնել էր Վեներայի դիմաց ու ակնհայտորեն դժգոհ դեմքով ինչ-որ բան էր քրթմնջում: Ֆրանսերենի մեր իմացությունը թույլ տվեց եզրակացնել, որ հայհոյում է.

- Գողեր, սրիկաներ, խաբեբաներ, - ասում էր նա՝ աչքը Վեներայից չկտրելով:

Վերակացուն ակնհայտորեն ճանաչում էր այդ ծերուկին, որովհետեւ հանգիստ մոտեցավ նրան, թեւանցուկ արեց ու կամաց ասաց. «Դե, լավ, Կլոդ, այսօր բավական է»: Ծերունին, որքան էլ զարմանալի էր, լսեց վերակացուին, շրջվեց ու քայլեց դեպի ելքը, բայց չէր դադարում հայհոյել.

- Գողեր, սրիկաներ, խաբեբաներ...

Մենք ոչինչ չհասկացանք, բայց ես Ֆրեդին ասացի, որ մեզ էլ բավական է.

- Ոտքերս ջարդվում են, - ասացի ես:

- Իմն էլ, - ասաց Ֆրեդը, եւ մենք հեռացանք Լուվրից ու մեզ գցեցինք մոտակա մի սրճարան:

Մեր ուզածը սառը զարեջուր էր:

Հուլիս 30, 2008

36. Ամեն ինչ լավ է լինելու

Երկար ժամանակ լուռ նստած էինք Լուվրին մերձակա այդ սրճարանում. լուռ էինք, որովհետև էնքան էինք հոգնել, որ խոսելու ուժ էլ չունեինք. հազիվ գարեջուր պատվիրեցինք, հազիվ խմում էինք: Մինչև Բվենտինի հետ հանդիպման գնալը մի չորս ժամ ունեինք ու որոշեցինք այդ սրճարանում անցկացնել այդ ժամերը: Ընթացքում մի-մի սենդվիչ կերանք, մի քիչ վերականգնվեցինք, սկսեցինք կիսել Լուվրից ստացած տպավորությունները: Խոսակցությունից արձանագրում էինք, որ երեք տպավորություն ենք ստացել՝ պուպուլիկով տիկինը, որին հիշելիս Ֆրեդը հիմա միայն ժպտում էր, որովհետև ծիծաղելու ուժ չունեի, Ջոկոնդան՝ Մոնա Լիզան, եւ Միլոսյան Վենեթան՝ Կլոդի պատճառով: Ուրիշ որեւէ բանի մասին խոսելու փորձերն ապարդյուն էին, որովհետև Լուվրում մենք ուրիշ որեւէ բան, այս իմաստով, չէինք տեսել:

- Քո կարծիքով, ո՞րն է Ջոկոնդայի գաղտնիքը. մի՞թե PR-ը, - հարցրի ես Ֆրեդին:

- PR-ն էլ կապ ունի, բայց դե, ուրիշ նկարների օգտին էլ են PR արել, բայց դրանք Ջոկոնդա չեն դարձել: Չզգացի՞ր, մեկ թվում է՝ ժպտում է, մեկ թվում է՝ չի ժպտում. Ջոկոնդան երեւի շատ կենդանի է ստացվել, ամենակենդանին բոլոր նկարների մեջ: Այնպես որ, բնական է, որ մարդիկ տենչում են սեփական աչքերով այն տեսնել, իսկ ոմանք էլ չեն դիմանում նրա հայացքին:

- Բայց այս ամենի մեջ բացահայտ ուղղորդում կա, եւ այդ ուղղորդման արդյունքն է, որ մարդիկ հանգիստ անցնում են Ռաֆայելի, Դյուրերի, Ջոտտոյի, Ջորջոնեի նկարների կողքով կամ մի քանի թույլ կանգնում են նրանց առաջ ու կարծես ասում՝ տղերք, կներեք, բայց մենք Ջոկոնդայի հետ պայմանավորված ենք: Այն, որ Ջոկոնդան հենց Լուվրի կողմից հատուկ վերաբերմունքի է արժանանում, դա էլ PR է:

- Ռաֆայելը լա՞վ նկարիչ է, - անսպասելի հարցրեց Ֆրեդը:

- Չեմ հասկանում՝ ինչ ես հարցնում, - նրա հարցի մեջ ծուղակ զգացի ես:

- Հարցնում եմ քո կարծիքը Ռաֆայելի մասին:

Ես զգացի, որ բռնվում եմ, բայց ուզած-չուզած պատասխանեցի.

- Նա մեծ նկարիչ է, Վերածննդի տիտաններից մեկը:

- Որտեղի՞ց գիտես այդ ամենը, - հարցրեց Ֆրեդը:

Ես արդեն պատրաստ էի ընդունել իմ պարտությունը բայց շարունակեցի.

- Կարդացել եմ:

- Այսինքն՝ դու Ռաֆայելի մասին կարծիք ես կազմել PR-ի միջոցով:

- Ճիշտ ես, Ֆրեդ, ես այսօր առաջին անգամ տեսա Ռաֆայելի բնօրինակ կտավ:

- Բայց դրա համար պետք չէ ամաչել, որովհետեւ այն PR-ը, որին դու ենթարկվել ես, քեզ չի խաբել: Ու պետք է ընդունել, որ այդ նույն PR-ը, որ քեզ համոզել է, որ Ռաֆայելը մեծ նկարիչ է, նաեւ ասում է, որ Ջոկոնդան վերջն է, Ջոկոնդայից լավը չկա: Ուղղակի Ջոկոնդան ուրիշ հարթություն է, մեծ նկարիչներն ու նկարչությունը՝ ուրիշ հարթություն:

- Ի՞նչ նկատի ունես, - զարմացա ես:

- Հասկանո՞ւմ ես, մեծ, իսկապես մեծ նկարիչներ, հանճարներ շատ կան: Բայց մի բան է լինել մեծ նկարիչ, ստեղծել կտավներ, որոնք փառաբանված են հեղինակի անունով, եւ բոլորովին ուրիշ բան է ստեղծել եզակի այն կտավը, որի անունը ավելի փառաբանված կլինի, քան հեղինակի անունը: Լեոնարդո դա Վինչին հանճար է, բայց այսօր Ջոկոնդա անունը ավելի բարձր է հնչում, քան Լեոնարդո դա Վինչի անունը: Եթե Մոնա Լիզան չլիներ, Լուվրի այդ տեղը դատարկ կլիներ, որովհետեւ այդ ստենդի վրա լինելու հավակնություն ուրիշ նկար չէր կարող ունենալ, անգամ Լեոնարդոյի նկարներից որեւէ մեկը: Դու կարո՞ղ ես ուրիշ նկարի անուն տալ, որ հեղինակի անունից ավելի բարձր է հնչում:

- Գուցե վան Գոգի «Արեւածաղիկները»:

- Դու արդեն ասացիր՝ վան Գոգի «Արեւածաղիկները». ոչ ոք չի ասում՝ Լեոնարդո դա Վինչիի Ջոկոնդան: Ասում են՝ Ջոկոնդան: Գուցե սա էլ է PR-ի արդյունք, բայց լավ PR

անողը, իսկ տվյալ դեպքում գործ ունենք լավ PR-ի հետ, գիտի, թե ինչը կարելի է PR-ի ենթարկել եւ ինչպես:

- Ընդունում եմ, ճիշտ ես: Ես, օրինակ, վան Գոգի «Արեւածաղիկները» շատ եմ սիրում ու հիմա խոստովանում եմ, որ PR-ն է ինձ վրա ազդել, որովհետեւ այդ նկարի բնօրինակը ես ոչ մի անգամ չեմ տեսել: Բայց շատ եմ ուզում տեսնել, - ասացի ես:

- Կարծեմ այն գտնվում է Մյունխենում՝ մի խոզ կոլեկցիոների հավաքածուում: Բայց գիտե՞ս, շատերը պնդում են, որ վան Գոգը թույլ նկարիչ է, որ ինքը «կապ չունի» գեղանկարչության հետ, եւ նրա գոյությունը մաքուր PR է, միայն PR, ու եթե նա իր ականջը կտրած չլիներ, նրա անունը 20-րդ դար էլ չէր հասնի, չնայած ինքնասպան է եղել հենց 20-րդ դարի շեմին:

- Ես ծանոթ եմ այդ տեսակետին:

- Եվ ի՞նչ ես կարծում:

- Գիտե՞ս, ես նկարչությունից շատ բան չեմ հասկանում, կարելի է ասել՝ ոչինչ չեմ հասկանում, եւ ինձ համար վան Գոգը ոչ թե գեղանկարչական երեւոյթ է, այլ հումանիտար: Այսինքն՝ ես չեմ կարող ու չեմ ուզում գնահատել նրա կտավները կերպարվեստի տեսակետից, մանավանդ որ նրա ոչ մի բնօրինակ կտավ չեմ տեսել: Բայց նրա կյանքը, նրա աղետալի կյանքը գունեղ ցուցադրումն է այն բանի, թե որքան անպաշտպան է մարդը այս աշխարհում: Որքան անպաշտպան է նա ոչ միայն ֆիզիկական, այլեւ հոգեւոր եւ բարոյական առումով:

- Դա առանց վան Գոգի էլ հասկանալի էր, - նկատեց Ֆրեդը:

- Սիրելի Ֆրեդ, առանց այն էլ ամեն ինչ հասկանալի է: Բայց օրինակը, հանրահայտ օրինակը թույլ չի տալիս շրջանցել, չնկատելու տալ ակնհայտ փաստերը: Երբ ես կարդացի վան Գոգի մասին, ինձ համար ավելի ակնհայտ դարձավ, որ այսօր էլ մեր կողքին ապրում են բազմաթիվ մարդիկ, օրինակ՝ իմ հայրենիքում, ովքեր չունեն իրենց բավարարված զգալու, ինքնարտահայտման ոչ մի շանս: Եվ այս վիճակում, երբ քո կողքին ապրող մարդիկ սոված են, անգործ, անտուն ու անպաշտպան, կուշտ լինելը,

աշխատանք եւ տուն ունենալը, պաշտպանված լինելը մի տեսակ ամոթ է, հասկանո՞ւմ ես: Եվ այն մարդը, որ քերում էր վան Գոգի նկարածը՝ կտավը «ավելի լավ նպատակի» օգտագործելու համար, այն մարդը, որ վան Գոգի կտավով մի ծակ էր փակել իր հավանոցում, այսօր էլ ապրում է՝ անարդարության, տգիտության, լկտիության, ապօրինության տեսքով:

- Եվ ի՞նչ:

- Եվ այն, որ կամ ամեն ինչ անել, որ մարդը լինի պաշտպանված՝ ֆիզիկական, բարոյական, հոգեւոր առումով, իսկ եթե չստացվի, լինել նույնքան անպաշտպան, նույնքան դժբախտ, նույնքան արհամարհված, որքան վան Գոգը:

- Իսկ Ջոկոնդա՞ն, - ժպտալով հարցրեց Ֆրեդը:

- Գիտե՞ս, Ջոկոնդան այն մասին է, որ ամեն ինչ լավ է. դեմ չեմ՝ Եվրոպայում, ԱՄՆ-ում, Ճապոնիայում, բազմաթիվ երկրներում, եթե ոչ ամեն ինչ, գոնե շատ բան լավ է: Բայց եթե ես իմ հայրենիքում ցուցահանդես կազմակերպելու լինեի, առանձնացված ստենդի վրա կցուցադրեի վան Գոգի «Կարտոֆիլ ուտողները» եւ «Արեւածաղիկները»:

- Այսի՞նքն:

- Այսինքն՝ ամեն ինչ լավ է լինելու:

Ֆրեդին շատ ուրախացրեց իմ պատասխանը: Ես էլ ուրախացա:

Քվենտինի հետ հանդիպման ժամը մոտենում էր. մենք վեր կացանք:

37. Անկեղծութիւն անկեղծութեանց

Երբ հասանք Մադելեն տաճարի մոտ գտնվող այդ սրճարան, Քվենտինը արդեն եկել էր: Ես միանգամից նկատեցի նրա հայացքի սառնությունը. զգալի էր, որ նա այստեղ է եկել «թոկը վիզն ընկնելով»: Ինքս կնախընտրեի ետ դառնալ առանց նրա հետ հանդիպելու, առանց բարեւելու, բայց չէր ստացվի: Մենք մոտեցանք, նա շատ սառը բարեւեց, Ֆրեդը սիրալիր էր, բայց ես նույնպիսի դեմք էի ընդունել, ինչպիսին Քվենտինը:

- So, ինչով կարող եմ օգտակար լինել ձեզ, - ինչ-որ բան ասած լինելու համար, խիստ պաշտոնական ոճով եւ ինձ թվաց՝ որոշ արհամարհանքով հարցրեց նա:

- Ոչնչով, - չոր պատասխանեցի եւ: Ֆրեդը զարմացավ, Քվենտինը նույնպէս:

- Այսի՞նքն, - հարցրեց Քվենտինը:

- Եթե մարդը գիտի, թե ինչով կարող է օգտակար լինել եւ հարցնում է, թե ինչով կարող է օգտակար լինել, նշանակում է՝ նա չի կարող օգտակար լինել: Նա կարող է վնասակար լինել, - նույն տոնով շարունակեցի եւ:

- Ես չեմ պատրաստվում քեզ վնաս տալ, - ասաց Քվենտինը:

- Չէ, ինչո՞ւ. չէ՞ որ դու ամեն ինչ գիտես, ես ինքս քեզ ամեն ինչ պատմեցի: Այնպէս որ, զանգիր քո ծանոթ ժանդարմներից մեկին, գուցե նրան նաեւ պարգեւավճար կտան. ինչքա՞ն է այստեղ պարգեւավճարը, 300 եվրո՞:

Ֆրեդը լուռ էր, բայց նրա դեմքին լարվածություն առաջացավ:

- Բայց ինչո՞ւ ես այդպիսի տոնով խոսում. ես բարձր եմ գնահատում քո անկեղծությունը, բայց...

- Բարձր ես գնահատում անկեղծությո՞ւնս. այդ դեպքում ես ավելի կանկեղծանամ եւ ավելին կասեմ քեզ, - Քվենտինի խոսքը կտրեցի եւ: Նա շփոթվեց եւ թերեւս սպասում էր, որ պիտի ասեմ, որ իրականում վտանգավոր կրկնահանցագործ եմ կամ ահաբեկիչ:

- Ի՞նչ ես պատրաստվում ասել, - լարված հարցրեց նա:

- Կարծիքս քո շեֆի, դե, քո պաշտպանյալի մասին. նա էջի մեկն է, - ասացի եւ ու վեր կացա տեղիցս:

Քվենտինը գոհ մնաց իմ անկեղծությունից, որովհետեւ, ինչպէս ասացի, սարսափելի բացահայտման էր սպասում. բայցեւայնպէս, նրա հայացքի սառնությունը փոխվեց ափսոսանքի, ափսոսանք, որ ինձ հետ հանդիպել է ընդհանրապէս: Ես հեռանում էի.

- Այդ ո՞ր, - հարցրեց Ֆրեդը:

- Գնում եմ հյուրանոց՝ չիշիկ անելու, - հեգնական ասացի ես:

- Կարող ես այստեղի գուգարանում չիշիկ անել, - շփոթված ասաց Ֆրեդը՝ թերեւս չցանկանալով մենակ մնալ Քվենտինի հետ:

- Ես զգվում եմ հասարակական գուգարաններից, - նրան հուսախաբ արեցի ես:

Հասա հյուրանոց, փովեցի մահճակալիս. մի տասը բոպեից դուռը թակեցին: Բացեցի՝ Ֆրեդն էր.

- Դու քեզ հիմարի պես պահեցիր, - ասաց նա:

- Հնարավոր է:

- Դու պետք է ներողություն խնդրես Քվենտինից:

- Հնարավոր է:

- Հնարավո՞ր է. դու պետք է զանգես նրան եւ ներողություն խնդրես:

- Դե, կզանգեմ, - խեղճացած ասացի ես:

- Հիմա զանգիր:

- Կզանգեմ, ասացի, - սկսեցի ջղայնանալ ես: Բայց Ֆրեդը կատաղած էր, կատաղած էր ինձ վրա: Ես իսկապես հիմար բան արեցի, Քվենտինը արժանի չէր դրան: Եվ ինչո՞ւ պետք է նա չարաշահեր իր ծառայական դիրքը, վտանգեր իր կարիերան եւ ապահովությունը հանուն մի օտարերկրացի անձանոթի: Բայց դե, ես էլ պետք է Հայաստան հասնեմ՝ երկրի հակառակ կողմից, միայն ու միայն հակառակ կողմից, որովհետեւ ճանապարհից ետ դառնալը վատ նշան է: Բայց դա չի նշանակում, թե իրավունք ունեի վիրավորել Քվենտինին:

Ես ու Ֆրեդը լուռ նստած էինք իմ սենյակում.

- Գնանք, քո սենյակից զանգեմ, - ասացի ես:

- Ինչո՞ւ իմ սենյակից, այստեղից զանգիր, - իմ առաջարկի մեջ խուսափողականություն տեսավ նա:

- Եթե ամեն ինչ բացվի, սիրելի Ֆրեդ, լավ չի լինի, եթե պարզվի, որ ես կապ եմ ունեցել Քվենտինի հետ. դու կարող ես քո կապը բացատրել:

Իմ հիմնավորումը Ֆրեդին հանգստացրեց ահագին. նա մխիթարվեց այն մտքով, որ ես նաեւ մտահոգվում եմ Քվենտինի համար: Մտանք Ֆրեդի սենյակ. մենք Քվենտինից երկու համար ունեինք՝ բնակարանի եւ ձեռքի: Զանգեցի բնակարանի համարով, ինքնապատասխանիչը միացավ.

- Քվենտին, Բոյանն է զանգում. ես ուզում եմ ներողություն խնդրել այսօրվա համար: Կներես, ես հիմա լարված եմ մի քիչ. հույս ունեմ երբեւէ կկարողանամ քեզ ապացուցել, որ այն չեմ, ինչ էի այսօր, - ինքնապատասխանիչի վրա հաղորդագրություն թողեցի ես:

- Նրա հեռախոսն անջատվա՞ծ էր, - հասկանալով, որ ինքնապատասխանիչի հետ եմ խոսում, հարցրեց Ֆրեդը:

- Ես տուն զանգեցի:

- Իմանալով, որ նա տանը չէ. դու պետք է բջջայինին զանգեիր, - ասաց նա:

- Իսկ քեզ կոկորդիլոս պետք չէ՞, - ասացի ես՝ նկատի ունենալով Շապոկյակի՝ «ա կրակադիլ վամ նե նուժե՞ն» արտահայտությունը:

Ֆրեդը ոչինչ չասաց. նա նստած էր իր մահճակալին: Ես էլ նստեցի: Ինչ-որ ժամանակ մենք լուռ էինք: Հետո առաջարկեցի իջնել սուրճ խմելու: Իջանք նախասրահ: Էլի լուռ էինք, լուռ սուրճ էինք խմում:

- Դու պետք է հասկանաս Քվենտինին, - ի վերջո ասաց Ֆրեդը:

- Հավատա, որ ես հասկանում եմ: Ոչ մի վերապահում չունեմ նրա նկատմամբ. ուղղակի նյարդերս տեղի տվեցին, - բացատրեցի ես:

- Իսկ ինչո՞ւ չգնաս, ասենք, դեսպանատուն եւ վիզա չհայցես. դու սերբական անձնագիր ունես, չէ՞:

- Ֆրեդ, վիզայի համար հարցաթերթիկ են լրացնում, գրում ես՝ ով ես, որտեղ ես աշխատում, ընտանիքիդ անդամների տվյալներն ես գրում. այդքան բան հնարավոր չէ հորինել: Եթե անգամ հորինես, տվյալներից որեւէ մեկը կստուգեն ու կպարզեն կեղծիքը: Հո չե՞մ կարող դատարկ հարցաթերթիկով վիզա ստանալ:

- Փաստորեն, քեզ քանի՞ երկրի վիզա է հարկավոր:

- Լատինական Ամերիկայի մի երկրի ու Ճապոնիայի. Լատինական Ամերիկայի հարցը հեշտ է. կարելի է այստեղից առանց վիզայի մեկնել ֆրանսիական Գվիանա կամ Կարիբյան ծովի ֆրանսիական կղզիներից մեկը. կամ Կայմանյան կղզիներ, դրանք Ֆրանսիայի կամ Մեծ Բրիտանիայի տարածք են, եւ իմ ունեցած վիզայով այնտեղ կարելի է մեկնել: Իսկ ահա շարունակությունը դեպի արեւմուտք բարդ է. ինձ հարկավոր է կա՛մ Ճապոնիայի, կա՛մ Չինաստանի վիզա ստանալ, որ Ռուսաստան մտնելու հնարավորություն ունենամ:

- Իսկ եղ ֆրանսիական Գվիանայից չի՞ լինի Ռուսաստան թռչել:

- Չէ, էնտեղից Ռուսաստան թռիչքներ չկան: Եվ ընդհանրապես, կարծեմ ամերիկյան մայրցամաքից ինքնաթիռները Ռուսաստան թռչում են ոչ ամենեւին այն կողմով, որ ինձ պետք է...

- Ես չեմ հասկանում, այդ ի՞նչ իդեա ֆիքս է՝ շուրջերկրյա ճանապարհորդություն կատարել կեղծ անձնագրով, հետախուզումն էլ պոչիդ, - որոշ դադարից հետո սրտնեղեց Ֆրեդը:

- Դա իդեա ֆիքս չէ, Ֆրեդ, դա խնդիր է, որ ես պետք է լուծեմ, թեկուզ աշխարհը երկու կես լինի:

Ֆրեդը ոչինչ չասաց՝ թերեւս նրբանկատությունից դրդված: Սուրճը խմելուց հետո մենք բարձրացանք մեր սենյակներ: Ես միացրի «Եվրանյուզը». «Le Mag» ծրագիրն էր: Միանգամից զանգեցի Ֆրեդին.

- Չես հավատա՞ նոր ինչ ասացին «Եվրանյուզով». երեք օրից Իմպրեսիոնիստների թանգարանում վան Գոգի ցուցահանդես է բացվելու. «Արեւածաղիկներն» էլ են ցուցադրելու:

38. Ինձ տոմս տվեք

Այն միտքը, որ տեսնելու եմ վան Գոգի «Արեւածաղիկները», ենթադրաբար՝ նաեւ «Կարտոֆիլ ուտողները», հանեց օրվա երկրորդ կեսից իմ մեջ կուտակված լարվածությունը: «Le Mag»-ի հաջորդ թողարկումն էլ դիտեցի՝ համոզվելու համար, որ ամեն ինչ ճիշտ եմ հասկացել. այդպես էլ կար՝ երեք օրից Փարիզի Իմպրեսիոնիստների թանգարանում բացվում է վան Գոգի նկարների ցուցահանդեսը, որտեղ ցուցադրվելու է նաեւ նրա «Արեւածաղիկները», ինչպես նաեւ աշխարհի տարբեր ծայրերից հավաքված այլ կտավներ: Ցուցահանդեսը տեւելու է մեկ ամիս: Առավոտյան նախաճաշի գնալիս հյուրանոցի գործավարին խնդրեցի ցուցահանդեսի երկու տոմս պատվիրել: Ֆրեդի հետ նախաճաշեցինք, վերադարձանք նախասրահ եւ, սովորության համաձայն, մի սուրճ էլ այնտեղ խմեցինք: Գործավարը, որին խնդրել էի տոմս պատվիրել, մոտեցավ ինձ.

- Կներեք, բայց ձեր նշած ցուցահանդեսի տոմսերը սպառվել են, - ափսոսանքով եւ կարեկցող ժպիտով ասաց նա:

Ես ապշած էի.

- Ինչպե՞ս կարող են ցուցահանդեսի տոմսերը սպառվել, - զարմանքս չկարողացա թաքցնել ես եւ նկատեցի, որ իմ արձագանքը նույնպիսի զարմանք առաջացրեց գործավար աղջկա գեղեցիկ դեմքին, - ամեն դեպքում, շնորհակալ եմ ձեզնից, կներեք, - ասածս շտկելու փորձ արեցի ես ու դիմեցի Ֆրեդին.

- Ֆրեդ, այստեղ ինչ-որ սխալ կա, եկ գնանք այդ թանգարան:

- Չեմ կարծում, թե որեւէ սխալ կա, բայց գնանք, - ասաց Ֆրեդը:

- Բայց ինչպե՞ս կարող են ցուցահանդեսի տոմսերը սպառվել, - ինձ հոետորական թվացող այս հարցը կրկնեցի ես:

Ֆրեդը նույնպես զարմանքով նայեց ինձ.

- Իսկ ինչպե՞ս են սպառվում թատրոնի, կինոյի, ֆուտբոլի տոմսերը:

Դա, միեւնոյն է, զարմանալի էր ինձ համար, ես առաջին անգամ էի լսում, որ ցուցահանդեսի տոմսերը սպառվեն: Ֆրեդը ինձ բացատրեց.

- Այս նկարները թանգարանի սեփականությունը չեն, ավելին՝ տարբեր մարդկանց ու թանգարանների սեփականություն են: Իմպրեսիոնիստների թանգարանը այդ նկարները վերցնում է ժամանակավոր, տվյալ դեպքում՝ մեկ ամսով, եւ վճարում է այդ նկարների տերերին: Հիմա նկարները նայելու համար կան չափանիշներ, տվյալ տարածքում չի կարող միաժամանակ X թվից ավել մարդ լինել: Ավելին, շատ դեպքերում, եթե ցուցահանդեսի նկատմամբ հետաքրքրությունը մեծ է, տոմսերի վրա ժամեր են գրվում: Ու հիմա այնպես է ստացվել, որ այդ մեկ ամսվա ընթացքում նկարները նայելու ցանկություն են հայտնել առավելագույն թվով մարդիկ, եւ տոմսերը սպառվել են:

«Բայց իսկապես հոյակապ է, մարդիկ այստեղ ցուցահանդեսի են գնում այնպես, ինչպես ես խաշի կգնայի», - մտածեցի ես:

Ֆրեդը ճիշտ էր՝ Իմպրեսիոնիստների թանգարանի դրամարկդում հաստատեցին, որ վան Գոգի ցուցահանդեսի տոմսերը սպառվել են:

- Ասում են, որ հնարավոր է ցուցահանդեսի ժամկետը մեկ շաբաթով երկարացնեն. այնպես որ, կարող եք տոմս պատվիրել այդ երկարացրած ժամկետի համար, բայց նախապես ասեմ՝ դա հաստատ չէ, հնարավոր է ժամկետը չերկարացնեն, - մեզ մխիթարում էր տոմսավաճառը:

- Իսկ վերավաճառողներ չե՞ն լինում, - հարցրեցի ես:

- Կլինեն, իհարկե, բայց մենք դրանով չենք զբաղվում. ցուցահանդեսի օրերին եկեք, մոտակայքում երեւի կլինեն առաջարկներ: Կամ էլ ինտերնետում փորձեք գտնել, - խորհուրդ տվեց տոմսավաճառը:

- Իսկ դուք մեզ չէի՞ք հուշի, թե որ կայքում են նմանօրինակ աճուրդներ կազմակերպվում. ես ծանոթ չեմ այստեղի կայքերին, - նրան դիմեց Ֆրեդը:

Տոմսավաճառը մի թղթի վրա գրեց տվյալ կայքի հասցեն, եւ մենք հեռացանք: Վան Գոգի ցուցահանդեսը արդեն իսկ մեծ տպավորություն գործեց՝ տոմսերի բացակայությամբ: Որքան կուրախանար խեղճը, եթե իմանար, որ 110 տարի անց մարդիկ ջանք են թափելու իր ցուցահանդեսի տոմս ձեռք բերելու համար եւ վախենալու են իր նկարները տեսնելու հաճույքից զրկվելու հնարավորությունից:

- Ի՞նչ կասես, Ֆրեդ, սա արվեստի երկրպագությո՞ւն է, թե՞ PR, - հարցրի ես:

- Արվեստի երկրպագության PR, - պատասխանեց նա եւ շարունակեց, - մարդիկ ուզում են տեսնել, թե ինչ է նկարել սեփական ականջը կտրած այդ մարդը:

- Ֆրեդ, դու տոմս կգտնես, չէ՞, - խնդրագին ձայնով հարցրեցի ես:

- Հույս ունեմ, բայց այդ գործը պետք է արագ անել, թե չէ՝ գները կարող են թռչել, - ժպտալով պատասխանեց նա:

Ֆրեդի դեմքին ինչ-որ ազարտ էր հայտնվել. եւ ընդհանրապես, վերջին օրերին նա շատ էր փոխվել, Լոզանի Ֆրեդին շատ քիչ բան էր հիշեցնում: Կյանքի նկատմամբ նրա հետաքրքրությունը, առօրեականությունը վերականգնվել էր, եթե ոչ լրիվ, գոնե զգալի չափով: Նրա դեմքից վերացել էր հուսահատության դրոշմը, նա ավելի վստահ էր քայլում, շարժումների, ժեստերի մեջ ինչ-որ էներգիա էր հայտնվել: Ես ուրախ էի դրա համար, նաեւ ուրախ էի, որ իմ ու իր կյանքի այս դժվար շրջանում մենք իրար հետ ենք եւ մեր ընկերակցությամբ փոխադարձաբար փարատում էինք այն թախիժն ու կարոտը, որ տանջում էր մեզնից յուրաքանչյուրին՝ յուրովի:

Մենք մտանք առաջին իսկ պատահած ինտերնետ ակումբը, սուրճ պատվիրեցինք ու նստեցինք համակարգչի առաջ: Ֆրեդը այցելեց այն կայքը, որի հասցեն տվել էր թանգարանի տոմսավաճառը, մի քիչ քչփորեց այնտեղ ու ասաց.

- Շարժ չկա, երեւի պետք է երեկոյան մտնենք:

Այստեղից դուրս եկանք, մի քիչ քայլեցինք, մի երկու խանութ մտանք, հետո նստեցինք մի սրճարանում, մինչեւ եկավ ճաշելու ժամը: Ճաշեցինք մի ռեստորանում, որը սեղանների մի շարք ուներ մայթի վրա: Ճաշից հետո գնացինք հյուրանոց ու միանգամից մտանք ինտերնետի սենյակ: Ֆրեդը անցավ գործի, բայց ես չմնացի նրա մոտ. գնացի նախասրահ՝ թերթ կարդալու: Մի կես ժամ, քառասուն րոպեից Ֆրեդը եկավ ու հաղթական ասաց.

- Գնեցի: Քառակի գնով:

Հաջորդ առավոտ ցրիչը Ֆրեդի սենյակ էր բերել երկու տոմս, ու Ֆրեդը դրանց համար վճարել էր 240 եվրո: Ես, իհարկե, իմ տոմսի արժեքը վճարեցի Ֆրեդին: Տոմսերը ցուցահանդեսի երրորդ օրվա՝ ժամը 12.00-ից 15.00-ի համար էին:

39. Մեւ խավիարը

Երբ մոտեցանք Իմպրեսիոնիստների թանգարանի մուտքին, տոմս գտնելու հույսով ահագին մարդ էր հավաքվել, հիմնականում՝ երիտասարդներ: Նրանք մոտենում էին իրար եւ հարցնում, թե արդյոք ավելորդ տոմս չունեն. մեզ էլ մոտեցավ մի գույգ. նրանք ակնհայտորեն նկարիչներ էին, թերեւս ուսանողներ: Իհարկե, մոտակայքում կային վերավաճառողներ, բայց նրանց գները մատչելի չէին ուսանողների համար, այլ սպասում էին էլիտար կլիենտներին, ովքեր պատրաստ էին տոմսի համար վճարել 100-150

եվրո:

Մենք ներս մտանք եւ շուտով հայտնվեցինք մի ցուցասրահում, որը լեցուն էր մարդկային ձայների թույլ բզբունով: Ես փորձեցի հայացքով փնտրել-գտնել «Արեւածաղիկները», բայց դա հնարավոր չէր, որովհետեւ մարդկային զլուխները ծածկել էին տեսադաշտը, եւ ես ստիպված էի խառնվել արվեստասեր ամբոխին: Արագ գլխի ընկա, որ ամեն ինչ այս մեկ ցուցասրահով չի սահմանափակվում, եւ որ «Արեւածաղիկները» գտնվելու են ոչ թե այս, այլ ամենավերջին ցուցասրահում: Ես ու Ֆրեդը որոշեցինք բաժանվել. այսինքն՝ նկարները նայել յուրաքանչյուրս մեզ համար: Ես գիտեի, որ դիտումս իրական կլինի, եթե ոչ թե ավարտեմ, այլ սկսեմ «Արեւածաղիկներով»:

Հուշիկ քայլերով անցնում էի բոլոր կտավների մոտով, համենայնդեպս՝ համոզվելու համար, որ «Արեւածաղիկները» հաստատ այդտեղ չեն, եւ փնտրում էի հաջորդ ցուցասրահի մուտքը: Իմ կռահումները ճիշտ դուրս եկան. վերջին՝ երրորդ ցուցասրահում մի կտավի առաջ սովորականից մեծ թվով մարդիկ էին կանգնած: «Արեւածաղիկներին» էին նայում: Կտավը ավելի մեծ էր, քան ես պատկերացնում էի, մնացած ամեն ինչով, սակայն, նա համապատասխանում էր իմ պատկերացումներին:

Երբ առաջին անգամ տեսա «Արեւածաղիկների» որակյալ վերատպությունը, միանգամից հիշեցի տատիկիս եփած բրնձով սուպը՝ ապուրը: Հիմա, երբ կանգնած եմ բնօրինակի առաջ, զգում եմ, հիշում եմ այդ ապուրի համը: Այն ժամանակ չէի համարձակվում մտածել, թե ինչ կապ կարող է լինել վան Գոգի «Արեւածաղիկների» եւ տատիկիս «Բրնձով ապուրի» միջեւ: Բայց հիմա ինձ համար ամեն ինչ պարզորոշ է:

Եթե ասեմ, որ երկուսն էլ արվեստի ստեղծագործություն են, դա երեւի ընթերցողը ճիշտ չի հասկանա, մանավանդ գիտեմ, թե հայ հանրության շրջանում ինչպիսի արհամարհական վերաբերմունք կա սուպերի եւ հատկապես՝ սովորական բրնձով ապուրի նկատմամբ: Բայց այս գույները, այս գույները, որ տեսնում եմ վան Գոգի «Արեւածաղիկներում», սրանք իմ մանկության գույներն են, ես այս գույներով սնվել եմ, ես այս գույներով մեծացել եմ, ես այս գույները տեսել եմ տատիկիս եփած բրնձով ապուրի մեջ, որն իմ ամենասիրելին էր՝ աշխարհի բոլոր ճաշերից:

Այս դեղինը (չգիտեմ էլ՝ սա դեղին է, թե՛ չէ) լողում էր իմ ափսեի մակերեսին՝ արդար յուղի՝ անընդհատ ձեւափոխվող լճակների տեսքով: Այս անսովոր երանգը թերեւս սնվում էր գազարի նրբին քերուկից, որը նոր իմաստ էր տալիս տարօրինակ այդ դեղինին: Իսկ մաղադանոսը, որ տատիկս էր աճեցնում բակում եւ ճաշի համար ընտրում ամենամատղաշները, ահա այդ մաղադանոսը մի հեզիկ կանաչ երանգ էր տալիս ապուրին. դա հենց նույն այս կանաչն է, կանաչ երանգը: Իսկ դուք չե՞ք նկատել, որ կարտոֆիլի մեջ էլ կանաչ կա, շատ նուրբ, գրեթե աննկատ կանաչ. այն արթնանում էր տատիկիս եփած բրնձով ապուրի մեջ: Դե, իսկ բրինձը, բրինձը այն անարատ կտավն է, որի վրա նկարվում է այս պատկերը, իմ մանկության պատկերը, իմ մանկության սնունդը:

Ես շատ էի սիրում հիվանդանալ. ոչ այնքան դպրոց չգնալու համար. միայն հիվանդ ժամանակ կարող էի տատիկին ստիպել ամեն օր բրնձով ապուր եփել: Ես հրաժարվում էի մնացած ամեն ինչից եւ ասում էի, որ կուտեմ միայն բրնձով ապուր: Մի անգամ հիվանդությունս մի փոքր երկարեց. հայրս կարծում էր, թե բրնձով ապուրը բավարար սնունդ չէ առողջանալու համար: Տատիկս ասաց, որ նույն ապուրը հավի կամ տավարի մսով կեփի. ես ապստամբեցի: Ես ուզում եմ միայն բրնձով ապուր, այն բրնձով ապուրը, որի մեջ կա միայն բրինձ, կարտոֆիլ, գազարի քերուկ, մաղադանոս, յուղ եւ աղ. ուրիշ ոչինչ: Հայրս, սակայն, լրջորեն էր մտածել, որ հիվանդությանս երկարելու պատճառը թույլ սնունդն է: Երեկոյան նա սեւ խավիար բերեց մի փոքրիկ, դե սեւ խավիարի համար սովորական բանկայով: Չգիտեմ էլ՝ որտեղից էր ճարել: Մեր խավի մարդիկ, այսինքն՝ խորհրդային սովորական քաղաքացիները, սովորաբար սեւ խավիար չէին գնում, կամ գնում էին շատ հազվադեպ. ոչ միայն թանկության պատճառով, այլեւ որովհետեւ նման բան խանութներում չէր լինում: Համենայնդեպս, ես այդ օրը առաջին անգամ էի մեր տանը սեւ խավիար տեսնում:

Բրնձով ապուրի հետ ինձ մատուցեցին այդ սեւ խավիարի բանկան, հաց եւ կարագ: Ես անվրդով կերա իմ ապուրը եւ այնպիսի տեսք ընդունեցի, որ նշանակում է՝ կշտացա: Հայրս, տատիկս, եղբայրներս ինձ խնդրում էին ուտել սեւ խավիարը:

Ես կյանքում սեւ խավիար չէի կերել. մի անգամ մեր բարձրաստիճան ազգականի տանը կազմակերպված խնջույքի ժամանակ մայրս սեւ խավիարով փոքրիկ բրդուճ պատրաստեց ու ինձ ասաց՝ կեր, համով է: Ես բացեցի բերանս, նա բրդուճը դրեց այնտեղ: Բայց երբ սեւ խավիարը դիպավ քիմքիս, ես այն թքեցի՝ արժանանալով ներկա բարձր՝ կոմունիստական հասարակության երեխաների արհամարհական հայացքներին: Սեւ խավիարը ինձ համար զգվելի մի բան էր: Հորս, տատիկիս ու եղբայրներիս հորդորները, խնդրանքները, սպառնալիքներն անգամ ոչ մի արդյունք չտվեցին: Ամեն օր՝ օրը չորս-հինգ անգամ, ես բրնձով ապուր էի ուտում ու երջանիկ էի դրա համար: Բայց օրը չորս-հինգ անգամ խեղճ տատիկս բերում ու տանում էր սեւ խավիարը, որի վրայից մի հատիկ անգամ չէր պակասում:

Հայրս ու տատիկս շուտով ինձ այլեւս չէին հորդորում ուտել սեւ խավիարը: Բայց եղբայրներս, հատկապես՝ միջները, օրվա կեսը անցկացնում էր դրա վրա: Ես զգում էի,

որ նա դեմ չի լինի ուտել այդ խավիարից, եւ անընդհատ ասում էի՝ ես չեմ ուտելու, դուք կերեք: Բայց դա հիվանդի բաժին էր, ոչ ոք չէր համարձակվի մոտենալ դրան. ես գոնե մի քիչ պետք է ուտեի՝ ճանապարհը բացելու համար: Բայց ճիշտ եմ ասում, ես չէի կարող, ես կմեռնեի, եթե այդ զգվելի համը նորից հայտնվեր իմ բերանում: Այսպես, սեւ խավիարը տանել-բերելը տեւեց էլի մի քանի օր: Ես առողջացել էի, բայց վեր չէի կենում, ոչ թե դպրոց չգնալու, այլ իմ խրախճանքը շարունակելու. օրը վեց, յոթ անգամ բրնձով ապուր էի ուտում եւ երջանիկ էի դրա համար: Իսկ սեւ խավիարը, որ մասնակցում էր իմ խնջույքի բոլոր սեանսներին, մնացել էր կուսական վիճակում, նրա վրայից ոչ մի հատիկ

չէր

պակասել:

Ինձ այլեւս չէին հորդորում այն ուտել. հասկացել էին, որ անիմաստ գործ է: Հիմա արդեն ես էի նրանց հորդորում դա անել, բայց շուտով հասկացա, որ անիմաստ գործ է. ոչ ոք չէր հանդգնի ձեռք տալ հիվանդի բաժին ուտելիքին: Անցավ եւս մի քանի օր, եւ մեծ սենյակի դուռը, որտեղ ես պառկած էի, եւ որտեղ գտնվում էին նաեւ հայրս, տատիկս, ավագ եղբայրս, ահա այդ սենյակի դուռը չրխկոցով բացվեց. մի քանի վայրկյան ոչ ոք ներս չէր մտնում. բոլորս նայում էինք դռան կողմ: Ի վերջո ներս մտավ միջնեկ եղբայրս. նրա դեմքը սարսափ էր արտահայտում: Նա այդ սարսափած հայացքով նայում էր խավիարի բանկային, որ գտնվում էր իր ձեռքին: Բանկայի կափարիչի տակից փրփրանման հեղուկ էր թափվում. այդ հեղուկից ահագին թափվել էր եղբորս ձեռքին, այնտեղից էլ կաթկթում էր հատակին.

- Փչացել է, - սարսափով ասաց եղբայրս:

Հաջորդ օրը ես դպրոց գնացի: Սովորություն ունեի, դպրոցից հետո մտնում էի խոհանոց, ապա նկուղատիպ սենյակ, որ մենք «հետեւի կուխնի» էինք անվանում՝ ուտելու որեւէ բան գտնելու համար: «Հետեւի կուխնիում» թարեքներ կային, որտեղ դրվում էին լիքը եւ դատարկ բանկաներ: Խավիարի դատարկ, մաս-մաքուր բանկան թառել էր մի երեք լիտրանոց հաստլիկի գլխին:

- Մտքերի մեջ ես, - ձեռքը ուսիս դնելով՝ ասաց Ֆրեդը:

- Չէ, «Կարտոֆիլ ուտողներն» եմ փնտրում...

40. Ապրելու հետեւանքները

Ճաշից հետո սենյակումս թերթում էի վան Գոգի նկարների կատալոգը, որ գնել էի ցուցահանդեսում: Ֆրեդը եկավ՝ ինձ համար անսպասելի.

- Մի միտք եմ հղացել, - ասացի:

- Մի միտք էլ Քվենտինն է հղացել, - խորհրդավոր ասաց նա:

- Ի՞նչ միտք:

- Մեզ ճաշի հրավիրելու:

- Լուրջ ես ասո՞ւմ, ե՞րբ:

- Վաղը չէ մյուս օրը, եթե, իհարկե, մենք ընդունենք հրավերը. ես նրան պիտի զանգեմ:

- Տարօրինակ սիրավիրություն է:

- Ընդունո՞ւմ ենք հրավերը:

- Չե՞ս կարծում, որ մի շաբաթում երկու անգամ մարդուն վիրավորելը, այն էլ՝ առանց պատճառի, շատ կլինի, - նկատեցի ես:

- Դե, ուրեմն գնամ մեր համաձայնության մասին հայտնելու, - ասաց Ֆրեդը եւ վեր կացավ:

- Դու ոչինչ չհարցրիր իմ մտքի մասին, - սրտնեղեցի ես:

- Հա, կներես...

- Պարզվում է՝ վան Գոգը այստեղ է թաղված, Փարիզից ոչ հեռու, արի այցելենք նրա գերեզմանին:

Մի պահ կարծես այս միտքը տարօրինակ թվաց Ֆրեդին, բայց շատ կարճ մտորելով՝ նա համաձայնեց.

- Միեւնույն է, անելիք չունենք, - համաձայնությունը հիմնավորեց նա եւ գնաց Քվենտինին զանգելու:

Ես դուրս եկա նրա ետեւից: Երկու փողոց այնկողմ մի փոքրիկ խանութ էի տեսել՝ «Բույսեր եւ սերմեր» գրությամբ. ինձ անհրաժեշտ էր գնալ այնտեղ: Գնացի, արագ վերադարձա եւ գործավարուհուն խնդրեցի պարզել, թե ինչպէս կարելի է հասնել Օվեր սյուր Ուազ քաղաք: Նա միանգամից ասաց, որ կարծում է՝ գնացքով, բայց կճշտի ու տեղյակ կպահի ինձ: Ավելի ուշ զանգեց եւ ասաց, որ էլեկտրագնացքով կարելի է գնալ Օվեր:

Առավոտյան վաղ նախաճաշեցինք ու գնացինք այն կայարան, որտեղից մեկնում էր Օվերի գնացքը. այն կիսով սպիտակ, կիսով բաց կանաչ ներկած վագոններ ուներ, ակնհայտորեն 60-ականների արտադրության՝ ոչ այնքան հարմարավետ նստարաններով: Բայց սլանում էր սրտիդ ուզածի պէս. գնացքի ուղեւորական կոնտինգենտը շատ հետաքրքիր էր. այստեղ կային նաեւ կողովներով գյուղացիներ, որոնք, ըստ ամենայնի, ինչ-որ բան էին Փարիզում վաճառել ու ետ էին դառնում: Օվերը գավառական փոքրիկ քաղաք է, Ուազ գետի ափին: Փոքրիկ տներով, նեղ փողոցներով, ծառաշատ, մինչեւ վերջին անկյունը լպստած այս քաղաքը սրբորեն պահպանում է վան Գոգի հիշատակը: Վան Գոգն էլ բազմաթիվ զբոսաշրջիկներ է բերում այստեղ, եւ նեղ փողոցներում մի կերպ կույշ եկած հսկա ավտոբուսները սրա վկայությունն են: Կայարանում մենք տաքսի էինք վարձել, ու նա մեզ արագ հասցրեց քաղաքային գերեզմանատուն, որտեղ մի համեստ անկյունում գտնվող համեստ գերեզմանոցում թաղված էին Վինսենտ վան Գոգը եւ նրա եղբայր Թեոն: Մեր այցելության պահին զբոսաշրջիկների մի խումբ հեռանում էր այդտեղից, եւ երբ մոտեցանք, գերեզմանի մոտ ոչ ոք չկար: Ես չորս կողմ նայեցի, ոչ ոք չէր երեւում. փնտրեցի-գտա մի փոքր փայտի կտոր եւ սկսեցի փոքր փոսեր անել Վինսենտի գերեզմանի շուրջ.

- Ի՞նչ ես անում, - զարմացած հարցրեց Ֆրեդը:

- Արեւածաղիկներ եմ ցանում, - ասացի ես. հենց արեւածաղիկների սերմերի համար էի ես գնացել «Բույսեր եւ սերմեր» խանութ: Վան Գոգի շիրիմի շուրջ ութ արեւածաղիկ

ցանեցի, հետո ձայներ լսվեցին. ես արագ ավարտեցի գործս: Մենք նստեցինք վան Գոգի գերեզմանի մոտի մի նստարանին: Ոչինչ չէինք խոսում.

- Ֆրեդ, հիմա ի՞նչ ես կարծում, վան Գոգը հանճա՞ր է, թե՞ ոչ, - ի վերջո հարցրի ես:

- Ի՞նչ ես պայմանականությունների հետեւից ընկել: Չե՞ս զգում, որ դրանք բոլորը բառեր են, միայն բառեր: Կարելորն այն է, որ կյանքդ ապրես այնպես, ինչպես պիտի ապրես՝ առանց հետեւանքների մասին մտածելու:

Ինձ ցնցեց, որ Ֆրեդը ասաց ոչ թե «արդյունքների», այլ «հետեւանքների»:

- Դու դիտավորյալ ասացիր դա, - հետաքրքրվեցի ես:

Ֆրեդը միանգամից չպատասխանեց.

- Չէի մտածել, բայց կարծում եմ՝ ճիշտ ասացի. մարդ պետք է ապրի իր երկրային առաքելությանը համապատասխան, երազի արդյունքների եւ չմտածի հետեւանքների մասին: Եթե վան Գոգը մտածեր իր կյանքի հետեւանքների մասին, նկարչությունը շուտ պետք է թողներ եւ մի այնպիսի գործ գտներ, որ իրեն գոնե չոր հացի փող ունենալու հնարավորություն տար: Բայց նա չի մտածել հետեւանքների մասին, այլ երազել է արդյունքների մասին. դրանք մի փոքր ուշ են եկել, բայց հիմա դու ֆանատիկոսի ջերմեռանդությամբ արեւածաղիկ ես ցանում նրա գերեզմանին եւ եռակի զին ես վճարում նրա ցուցահանդեսում հայտնվելու համար, իսկ նրա նկարները միլիոնավոր դոլարներ արժեն: Սա վկայում է, որ մեր Վինսենտը հավատարիմ է մնացել իր երկրային առաքելությանը եւ ճիշտ է ապրել իր կարճ կյանքը: Բայց չեմ բացառում, որ մեծ թվով հիմարներ սովից սատկել են՝ հույս ունենալով, որ իրենց անունն էլ մի բան կնշանակի, բայց սխալվել են:

- Պրոբլեմը հենց դրա մեջ է. հասկանալ, թե որն է քո երկրային առաքելությունը: Ինչպես Կոելիոն է ասում, մարդ պետք է կարողանա գտնել իր կյանքի գիծը եւ հավատարիմ մնալ դրան: Գիտե՞ս, երեւի իսկապես, յուրաքանչյուր մարդու համար մի ինչ-որ տեղ գանձ է թաղված, եւ նա այդ գանձը կգտնի իր կյանքի գծին, առաքելությանը հավատարիմ մնալու դեպքում: Ուղղակի պրոբլեմն այն է, որ մարդիկ շատ հաճախ,

այսինքն՝ գրեթե միշտ, գանձ ասելով՝ գանձ էլ հասկանում են: Պատկերացրու՝ ինչ կլիներ, եթե վան Գոգը ամեն ինչ հենց այդպես էլ հասկանար: Եվ պատկերացրու վան Գոգի հետ նույն քաղաքում ապրած այն մարդկանց վիճակը, պաշտոնյաներ, հարուստներ, ազնվականներ, եթե նրանք հասկանային, որ իրենք ընդամենը մի փոշեհատիկ են այս սոված, քրջոտ, հիվանդ, ականջը կտրած մարդու համեմատությամբ, որին երեխաները հալածում են, նրա ետեւից քարեր շարտում, թքում վրան ու հայիոյում: Սարսափելին այն է, որ նրա ժամանակակիցներից ոչ ոք կամ գրեթե ոչ ոք չի հասկացել, որ վան Գոգն այդպիսին է նրանց՝ այդ բոլորի, աշխարհի ոչնչությունը ի ցույց դնելու համար:

- Դու գտե՞լ ես քո կյանքի գիծը, - հարցրեց ինձ Ֆրեդը:

- Անկեղծ ասած, ես կարծում եմ, որ մարդ իր կյանքի գիծը փնտրելու կարիք չունի. այն ծնվում է իր հետ: Խնդիրը այդ գծին հավատարիմ մնալն է, դա չժխտելը:

- Դա ինչպե՞ս է արվում:

- Շատ պարզ. ուղղակի ապրում ես այնպես, ինչպես սիրտդ քեզ թելադրում է: Բիարկե, երբեմն գայթակղությունների ես տրվում, սխալվում, որից հետո խիղճդ տանջում է. դա նշանակում է, որ պիտի չանես այլևս այդպիսի բաներ: Հենց այստեղ էլ կանգնում ես ընտրության առաջ. անել այն ինչ հե՞շտ է, թե՞ անել այն, ինչ ճիշտ է: Սա չափազանց պարզ ընտրություն է: Երբեմն դժվար, բայց պարզից էլ պարզ: Եվ ամենակարեւորը՝ պետք է գիտակցես, թե ինչ ես անում եւ հանուն ինչի:

Շուտով զբոսաշրջիկների հերթական խումբը եկավ, եւ մենք վեր կացանք: Գարունը փթթում էր, հողը տաք էր եւ խոնավ. արեւածաղիկներս հաստատ կծլեին:

Հուլիս 15, 2008

41. Գնացքից՝ պարահանդես

Մենք երկար մնացինք Օվերում. այնտեղ էլ ճաշեցինք ու Փարիզ վերադարձանք բավականին ուշ: Այդ փոքրիկ քաղաքը շատ անուշ տպավորություն գործեց, ու ես

հասկացա, որ եթե տվյալ երկրի մասին ուզում ես պատկերացում կազմել, պետք է դիտարկես ոչ թե նրա պապդան մայրաքաղաքը, այլ գավառը, այսպիսի փոքրիկ քաղաքները, գյուղերը. դրանք խոսուն են, չափազանց խոսուն: Օվերում հայտնվողը մի պահ մոռանում է, որ ինքը ինչ-որ քաղաքում է. մեզ թվում էր, թե ինչ-որ մի ընտանիքի ենք հյուր եկել, օջախ ենք մտել: Եվ իրականում այդպես էլ կա. «համայնք» բառը հենց դա է նշանակում: Ինչպիսի արժանապատվություն ու վստահություն կա մարդկանց դեմքերին. եթե դուք մարդկանց խմբի մեջ ինչ-որ անվստահ, շփոթված մեկին տեսնեք, հաստատ իմացեք՝ այդտեղի քաղաքապետն է, որը զգում է, ավելի ճիշտ՝ չի զգում, մարդիկ նրան ասում են, որ այլևս չեն քվեարկելու նրա օգտին:

Օվերում պատմեցին, որ տարիներ առաջ վերստուգիչ հանձնաժողովը, որ ինչքան հասկացա, հենց քաղաքի բնակիչներից է կազմվում, պարզել է, որ այդ ժամանակվա քաղաքապետը գանձարանից 100 հազար եվրո է վերցրել անձնական կարիքների համար եւ գանձապահի հետ պայմանավորվել, որ երեք ամսից գումարը վերադարձնելու է: Ահա այդ դեպքի բացահայտումից հետո քաղաքապետը ստիպված էր եղել հեռանալ Օվերից, որովհետեւ մարդիկ դադարել էին նրան բարեւել, չնայած վերադարձրել էր ինքնակամ վերցրած վարկը. «Ինչպե՞ս կարելի է չարհամարհել մի մարդու, որը մեր վստահությանն արժանանալով՝ մեր գրպանն է մտնում», - բացատրում էր փոքրիկ ռեստորանի տերը, որը հպարտ էր իրենց քաղաքի համար:

Օվեր քաղաքը պատկերացնելու համար՝ ընթերցողը թող պատկերացնի տաք, հարմարավետ, համեստ ու ճաշակով մի տուն, որի մեջ մարդիկ ապրում են հաշտ ու համերաշխ՝ այդ ամենի տերը լինելու գիտակցությունը եւ պատասխանատվությունը սրտներում:

Նման վիճակի, սակայն, պետք է արժանանալ...

Օվերից վերադառնալիս մենք մի փոքր քննարկեցինք վաղվա ընթրիքի հետ կապված մի քանի մանրամասն. Ֆրեդը ասաց, որ ճաշին, ավելի ճիշտ՝ ընթրիքին, մասնակցելու է նաեւ Քվենտինի ընկերուհին:

Ընթրիքի ժամանակ պարզվեց, որ հենց այդ դեռատի գեղեցկուհին է այս ամենի նախաձեռնողը, եւ գաղափարը նա հղացել է Քվենտինի համար իմ թողած հեռախոսային հաղորդագրությունը լսելուց հետո.

- Չեմ սիրում, երբ մարդիկ իրարից խռովում են, - ասում էր Իզաբելը, ինչից ակնհայտ էր դառնում, որ Քվենտինին այնքան էլ չի ուրախացրել մեզ, համենայնդեպս՝ ինձ տեսնելու հեռանկարը: Բայց հաղորդագրությունս Իզաբելին լավ ազդակ է թվացել, եւ Քվենտինը տեղի է տվել: Իհարկե, մինչեւ մեզ հրավիրելու որոշում կայացնելը Իզաբելը Քվենտինից դուրս էր քաշել մեր մասին նրա ունեցած ողջ տեղեկատվությունը եւ, իմանալով ով եմ ես, ով է Ֆրեդը, այն հանգամանքները, որոնց բերումով մենք իրար հետ գտնվում ենք Փարիզում, որոշել է մեզ հրավիրել:

- Սիրում եմ անակնկալ ծանոթություններ, - ժպտալով ասում էր Իզաբելը. նրա մեջ ինչ-որ անուշ կենսուրախություն կար:

Անակնկալ ծանոթությունների մասին նրա ասածի մեջ ես փորձեցի հեգնական երանգ գտնել, ավելի ճիշտ՝ ստուգեցի այդպիսի երանգի առկայությունը, բայց համոզվելով, որ այս աղջիկը լրիվ անկեղծ է, շատ ուրախացա Քվենտինին քֆրտելու համար. առանց դրա այս ընթրիքն ու ծանոթությունը չէր լինի: Իզաբելը իսկական գեղեցկուհի էր, «մասնագիտությամբ»՝ թոփ-մոդել, ֆրանսիական նորաձեւության ծագող աստղ: Ընդարձակ բնակարանը, որտեղ նրանք մեզ ընդունել էին, մի մեծ վիտրաժ ուներ, նաեւ մի մեծ պատշգամբ, որոնցից երեւում էին Էյֆելյան աշտարակն ու Սենա գետը:

Տանը բազմաթիվ ամսագրեր կային, որոնց կա՞մ շապիկին, կա՞մ էջերում տպագրված էին Իզաբելի լուսանկարները. դրանցում նա կենտրոնացած էր, կատվային հայացք ուներ, լարված դեմք եւ կրում էր ինչ-որ աննորմալ զգեստներ: Իրական կյանքում նրա հայացքը պարզ էր, դեմքը՝ կենսուրախ, հագին էլ մի սովորական ջինսե շալվար էր, մի սովորական նեղ շապիկ, որի տակից հստակ տպվում էին նրա ամուր, գեղեցիկ կրծքերը. բայց դա վուլգար չէր, այլ միայն գեղեցիկ, միայն տրամադրող՝ հետաքրքիր ու համով ընթրիքի, անկեղծ բարեկամության:

Պատերից մեկին մի մեծ լուսանկար էր կախված, որտեղ Իզաբելը իր ընկերուհիների հետ կանգնած էր պողիումի վրա՝ ցուցադրության ժամանակ: Ես գնում էի այդ մեծ լուսանկարը, եւ դեմքերից մեկը ինձ շատ ծանոթ թվաց:

- Ձեր կողքին կանգնածը Ֆրանսիայի նոր առաջին տիկինը չէ՞, - չդիմացա եւ հարցրի ես:

Իզաբելը զարմացավ, որ գրիմի տակ ես ճանաչեցի նրան:

- Այո, նա է՝ Մեմեն, - այսպես քնքուշ անունով էր նա հիշում Ֆրանսիայի գործող նախագահի գործող տիկնոջը:

Իմ այս բացահայտումից հետո Իզաբելը խոստովանեց, որ ինքը եւ Մեմեն ընկերուհիներ են: Մեմենին ինքը համարում էր ավագ եւ վստահելի ընկեր, ասում էր, որ իրենք շատ են սիրում իրար եւ շատ կապված են: Պարզվեց նաեւ, որ Իզաբելի եւ Քվենտինի հանդիպումն էլ տեղավորվում է այս համատեքստում. Քվենտինը բազմիցս եղել է Մեմենի անվտանգությունն ապահովող թիկնապահների խմբում, իսկ Իզաբելն ու Մեմեն էլ հաճախ են հանդիպում. հենց այսպես էլ ծագել է նրանց սիրավեպը, որի պատճառով Քվենտինը քիչ էր մնացել կորցնի աշխատանքը: Նրա ղեկավարությանը դուր չէր եկել, որ աշխատանքի ժամին նա կարող է գննել եւ գնահատել իր պաշտպանյալների գեղեցկությունն ու կանացիությունը: Քվենտինը, իհարկե, բացատրել էր, որ Իզաբելը ամենեւին էլ իր պաշտպանյալը չէ. ի վերջո այդ պատմությունը լավ էր ավարտվել:

Քվենտինն ու Իզաբելը հույս ունեին, որ իրենց հարաբերությունները լուրջ են, եւ ամեն ինչ ընթանում էր հենց այդ ուղղությամբ: Բայց չէին շտապում որոշումներ կայացնել եւ ասում էին, որ ճիշտը ամեն ինչում վերջնականապես եւ լրիվությամբ համոզվելն է: Ամեն դեպքում, նրանք արդեն երկար ժամանակ իրար հետ էին ապրում, չնայած ասում էին, որ իրար հետ ապրելը խիստ հարաբերական է, որովհետեւ երբեմն օրերով իրար երես չեն տեսնում՝ աշխատանքի բերումով:

- Այս պայմաններում ամուսնանալը նույնիսկ անիմաստ է, - ծիծաղելով ասում էր Իզաբելը եւ խոստովանում, որ չի էլ ամուսնանա, մինչեւ «չպառավի» պողիումի համար.

- Կսպասե՞ս ինձ, իմ պահապան հրեշտակ, - դիմում էր նա Քվենտինին:

Նրա հետ հանդիպումը ինձ համար հաճելի էր եւ անակնկալ. երբեք չէի մտածի, թե պողիումի վրա ութաձեւ քայլող այդ աղջիկները կարող են այսպես բացսիրտ լինել, անկեղծ, ունենալ սովորական մարդկային հատկանիշներ, լինել այդքան բնական եւ սովորական:

Քվենտինը մեզ հետ, իհարկե, քաղաքավարի էր, բայց սկզբում մի տեսակ սառը. ես նրան դարձյալ մի երկու խոսք ասացի՝ մեր մեջ տեղի ունեցած թյուրիմացությունը հարթելու համար, եւ ընթացքում ինձ թվաց, որ նա թոթափեց տհաճ զգացողությունները: Համենայնդեպս, սառը պահվածքը շատ շուտով վերացավ:

Ֆրեդին նույնպես հաճելի էր Իզաբելի հետ ծանոթությունը, եւ մեզ շատ ուրախ եւ հաճելի երեկո էր սպասվում: Անկեղծ ասած, նկատելի էր, որ Քվենտինն ու Իզաբելը նույնպես մարդկային շփման կարիք են զգում, եւ մեր այցը կարծես թարմացնող շունչ բերեց նրանց տուն: Առաջ անցնելով՝ ասեմ, որ մենք բարեկամացանք, եւ Իզաբելի հետ ծանոթությունը կանաչ լույս վառեց իմ հետագա ճանապարհորդության համար:

42. Երջանիկ լինելու իրավունք

Քվենտինենց մոտ գնալուց առաջ մենք հագանք մեր վարձած գեղեցիկ կոստյումները՝ գեղեցիկ վերնաշապիկներով ու կոշիկներով. որոշեցինք փողկապ չկապել, եւ դա ճիշտ էր, որովհետեւ, ինչպես արդեն ասացի, Քվենտինն ու Իզաբելը մեզ դիմավորեցին սովորական տանու շորերով:

Ճանապարհին մենք նաեւ մտանք ծաղկի խանութ, եւ յուրաքանչյուրս մեր ճաշակով մի-մի փոքրիկ փունջ վերցրինք Քվենտինի ընկերուհու, այսինքն՝ Իզաբելի համար:

Եթե ձեզ հետաքրքրում է իմ կարծիքը ծաղկեփնջերի մասին՝ ընդհանրապես, ամենամեծ տպավորությունը ստացել եմ Էլդար Ռյազանովի «Ծառայողական

սիրավեպ» ֆիլմի այն ծաղկեփնջից, որ հերոսը՝ Նովոսելցերը, առավոտյան վաղ աշխատանքի գալով, փորձում է տեղադրել իր տնօրեն-սիրեցյալի՝ Լյուդմիլա Պրոկոֆենայի սեղանին:

Համոզված եմ, հիմա ընթերցողներից շատերը այս տողերիս մեջ հեզնանք են փնտրում, բայց սա ասում եմ ամենայն լրջությամբ: Եթե հիշում եք, այդ ֆիլմի մեջ Նովոսելցերը մի քանի անգամ շուռ է տալիս, ճիւղում ծաղիկները՝ սպիտակ եւ կարմիր մեխակներ: Բայց երբ ի վերջո կարողանում է դրանց համար ծաղկաման գտնել եւ դնել Լյուդմիլա Պրոկոֆենայի սեղանին, Աստված իմ, ինչ գեղեցիկ են այդ ծաղիկները:

Ես մի քանի անգամ այդպիսի ծաղկեփունջ եմ նվիրել իմ սիրելիին. գեղեցիկ էր, իհարկե, բայց միեւնոյն է՝ բնօրինակը մնում է բնօրինակ: Չնայած, հիմա, փաստորեն, իմ կյանքում էլ է ծառայողական սիրավեպ սկսվել՝ հեռակա, բայց ծառայողական...

Վերադառնանք, սակայն, Փարիզ: Քվենտինենց տանը մենք սկզբից նախուտեստային շամպայն խմեցինք. շատ լավն էր: Տեսքից այս շամպայնի առանձնահատկությունը նրա պղտորությունն էր, անթափանցությունը: Առաջին անգամ էի հաց ուտելուց առաջ շամպայն խմում. չէ՞ որ մեզ մոտ ընդունված է, որ շամպայնը պետք է խմել մինչեւ պայթելը ուտելուց, սեղանի շուրջ օղի, ապա զարեջուր խմելուց հետո միայն: Պարզվում է, սակայն, որ շամպայնը կարող է խթանել ախորժակը. իսկ ես գիտեի, թե այն միայն հետ տալու գործը խթանելու, այսինքն՝ հեշտացնելու համար է: Ճիշտն ասած, ճաշից առաջ շամպայն խմելու առաջարկը ինձ մի տեսակ վայրենի թվաց, բայց դե, ասված է՝ որ գյուղը գնաս, այդ գյուղի շապիկը հագիր. իսկ մենք հիմա Փարիզ կոչվող գյուղում ենք:

Երբ սպասուհին մեզ հրավիրեց սեղանի մոտ, Իզաբելը շատ ուրախացավ.

- Ես հազվադեպ եմ նորմալ հաց ուտում, - ասում էր նա՝ դա պատճառաբանելով իր պրոֆեսիոնալ գործունեությամբ. եթե կազմվածքդ խախտվի, չես կարող պողիում դուրս գալ:

Սկզբում մեզ մատուցեցին մի մեծ ափսե կանաչ սալաթ՝ ձիթապտղի յուղով ցողված: Ապա սագի լյարդի պաշտետ, որ ինչպես հայտնի է՝ շատ հարգի է Եվրոպայում եւ

հատկապես՝ Ֆրանսիայում: Պաշտօնը, որ իսկապես շատ համեղ էր, մենք կերանք կարմիր գինիով եւ սոուսներով: Ապա ահագին երկար դադար առանք, որից հետո մեզ մատուցեցին կարմիր ձուկ՝ սպիտակ գինիով եւ էլի տարբեր սոուսներով: Այս ընթացքում սեղանի շուրջ անընդհատ ակտիվ քննարկումներ, խոսակցություններ էին տեղի ունենում, որի շարժիչ ուժը, իհարկե, Իզաբելն էր:

- Ի՞նչ եք տեսել Փարիզում, ի՞նչն է ձեզ դուր եկել, ի՞նչը դուր չի եկել՝ ամեն ինչ պատմեք,
- երեխայական չարաճճությամբ մեզ խոսել էր ստիպում նա, չնայած ես ու Ֆրեդը առանձնապես չէինք էլ դիմադրում: Քվենտինը լռակյաց էր եւ հիմնականում ժեստերով ու բացականչություններով էր արձագանքում խոսակցությանը:

Ես ու Ֆրեդը պատմեցինք Լուվրի (պուպուլիկով տիկնոջ մասը, իհարկե, բաց թողեցինք), Ջոկոնդայի, վան Գոգի, ինչպես նաեւ Միլոսյան Վեներայի եւ Կլոդի մասին: Այստեղ մենք պատմելու բան ունենք նաեւ ընթերցողին: Վան Գոգի ցուցահանդեսի նախընթաց օրը մենք մեր երկրորդ այցը արեցինք Լուվր եւ այնտեղից դուրս գալուց հետո մոտակա զբոսայգում հանդիպեցինք Կլոդին, որը մենակ նստած էր մի նստարանի վրա: Ֆրեդը ասաց, որ կպայթի, եթե չպարզի, թե ում էր հայիոյում բիծուկը եւ ինչու: Կլոդը առանձնապես չընդդիմացավ իր գաղտնիքները բացելու Ֆրեդի ձգտումներին. նա պնդում էր, որ Միլոսյան Վեներան ոչ թե մ.թ.ա. 2-րդ դարի քանդակ է, այլ 1899 թվականի, եւ այդ քանդակի հեղինակն էլ իր պապն է, Կլոդի ասելով՝ մեծ, բայց չգնահատված քանդակագործ: Նրա պատմածով, 1900 թվականին մի ամերիկացի իր պապից գնել է այդ քանդակը, ապա կտրել նրա մի ձեռքը, կտրել մյուս ձեռքը, մուրճով բազմաթիվ վնասվածքներ հասցրել քանդակին ու այն թաղել Կրետե կղզում գտնվող իր հողամասում: Ութ տարի անց իբր պատահաբար արձանը գտնվել է, իբր փորձաքննությունը պարզել է, որ այն անտիկ հունական քանդակ է, եւ արվեստի գործերի առեւտրական խաբեբան միլիոններ է ստացել արձանը Լուվրին վաճառելու համար, եւ այս խաբեբայության մեջ խառն է եղել նաեւ Լուվրի ղեկավարությունը, որը կեղծել է արձանի հայտնաբերման եւ ձեռքբերման հետ կապված բազմաթիվ փաստեր, նենգափոխել է իրականությունը եւ այլն, եւ այսպես շարունակ: Կլոդը պնդում էր, թե Լուվրի լրտեսները նաեւ իրենց տնից գողացել եւ ոչնչացրել են բոլոր այն էսքիզները, փաստաթղթերը, որոնք վկայում էին Միլոսյան Վեներայի իսկական ծագումը:

- Գողեր, սրիկաներ, խաբեբաներ, - իր պատմությունը երբեմն ընդհատում էր Կլոդը:

Լուվր կատարած իր հաճախակի այցելություններով Կլոդը ուզում էր լուծել իր համար կարեւոր մի խնդիր, այն է՝ ցուցանմուշի տակ գրվի նրա իսկական հեղինակի, այսինքն՝ իր պապի անուն ազգանունը: Նա մեզ նաեւ թղթեր ցույց տվեց, ըստ ամենայնի՝ դրանք դիմումներ էին, որոնց վրա իրոք կային մակագրություններ, թղթերի մեջ կային նաեւ պաշտոնական պատասխաններ, որոնք, սակայն, ֆրանսերեն էին, եւ դրանց բովանդակության մանրամասները մեզ հայտնի չդարձան: Կլոդը ասում էր նաեւ, որ ինքը դիմել է դատարան, սակայն դատարանը իր հայցը չի բավարարում՝ ապացույցներ չլինելու պատճառով.

- Ինչպե՞ս կարող են ապացույցներ լինել, եթե տականքները դրանք գողացել ու ոչնչացրել են, - վրդովված ասում էր նա եւ պնդում, թե ժամանակին իր հետ բանակցություններ են վարել, գումարներ առաջարկել, որ նա դադարի Միլոսյան Վեներան իր պապին վերագրել: Կլոդի պատմելով, այս առաջարկը անողների հիմնական փաստարկն այն է, որ եթե պարզվի, որ այդ արձանը ոչ թե մ.թ.ա. 2-րդ դարի է, այլ 19-րդ դարի վերջի, այն միանգամից կկորցնի իր նշանակությունը, եւ այն Լուվրի ցուցասրահից կտեղափոխեն աղբանոց: Կլոդը համաձայն չէր այս տեսակետին եւ ասում էր, որ իր պապը հանձար է եղել, եւ մարդկությունը պետք է ճանաչի նրան եւ գնահատի:

Մինչ Ֆրեդը գեղարվեստորեն պատմում էր այս պատմությունը, Իզաբելը, դե՝ ես ու Քվենտինն էլ, իհարկե, լսում էինք այն: Ի տարբերություն մեզ, սակայն, Իզաբելը դա անում էր լրիվ կլանված ու լուրջ դեմքով: Երբ Ֆրեդը վերջացրեց պատմությունը, Իզաբելը լրիվ լուրջ դեմքով ասաց.

- Ես հավատում եմ այդ պապիկին:

Սա շատ անսպասելի էր, ու Քվենտինը, Ֆրեդն ու ես մի այնպիսի քրքիջ բարձրացրինք սեղանի շուրջ, որ դժվարանում եմ անգամ նկարագրել. ես ու Ֆրեդը աշխատում էինք մեզ զսպել, բայց Քվենտինը, իրեն լրիվ ազատ զգալով, ուղղակի պայթել էր:

Իզաբելը անասելի հմայիչ էր այդ պահին: Բայց հետո, ավելի ուշ, սկսեցի մտածել, թե արդյո՞ք նրա ասածի մեջ դիտավորություն չկար, մեզ զվարճացնելու դիտավորություն: Կանայք երբեմն հիմարիկությունը կիրառում են որպես հմայելու ամենագոր զենք, եւ երբեմն դժվար է ասել՝ նրանք իսկապե՞ս հիմարիկ են, թե՞ դա ուղղակի իմիջ է: Համենայնդեպս, հիմարիկությունը երբեք եւ ոչ մի կնոջ չի խանգարել խելացի լինել, եւ հիմարիկությունից զերծ կանայք ուղղակի ձանձրալի են, նույնը, իհարկե, վերաբերում է նաեւ խելացիությունից զերծ կանանց: Իզաբելը կարողանում էր հիմարիկության ու խելքի հավասարագոր չափաբաժիններ մատուցել մեզ, եւ որ նա խելացի է, շատ խելացի, համոզվեցի, երբ խոսք գնաց լեդի Դիի մասին:

Ես պատմեցի, որ մենք եղել ենք նաեւ Փարիզի այն վայրում, որտեղ վթարի են ենթարկվել Ուելսի արքայադուստր Դիանան եւ արաբ մեծահարուստ Դոդի Ալֆայեդը. դա մի ստորերկրյա թունել է, որի մուտքի կամարի վրա, որը արդեն վերգետնյա փողոցի մակարդակից մետրուկես է բարձր, մարդիկ գալիս, ծաղիկներ են դնում: Մեր այցելության պահին էլ այդտեղ թարմ ծաղիկներ էին դրված՝ մի քանի ծաղկեփունջ: Ֆրեդը ասաց, որ այդտեղից թարմ ծաղիկը գրեթե երբեք չի պակասում.

- Այստեղ եւ, ինչքան հասկացա, ողջ Եվրոպայում մարդիկ պաշտում են լեդի Դիանային, - ոչ առանց զարմանքի ասացի ես:

- ԱՄՆ-ում էլ գրեթե այսպես է, - ասաց Ֆրեդը:

- Ձեր մոտ չկա՞ նման բան, - հարցրեց Քվենտինը:

- Անկեղծ ասած, լեդի Դիանայի նկատմամբ ընդգծված հարգանք մեզ մոտ չեմ նկատել. մարդիկ ավելի շատ դատապարտում են նրան, որ արքայադուստր լինելով՝ «քարշ է եկել» արաբ մեծահարուստի հետ:

Զգացի, որ Իզաբելի դեմքը լրջացավ.

- Նա ուղղակի ցանկացել է լինել այն մարդու հետ, որին սիրել է, - ասաց նա:

- Բայց չե՞ որ նա ամուսնացած էր, - ասացի ես:

- Բաժանված էր արդեն, - ուղղակի փաստը ճշտելու նպատակով ասաց Քվենտինը:

- Եթե անգամ ամուսնացած էր, - ծանրակշիռ տոնով ասաց Իզաբելը եւ շարունակեց, - նա ամուսնացել էր երջանիկ լինելու հույսով: Նա սիրում էր իր ամուսնուն եւ հույս ուներ նույնպես սիրված լինել: Բայց նրա ամուսինը ոչ միայն չէր սիրում նրան, այլեւ, ինչպես դուք նկատեցիք, «քարշ էր գալիս» Քամիլա Պարկերի հետ:

Իզաբելի հայացքում անսպասելի խորություն էր հայտնվել: Նա շարունակեց.

- Չարլզի եւ Դիանայի պատմությունը շատ նման է սովորական եւ կենցաղային մի դեպքի. բայց այստեղ նրբություն կար, նրբությունն այն է, որ խոսքը արքայազնի եւ արքայադստեր մասին է, նույնպիսի արքայազների ծնողների: Լեդի Դիանան դժբախտ էր, բայց նա արքայադուստր էր, ապագա թագավորի կին, ապագա թագավորի մայր եւ կարող էր մխիթարվել դրանով: Նա նաեւ պարտավորություններ ուներ պատմության, ավանդույթների, հասարակական կարծիքի նկատմամբ: Եվ ընդունված կարծիքի, ընդունված ավանդույթի համաձայն, նա պետք է համակերպվեր իր դժբախտության հետ: Բայց նա այլ կերպ վարվեց. նա ասաց, բարձր հայտարարեց, որ ինքը որպես կին երջանիկ լինելու իրավունք ունի եւ որեւէ մեկին թույլ չի տա վիճարկել իր այդ իրավունքը: Նա ցույց տվեց, որ կինը, անկախ նրանից՝ արքայադուստր է, թե բանվորուհի, ունի երջանիկ լինելու, ազատ լինելու, ընտրություն ունենալու, սիրված լինելու իրավունք: Ամեն կին էլ իր տան թագուհին է, արքայադուստրը, բայց նրանցից շատերը նույն այդ հասարակական կարծիքի, ավանդույթի ճնշման տակ ստիպված են համակերպվել իրենց դժբախտության, նվաստացման հետ: Եվ նա՝ Լեդի Դիանան, աշխարհի բոլոր կանանց ասաց՝ դուք բոլորդ երջանիկ լինելու, սիրված լինելու, ազատ լինելու իրավունք ունեք, եւ դրա համար աշխարհի կանայք, եթե անգամ բարձրաձայն չեն ասում, ներքուստ պաշտում են նրան. սա է ամբողջ գաղտնիքը, եւ այդ պատճառով ամեն օր գտնվում են մի քանի տասնյակ կանայք, որոնք հարկ են համարում թարմ ծաղիկներ դնել ձեր տեսած վայրում:

43. Ժողովրդի առաջնորդ Ազատությունը

Իզաբելի ճառը ինձ ցնցեց՝ առաջին հերթին համոզականությամբ: Մի պահ Ֆրեդն ու Իզաբելը սկսեցին քննարկել՝ Լեդի Դիի եւ Դոդի Ալֆայեդի վթարը սպանություն էր, թե՞

դժբախտ պատահար. նրանք հարցաքննում էին Քվենտինին՝ իմանալու համար նրա կարծիքը՝ վստահ լինելով թերեւս, որ Ֆրանսիայի դեկավարի թիկնագործի ծառայողը կիմանա ճշմարտությունը այս մասին: Առիթից օգտվելով՝ ես կտրվեցի այդ ընդհանուր խոսակցությունից եւ մտքումս կրկնում էի Իզաբելի ասածները: Գրողը տանի, նա իրավացի է:

Ես, որ միշտ զգվել եմ հարցերի կանացի կողմը ընդգծելու փորձերից, այս պողիումի կնոջ, այս գեղեցկուհու խոսքերի ազդեցությամբ կհանգեմ ինձ համար անսպասելի եզրակացությունների: Ամիսներ առաջ լսել անգամ այդ մասին չէի ուզենա, բայց այժմ ահա զգում եմ, որ ներսումս մի բանաձեւ է ծնվում, նոր բանաձեւ՝ չի կարող լինել իրական Ազատություն, եթե իրապես ազատ չէ Կինը:

Էլի մտքով ետ գնացի Լուվր. ինձ անհետեթ էր թվացել Դելակրուայի «Ժողովրդի առաջնորդ Ազատությունը» կտավը: Այդ կտավում ծխի, ավերակների, դիակների, բարիկադների միջով զինված տղամարդկանց՝ բանվորների, մտավորականների, երիտասարդների, առաջնորդում է ահավոր գեղեցիկ, փարթամ, ցանկալի մի կին: Նրա մի ձեռքին հրացան է, մյուս ձեռքին՝ դրոշ: Նրա դեմքը կենտրոնացած է, մազերը խոնվում են, իսկ նրա ուսերը՝ երոտիկ ու գրգռիչ ուսերը, կրծքերը՝ փարթամ ու պիրկ կրծքերը, մերկ են:

Լուվրում նայում էի այդ կնոջ կրծքերին ու սեռական գրգռոներ զգում... Գուցե դա ինձ խանգարեց հասկանալ այն, ինչ հասկացա հիմա: Ազատության սիմվոլը Ազատ Կինն է, ընդ որում՝ այդ կինը ոչ թե կանանց, այլ ընդհանրապես ազատության, այդ թվում եւ տղամարդկանց ազատության սիմվոլն է, բոլորի ազատության...

- Ի՞նչ էք մտածում, - նկատելով, որ մտքերի մեջ եմ, հարցրեց Իզաբելը:

- Ձեր ասածների շուրջ:

- Իսկապե՞ս. եւ ի՞նչ եզրակացության եք հանգել, - հարցրեց նա:

- Ձեր ասածը շատ համոզիչ էր:

- Օլե~, ուրեմն խմում ենք իմ կենացը, - էլի հիմարիկ դարձավ Իզաբելը:

- Մեծ փիլիսոփա Իզաբելի կենացը, - ասաց Քվենտինը, ու մենք խմեցինք:

- Իսկ ավելի մանրամասն չե՞ք պատմի, թե ինչ էիք մտածում իմ ասածների մասին, - շարունակեց Իզաբելը:

- Ինչո՞ւ չէ, բայց եթե մտքերս մի քիչ հույս լինեն, չնեղանաք:

Բոլորը ուշադիր նայում էին ինձ, ես շարունակեցի.

- Սկսեցի մտածել, որ եթե հասարակությունը պայմանականորեն բաժանենք կանացի եւ արական հատվածների, արական հատվածը չի կարող ազատ լինել, եթե իրականում ազատ չէ իգական հատվածը:

- Այդ ինչպե՞ս, - զարմացավ Ֆրեդը:

- Իմ այս եզրակացությունը հիմնված է կոնկրետ տպավորության վրա, որ ստացել եմ Իրանում գտնվելու ընթացքում: Դե, գիտեք, այնտեղ իսլամական կարգեր են, ակոհոլ օգտագործել չի կարելի, շորտ հագնել չի կարելի: Իսկ կանայք էլ ամառ-ձմեռ հագնում են սեւ կամ մոխրագույն այնպիսի զգեստներ, որոնց միջից երևում են միայն նրանց դեմքն ու ձեռքերը: Եթե կնոջ մազերը երեւան, դա արդեն լուրջ պրոբլեմ կլինի: Հասարակական տրանսպորտում, ասենք՝ ավտոբուսում, կանանց համար առանձին տեղեր են նախատեսված, տղամարդկանց համար՝ առանձին: Դուք կասեք, որ կանայք ճնշված են Իրանում, եւ գուցե այդպես էլ կա. եթե Իզաբելը իր այս տեսքով հայտնվի այնտեղ, նրան առնվազն երկարամյա բանտարկության կդատապարտեն: Հիմա եկեք կանանց վիճակի հարցը քննարկենք իրենց՝ իրանցիների հետ. նրանք ասում են, որ Իրանում մայրիշխանություն է...

- Այ քեզ անհեթեթություն, - չղիմացավ Իզաբելը: Ես շարունակեցի.

- Բայց նրանց ասածը այնքան էլ սխալ չէ: Երբ նրանց ցույց ես տալիս երկու մասի բաժանված ավտոբուսները, նրանք ասում են, որ այդ տղամարդկանց է արգելված մտնել ավտոբուսի կանացի հատված, կանայք կարող են մուտք գործել տղամարդկանց բաժին: Խնդիրն այն չէ, որ ոչ մի կին այդպես չի վարվում, մենք խոսում ենք կանոնների մասին:

- Հա, բայց դա հո չի նշանակում, որ կինը ազատություն ունի, - ասաց Քվենտինը:

- Իհարկե, չի նշանակում, բայց ամբողջ խնդիրն այն է, որ կանանց անազատությունը ավելի շատ տղամարդկանց անազատության վկայությունն է:

- Նրա համար, որ տղամարդիկ իրավունք չունեն մուտք գործել ավտոբուսի կանացի հատվածներ, - ասածիս կասկածանքով վերաբերվեց Իզաբելը:

- Դա ընդամենը մի օրինակ է՝ ընկած մակերեսին, բայց կա շատ ավելի խորքային պրոբլեմ, - ասացի ես եւ շարունակեցի:- Դիտարկումները ցույց են տալիս, որ արեւելյան շատ երկրներում, որտեղ կինը որպես այդպիսին անազատ է, եւ ինքնադրսեւորվելու նրա հնարավորությունները սահմանափակ են, ահա այդ երկրներում շատ մեծ է այդ նույն կանանց ստվերային ազդեցությունը: Եթե կարելի է այդպես ասել, կանայք իրենց նվաստացումները, անազատությունը շատ դեպքերում կոմպենսացնում են տղամարդկանց վրա ունեցած ստվերային ազդեցությամբ՝ դե ֆակտո սահմանափակելով նաեւ նրանց ազատությունը...

- Հետաքրքիր տեսություն է, - մոմռաց Քվենտինը:

- Ասացի, որ մտքերս հում են, բայց կան օրինակներ, երբ կինը ենթարկվում է նվաստացումների, անգամ բռնությունների, բայց սա ընդամենը խնդրի մակերեսն է. շատ դեպքերում ակնհայտ է, որ հենց այդ կնոջ ձեռքին են գտնվում որոշումներ կայացնելու լծակները, այդ ծեծվող, ինչո՞ւ չէ, բռնաբարվող կնոջ ձեռքին:

- Բայց ազատ Արեւմուտքում էլ կինը մասնակցում է, լուրջ ազդեցություն ունի որոշումների կայացման վրա, - իմ ասածին ի պատասխան նկատեց Ֆրեդը:

- Իհարկե, այդպես է. բայց եթե, կներեք, որ ձեր օրինակով ասեմ, Քվենտինն ու Իզաբելը նույն իրավունքներն ու ազատություններն ունեն ընտանիքում կամ ընդհանրապես, եւ Իզաբելը լիարժեք մասնակցում է բոլոր որոշումների կայացմանը, նա իրացնում է բոլորի կողմից ճանաչված իր իրավունքը, եւ այստեղ տարօրինակ ոչինչ չկա, ամեն ինչ հրապարակային է: Իսկ հրապարակայնությունը ազատության ամենակարեւոր ուղեկիցն է: Արեւելքում ճնշված, անազատ կինը ստիպված է գործել ստվերում, երբեմն

անգամ թաքցնել իր իշխանությունը, երբեմն վերցնել ավելին, քան իրեն հասնում է. եւ նա դա անում է ի հատուցում կրած զրկանքների եւ անազատության: Ի հատուցում այն բանի, որ իրավունք չունի բարձրաձայնելու՝ եւ ուզում եմ ապրել ոչ թե այս անտաշ անասունի հետ, որը ինձ առավոտ-իրիկուն ծեծում է, այլ նրա հետ, ով ինձ սիրում է կամ կսիրի: Եվ ուրեմն, նա ինքնադրսեւորման այս ծարավը սկսում է իրացնել ստվերային եղանակով, դավադրություններով, դառնում դե ֆակտո բռնակալ եւ բռնակալության զոհ՝ միաժամանակ: Ես մտածեցի, որ հենց այս է պատճառը, որ կինը, Ազատ Կինը Ազատության սիմվոլն է, - ամփոփեցի ես: Իմ խոսքի այս հատվածը ավելի համոզիչ թվաց թե՛ զրուցակիցներիս եւ թե՛ ինձ: Եվ հիմա հետահայաց հիշելով այդ զրույցը՝ համոզվում եմ՝ դա իսկապես ճշմարտություն է. եթե հանրությունը իրապես ուզում է ազատ լինել, նախ եւ առաջ պետք է հոգ տանի կնոջ ազատության համար: Չնայած՝ այս ձեւակերպումն էլ սխալ է, ավելի լավ է ասել՝ Կինն է ազատության սիմվոլն ու առաջնորդը, Դեկարտյան ճիշտ է նկարել եւ վերնագրել իր կտավը՝ «Ժողովրդի առաջնորդ Ազատությունը»:

Մեր ընթրիքը շատ աշխույժ էր անցնում, ինչը հաճելի անակնկալ էր ինչպես իմ ու Ֆրեդի, այնպես էլ Քվենտինի համար: Մենք անընդհատ զրուցում էինք, կատակներ անում, լուրջ բաներից խոսում, թեմաները հաջորդում էին մեկը մյուսին. Իզաբելը ինձնից ու Ֆրեդից ստացավ ողջ հնարավոր տեղեկատվությունը մեր մասին: Բայց մեր խոսակցության կենտրոնական թեման, միեւնույն է, Ազատությունն էր, լեդի Դին, երջանիկ լինելու իրավունքը, եւ անընդհատ վերադառնում էինք այդ թեմային ու գտնում այն նորից քննարկելու զանազան առիթներ: Ահա այդպիսի մի վերադարձի ժամանակ Իզաբելը հայտարարեց.

- Մեմեից ու Նիկոլայից էլ շատ մեծ համարձակություն պահանջվեց, որպեսզի նրանք հայտարարեն երջանիկ լինելու իրենց իրավունքի մասին եւ օգտվեն այդ իրավունքից:

Իզաբելը նկատի ուներ Ֆրանսիայի նախագահին եւ նրա տիկնոջը, որոնք, ինչպես հայտնի է, ամուսնացան այն բանից հետո, երբ Նիկոլայն, ինչպես նրան անվանում էր Իզաբելը, նախագահ ընտրվելուց հետո բաժանվեց իր առաջին կնոջից: Ես միանգամից

ասացի, որ համաձայն չեմ Իզաբելի արտահայտած այդ մտքի հետ. սա բոլորին զարմացրեց, որովհետեւ այդ պնդումը կարծես դուրս էր գալիս մեր ողջ խոսակցության համատեքստից: Ասացի, իհարկե, որ ընդունում եմ նախագահի եւ Մեմեի երջանիկ լինելու իրավունքը, բայց համաձայն չեմ, որ նրանք համարձակ քայլ են արել:

- Մեր մեջ ասած, դա անագնիվ քայլ էր, - հայտարարեցի ես, ինչը սարսափեցրեց Իզաբելին:

- Այդ ինչպե՞ս, - ըմբոստացավ նա: Ես բացատրեցի իմ դիրքորոշումը:

- Եթե Նիկոլյան առաջին կնոջից բաժանվեր եւ ամուսնանար նախագահական ընտրություններից առաջ, դա կհամարերի համարձակ որոշում: Բայց մեծ էր հավանականությունը, որ կնոջից բաժանվելով եւ ամուսնանալով ընտրություններից առաջ՝ նա կպարտվեր այդ ընտրություններում:

- Ուրեմն նրանք խելամիտ են վարվել, - գնահատեց Իզաբելը:

- Գուցե դա խելամիտ է, բայց նրանք խաբել են ֆրանսիացիներին, որոնք իրավունք ունեին իմանալու, որ նախագահի թեկնածուն փոխելու է իր ընտանեկան կարգավիճակը. եթե կուգես իմանալ, սիրելի Իզաբել, մեր հարգելի Մեմեն ոչ լեզիտիմ առաջին տիկին է: Այսինքն՝ նա գուցե նախագահի կինն է, բայց նա առաջին տիկին չէ, որովհետեւ ֆրանսիացիները նրան առաջին տիկին չեն ընտրել, - ամփոփեցի ես:

Ֆրեդն ու Քվենտինը սկսեցին ծիծաղել, իսկ Իզաբելը շղայնության նշաններ ցույց տվեց, փորձեց հակադարձել, բայց փաստարկներ չէր գտնում՝ ավելի զվարճացնելով մեզ:

- Միեւնույն է, նրանք շատ գեղեցիկ զույգ են եւ արժանի են ներկայացնել Ֆրանսիան, - ի վերջո ասաց Իզաբելը:

- Հանձնվում եմ, - վրա բերեցի ես, ինչից Իզաբելը շատ ուրախացավ:

- Ուրեմն խմում ենք իմ կենացը, - ասաց նա:

- Թույլերի պաշտպան Իզաբելի կենացը, - Քվենտինին նմանակելով՝ ասաց Ֆրեդը: Մենք խմեցինք:

Իզաբելը շատ էր սիրում Մեմեին ու Նիկոլային եւ նեղվում էր, երբ խոսակցությունը նրանց համար ոչ նպաստավոր ընթացք էր ստանում: Երբ խոսք գնաց մարտի 1-ի երեւանյան դեպքերի, զոհերի մասին, Քվենտինը հիշեց 2006 թվականին Փարիզի արվարձանում տեղի ունեցած բախումները եւ այն, որ չնայած դրանք շաբաթից էլ ավելի տեւեցին, մարդկանց դեմ հրազեն չկիրառվեց, եւ մեկ մարդ զոհվեց էլեկտրահարվելուց: Իզաբելն էլ հպարտությամբ հիշեց, որ այդ ժամանակ մարդիկ զոհ մնացին Նիկոլայից, որը ներքին գործերի նախարար էր ու առանց զոհերի կարողացավ ամեն ինչ հանդարտեցնել: Արդեն ահագին գինի էինք խմել, ու ես բռնելով պահը ու բռունցքս թափահարելով՝ ասացի.

- Նիկոլայ, Նիկոլայ. այ եթե ես 2006-ին Փարիզում լինեի, ցույց կտայի նրան, թե ինչպիսին են լինում զանգվածային անկարգությունները...

Քվենտինն ու Ֆրեդը մի կերպ զսպեցին իրենց ծիծաղը եւ մնացին լուրջ դեմքով: Ես նույնպես մի կերպ պահպանեցի դեմքիս լուրջ ու սպառնալից արտահայտությունը: Իզաբելը շփոթվեց ու, նայելով մեր լուրջ դեմքերին, խեղճացած դիմեց Քվենտինին.

- Նա երեւի կատակ է անում, չէ՞:

Մենք չդիմացանք ու սկսեցինք ծիծաղել: Իզաբելը էլի շատ ուրախ էր, շատ հմայիչ:

Ես ու Ֆրեդը Քվենտինի եւ Իզաբելի տանը մնացինք գրեթե մինչեւ լուսաբաց. կեսգիշերն անց մենք փորձեցինք հրաժեշտ տալ նրանց, բայց ասացին, որ հաջորդ օրը ազատ են, ու կարող ենք շարունակել մեր հաճելի զրույցները: Ու երբ արդեն թեմաները սպառվել էին, մենք վեր կացանք: Երբ հրաժեշտ էինք տալիս, Իզաբելը խոստովանեց, որ մենք իրեն շատ դուր եկանք, ապա դիմելով ինձ՝ ասաց.

- Տվեք ինձ ձեր անձնագիրը, ես կփորձեմ լուծել վիզաների հարցը:

Փորձեցի դիմադրել ու հայացքով օգնության կանչեցի Քվենտինին: Նա ասաց, թե իր գործը չէ, թե ինչ կանի Իզաբելը: Ի վերջո տեղի տվեցի եւ Իզաբելին հանձնեցի Բոյանի անձնագիրը: Նա ասաց, որ ոչինչ չի խոստանում, ուղղակի կփորձի լուծել հարցը, չնայած կարծում է, որ կկարողանա: Երկու օրից ինձնից երկու լուսանկար պահանջվեց,

ապա հյուրանոցում փակ ծրարով ստացա անձնագիրս՝ ինձ անհրաժեշտ Կուբայի եւ Ճապոնիայի վիզաներով: Ծրարի մեջ նաեւ երկու հրավեր կար՝ բարձր նորաձեւության ցուցադրության: Ես ու Ֆրեդը գնացինք այդ ցուցադրությանը. պողիումի վրա Իզաբելը իսկապես հիանալի էր, բայց նա մեր ճանաչած Իզաբելը չէր: Նրա քայլվածքը խիստ էր, դեմքը՝ գիշատիչ, նայում էր կատվային հայացքով:

44. Արեւմտյան կիսագնդում

Ինձ այլեւս ոչինչ չէր պահում Փարիզում եւ մտովի արդեն Հավանայում էի՝ Կուբայի մայրաքաղաքում: Հաշվարկեցի, որ փողերս բավական չեն հետագա ճանապարհորդության համար եւ պարտք խնդրեցի Ֆրեդից՝ նրան բացատրելով, որ երբ ես այլեւս Ֆրանսիայում չեմ լինի, իր կրեդիտ քարտի վրա համապատասխան չափով փոխանցում կանեն, այսինքն՝ կմարեն իմ պարտքը: Ֆրեդը, իհարկե, ինձ տվեց պահանջված գումարը, բայց, համենայնդեպս, հետաքրքրվեց, թե ո՞վ է մարելու իմ պարտքը.

- Սորոսը, - հանգիստ ասացի ես: Ֆրեդը էլի չհասկացավ ինձ:

Մենք դժվարությունների հանդիպեցինք Հավանայում հյուրանոց պատվիրելու գործում. պարզվեց՝ Կուբայի մայրաքաղաքի հյուրանոցները ինտերնետ էջ չունեն: Դիմեցինք այն ընկերությանը, որից ինքնաթիռի տոմս էինք գնել, եւ նրանք ասացին, որ կարող են տալ օտարերկրացիների համար նախատեսված երկու հյուրանոցների հեռախոսի համարներ:

Հյուրանոցներից մեկը կոչվում էր «Հավանա Լիբրե», մյուսը՝ «Հավանա Ռիվիերա»: Մենք վերադարձանք հյուրանոց, ու ես զանգեցի «Հավանա Ռիվիերայի» համարով: Տեղի ունեցավ այն, ինչ սպասում էի, բայց հույս ունեի սխալվել.

- «Havana Riviera» hotel. Can I help you?, - այն նույն տղան էր. եւ սա Ֆիդելի Կուբայում, որի նպատակը իմպերիալիզմն ու կապիտալիզմը երկրի երեսից ջնջելն էր:

Հավանայի ավիատոմս գնելիս չարժեր հույս դնել ինտերնետ աճուրդների վրա, որովհետեւ չվերթ կատարում էր միայն մի ավիաընկերություն, շաբաթը մեկ անգամ. այնպես որ՝ ստիպված էինք վճարել լրիվ գինը:

Ֆրեդը ասաց, որ առայժմ կմնա Փարիզում, կփորձի գործով զբաղվել: Նա ինձ հետ եկավ օդանավակայան, ու մենք իրար հրաժեշտ տվեցինք՝ պայմանավորվելով կապ պահպանել: Քվենտինին եւ Իզաբելին հրաժեշտ չտվեցի՝ չարժեր նրանց եւս մեկ անգամ անհանգստացնել: Եվ ահա, ինքնաթիռի մեջ եմ. գտա իմ տեղը, փոքրիկ ճամպրուկս դրեցի վերելի պահախցում, նստեցի պատուհանի մոտ: Ուղեւորների հոսքը առատ չէր. նրանք փնտրում-գտնում էին իրենց տեղերը եւ սպասում թռիչքին:

Իմ տեղը հենց պատուհանի մոտ էր. ես նստեցի ու փոքրիկ ապակե անցքից սկսեցի հետեւել օդանավակայանի անցուղարձին: Այս գործից ինձ կտրեց մի ձայն, որ ակնհայտորեն ինձ էր ուղղված.

- Կներեք, 15B-ն սա՞ է, - հարցնում էր 20-22 տարեկան, կարճ կտրված մուգ մազերով, ծնկներին չհասնող վանդակավոր շրջազգեստով մի աղջիկ՝ մատով ցույց տալով անմիջապես իմ կողքի նստարանը: Նրա աչքերը նշաձեւ էին ու թուխ, իսկ բերանի մոտ՝ ձախ կողմից, փոքրիկ խալ ուներ.

- Այո, այո, - հետաքրքրվածությունս ըստ հնարավորի թաքցնելով՝ ասացի ես:

Նա հանեց ջինսե բաճկոնը, այն դրեց մեր գլխավերելի պահախցում եւ պատրաստվեց նստելու:

- Ուզո՞ւմ եք փոխվենք տեղերով, - հարցրի ես՝ մտածելով, որ նրան ավելի հաճելի կլինի նստել պատուհանի մոտ:

Նա բացասական ժեստ արեց՝ գլուխը ցնցելով եւ շրթունքները մի փոքր սեղմելով: Այս ակնթարթին մենք իրար աչքերի մեջ էինք նայում, ու ով քեզ զարմանք, ինձ թվաց, թե կարդացի նրա միտքը, ինձ թվաց, թե լսեցի, թե նա ինչ մտածեց. «Տես, է, ուզում է միանգամից ինձ պատին դեմ անել»: Սա շատ տարօրինակ զգացողություն էր, ես շփոթվեցի. մի՞թե հնարավոր է նման բան: Թերեւս նրա ժեստը եւ աչքերի արտահայտությունը շատ խոսուն էին: Իսկ գուցե սխալվում եմ. բայց՝ չէ, վստահ էի, որ նա մտածել է հատկապես դա: Բայց ինչպե՞ս է դա հնարավոր: Չէ, սա չի կարելի այսպես թողնել եւ հարկավոր է ստուգել:

- Ես ոչ մի վատ բան նկատի չունեի, - ասացի ես:

- Կներե՞ք, - հարցական հարցրեց նա, որ պատրաստվում էր CD-player-ի ականջակալները դնել ականջների մեջ:

- Նկատի ունեմ, որ երբ ձեզ առաջարկեցի իմ տեղը, ոչ մի վատ բան նկատի չունեի:

- Այո, իհարկե, - հանգիստ ասաց նա՝ ականջակալները տանելով դեպի ականջները:

- Բայց դուք ուրիշ բան մտածեցիք, - ասացի ես:

- Ի՞նչ, - հարցրեց նա ակնհայտորեն չհասկանալով, թե ինչ է իմ ասածը:

- Երբ ձեզ առաջարկեցի տեղ զբաղեցնել պատուհանի մոտ, դուք մտածեցիք, թե ուրիշ բան նկատի ունեմ՝ այդ առաջարկելով, - հանգիստ բացատրեցի ես:

Նրա բիբերը լայնացան. նա կարծես մոռացել էր, թե ինչ է մտածել այդ պահին, ու նոր միայն հիշեց: Աղջիկը ակնհայտորեն շառագունեց, ես հասկացա, որ միանշանակ ճիշտ եմ: Նա սարսափով ինձ էր նայում եւ աչքերն անկանոն այսուայնկողմ տանում՝ կարծես վախենալով որեւէ բան մտածել:

- Դուք մարդկանց մտքերը կարդո՞ւմ եք, - հարցրեց նա՝ որեւէ բան մտածելու սարսափը աչքերի մեջ:

- Չէ, ի՞նչ եք ասում, ուղղակի ձեր ժեստը շատ խոսուն էր, - ասացի ես, ինչից նա ավելի կարմրեց:

- Դուք կարո՞ղ եք երդվել, որ մտքեր չեք կարդում, - դարձյալ շփոթված ասաց նա:

- Այո, իհարկե: Ինքներդ մտածեք, սա հո ֆանտաստիկ ֆիլմ չէ, - ժպտալով ասացի ես:

Նրա հայացքում շարունակում էր անվստահություն երեւալ, բայց մի կարճ ակնթարթ ուշադիր ինձ նայելուց, ինչ-որ բան մտածելուց եւ իմ արձագանքը ստուգելուց հետո նա ձեռքը ինձ պարզեց ու ասաց.

- Սեսիլ:

- Բոյան, - ասացի ես՝ նրա փափուկ ձեռքը ափիս մեջ առնելով:

- Փափուկ թոփչք, - ասաց նա ու ժպտալով ականջակալները խրեց ականջների մեջ:

Նստելուց հետո նրա կարճ շրջագգեստը ավելի էր կարճացել: Նրա հագին բաց երկնագույն զուգագուլպաներ կային, եւ դրանք ավելի էին ընդգծում նրա փափուկ ազդրերը: Ես, իհարկե, չէի նայում նրա ազդրերին. ուղղակի երբեմն գլուխս պտտում էի, իբր ինչ-որ բան եմ փնտրում, ու ճանապարհին մի հայացք էի գցում այդ սիրուն տոտիկներին: Բայց Սեսիլը զգում էր, թե ինչ եմ փնտրում, եւ վերցրեց դիմացի գրպանիկում դրված ամսագիրը, բացեց իր դիմացի սեղանիկը, ամսագիրը դրեց դրա վրա՝ իբր նայում է: Բացված սեղանը ծածկեց նրա ոտքերը, հիմա ես կարող էի տեսնել միայն նրա աջ ազդրի մի կողմը, այն էլ՝ դժվարությամբ: Իհարկե, անպարկեշտություն թույլ չէի տալիս եւ սկսեցի նորից դուրս նայել: Հետո սկսեցի մտածել, որ երբ մութն ընկնի, ինքնաթիռի պատուհանի մեջ կարող եմ սրտիս ուզածի չափ նայել նրա բդիկներին: Շուտով, ճիշտն ասած, ամաչեցի այս մտքերի համար. Իրանում ճիշտ են անում, որ կանանց արգելում են այսպիսի հագուստ հագնել:

Օդանավը թռավ, ու բոլոր ուղեւորներին ականջակալներ բաժանեցին, որոնցով կարելի էր երաժշտություն լսել կամ հետեւել մոնիտորի վրա ցուցադրվող ֆիլմին: Այսպես, ականջակալներով մենք թռչում էինք Ատլանտյան օվկիանոսի վրայով, ու երկար ժամանակ ոչ մի բառ չփոխանակեցինք: Շուտով, սակայն, ճաշ մատուցեցին. ես հանեցի ականջակալներս, Սեսիլը նույնպես: Օդանավում փոքրիկ շշերով հրաշալի կարմիր գինի էին առաջարկում, եւ մենք մի-մի շիշ վերցրինք:

Ֆրանսիացիները սիրում են ճաշի սեղանի շուրջ զրուցել. Սեսիլը բացառություն չէր: Պարզվեց՝ նա Հավանա է մեկնում հոր, նրա ընկերուհու, հոր ընկերոջ հետ: Սեսիլի երեք ուղեկիցները նստել էին մեզնից մի քանի շարք առաջ:

Հավանայի հիմնական ուղեւորը նրանց խմբից հայրն էր՝ Ռայմոնը: Վերջինս գովազդային գործով էր զբաղված. Կուբայում իշխանության գլուխ անցած Ռաուլ Կաստրոն վերջապես թույլատրել էր բջջային հեռախոսները, եւ Սեսիլի հայրը գնում էր այդ նոր շուկայի գովազդային հեռանկարները ուսումնասիրելու: Նա օգտակարը համատեղել էր հաճելիի հետ, իր հետ վերցրել ընկերուհուն՝ Էլիզին, եւ դստերը. Սեսիլը

ավարտում էր համալսարանը, եւ Կուբա կատարելիք այցը հարմար առիթ էր՝ իսպաներենի պրակտիկան ամրապնդելու համար: Դե, իսկ Շառլը՝ Ռայմոնի ընկերը, մի աննպատակ միլիոնատեր, ինչպես նրան անվանում էր Սեսիլը, Հավանա էր գնում նորանոր եւ էկզոտիկ սիրային արկածներ փնտրելու: Ասացի, որ գրող եմ, ճանապարհորդում եմ թեմաներ փնտրելու ձգտումով:

Պարզվեց, որ Հավանայում մենք ապաստանելու ենք նույն հյուրանոցում: Այս իմանալով՝ Սեսիլը ինձ խորհուրդ տվեց ուշադիր ուսումնասիրել Շառլին, որովհետեւ նա կարող է լավ ֆելիետոնի թեմա լինել.

- Նա իրեն դոն Ժուանի տեղ է դրել, բայց իրականում նման է որձ շան, որը ընդամենը փնտրում է էգ շների, - ակնհայտ զգվանքով ասաց նա:

Ես հիշեցի, թե ինչպես էի անընդհատ ուզում նայել Սեսիլի ազդրերին, ու էլի ամաչեցի: Ուղեւորությունը երկար էր, մենք քնում էինք, արթնանում, էլի մի երկու բառ փոխանակում, երաժշտություն լսում: Ճաշից հետո Սեսիլը բնագոյաբար փակել էր սեղանը, եւ ազատ կարող էի նայել նրա տոտիկներին, մանավանդ երբ նա քնած էր: Բայց ես ինձ արգելեցի դա անել, եւ դա շատ տհաճ արգելք էր:

Մի անգամ մենք արթնացանք օդանավի հրամանատարի ձայնից, ով հայտարարեց, որ մենք արդեն գտնվում ենք Արեւմտյան կիսագնդում:

Ի վերջո, ինքնաթիռը սկսեց իջնել: Փորձում էի կռահել, թե ում անունով է կոչվելու Հավանայի միջազգային օդանավակայանը. երկու վարկած ունեի՝ Ֆիդել Կաստրո կամ Էռնեստո Չե Գելարա: Սխալվեցի՝ օդանավակայանը կոչվում էր Խոսե Մարտիի անունով:

45. Հեղափոխականի մահը

Հավանայի հենց օդանավակայանում ինձ թվաց, թե հայտնվել եմ ԽՍՀՄ 16-րդ հանրապետությունում, որտեղ հեռու լինելու, կղզի լինելու պատճառով մարդիկ չեն լսել «Մայր հայրենիքի» փլուզման մասին եւ ապրում են նախկին իներցիայով: Կարելի էր այլ բան էլ մտածել՝ սա մի մեծ թանգարան է՝ ցուցանելու համար, թե ինչպիսին է

եղել

հին

աշխարհը:

Ըստ էության, այս դատարկ օդանավակայանը, թերթեռնված փողոցները, որտեղ չկան խցանումներ եւ կայանելու՝ «պարկինգի» պրոբլեմ, որտեղ մարդկանց վրա չեն ճնշում անհեթեթ ու զգվելի գովազդային վահանակները, այս ամենը նույնիսկ հանգստացնող ու հոգեպարար է թվում:

Մի պահ նույնիսկ հաճելի է, որ փողոցների երկայնքով կարող ես տեսնել ծառեր ու միայն ծառեր, թփեր ու միայն թփեր: Բայց այս թվացյալ հանգստության տակից ի վերջո դուրս է գալիս թշվառությունը: Հազար տարվա «Քսանչորս», «Ջորի», «Քսանմեկ» նույնիսկ «Զապ» ու «Պիսյատորի». այսպիսի մաշած մոդելների մաշած նմուշներ կարելի է տեսնել Հավանայում: Դե, «Մերսեդես» ու չգիտեմ ինչ էլ կա, բայց նույնքան մաշված, նույնքան հին: Կան նաեւ գովազդային մեծ պաստառներ, բայց դրանք ոչ թե ինչ-որ ապրանք են գովազդում, այլ Ֆիդել եւ Ռաուլ Կաստրոների անխախտ եղբայրությունը:

Կուբան, Ֆիդելի Կուբան ակնհայտորեն ժամանակ է ձգում, ակնհայտորեն խաղում է ժամանակի վրա: Այն Կուբան, այն Ֆիդելը, որ ժամանակին հիացմունք էին առաջացնում, հիմա նմանվում են ընդամենը ուրվականի, տխուր ուրվականի: Սա նշանակում է, որ կուբայական հեղափոխության մեջ ինչ-որ բան այն չէր: Ընդհանրապես, կարծես թե մինչեւ այժմ եղած շատ հեղափոխությունների մեջ ինչ-որ բան այն չի եղել, որովհետեւ շատ հաճախ խախտվում է հեղափոխականի հիմնական սկզբունքը:

Հեղափոխականի, հեղափոխության առաջնորդի համար բարձրագույն խնդիր պիտի լինի, գերնպատակ՝ երբեք չդառնալ այնպիսին, ինչի դեմ պայքարում է հեղափոխությունը: Ֆիդելը չկարողացավ լուծել այս խնդիրը, Կրոմվելը չկարողացավ լուծել այս խնդիրը, Լենինը չկարողացավ լուծել այս խնդիրը, Նապոլեոնը չկարողացավ լուծել այս խնդիրը:

Բայց քաղ լիցի, սա չի պատկանում մարդկության չլուծված խնդիրների շարքին, որովհետեւ այդ խնդիրը լուծվեց, այդ խնդիրը լուծեց նա, ով հաղթական մտավ այս

քաղաքը, եւ ում անունն է Էռնեստո Չե Գելարա: Ամենամեծ հեղափոխականը մարդկության պատմության մեջ, ամենամեծը, առաջինը, անգերազանցելին:

Իսկ ինչո՞ւմ է կայանում նրա մեծությունը. առաջին հերթին շատ պարզ, բայց իրագործման առումով անասելի բարդ մի բանաձեւի. հաղթել եւ հրաժարվել հաղթանակի վայելքներից: Չե Գելարան, թերեւս, հասկացավ, որ իշխանությունը մահ է իսկական հեղափոխականի համար, իսկական հեղափոխականը երբեք իշխանավոր չպետք է լինի, իսկական հեղափոխականը պետք է տապալի իշխանություններ, բայց չպետք է հաստատի իշխանություն եւ օրենքներ: Ես այսպես եմ հասկանում Չե Գելարային: Եվ ժամանակի ու պատմության փորձությունը թույլ է տալիս ասել սա. իսկական հեղափոխականը պետք է նմանվի Աստվածային ցասումի, որ գալիս է անսպասելի եւ հեռանում է անսպասելի:

Իսկական հեղափոխականը պետք է տապալի իշխանություններ, բայց իսկական հեղափոխականը չպետք է հաստատի օրենքներ եւ չպետք է ունենա իշխանություն:

Իսկ ո՞ւմ պետք է պատկանի իշխանությունը հեղափոխություն ապրած երկրներում. քաղաքացուն, քաղաքացիների հավաքականությանը, որ կոչվում է ժողովուրդ: Ֆիդելը նույնպիսի մեծություն կլիներ, եթե հետեւեր Չե Գելարայի օրինակին. պարտադիր չէր նրա հետեւից գնալ Բոլիվիա: Բավարար էր միայն Կուբայի ժողովրդին հնարավորություն տալ ասելու՝ կներես, Ֆիդել, բայց դու ազատված ես աշխատանքից: Հիմա նա այլեւս հերոս չէ, այլ սովորական մի բռնակալ:

Իսկական հեղափոխականի համար մահ է իշխանությունը, որովհետեւ իսկական հեղափոխականը քանդում է փտած համակարգերը, իսկական հեղափոխականը անգամ զենք է վերցնում: Բայց վայ այն հեղափոխականին, որ դա անում է հանուն սեփական իշխանության: Իսկական հեղափոխականը պետք է ազատագրի իշխանական կաբինետներ, մաքրի այդ կաբինետները այնտեղ սերտաճած տգետներից, բայց իսկական հեղափոխականը չպետք է մնա այդ կաբինետներում, այլ այնտեղ պիտի թողնի միայն հուշ իր մասին եւ իր վերադարձի սարսափը պիտի ծեփի այդ կաբինետների պատերին: Իսկական հեղափոխականը պետք է նմանվի աստվածային ցասման՝ նախատեսված բոլոր նրանց համար, ովքեր հավատում են

միայն իրենց տեսածին եւ քամահրանքով են վերաբերվում Աստվածային ցասման վիրտուալ սպառնալիքներին:

Իսկական հեղափոխականը չպետք է կորցնի զգոնությունը հեղափոխության հաղթանակից հետո, որովհետեւ հեղափոխության հաղթանակը պետք է պսակվի ժողովրդի ինքնիշխանությամբ, երբ ժողովուրդը ազատ է իշխանություն ձեւավորել եւ ազատվել իր ձեւավորած իշխանությունից, երբ ժողովուրդը, քաղաքացին ազատ է արտահայտել իր մտածածը, ազատ է արտահայտել իր բողոքն ու գոհունակությունը, երբ ժողովուրդը ազատ է աշխատելու, ստեղծելու, ինքնադրսեւորվելու իր մղումների մեջ: Սա է ժողովրդի ինքնիշխանությունը: Եվ երբ ինքնիշխան է ժողովուրդը, իսկական հեղափոխականը պետք է պատրաստ լինի նոր հեղափոխությունների. չլինի՞ թե ժողովրդի ինքնիշխանությանը, ազատությանը որեւէ բան է սպառնում: Եթե այդպես է, հեղափոխականը պետք է վերածնվի արդ, հայտնվի որպես Աստվածային ցասում, որպես չկանխատեսված փոթորիկ, որպես Նոյան ժամանակների ջրհեղեղ ու տապալի կարգեր, մաքրի, լվանա իշխանական կաբինետներ ու նույնքան հանկարծահաս էլ չքվի՝ ամառային տեղատարափի նման: Եվ նույնքան հանկարծահաս էլ հայտնվի, երբ ժողովուրդը տոչորվում է արդարության ծարավից:

Իսկ երբ համոզվի, որ ժողովրդի ինքնիշխանությանը այլեւս ոչինչ չի սպառնում, տեսանելի ապագայում ոչինչ չի սպառնալու՝ նույնիսկ ինքն ու իր հեղափոխությունը, այն ժամանակ նա ազատ է լինել սովորական քաղաքացի՝ սովորական քաղաքացու իրավունքներով:

Ամենամեծ հեղափոխականները գուցե չեն էլ մտածել այս մասին, այս մասին մտածել է, թերեւս միայն Չե Գեւարան, բայց երեւի թե ոչ թե մտածել է, այլ զգացել է, զգացել է պրոբլեմը: Բայց նրանք՝ պատմության երեւելի հեղափոխականները, իրենց կյանքով, իրենց նվիրումով ու վճռականությամբ, երբեմն վախկոտությամբ ու փափկասունությամբ մեզ հնարավորություն են տվել մտածելու այս մասին:

Նրանք հնարավորություն են տվել, որ մենք պատասխանենք ավելի ու ավելի հաճախ հնչող այն հարցին. Էվոյուցիա՞, թե՞ ռեւոյուցիա: Էվոյուցիայի ջատագովները իրենք էլ չեն հասկանում, որ չի կարող լինել Էվոյուցիա առանց ռեւոյուցիայի: Հակառակը

մտածել ուղղակի միամտություն է. եթե աշխարհում չլինեին հեղափոխություններն ու հեղափոխականները, մարդկությունը առաջ չէր ընթանա նախնադարյան համայնական կարգերից: Ինչո՞ւ են Անգլիայի Եղիսաբեթ թագուհին, մյուս թագուհիներն ու թագավորները այդքան սիրելի սեփական ժողովուրդներին. որովհետեւ նրանց մեջ արթուն է իրենց նախնիներին տապալած հեղափոխությունների հուշը, որոնք սթափեցնող ապտակ են դարձել բոլոր նրանց համար, ովքեր հրաժարվել են, չեն ցանկացել հասկանալ, որ այդպես այլեւս չի կարելի:

Հավանալի ամենակենտրոնում գտնվող Բարձր շենքերից մեկից ինձ է նայում Էռնեստո Չե Գեւարայի ուրվապատկերը. շատերին թվում է, թե նա խորթ է այս նոր աշխարհին, ազատ աշխարհին: Բայց՝ ոչ, ես համոզված եմ. եթե երկրի վրա չլինեի Էռնեստո Չե Գեւարան, չէին լինի նաեւ Նելսոն Մանդելան, Վացլավ Հավելը, Լեխ Վալենսան:

Ես հիմա օտարոտի եմ նայում կարմիր աստղին. Բայց եթե ապրեի 60-ականների Կուբայում, ես կլինեի նրա՝ Չե Գեւարայի զինվորը: Հաստատ կլինեի: Բայց արդյո՞ք նրա հետ կմեկնեի Բոլիվիա: Որքան կուզեի պատասխանել՝ այո, եւ այդ «այո»-ն հնչեր հստակ ու բարձր, աներկբա ու միանշանակ: Բայց «այո»-ն միայն խոսք է, որ կարիք ունի, կարիք ունի ապացույցների, ապացույցներ, որ դեռ հարկավոր է վաստակել, հարկավոր է վաստակել:

Հունիս 30, 2008

46.	Դավադրություն	ըստ	Մեսիլի
------------	----------------------	------------	---------------

«Հավանա Ռիվերա» հյուրանոցը գտնվում էր ծովի, ավելի ճիշտ՝ Մեքսիկական ծոցի հենց պոնկին: Իմ պատուհանից տեսարան էր բացվում դեպի ծովը, եւ Բացի ծովից ուրիշ ոչինչ չէր երեւում: Ծովը Մեսիլի գուգագուլպաների գույնն ուներ եւ թարմ էր նրա ազդրերի նման:

Նախաճաշից հետո Մեսիլը ինձ ծանոթացրեց իր ուղեկիցների հետ. նրա հայրը մոտ 45 տարեկան բարետես մի մարդ էր: Հայացքը կենտրոնացած էր ու լուրջ, ժեստերը՝ ինքնավստահ ու կանոնավոր, եւ նրա հետ ծանոթանալուց հետո ես զարմացա, թե ինչ

ընդհանուր բան կարող է ունենալ նա այդ ծիտիկի, այսինքն՝ Էլիզի հետ: Հետագա շփումների ընթացքում հասկացա, որ Ռայմոնն ավելի լուրջ հարաբերություններ հաստատելու հնարավորություն չունի կամ էլ ցանկություն. նրա կինը՝ Սեսիլի մայրը, տարիներ առաջ մահացել էր:

Իսկ Էլիզը մի այնպիսի կերպար էր, որոնցից կարելի էր ձեռք բերել գեղեցկուհիների վարձույթի սրահում, ժամավարձով կամ օրավարձով: Նա ժամանակ առ ժամանակ առ ժամանակ աշխատում էր դեմքին լուրջ ու մտահոգ արտահայտություն տալ, իբր՝ բացի արեւի լոգանքից, մանիկյուրից, պեդիկյուրից, այսինքն՝ սեփական ապրանքային տեսքից, ուրիշ հարցեր էլ են հուզում իրեն: Էլիզը, իհարկե, մարմնավաճառ չէր, բայց նաեւ էր:

Որպեսզի ընթերցողը հասկանա սովորական մարմնավաճառի եւ Էլիզի տարբերությունը, պետք է պատկերացնի մանրավաճառի եւ մեծածախ առեւտրով զբաղվողի տարբերությունը: Էլիզը նրանցից էր, որ սիրում է երկարաժամկետ գործարքներ, դեմ չի լինի անգամ ցմահ գործարքի, եթե համապատասխան հաճախորդ հանդիպի եւ առաջարկի ամուսնանալ: Նման գործարքի դեպքում Էլիզը հաստատ հավատարիմ կմնա իր գնորդին, առանց հիմնավոր պատճառի չի դավաճանի նրան: Բայց եթե հընթացս ավելի շահավետ գործարքի առաջարկ լինի, նա կխզի հին պայմանագիրը եւ կկնքի նոր գործարք:

Շառլը, որ թերեւս Ռայմոնից երիտասարդ էր, կարծես ոչ թե սովորական մարդ էր, այլ կանանց գայթակղելու մեքենա: Նրա մազերը հարդարված էին անասելի բծախնդրությամբ, ատամները անբնական սպիտակ էին. նկատելի էր, որ նա առնվազն ամիսը մեկ անգամ գնում է ատամնաբույժի մոտ, պարտադիր մանիկյուր էր անում եւ պեդիկյուր: Շառլը ժպտում էր հովիվուդյան աստղի պես, բուրում էր օծանելիքի միայն իրեն հայտնի բուկետով, եւ ինչքան հասկացա, այդ բուկետի մեջ կանացի օծանելիք էլ կար: Կանայք պետք է ճանաչեին այդ հոտը եւ հետեւություն անեին, որ նա հենց նոր է դուրս եկել ինչ-որ նշանավոր տիկնոջ գրկից, որի հետ գաղտնի սիրային կապի մեջ է. դա պիտի լիներ ինչ-որ նարկոբարոնի կամ մաֆիայի պարագլխի կին, որին սիրահետելը վտանգած պիտի լիներ մեր քաջարի Շառլի կյանքը:

Այդ առավոտյան նա հագել էր թանկարժեքագույն մի վերնաշապիկ, որի օձիքի տակից մի նրբագեղ թաշկինակ էր կապել, որը «ակնհայտորեն» նրան նվիրել էր նարկոբարոնի կինը՝ իր սրտի տիրակալը, որը չի կարող հեռանալ իր բռնակալ ամուսնուց՝ իր ու իր սիրեցյալին մահվան չդատապարտելու համար: Ահա այսպիսի քայլող ներկայացում էր Շառլը: Եվ պետք է խոստովանել՝ նա արագ նաեւ հանդիսատես ձեռք բերեց. այդ օրը տարբեր ժամերի եւ նրան տեսա երկու տարբեր կանանց հետ սուրճ խմելիս:

Մեսիլը, իհարկե, գեղեցիկ աղջիկ էր: Բայց կանացի գեղեցկությունը կարող է լինել թեթեւ, խորքից ու զանգվածից զուրկ, ինչպես, օրինակ, Էլիզի դեպքում: Մեսիլը, սակայն, այսպիսին չէր. նրա գեղեցկությունը կարծես ամրապնդված էր ինչ-որ հավելյալ հատկանիշներով եւ մի տեսակ աներկբա կշիռ էր ստանում: Կան կանայք, որ ընդամենը սեռական գրգիռներ են առաջացնում: Ոմանք էլ տղամարդուն ձգում են եւ, միաժամանակ, նրա մեջ անվստահություն սերմանում, եւ նա, ով ձգվում է դեպի այդ կինը, միաժամանակ ինքն իրեն հարց է տալիս՝ կարո՞ղ եմ արդյոք: Ահա այսպիսին էր Մեսիլը, բայց ինչպես հետագայում համոզվեցի, այս հատկանիշները չէին ամբողջացնում նրա կերպարը:

Չնայած արդեն օդանավում եւ ինձ արգելել էի նայել նրա ազդրերին, եւ ընդհանրապես, զննող հայացքներ ձգել նրա կողմը, վայրէջքից հետո խախտեցի իմ այս արգելքը: Ես դասավորվեցի այնպես, որ քայլեմ անմիջապես նրա ետեւից եւ նրան ուսումնասիրելու հնարավորություն ունենամ: Այս պահվածքս արդարացնում էի նրանով, որ անձնագրային ստուգում անցնելիս չպետք է լարված տեսք ունենամ, եւ այս լարվածությունից խուսափելու լավագույն ելքը ինձ համար Մեսիլի երկնագույն ոտքերն էին, չափավոր լայն ուսերը, վստահ քայլվածքը:

Բայց կանայք, երեւում է, իրենց մարմնի վրա ուրիշ զգայարաններ էլ ունեն, եւ եթե որեւէ տղամարդ հետաքրքրված հայացքով նայում է նրանց, նրանք դա զգում են եւ ամբոխի միջից կարող են առանձնացնել այն մեկին:

Առավոտյան Մեսիլը շատ լավ տեսք ուներ. նա այլեւս զուգագուլպաներով չէր, այլ հագել էր շատ գեղեցիկ կարճ անդրավարտիք եւ նույնքան գեղեցիկ շապիկ: Նախաճաշից հետո նրա ընկերակիցների հետ նախասրահում ծանոթանալուց հետո

դուրս եկա լողափ եւ նստեցի նստարաններից մեկին: Շատ շուտով ինձ համար անսպասելի այստեղ հայտնվեց նաեւ Սեսիլը: Մենք գրուցեցինք տարբեր բաներից, նա ասաց, որ այս Կուրֆան ահագին ձանձրալի տեղ է երեւում, եւ այս պահին տեսանելի միակ ուրախությունը թերեւս լավ եղանակն է, լավ լողափը եւ լավ կամպանիան: Վերջին դիտարկումը նա արեց իմիջիայլոց, եւ ես դրան առանձնակի ուշադրություն չդարձրի: Ապա ինձ հարցրեց, թե չե՞մ ուզում արդյոք լողալ, եւ ասացի, որ՝ ոչ, սրան ի պատասխան ասաց, որ ինքը ուզում է, հենց ինձ մոտ ցուցադրաբար հանեց իր շորտն ու շապիկը ու դարձյալ երկնագույն լողազգեստով վազեց դեպի ծովափ: Այս ամենը ինձ թեթեւամիտ թվաց, եւ ես վեր կացա ու վերադարձա հյուրանոց: Իհարկե, Սեսիլի հետ կոկետություններ անելու ցանկություն ամենեւին չունեի, բայց նրա պահվածքը ինձ տարօրինակ թվաց: Ինձ թվաց, թե նա ուզում է մատչելիություն ցուցադրել: Այնքան հոտառություն ունեի, որ հասկանայի, որ Սեսիլը ամենեւին էլ Էլիզ չէ, բայց նա ուզում էր ինձ հակառակը ցուցադրել, ուզում էր ցույց տալ, որ ինքը չափազանց մատչելի է, որ բավական է միայն ցանկանամ, եւ մենք կբարձրանանք սենյակ: Ամբողջ խնդիրն այն է, որ մեր կարճ ծանոթության ընթացքում նրա մասին ուղիղ հակառակ կարծիք էի կազմել, եւ Սեսիլի այս նոր իմիջը ինձ համար կասկածելի էր:

Շատ չմնացի հյուրանոցում. ինչպես եւ որոշել էի՝ գնացի Հեղափոխության թանգարան, այնտեղ տեսա բավական հետաքրքիր նմուշներ՝ Չեի հրացանը, մի քանի անձնական իրեր, ուսումնասիրեցի հեղափոխությանը նվիրված գեղանկարները, մի քիչ քայլեցի Հավանայի փողոցներով ու վերադարձա հյուրանոց: Իմ այս շրջայցը չփոխեց Հավանայից ստացած ընդհանուր տպավորությունը, չնայած՝ այստեղ մարդիկ ինձ համար անսպասելի կենսուրախ էին:

Սեսիլին տեսա մեկ էլ ճաշին հյուրանոցում. նրանք նստած էին չորսով, գումարած մի սիրունատես մուլատուհի. Շառլը շարունակում էր պրպտումների մեջ մնալ: Իմ ու Սեսիլի հայացքները մի անգամ հանդիպեցին. մենք ժպտացինք իրար՝ նրա ժպիտը նենգ էր եւ չարաճճի: Ինձ թվաց, թե նա մի փոքր մտախոհ է: Ճաշից հետո որոշեցի գնալ լողափ ու մի քիչ լող տալ ու պառկել արեւի տակ: Ինչպես եւ սպասում էի, շուտով հայտնվեց Սեսիլը, բայց արդեն ոչ մենակ. նա ինչ-որ խարստյաշ տղայի հետ էր. նրանք շատ աղմուկ էին անում՝ կարծես փորձելով գրավել բոլորի կամ ինչ-որ մեկի

ուշադրությունը: Բայց այդ պահին ներկայացման ոչ մի պոտենցիալ հասցեատեր լողափին չկար. համենայնդեպս, շուրջս նայելով՝ ոչ մի հարմար թեկնածու չգտա. մնում էի միայն ես:

Նրանց խաղը, աղաղակը ակնհայտ սիրային ենթատեքստ ուներ, սակայն երբ ավելի ուշադիր սկսեցի հետեւել, հասկացա, որ այդ մեծ աղմուկի տակ, ըստ էության, ոչինչ չկա: Սա ինձ ավելի էր զարմացնում. Մեսիլը ակնհայտորեն ուզում է թեթեւսովիկի տպավորություն գործել, ընդ որում՝ դա ուզում էր ինձ ցուցանել, քայց ինձ համար այնքան ակնհայտ էր, որ նա լուրջ աղջիկ է: Ճիշտ է, ես անպարկեշտ հայացքով երկար ժամանակ ուսումնասիրել էի նրան, քայց համոզված էի, որ նա թեթեւսովիկ չէ, եւ հարգանքով էի վերաբերվում նրան: Բայց ինչո՞ւ է նա իրեն այդպես պահում, ինձ համար անհասկանալի էր: Հիշեցի, թե նա օդանավում ինչ արհամարհանքով էր խոսում Շառլի մասին, քայց հիմա իրեն Շառլի կլիենտի նման է պահում: Ի՞նչ իմաստ ունի առավոտյան ինձ ցույց տված մատչելիությունը եւ այս խաղը խարտյաշ տղայի հետ. մի՞թե Մեսիլը փորձում է իմ մեջ մրցակցության ոգի արթնացնել:

Այս կերպարանափոխությունը ինձ անհասկանալի էր թվում, եւ այդ օրը խուսափեցի այլեւս Մեսիլի հետ շփվելուց, որովհետեւ զգում էի, որ նա ինձ ուզում է ինչ-որ խաղի մեջ ներքաշել, իմ գլխին մի օյին խաղալ: Այս վարկածը ինձ սկզբից զվարճալի թվաց, քայց հետո ես զգուշացա. ի՞նչ է մտածել այդ աղջիկը եւ ինչո՞ւ: Ես իսկապես տագնապեցի, քայց օրը ցույց տվեց, որ Մեսիլը ավելի է խորանում իր խաղի մեջ: Սրան հարկավոր է մի հակախաղ գտնել: Սկսեցի մտածել. առաջին միտքը, որ եկավ գլխիս, արագ այստեղից հեռանալն է: Բայց դա մի տեսակ ամոթ էլ է, փախչել այս աղջկա ահից: Հարկավոր է ինչ-որ ավելի արժանապատիվ բան գտնել. գուցե բացատրվե՞լ: Բայց սա ավելի հիմար միտք է, ի՞նչ պետք է բացատրեմ եւ ինչպե՞ս:

Տեսական մտածումներից հետո, ի վերջո, եզրակացրի, որ Էլիզը, միայն Էլիզը կփրկի ինձ: Ռայմոնը նախաճաշից հետո հեռանում է հյուրանոցից եւ վերադառնում ճաշելու. ճաշում են ահագին ուշ: Այս ողջ ընթացքում Էլիզը անջատված փոված է լողափին. արեւի լոգանք է ընդունում՝ ինչ-որ ամսագրեր թերթելով: Ու եթե Մեսիլը որոշել է ինձ իբր հրապուրել, ճիշտ կլինի ես էլ ցույց տամ, որ իբր հրապուրված եմ մեկ ուրիշ կնոջով: Գուցե սա ազդի նրա վրա:

Հաջորդ օրը նախաճաշից հետո, երբ արդեն Էլիզը անցել էր իր գործին, ջուրը մտա, մի քիչ լողացի ու եկա փովեցի ոչ հեռու: Հետո նրանից մի ամսագիր խնդրեցի, հետո սկսեցի անկապ հարցեր տալ, թե, ասենք, ինչ է մտածում Միլա Յովովիչի ու Լյուկ Բեսոնի մասին, մի քանի անգամ պահանջվածից բարձր ծիծաղեցի՝ Սեսիլին եւ իր խարտյաշ ուղեկցին ի տես: Հետո Էլիզին հրավիրեցի լողափի բարում կոկտեյլ խմելու, խմեցինք ու վերադարձանք: Զգացի, որ Սեսիլը կատաղում է. մի երկու անգամ նա մեզ մոտով անցավ ջղածիզ քայլերով. ես նրան առավոտյան բարեւել էի ու այլեւս չէի նայել նրա կողմը: Մինչեւ Ռայմոնի գալու ժամը լողափին չարչարվեցի Էլիզի հետ. մի անգամ էլ նրա համար հյուր բերեցի իմ ձեռքով: Այս ողջ ընթացքում Սեսիլն ու խարտյաշը մոտակայքում էին եւ չէին կարող չնկատել տեղի ունեցողը:

Ճաշից հետո նորից եկա ծովափ, լողացի ու նստեցի ավազին՝ արեւի տակ: Շուտով հայտնվեց Սեսիլը՝ խարտյաշի հետ: Նրանք գնացին նստեցին ինձնից ահագին հեռու: Քիչ հետո իմ առաջ տեսա Սեսիլի ծանոթ ոտքերը.

- Կարելի՞ է իմանալ՝ ինչ եք կպել իմ մայրիկին, - «մայրիկ» բառը նա ակնհայտորեն արտասանեց հեգնանքով:

- Ե՞ս, - շփոթահար արձագանքեցի. պիտի սկսեի արդարանալ, բայց մտածեցի, որ դա հենց այս աղջնակի ուզածն է, - իսկ ինչ է, չի՞ կարելի գրուցել գեղեցիկ եւ հմայիչ կանանց հետո:

Հասկանալի է, որ Սեսիլը չէր սիրում Էլիզին, եւ նրա մասին իմ բնորոշումները պիտի որ կատաղեցնեին նրան:

- Դուք չեք գրուցում, դուք սիրահետում եք նրան:

- Իսկ ինչ է, չի՞ կարելի, - լկտի հայացքով ասացի ես:

- Իմիջիայլոց, նա ազատ չէ, - շատ լուրջ տեսքով ասաց Սեսիլը:

- Իսկ ձեր կարծիքով՝ ես ազա՞տ եմ, - հանդիմանող հայացքով ասացի ես:

Նա շփոթվեց, բայց ընդամենը մի պահ.

- Դե, որ ազատ չեք, աչք մի տնկեք ջահել աղջիկների հետույքներին, - աչքերը չռելով, դեմքը ծռելով՝ ասաց նա ու շրջվեց՝ հեռանալու:

Զգացի, որ կարմրում եմ, հասա նրա ետեւից:

- Մեսիլ, դա թյուրիմացություն էր, հիմար թյուրիմացություն. կներեք ինձ, - ասացի ես. նա իսկապես վիրավորվել էր իմ անպարկեշտ հայացքներից, սա նրան ահավոր անհարգալից էր թվացել, ահավոր վիրավորական: Առաջին անգամ ինձ հետ Շառլի մասին խոսելով՝ նա, ըստ էության, ակնարկել էր, որ չի ողջունում իմ թաքուն հայացքները իր ազդրերին: Դրանից հետո մի քիչ հավաքել էի ինձ, բայց օդանավակայանում Մեսիլը կա՞մ զգացել, կա՞մ էլ նկատել էր, որ ես ավելի եմ ակտիվացել այդ գործում: Նա, իհարկե, չէր կարող մտածել, որ այդ ամենի պատճառը անձնագրային ստուգումից առաջ լարվածությունս թոթափելու իմ ցանկությունն էր: Ես էլ չէի կարող դա ասել:

Ամեն դեպքում, մենք բացատրվեցինք եւ, փաստորեն, խաղաղություն հաստատեցինք:

Ավելի ուշ իմ վարկածը հաստատվեց. նա դավադրություն էր պլանավորել իմ դեմ: Մեսիլը խոստովանեց, որ որոշել էր ինձ տանել իր սենյակ, եւ երբ ես մերկացած լինեի, պետք է վերցնէր իմ շորերը ու դուրս գար իր սենյակից:

- Եթե Փարիզում լինեինք, ես գուցե ձեզ դատի տայի սեռական ոտնձգության համար, - ասաց նա:

«Մատանի աղջիկ», - մտածեցի ես:

47. Սեռական ակտի փոխարժեք

Ես շատ արագ հասկացա, որ Կուբայից Ճապոնիա մեկնելը այնքան էլ հեշտ գործ չէ: Մարդատար նավեր չեն աշխատում, իսկ Ճապոնիա մեկնող բեռնատարներ կարող են ամիսներով, նույնիսկ տարիներով չհանդիպել: Ինձ ասում էին, որ եթե բրիտանական եւ ֆրանսիական վիզաներս ուժի մեջ են, իսկ դրանք ուժի մեջ էին դեռ, ամենատրամաբանականն այն է, որ մեկնեմ Մարտինիկա կղզի կամ Մեծ Կայման կղզի, որտեղից Ճապոնիա մեկնելը ավելի հեշտ կլինի: Բայց անգամ այդ կղզիներ

մեկնելը բարդ էր, տրանսպորտային կանոնավոր կապի բացակայության պատճառով, եւ այստեղ էլ պետք էր հույս դնել բեռնանավերի վրա, որոնք էլի հաճախ չէ, որ ելումուտ էին անում Հավանայի նավահանգիստ:

Հասկացաք արդեն, որ Հավանան բավական ձանձրալի տեղ էր. երբ ահագին բարեկարգ կենտրոնից մի փոքր դուրս էիր գալիս, աղքատությունը, խեղճությունը իրեն զգալ էր տալիս, այնպես որ՝ երկրորդ օրվանից արդեն «Հավանա Ռիվիերայից» դուրս չէի գալիս: Ընթերցողը նկատեց, թերեւս, որ սա միակ հյուրանոցի անունն է, որ հիշատակում եմ: Պատճառը պարզ է. եթե դու օտարերկրացի ես եւ եղել ես Հավանայում, երկու տարբերակ ունես՝ «Հավանա Լիբրե» կամ «Հավանա Ռիվիերա», այնպես որ՝ սրանից գաղտնիք սարքել չի էլ լինի: Իսկ մեր հյուրանոցը երեկոյան դառնում էր Հավանայի կենտրոնը. այստեղ հավաքվում էին Կուբայում աշխատող օտարերկրյա գործարարներ, դիվանագետներ՝ թենիս, բիլիարդ, պոկեր խաղալու, լատինամերիկյան երաժշտություն լսելու, կաշասա խմելու, շփվելու: Շփման այլ միջավայր այս մարդկանց համար չկար էլ, եւ ես բազմաթիվ նոր ծանոթություններ հաստատեցի, եւ շատ շուտով բոլորը գիտեին, որ ինձ Ճապոնիա մեկնող նավ է պետք:

Եվ ահա, մի օր այն խարտյաշը, որի հետ Սեսիլը իմ հոգում «խանդի զգացողություն» էր առաջացնում, հաճելի նորություն բերեց: Այդ տղան, պարզվեց, Կուբայում Արգենտինայի դեսպանի որդին է եւ իմացել էր, որ առաջիկա օրերին մի արգենտինական զբոսանավ է ժամանելու Հավանա, որը զբոսաշրջիկների տուր է իրականացնում Կարիբյան ծովով ու Խաղաղ օվկիանոսով եւ որը մտնելու է նաեւ Ճապոնիա: Սա շատ լավ նորություն էր, որովհետեւ մեծ էր հավանականությունը, որ այդ նավի վրա մի հոգու տեղ կգտնվի, մանավանդ եթե խարտյաշը (նրա անունը Խուլիոն էր) ու նրա հայրը ինձ համար միջնորդեն: Խուլիոն խոստացավ, որ ինձ տեղյակ կպահի, երբ նավը ժամանի, եւ կփորձի լուծել իմ հարցը. եթե անկանխատեսելի հանգամանքներ չլինեն, չի կարծում, թե որեւէ բարդություն կծագի:

Ահա, ուրեմն, ծովափնյա երեկոները Հավանայում գտնվող օտարերկրացիներին սփոփանքն էր: Շառլը, սակայն, շատ գոհ էր. նա ասում էր, որ կուբացի կանայք կրակոտ են եւ գիտեն անկողնում իրենց պահել: Մի երեկո Շառլը իր սիրային քաջագործությունների մասին էր պատմում. սեղանի շուրջ հարմարավետ

բազկաթոռներին նստած էին այն մուլատուհին, Ռայմոնն ու Էլիզը, Մեսիլը, Խուլիոն, եւս մի քանի հոգի ու ես: Շառլը պատմում էր, թե իրենք ինչ անմոռանալի ժամեր են անցկացնում անկողնում, եւ հետաքրքրվում, թե արդյո՞ք ոչ ոք իրենց տառապագին ձայները լսելու բախտին չի արժանացել: Բացասական պատասխան ստանալով՝ Շառլը դիմում էր մուլատուհուն:

- Մենք պետք է ավելի լավ աշխատենք, փիսիկս, - ինչին հետեւում էր մուլատուհու տափակ հոհոցը, որը, սակայն, վարակում էր բոլորիս:

Շառլը ցինիկ էր եւ անընդհատ խոսում էր սիրային արկածների, սեքսի մասին ու ինչ-ինչ տեսություններ զարգացնում, ինչպես, օրինակ, իր վաղեմի տեսությունը սեռական ակտի փոխարժեքի մասին: Երբ նա հայտարարեց, որ պատրաստվում է ներկաներին բացատրել իր այդ տեսությունը, Մեսիլը ջղաձիգ վեր կացավ ու հեռացավ: Ներկաները գտնվում էին կաշասայի ազդեցության տակ, եւ բոլորն էլ հետաքրքրություն ցուցաբերեցին Շառլի տեսության նկատմամբ:

Իսկ Շառլը բացատրում էր, որ տղամարդիկ, այսպես թե այնպես, վճարում են յուրաքանչյուր սեռական ակտի դիմաց, անկախ նրանից, թե ում հետ են իրականացնում այդ ակտը՝ սեփական կանանց, սիրուհիների, թե մարմնավաճառների հետ:

- Ես հաշվարկել եմ, որ ներկայումս սեռական ակտի միջին փոխարժեքը երկրագնդի վրա մոտ 70 եվրո է: Այսինքն՝ ամեն տղամարդ, անկախ նրանից, թե ում հետ է սեռական ակտի մեջ մտնում, մեկ ակտի համար վճարում է միջինը 70 եվրո:

- Այդ ինչպե՞ս, - հետաքրքրվեց Էլիզը:

- Շատ հանգիստ, անուշիկս. հիմա դու, իհարկե, կասես, որ Ռայմոնը քեզ ոչինչ չի վճարում ձեր հարաբերությունների համար: Բայց եթե ուղղակի չի վճարում, դա դեռ չի նշանակում, թե չի վճարում: Նա քեզ համար զանազան նվերներ է գնում, քեզ տարբեր տեղեր տանում: Հավանա թոչեւու տոմսի համար Ռայմոնն է վճարել, ճի՞շտ է: Ճիշտ է: Ահա, ուրեմն, եթե դու այսօրվանից սկսես նշագրումներ անել եւ մեկ ամսից ամփոփես, թե դու եւ Ռայմոնը քանի անգամ եք իրար սիրել, եւ այդ ընթացքում քեզ վրա նա ինչքան

փող է ծախսել, երկրորդ թիվը բաժանես առաջինի վրա, կիմանաս, թե ինչ արժե մեկ սեռական ակտը քեզ հետ: Նույնը վերաբերում է ամուսնացած կանանց. նրանց թվում է, թե իրենց ամուսինները բավարար չափով ուշադիր չեն իրենց նկատմամբ: Բայց սեռական ակտի փոխարժեքի օրենքը հաշվի չեն առնում. պատահական սիրուհիների համար ստիպված չես մեքենա գնել, նվերներ առնել նրանց հայրերի, մայրերի, եղբայրների, քույրերի համար, այս է պատճառը, որ սիրուհիների համար գնվող նվերները շատ ավելի տեսանելի են: Բայց եթե հարցը դիտում ենք փոխարժեքի տեսակետից, հասկանալի է դառնում, որ օրինական կանայք ամենաթանկն են նստում: Զուտ բիզնեսի տեսանկյունից, շահավետության տեսանկյունից, ավելի ձեռնտու են մարմնավաճառները, որովհետեւ նրանք հնարավորություն են տալիս հստակ հաշվարկված բյուջե ունենալ...

- Ինչպե՞ս կարելի է օրինական կանանց համեմատել մարմնավաճառների հետ, - վրդովված հարցրեց մի տիկին, որին նախկինում չէի տեսել. մեր սեղանի շուրջ ահագին բազմություն էր հավաքվել:

- Կանայք, - բացատրում էր Շառլը, - տարբերվում են ոչ թե իրենց կարգավիճակով, այլ դասով: Նրանք մեքենաների նման լինում են տարբեր դասերի եւ տիպերի: Կան S դասի մեքենաներ, սպորտային մեքենաներ, կաբրիոլետներ, լիմուզիններ, սեղաններ: Այդպես էլ կանայք՝ ոմանք «Ռոլս Ռոյս» են, իսկ ոմանք էլ՝ «Վոլցվագեն-Գոլֆ»:

Մուլատուհին աշխուժացավ.

- Իսկ ես ի՞նչ եմ, սիրելիս, - հարցրեց նա:

- Դու, փիսիկս, 1972 թվականի արտադրության «Բյուիք» ես, - հանգիստ ասաց Շառլը:

Սեղանի շուրջ նստածներս քիչ էր մնում խեղդվեինք. մենք գերմարդկային ճիգերով էինք զսպում մեր ծիծաղը:

- Զգվելի, - ասաց մուլատուհին ու տեղից վեր կացավ՝ իբր վիրավորվեց եւ հեռանում է:

- Բայց, փիսիկս, դու գիտե՞ս, թե հիմա ինչ արժե 1972 թվականի արտադրության «Բյուիքը», եթե քեզ նման գտնվում է լավ մարգավիճակում՝ խելագար փողեր:

Մուլատուհին ժպտաց.

- Ճիշտ ես ասում, թանկագինս:

- Այո, իհարկե, չես հավատում՝ Ռայմոնին հարցրու:

Ռայմոնը գլուխը դրական շարժեց եւ հայացքով հաստատեց Շառլի ասածները:
Մուլատուհին նստեց:

- Հա, ուրեմն, - շարունակեց Շառլը, - կա «Ռոլս Ռոյս», եւ կա «Բյուիք»: Բայց դու կարող ես ունենալ քո սեփական «Վոլցվագեն-Գոլֆը» կամ էլ այն վերցնել վարձույթից: Այսինքն՝ եթե դու մեքենան վարձույթից ես վերցրել, եթե այն «Վոլցվագեն-Գոլֆ» է, չի դադարում «Վոլցվագեն-Գոլֆ» լինելուց: Նույնը վերաբերում է կանանց. եթե դու տանը «Վոլցվագեն-Գոլֆ» ունես, մի անգամ այն քշելու համար ծախսում ես մոտավորապես նույն գումարը, ինչ եթե այն վերցրած լինեիր վարձույթից: Իմ կարծիքով, սա հանճարեղ տեսություն է, - ամփոփեց Շառլը՝ սիգարը փստացնելով, եւ ավելացրեց, - ոմանք շտապում են միանգամից «Ռոլս Ռոյս» ձեռք բերել. բայց շուտով հասկանում են, որ այն բենզին շատ է սպառում, որ պահեստամասերը թանկ են: Այնպես որ, ավելի լավ է «Վոլցվագեն-գոլֆ» ունենալ, իսկ «Ռոլս Ռոյսը» առիթից առիթ վարձույթով վերցնել:

Էլիզը, մուլատուհին ու այն անձանոթ տիկինը սկսեցին հարցեր տալ Շառլին: Ես վեր կացա, գնացի լողանալու: Երեկոյան այդ ժամին Մեքսիկական ծոցի ջուրը առանձնապես հաճելի է:

48. Viva Cuba

Սեսիլի հետ իմ շփումները մեծ հաշվով չգերազանցեցին օդանավում կողք կողքի նստած մարդկանց հարաբերություններին: Ճիշտ է, հայտնի դեպքից հետո մենք բացատրվեցինք, երբեմն իրար հետ սուրճ ու ալկոհոլ էինք խմում եւ, կարելի է ասել, բարեկամացանք: Բայց մի օր, երբ մենք խմել էինք, ու նա խոստովանեց, թե իմ գլխին ինչ օյին էր ուզում բերել, դրանից հետո մի տեսակ չէր ստացվում խոսելու ընդհանուր նյութ գտնել, նա իր արածի համար էր ամաչում, եւ՝ իմ: Շառլի հերթական ներկայացման հաջորդ օրը, սակայն, մենք զրուցեցինք այդ մարդու մասին: Սեսիլին ասացի, որ ինձ թվում է՝ նա ուղղակի խաղ է անում, այսպես ասած՝ «կայֆ է բռնում»

շրջապատի վրա, նա ուղղակի ուզում է հաղթահարել կյանքի ունայնության, անիմաստության իր զգացողությունը:

- Դու կարծում ես, որ կյանքը անիմա՞ստ է, - զարմացած հարցրեց Սեսիլը:

- Ես ասացի, որ Շառլն է հանգել այդ եզրակացության, ու նրան կարելի է հասկանալ: Եթե որեւէ մեկին չես սիրում ու չես սիրել ու զգում ես, որ չես էլ սիրելու, կյանքը կդառնա անիմաստ. ակնհայտ է, որ Շառլը հենց այսպիսին է: Քեզ անկեղծ ասեմ՝ ինձ թվում է՝ նա ինքնասպան կլինի: Ասում ես, որ նա միլիոնատեր է. բայց որքան հասկացա, նա գործերով չի էլ զբաղվում. բացառիկ դեպք միլիոնատիրոջ համար: Այսինքն՝ ակնհայտ է, որ մարդը փակուղու մեջ է:

Մեր խոսակցությունը սրանով էլ ավարտվեց: Շուտով, սակայն, նկատեցի, որ Սեսիլը հետաքրքրություն է ցուցաբերում Շառլի նկատմամբ: Հաջորդ օրը կեսօրին նրան տեսա Շառլի եւ մուլատուհու հետ սուրճ խմելիս. Սեսիլը ուրախ էր, աշխույժ, ու ինձ թվաց, թե մուլատուհին աչքի առաջ դուրս է մնում պրոցեսից: Չէ, ակնհայտ էր, որ նա 4-5 օրից ավելի չի ձգի, բայց եթե նրա տեղը զբաղեցնի Սեսիլը, Շառլը թերեւս ստիպված կլինի վերանայել իր ողջ կենսափիլիսոփայությունը: Սա, թերեւս, կլինի այս ընթացքում իմ տեսած ամենամեծ սենսացիաներից մեկը, առաջին էջին արժանի նյութ: Իհարկե, համոզված չեի, որ այն, ինչ տեսնում եմ, իրականություն է: Բայց շուտով համոզվեցի. մուլատուհին ինչպես հանկարծահաս հայտնվել էր, այնպես էլ հանկարծահաս չքվեց: Դա սպասվող իրադարձություն էր, բայց տրամաբանորեն նրա տեղում պետք է հայտնվեր մի շիկահեր կամ սեւամորթ: Բայց որեւէ այդպիսի երեւոյթ հորիզոնում չէր երեւում: Արտաքուստ ոչինչ չէր փոխվել՝ Շառլը շարունակում էր հաճույքով շփվել Սեսիլենց հետ, բայց եթե նրա նախկին շփման մեջ կենտրոնական անձը Ռայմոնն էր՝ Սեսիլի հայրը, հիմա արդեն Սեսիլն էր: Սա, իհարկե, նկատելի չէր, եւ առայժմ կարող էր նկատվել միայն ինձ նման պարապ մեկի կողմից, որ ճապոնիա մեկնող նավի է սպասում: Բայց այն, որ Սեսիլի եւ Շառլի մտերմությունը տեսանելի չէր, ավելի հավանական էր դարձնում՝ նրանց հարաբերությունները կզարգանան լուրջ սցենարով: Ես անկեղծ ուրախացա Շառլի համար. թերեւս իր կյանքում առաջին անգամ նա հանդիպում է որեւէ մեկի, որին շատ երկար ժամանակ չի կարողանա անկողին քարշ տալ եւ ընդհանրապես դա չի կարողանա անել, եթե նրան չստիպի իրեն

սիրել: Սիրահարված էր արդյոք Սեսիլը. այդ ջահել աղջիկը, որ զգվում էր Շառլից այն բոլոր նվաստացումների համար, որ նրա ձեռքից կրում է կին տեսակը, առնվազն սկսել է նրան կարեկցել: Սեսիլը, թերեւս, հասկացավ, որ նվաստացածը այդ թեթեւամիտ կանայք չեն, որոնք հանդիպել են Շառլին, այլ Շառլն է դժբախտ, որ իր կյանքում չի հանդիպել այն միակին, որ կարող է դառնալ մարդկային կյանքի իմաստ ու բովանդակություն:

Իմ աչքի առաջ զարգանում էր մի շատ հետաքրքիր դրամա, եւ ես ուզում էի, որ Ճապոնիայի նավը ուշանա, մինչեւ տեսնեմ, զգամ հանգուցալուծման որեւէ հեռանկար: Մի քանի օրից Շառլի ու Սեսիլի մտերմությունը սկսեց ավելի նկատելի դառնալ. նրանք երեկոյան տոնախմբությունների ժամանակ նախընտրում էին զբոսնել ծովափով: Շառլը, իհարկէ, փորձված մարդ էր եւ այնպէս էր անում, որ ինքն ու Սեսիլը երեկոյան զբոսանքների ժամանակ միշտ մնան տեսադաշտում. կարծում եմ՝ նա դա անում էր երկու նպատակով: Նախ, որ Ռայմոնը նկատի իրենց մտերմությունը, եւ հետո՝ հասկանա, որ ինքը, այսինքն՝ Շառլը, չի ձգտում Սեսիլին «մի կողմի վրա տանել»: Եվ իսկապէս, այս պատմության հաջորդ կարեւոր հարցը այն էր, թե ինչպէս էր Ռայմոնը վերաբերվելու իր ընկերոջ՝ հանրահայտ բոգարածի, եւ իր միակ դստեր՝ համալսարանը նոր ավարտող, գեղեցիկ եւ խելացի Սեսիլի մտերմոյանը:

Երեկոները անց էի կացնում Ռայմոնէնց շրջապատում. Շառլն ու Սեսիլը հաճախ բացակայում էին, բայց այդտեղ, ինչպէս ասացի, շփման շատ մեծ դաշտ կար: Սակայն ինձ հետաքրքրում էր Ռայմոնը: Սեսիլի եւ Շառլի մտերմացումը նկատելի դառնալուց հետո Ռայմոնը ակնհայտ մտահոգ էր: Ճիշտ է, առանց այն էլ նա շփվող չէր, բայց հիմա կարծես փակված լիներ իր մէջ: Ես անընդհատ սպասում էի ինչ-որ սուր ռեակցիայի. բայց որեւէ այդպիսի բան տեղի չունեցավ: Ավելին, նկատելի էր, որ մտահոգվածությունը նահանջում է, եւ շուտով նա վերադարձավ նախկին վիճակին: Անընդհատ մտածում էի, թե որն է նման վերաբերմունքի պատճառը, մի՞թէ նա չի կատաղում Շառլի եւ Սեսիլի մտերմությունից: Ակնհայտ էր, որ չի կատաղում:

Սրա համար կարող էր լինել մի քանի պատճառ. նախ, ինձ թվաց, Ռայմոնը շատ վստահում է իր դստերը եւ համոզված էր, որ նա փալաս չի դառնա: Ինձ թվաց, թե նա

վատահում է նաեւ Շառլին. այնուամենայնիվ, նրանք երկար տարիների ընկերներ էին, եւ Ռայմոնը հավատում էր, որ նա չի անարգի իրենց ընկերությունը:

Ինչեւէ, կարճ անհանգստությունից հետո Ռայմոնը խաղաղվեց: Բայց նրա հայացքում կարծես թէ ինչ-որ հույսեր էին բացվում, եւ ինչպես թվաց՝ նաեւ սեփական կյանքի կարգավորման հույսեր: Իսկ մեկը մյուսի հետ շատ ուղղակիորեն են կապված. եթե Շառլի եւ Սեսիլի հարաբերությունները շարունակվեն, իսկ դա հնարավոր է միայն դրանց լրջանալու դեպքում, ամեն ինչ կհանգեցնի ամուսնության՝ Սեսիլի եւ Շառլի ամուսնության: Իսկ ի՞նչ վատ փեսացու է Շառլը: Ճիշտ է, նա բոսյակ է, բայց եթե որոշի ամուսնանալ, եթե նման բան տեղի ունենա, կնշանակի, որ մենք գործ ունենք բոլորովին ուրիշ Շառլի հետ, նոր մարդու: Սեսիլն էլ այդ մարդու հետ կամուսնանա կամ նրա հետ հարաբերությունները կլրջացնի, միայն եթե համոզված լինի, հաստատ համոզված լինի, որ ինքը չի հայտնվում մուլատուհու կարգավիճակում. այս աղջիկը չափազանց արժանապատիվ է այլ կերպ վարվելու համար: Եվ ուրեմն, ի՞նչ կապ ունի սա Ռայմոնի հետ:

Կապը կարող է լինել այն, որ այսպիսի զարգացումների դեպքում նա վերջապես հնարավորություն կունենա ազատվել Էլիզից եւ Էլիզներից: Արդեն ասացի, որ Ռայմոնը չէր նմանվում այնպիսի մեկին, որ Էլիզի հետ հարաբերությունը ընկալեր որպես լուրջ կենսակերպ: Բայց նա իրեն, թերեւս, թույլ չէր տալիս սիրել որեւէ մեկի. մեծ էր հավանականությունը, որ նրան խանգարում էր Սեսիլը, որը չէր կարող մորից հետո որեւէ լուրջ կնոջ հանդուրժել հոր կողքին: Բայց եթե Սեսիլը արդեն ամբողջությամբ ինքնուրույն կյանք ունենա, Ռայմոնն էլ հնարավորություն կունենա ունենալ իրոք օրինավոր ընտանիք, մի ձգտում, որ թերեւս հատուկ է յուրաքանչյուր նորմալ մարդու համար:

Համենայնդեպս, ես այսպիսի եզրակացության հանգեցի երկարատեւ մտածումներից, ուսումնասիրություններից հետո, եզրակացություն, որ հիմնված է շատ նուրբ փաստերի եւ դիտարկումների վրա. մի հայացք, մի արձագանք, մի ժպիտ ու տրտմություն: Ցավում էի, որ այս հոգեբանական թնջուկների, իրավիճակի շուրջ չեմ կարող զրուցել այդ մարդկանց հետ եւ հասկանալ՝ ինչքանով են իրավացի իմ կռահումներն ու վերլուծությունները:

Բայց որ Շառլի ու Սեսիլի հարաբերություններն աճում էին երկրաչափական պրոգրեսիայով, ակնհայտ էր: Շառլի դեմքի արտահայտությունն անգամ փոխվել էր, մի անգամ, երբ մենք նստած էինք կողք կողքի, ինձ թվաց, թե նրա բուկետից կանացի օծանելիքի բույրը չքացել է. նրա վրայից, սակայն, դեռևս չէր գալիս Սեսիլի օծանելիքի հոտը: Ես կլանված էի այս դրամատիկ զարգացումներով, չնայած այդ թեմայով չէի խոսել, չէի կարող խոսել նրա մասնակիցներից որեւէ մեկի հետ: Թերևս Սեսիլին կարող էի թեթեւ հարցուփորձ անել, բայց նախ չեմ սիրում մարդկանց զգացմունքների մեջ մտնել, եւ հետո՝ նա ամբողջ օրը Շառլի հետ էր:

Ի վերջո եկավ Խուլիոն եւ բերեց այդ պահին անպատեհ մի լուր. Ճապոնիա մեկնող արգենտինական նավը ժամանել է. նավապետն ասել էր, որ 4 ազատ նավախուց ունի: Ես Խուլիոյին տվեցի իմ անձնագիրը, որպեսզի նրանք ստուգեն, թե արդյոք վիզա ունեւ, թե՛ ոչ: Փաստաթղթերս հաստատվեցին: Նավը Հավանայում էր մնալու երկու օր, որոնք շատ արագ անցան: Հրաժեշտ տվեցի Ռայմոնին, Էլիզին, Շառլին եւ Սեսիլին: Վերջինս մոտեցավ ու համբուրեց ինձ. «Հիմա Շառլը կհասկանա, թե ինչ է կյանքը», - Սեսիլի ականջին շնչացի եւ:

49. Իսկ օվկիանոսը խաղաղ է

Դա մի սպիտակաթույր նավ էր՝ նախատեսված 100-150 ուղևորի համար: Տվյալ պահին այնտեղ, բացի անձնակազմից, կար շուրջ 100 զբոսաշրջիկ: Նրանց մի մասը այս շրջագայության իրավունքը շահել էր ինչ-որ ընկերությունների անցկացրած խաղարկությունների արդյունքում, իսկ մյուսները ուղղակի գնել էին այն: Նավը Բուենոս Այրեսից դուրս էր եկել մոտ երկու շաբաթ առաջ. այն արդեն հասցրել էր լինել Ռիո դե Ժանեյրոյում, Գրենադայում, Մարտինիկայում. հիմա ուղևորվում էր Ճապոնիա՝ Տոկիո: Վերադարձին կանգառ էր լինելու նաեւ Հավայան կղզիներում:

Այսպիսի ճանապարհորդության համար սա իդեալական հարմարանք էր. ուներ երկու լողավազան՝ մեկը նավաքթի, մյուսը՝ նավախելի մասում, երկուսն էլ՝ ջրաշխարհով: Ընդ որում, ջուրը այդ լողավազաններում անընդհատ փոխվում էր, եւ գործնականում մարդիկ լողում էին հենց այն ջրի մեջ, որտեղ նավը տվյալ պահին գտնվում էր (բացառություն էր միայն Պանամայի ջրանցքը, որտեղից լողավազանի համար ջուր

չէին վերցնում): Երկու ռեստորան կար, որոնք գործում էին բուֆետի սկզբունքով. ուտում ես ինչքան ուզում ես, վճարում ես ֆիքսված գին՝ նախաճաշի, ճաշի եւ ընթրիքի համար: Որեւէ մեկից կարելի է եւ հրաժարվել: Կինոսրահ կար, ամերիկյան բիլիարդ, էլեկտրոնային էկրանով գոլֆ, սեղանի թենիս, կազինո, բար, սրճարան, փակ եւ բացօթյա բեմ, որտեղ ամեն օր երեկոյան կենդանի երաժշտություն էր հնչում, ինտերնետ ակումբ: Բայց ամենակարեւորը, տվյալ դեպքում, բարի սպորտային երկու մեծ սրահի առկայությունն էր՝ չորս մեծ հեռուստատեսային էկրաններով: Սա կարեւոր էր այն պատճառով, որ հաջորդ օրը սկսվելու էր ֆուտբոլի Եվրոպայի 2008 թվականի առաջնությունը, որ տեղի էր ունենում Շվեյցարիայում եւ Ավստրիայում: Ճիշտ է, ֆուտբոլ կարելի էր նայել նաեւ նավախցում, որտեղ նույնպէս հեռուստացույց կար, բայց արգենտինացիների միջավայրում եւ սպորտ-բարում հետեւել այդ մրցաշարին ուրիշ հաճույք է:

Մեր նավի ժամանակով առաջին խաղը սկսվում էր առավոտյան ժամը 11-ին, իսկ երկրորդը՝ 13.45-ին: Սա սկզբունքորեն հարմար էր ֆուտբոլ դիտելու համար, որովհետեւ ազատ էինք որեւէ ժամի որեւէ բան անելու մեր որոշումների մեջ: Բայց ուրիշ խնդիր առաջացավ. մենք անընդհատ ժամային գոտիներ էինք փոխում, եւ խաղի մեկնարկի ժամն էլ տեղափոխվում էր՝ մեզ համար ոչ նպաստավոր ուղղությամբ, այսինքն՝ դեպի ավելի վաղ ժամեր: Երբ Ճապոնիա հասանք, արդեն քառորդ եզրափակիչներն էին, օրը մեկ խաղ էր տեղի ունենում, որը սկսվում էր երկրորդ խաղի ժամին՝ Ճապոնիայի ժամանակով գիշերը 04.45-ին:

Ճիշտ է, նավի ժամը ժամային գոտիները հասելիս ճշգրիտ կերպով չէր փոխվում, բայց ժամանակ առ ժամանակ դա տեղի էր ունենում: Մյուս կողմից, սպորտ-բարը խաղերը ցուցադրում էր ոչ միայն online ռեժիմով, այլեւ տեսագրված տարբերակով: Գործնականում սպորտ-սրահում շուրջօրյա ցուցադրվում էին օրվա երկու խաղերը, հետաքրքիր պահերը, գոլերը, մինչեւ հաջորդ երկու խաղի տեղի ունենալը: Մեզ համար արդեն էական չէր՝ տվյալ խաղը էսօ՞ր է տեղի ունեցել, երե՞կ, թե՞ վաղն է տեղի ունենալու: Կարեւորն այն էր, որ մենք ունեինք բոլոր խաղերը, գոլերը դիտելու, քննարկելու հնարավորություն: Ուղղակի պետք է զգույշ լինեինք, որ մեր տեսած խաղի արդյունքը չքննարկեինք այնպիսի մարդկանց հետ, որոնք դեռեւս չէին տեսել խաղը եւ

չգիտեին արդյունքների մասին: Մի չգրված օրենք էր նավի վրա սահմանվել. եթե 100 տոկոսով վատահ չես, որ դիմացինդ տեսել է որեւէ խաղ, ուրեմն դրա մասին մի խոսիր նրա հետ: Եվ այս կանոնը սրբորեն պահպանվում էր, եթե, իհարկե, որեւէ մեկը չէր ուզում խաղի արդյունքն իմանալ, առանց այն նայելու:

Հետահայաց կարող եմ ասել, որ ընդհանուր առմամբ առաջնությունը անցավ արգենտինացի իմ բարեկամների ցանկությունների համապատասխան: Ճիշտ է, նրանք շատ լրջորեն չէին երկրպագում որեւէ թիմի, ինչպես Արգենտինայի հավաքականին կերկրպագեին, բայց համակրում էին Իտալիայի եւ Իսպանիայի հավաքականներին: Առաջինը, իհարկե, հիասթափեցրեց, բայց երկրորդը դարձավ չեմպիոն: Արգենտինացիների համար, սակայն, շատ ավելի կարեւոր էր, որ Պորտուգալիայի հավաքականը տապալվի: Նման վերաբերմունքի պատճառն այն է, որ Պորտուգալիան ասոցացվում էր Արգենտինայի վաղեմի ֆուտբոլային թշնամու՝ Բրազիլիայի հետ, եւ բացի այն, որ բրազիլացիք խոսում են պորտուգալերեն, ֆուտբոլի Պորտուգալիայի հավաքականին անվանում են «Եվրոպական բրազիլացիներ», հավաքականի մարզիչն էլ բրազիլացի էր, որ այդ երկրի հավաքականին դարձրել է աշխարհի չեմպիոն: Ահա այս հանգամանքների բերումով արգենտինացիներին շատ էր վախեցնում պորտուգալացիների ուժեղ խաղը: Բայց ես չկարողացա նրանց հետ տոնել Պորտուգալիայի պարտությունը, որովհետեւ այդ հավաքականը դուրս մնաց քառորդ եզրափակիչում, երբ մենք արդեն հասել էինք Ճապոնիա, ու հեռացել էի նավից:

Ու քանի որ սեզոնը ֆուտբոլային էր, նավարկության իմ ընկերների հետ քննարկվող հիմնական նյութը ֆուտբոլն էր, Իտալիայի հավաքականի անփառունակ խաղը, Ռոբերտո Դոնադոնիի անճարակությունը, Ռայմոն Դոմենեկի անհեթեթությունը: Հա, արգենտինացիները նաեւ Խորվաթիայի հավաքականին էին երկրպագում, որ Անգլիայի հավաքականին թույլ չտվեց դուրս գալ Եվրոպայի առաջնության եզրափակիչ: Ես էլ հույս ունեի, որ շվեդները կհաղթեն ռուսներին, բայց չստացվեց. ռուսները իրոք լավ խաղացին, եւ դա զարմանալի էր:

Արգենտինացիք խոստովանում էին, որ եվրոպական ֆուտբոլը ավելի հետաքրքիր է, որովհետեւ Լատինական Ամերիկայի լավագույն ֆուտբոլիստները հիմա խաղում են եվրոպական թիմերում:

Ընդհանուր առմամբ, նրանց հետ ոչ մի ֆուտբոլային հակասություն չունեցա. ես Դիեգո Մարադոնայի ջերմեռանդ երկրպագուն եմ, նա լավագույնն է իմ տեսած ֆուտբոլիստների մեջ: Սա արդեն բավարար էր, որ արգենտինացիները ինձ յուրային համարեն: Էլ չեմ ասում Չեի մասին, որով նույնպես նավակիցներս հիանում են՝ հպարտանալով նրա արգենտինացի լինելու համար: Չե Գեւարայի վարկը ֆուտբոլասերների շրջանում վերջերս բարձրացել էր նաեւ այն բանի շնորհիվ, որ Մարադոնան իր ուսին դաջել էր նրա պատկերը: Ահա այսպիսի բաներ: Կարճ ասած, նավարկության ընթացքում ֆուտբոլը ամեն ինչ մղել էր երկրորդական պլան:

Իմ այս ուղեւորությունը սկսվեց Մեքսիկական ծոցում, շարունակվեց Կարիբյան ծովով, Պանամայի ջրանցքով. ապա մենք հատեցինք Խաղաղ օվկիանոսը, որտեղ էլ այս շրջագայությունը իմ մասով ավարտվեց: Իհարկե, շատ հետաքրքիր էր անցումը Պանամայի ջրանցքով, որը տեւեց երկար ու ձիգ ժամեր: Սկզբնական շրջանում էր հետաքրքիր, թե ինչպես են բացվում եւ փակվում շյուզները՝ ծովի մակարդակից բարձրացնելով, ապա իջեցնելով միաժամանակ մի քանի նավերի: Բայց հետո այդ ամենը հոգնեցնում է, որովհետեւ երկար է այդ անիծյալ ջրանցքը: Արգենտինացի բարեկամներիս շատ էր նյարդայնացնում, որ լատինական, իսպանախոս այս երկրում գտնվող ջրանցքի երկայնքով ամենուր հանդիպում էին ամերիկյան դրոշներ, զինվորականներ: Այդ օրը ֆուտբոլի դիտման ընթացքում բոլորը մի լավ խմել էին, եւ մի քանի երիտասարդներ իրենց պարտքն էին համարում նավից երեւացող ամերիկացի զինվորներին ձեն տալ.

- Հեյ, գրինգոներ, քամակս պաշեք:

Իհարկե, այս կանչերի հիմնական մասը տեղ էլ չէր հասնում: Բայց մի երկու տեղ ակնհայտորեն տեղ հասավ, եւ ամերիկացի զինվորների արձագանքից ակնհայտ էր, որ նրանց համար դա նորություն չէ, որովհետեւ այս ամենին վերաբերվում էին կատարյալ անտարբերությամբ: Ի վերջո, երեկոյան մոտ մենք դուրս եկանք Պանամայի ծոց, ապա եւ Խաղաղ օվկիանոս: Այս իրադարձությունը նավի վրա նշվեց գեղեցիկ հրավառությամբ, առույգ երաժշտությամբ, պարերով ու հարբեցողությամբ: Եղանակի տեսությունը բարենպաստ էր. օվկիանոսը խոստանում էր իսկապես խաղաղ լինել:

50. Պատվան, Բեքան եւ Մարթան

Նավի ուղեւորները բաժանվում էին երկու մասի՝ մենակներ եւ ոչ մենակներ: Մենակները հասկանալի է՝ ովքեր էին. այն կանայք եւ տղամարդիկ, ովքեր նավի վրա դե յուրե չունեին ոչ մի ուղեկից: Ասում եմ՝ դե յուրե, որովհետեւ կային ջահել աղջիկներ եւ երիտասարդներ, որոնք այստեղ էին իրենց տարիքով ծնողների հետ ու չնայած դե ֆակտո ունեին ուղեկից, բայց դե յուրե, եթե կարելի է այսպես արտահայտվել, մենակ էին:

Այսպիսիները, հասկանալի է, շրջագայության են մեկնում սիրային նոր արկածներ գտնելու ձգտումը սրտի խորքում պահած: Ոչ մենակների մեջ նույնպես կային սիրային արկածներ փնտրողներ. այսպիսիները, սակայն, գտնվելով իրենց կողակիցների ուշադիր հայացքի ներքո, ժամանակ չեն ունենում երկարատեւ սիրային սեթեւեթանքների: Տուրիստական գրասենյակը, որ կազմակերպել էր այս շրջագայությունը, հոգ էր տարել այսպիսի պրոբլեմ ունեցող տղամարդկանց մասին. տղամարդկանց շուտով տեղեկացրել էին, որ նավի վրա մարմնավաճառներ կան: Տղամարդիկ իրար էին փոխանցում հեռախոսի համարներ, որոնցով կարելի էր պատվեր տալ: Նաեւ իրար հորդորում էին՝ զգույշ գործել: Եթե հեռախոսահամարները ընկնեն ամուսնացած կանանց ձեռքը, նավի վրա կարող է բուստ բարձրանալ:

Շատ շուտով տղամարդկանց միջավայրում սկսել էր ավելի ու ավելի շրջանառվել կանացի մի անուն. Մարթա: Հասարակաց ծառայությունից օգտված շատերը աներկբա ընտրել էին Մարթային, եթե, իհարկե, նա տվյալ պահին ազատ էր եղել եւ մտել առաջարկվողների ցանկի մեջ: Շուտով Մարթայի անունը դարձել էր բրենդ, եւ շատերը ոչ թե ուզում էին ուղղակի օգտվել հասարակաց ծառայությունից, այլ ուզում էին տեսակցել հատկապես Մարթայի հետ: Ավելին, շատերը նրանցից, որ մտադիր էլ չէին օգտվել հասարակաց ծառայությունից, վարակված Մարթայի մասին պատմություններով, որոշեցին այցելել նրան:

Մարթայի մասին հակասական լուրեր էին պատմում. տախտակի նման վեր էր ընկել, ասում էր մեկը: Չէ, ինձ լավ էլ սիրեց, հակաճառում էր մյուսը: Հետո սկսում էին քննարկել, թե հաջող կամ անհաջող սեանսների պատճառը ո՞վ է՝ Մարթա՞ն, թե՞ նրա

կլիենտները: Բայց այս քննարկումները անցնում էին խաղաղ պայմաններում, անշտապ, այնպես որ՝ ես կարողանում էի ինձ համար պարզել դրանց ընդհանուր բովանդակությունը: Բոլորը, սակայն, միակարծիք էին այն հարցում, որ Մարթան ուղղակի պոռնիկ չէ, այլ համակրելի մի կին. «Զգիտես էլ նրա նկատմամբ համակրանքդ ոնց արտահայտես՝ հաճախակի այցելե՛ս, թե՛ հրաժարվես նրան պատվիրելուց», - ասել էր մի լրջախոհ արգենտինացի, որը, այնուամենայնիվ, ընտրել էր առաջին տարբերակը եւ արդեն հասցրել էր երեք անգամ լինել Մարթայի մոտ:

Սովորական մարդկանց համար, սակայն, հեշտ չէր Մարթայի հետ հանդիպելը, որովհետեւ պուտանաները աշխատում էին ծանրաբեռնված եւ օրը ծախսում էին հաճախորդների ընդունման եւ իրենց նավախցերում հանգստանալու վրա: Իսկ արարողակարգը, որքան հասկացա, հետեւյալն էր. հաճախորդը զանգահարում, ապա եւ գնում էր մի ընդունարան, որտեղ նրան են ներկայանում ութ կամ տասը մարմնավաճառուհիները, ավելի ճիշտ՝ նրանք, ովքեր այդ պահին ազատ են, ու նրանք գնում են նավախուց. մարմնավաճառուհիներից յուրաքանչյուրը ունի իր նավախուցը, որտեղ ապրում է եւ ընդունում է իր հաճախորդներին:

Մարթայի շուրջ տարօրինակ իրադարձությունների ծավալման նախօրեին պատահաբար հանդիպեցի նրան. այդ օրը չափազանց վաղ էի արթնացել ու դուրս եկա տախտակամած:

Լույսը նոր-նոր ուզում էր բացվել. նավակողին հենված՝ օվկիանոսի մեջ փսխում էր նա. հագին թեթեւ խալաթ էր: Վազեցի դեպի սրճարան. այնտեղ ոչ ոք չկար, մի շիշ ջուր վերցրեցի սառնարանից ու տարա այդ փսխող կնոջը: Նա հայացքը բարձրացրեց: Զգիտեմ ինչից, բայց միանգամից հասկացա, որ դա Մարթան է: Նա իսկապես առանձնահատուկ կին էր, մոտ 20-ամյա մի աղջիկ՝ երիտասարդ ու տառապած: Նրան նայելիս սիրտդ ճմլվում է, որովհետեւ միանգամից ավստոսում ես, որ այս աղջիկը իր մարմինն է վաճառում, որովհետեւ առաջին հայացքից էլ հասկանալի է, որ նա կարող էր այնքան լավ կլին լինել ու մայր: Գուցե սա նավի վրա ծավալված PR-ի արդյունք է, բայց հենց սա մտածեցի նրա աչքերին նայելով:

Շուտով, սակայն, Մարթայի անվան հետ սկսեցին կապվել տագնապալից լուրեր։ Ուղեւոր կանանցից մեկը իր ամուսնուն բռնել էր հենց Մարթայի վրա՝ վերջինիս նավախցում։ Հենց այդպես՝ ուղղակի դուռը բացել էր ու մտել։ Իսկ թե ինչու դուռը կողպած չէր եղել, մնում էր անհասկանալի։ Կինը, բնականաբար, մեծ սկանդալ էր սարքել, ու նավապետը ստիպված էր եղել վոնդված ամուսնուն հատկացնել ազատ նավախցերից մեկը։ Հաջորդ օրը, սակայն, նույնը պատահեց Մարթայի մեկ այլ հաճախորդի հետ. սա արդեն սկսել էր անհանգստացնել տղամարդկանց։ Այսպիսի պատահականություն չէր կարող լինել։ Այստեղ ինչ-որ բան այն չէ։ Եվս մեկ ամուսին վոնդվեց եւ զբաղեցրեց ազատ նավախցերից մեկը։ Մարթային նույնպես տեղափոխեցին այլ նավախուց, որովհետեւ նրա նավախուցը բացահայտված տեղ էր համարվում։ Բոլորը, սակայն, փորձում էին հասկանալ, թե ինչպես են բացահայտումները տեղի ունեցել։ Ի վերջո առավել տարածվեց այն տեսակետը, որ դավադրությունը կազմակերպում են Մարթայի մասնագիտական ընկերուհիները, որոնք խանդով են վերաբերվում նրա հաջողությանը։ Ասում էին, որ խանդից կատաղած պոռնկուհիները որոշել են հալածել ցանկացած մեկին, ով կհանդգնի պատվիրել Մարթային։ Առանց այս էլ՝ ամուսնացած տղամարդիկ հասկացան, որ Մարթայի հետ գործ ունենալը վտանգավոր է, եւ նրանցից ոչ ոք այլեւս չէր խոսում նրա մասին, մտքով չէր անցկացնում նրան պատվիրել։ Բայց շուտով տեղի ունեցավ եւս մի դեպք. մի չամուսնացած երիտասարդ, որը այս թոհուրոհի մեջ պատվիրել էր Մարթային, գիշերվա կեսին խելագար ճիչերով դուրս էր պրծել նրա նավախցից։ Հետո պատմել էր, որ երբ ինքը Մարթայի հետ է եղել, երկու վիուկներ դուրս են ելել լոգարանից եւ աղմուկ-աղաղակով, սրերով ու խանչալներով հարձակվել իր վրա։ Այս դեպքը ավելի հիմնավորեց այն կարծիքը, թե մարմնավաճառ ընկերուհիները որոշել են շարքից հանել անցանկալի մրցակցին։ Նավի կավատը հետաքննություն էր անցկացրել, ասում էին՝ անգամ կտտանքների է ենթարկել մարմնավաճառուհիներին՝ պարզելու դավադրության հեղինակներին։ Բայց դա արդյունք չէր տվել, իսկ այն երիտասարդը պնդում էր, թե իր վրա հարձակվողները իսկական վիուկներ են եղել։ Մարթայի անվան շուրջ սկսեցին պտտվել առասպելական պատմություններ. արդյունքը եղավ այն, որ բոլորը սկսեցին խուսափել նրանից։ Լուրեր տարածվեցին, թե վերջինս մնաց առանց հաճախորդների. բոլորն ասում էին, որ Մարթան դժբախտություն է բերում, բոլորը իրար հորդորում էին գործ չունենալ

Մարթայի հետ: Եվ ընդհանրապես, նավի տղամարդկանց շրջանում պոռնիկների առաջացրած էնտուզիազմը մի տեսակ մարեց:

Այս իրադարձություններից հետո Մարթան շուտով մարդամեջ դուրս եկավ. նրան, փաստորեն, ճանաչում էին միայն տղամարդիկ, եւ անգամ այն երկու կանայք, որ իրենց ամուսիններին բռնել էին նրա հետ, չէին տեսել կամ չէին հիշում նրա դեմքը:

Ահա շուտով Մարթային կարելի էր տեսնել կա՛մ սրճարանում նստած, կա՛մ լողալիս. կարճ ասած, կարծես սովորական տուրիստ լիներ:

Շուտով տղամարդկանց շրջանում սկսեց շրջանառվել նոր անուն՝ Պաուլա: Վերջինս ամենեւին էլ մարմնավաճառ չէր, այլ ասում էին՝ հաջողակ մենեջեր: Նա արձակուրդն էր անցկացնում նավի վրա եւ դարձել էր համընդհանուր խոսակցության առարկա: Հմայիչ երիտասարդ կին էր, եւ նկատելի էր, որ իր շուրջ ածիոտաժ ստեղծելու սիրահար է: Նա ամբողջ օրը անց էր կացնում նավախելի լողավազանում. եւ նկատեցի, որ երբ նա ջուրն էր մտնում, մեծ թվով տղամարդիկ հետեւում էին նրա օրինակին, իսկ երբ դուրս էր գալիս եւ պառկում որեւէ տապճակի, շատերը շտապում էին զբաղեցնել նրան մոտակա տեղերը: Պաուլան երկար սեւ մագեր ուներ, մաշկը բաց շոկոլադի գույն ուներ, նա գեղեցիկ էր, իսկապես գեղեցիկ: Սակայն լողազգեստները, որ նա հագնում էր, իսկ նա օրը մի քանի անգամ փոխում էր դրանք, կարծես նախատեսված էին նրան համընդհանուր ուշադրության առարկա դարձնելու համար. տարօրինակ կրծկալը, օրինակ, որ նա հագնում էր, ծածկում էր հազիվ նրա պտուկները միայն: Մնացածը ինքներդ պատկերացրեք: Նա սիրում էր կրել մուգ ակնոցներ, երբեմն ծխում էր՝ տղամարդկանցից խնդրած ծխախոտներ, եւ շատերը աշխատում էին իրենց մոտ պահել այնպիսի ծխախոտ, որ պատշաճ լինի հյուրասիրել Պաուլային:

Այս կինը բոլորին կարծես հրավիրում էր իրեն սիրահետելու, եւ շատերը հաճույքով արձագանքում էին այդ հրավերին: Բհարկե, այս պայքարում ամուսնացած տղամարդկանց շանսերը շատ ավելի փոքր էին, որովհետեւ նավի կանայք տեղյակ էին, որ իրենց ամուսինների համար ի հայտ է եկել նոր գայթակղություն: Պաուլան գործունեություն էր ծավալում նավախելի լողավազանի մոտ, եւ շուտով արդեն այստեղ հետախուզական պոստեր էին սահմանել մի քանի կանայք: Այսուհանդերձ, առավել

Ճարպիկ ամուսինները գտնում էին Պաուլային սիրահետելու ձեւերը, բայց այս հարցում առաջնությունը պատկանում էր մենակներին: Վերջիններիս մեջ էլ աչքի էին ընկնում մի քանի ֆավորիտներ, բայց թե նրանցից ով ինչպիսի հաջողություններ ունի, եւ թե արդյոք որեւէ մեկը իրական հաջողության հասել է Պաուլայի մոտ, հայտնի չէր: Որքան շատ էին սիրում տղամարդիկ պատմել Մարթայի մոտ իրենց կատարած երբեմնի այցելությունների մասին, այնքան լռակյաց էին Պաուլայի հետ իրենց հարաբերությունների հարցում: Այսուհանդերձ, նկատելի էր, որ այս նավարկությունը խիստ հետաքրքիր է Պաուլայի համար. ամեն ինչ գտնվում էր նրա վերահսկողության ներքո:

Պաուլային գուգահեռ եւ նրա ղեկավարության ներքո նույնպիսի գործունեություն էր ծավալում Բեբա անունով մի աղջիկ. ի տարբերություն Պաուլայի, նա շատ ջահել էր՝ հազիվ 19 տարեկան, եւ նկատելի էր, որ Պաուլան նրա համար ուսուցիչ է եւ իդեալ: Բեբան, իհարկե, գտնվում էր առավել երիտասարդ կոնտինգենտի ուշադրության ներքո եւ դարձել էր պատանիների հիմնական հետաքրքրությունը նավարկության ընթացքում: Այսուհանդերձ, շուտով կավալերներից շատերը հուսահատվեցին, եւ Պաուլան եւ Բեբան մնացին ֆավորիտների նեղ շրջանակի ընկերակցության հույսին: Չնայած, հենց իրենք էին առավել անհաջողակներին դուրս թողնում իրենց համար մոլոր պայքարից:

Ահա այսպիսի նախնական զարգացումներից ու հանգուցալուծումներից հետո ի վերջո նավի վրա բորբոքված կրքերը որոշակիորեն հանդարտվեցին, եւ նավարկությունը ընկավ սովորական ֆուտբոլային հունի մեջ: Բայց դեռ պետք է հասկանայի, թե այդ ինչ վիուկներ են դուրս պրծել Մարթայի լոգարանից:

Հունիս 15, 2008

51. Վիուկների որս

Ես նավ էի բարձրացել Խուլիոյի տված մի տոմսակով. նա ինձ ասել էր, որ ուղեւորության համար պետք է 1000 եվրո վճարեմ նավապետին եւ դա կարող եմ անել պատեհ մի ժամանակ: Ահա մի օր որոշեցի մարել հաշիվներս եւ այցի գնացի

նավապետին: Նրա անունը Ռիկարդո էր, մոտ 40 տարեկան բարետես մի մարդ, բայց առանց միրուքի ու ծխամորձի. չնայած սիգար էր ծխում: Փոքրիկ ծրարով փողը դրեցի նրա սեղանին, նա շնորհակալություն հայտնեց եւ ռոմ ու սուրճ առաջարկեց ինձ. չհրաժարվեցի: Սուրճն ու ռոմը մեզ մատուցողը, պարզվեց, նավապետի կինն էր, որի ներկայության կապակցությամբ մի լավ զարմացա.

- Այսպիսի նավի անձնակազմի կանանց համար հեշտ չէ մեզ գործի ուղարկելը. դուք տեսնում եք, թե որքան գայթակղություններ կան այստեղ: Մեր կանայք գոնե միխթարվում են իրենց արձակուրդները մեզ հետ անցկացնելով, - բացատրեց նավապետ Ռիկարդոն եւ տեղեկացրեց, որ անձնակազմից էլի մարդիկ կան, որ այս ուղևորության համար իրենց հետ վերցրել են կանանց ու երեխաներին: Նավի սեփականատեր ընկերությունը տարին մեկ անգամ նման հնարավորություն ընձեռում է:

Սուրճի սեղանի շուրջ մենք զրուցեցինք տարբեր բաների մասին: Նավապետը բացսիրտ մարդ էր երեւում, եւ ես նրան ժպտալով հարցրեցի.

- Ձեզ չի՞ անհանգստացնում, որ նավի վրա վիուկներ կան...

Նա միանգամից հասկացավ, որ խոսում եմ Մարթայի նավախցում տեղի ունեցած միջադեպի մասին.

- Դուք, ինչ է, ինձ առաջարկում եք վիուկների ո՞րս սկսել, - ժպտալով ասաց նա:

- Չէ, ուղղակի Մարթայի հետ կապված պատմությունները ինձ շատ հետաքրքիր են: Չե՞ք կարծում, որ արժե մի ներքին հետաքննություն անցկացնել՝ տեղի ունեցածը բացատրելու համար:

- Մի անհանգստացեք, դրանք պարզ կանացի ինտրիգներ են, - հանգիստ ասաց Ռիկարդոն:

- Ի՞նչ եք ասում, չեմ անհանգստանում, դա ուղղակի մասնագիտական հետաքրքրություն է. դուք է՞լ եք կարծում, որ այդ ամենի հեղինակը Մարթայի մարմնավաճառ ընկերուհիներն են:

- Իսկ դուք ի՞նչ մասնագիտություն ունեք:

- Լրագրող եմ:

- Ա~, մեծ պատմություններ՝ ոչնչից. լրագրողները սիրում են աղմուկ անել:

- Բայց եթե նրանց զգուշացնում են, որ խոսակցությունը «off record» է, նրանք դառնում են քարից ել լուռ: Իսկապես, դուք է՞լ եք կարծում, որ այդ պատմությունների հետեւում Մարթայի մարմնավաճառ ընկերուհիներն են:

- Off record?

- Off record!

- Դուք լսե՞լ եք Պաուլա անունով պչրուհու մասին:

- Այո, իհարկե:

- Նա շատ հետաքրքիր կին է եւ սիրում է լինել ուշադրության կենտրոնում: Ուղեւորության սկզբում, սակայն, նրան չի բավարարել իր նկատմամբ եղած հետաքրքրության մակարդակը եւ ի վերջո տեղեկացել է, որ դրա պատճառը Մարթա անունով մի մարմնավաճառ է: Պաուլան հանդիպել է նրա հետ եւ իր առաջ տեսել մի դժբախտ գյուղացի աղջկա, որը հանգամանքների բերումով հայտնվել է կավատների ձեռքին եւ չի կարողանում դուրս պրծնել այդ ցանցից: Մարթան միամիտ կին է ու շատ դժբախտ, եւ Պաուլան որոշել է օգնել նրան. հենց Պաուլան եւ Բեբան են եղել այն վիուկները, որ դուրս են եկել Մարթայի լոգարանից: Հենց նրանք են Մարթայի մոտ գնացածների կանանց հայտնել նրանց ամուսինների դավաճանության մասին: Ահա եւ ողջ պատմությունը, - ամփոփեց Ռիկարդոն:

- Կներեք, նավապետ, բայց չհասկացա՝ Պաուլան այդ ամենը իր համա՞ր է արել, թե՞ Մարթային օգնելու նպատակով:

- Երկուսը միասին. համենայնդեպս, ես այդպես եմ կարծում:

- Իսկ Մարթան չի՞ կարող հրաժարվել այդ գործից, եթե չի ուզում դրանով զբաղվել:

- Թրաֆիքինգի մասին լսե՞լ եք. դա այդքան էլ հեշտ չէ: Այդ Մարթան իսկապես դժբախտ աղջիկ է: Նա բրազիլացի է, մի աղքատ գյուղական ընտանիքից: Նրա ընտանիքը ավելի լավ կյանքի հույսով գաղթել է իր բնակավայրից, ու ճանապարհին հայրը թոքախտով հիվանդացել է. բուժման համար վճարելու հնարավորություն չի եղել, եւ այդ աղջիկը ստիպված է եղել կուսությունը վաճառել բժշկին: Հետո այս պատմությունը հայտնի է դարձել, ու Մարթայի հայրը նրան վռնդել է: Բժիշկն էլ Մարթային փոխանցել է մեկ ուրիշի, այս ուրիշն էլ՝ ուրիշի, հետո նա հայտնվել է Արգենտինայում, հետո՝ այս նավի վրա: Ենթադրենք՝ հենց հիմա նրան ազատեցին, ո՞ւր պիտի գնա կամ ինչո՞վ պիտի զբաղվի: Նա գնալու տեղ չունի, դրա համար էլ ստիպված է մնալ իր գործին, չնայած գիտեմ, որ այս ամենը նրա համար ահավոր տառապանք է, ահավոր ծանր տառապանք:

- Իսկ ինչո՞ւ դուք չեք օգնում նրան, - հարցրի ես:

- Գիտեք, ես ընդամենը նավապետ եմ, այսինքն՝ վարորդ, եւ քիթս չեմ խոթում այն հարցերում, որ ինձ չի վերաբերում: Նավի ընթացքից ու անվտանգությունից բացի, մնացած ամեն ինչը այն տուրիստական գործակալության անելիքն է, որ արդեն քանի տարի վարձակալում է այս նավը: Կամ էլ ինչո՞վ կարող եմ օգնել Մարթային. այդ մարդիկ նրան իրենց սեփականությունն են համարում, եւ եթե ես փորձեմ վիճարկել դա, ինձ ոչ մի լավ բան չի սպասում:

- Իսկ մարմնավաճառների առկայությունը նավի վրա օրինակա՞ն է:

- Ես ասացի, որ քիթս չեմ խոթում այնտեղ, ուր պետք չէ: Նավի վրա, ինձ համար, կա անձնակազմ, եւ կան ուղեւորներ. Մարթան ու նրա ընկերուհիները ինձ համար ուղեւորներ են: Այն, ինչ նրանք անում են իրենց նավախցերում, իմ գործը չէ:

- Բայց դուք շատ լավ էլ տեղյակ եք, թե նրանք ինչ են անում իրենց նավախցերում, եւ փաստորեն, որոշ մանրամասներ պարզել եք, - ժպտալով ասացի ես:

- Այստեղ ոչ մի հակասություն չկա. դա նավի անվտանգության հետ է կապվում: Չզարմանաք, բայց հիմա ձեզ կասեմ, որ երկու ամուսնացած կանայք այս երկու

շաբաթվա ընթացքում իրենց համար սիրելեկաններ են գտել, եւ ես դրանից տեղյակ եմ եւ իրավիճակը պետք է վերահսկողության տակ պահեմ:

Ես հարցական հայացքով նայեցի նրան.

- Չէ, ես բարոյական ուստիկանություն չեմ. ուղղակի ինքներդ եք հասկանում, որ լավ չի լինի, եթե այդ կանանց ամուսինները նավի վրա արյունահեղություն անեն. մեկ-երկու այդպիսի դեպք եւ կարող եմ մնալ առանց աշխատանքի. իմ նավի անունը կհայտնվի լուրերի թողարկման մեջ եւ վատ իմիջ կստանա: Ու հիմա պարտավոր եմ իրավիճակը վերահսկողության տակ պահել, որպեսզի հնարավոր արյունահեղությունից հինգ րոպե առաջ միջամտելու հնարավորություն ունենամ:

- Այդ դեպքում չե՞ք վախենում, որ Մարթան իրեն օվկիանոս կնետի:

- Իհարկե, վախենում եմ: Երբ նրա շուրջ իրավիճակը լարվեց, ես նրա համար արձակուրդ ստացա իր ղեկավարությունից, եւ նա հիմա սովորական զբոսաշրջիկ է՝ նավի հաշվին: Չնայած, այդ Պաուլան, նա ինձ հիացնում է, կարծես թե ելք է գտել Մարթայի համար, - ասաց նավապետը:

- Իսկապե՞ս:

- Այո, բարեկամս: Մենք երբեմն թերագնահատում ենք կանանց, բայց նրանք շատ խելացի են, եթե իրենց դա անհրաժեշտ է: Տեսեք, թե ինչ է մտածել այդ Պաուլան. երբ մենք հասնում ենք Տոկիո, Պաուլան մտադիր է Մարթային նավից դուրս հանել, որից հետո նա որեւէ խանութից ինչ-որ բավական արժեքավոր բան գողանալու փորձ կանի ու կբռնվի: Բնականաբար, նրան կդատեն մեկ-երկու տարվա ազատազրկման: Ճապոնական բանտերը դրախտ կլինեն Մարթայի համար, իսկ նրա սեփականատեր-կավատները շուտով կմոռանան նրա գոյության մասին, ու նա նոր կյանք սկսելու հնարավորություն կունենա: Պաուլան խոստացել է, որ ազատազրկումից հետո Արգենտինայում աշխատանք կգտնի Մարթայի համար: Եվ կգտնի, նա բավական հաջողակ կին է: Իհարկե, նրանք որոշ բարդություններ կունենան նավը լքելիս, բայց հնարավոր է օգնեմ նրանց. off record!

«Գրողը տանի», - մտածեցի ես. Պաուլային, նրա շարժումներին, նրա լողագգեստին նայելիս չէի մտածի, որ նա կարող է այսքան խելացի լինել եւ այսքան մարդասեր:

- Նավապետ, խնդրում եմ ինձ իրավունք տաք, որ այս սյուժեով մի բան գրեմ Լատինական Ամերիկայից, եւ ընդհանրապես, Արեւմտյան կիսագնդից հեռու. այսինքն՝ մեր պայմանավորված «off record»-ը տարածվի միայն Արեւմտյան կիսագնդի վրա:

- Ես գիտեի, որ դուք դա կասեք, եւ երեւի այդ պատճառով էլ բացեցի իմ ծառայողական գաղտնիքները: Համաձայն եմ, որ սա գրելու արժանի պատմություն է, միայն խնդրում եմ, հանգամանքները փոխեք, ինչքան հնարավոր է, եւ իսկապես այնպես արեք, որ Արեւմտյան կիսագնդում ձեր գրածը ոչ ոք չկարդա:

- Պայմանավորվեցինք. բայց, նավապետ, դուք, ինչ է, նավախցերը գաղտնալսո՞ւմ եք:

- Ի՞նչ եք ասում. երբ կան մատուցողներն ու աղախինները, գաղտնալսումը անխմաստ գործ է:

- Միփթաբեցիք:

- Հիշում եք, չէ՞. «off record»: Համեցեք երբեմն՝ սուրճ խմելու:

- Շնորհակալություն, - ասացի ես եւ հրաժեշտ տվեցի նրան:

Ես Մարթայի կամ Պաուլայի հետ զրուցելու փորձ չարեցի. Մարթայի դարդերը իրար տալը անխղճություն կլիներ, եւ հետո՝ նա խոսում էր միայն պորտուգալերեն, մի քիչ էլ իսպաներեն, իսկ Պաուլայի հետ զրուցելու համար առանց այն էլ հերթեր էին գոյանում:

52. Ծովից ծով

Ամերիկացի Ֆրեդն ու ամերիկացի Վիկտորը ընդհանուր ծանոթ չգտան: Սերբ Բոյանն ու արգենտինացի Գաբրիելը, սակայն, ավելի հաջողակ էին այս հարցում, եւ նրանք գտան մի ընդհանուր ծանոթ, որ ազգությամբ հայ էր եւ ապրում էր Բուենոս Այրեսում:

Մի անգամ նայեցի օվկիանոսին. չորս կողմը օվկիանոս էր, միայն օվկիանոս: Ցամաքի նշույլ, ակնարկ անգամ չկար, ու հիշեցի Ուստա Նորիկի ծառայության տեղերը, ապա հիշեցի Ախաբերամին: Հետաքրքիր է, որ դա տեղի ունեցավ արգենտինական նավի վրա: Ախաբերամը ապրում է Արգենտինայի մայրաքաղաքում: Ես դա գիտեի եւ ֆուտբոլային ընդմիջումներից մեկի ժամանակ սպորտ-բարում գտնվողներին հարցրի, թե արդյոք որեւէ մեկը չի ճանաչում Բուենոս Այրեսում ապրող ազգությամբ հայ մի վարսավիրի, անունը՝ Արամ: Երկար ժամանակ որեւէ մեկը չէր արձագանքում, մեկ էլ մի տեղից լսեցի.

- Ճաղատ մա՞րդ է:

- Ինքն է, որ կա:

- Այո, նա մեր փողոցում է աշխատում, բայց մենք այդքան լավ ծանոթ չենք. ես մի երկու անգամ նրա մոտ հարդարել եմ մազերս, - ասաց Գաբրիելը:

- Լա՞վ վարսավիր է, - հարցրի:

- Այո, լավ. համենայնդեպս, հաճախորդներ ունենում է, - ասաց Գաբրիելը, որ այդ նույն փողոցի վրա մարզահագուստի մեծ խանութ ուներ, - իսկ դու որտեղի՞ց ես ճանաչում նրան, - հարցրեց նա:

- Բուենոս Այրես գալուց առաջ նա իր հայրենիքից Սերբիա էր եկել՝ Բելգրադ: Բայց գործերը չստացվեցին, ու որոշեց գալ Արգենտինա, - ասացի ես:

Դա, իհարկե, այդպես չէր: Արամը Արգենտինա մեկնել էր ոչ թե Սերբիայից, այլ Հայաստանից, եւ վարսավիրի մկրատը առաջին անգամ ձեռքն էր վերցրել երեւի Բուենոս Այրես հասնելուց հետո: Նրա հետ մենք աշխատում էինք «Մոլորակ» թերթի խմբագրությունում: Ես շարքային լրագրող էի, Արամը զբաղվում էր տնտեսական հարցերով, մեր ղեկավարն էլ Հայկազն Ղահրիյանն էր: Թող մյուս տղերքը չնեղանան, որ իրենց չեմ հիշատակում, որովհետեւ եթե չլինեի Խաղաղ օվկիանոսի վրա, չէի հիշի այս պատմությունը, որը, ճիշտ է, բոլորի հետ է կապված, բայց հեղինակները Արամն ու Ուստա Նորիկն են:

Բայց նախ՝ Արամի մասին: Մենք նրան Ախպերամ էինք ասում, որովհետեւ ինքը բոլորին ախպերամ էր ասում:

Որեւէ մեկին դիմելիս Հայաստանում մարդիկ շատ են օգտագործում «ախպեր» բառը, Արամը դրա փոխարեն ասում էր ախպերամ: Ինչո՞ւ էր նա այսպես ասում՝ չգիտեմ: Բայց այդ բառը նրա իմիջի մասն էր: Նրա իմիջի մասն էր նաեւ ճաղատը. մարդիկ սովորաբար ճաղատ լինելիս փորձում են քողարկել այդ փաստը: Արամը, ընդհակառակը, ընդգծում էր իր ճաղատությունը, որպես մի առանձնահատուկ բարեմասնություն: Եվ անկեղծ ասած, դա նրան շատ էր սագում: Նրա իմիջի հաջորդ կարեւոր ատրիբուտը ձեռնափայտ-անձրեւանոցն էր, որ նա կրում էր շատ հաճախ: Անձանոթների մոտ նա պետք է որ զգուշավորություն առաջացներ. խորհրդավոր տեսք ուներ: Ես էլ սկզբում նրան զգուշությամբ էի վերաբերվում, բայց ընթացքում մենք մտերմացանք: Նա սիրում էր յուրահատուկ արարքներ, հումորի նուրբ զգացում ուներ, հոյակապ պատմող էր եւ բազմաթիվ պատմություններ ուներ պատմելու, որ մենք լսում էինք մեծ բավականությամբ: Արամը չէր սիրում նմանվել ուրիշներին, նա փորձում էր ընդգծել իր անհատականությունը, եւ դա նրա մոտ ստացվում էր: Երբ «Մոլորակ» թերթը փակվեց, նա փորձեց ինչ-որ գործեր ձեռնարկել, բայց չէր ստացվում, եւ ահա, մի օր իմացա, որ նա որոշել է արտագաղթել: Սա ամենեւին էլ օրիգինալ չէր, եւ Արամը չէր կարող այս իրավիճակում էլ իր անհատականությունը չընդգծել. եւ ահա, նա որոշել էր արտագաղթել ոչ թե Ռուսաստան, ԱՄՆ կամ Եվրոպա, ինչպես անում են շատերը, այլ Արգենտինա. համաձայնեք՝ օրիգինալ որոշում է: Վերջին լուրը, որ նրա մասին լսել եմ, այն է, որ վարսավիր է դարձել ու հաղթել վարսավիրների մի մրցույթում: Իհարկե, ումանք սա հաջողություն կհամարեին, բայց Արամին ճանաչողները կհասկանան, որ սա ոչ թե հաջողություն է, այլ հաջողված օյին:

Հիմա մի քիչ էլ պատմեմ Ուստա Նորիկի մասին՝ Աստված հոգին լուսավորի: «Մոլորակ» թերթը այդ ժամանակ տարածք էր վարձակալում «Հայաստանի ֆիզկուլտուրնիկ», այդ ժամանակ՝ «Մարզական Հայաստան» թերթի խմբագրատանը, որ գտնվում է Արշակունյաց փողոցի վրա՝ «Դոսաաֆի» մոտ: Ուստա Նորիկը, ահա, այդ խմբագրության երկարամյա պահակն էր, լուսավոր մի մարդ, այդ «կալվածքների» ոգին:

Հայկազն Ղահրիբյանը նոր տիպի ղեկավար էր, նոր տիպի գլխավոր խմբագիր եւ իմ տեսած առաջին մարդը, որին իր ենթակաները դիմում էին ուղղակի անունով՝ Հայկազ։ Ես՝ սկսնակ լրագրողս, երկար ժամանակ չէի կարողանում հաղթահարել ինքս ինձ ու նրան Հայկազ ասել։ Բայց ժամանակի ընթացքում ամեն ինչ իր տեղն ընկավ։ Սա ընդգծում եմ, որովհետեւ նաեւ Հայկազի վերաբերմունքն էր պատճառը, որ Ուստա Նորիկը ամբողջովին մերվեց «Մուրակի» կոլեկտիվի հետ, եւ մեր միջեւ հաստատվել էին ոչ պաշտոնական հարաբերություններ, որոնք հետագայում վերաճեցին հարազատության։ Ահա, ուրեմն, բոլորս Ուստա Նորիկի հետ շուտով բարեկամացանք։

Ուստա Նորիկը հացով մարդ էր, շատ էր սիրում հյուրասիրել, հաց տալ, պատիվ տալ՝ իր հնարավորություններին համապատասխան։ Հայկազը խրախուսում էր նրա այս սովորությունը. եւ երբեմն նրա որոշմամբ Ուստա Նորիկը մեծ տակառով թթու էր դնում, խաշ էր եփում եւ այլն, եւ գործնականում խմբագրության գոնե մի հատվածը վերածվել էր ընտանիքի։ Ես էլ գործնականում ապրում էի խմբագրությունում։

Ուստա Նորիկը ուներ իր փիլիսոփայությունը, որ ամփոփվում էր մի քանի ասացվածքներով. «Տղամարդը պըտի գյադա չլնի», - ասում էր նա։ Իրեն խաբել ցանկացողներին կամ նեղացնողներին հակադարձում էր մեկ այլ ասացվածքով. «Նորիկը էշ չի, Նորիկը գեշ ա»։ Նաեւ հայհոյում էր՝ մի սիրած հայհոյանքով. «Զաթըլախ»։ Բայց այս հայհոյանքը կարող էր նաեւ կատակի իմաստով հնչեցնել։

Երբ նրան նախատում էին խմելու համար, նա բութ մատով, ցուցամատով, միջնամատով պտղունց էր անում ու մատների ծայրերը համբուրում, իբրեւ հաշտության նշան։ Ընտանեկան կյանքի նկատմամբ իր վերաբերմունքը արտահայտում էր հետեւյալ ասացվածքով. «Կնիկ կա՝ մարդուն սարքում է փաշա, կնիկ կա՝ մարդուն սարքում ա բոշա»։ Իր կամ ուրիշների կանանց հիշատակում էր «գերագույն» բառով։ Այսինքն՝ եթե պիտի ասեր՝ կինս գալու է, ասում էր՝ Գերագույնս գալու է։ Եթե որեւէ մեկին պետք է հաղորդեր, որ նրա կինը զանգել է, ասում էր՝ Գերագույնդ զանգել է։

Ուստա Նորիկը սիրում էր տարբեր պատմություններ պատմել իր կյանքից. ուղղակի աննկարագրելի հիացմունքով էր հիշում «Հայաստանի ֆիզկուլտուրնիկ» թերթի մի

վաղամեռիկ գլխավոր խմբագրի, որի ազգանունը, ցավոք, մոռացել եմ: Հպարտանում եմ, որ սեղմել է մարշալ Բաղրամյանի ձեռքը:

Ուստա Նորիկը շատ էր սիրում կատակներ անել, հատկապես՝ Արամի հետ, ու նրան Քաչալ Շուն էր անվանում: Արամն էլ, չնայած տարիքների հսկայական տարբերությանը, նրան Նորո էր ասում, ու կատակների մեջ տակ չէր մնում: Եվ ահա, այս ողջ պատմությունը պատմեցի, որովհետեւ օվկիանոսին նայելիս հիշեցի այն կատակը, որի հեղինակները Ուստա Նորիկն ու Արամն էին:

Ուստա Նորիկը ասում էր, որ Մարսկոյ ֆլոտում է ծառայել՝ Հեռավոր Արեւելքում, սուզանավի վրա: Եվ ահա, այդ օրը նա պատմում էր ծառայության տարիների մի պատմություն: Օրվա վերջ էր, եւ այդ ժամին մենք սովորաբար ավարտելիս էինք լինում թերթի համարները ու խմբագրության ֆոտոարխիվից, ինչպես նաեւ տարբեր արտասահմանյան ամսագրերից լուսանկարներ էինք փնտրում թերթի տվյալ համարի համար:

Ահա, ուրեմն, Արամը իր առաջ դրել էր գերմանական «Շպիգելի» մի քանի համարներ ու ինչ-որ նկար էր փնտրում: Էջադրող տղերքը իրենց գործն էին անում, Հայկազն էլ դեկավարում էր պրոցեսը: Ուստա Նորիկն էլ իր պատմությունն էր պատմում:

Պատմեց, պատմեց, եւ եկավ մի պահ, որ պետք է նկարագրեր իրենց սպաներից մեկին: Եվ ահա, նկարագրության համար դիմեց Արամին. «Տոչնի քեզ նման էր եղ աֆիցերը, Արամ ջան, բայց՝ գրագետ, խելքը տեղը, շնորհքը տեղը»: Հայկազը առաջինը փոթկացրեց, ու բոլորս սկսեցինք հոհոալ: Ուստա Նորիկը մի քիչ ծիծաղեց մեզ հետ ու հաղթական հեռացավ:

Արամը մանրո էր. շարունակում էր թերթել, մյուսները քննարկում էին Ուստա Նորիկի հաջողված կատակը, չնայած կարծում էինք, որ ականա ստացվեց:

Արամը թերթում էր ամսագիրը ու մեկ էլ պայծառացավ.

- Նորո, Նորո, - կանչեց նա:

- Ինչա՞, Քաչալ Շուն:

- Նորո ջան, արի, քո ծառայած տեղի նկարը գտել եմ:

Ուստա Նորիկը չէր սպասում նման ուշադրություն եւ ակնհայտորեն հուզվեց.

- Ճի՞շտ ես ասում, Արամ ջան, - ասաց նա ու մոտեցավ: Բոլորս գնացինք դեպի Արամը:

Նա հաղթականորեն իր առաջ փռել էր «Շպիգելի» մի էջ, էջի վրա՝ մի լուսանկար, լուսանկարում ջրային ինչ-որ մի տարածքի կտոր էր, գուցե ծով, գուցե օվկիանոս, գուցե լիճ: Կադրում ջրային մակերեսույթ էր, ու չէր երևում ուրիշ ոչինչ, բացարձակապես ոչինչ:

- Չաթըլախ, - ասաց Ուստա Նորիկը:

Մենք ուշքից գնացել էինք:

53. Երազանքների բարի փերի

Յուրաքանչյուր ոք գոնե մի անգամ պետք է իրեն մենակ զգա՝ օվկիանոսի վրա: Դա օգնում է, օգնում է ամենակարեւորում, որ մարդը նկատի ամենագլխավորը, հիմնականը: Մենք այնքա՛ն շատ բան չենք նկատում ու նկատելիս զարմանում: Իսկ այն, ինչ օվկիանոսը պարտադրում է գիտակցել, առօրյա կյանքում չես էլ նկատի: Օվկիանոսում էլ հեշտ չէ դա նկատել. պետք է մենակ զգաս քեզ եւ հեռու բոլորից՝ ազատ լինես կեղծելու որեւէ շարժառիթից, եւ օվկիանոսը քեզ կասի... Չէ, ոչինչ էլ չի ասի, դու ինքդ կնայես օվկիանոսին եւ կհասկանաս.

- Չնչի՛ն, չնչի՛ն արարած, որքա՛ն աննշան ես դու եւ որքա՛ն ծիծաղելի: Եվ գիտե՞ս ինչն է ծիծաղելի դարձնում քեզ:

- Չգիտեմ:

- Չգիտակցվածությունը:

- Այսի՞նքն:

- Այսինքն՝ այն, որ դու չես գիտակցում սեփական ոչնչությունդ: Դա այնքան ծիծաղելի է...

- Իսկ եթե գիտակցո՞ւմ եմ...

- Այդքան արա՞գ:

- Ենթադրենք:

- Ուրեմն ի՞նչ ես զգում դու:

Ի՞նչ եմ զգում ես: Ինչպիսի՞ն է սեփական ոչնչության գիտակցումը. երանելի, երանելի զգացողություն, որից ուզում ես պինդ կառչել, որ այն չլքի քեզ, մշտապես մնա քեզ հետ: Որքան հեշտ է ապրելը, որքան քաղցր է Ազատությունը: Ազատությունը հենց սեփական ոչնչության գիտակցումն է:

Ինչպե՞ս են մարդուն ստրուկ դարձնում, դարձնում ստորաքարշ ու եղկելի: Մեզ ուղղակի սպառնում են, սպառնում են վնասել, խոշտանգել, վարկաբեկել, վերացնել ի վերջո: Եվ դա մեզ մտահոգում է, որովհետեւ մենք չենք գիտակցում սեփական ոչնչությունը: Մեզ թվում է, թե ահա՝ երկրագունդը պտտվում է մեր շուրջ, որ աստղերը փայլում են մեզ համար, եւ որ նրանք կմարեն մեզ հետ միասին: Եվ մենք կռանում ենք սեփական անձի կարեւորության զգացման բեռի տակ, հետո քայլում չորեքթաթ ու հետո դառնում սողուն:

Սեփական անձի ոչնչության գիտակցումը թեթեւացնում է, ահա այնքան թեթեւ ես, որ ուր որ է կթոչես, եւ զեփյուռը քեզ կծածանի օվկիանոսի վրա, որպես դրոշակ, որպես Ազատության դրոշակ, ու դու կծածանվես բարձր, ավելի ու ավելի բարձր, աննկարագրելիորեն բարձր.

- Օվկիանո՞ւս, Օվկիանո՞ւս, ես այնքան պատրաստ եմ տառապանքի եւ մահվան...

- Ուրեմն դու պատրաստ ես խիզախումի...

- Իսկ ի՞նչ է խիզախումը, Օվկիանո՞ւս:

- Հավատարիմ մնալ ծագմանդ եւ ճակատագրիդ:
- Իսկ ո՞րն է ծագումը, Օվկիանոս...:
- Աստված քեզ Ազատ ստեղծեց...:
- Իսկ ո՞րն է ճակատագիրը, Օվկիանոս...:
- Ծագումն է ճակատագիրը...:
- Ես այնքա՞ն պատրաստ եմ տառապանքի եւ մահվան...:
- Ուրեմն դու պատրաստ ես ապրելու, ուրեմն դու պատրաստ ես հաղթելու...:
- Ես ոչնչություն եմ, Օվկիանոս...:
- Ուրեմն Ազատ ես դու...:

Ֆրեդին դիմել էի եւս մեկ խնդրանքով. երբ հեռու կլինեմ Փարիզից, մի որեւէ պատահական ինտերնետ-ակումբում բացել իմ էլեկտրոնային փոստը եւ այնտեղ եղած վերջին նամակները վերցնել եւ ուղարկել ինձ՝ նոր հասցեով: Հին հասցեն ինքս չէի կարող բացել, որովհետեւ դա ինձ հետապնդողներին հնարավորություն կտար որոշել իմ գտնվելու կոնկրետ վայրը: Իսկ երբ Ֆրեդը բացեր իմ հասցեն, դա արդեն կլինէր Ֆրեդի գտնվելու վայրը: Նա կատարել էր իմ խնդրանքը, եւ ես նրանից նամակներ ստացա: Իր կողմից Ֆրեդը տեղեկացնում էր, որ «Սորոսը գումարը փոխանցել է»: Ապա գալիս էր մի նամակ, որի հեղինակը դուստրս էր՝ Մարիամը: Նամակը հետեւյալն էր. «Պապ ջան, բարեւ: Գիտե՞ս, երկու հատ կրիա ունենք, մի հատ էլ շուն: Շանը Իջեւանի բակում ենք պահում: Այդ շանը մեզ տվել է մի տղա: Այդ տղան շանը գրկած ման էր գալիս, եւ ասացի՝ այս ինչ լավ շուն ա: Նա ասաց՝ տանում եմ կորցնեմ, եւ նորը ունեմ, եթե ուզում ես, վերցրու, եւ ես վերցրեցի նրան: Նա ձագ է: Երբ տատը իմացավ, ասաց՝ տար նրան, եւ ես քիչ էր մնում լացեի: Ես նրան տարա: Մյուս օրը գնացի նրան տեսնելու: Պապիկը հարցրեց՝ այդ ո՞ւր ես գնում: Ես ասացի՝ շանը տեսնելու: Նա ասաց՝ ի՞նչ շուն, բեր տեսնեմ: Շունը փողոցում էր, եւ ես նրան բարձրացրեցի, որ

պապիկը տեսնի: Նա ասաց՝ ինչո՞ւ ես փողոց գցել, բեր այստեղ պահի: Ես ասացի՝ բայց տատը չի թողնում: Նա ասաց՝ տատի թողնելով չի, եւ ինքն ու տատը կովեցին, եւ շունը հիմա՝ հենց հիմա, չուլանում քնած է: Պապ, կարող է քեզ դուր չգա, բայց իմ ուրախությանը չափ չկա: Ունեմ երկու կենդանի, ունեմ պապա, մամա, տատիկներ եւ պապիկ»: Ահա այսպիսի նամակ էր:

Զգացմունքները ալեկոծում էին ինձ. մեկ արցունքները ծածկում էին աչքերս, մեկ ծիծաղը փառավորում էր հոգիս: Ու ես սկսեցի մտածել, մտածել իմ զավակների մասին: Նախ մտածեցի Մարիամի մասին, մտածեցի ու էլի մտածեցի. ու այս մտածումները երջանկացրին ինձ: Հետո մտածեցի Աշոտի մասին, երկար մտածեցի Աշոտի մասին: Հետո մտածեցի փոքրիկ Շուշանի մասին, որը փաստացի ծնվել է Ազատության հրապարակում եւ որը դեռ չի ճանաչում ինձ: Հետո մտածեցի այն որդուս մասին, որը դեռ չի ծնվել, որը դեռ պետք է ծնվի, որի անունը դեռ տարիներ առաջ եմ որոշել: Հետո մտածեցի Դավիթի մասին: Հետո մտածեցի Սիփանի մասին, որը իշխանական մի միջոցառման փաստաթղթերի արանքները հանրահավաքի թռուցիկներ էր թաքուն խցկել, ու երբ իշխանավորները բացել էին իրենց թղթապանակները, այնտեղ նախ տեսել էին թռուցիկներ:

Հետո մտածեցի ընկերներիս զավակների մասին. նախ մտածեցի Ղեւոնդի մասին ու նրա քրոջ՝ Հերմինեի մասին, որը դպրոցական լինելով՝ արդեն հասցրել էր բերման ենթարկվել ոստիկանության Կենտրոնի բաժանմունք՝ եղբոր՝ Թեւոսի հետ: Թեւոսի մասին չմտածեցի, որովհետեւ Թեւոսը մեծ է արդեն: Հետո մտածեցի Ռոբերտի մասին: Հետո մտածեցի Աբուլի մասին: Հետո մտածեցի բանտում գտնվող իմ մյուս եղբայրների երեխաների մասին, որոնց կա՛մ չեմ ճանաչում, կա՛մ անունները չեմ հիշում: Հետո մտածեցի Ծովինարի մասին, որին չեմ ճանաչում, բայց որի բանաստեղծությունը կարդացել եմ «Առավոտ» թերթում եւ անունն էլ հիշում եմ այստեղից: Հետո մտածեցի Պետոյի մասին, որը բոլորիս լացացրեց իր ելույթով: Հետո մտածեցի Մարիամի ու Վազուսի մասին: Հետո մտածեցի Լեւոնի, Հրաչի, Արեգի ու Նարեի մասին: Հետո մտածեցի Շողերի մասին, որը մի օր «կորել» էր. ես կյանքում չեմ մոռանա Մհերի դեմքը այդ պահին: Հետո մտածեցի Հրայրի, Տաթևի ու Նարեկի մասին: Հետո մտածեցի Ասպրամի մասին: Հետո մտածեցի Շուշանի մասին: Հետո մտածեցի Լեւոնի, Հակոբի եւ

Լուսինեի մասին: Հետո մտածեցի Բենոյի մասին, Հայկուհու ու Անահիտի մասին: Հետո մտածեցի Մերիի, Աշոտի ու Վալոդիկի մասին: Հետո մտածեցի Նարեկի ու Սարինեի մասին: Հետո մտածեցի Նվերի մասին: Հետո մտածեցի Ռաիսի մասին, որի նվիրած խաչը այս պահին էլ հետս է:

Հետո մտածեցի Լիանչիկի մասին: Հետո մտածեցի Հրաչի ու Վահեի մասին: Հետո մտածեցի Միլենայի մասին: Հետո մտածեցի Վահագի ու Հեբոյի մասին: Հետո մտածեցի Նարեկի ու Միսուկի մասին, որոնց պապիկը հինգ ամիս անցկացրեց բանտում: Հետո մտածեցի Արամի, Աննայի ու Գոռի մասին: Հետո մտածեցի Արաքսի մասին: Հետո մտածեցի Արգարի ու Արմենակի մասին: Հետո մտածեցի Լյովիկի մասին: Հետո մտածեցի Վահագի ու Կիմուշի մասին: Հետո մտածեցի Գուգուկի մասին: Հետո մտածեցի Լյուբիկի ու Արաքսի մասին: Հետո մտածեցի Թամարիկի, Միլենայի ու Ալեսիայի մասին: Հետո մտածեցի Սոֆիի մասին: Հետո մտածեցի Գրիգորի մասին: Հետո մտածեցի Սենոյի եւ Ադունիկի մասին: Հետո մտածեցի Սեւադայի ու Անահիտի մասին: Հետո մտածեցի Վիկայի ու Անիի մասին: Հետո մտածեցի Ռաֆայելի մասին: Հետո մտածեցի Էդիլի մասին: Հետո մտածեցի Գրիշիկի մասին: Հետո մտածեցի Գոհարիկի ու Աստղիկի մասին: Հետո մտածեցի Ռոբերտի մասին:

Հետո մտածեցի, թե որքան քիչ ծանոթ ունեմ երեխաների մեջ: Հետո հիշեցի «Արեւիկ» խմբի երեխեքի մասին, որոնց երգը տասն օր շարունակ հնչում էր Ազատության հրապարակում: Հետո հիշեցի, որ ծնվել եմ հունիսի 1-ին՝ Երեխաների պաշտպանության օրը. մտածեցի երեխաների մասին:

- Նրանք ապրելու են Ազատ եւ Երջանիկ Հայաստանում, - ինքս ինձ խոստացա ես:

54. Երազախաբություն՝ բաց աչքերով

Պառկել էի մի տապալակի ու փորձում էի հաղթահարել ներվայնությունս: Իսկ ներվային էի ֆուտբոլի, ավելի ճիշտ՝ ֆուտբոլային անհեթեթության պատճառով, որ մատուցում էին Ֆրանսիայի հավաքականի մարզիչ Ռայմոն Դոմենեկը եւ Իտալիայի հավաքականի մարզիչ Ռոբերտո Դոնադոնին:

Քիչ առաջ դիտել էի Ֆրանսիա-Իտալիա խաղը, որ ավարտվել էր վերջինիս հաղթանակով ու նրա կողմից մեկ քառորդի ուղեգրի նվաճումով: Բայց էն գլխից էլ հասկանալի էր, որ Իտալիան էլ է հետեւելու Ֆրանսիայի օրինակին ու երկար չի ձգի Եվրոպայի առաջնությունում: Բայց խնդիրը սա չէր, ոչ էլ հավաքականների ցույց տված անհեթեթ խաղը այս եւ նախորդ հանդիպումների ժամանակ:

Իտալիայի հավաքականի ջերմեռանդ երկրպագու չեմ, ոչ էլ Ֆրանսիայի: Պարզապես այս հավաքականների մարզիչները անհավանական մարմնավորումն են խորհրդային մի հին անեկդոտի: Կոմկուսի առաջնորդ Բրեժնևի բարեկամը գնում է նրա մոտ ու խնդրում իրեն մի հեշտ գործի նշանակել: Բրեժնևը հարցնում է նրան, թե ինչ գործ է ուզում, ինչ նկատի ունի՝ հեշտ գործ ասելով: Բարեկամն էլ մտածում, մտածում է ու ասում. «Դե, էն, որ նվագախմբի առաջ կանգնում, ձեռքերը թափ են տալիս»:

Հիմա՝ Դոմենեկին ու Դոնադոնիին հեշտ գործ են գտել: Բայց քարը իրենց գլուխը, վիրավորականը սա չէ, այլ այն, որ այնպիսի հայացքով են նայում խաղադաշտին, կարծես հասկանում են, թե ինչ է կատարվում այնտեղ: Սա ուղղակի վիրավորական է ֆուտբոլասերի համար: Ես նախասթրեսային վիճակում էի, բայց այդ ժամանակ դեռ չգիտեի, որ սթրեսս ավելի է խորանալու մեկ-երկու շաբաթից, երբ պարզվի, որ Իտալիայի հավաքականի տապալումից հետո Դոնադոնին չի ցանկանում հրաժարական տալ: Սա դեռ ոչինչ, գրեթե ինֆարկտ էի ստանում, երբ կարդացի, թե Ֆրանսիայի ֆուտբոլի ֆեդերացիան մտադիր է Դոմենեկին թողնել իր պաշտոնին: Այդ ժամանակ մտածում էի մի նամակ գրել Իզաբելին, գրել՝ Իզաբել ջան, քո ցավը տանեմ, Նիկոլայիդ կյանքին մեռնեմ, ուտեմ Մեմեի սիրտը, մի արեք էդ բանը, տշեք էդ Դոմենեկին, դա ինֆարկտի ճանապարհով ցեղասպանություն կառաջացնի ֆուտբոլի երկրպագուների շրջանում: Իզաբել ջան, աշխարհասփյուռ ֆուտբոլային հանրության անունից խնդրի Մեմեին, թող նա էլ համոզի Նիկոլային՝ ռադ արեք էդ Դոմենեկին:

Բայց մինչ մտածում էի՝ գրեմ, թե չգրեմ, ստացվեց գույժը՝ Դոմենեկին հաստատել են Ֆրանսիայի հավաքականի գլխավոր մարզչի պաշտոնում: Ես ակնապիշ հետեւում էի լուրերի թողարկումներին՝ հույս ունենալով, որ այս որոշումը Փարիզում զանգվածային անկարգություններ կհարուցի: Բայց, երեւում է, խեղճ ֆրանսիացի ֆուտբոլասերները

դեպրեսիայի մեջ են, ու ոչ ոք չի կարողացել փողոց դուրս գալ՝ բարձր ճնշման պատճառով:

Բայց սա հետո էր, այդ ժամանակ ես Ռուսաստանում էի: Իսկ նավի վրա առանց այդ էլ ներվայնությունը փոթորկում էր հոգիս: Գոնե մեկը լինել՝ այս թեմայով բանավիճելիք, կռվելիք՝ լիցքաթափվելիք: Բայց նավի վրա հնարավոր չէ բանավիճել Դոմենեկի կամ Դոնադոնիի մասին, որովհետեւ այս թեմայով ցանկացած բանավեճ տեւում է ամենաշատը 20 վայրկյան, եւ բանավիճող կողմերը արձանագրում են, որ լիովին համամիտ են եւ բառացիորեն նույն բանն են մտածում Դոմենեկի եւ Դոնադոնիի մասին: Եվ ահա, նավի ուղևոր ֆուտբոլասերները ամենքը մի տեղ կույ չ են եկել ու կրծում են իրենք իրենց: Բա էդ Լուկա Տոնին. ես զարմանում եմ, ինչպես է այդ տղան եղել Իտալիայի առաջնության ռմբարկու, հետո էլ Բունդեսլիգայի ռմբարկու. ախր նա գոլի տեղը չգիտի, ախր նա միայն ծուռ խփելու եւ խաղից դուրս հայտնվելու մասնագետ է:

Ահա այսպիսի ծանր մտածումներից հետո աչքերս փակել, փորձում էի հանգստանալ, երբ լսեցի կանացի մի ձայն.

- Փորձում եք օրիգինա^օլ երեւալ, - հարցնում էր ձայնը:

Ես զարմացա, որովհետեւ եթե փորձեի օրիգինալ երեւալ, պիտի չներվայնանայի Դոմենեկի եւ Դոնադոնիի վրա, այլ պիտի փորձեի արդարացնել նրանց: Բայց ձայնը դա նկատի չունեւ. նրա ուշադրությունը գրավել էի, քանի որ չէի տրվել Պաուլային սիրահետելու համընդհանուր հոգեխանգարմունքին: Ձայնը հենց Պաուլայինն էր: Բացեցի աչքերս, նա կանգնած էր իմ դիմաց: Սեւ մազերը ջրվեժի նման ալիքվում էին ուսերի վրայով, մուգ ակնոցները անթափանց էին դարձնում նրա հայացքը: Հագին մետաքսե սպիտակ լողազգեստ էր, եթե «զգեստ» արմատը տվյալ դեպքում պատեհ կարող է համարվել: Զգեստը, ընդհանրապես, մերկությունը ծածկելու համար է, իսկ այս լողազգեստը ընդգծում էր մերկությունը: Լողազգեստի կրծկալը, որ, ավանդույթի համաձայն, ծածկում էր նրա կրծքերի գագաթները միայն, ցանցավոր էր եւ ցուցանում էր իր տակ եղած ամեն ինչ: Վարտիքի ժլատ կտորի տակից դուրս էին պրծել մի քանի գանգուրներ, որոնք ասես հարցնում էին՝ կռահիր, թե ինչ կա այստեղ: Պաուլան

ցուցադրում էր թելերի տակ աճած հատուկ չափի կարճ մազերը, որ ահավոր գրգռիչ էին: «Սա երեւի նոր մոդա է», - մտածեցի ես: Նրա ձեռքին մի բաժակ կար. ինչ-որ կոկտեյլ էր խմում:

- Փորձում եք օրիգինալ երեւալ. դա որոշակիորեն ստացվում է, - ասաց նա:

Ես արդեն հաղթահարել էի նախնական շփոթվածությունս ու պատասխանեցի.

- Ամեն մարդ օրիգինալ երեւալու իր մեթոդն ունի:

Պաուլան հասկացավ, որ իրեն եմ ակնարկում.

- Ուրեմն՝ սարը սարին չի հանդիպի, - ասաց նա ու շրջվեց: Հեռանում էր, եւ ամեն քայլի հետ նրա հետույքը ցնցվում էր դոնդողի նման:

- Պաուլա, ի՞նչ եք խմում, - ըստ ամենայնի ինքնատիրապետումս կորցնելով՝ հարցրեցի ես ու վեր կացա:

Նա կանգ առավ ու շրջվեց.

- Անունս գիտեք. նշանակում է՝ այնքան էլ օրիգինալ չեք, որքան փորձում եք երեւալ: Մարգարիտա, կոկտեյլի անունը Մարգարիտա է:

- Դեմ չե՞ք, եթե ձեզ ընկերակցեմ:

- Դեմ չեմ, - ասաց նա:

- Կաբալիեռո~, ունո Մարգարիտա, պոռ ֆավոր, - պատվիրեցի ես, ու մենք կողք կողքի նստեցինք մոտակա տապակներին: Ավելի ճիշտ՝ պառկեցինք՝ թիկնակները պարզապես բարձր պահելով. այդպես հարմար է զրույցի համար:

Պաուլան նրբորեն վերցրեց իմ ձախ ձեռքը եւ ուշադիր սկսեց զննել ամուսնական մատանիս.

- Ես մի քանի վարկածներ եմ քննել, բայց դրանցից ոչ մեկը արժանահավատ չեն թվում:

- Վարկածնե՞ր: Ինչի՞ մասին, - հարցրի ես՝ ձեռքս ետ բերելով:

- Ձեր մասին՝ մի պահ մտածեցի գեյ եք. բայց ոչ ոքի չսիրահետեցիք: Հետո ինձ թվաց, թե իմպոտենտ եք, բայց մի տեղ կարդացել եմ, որ իմպոտենտները ավելի ագրեսիվ են սիրահետում: Եթե այդպես չէ, ինչո՞ւ պիտի իմպոտենտը հայտնվեր այս միջավայրում. դա նրա համար նվաստացուցիչ պիտի լիներ: Հետո մտածեցի, թե փախել եք ընտանեկան ահավոր սկանդալից եւ փորձում եք կամաց-կամաց ուշքի գալ. բայց ինչ-որ երկար է տևում ձեր վերակենդանացման պրոցեսը: Դուք ասո՞ւմ եք կանանց, չնայած, այն, որ գիտեք իմ անունը, եւ այն, որ ինձ հրավիրեցիք զրույցի, նշանակում է՝ որոշ հետաքրքրություն, այնուամենայնիվ, ունեք:

- Այո, ինձ հետաքրքրում է ձեր խաղը, ես հետևում եմ դրան ֆուտբոլային երկրպագուի մոլուցքով:

Ուղղակի վատն այն է, որ չգիտեմ հաշիվը, - ասացի ես:

- Ինչի՞ հաշիվը:

- Ձեր խաղի:

- Իմ խաղի՞. ի՞նչ նկատի ունեք:

- Նկատի ունեմ, թե ձեր բորբոքած սիրահետման մարաթոնի մեջ քանի հոգի են հաջողության հասել, - մեղմ ժպիտով հարցրեցի ես:

- Ահա թե ինչ. տղա, չլինի՞ խանդում ես:

«Գրողը տանի, չլինի՞ իսկապես խանդում եմ», - ինքս ինձ հարցրի ես: Բայց հարկավոր էր արագ արձագանքել.

- Ինչպիսի անհեթեթություն, դա ինձ հուզում է զուտ սպորտային հետաքրքրության տեսանկյունից:

- Իսկ գուցե մտածում եք՝ բոլոր կանայք բոզ են ու քա՞ծ:

- Պատահում են նաեւ այդպիսիք, - ասացի ու զգացի, որ հիմար բաներ եմ խոսում:

- Մեկը:

- Ի՞նչ:

- Մեկն է հաջողության հասել, եւ ես ձեզ իրավունք եմ տալիս երեք փորձից կռահել, թե ով է նա:

Ես սկսեցի մտածել.

- Կարլոսը, - ասացի ես:

- Չկռահեցիք:

- Էն մեկը, որի անունը չգիտեմ՝ կրծքին դաջվածք ունի, - փնտրտուքը շարունակում էի ես:

- Ինչքան հասկացա, չեք կռահի:

- Լավ հանձնվում եմ:

- Ես, ես եմ այդ մեկը:

- Կներե՞ք...

- Դուք հարցնում էիք, թե քանի հոգի են այս սիրահետման մեջ հաջողության հասել, ես ասում եմ՝ ես: Էլ ո՞վ կարող էր: Չլինի՞ մտածում եք, թե սեքսը տղամարդու հաջողությունն է եւ կնոջ անհաջողությունը:

Ես կատարյալ շփոթության մեջ էի եւ հասկացա, որ բավարար խելք պետք է ունենայի՝ այս պատմությունից խուսափելու համար: Բիարկե, խոսակցությունը շատ հետաքրքիր էր, բայց զգում էի, որ կարող եմ արժանի զրուցակից չդառնալ: Կաշկանդվել էի երեխայի պէս, բայց հո չէի կարող դա ընդունել:

- Ուղղակի ինձ հետաքրքրեց ձեր խաղը, եւ պետք է խոստովանել, դուք լավ եք խաղում:
Հարցն այն է, թե ինչքան կշարունակեք այդպես, - ուժերս հավաքելով՝ ասացի ես:

- Իսկ մյուսները չե՞ն խաղում, իսկ բոլորը չե՞ն խաղում, իսկ դուք չե՞ք խաղում:

- Ինչո՞ւ եք մտածում, որ խաղում եմ. գուցե փորձում եմ հավատարիմ մնալ այն արժեքներին, որոնց հավատում եմ:

- Գուցե ես էլ եմ փորձում հավատարիմ մնալ այն արժեքներին, որոնց հավատում եմ:

- Բայց ինչ-որ մի ժամանակ ձեր գեղեցկությունը կնահանջի. մինչեւ ե՞րբ եք խաղալու այդ խաղը:

- Մինչեւ հայտնվի իմ արքայազնը՝ Սպիտակ ձիու վրա:

- Դուք խոսում եք սիրո մասի՞ն:

- Կռահեցիք:

- Իսկ չե՞ք մտածել ձեր էքսկլյուզիվությունը Սպիտակ ձիավոր արքայազնի համար պահպանելու մասին, - խոսակցությունը շարունակեցի ես:

- Դուք հո մոլոկան չե՞ք, - զարմացավ Պաուլան:

Ես էլ զարմացա.

- Որտեղի՞ց գիտեք մոլոկանների մասին, - հարցրի ես:

- Արգենտինայում նրանք քիչ չեն:

- Եվ ի՞նչ եք մտածում էքսկլյուզիվության մասին, - շարունակեցի ես:

- Վատ գաղափար չէ. բայց դուք կարո՞ղ եք երաշխավորել, որ արքայազնը երբեւէ կգա:
Գիտե՞ք ինչքան ինձ նման սիրունիկներ են պառաված օրիորդ դարձել՝ սպասելով իրենց արքայազնին, որը ճանապարհին մոլորվել է ինձ նման մեկի գրկում: Եվ հետո, վերջ տվեք, կուսությունը արժեք ունի, եթե դու ունես այն կորցնելու վճռականություն:

Ձեր ասածից ստացվում է, որ այս աշխարհում կույս տղաները պետք է պսակվեն կույս աղջիկների հետ եւ ապրեն հավերժական իդիլիայի մեջ: Այսպիսի կապերի մեծ մասը կրախով է ավարտվում՝ սեռական հիասթափության կրախով:

Ես զգացի, որ տանուլ եմ տալիս, անխուսափելիորեն տանուլ եմ տալիս այս խոսակցությունը եւ չգիտեի ինչ անել: Պաուլան շարունակեց.

- Չնայած, ես գժվում եմ կույս տղաների համար: Նախ երբ դառնում ես նրանց առաջինը, դա երաշխիք է, որ ողջ կյանքում քեզ չեն մոռանա: Եվ հետո, նրանք դողում են վախկոտ նապաստակի նման եւ որպես կանոն՝ պրծնում առաջին իսկ ներթափանցումից:

Պաուլան այս ասելով շրթունքը կծեց, ազդրերը դանդաղորեն սեղմեց իրար, ապա եւ ոտքերով հյուս արեց ու մի տեսակ աննշան ու նկատելի կծկվեց: Քրտինք հայտնվեց ինձ վրա, ես խուճապի մատնվեցի, մի այնպիսի շարժում արեցի, կարծես ուզում եմ ավելի հարմար նստել ու ձեռքս դիպավ Մարգարիտայի բաժակին, որի մեջ մի կտոր կիտրոն էր մնացել. բաժակը զարկվեց գետնին ու փշրվեց: Ես սթափվեցի, բայց արդեն ուշ էր. Պաուլան ոտքի մեծ մատով, որի եղունգի վրա գմբուխտե ծաղիկներ էին նկարված, շոշափում էր վարտիքս: Ես ձգվեցի, բայց չգիտեի ինչ անել.

- Ձեր արժեքները անպաշտպան են, բարեկամս, եւ դուք հավատարիմ եք ձեր բնագոյներին, - առանց հեգնանքի, բայց մի տեսակ հաղթական ասաց նա:

Ես չգիտեի՝ նա ուզում է ինձ տանել իր նավախո՞ւց, թե՞ փորձում է հասցնել բաց աչքերով երազախաբության, բայց ակնհայտ էր, որ պետք է վերջ տալ այս ամենին:

- Պաուլա, դուք ճանաչո՞ւմ եք Մարթային, - վերջին ուժերս հավաքելով՝ հարցրի ես:

Սա մի տեսակ վախեցրեց նրան:

- Մարթա, Մարթա. հա, կա մի այդպիսի աղջիկ, - ասաց նա ու վեր կացավ, ապա դիմեց ինձ, - չե՞ք ուզում լողալ:

- Ոչ, չեմ ուզում, - ասացի ես:

- Իսկ ես ուզում եմ, - ասաց նա ու գնաց դեպի իր լողավազանը:

Ես ուզում էի հովանալ, բայց նախընտրեցի մյուս լողավազանը:

Նավապետ Ռիկարդոն ինչ-որ բան բաց էր թողել եւ արյունահեղություն, այնուամենայնիվ, տեղի ունեցավ: Նավի անձնակազմի մի անդամ՝ Բոբ անունով, տիրացել էր մի 15-ամյա տղայի՝ Ֆելիպե անունով: Վերջինս, տեղի ունեցածից հետո ուշքի գալով, հենց Բոբի նավախցի ազդանշանային ատրճանակով ցխել էր նրա ուղեղը: Երբ այս լուրը տարածվեց, բացօթյա բեմի վրա արգենտինական տանգո էր: Տանգոն նվագում էին երկու ակորդեոնահար, մեկ կիթառահար եւ մեկ ֆլեյտահար: Իսկ պարում էին երկու երիտասարդներ՝ նավաստիական հագուստով. պարզվում է՝ արգենտինական տանգոն ի սկզբանե եղել է տղամարդկանց պար, նավաստիների գուգապար: Պաուլան նստած էր ինձնից մի քանի սեղան այնկողմ. այս երեկո առաջին անգամ նրան տեսա առանց որեւէ մեկի ուղեկցության:

55. Մոսիկի տակի

Պաուլայի հետ հանդիպումը լուրջ հանգրվան դարձավ իմ երկարատեւ ճանապարհորդության ընթացքում: Առաջին անգամ գայթակղությունը այսպես շոշափելիորեն կանգնած էր իմ առաջ եւ փոթորկում էր հոգիս: Ես հիշում էի նրա՝ իրար սեղմված ազդրերը, հյուսված ոտքերը, եւ իմ մեջ ծվարած ինչ-որ մեկը ձգտում էր, ձգտում էր դառնալ այդ ամենի հեղինակը: Եվ որքան գեղեցիկ է այն, ինչ կոչվում է գայթակղություն: Հակառակ դեպքում գայթակղություն չէր լինի, այլ մի ցուցանակ, որի վրա գրված է՝ չմոտենաք, վտանգավոր է:

Գլխիս մեջ դեռ հնչում էին արգենտինական տանգոյի ելեւեջները, այդ եղանակը չէր լքում ինձ, եւ նրա հնչյունների ներքո ընթանում էր մի մեծ ճակատամարտ, մեծ պատերազմ. մի ներքին մղում՝ վերցնել հեռախոսը եւ հավաքել նրա նավախցի համարը, եւ մի ներքին արգելք՝ մի արա նման բան: Ինչ պարզ ու հեշտ է թվում ամեն բան, ուղղակի գնալ, ուղղակի ընկնել մոռացության գիրկը, շատ կարճ ժամանակով, շատ կարճ մի ժամանակով, ձեռք բերել անմոռանալի զգացողություններ, ու վերադառնալ, ու հեռանալ: Բայց մի⁹ թե հնարավոր է վերադառնալ այնտեղից: Ինչ-որ մի ձայն ասում էր ինձ՝ դու կմնաս այնտեղ, իսկ այնտեղից կվերադառնա ուրիշը: Ինչ-

որ մի ձայն ասում էր ինձ՝ դու կխոստովանես, որ այն արժեքները, որոնց դու հավատում ես, անպաշտպան են, սին: Նա կարող է անգամ քո առաջ չբացել իր դուռը, եւ դու կլինես ընդամենը ողորմելի դավաճան: Եթե անգամ նա զգվի քեզ, եթե անգամ իր մարմինն ու հոգին ձոնի քեզ, դու էլի նույնը կլինես. դու չես կարող վերադառնալ այնտեղից, դու կմնաս այնտեղ, իսկ քո փոխարեն կվերադառնա ուրիշը: Քունը զինադադար բերեց իմ պատերազմին, եւ երբ առավոտյան արթնացա, մեր նավը արդեն մտել էր Տոկիոյի ծովածոց, որտեղ ծովը կորել էր նավերի բազմության տակ:

Մեր նավի բոլոր ուղեւորները դուրս էին եկել տախտակամած եւ հետեւում էին ծխի տակ կքած Տոկիոյի մոտեցմանը: Ես ուզում էի մոռացության տալ Պաուլայի գոյությունը, բայց դա այնքան էլ հեշտ չէ. «Իսկ եթե նա ծայրից ծայր փչո՞ւմ է», - մտածում էի ես՝ հիշելով Սեսիլի դավադրությունը: Իսկ եթե Սեսիլն էր ծայրից ծայր փչում, եւ եթե ես նրա հետ նույն սենյակում հայտնվեի, գուցե ուրիշ բան տեղի կունենար, քան հայտարարվում էր: Սա արդեն չես իմանա, ոչ ոք չի իմանա, գուցե ինքը Սեսիլն էլ չգիտի, գուցե Պաուլան ինքն էլ չգիտի, թե ինչ կլինեք հետո, եթե ես զանգեի իրեն:

Կառամատուցում ես պիտի լքեի նավը, բայց եւ մտածում էի՝ արժե՞ արդյոք դա անել: Մի՞թե դա փախուստ չի լինի. ես ուզում էի նավը լքել այն զգացողությամբ, որ հաղթել եմ իմ մեջ մղվող պատերազմում: Մյուս կողմից՝ ես չգիտեի՝ քանի օր է ինձ հարկավոր այսպիսի զգացողություն ձեռք բերելու համար, եւ ընդհանրապես՝ կհասնե՞մ այդ հանգրվանին:

Նավի վրա ճապոնացի ոստիկանների հայտնվելը վերջնական դարձրեց որոշումս. պետք է նավից հեռանամ եւ Տոկիոյի հյուրանոցում տեղավորվեմ հենց այսօր: Իսկ ոստիկանները եկել էին արձանագրելու Բոբի սպանությունը եւ լուծելու Ֆելիպեի հետ կապված հարցեր: Այս գործը, իհարկե, ընդդատյա չէր ճապոնական ոստիկանությանը, եւ այն պետք է քննեին Արգենտինայից ժամանած քննիչներ: Բայց մինչ նրանց գալը ճապոնացիները նավապետի հետ համատեղ իրավիճակը պետք է պահեին վերահսկողության ներքո:

Ես նավը լքեցի առանց որեւէ մեկին հրաժեշտ տալու: Տաքսի նստեցի եւ խնդրեցի ինձ տանել հյուրանոց, որտեղ համար էի պատվիրել ինտերնետով: Տոկիոն մինչ այս իմ տեսած ամենամեծ քաղաքն էր, չնայած՝ երեւի նրանից մեծ քաղաքներ կա՛մ չկան, կա՛մ էլ քիչ են: Տոկիոն սթրես է, Տոկիոն մի քաղաք է, որ փուլ է գալիս գլխիդ: Իմ համարը գտնվում էր հյուրանոցի 20-րդ հարկում, որտեղ կույշ եկած՝ ես անընդհատ սպասում էի երկրաշարժի: Բայց որոշ ժամանակ անց մի քիչ վիսկի խմելով հանգստացա ու ետ տարա վարագույրը. ահա քեզ քարե ջունգլիներ, ահա մի հսկայական քարե-ապակե-երկաթե կենդանի, որ կարծես խժռում է շենքերի արանքներից դուրս պրծնող կանաչը: Քեզ թվում է, թե բնությունը խեղդվում է այստեղ եւ օգնություն է աղերսում: Տոկիոյի փողոցներում հեղեղ է հոսում՝ ավտոմեքենաների հեղեղ երթեւեկելի մասերով եւ մարդկանց հեղեղ հետիոտն փողոցներում, մայթերում, մետրոպոլիտենում: Տոկիոն կարծես մոռացել է մարդկային բոլոր հատկանիշները եւ շեշտը դրել դրանցից մեկի, հատկապես մեկի վրա՝ շտապողականության: Մարդիկ ահավոր շտապում են, ուշանում են անընդհատ, ինչ-որ բան չեն հասցնում, չեն կարողանում հասցնել: Նրանք տրված են հեղեղին, մարդկային հեղեղին, որը մի մեծ կոնվեյեր օրգանիզմ է դարձել, որ յուրաքանչյուրին առաքում է իր համար նախանշված տեղը, առանց վերջինիս կամքը հարցնելու: Այստեղ ամեն ինչ արված է մարդկային ընթացքը արագացնելու համար, անգամ մայթերի փոխարեն շարժասանդուղքներ են շատ տեղերում, որոնց վրա մարդիկ, այնուամենայնիվ, քայլում են, մարդիկ չեն հասցնում, մարդիկ շտապում են: Միեւնույնն է, նրանք կուշանան, միեւնույնն է, նրանք չեն հասցնի, բայց միեւնույնն է՝ նրանք շտապում են, ահավոր շտապում են: Նրանք չեն զգում, որ քաղաքը փուլ է գալիս իրենց վրա, որ գովազդային վահանակները ճնշում են իրենց, նրանք չեն զգում, որ երկինքը անհետացել է իրենց գլխավերելում. նրանք շտապում են, անընդհատ շտապում:

Եվ ես՝ այս հսկա հորձանուտի մեջ մենակ ու անշտապ. ես այս հորձանուտի մեջ տեղ չունեմ գնալու, այսինքն՝ շտապելու առիթ չունեմ: Բայց հոսանքը շնչահեղձ է անում ինձ, ես չեմ կարողանում ուղղակի կանգնել, որովհետեւ ինձ թվում է՝ հեղեղը կքշի նաեւ ինձ, ինձ թվում է, թե ավելի լավ է՝ ես կամավոր շտապեմ: Ես զգում եմ, որ փակուղու մեջ եմ, չեմ կարող հեղեղի մեջ մտնել, չեմ էլ կարող կանգնել, ուղղակի կանգնել:

- Ո՞ւր եք շտապում, մարդիկ, - հանկարծ ասում էմ ես: Իմ ձայնը ցածր է հնչում, ոչ ոք չի լսում ինձ:

- Ո՞ւր եք շտապում, մարդիկ, - ավելի բարձր եմ ասում ես: Հեղեղը հորձում է:

- Ո՞ւր եք շտապում, մարդիկ, - բարձրաձայնում եմ ես: Մարդիկ լսելու ժամանակ չունեն:

- Ո՞ւր եք շտապում, մարդիկ, - գոռում եմ ես: Հենց այդ պահին հեղեղի մեջ ընկած իմ կողքով անցնում է մերկ, բացարձակապես մերկ մի տղամարդ: Մարդիկ շտապում են, ոչ ոքի չի զարմացնում նրա մերկությունը: Եվ ես հասկանում եմ, որ իզուր եմ գոռում, ոչ մի արձագանքի չեմ արժանանա. սա Տոկիոյի գործարար թաղամասն է:

- Հայ ե՞ս, ապե, - հանկարծ թիկունքիս կողմից լսում եմ ես. սա ամենաանսպասելի եւ թերեւս տվյալ պահին ամենաանցանկալի արձագանքն է: Հերքելը իմաստ չունի, որովհետեւ դժվար թե որեւէ ուրիշ ազգության ներկայացուցիչ այդքան հստակ կարողանա արտասանել «Ո՞ւր եք շտապում, մարդիկ» արտահայտությունը:

- Հայ եմ, - բռնված գողի նման ասում եմ ես ու շրջվում դեպի հայցվորը: Իմ առաջ կանգնած է մոտ 35 տարեկան մի երիտասարդ՝ մազերը կարճ կտրած, կլոր դեմքով, մի հինգ օրվա թրաշով, աչքերին ոսկեգույն շուրջակալով էժանագին մուգ ակնոցներ, հագին երկարաթեւ սեւ, անօձիք վերնաշապիկ է՝ ոսկեգույն կոճակներով, արհեստական մետաքսից սեւ տաբատ ու սեւ կտորե կոշիկներ. այնպիսի տպավորություն է, որ այս երիտասարդն ընդամենը 15 րոպե առաջ կանգնած է եղել Երեւանի Ցիրկի կանգառում: Այնպիսի տպավորություն է, թե սա ինչ-որ սխալմունք է, սովորական թյուրիմացություն: Ես նայում եմ նրան՝ վախենալով, թե ինձ կճանաչի: Նա անվրդով նայում է ինձ ու ասում.

- Հազար տարի հայի երես չեմ տեսել. Վարդան ախպերջըն:

- Բորիկ, ապե, - ասում եմ ես:

- Հա, ախպեր. ստեղ սաղ վռագ են: Ինչ մոմենտով ե՞ս ստե, - հարցնում է նա:

- Գործերով:

- Բիզնեսի-բանի մոմենտ ա՞:

- Հա:

- Հազար տարի հայի էրես չեմ տեսել՝ էթանք մի կտոր հաց ուտենք:

- Չէ, - ասում եմ, - սոված չեմ:

- Դու էլ կոֆե կխմես, ստե մի տեղ մի թեթեւ օբյեկտ կա:

Իսկ ինչո՞ւ ոչ, մտածում եմ ես: Գնացինք: «Օբյեկտը», պարզվում է, «McDonalds»-ն է: Մտնում ենք, կանգնում հերթի:

- «Քուինբրգերի» պես տեղ ա, էլի, ախպեր:

- Հա, - ասում եմ ես:

Հասնում է մեր հերթը:

- Հաստատ սոված չե՞ս, - հարցնում է Վարդանը:

- Լավ, մի բան կուտեմ, - ասում եմ ես:

- Դաբլ դաբլ չիզբուրգե՞ր, դաբլ դաբլ կոլա~, դաբլ դաբլ կոֆե~, - ասում է Վարդանը:

Նրան շատ լավ հասկանում են ու մեզ տալիս են երկու կրկնակի չիզբուրգեր, երկու կրկնակի կոլա, երկու կրկնակի սուրճ:

Մոտենում ենք մի սեղանի ու նստում.

- Հետո՞, ախպեր, - դեռ չնստած՝ հարցնում է Վարդանը:

- Ի՞նչը հետո, - հարցնում եմ ես:

- Ի՞նչ կա~, ի՞նչ չկա~, - ալարկոտ հարցնում է նա:

- Դե, սենց, էլի, - ասում եմ ես:

- Ո՞նց ես էս ջանդամը հասել, ախպեր: Գիտես, չէ՞, որ էսի աշխարհի վերջն ա, - նկատում է Վարդանը:

- Ո՞նց, - հարցնում եմ ես:

- Ապե, օրը ստեղ սկսում ա, ստեղ պրծնում: Ջոկում ես, ասենք, էսօր ամսի 25-ն ա, ամսի 25-ը առաջինը ստեղ ա սկսում, ստեղ էլ պրծնում: Վոբշըմ, սենց խառը-խշտիկ մոմենտներ կան, էլի:

- Քեզ ո՞վ է ասել, - հարցնում եմ ես՝ նկատելով, որ Վարդանը խոսում է իրեն անծանոթ թեմայից:

- Կորեացի տղերք կան, էլի, իրար հետ գործ ենք անում, - ասում է նա:

- Կորեացիների հետ ե՞ս գործ անում:

- Հա:

- Բա ո՞նց եք իրար հասկանում, Վարդան, ի՞նչ լեզվով եք խոսում:

- Լավ էլ հասկանում ենք, ախպեր. լեզուն որս ա, մարդը որ խոսում ա, ջոգողը ջոգում ա՝ ինչ ա ասում:

Ես ծիծաղում եմ, ինքն էլ: Վարդանը զգում է, որ չեմ հավատում իր ասածին: Գրպանից հանում է բջջային հեռախոսը ու զանգում.

- Ալո, Յոմ, Վարդանն ա, ապե: Չոյին ասա՝ ես մի ժամ, ժամուկես կուշանամ: Մոմենտ կա, էլի. կգամ, կասեմ: Դավայ, ապե:

Վարդանը անջատեց հեռախոսը ու դիմեց ինձ.

- Բրիգադիրին խաբար արի, էլի, որ կուշանամ:

- Վարդան, էդ կորեացու հետ էիր խոսո՞ւմ:

- Հա, ապե~:

- Լավ, լուրջ:

- Գյոթ ըլնեմ, ապե:

- Ձեռ ե՞ս առնում, այ ախպեր, - չղիմացա ես:

- Ախպեր, քֆուր կերա, էլի չես հավատո՞ւմ, - իր հերթին նեղացավ Վարդանը ու շարունակեց, - երկու տարի իրար հետ ենք աշխատում, ուզում ես չհասկընա՞նք իրար:

- Հա, բայց գոնե ոչ հեռախոսով. ընենց գոնե ձեռով-ոտով կհասկանաք:

- Ախպեր, քեզ ասըմ եմ՝ ջոգողը կջոգի, դու էլի ասում ես՝ չգիտեմ ինչ, - էլի նեղսրտեց Վարդանը՝ իր չիզբուրդերից մի մեծ պատառ կծելով: Մի մեծ պատառ էլ ես կծեցի իմ չիզբուրդերից: Հեռախոսը զանգեց. Վարդանը նայեց մոնիտորին ու դիմեց ինձ.

- Ըհը, ախպեր, Չոն ա՝ մեր բրիգադիրը: Հըմի պըտի ասի՝ գործը մնաց, ի՞նչ եղար, - ասաց Վարդանը ու զանգին պատասխանեց:

- Հա, շեֆ ջան, - ինձ աչքով տալով՝ ասաց նա:

Ես կատարյալ շփոթմունքի մեջ էի: Վեր կացա, անցա նրա կողմը, ականջս դրի հեռախոսին:

Վարդանը չընդդիմացավ. հեռախոսի մեջ, իրոք, ինչ-որ մեկը խոսում էր մի լեզվով, որը կարող էր կա՛մ ճապոներեն լինել, կա՛մ չինարեն, կա՛մ կորեերեն, կա՛մ այդ կարգի ինչ-որ բան: Վարդանը ուշադիր լսում էր.

- ????????????, - ասում էր ձայնը:

- Չո ջան, մոմենտ կա, էլի, ախպեր. մարդ կա Հայաստանից, մի տեղ նստած ենք. ժամուկեսից

ըտե

եմ, - ասում է Վարդանը:

- ?????????????, - անհանգստանում էր ձայնը:

- Չո ջան, կհասցնեմ, ախպերս, էդ խնդիր չի, ցավը տանեմ, արխային կաց:

- ????????????, - չէր նահանջում ձայնը:

- Չո, դե, չեղավ. ես ասըմ եմ՝ մոմենտ կա, մարդ ա էկել, դու էլի քոնն ես քըշըմ: Վոքշըմ, էսօր մինչեւ էդ կտորը չպրծնեմ, չեմ քնի, ախպեր. պրծա՞նք, - վրդովվեց Վարդանը:

- ?????, - մեղմացավ ձայնը, - օքեյ, օքեյ:

- Դավայ, ախպեր, - ասաց Վարդանը ու անջատեց հեռախոսը, - վաղը չէ մյուս օր գործը պըղի հանձնենք, տղեն պանիկավատ ա անըմ, էլի, - բացատրեց նա:

Ես ամեն ինչ հասկացա:

Մայիս 30, 2008

56. Մի տնից չենք, մի հալի ենք

Վարդանը, իրոք, աշխատում էր կորեացիների հետ: Չոն, իրոք, նրանց ղեկավարն էր: Յոմը նույնպես իրական կերպար էր: Նրանք, իրոք, հասկանում էին իրար, հասկանում էին այնքան, որքան անհրաժեշտ էր համակեցության եւ համատեղ աշխատանքի համար: Վարդանը, Չոն ու Յոմը այս շինարարական բրիգադի երեք մշտական անդամներն էին: Կախված գործի ծավալներից, նրանք նոր աշխատողներ էին վերցնում կամ երեքով էին անում գործը: Մեր ծանոթության պահին նրանք աշխատում էին մի բավականին մեծ տարածքում, որը, ըստ ամենայնի, գիշերային ակումբ էր լինելու կամ բար. եւս երեք կորեացիներ ներգրավված էին գործի մեջ: Վարդանը Չոյի հետ հեռախոսով խոսել էր զուգարանի հատակի սալիկների մասին, մի տասը քառակուսի մետր տարածք: Զուգարանի պատերը ինքը՝ Վարդանն էր սալիկապատել: Մնում էր հատակը, որ Վարդանը խոստանում էր այդ օրը ավարտել. դժվար հասցներ:

Ես անելիք չունեի եւ, հետաքրքրությունից դրդված, Վարդանին խնդրեցի ինձ իր հետ տանել, մանավանդ որ իմացա, որ տվյալ տարածքը հիմա իրենց տրամադրության տակ է եւ գտնվում է մեր «McDonalds»-ից ոչ հեռու: Չոն ու Յոմը ինձ դիմավորեցին

քաղաքավարի եւ արագ անցան իրենց գործերին: Ես էլ մի արկղ վերցրի ու դրա վրա նստած նայում էի, թե ինչպէս է Վարդանը գործ անում: Վարդանը ծանր էր խոսում, նրա ամեն խոսքի մեջ ինչ-որ մտահոգվածություն կար, ինչ-որ ծանրություն: Ինձ թվում էր, թե խոսելու պահին նա բոլորովին ուրիշ բաների մասին է մտածում. իր տան, ընտանիքի, Երեւանի մասին: Հայաստանից հեռացել էր չորս տարի առաջ՝ այնտեղ թողնելով կնոջը, որդուն եւ դստերը: Մի մեքենա էր ունեցել, վաճառել էր ու ճամփա ընկել: Նախ՝ Շվեդիա, այնտեղից՝ Գերմանիա, այնտեղից՝ Ֆրանսիա, այնտեղից էլ՝ Ճապոնիա.

- Ասի՝ պըտի էթամ մի տեղ, որ հայի էրես չտենամ, - Ճապոնիա գալը բացատրում էր Վարդանը եւ ասում էր, թե բախտը բերել էր, որ Չոյի նման պարկեշտ մարդու է հանդիպել: Վերջինս, որքան հասկացա, Հյուսիսային Կորեայից փախել էր Հարավային Կորեա, այնտեղից էլ Ճապոնիա էր եկել՝ պատշաճ վաստակելու հույսով: Այս տարածքը, նկատի ունեմ աշխատանքի ծավալը, վկայում էր, որ նրանց գործերը սկսում են կարգավորվել, չնայած այդպէս էլ լավ չհասկացա՝ նրանք լեզա՞լ էին գործում, թե՞ անլեզալ. ըստ ամենայնի, միջին մի բան: Վարդանի փաստաթղթերի հարցերը Չոն էր լուծում: Նրանք երեքով ապրում էին իրար հետ, մի թոշակառու զույգից սենյակ էին վարձում եւ գիշերում էին նրանց հետ՝ նույն հարկի տակ:

- Էդ պառավներն էլ խուլ են, ախպեր. մինչեւ գիշերվա հազարը տելեվիզորը զլում են վերջին խազի վրա՝ չենք կարժմ նորմալ քնենք, - բողոքում էր Վարդանը:

Եվ, այնուամենայնիվ, ի՞նչն է նրան բերել հասցրել Ճապոնիա. Վարդանը հիասթափված էր Եվրոպայի հայության ներքին հարաբերությունների ձեւից.

- Իրար ատըմ են, ախպեր. նրանք, որ կոտորածի վախտ են գաղթել, ատըմ են նրանց, ովքեր Սովետի վախտ են գաղթել, նրանք, որ Սովետի վախտ են գաղթել, ատըմ են նրանց, որ կոտորածի վախտ են գաղթել: Բայց ամենաշատը ատըմ են նրանց, ովքեր Ղարաբաղի պատերազմի վախտ են գաղթել: Նրանք, որ պատերազմի վախտ են գաղթել, առաջվա էկածներին էլ են ատըմ, բայց ամենաշատը ատըմ են նրանց, ովքեր պատերազմից հետո են գաղթել: Պատերազմից հետո գաղթածներն էլ ատըմ են նրանց, ովքեր իրանցից հետո են գաղթել: Վոքշըմ, երեկ գաղթածը, եթե մի օր քնում վեր ա

կենում Եվրոպայում, հաջորդ օրը էկողին ատըմ ա, - իր դիտարկումներն էր ներկայացնում Վարդանը:

- Բայց խի՞ ա ըտենց, Վարդան, - հետաքրքրվում էի ես:

Վարդանը բացատրում էր, առանց գործից կտրվելու.

- Մի անեկդոտ կա, է՞, լսած կլինես: Սամալյոտով թոնելիս են ըլնում, մեկ էլ ստյուարդեսան գալիս ասում ա՝ ախպեր, վոբշըմ իրեք հոգի ավել են նստել, սամալյոտը գռուզի տակ ա մնացել: Եթե իրեք հոգով պասաժիրների թիվը չպակասցնենք, վոբշըմ սաղով վարի ենք: Ասում ա՝ կամանդիրը խնդրում ա, որ իրեք հոգի կամավոր սամալյոտից թոնեն: Սաղ սուս են մընում, մեկ էլ մի հնդիկ վեր ա կենում, ասում՝ կեցցե՛ Հնդկաստանը, ու թռչում ա: Հետո էլ մի իսպանացի ա վեր կանում, ասում ա՝ կեցցե՛ Իսպանիան, ու թռչում ա: Սաղ սպասում են, թե երրորդը ով պըղի ըլնի. շա՛րժ չկա: Ստյուարդեսան ասում ա՝ ախպեր, մի բան արեք, վարի ենք էթում: Ստե, ախպեր, հայր վեր ա կենում, ախպեր, թռչում ա կողքին նստած նեգրի դեմքին ու ասում՝ անասուն, քեզ հայրենիք չունե՞ս, ու սամալյոտից դուրս ա շարտում էս հարիֆին:

Մենք ծիծաղեցինք.

- Բայց դա ի՞նչ կապ ունի հայերի ատելության հետ, - հարցրի ես:

- Ո՞նց, ախպեր. խոսքի, Գերմանիայի հայերին թվում ա, թե իրանք էդ սամալյոտի մեջ են, ու երբ որ Վարդանը Էրեւանից գնաց Դրեզդեն, վայո, ախպեր, Դրեզդենը սկսում ա սկել, որովհետեւ Վարդանը հենց էդ ավելորդ պասաժիրն ա, ու իրանք էլ սրա պատճառով վարի են էթում: Ու սրանք, ախպեր, Վարդանին սկսում են բացատրել, որ՝ ախպեր, քեզ հայրենիք չունե՞ս, որ բոմժի նման էկել ես ստեղ ընգել, մեզ էլ վարի ես տալիս:

Վարդանը սկսեց ծիծաղել, վայ, ոնց է ծիծաղում:

- Խի՞ ես ծիծաղում, Վարդան ջան:

- Բա իրանք հայրենիք չունե՞ն, ախպեր, այսինքն՝ հայրենիքը մենակ նեգրերի համար ա՞: Բա էդ Կարալիսները, ախպեր, էդ ախպարները՝ նրանք հայրենիք չեն ունեցե՞լ, խի՞ են թողել իրենց հայրենիքը: Հայրենիքի դավաճանը, փաստորեն, Վարդանն ա, էլի, - ծիծաղը բերանին նեղսրտում էր Վարդանը ու մի դիտարկում անում, - հետո գիտե՞ս ինչ կա, զարմանում եմ, որ ազգուտակով Եվրոպայում ապրողները Հայաստանին հայրենիք են ասում:

- Ի՞նչ կա զարմանալու, - հետաքրքրվում եմ ես:

- Ախպեր, հայրենիքը ո՞րն ա, - հարցնում էր Վարդանը ու ինքն էլ պատասխանում, - հայրենիքը երեխեղ ա, հայրենիքը կնիկդ ա, եթե ընկերուհի ունես, հայրենիքը ընկերուհիդ ա, ընգերներդ են: Եթե կնիկ, երեխա, հեր, մեր հավաքել գնացել ես Ֆրանսիա, էլ Հայաստան քո ինչի՞ հայրենիքն ա: Եթե ընգերոջդ հետ էլ տարին մեկ-երկու անգամ մի կտոր հաց չուտես, էլ նա քո ինչի՞ ընգերն ա: Ճիշտ չե՞մ ասում, Բորիկ ջան:

- Երեւի ճիշտ ես ասում, երեւի. բա հետո՞, ո՞նց հասար ճապոնիա, - շարունակեցի ես:

- Ապե, սկզբից գնացի Շվեցիա. տեսա՝ չէ, ախպեր, Շվեցիան սկում ա իմ գրուզի տակ: Հետո հելա Գերմանիա, տեսա ստեղ էլ տեղ չկա Վարդանի համար: Հետո գնացի Փարիզ, ախպեր ջան, Փարիզն էլ սկսավ սկե՛լ: Ասի՝ հոպ, ախպեր, պըտի էթաս մի ընենց տեղ, որ հայի սֆաթ չտենաս: Քցի-բոնի, ասի՝ էդ ճապոնիան կլնի, էլի: Չնայած, ախպեր, Վլադիվաստոկ հայ տղերքը պաճերժկա արին, որ հասա ստեղ. ավտոյի գործ անող տղերք կային, էլի, - պատմեց Վարդանը:

Մոտ տարիուկես ոչ մի կոպեկ չէր կարողացել տուն ուղարկել, վերջին երկու տարին, ինչ Չոյի հետ աշխատում էր, գոհ էր, ահագին փող էր ուղարկել տուն, տնեցիների պարտքերը փակել: Վերջին տարիուկեսը սովորական բանվորություն անելով՝ հիմա արդեն Վարդանը վարպետ էր դարձել, ու վաստակը ավելացել էր: Բայց ասում էր, որ Երեւան հասնելու համար անհրաժեշտ անձեռնմխելի գումար է միշտ պահում.

- Չնայած, մինչև լավ ավտո առնելու հնարավորություն չունենամ, հետ չեմ էթա. ավտո եմ ծախել, որ գամ, ուրեմն պըտի ավելի լավ ավտոյով հետ գնամ՝ ամենաքիչը, - բացատրում էր Վարդանը:

Հետաքրքիրն այն է, որ նա չէր մտածում ընտանիքը ճապոնիա տեղափոխելու մասին: Դրա համար երկու պատճառ կար. չնայած երեխեքը դեռ դպրոցական են, բայց, մեկ է, չեն հասցնի ճապոներեն սովորել, որ իրենց այստեղ լիարժեք զգան: Եվ հետո, մի ուրիշ գաղտնիք բացեց Վարդանը.

- Ապե, էս երկիր չի, ստեղ սաղ իրար շինըմ են, ո՛չ ներում կա, ո՛չ բեկում:

Խոսելով իր ու կորեացիների հարաբերությունների մասին՝ Վարդանը մի բան ասաց, որ ուղղակի հուզիչ էր.

- Ո՞նց կարանք իրար չհասկանանք, ախպեր. մի տնից չենք, մի հալի ենք:

57. Ազատություն եւ կրքեր

Ուզում էի Վարդանին ու նրա ընկերներին զարեջուր հյուրասիրել, բայց պարզվեց՝ դա հնարավոր չէ. սուպերմարկետ գնալ-գալու գործընթացը շատ երկար կտևեր: Ստիպված էի նրանց հրաժեշտ տալ առանց զարեջուր հյուրասիրելու: Վերադարձա հյուրանոց, պատվիրեցի ընթրիք բերել սենյակ, ընթրելուց հետո մի քիչ հանգստացա. նախապես որոշել էի, որ կեսգիշերին կգնամ այն մեծ գովազդային ցուցանակով ստրիպտիզ-սրահ, որ գտնվում էր մեր հյուրանոցից մի քանի շենք այնկողմ: Սա Տոկիոյից ստացած տպավորությունը հաղթահարելու միակ միջոցն էր այդ պահին թվում: Դեռ չէի որոշել իմ հետագա երթուղին, ուստի ստիպված էի մեկ-երկու օր մնալ այս շնչակտուր քաղաքում:

Ստրիպտիզ-սրահում, իսկապես, շտապողականություն չկար. ընդհակառակը, ճապոնացի եւ սեւամորթ պարուհիները անշտապ պտտվում էին նիկելած խողովակի շուրջ՝ կրծքները իրար հպած եւ իրար կոնքերից խոսուն ձեռքերով բռնած:

Ես նստեցի միտեղանոց սեղաններից մեկի շուրջ: Սրահում արդեն բավական շատ այցելու կար, եւ նրանք շարունակում էին գալ: Շուտով արդեն իմ շրջակայքում ազատ

տեղեր չկային: Պարզվեց նաեւ, որ բեմի վրա ոչ թե սովորական ստրիպտիզ է լինելու, այլ մի յուրօրինակ ներկայացում, որը կոչվում էր «Մեքսը փոքրիկ մոլորակում»: Այս խոստն վերնագրի ներքո բեմահարթակի վրա էին հայտնվում աշխարհի տարբեր մասերի բնակիչներ, որոնք բռնկվում էին մարմնական կրքերով ու այլասերությամբ: Ներկայացումը բազմազան էր եւ համարձակ, եւ անկախ նրանից՝ հանդիսականները ինչ կարծիք կունենային նրա մասին, այն երկար էր մնալու նրանց հիշողության մեջ:

Ահա, ավանդական կիմոնոյով ու հուշիկ քայլերով հարթակ է մտնում մի ճապոնուհի. առաջին բանը, որ մտածում ես, հետեւյալն է՝ ի՞նչ գործ ունի այս բարեպաշտ տիկինը նման կասկածելի միջավայրում. բայց ահա նա դառնում է սեռական կրքով վարակված մի մոլագար, իր վրայից նետում զգեստները, դառնում ստրիպտիզի աստղ՝ պարի մեջ օրհներգում իր մարմինը ու տիրանում, տիրանում իրեն հանդիպած բոլոր տղամարդկանց ու հոշոտում նրանց սիրային գազանի նման: Նրան տրված տղամարդկանց բազմությունը տենչում է նրան, փափագում սիրային խոշտանգման կրկնություն: Բայց՝ ոչ, նա մերժում է նրանց ու շարունակում տիրել այլ, բոլորովին ուրիշ զոհերի, նոր ու անծանոթ տղամարդկանց: Եվ բեմի վրա տեսնում ենք հուսահատված սամուրայների զանգվածային սիպուկույի տեսարաններ: Մեկ այլ դրվագ. սամուրայները մահացու մենամարտ են մղում: Նրանց սրերից կայծեր են թափվում. հաղթողը այդպես էլ ի հայտ չի գալիս, մարտը շարունակվում է, հաղթողը դարձյալ ի հայտ չի գալիս. բայց նրանց հագուստը սրերի հարվածների տակ գետնին է թափվել՝ մանր կտորներով, ու նրանք մերկ են, համարյա մերկ: Եվ ահա, մարտից հոգնած ու հաղթանակի հույսը կորցրած՝ նրանք սկսում են սիրել իրար՝ քնքուշ սիրով:

Ամենամեծ աշխուժությունը, սակայն, առաջացրեց հարթակին հայտնված չադրայով աղջիկը: Նրա ողջ մարմնից մերկ են միայն ձեռքերը, եւ լուսարձակները բոլորի ուշադրությունը հրավիրում են նրա վեր պարզած ձեռքերի վրա. եւ սա ստրիպտիզ է ցուցադրում մատներով, առայժմ միայն մատներով: Ապա հորիզոնական պտույտ է կատարում ուղղահայաց պտտաձողի շուրջ, որից պարզ է դառնում, որ բացի չադրայից նրա հագին այլեւս ոչինչ չկա: Ահա, ուրեմն, այս պարսկուհի կամ արաբ գեղեցկուհին դեն է շարտում չադրան ու խմբային խրախճանք ստեղծում իր շուրջ, բայց շուտով

հորիզոնում տեսնում է իրեն փնտրող հայրիկին (կամ ամուսնուն), նորից հագնում է չադրան, այնպես, կարծես ոչինչ էլ չի եղել, եւ հնազանդ քայլերով հետեւում նրան:

Այս տեսարանը ինձ անհանգստացրեց: Իսկ երբ հարթակ մտան կիսամերկ ռաբիններ, քահանաներ (նրանց ով լինելը մատնում էին գլխարկները) եւ երկարամիրուք տերօղորմյաավոր տղամարդիկ, որոնց հագին միայն սաղոմագոխիստական սեքսի ասորիբուտներ կային, եւ արդեն որոշակիորեն սպասում էի պայթյունի, բառիս բուն իմաստով՝ պայթյունի: Բայց երբ պայթյուն չհնչեց, սկսեցի մտածել, որ հաստատ առաջիկա օրերին ծաղրանկարային սկանդալի պես մի բան է պայթելու: Բայց, դե, նման բան մինչեւ հիմա տեղի չի ունեցել՝ թերեւս այն պատճառով, որ վերը նշված տեսարանների կադրեր մամուլում չեն հայտնվում, իսկ սկանդալ հարուցողները խնդիր պիտի ունենային բացատրելու, թե որտեղից են տեղյակ, որ Տոկիոյի ստրիպտիզներից մեկում նման ահավոր բաներ են կատարվում: Ահա այսպիսի ներկայացում էր, որը ինձ օգնեց հաղթահարել Տոկիոյի հարուցած սթրեսը եւ ընկնել բոլորովին ուրիշ մտածումների մեջ: Սկզբում եւ չգիտեի՝ ինչ մտածել տեղի ունեցողի մասին: Ամեն ինչ պարզ էր թվում եւ հասկանալի. բայց չէի կարողանում կողմնորոշվել բեմադրության հեղինակի ասելիքի նրբերանգների մեջ: Ի՞նչ էր նա ուզում ասել. որ մարդը կրքերի գերի՞ է, թե՞ կրքերը՝ մարդու ազատարար:

Թե՞ ուղղակի հանդիսատեսին էր նման երկընտրանք առաջարկում: Համենայնդեպս, եւ ինձ համար արձանագրեցի, որ երբեք այսպիսի դիլեմայի շուրջ չեմ մտածել, եւ ակնհայտ էր, որ այդ մտածումները չեմ կարողանալու վանել ինձնից: Եվ ուրեմն՝ մարդը՝ կրքերի գերի՞, թե՞ կրքերը՝ մարդու ազատարար: Եւ չէի ուզում հարցին պատասխանել այնպես, ինչպես ինքս եմ ուզում, փորձում էի երդվյալ ատենակալի նման օբյեկտիվորեն քննել բոլոր հանգամանքները, հարցի բոլոր կողմերը:

Հետո հասկացա, որ այնքան էլ հեշտ գործ չէ օբյեկտիվ լինելը, որովհետեւ եթե պիտի ուսումնասիրենք մարդու եւ կրքերի հարաբերությունները, պետք է օբյեկտիվ ընտրություն կատարենք մարդու եւ կրքերի առաջացման երկու տեսությունների միջեւ. աստվածաշնչյան տեսության, ըստ որի՝ մարդուն ստեղծել է Աստված, իսկ մեղքի մեջ նրան գցել սատանան, եւ դարվինիզմի տեսության, ըստ որի՝ մարդը առաջացել է կապիկից, եւ կրքերն էլ օրգանիզմի հորմոնալ գործունեության արդյունք

են: Եթե մենք պետք է հենվենք այս տեսություններից մեկի ճշմարտացիության վրա, արդեն իսկ չենք կարող օբյեկտիվ լինել, նշանակում է՝ մենք կա՛մ այս կողմից ենք, կա՛մ այն: Ու ճիշտն ասած, այս պարագայում չեմ էլ ուզում օբյեկտիվ լինել, հրաժարվում եմ օբյեկտիվ լինել, եթե օբյեկտիվ լինելու համար անհրաժեշտ է կասկածի տակ դնել այն, ինչին հավատում ես:

Չնայած դարվինիզմն ու մատերիալիզմը այս հարցում խայտառակ պարտություն են կրել, որովհետեւ այս տեսության հետևորդները դժվար թե համաձայնեն խմբակային սեքսը կամ սեռական այլասերության զանազան տեսակները նորմալ ու բնականոն բան համարել: Անգամ աստվածաշնչյան տեսության ամենամոլեռանդ հակառակորդը, ինչպիսին էր, օրինակ, Խորհրդային Միությունը, Բարոյականության արժեքներ էր քարոզում, եւ այդ կայսրության գոյության ընթացքում հոգեւոր, մշակութային արժեքների մի աննկարագրելի շտեմարան գոյացավ՝ գրականության մեջ, կինոյում, արվեստի այլ ճյուղերում: Սա անուրանալի է. Բայց հենց այս արժեքների գոյացումը դարձավ այդ կայսրության փլուզման պատճառ:

Ինքներդ դատեք, երբ դուք ընդունում եք Բարոյական Բարձր արժեքները, մերձավորի նկատմամբ սիրո, հարգանքի, կարեկցության, հոգեւոր արժեքների «պրոպագանդա» եք իրականացնում, դրանով իսկ աննկատ նահանջում եք այն տեսությունից, որ մարդը ընդամենը կապիկի հետնորդն է: Իսկ Խորհրդային կայսրությունը հենված էր հենց կապիկի տեսության վրա:

Մյուս կողմից՝ Խորհրդային գրողները, արվեստագետները ստեղծագործում էին Աստծո եւ Սատանայի մասին, հոգու եւ երկնայինի մասին, ու կոմունիստական իշխանությունները նրանց Լենինյան մրցանակ էին տալիս: Հետո աքսորում էին Սիբիր կամ արտաքսում երկրից: Հետո էլի Լենինյան մրցանակ տալիս, հետո հետապնդում այդ նույն արվեստագետներին: Հետո արդեն ուշ էր:

Ես հիմա հասկանում եմ խորհրդային ղեկավարներին. Հրանտ Մաթեոսյանը, Նոդար Դումբաձեն, Չինգիզ Այթմատովը, Վասիլի Շուկշինը, Վլադիմիր Վիսոցկին ջախջախում էին երկաթյա դեմքով պրոլետարին եւ հոգեւոր մարդ ստեղծում: Դա մի կողմից լավ էր, որովհետեւ կարելի էր իմպերիալիստներին ցուցանել, թե ինչպիսի

բարձր արվեստ է ստեղծվում սոցիալիզմի հայրենիքում, մյուս կողմից՝ այդ մարդիկ, ախր, խարխալում էին սոցիալիստական հայրենիքի հիմքերը, որովհետեւ հոգեւոր մարդու հայրենիքի անունը չի կարող Խորհրդային Միություն լինել:

Ու ԽՍՀՄ ղեկավարությունը չգիտեր ինչ անել, նա ի գորու չէր դիմակայել արվեստի ուժին, երբեմն նույնիսկ չէր էլ ուզում: Արդյունքում, այդ կայսրությունը ինքն էլ խճճվեց իր քայլերում, եւ փլուզումը անխուսափելի դարձավ:

Ահա, իմ նախկին անծայրածիր «հայրենիքի» փլուզման պատմությունը օգնեց, որ ես հրաժարվեմ օբյեկտիվ լինելու մոլուցքից: Բայց երկընտրանքը այսպիսով չի լուծվում, եւ պետք է իսկապես սեփական գիտակցության միջով անցկացնել այն եւ ի վերջո լուծում գտնել. մարդը՝ կրքերի գերի^օ, թե՛ կրքերը՝ մարդու ազատարար:

Հիմա արդեն շատ ավելի հեշտ է լուծել այս երկընտրանքը, շատ ավելի հեշտ. չե՞ որ սկզբից Ազատությունն է եղել, հետո նոր միայն կրքերը, եւ մարդը հենց ազատության շնորհիվ է ճաշակել կիրքը եւ դարձել կրքերի գերի: Ուրեմն, կրքերը մարդուն ոչ թե ազատագրում են, այլ գերում: Այս արձանագրումը, սակայն, առաջ է բերում շատ ավելի կարեւոր մի հարց, որի պատասխան գտնելը նույնքան դժվար է: Ուրեմն ի՞նչ անել մարդկային կրքերի հետ: Քարկոծե՞լ քեֆ քաշել սիրող կանանց, խարույկի վրա վառե՞լ իգացողներին ու արվամուլներին կամ խմբակային խրախճանքի երկրպագուներին: Ոչ, միանշանակ՝ ոչ, որովհետեւ երկու իգացող ու արվամուլ իրենց առօրյա հարաբերություններում չեն բռնանում երրորդ անձի ազատության վրա, եւ որքան էլ տարօրինակ է հնչում, օգտվում են իրենց ազատությունից: Ուրեմն, ի՞նչ՝ ողջունե՞լ իգացողներին ու արվամուլներին. ոչ, միանշանակ՝ ոչ: Ի՞նչ անել, ուրեմն: Թողնել, որ նրանք ապրեն իրենց կյանքով, որովհետեւ նրանք չեն ոտնահարում մեր ազատություններն ու իրավունքները, այլ օգտվում են իրենց ազատություններից եւ իրավունքներից: Իսկ սա այն դեպքն է, որ չի մտնում հասարակության եւ անձանց պարզելիք հարաբերությունների ոլորտ, այլ պատկանում է Աստծո եւ անհատի հարաբերությունների ոլորտին: Ուրեմն, արվամուլը պատասխանատու չէ հասարակության առաջ, նա պատասխանատու է Աստծո առաջ, իսկ մարդիկ լիազորված չեն իրականացնել Աստծո դատաստանը:

Ճիշտ էք, բռնվեցի. ես էի, չէ՞, ասում, որ հեղափոխականը պիտի նմանվի Աստվածային դատաստանի, իսկ հեղափոխությունը մարդիկ են անում: Բայց մի շտապեք, չեմ բռնվել:

Այո, Աստված ասել է՝ մի շնացիր: Ասել է նաեւ՝ մի գողացիր: Ասել է նաեւ՝ մի սպանիր: Ինչո՞ւ, ուրեմն, մենք դատում ենք գողին, մարդասպանին եւ ինչո՞ւ չպիտի դատենք շնացողին: Փորձեմ բացատրել. եթե շնացողը շնացման ընթացքում բռնություն է գործել, մենք դատում ենք նրան, եւ դա կոչվում է բռնաբարություն: Բայց եթե մարդիկ իրար նկատմամբ կիրք ունեն, եւ այդ կիրքը իրացնում են իրենց ազատության շրջանակներում, մենք չէ, որ պետք է դատենք նրանց. դա այդ մարդու եւ Աստծո հարաբերության խնդիրն է: Այնպես, ինչպես որեւէ մեկին չենք դատում մերձավորին չսիրելու համար: Իսկ մարդասպանին դատում ենք, որովհետեւ նա բռնացել է ուրիշի ազատության վրա: Ավելի ճիշտ, ոչ թե դատում ենք, այլ նրան մեկուսացնում ենք հասարակությունից. ի վերջո, դարձյալ Աստված է նրա դատավորը: Մեկուսացնում ենք նաեւ գողին, նույնը եւ կաշառակերին, իսկ ահա նախանձի համար որեւէ մեկին չենք դատում, չնայած դա էլ պակաս մեղք չէ, քան գողությունը:

Էսպիսի բաներ. ո՞վ կմտածեր, թե ստրիպտիզ հզնալը նման հետեւանքներ է ունենում:

58. Ինստալյացիա

Բայց, այնուամենայնիվ, հոգեւորն ու մարմնականը այնքան էլ անհաշտ ու հակոտնյա չեն, ինչպես թվում է առաջին հայացքից: Հոգեւորի ու մարմնականի հաշտեցումը թերեւս մարդկային կեցության ամենամեծ հրաշքներից է, եւ այդ հրաշքը կոչվում է Սեր:

Եվ հետաքրքիր է, չէ՞. Աստված մարդկությանը տվել է մի փոքրիկ տարածք, որտեղ կարող են ծավալվել աննկարագրելի կրքեր, որտեղ մարդիկ կարող են տրվել ամենաանբռնազբոս մոռացման եւ միեւնոյն ժամանակ չմեղանչել: Ավելին, այդ փոքրիկ տարածքը, որտեղ կարող են ծավալվել էրոտիկ իրադարձություններ, սուրբ է համարվում, եւ այդ տարածքը կոչվում է ամուսնական մահիճ: Եվ այստեղ է, որ մարդը կարող է ազատագրվել իրեն գերած կրքերից:

Անկեղծ ասած, ես միշտ զարմացել եմ գեյերի ու լեսբուհիների՝ ամուսնանալու ձգտման վրա: Ինձ միշտ զարմացրել է, թե ինչու են նրանք այդքան ձգտում, որ օրենքով իրենց

ամուսնանալու հնարավորություն տրվի: Ապա եւ փորձում են այս իրավունքի ճանաչմանը հասնել եկեղեցու կողմից: Տոկիոյում, միայն Տոկիոյում եւ հասկացա, որ այսպիսով նրանք ուզում են երկրագնդի վրա ունենալ մեղքից զերծ իրենց տարածքը, ունենալ մի փոքրիկ ամուսնական մահիճ, որտեղ ինչ էլ անելու լինեն, այդ արածը մեղք չհամարվի: Երբ եւ Հայաստանում էի, միասեռական ամուսնությունները ինձ լկտիության ցույց էին թվում, Հայաստանից հեռու հասկանում եմ, որ այդ մարդիկ գիտակցված թե ենթագիտակցորեն ուզում են ընդամենը, որ իրենց սերը մեղք չհամարվի: Բայց սա էլ մարդկության որոշելիքը չէ, սա էլ Աստծուն ընդդատյա գործերի շարքին է պատկանում:

Տեսնես ինչպե՞ս են Պաուլան, Քվենտինն ու Իզաբելը, ի՞նչ եղան Շառլն ու Սեսիլը, եւ արդյո՞ք դեռ կենդանի է սեռական ակտի փոխարժեքի տեսությունը: Հետաքրքիրն այն է, որ երբ ասում եմ Սեսիլ, հիշում եմ նրա երկնագույն ազդրերը: Ես սկզբից իրոք շատ հետաքրքրված էի Սեսիլով, բայց Կուբայում շատ շոգ էր զուգագուլպա հագնելու համար, ու երբ նրա հագին այլեւս երկնագույն զուգագուլպաներ չկային, իմ հետաքրքրությունը երեւի թե մարեց: Իսկ օդանավի մեջ, ես թաքցրել եմ քեզնից, սիրելի ընթերցող, օդանավի մեջ ես ժամերով նայում էի քնած Սեսիլի երկնագույն ազդրերին, արգելում էի ինձ դա անել, բայց, միեւնույն է, շարունակում է արհամարհել իմ իսկ կողմից սահմանված արգելքը: Ես նայում էի այդ երկնագույն ազդրերին ու ափսոսում, որ նկարիչ չեմ: Նա երեւի կհամաձայներ բնորդ դառնալ, եւ նրան կխնդրեի հանել կիսաշրջագգեստը եւ կանգնել սեղանին: Ու կնկարեի նրա երկնագույն ազդրերը՝ ծնկից վերեւ: Աճուկի մասից շատ բան չէի վերցնի, թերեւս միայն մի ակնարկ. բայց Սեսիլին պետք է խնդրեի զուգագուլպայի տակից ոչինչ չհագնել: Ահա, ուրեմն, ես նոսր կարմիր ֆոն կտայի կտավին, մոտավորապես՝ լավ հասած ձմերուկի հյութի գույնի: Ապա եւ կնկարեի Սեսիլի ազդրերը, որոնք երկնագույն կլինեին, ամառային Երեւանի երկնքի նման: Ապա մի փոքրիկ ակնարկ աճուկի մասից՝ ցուցանելու համար, որ սրանք նույն մարդու ազդրերն են եւ ոչ թե տարբեր. բայց այս մոտիվը եւ կվերցնեի Պաուլայից՝ «կռահիր, թե ինչ կա այստեղ» տարբերակով: Ահա այսպես եւ կնկարեի Սեսիլի ազդրերը: Ամենակարեւորը՝ ես այս կտավի համար կպատվիրեի ռոկոկո ոճի շրջանակ, որը կլինեի ոսկեգույն, եւ որի վրա կլինեին ռոկոկո ոճի զարդաքանդակներ:

Բայց քանի որ նկարիչ չեմ, լավ չեմ պատկերացնում ստվերի ու լույսի ազդեցությունը կտավի վրա, ու դա ինձ անվստահություն է ներշնչում: Բայց սա փակուղի չէ, թերեւս նման դեպքերի համար է ստեղծվել ավանգարդ կամ մոդեռն արվեստը: Ես ոչ թե կնկարեմ Սեսիլի ազդրերը, այլ կցուցադրեմ դրանք ավանգարդ արվեստի մի որեւէ ցուցահանդեսում: Եվ ահա թե ինչպես դա տեղի կունենա. մենք կպատրաստենք մի գիպսակարտոնե խցիկ՝ փակ, անթափանց պատերով: Պատերից մեկի վրա մարդու հայացքի բարձրությամբ մի ուղղանկյուն անցք կբացենք՝ կտավի ձեւաչափով: Այդ ուղղանկյուն անցքի ետեւում որպէս ֆոն կկախենք հասած ձմերուկի հյութի գույնի կտոր կամ էլ ուղղակի այդ գույնով կներկենք խցիկի պատերը: Այդ ֆոնը նաեւ կլուսավորենք: Ապա Սեսիլին կխնդրենք հանել կիսաշրջագգեստը, դե, հասկանալի է, երկնագույն զուգագուլպաների տակից նա ոչինչ հագած չի լինի: Հետո նրան կխնդրենք մտնել այդ խցիկի մեջ ու կանգնել պատվանդանին: Պատվանդանը տեղադրված կլինի այնպես, որ խցիկի միակ բաց տեղից՝ մեր բացած պատուհանից, երեւան Սեսիլի ազդրերը՝ ծնկներից վերեւ, ու մի փոքրիկ ակնարկ աճուկից: Ամենակարեւորը՝ այդ պատուհանը մենք կեզերենք ռոկոկո ոճի նույն շրջանակով: Համոզված եմ, այս ցուցանմուշի, թե՛ կարծեմ սրան «ինստալյացիա» են ասում, Սեսիլի առաջ, կարճ ասած, հսկայական բազմություն կհավաքվի: Սեսիլը, իհարկէ, չի կարող անշարժ մնալ, եւ ազդրերի դիրքերը որոշակիորեն կփոխվեն, ինչպէս փոխվում էին, երբ նա քնած էր օդանավի մեջ: Բայց շատ ավելի լավ, դա ավելի հետաքրքիր կդարձնի մեր ինստալյացիան: Ախ, երանի ինձ հրավիրեն որեւէ այսպիսի ինստալյացիայի, եւ ես կցուցադրեմ Սեսիլի երկնագույն ազդրերը, ինչո՞ւ չէ, նաեւ Պաուլայի դոնդողանման հետույքը եւ Իզաբելի կրծքերը: Բայց այս երկուսն արդեն սեւ, բացարձակապէս սեւ ֆոնի վրա:

Հա, չմոռանամ Սեսիլի ինստալյացիայի վերնագրի մասին: Վերնագիրը շատ կարեւոր է, չափազանց կարեւոր, մանավանդ կերպարվեստի մեջ: Մարտիրոս Մարյանը, օրինակ, մեծ նկարիչ է, շատ մեծ: Բայց ունի մի կարեւոր թերություն. նրա կտավները վերնագրված են միօրինակ, համարյա ոչինչ չասող կամ չհիշվող վերնագրերով:

Փառահեղ կտավներ են, բայց մեկի հետ սրճարանում նստած նրա փայլուն կտավը քննարկելիս շատ հաճախ չես կարող ասել, թե որ մեկը նկատի ունես՝ վերնագիրը կա՛մ

չի տպավորվել, կա՛մ էլ համանման վերնագրերով մի քանի կտավներ կան: Ահա, ուրեմն, ցուցանմուշի վերնագիրը շատ կարեւոր է, եւ մեր ինստալյացիան մենք կվերնագրենք «Երկնագույն ազդրեր» կամ «Մեսիլի երկնագույն ազդրերը»: Վերջին տարբերակը ավելի լավն է եւ համոզիչ: Մնում է միայն համոզել Մեսիլին եւ որեւէ ցուցասրահի

հետաքրքրությունը

շարժել:

Չադրայով աղջկա համարը նույնպէս «ինստալյացիոն» մտքեր հարուցեց. ես մտածեցի, որ աշխարհում ուրիշ ոչ մի ուրիշ զգեստ այսպէս արագ հագնվելու հնարավորություն չի տալիս: Եվ հետո՝ փակ է նաեւ դեմքը, ուստի այս հեշտասեր աղջկա հայացքը նույնպէս ոչինչ չի դավաճանի: Այնպէս որ, չադրան կարելի է համարել նաեւ չարտոնված սեքսի համազգեստ: Համենայնդեպս, ուրիշ ոչ մի զգեստ այդպէս հարմար չէ այդպիսի գործունեության համար. թերեւս սա էր նկատի ունեցել ներկայացման հեղինակը:

59. Նախագիծ «Կանեն-2»

Երբ մարդը առօրյա պատկերացումներից ու մտահայեցումից դուրս ինչ-որ տեսարանի ակնաստես է դառնում, անպայման ուզում է կիսել տպավորությունները, ուզում է հասկանալ, թե արդյո՞ք ուրիշները տեսան այն, ինչ իր աչքին երեւաց, արդյո՞ք ուրիշները զգում են այն, ինչ ինքն է զգում: Այդպէս էլ ես «Մեքսը փոքրիկ մոլորակում» ներկայացումը նայելիս մեկ աջ, մեկ ձախ կողքիս նստած մարդկանց էի նայում՝ հայացքով կամ խոսքով ինչ-որ տպավորություն կիսելու համար: Այդ երկուսից բացի ուրիշ դեմքեր ինձ համար հասանելի չէին, որովհետեւ դահլիճը կիսամութ էր, դիմացի նստածների գլուխներն էի տեսնում, դե, ետ շրջվելն էլ, հասկանալի է, գեղեցիկ չէր լինի: Ինձնից ձախ նստածը՝ սուր դեմքով մի մարդ, հավանաբար չինացի, ներկայացմանը հետեւում էր վիզը երկարացրած՝ ուրախ սարսափ արտահայտող դեմքով: Այս մարդը ակնհայտորեն առաջին անգամ էր նման միջավայրում հայտնվել: Համենայնդեպս, դա էր վկայում նրա ձգված վիզը: Նա այդպիսի դիրքը հարթակի վրա տեղի ունեցողը լավ տեսնելու համար չէր ընդունել: Սրահը կառուցված էր ամֆիթատրոնի սկզբունքով, հարթակը ներքեւում էր, իսկ հանդիսատեսը նրա շուրջ աստիճանաձեւ շարքերում էր նստած. այնպէս որ,

տեսանելիության խնդիր հաստատ չկար: Եվ այս մարդը, որը թերեւս ոչ միայն չինացի էր, այլեւ լեռնցի, վիզը ձգել էր սարսափի զգացումից. նրան ակնհայտորեն թվում էր, թէ այն, ինչ կատարվում է բեմի վրա, կատարվում է իր, իր կնոջ, իր որդու կամ դստեր հետ. այստեղից էլ սարսափը: Հետո թերեւս հասկանում էր, որ իր զգացած սարսափը այնքան էլ հիմնավոր չէր, եւ ուրախանում էր դրանից: Հետո էլ մտածում էր՝ իսկ եթե՞ ու նորից սարսափում: Ու թերեւս այս պրոցեսը այնքան արագ էր խմորվում նրա մեջ, որ սարսափն ու ուրախությունը միաժամանակ դրոշմվել էին դեմքին ու այդպէս էլ մնացել: Հասկանալի էր, որ այս մարդը շոկի մեջ է, ու նրա հետ տպավորություն կիսելու հնար չկա. նրան ավելի լավ է չանհանգստացնել:

Ինձնից աջ նստած մարդը, որ ճապոնացի էր, ընդհակառակը, կատարյալ անտարբերություն էր ցուցաբերում ներկայացման նկատմամբ. նա մերթընդմերթ, երբ դահլիճում ինչ-որ գվվոց էր բարձրանում, մի հայացք էր ձգում դեպի հարթակ, ապա ծոծրակը աջ ակի մեջ դրած՝ ուշադիր նայում սակեի իր բաժակին, որ դանդաղ պտտում էր ձախ ձեռքով: Ի վերջո այս մարդու անտարբերությունը սկսեց ինձ նույնքան հետաքրքրել, որքան բուն ներկայացումը. ինչո՞ւ է նա եկել այստեղ, եթե հարթակի վրա տեղի ունեցողը նրան չի հետաքրքրում: Ես էլ էի սակե խմում. բաժակիս մեջ մի փոքր կար, եւ այն բարձրացրի աջ կողմի այդ պարոնին ի տես, իբր մի բաժակ խմենք իրար հետ: Նա նկատեց իմ այս ժեստը եւ ափսոսանքով ցույց տվեց իր բաժակը, որի մեջ սակե չէր մնացել.

- Դեմ չե՞ք, եթե ես հյուրասիրեմ, - հարցրի ես:

- Միայն եթե ինձնից այլ ակնկալիքներ չունեք, - ժպտալով ասաց նա՝ գլխով ցույց տալով հարթակը, որտեղ գեյ-պարադի պես մի բան էր:

Ես նույնպէս ժպտացի՝ իբր գնահատում եմ նրա հումորը. արդեն սովորել էի՝ ինչպէս օգտվել պատվերների մոնիտորից, որ կցված էր յուրաքանչյուր սեղանի. կից փայտիկի օգնությամբ մտնում ես բջջային հեռախոսից մի փոքր մեծ մոնիտորի «Խմիչքներ» թղթապանակ, գտնում ես սակեն, դրա դիմաց գրում «երկու» ու OK տալիս. մոնիտորն ասում է, որ պատվերն ընդունված է, ապա երկու րոպե չանցած՝ կիմոնոյով մատուցողուհին մատուցում է:

Մենք բարձրացրինք մեր բաժակները եւ խմեցինք մի-մի կում:

- Որքան հասկացա, ներկայացումը ձեզ չհետաքրքրեց, - ասացի եւ մի փոքր գոռալով, որովհետեւ երաժշտությունը հնարավորություն չէր թողնում սովորական տոնով զրույցի համար:

- Ինձ թվում էր, թե այսպիսի տեղերում կարելի է ազատվել ծանր մտքերից, բայց ամեն քան ինչ-որ շատ է լրջացել, - ավստոսանքով ասաց բաժակակիցս ու ավելացրեց, - եթե պիտի իրար հետ խմենք, լավ կլինի ավելի հարմար տեղ գտնենք:

Եւ, ճիշտն ասած, մի պահ զգուշացա, բայց, մեծ հաշվով, սա ինձ համար ավելի քան հարմար առաջարկ էր, որովհետեւ այս աննորմալ մեծ քաղաքում մի տեղացի ծանոթ ունենալու շանս էի ստանում: Մենք վճարեցինք մեր հաշիվները ու դուրս եկանք փողոց. չնայած գիշերվա ժամը երկուսն անց էր, փողոցներում հորդում էր ավտոմեքենաների, իսկ մայթերում՝ մարդկանց հեղեղը. ճիշտ է, ահագին նոսրացած ու բավականին դանդաղեցված ընթացքով: Մի քանի բոպե քայլելով՝ հասանք մեծ ապակիներով մի բար-սրճարանի, որ գտնվում էր իմ հյուրանոցի մյուս կողմում: Ներս մտանք, նստեցինք փողոցին նայող մեծ պատուհանի մոտ ու էլի սակե պատվիրեցինք տեղական սունկի ինչ-որ աղցանի հետ:

Իմ նոր ծանոթի անունը Կիկուձի էր, եւ նրան Կիկուձի սան էի ասում, ճապոնական սովորույթի համաձայն: Երբ առաջին բաժակ սակեն մինչեւ վերջ կոնձեցի, Կիկուձի սանը ասաց, որ ինքը քիչ-քիչ է խմելու, որովհետեւ ամբողջ գիշեր պիտի խմի:

- Ինչո՞ւ, - հետաքրքրվեցի եւ:

- Որովհետեւ չեմ ուզում տուն գնալ:

- Ինչո՞ւ, - էլի հետաքրքրվեցի եւ:

- Որովհետեւ չեմ կարողանում կնոջս աչքերի մեջ նայել:

- Դուք, ինչ է, դավաճանե՞լ եք նրան, - էլի հետաքրքրվեցի եւ:

- Ավելի վատ. եւ իրականացրել եմ նրա վատագույն կանխատեսումը, - ասաց նա:

- Եվ ո՞րն է դա, - կրկին հետաքրքրվեցի ես:

- Նա միշտ ասում էր, որ ես կկործանեմ աշխարհը, - ասաց Կիկուձի սանը:

«Պա-հո~, - մտածեցի ես, - էս գժի ես ռասսո էկել, իմ ախպեր»: Այսուհանդերձ, Կիկուձի սանը պարկեշտ մարդու տպավորություն էր թողնում, եւ նրա դեմքը մի տեսակ վստահություն էր ներշնչում: Երբ նա խոստովանեց, որ «կործանել է աշխարհը», ես նախ մտածեցի հնարավորինս արագ նրան հրաժեշտ տալու մասին, բայց հետո մտածեցի, որ եթե ես էլ իմ պատմությունը իրեն պատմեմ, ինքն էլ ինձ գժի տեղ կդնի: Այնպես որ, եկա այն եզրակացության, որ զրուցակիցները համապատասխանում են միմյանց մակարդակի: Բայց Կիկուձի սանի պատմությունը շատ ավելի հետաքրքիր էր, քան կարելի էր կանխատեսել. չնայած՝ հետաքրքիր բառը տվյալ դեպքում թերեւ ձեւակերպում է:

Կիկուձի սանը տեխնիկական գիտությունների դոկտոր էր, գիտական մի խմբի ղեկավար եւ ուներ սեփական լաբորատորիա: Ահա այս լաբորատորիայում մի շաբաթ առաջ տեղի էր ունեցել մի ողբերգություն, որը եթե աշխարհի կործանման վկայություն չէր, գոնե ստիպում էր մտածել այս մասին:

Կիկուձի սանի գիտական խումբը զբաղվում էր ռոբոտներով, որը զարգացող ոլորտ է ոչ միայն Ճապոնիայում, այլեւ ողջ զարգացած աշխարհում: Հիմա որեւէ մեկին որեւէ ռոբոտով չես զարմացնի՝ կան անգամ այնպիսի ռոբոտներ, որոնք դիրիժորություն են անում սիմֆոնիկ նվագախմբերի հետ: Կարճ ասած, ռոբոտը զարգացած աշխարհում զարմանալի երեւոյթ չէ: Կիկուձի սանի լաբորատորիան մոտ մեկ տարի առաջ ստեղծել էր մի ռոբոտ, որի հիմնական գործառույթը միայնակ թռչակառուններին, ծերերին օգնելն է կենցաղի մեջ, զանազան հարցերում: Ասենք, այս ռոբոտը կարող է թեյ կամ սուրճ պատրաստել, միկրոալիքային վառարանի մեջ տաքացնել եւ մատուցել արդեն իսկ պատրաստի ուտեստը եւ այսպիսի այլ հրահանգներ կատարել: Կիկուձի սանի ստեղծած ռոբոտը, որի պատկերը ես տեսա նրա բջջային հեռախոսի մեջ, էական նորություններ չի պարունակել, բացի թերեւս մեկից. նրա գործունեության ոլորտի առանձնահատկություններից էլնելով՝ հեղինակները ստիպված են եղել բավականին զարգացնել նրա ձեռքերը, այնպես, որ ռոբոտը կարողանա սարքի դնել եւ անջատել

կենցաղային տեխնիկա, էլեկտրոնային փականներ. այսինքն՝ կարողանա գործել կենցաղային իրավիճակներում՝ առաջնորդվելով տիրոջ բանավոր հրահանգներին համապատասխան: Այդ ռոբոտը 6 ամիս հաջող փորձաշրջան էր անցել, եւ ահա՝ Կիկուձի սանի լաբորատորիան եւս տասը այդպիսի ռոբոտ պատրաստելու պատվեր է ստացել: Սկսվել են համապատասխան աշխատանքները.

- Քանի որ պատվերի քանակը հայտնի էր մեզ, մենք որոշեցինք նախ տասը ռոբոտի պատրաստման համար անհրաժեշտ սարքավորումները կուտակել եւ ավտոնոմ մասերը պատրաստել, ապա անցնել ռոբոտի ամբողջական հավաքման գործին, որը արդեն շատ արագ պետք է տեղի ունենար: Եվ ահա, ուրբաթ օրը մենք ավարտեցինք երրորդ ռոբոտի՝ Նորածնի պատրաստումը, ստուգեցինք նրա աշխատանքը, նրան ծանոթացրինք Առաջնեկի եւ Միջնեկի հետ, որոնք նույնպես գտնվում էին արհեստանոցում: Ամեն ինչ կարգին էր, մենք նշեցինք ու բաժանվեցինք՝ երկուշաբթի օրը աշխատանքի ներկայանալու եւ այն շարունակելու համար, - բացատրում էր Կիկուձի սանը եւ պատմում, որ հենց այդ չարաբաստիկ ոչ աշխատանքային օրերին էլ տեղի է ունեցել ողբերգությունը:

- Ուրբաթ օրը կնոջս ու երեխայիս հետ մեկնեցինք Ֆուձիյամա. ճանապարհին պարզվեց, որ մեր սիրած սկավառակը մեքենայի մեջ չէ. ես այն ինձ հետ տարել էի իմ աշխատասենյակ: Կիրակի երեկոյան, երբ վերադարձանք Տոկիո, անցնում էինք լաբորատորիայի մոտով, եւ կինս ինձ խնդրեց բարձրանալ եւ բերել սկավառակը, քանի որ երկու օր է՝ ուզում է այն լսել ու չի կարողանում: Ես բարձրացա, վերցրի սկավառակը, ապա եւ որոշեցի մտնել արհեստանոց՝ տեսնելու, թե ոնց են զգում իրենց մեր «նորածիները». ինձ անակնկալ էր սպասում, որովհետեւ այնտեղ ոչ թե երեք ռոբոտ կար՝ Առաջնեկը, Միջնեկն ու Նորածինը, այլ չորս: Ես կանչեցի անվտանգության ծառայության հերթապահին եւ հետաքրքրվեցի, թե վերջին օրերին լաբորատորիայի աշխատակիցներից ով է այցելել. նա ասաց, որ ըստ գրառումների՝ ոչ ոք: Ես նրան հանձնարարեցի հենց հիմա ստուգել, իսկ կնոջս խնդրեցի առանց ինձ տուն գնալ, - հուզված պատմում էր Կիկուձի սանը:

Ըստ նրա, արագ անցկացրած հետաքննությունը պարզել էր, որ, իրոք, անցած օրերին ոչ ոք չի այցելել լաբորատորիա: Այդ դեպքում հարց է ծագում. ո՞վ է պատրաստել

չորրորդ ռոբոտը: Հարցի պատասխանը ստանալու համար Կիկուձի սանը սկսել է դիտել արհեստանոցի տեսախցիկի տեսագրությունը. տեսախցիկները հստակ արձանագրել են, որ երեք ռոբոտները ինքնակամ միանում են եւ, ձեռքի տակ ունենալով բոլոր անհրաժեշտ պահեստամասերը, ձեռնամուխ լինում չորրորդի հավաքմանը:

- Սա աղետ է, եւ կանխատեսումը այն մասին, թե ռոբոտները կարող են դուրս գալ մարդու վերահսկողությունից, իրականացել է. Բայց տեղի ունեցածը ավելի սարսափելի է. պարզվում է՝ նրանք կարող են վերարտադրության ձգտում ունենալ: Դուք քրիստոնյա եք, ճի՞շտ է. ուրեմն ձեզ ավելի պարզ կլինի, եթե ասեմ, որ այն, ինչ տեղի է ունեցել, համարժեք է Ադամի եւ Եվայի առաջնեկի՝ Կաննի ծննդին: Բայց եթե այն Կաննի ծնունդը նշանավորում էր մարդկության վերարտադրության մեկնարկը, այս մի Կաննի ծնունդը ուղիղ հակառակի նախանշան է, - ասաց Կիկուձին ու մինչեւ վերջ դատարկեց իր սակեի բաժակը:

60. «Ո՛չ» ռոբոտացմանը

Իր պատմությունը պատմելիս Կիկուձի սանը ահավոր հուզված էր: Խոսելիս նրա ձեռքերը երբեմն դողում էին, աչքերը կարմրել էին, եւ թվում էր, թե ուր որ է դուրս կլոշեն կոպերից: Ես աշխատում էի դեմքիս հուզված արտահայտություն տալ, եւ դա ինձնից որոշակի ջանք էր պահանջում. եթե այդ պահին լրիվ անկեղծ լինեի, Կիկուձի սանին պիտի ասեի՝ իմ սեւ սիրտ, քո ծաղկավոր տրուսիկ:

Ես, իհարկե, գիտակցում էի, որ Կիկուձի սանի պատմածը շատ կարետոր եւ դարակազմիկ իրադարձություն է: Բայց այդ իրադարձությունը ինձ չէր հուզում: Սկզբից չէի ուզում ինքս ինձ խոստովանել, որ այդպես է, ու սկսեցի ճշգրտող հարցեր տալ. ինձ թվում էր, թե հուզմունքի բացակայությունը հետեւանք է այն բանի, որ նրա պատմածներին չեմ հավատում:

Հարցրի, թե ինչու անվտանգության ծառայության աշխատակիցը չի նկատել արհեստանոցում սկսված շարժը, որին ի պատասխան Կիկուձի սանը ասաց, որ online հսկողություն իրականացվում է միայն լաբորատորիայի միջանցքներում եւ դրսի կողմից՝ պատուհանների ու մուտքերի մոտ. իսկ մնացած սենյակները ուղղակի տեսագրվում են, եւ այդ տեսագրությունները դիտման են տարվում միայն արտակարգ

պատահարի դեպքում: Հետո հարցրի, թե ինչու է Կիկուձի սանը այդքան հուզված, չէ՞ որ ռոբոտները նաեւ ավտոմեքենաներ են հավաքում եւ արդյունաբերական այլ արտադրանք թողարկում, ինչին ի պատասխան նա ասաց, թե դա արվում է մարդու հանձնարարությամբ եւ նրա ղեկավարման ներքո, իսկ այս դեպքում իրենք ռոբոտներին նման հանձնարարություն չեն տվել եւ առավել եւս չեն ծրագրավորել նման գործունեության համար:

- Ըստ ամենայնի, մենք գործ ունենք ծրագրային մուտացիայի հետ, - բացատրում էր Կիկուձի սանը եւ ասում, որ հիմա իրենք հանել են բոլոր ռոբոտների պրոցեսորները եւ դրանք ծրագրային մանրակրկիտ վերլուծության են ենթարկում՝ պարզելու համար, թե արդյո՞ք նրանց մեջ նոր ծրագիր է հայտնվել, թե՞ արդեն եղած ծրագրերի համադրման հարակից էֆեկտներն են բերել նման հետեւանքի:

Իսկ ինչո՞ւ է պրոբլեմը առաջացել միայն երրորդ ռոբոտի ի հայտ գալուց հետո, հետաքրքրվում էի ես: Կիկուձի սանը այս հարցի պատասխանը չունեւ, չնայած ենթադրում էր, որ եթե մարդու տեսակի վերարտադրության համար երկու հոգի է հարկավոր, ռոբոտների վերարտադրության համար գուցե երեք նմուշի առկայությունը պարտադիր է: Ես շարունակում էի այսպիսի հարցեր տալ, ինչից Կիկուձի սանը մտածեց, որ չեմ հավատում իր ասածին. ի վերջո նա իր բջջային հեռախոսի մեջ ինձ ցույց տվեց չարաբաստիկ տեսագրության մի կտոր: Իսկապես, երեք ռոբոտներ, որոնց մարմինը մետրուկեսանոց խողովակ էր հիշեցնում, զբաղված էին ինչ-որ գործով: Իհարկե, ես կարող էի մտածել, որ այս ամենը սարքված է, բայց հավատացի դրա իրական լինելուն, եւ սրա պատճառը ոչ թե տեսագրությունն էր, որտեղ երեք ռոբոտ չորրորդին էին կյանք տալիս, այլ Կիկուձի սանի անկեղծ հուզմունքը: Նա իսկապես շփոթահար էր եւ գրգռված:

Այսուհանդերձ, պատմությունը ինձ չհուզեց. ես թերեւս հանգամանքների բերումով տեղյակ էի դառնում մի իրադարձության, որը շուտով կհեղեղի աշխարհի առաջատար լրատվամիջոցների առաջին էջերն ու լրատվական թողարկումների առաջին բոլորները: Գուցե նաեւ գաղտնի պահվի երկար ժամանակ, բայց, միեւնոյն է, ես հուզված չեի:

Դե հա, ռոբոտները դուրս են եկել իրենց ստեղծողների վերահսկողությունից. դրա մասին հազար ֆիլմ է նկարահանվել, հազար գիրք գրվել. տեղի է ունեցել այն, ինչ պիտի տեղի ունենար: Կիկուձի սանը ինձ բացատրում էր, որ պրոբլեմը ոչ թե ռոբոտների դուրս գալն է իրենց ստեղծողների վերահսկողությունից, այլ այն, որ նրանք վերարտադրության հաջող փորձ են իրականացրել, այսինքն՝ ինքնուրույն բազմանալու առաջին հայտն են ներկայացրել, եւ որ նրանք կարող են իրար հետ ընդհանուր նպատակ ունենալ.

- Ինչպե՞ս չէք հասկանում, սա տիեզերական մասշտաբի ողբերգություն է, - ասում էր Կիկուձի սանը:

Ես դա հասկանում էի, բայց այդ պատմությունը ինձ էլի չէր հուզում: Վրբեն, թե չեն բազմանում եղ անասուն ռոբոտները: Դա ինձ չի կարող հուզել, որովհետեւ դա մի ուրիշ աշխարհի պրոբլեմ է, մի այնպիսի աշխարհի, որի հետ ես ոչ մի կապ չունեմ: Իսկ ինչ է, Կիկուձի սանը կհուզվի՞, եթե ես պատմեմ, որ իմ ընկերները բանտում են իրենց քաղաքական գործունեության համար: Ես չփորձեցի էլ նրան այս մասին պատմել, որովհետեւ համոզված էի, որ ինքն էլ իմ նման կմտածի. «Վա՛յ, տնաշեն, էստեղ տիեզերքի ապագան է որոշվում, դու մի քանի մարդու բանտարկության մասին ես մտածում»: Եվ սա կլինի տրամաբանական արձագանք: Կիկուձի սանը հուզված պատմում էր, բացատրում իր լաբորատորիայում տեղի ունեցածի նշանակությունը: Ես նկատեցի, որ նա, միեւնույն է, չի կարող մինչեւ լուսաբաց խմել, ու թողեցի խոսի ինչքան ուզում է: Ինձ ահավոր հուզել էր այն միտքը, որ ես ու ինքը բոլորովին ուրիշ աշխարհների մարդիկ ենք, բոլորովին ուրիշ պրոբլեմներով: Մենք կարողանում ենք ընդհանուր լեզվով խոսել, բայց ակնհայտորեն չենք կարողանում հասկանալ իրար, հայաստանցի Վարդանն ու կորեացի Չոն չունեն լեզվական ոչ մի ընդհանրություն, բայց իրար հասկանում են հարազատ եղբոր նման:

Իմ ու Կիկուձի սանի օտար լինելու միտքը մի տեսակ ցավալի էր, եւ ես փորձում էի մեր միջեւ ինչ-որ ընդհանրություն գտնել: Որոշ փնտրտուքից հետո գտա. «Դու չէի՞ր ասում՝ «Ո՛չ» ռոբոտացմանը», - ժպտալով ինքս ինձ՝ ասացի ես: Ժպիտս ոգեւորեց Կիկուձի սանին, ու նա սկսեց նոր ուժով պատմել ու խմել: Ես էլ էի խմում, նայում էի Կիկուձի

սանին ու մնում սեփական մտքերիս հետ: Հիշեցի, թե ինչպես ծնվեց այդ կարգախոսը՝ «Ո՛չ» ռոբոտացմանը:

Կարծես 2004 թվականին էին, չէ՞, «Նաիրի» կինոթատրոնի մոտ տեղի ունեցած դեպքերը, երբ սափրագլուխները ձվեր էին նետել այն ժամանակ դեռ ընդդիմադիր համարվող Դիտլի եւ մի քանի այլ ընդդիմադիր գործիչների վրա: Լրագրողները փորձել էին լուսանկարել սրանց: Սափրագլուխները հարձակվել էին լրագրողների վրա, ջարդուփշուր արել նրանց ֆոտո- եւ տեսախցիկները: Այդ գործով մեր թերթն էլ էր տուժող: Իրականացվեց խեղկատակային նախաքննություն եւ խեղկատակային դատաքննություն: Բայց տվյալ դեպքում էականը սա չէ. դատական առաջին նիստի օրը մեր լրագրողը դատարանից զանգեց ինձ եւ ասաց, թե խայտառակ վիճակ է, եւ ինձ հորդորեց գնալ այնտեղ: Դատարանի միջանցքը լիքն էր սափրագլուխներով: Դատական նիստերի դահլիճի դուռը հսկում էին երկու սափրագլուխներ. նրանց փորձում էին ինձ ներս չթողնել: Չեմ էլ հիշում ինչպես ներս մտա: Դահլիճում, բացի մի անկյունում խեղճ-խեղճ կուչ եկած լրագրողներից, բոլոր շարքերում նստած էին սափրագլուխներ, որոնք տնօրինում էին ամեն ինչ:

Դատավոր Ռուբիկ Ներսիսյանը տակը արած վիճակում էր: Ես ներս մտա, ու չգիտեմ էլ ինչպես ստացվեց՝ սկսեցի գոռգոռալ Ռուբիկ Ներսիսյանի վրա. «Էս իրանք են, հա՞, ստեղ տեր ու տնօրենը», - գոռգոռալով ասում էի ես: Դատավորը ծպտուն չհանեց: Հետո շրջվեցի դեպի դահլիճ ու նայեցի դահլիճում նստածներին: Գուցե հիմա Կիկուձի սանի պատմածի ու սակեի ազդեցության տակ եմ, բայց դահլիճում նստածները բոլորը ունեին նույն դեմքը, նույն չափերը, աչքերի նույն արտահայտությունը եւ հագել էին միեւնույն շորերը:

Կիկուձի սանը պատմում էր, խոսում էր. իսկ ես չհավատացի իմ հիշողությանը: Վեր կացա գնացի սառը ջուր շփեցի երեսիս: Չէ, ես ամեն ինչ ճիշտ եմ հիշում, հենց այդպես էլ կար. նույն դեմքերը, նույն հագուստը, նույն չափերը: Բայց հետո ավելի ահավոր բան հիշեցի. հանկարծ նկատեցի, որ այդ շարքերում նստածներից մեկը կին է: Ես հենց դատարանի դահլիճի կենտրոնում կհեկեկայի, եթե ամոթ չլիներ: Կին էր նա, բայց դեմքի նույն արտահայտությամբ, նույն չափերով, նույն հագուստը հագած: Էդ օրը իմ ուղեղի ծալքերից մեկում ծնվեց ««Ո՛չ» ռոբոտացմանը» ձեւակերպումը: Ափսոս, ես

բջջային հեռախոսիս մեջ չունեմ այդ տեսարանը, թե չէ Կիկուձի սանին ցույց կտայի, որ այն, ինչ ինքը անվանում է տիեզերական իրադարձություն, ծանոթ է նաեւ ինձ:

Երբ «լվացվելու տեղից» վերադարձա սեղանի մոտ, Կիկուձի սանը ինձ դիմեց անսպասելի խնդրանքով.

- Խնդրում եմ, եկ իրար հետ մեր տուն գնանք. այդ հյուրասիրությունը իմ կնոջը կմխիթարի, նա կհավատա, որ ես շարունակում եմ մարդ լինել, - բացատրեց նա:

Մայիս 15, 2008

61. Արարում եւ ծրագրավորում

Ես ինձ հայտնաբերեցի անծանոթ մի զուգարանակոնքի գրկում. սակեի չարաշահման հետեւանքներն էին: Երբ դուրս եկա իկեբանայի նմուշներ պատկերող սալիկներով այդ զուգարանից, ինձ ընդառաջ եկավ սեւ կիմոնոյով մի շատ սիրունատես կին.

- Ես Կիկուձի սանի կինն եմ, իմ անունը Յուկիկո է, - ասաց նա:

- Կներեք, որ այս տեսքով ձեր տանն եմ հայտնվել, - ասացի ես եւ ուղղվեցի դեպի այն դուռը, որ, իմ կարծիքով, ելքը պետք է լիներ:

- Ոչ, ոչ. ո՞ր եք գնում, - կանխեց Յուկիկոն՝ հասկանալով իմ մտադրությունը, - ես չեմ կարող ձեզ այդ վիճակում բաց թողնել, ես պատրաստել եմ ձեր ննջասենյակը: Կիկուձի սանն էլ կսրտնեղի, եթե արթնանալով ձեզ մեր տանը չգտնի:

Լուսանում էր արդեն, եւ հյուրանոցի իմ անկողինը այդ պահին անհասանելի էր թվում: Ուստի հենց այստեղ ու հենց հիմա քնելու գայթակղությունը անհաղթահարելի դարձավ ինձ համար: Յուկիկո սանը ինձ ուղեկցեց դեպի մի սենյակ, որի հատակին անկողին էր բացված ցածր մահճակալի վրա: Նա ինձ բարի գիշեր մաղթեց եւ հեռացավ. նրա կիմոնոյի թիկունքին թիթեռներ էին ասեղնագործված՝ ծաղիկների վրայից նեկտար հավաքելիս. մեծ սպիտակաթեւ թիթեռներ:

Ես ամաչում էի նայել Յուկիկո սանի աչքերին. սկզբից թվաց, որ պատճառը իմ վիճակն է: Ավելի ուշ հասկացա, որ այս կնոջից ուղղակի մաքրություն է ճառագում, եւ ես վախենում էի իմ հայացքով ստվերել նրա մաքրությունը: Յուկիկո սանը այն կանանցից էր, որոնց կարելի է հեշտությամբ սիրահարվել պատանեկան սիրով. այսինքն՝ տածել նուրբ եւ հոգեպարար զգացմունքներ՝ հաստատ իմանալով, որ այդ զգացումը հավերժ մնալու է սրտիդ խորքում, եւ այդ գաղտնիքը ինքդ քեզ անգամ չես խոստովանելու: Դա մի սեր է, որ կարող է պայթել, փլուզվել, վերածվել զգվանքի ու ատելության սիրեցյալիդ հետ ունեցած առաջին իսկ հպումից: Դա մի զգացմունք է, որ ենթադրում է միայն երազանք, բացառապես երազանք, եւ իրականացումը մահ է նրա համար:

Կիկուձի սանը, փաստորեն, դիմակայել է այս փորձությանը. սա թերեւս նշանակում է, որ հասուն տարիքում է հանդիպել Յուկիկո սանին: Այդպես էլ կար. նրանք ասում էին, որ Տոկիոյի համալսարանի միջանցքում դեմ-դիմաց հայտնվելով՝ իրարից անկախ նույն բանն էին մտածել. ես կամուսնանամ այս տղայի (աղջկա) հետ: Եվ դա իրոք տեղի էր ունեցել: Այսուհանդերձ, Յուկիկո սանը սկսել էր լրջորեն մտահոգվել ռոբոտների ստեղծման ոլորտում ամուսնու ունեցած հաջողություններով: Նա չէր ոգեւորվում գիտության եւ տեխնիկայի այնպիսի նվաճումներով, որոնք, իր մեկնաբանությամբ, փոխարինելու էին գալիս մարդկային շփմանը: Յուկիկո սանը այդպիսին էր համարում հեռուստացույցը, համակարգիչը, իսկ մարդկանց, հատկապես միայնակ մարդկանց սպասարկելու համար նախատեսված ռոբոտների ստեղծումը, որոնցով զբաղվում էր նաեւ իր ամուսինը, նրան սարսափելի էր թվում:

- Ես կարծում եմ, որ մարդուն ոչինչ ավելի մեծ բավականություն չի պատճառում, ոչինչ ավելի շատ չի երջանկացնում, որքան շփումը ուրիշ մարդկանց հետ: Եվ ակնհայտ է, որ ժամանակակից աշխարհում մարդիկ ավելի ու ավելի դժվար են շփվում իրար հետ, եւ փոխանակ այս դժվարությունները հաղթահարելու ձեւեր գտնենք, սկսում ենք մարդկային շփման բացը տեխնիկայով լցնելու մոլուցքին տրվել: Պատկերացնո՞ւմ եք, ինչ սարսափելի է՝ ռոբոտներ միայնակ մարդկանց սպասարկելու համար: Սա նշանակում է նրանց պաշտոնապես զրկել մարդկային միջավայրում ապրելուց եւ ամեն ինչ անել՝ վերադարձը կանխելու համար, - ասում էր Յուկիկո սանը:

Իսկ մարդկային շփման մշակույթը պահպանելու լավագույն միջոցը նա համարում էր ավանդույթի պահպանումը, ինչպես, օրինակ, թեյի արարողությունը, որ նրա կարծիքով՝ մարդկային շփման ամենագեղեցիկ ձևն է Ճապոնիայում: Յուկիկո սանը մի ձմեռային այգի ուներ 9-րդ հարկում գտնվող իրենց ընդարձակ բնակարանում եւ այդ ձմեռային այգում մի փոքրիկ թեյի տաղավար՝ պատրաստած ճապոնական թեյի տաղավարի բոլոր դասական կանոնների համաձայն: Հենց այստեղ էլ նա ինձ ու Կիկուձի սանին թեյ մատուցեց՝ խումհարից հանելու համար: Յուկիկո սանը թեյը պատրաստում էր մի առանձնահատուկ վայելչությամբ. տաղավարում նա օջախ ուներ, որը վառում էր ածուխներով եւ դրա վրա ջուր եռացնում թուջե թեյնիկով: Թեյը մատուցում էր ավանդական կանոնների համաձայն՝ հնառւ, ճապոնացի վարպետների պատրաստած անվանական գավաթներով, որոնցից յուրաքանչյուրը միակն էր եւ անկրկնելի: Ինձ համար շատ դժվար էր թեյի տաղավարում նստել այնպես, ինչպես իրենք էին նստած՝ ձաքուտոն կոչվող բարձիկներին: Բայց ես փորձում էի, եւ դա որոշ ժամանակ անց ստացվեց:

Յուկիկո սանը պատմության ուսուցիչ էր եւ ասում էր, որ այնպես, ինչպես հիմա մարդիկ գլխապատառ փախչում են ավանդույթից, մի ինչ-որ ժամանակ անց էլի գլխապատառ վազելու են դեպի ավանդույթ:

Կիկուձի սանը կնոջը չէր պատմել իր ռոբոտների հետ տեղի ունեցածի մասին եւ տանջվում էր դրանից: Նա չէր ուզում, որ Յուկիկո սանը այդ մասին իմանա, բայց մյուս կողմից՝ չէր ուզում նրանից որեւէ բան թաքցրած լինել: Եվ ահա, այս հոգեվիճակն էր նրան մղել դեպի հարբեցողություն: Ես այդպես էլ չիմացա, թե ինչպես էր նա կնոջը բացատրել գիշերային իր բացակայությունը: Բայց Յուկիկո սանի հայացքում ջղայնության, քենի կամ հանդիմանանքի ոչ մի արտահայտություն չկար. խոսակցությունը նրանց միջեւ կա՛մ տեղի էր ունենալու իմ հեռանալուց հետո, կա՛մ արդեն տեղի էր ունեցել:

Յուկիկո սանը ինձ անընդհատ թեյ էր մատուցում տարբեր գավաթներով, եւ ես համոզվեցի, որ իրոք դրանցից յուրաքանչյուրը թեյի մի յուրահատուկ համ է բացահայտում, սեփական երանգով հարստացնում այն: Յուկիկո սանը անընդհատ խոսում էր թեյի արարողության մասին, իմ կարծիքը հարցնում տարբեր հարցերի

վերաբերյալ եւ ստիպում, որ նայեմ իր աչքերի մեջ. այնքան մաքրություն կար դրանցում:

Կիկուձի սանը, ինձ իր կնոջ հետ թեյի տաղավարում տեսնելով, սկզբից կարծես տեղը չբերեց, թե ով եմ ես եւ ինչպես եմ հայտնվել իրենց տանը: Բայց երբ հիշեց, նախ զգուշացրեց Յուկիկո սանին ոչինչ չասել ռոբոտների հետ տեղի ունեցածի մասին: Կիկուձին միացավ մեր զրույցին եւ ասաց, թե շատերն էլ տեխնիկական առաջընթացի մեջ սատանայական հետք են տեսնում եւ հակաստվածային ինչ-որ բան.

- Իրականում, մարդը բացահայտում է այն, ինչ Բարձրյալը նրան թույլ է տալիս բացահայտել, - ասում էր նա եւ ընդգծում, որ գիտական մեծ նվաճումների հասած շատ մարդիկ հավատացյալ են եւ համոզված են, որ գործում են Բարձրյալի հովանավորության ներքո:

- Իսկ դուք հավատո՞ւմ եք Բարձրյալի գոյությանը, - հարցրեց Յուկիկո սանը:

- Այո, - պատասխանեցի ես:

- Քրիստոնյա եք, չէ՞, - ճշտեց Կիկուձի սանը:

Ես դրական պատասխանեցի, եւ Կիկուձի սանը մի զարմանալի խոստովանություն արեց.

- Բուդդայականությունը, իմ կարծիքով, մի շատ կարեւոր բաց ունի. նրանում բացակայում է Արարիչ Աստծո գաղափարը: Դա մոտավորապես նույնն է, եթե քրիստոնեությունը Հին կտակարանը չունենար, այսինքն՝ չբացատրեր, թե ինչպես է գոյացել աշխարհը:

- Դուք հետաքրքրվում եք Աստվածաշնչո՞վ, - զարմացա ես:

- Այո, դա մասնագիտական հետաքրքրություն է. չէ՞ որ մենք էլ ինչ-որ տեղ արարում ենք, - ասաց նա՝ վախեցած Յուկիկո սանին նայելով:

- Առանց քաշվելու խոստովանում ես, որ հակամարդ ես ստեղծում, - նեղսրտեց Յուկիկո սանը: Նրա ամուսինը չնկատելու տվեց այս ակնարկը:

- Իսկ դուք մտածե՞լ եք, թե ինչպես է Աստված ստեղծել երկիրը եւ մարդկանց, - անսպասելի հարցով ինձ դիմեց Կիկուձի սանը:

- Ի՞նչ նկատի ունեք, - չհասկացա ես:

- Դե, ասվում է, որ Աստված ստեղծեց Երկիրն ու Երկինքը: Բայց չի նկարագրվում, թե նա ինչ գործողություն ձեռնարկեց՝ Երկիրն ու Երկինքը ստեղծելու համար:

- Կներեք, բայց ես գլխի չեմ ընկնում, թե ինչի մասին եք խոսում:

- Տեսեք՝ ենթադրենք ասում ենք, որ այս կիմոնոն պատրաստել է ինչ-որ մի վարպետ: Սա ասելով՝ մենք նկատի ենք առնում, որ վարպետը վերցրել է այս կտորը, ձեւել այն, հետո կարել, հետո ասեղնագործել նրա վրա եւ այլն: Իսկ դուք չե՞ք մտածել, թե Բարձրյալը կոնկրետ ինչ գործողությամբ է արարել աշխարհը:

Ճիշտն ասած, այս հարցադրումը ինձ համար անսպասելի էր, եւ ես խոստովանեցի, որ այդ մասին չեմ մտածել: Կիկուձի սանը հետաքրքրվեց, թե արդյոք չի՞ վիրավորի իմ հոգեւոր զգացմունքները, եթե մի վարկած առաջ քաշի: Ես ասացի, որ պատրաստ եմ լսել այդ վարկածը.

- Գիտե՞ք, իմ գործունեության վերջին տարիների ընթացքում ես սկսել եմ մտածել, թե երկրագունդը եւ այն ամենը, ինչ տեղի է ունենում, տիեզերքն ընդհանրապես, համակարգչային ծրագրի նման մի բան են: Ճիշտ հասկացեք՝ չեմ ասում համակարգչային ծրագիր, այլ դրա նման մի բան: Եվ Բարձրյալը երկրագունդը ստեղծելիս ուղղակի նստել եւ գրել է այն, ինչպես համակարգչային ծրագիր կամ ինչո՞ւ ծրագիր՝ գրական ստեղծագործություն են գրում: Ասենք, մի դաշտում շենք կառուցելու երկու տարբերակ կա՝ այդ դաշտում հիմքեր փորել, պատեր բարձրացնել, տանիք դնել եւ այլն, որը բավական երկար է տեւում: Կա նաեւ մեկ ուրիշ տարբերակ. նստում ես համակարգչի դիմաց կամ էլ թուղթ ու գրիչ եւ վերցնում ու գրում. կար-չկար մի դաշտ եւ այդ դաշտում՝ մի շենք: Մնացածը ճաշակի հարց է. կարելի է գրել, թե այդ շենքը քանի հարկ ունի, ինչ գույնի պատեր, եւ ովքեր են ապրում այդ շենքում: Եթե այս ամենին նայենք արարչագործության տեսակետից եւ հավատանք, որ Աստված աշխարհը արարեց վեց օրում, ապա շատ ավելի հեշտ է վեց օրում համակարգչային կամ

մարդկային կամ որեւէ ուրիշ լեզվով արձանագրել աշխարհի գոյությունը եւ նկարագրել, թե ինչ կա նրա վրա, քան թե դա անել ֆիզիկապէս:

-Անսպասելի բան եք ասում, Կիկուլօ սան: Այսինքն՝ մենք բոլորս իրական չե՞նք:

-Չէ, դուք ինձ ճիշտ չհասկացաք. ոչ թե իրական չենք, այլ գոյություն ունեն իրականության տարբեր հարթություններ: Բայց իմ ասելիքը դրա մասին չէր, այլ արարման մեթոդի, այն մասին, թե ինչ կոնկրետ գործողություն էր իրականացնում Աստված աշխարհին արարելիս: Ես գրեթե համոզված եմ, որ նա գրելիս է եղել՝ համակարգչային ծրագրային որեւէ լեզվի եւ գրական լեզվի մի խառնուրդով, եւ մարդը նույնպիսի գլուխգործոց է, ինչպիսի գլուխգործոց է Համլետը, որը մտացածին է եւ իրական միաժամանակ եւ միեւնոյն չափով:

Մեր խոսակցությունն այսպիսով ավարտվեց, որովհետեւ Կիկուլօ սանի ասածները մտածելու էին տրամադրում: Իսկ մտածելու համար մենություն է հարկավոր:

62. Եվ Աստված ասաց՝ լույս լինի

Կիկուլօ սանի ձեռքը սեղմեցի, Յուկիկո սանի ձեռքը համբուրեցի ու մի վերջին անգամ նայեցի նրա մաքուր աչքերին: Նրանց հրաժեշտ տալով՝ վերադարձա հյուրանոց: Հյուրանոցի ռեստորանում ճաշեցի, ապա մի բաժակ վիսկի խմելով՝ սկսեցի պատկերացնել, թե ըստ Կիկուլօ սանի վարկածի՝ ինչպէս է Աստված ստեղծել Երկիրն ու Երկինքը, Ադամին ու Եվային. «Տիեզերքում գոյություն ունի մի մոլորակ, որի անունը Երկիր է եւ որը պտտվում է իր առանցքի շուրջ:

Երկիրը պտտվում է նաեւ մի աստղի շուրջ, որը կոչվում է Արեւ. Արեւը տաքացնում է մոլորակը: Այդ մոլորակի շուրջ Երկինք կա, ցամաք կա մոլորակի վրա, ու ջրեր կան. մոլորակի վրա ապրում է Ադամը. նա ինձ է նման, իմ պատկերն է: Նա աղբյուրի ջուր է խմում, սնվում է բույսերով, որոնք աճում են երկրագնդի մի անկյունում, որտեղ ապրելը շատ հաճելի է, եւ այդ անկյունը կոչվում է Եդեմի այգի: Բայց Ադամը մենակ կտխրի, թող նաեւ Եվա լինի, ու նրանք իրար հետ ապրեն հանգիստ ու խաղաղ, սնվեն Եդեմի մրգերով, սիրեն իրար, երեխաներ ունենան եւ ուրախանան: Ադամն ու Եվան ազատ եւ բանական էակներ են. որպէսզի նրանք իրենց ազատությունից օգտվելու

հնարավորություն ունենան, պետք է նրանց ընտրության հնարավորություն տալ: Եղեմի այգում մի ծառ կա, եւ Ադամին ու Եվային ես ասում եմ՝ չճաշակեք այդ ծառի պտուղը. եթե այդ ծառի պտուղից ճաշակեք, կվտարվեք Եղեմի այգուց: Բայց սա չեղավ Ազատություն, որովհետեւ Ադամն ու Եվան արգելված պտուղի հարցով միայն մի կոչ են լսում, միայն մի տեսակետ, ու փաստորեն, նրանց ազատությունը իրական չէ. նրանք պատկերացում չեն ունենա, որ ի հեճուկս հորդորների ու զգուշացման՝ կարելի է նաեւ ճաշակել այդ պտուղը: Չնայած դա մեղք է, բայց նրանք իրապես անմեղ չեն լինի, եթե չգիտակցեն մեղանշելու հնարավորությունը. նրանք անմեղ կլինեն, եթե հասկանան, որ կարող են մեղք գործել ու դա չանեն: Ուրեմն թող լինի Սատանա, որ նրանց գայթակղեցնի ու շփոթեցնի: Ադամն ու Եվան թող ընտրեն եւ ճաշակեն իրենց ընտրության պտուղները», - երեւի գրել է Արարիչը ու ինչ-որ ձեւով save արել, ու եղել է այն, ինչ նկարագրված է Աստվածաշնչում: Երեւի հենց այսպես էլ եղել է. երեւի Երկրի ու Երկնքի ստեղծումից առաջ եղել է այնպիսի մի բան, որ նման է համակարգչի: Եթե չի եղել, էդ ինչպե՞ս եղավ, որ մարդկությունը 20-րդ դարում վերցրեց եւ հնարեց համակարգիչ: Ճիշտ է ասում Կիկուձի սանը. մարդը անում է այնպիսի գյուտեր, ինչպիսին Բարձրալը նրան թույլ է տալիս անել: Ինչո՞ւ մարդը համակարգիչը չստեղծեց Նոյի ժամանակներում. որովհետեւ ոչ ոք իր նորածին երեխայի ձեռքը էլեկտրական սղոց չի տա, որովհետեւ նա կարող է դրանով իրեն վնասել եւ հետո եթե չվնասի էլ, այդ սղոցը նրան ոչ մի օգուտ չի բերի: Մարդը իր նորածին երեխային էլեկտրական սղոց կտա այն ժամանակ, երբ զգա, որ նա դրա կարիքը զգում է, եւ որ կարելու է, բավարար չափով մեծացել է այն օգտագործելու եւ դրա օգտագործումից օգուտ քաղելու համար: Այսպես էլ Արարիչը. Նոյի ինչի՞ն էր պետք համակարգիչը, կամ էլ թե չէ՝ Հին Հռոմի բնակչին: Համակարգիչը պետք էր 20-րդ դարի մարդուն, եւ նա այդ մարդուն տվեց այն, ինչ անհրաժեշտ էր:

Որոշեցի մեկնել Վլադիվոստոկ ու այնտեղից ցամաքով շարունակել ճանապարհս դեպի Հայաստան: Արագընթաց գնացքով Տոկիոյից հասա Նիիգատա նավահանգիստ, որտեղից մի մեծ լաստանավ՝ ճապոնական օգտագործված մեքենաներով բեռնավորված, ուղևորվում էր դեպի Վլադիվոստոկ: Երեկոյան մեր ուղևորաբեռնատար լաստանավը դուրս եկավ ճապոնական նավահանգստից,

հաջորդ առավոտյան արդեն ես հաջողությամբ հատեցի Ռուսաստան մուտք գործելու անձնագրային կետը: Միանգամից շտապեցի գնացքի տոմս ձեռք բերել, որովհետեւ սա արդեն Ռուսաստանն էր, որտեղ միլիոնավոր հայեր կան, եւ այդ միլիոնավոր հայերի մեջ ունեմ բազմաթիվ ծանոթներ, բարեկամներ, նույնիսկ հարազատներ եւ չէի ուզում նրանցից որեւէ մեկին հանդիպել. սրա համար պետք էր մի տեղում երկար չմնալ: Երեկոյան գնացի տոմս ձեռք բերեցի դեպի Նովոսիբիրսկ. որոշեցի այստեղ կանգ առնել, ապա փորձել կապ հաստատել Զուրաբի եւ Իմաստուն Օերուկի հետ՝ հետագա անելիքներս որոշելու համար: Ընթերցողը արդեն գիտի Վլադիվոստոկի հյուրանոցում տեղավորվելու իմ պատմությունը: Այդ հյուրանոցում պետք է մնայի ընդամենը մինչեւ երեկո, եւ այն ինձ անհրաժեշտ էր՝ մի քանի ժամ քնելու, հանգստանալու համար: Բայց, մեծ հաշվով, դա չստացվեց. ամառ էր արդեն, Վլադիվոստոկում բավական շոգ էր, խոնավ շոգ, մոծակները քրքրում էին, եւ ես անիմաստ ճոճացնում էի մետաղե ցանցով այդ մահճակալը, որի սավանի վրա, ինչպես հիշում եք, սեւ գույնի դրոշմ էր խփած հյուրանոցի անունով: Դրոշմված էին նաեւ վարագույրները, վերմակի ծրարը, բարձի երեսը: Փոքրիկ «Daewoo» հեռուստացույցի կողքին սպիտականման ներկով ինչ-որ թիվ էր գրած, համարակալված էր մետաղյա բարակ ոտքերով սեղանը, արհեստական կաշվի երեսով աթոռը, փոքրիկ «Орск» սառնարանը, զուգարանակոնքը. ամեն ինչը, կարճ ասած: Մնում էր միայն այցելուների մեջքին սպիտակ ներկով համար գրեն:

Հյուրանոցի այս համարում երկար մնալ հնարավոր չէր, մանավանդ որ պատուհանն էլ բացվում էր ուղիղ փողոցի վրա, որտեղից ավտոմեքենաների հոնոյունը լցվում էր սենյակ: Պատուհանը փակել էլ հնարավոր չէր, որովհետեւ օդորակիչ չկար, իսկ շոգը խեղդում էր: Կարճ ասած, որոշեցի դուրս գալ քաղաք, գուցե մի գավաթ գարեջուրը օգներ, համ էլ մի կտոր հաց կուտեի: Քայլում էի, ուրեմն, փողոցով, մեկ էլ մի խաղաղ պուրականման բան ընկավ աչքովս: Դա մի կանաչ զբոսայգի էր, որտեղ ոչ մեծ թվով մարդիկ էին զբոսնում, երեխաներ էին խաղում ավազների մեջ: Ծառերի գովը հաճելի էր շատ, պաղպաղակ էին վաճառում, որոշեցի վերցնել մի հատ: Այսպես պաղպաղակս լպստելով քայլում էի, դիմացս հայտնվեցին երկու ոստիկաններ: Ես զգացի, որ նրանց աչքերը, ինձ նկատելով, սկսեցին պսպղալ: Շարունակեցի քայլել, նրանք էլ գալիս են իմ ուղղությամբ. երկու հոգի՝ մեկը՝ սպա, մյուսը՝ սերժանտ.

- Նայեգժայե՞մ, բլլած, - ինձ դիմեց սերժանտը, երբ մենք իրարից երկու մետր հեռավորության վրա էինք:

- Իզվինի՞ծե՞, նե պոնյալ, - հնարավորինս արտասահմանյան խոսելաձևով ասացի ես:

- Չեվո՞ նեպանյատնըվը, Խաչիկ, բլլած. ա նու պասպըրտ դավայ, - ասաց սպան:

Ես արդեն մի քանի ամիս ճանապարհորդում էի աշխարհի շուրջ, եւ սա առաջին դեպքն էր, երբ ոստիկան էր մոտենում ինձ: Հանեցի անձնագիրս ու պարզեցի ոստիկանին: Սպան մի պահ շփոթվեց. որ ինձ դիմեց Խաչիկ անունով, ուրեմն սպասում էր, որ անձնագիրս կա՛մ հայկական պետք է լինի, կա՛մ ռուսական. բայց սերբական անձնագիր տեսավ: Սա նրա համար նախ անսպասելի էր, ապա եւ ուրախացրեց: Սպան միանգամից փոխեց խոսելու ոճը.

- Ա~, պրիվետ ատ բրատյեվ սե՞րբով, - հարցրեց նա:

- Տակ տոչնը, - հնարավորինս ոչ հայկական ձևով ասացի ես:

- Մաչի՞ծ բո՞լեմ գադով նատովցեվ, - ոգեւորվեց ոստիկանը:

- Դաժե վ սարտիրե բուլեմ մաչի՞ծ, - նրա ոգեւորությունը խթանեցի ես:

- Դաբրո պոժալովա՞ծյ վ Ռասիյու, - ասաց ոստիկանը:

- Սլուժու Սավեցկըմու Սայուզու, - ժպտալով ասացի ես:

Այս խոսքի վրա ոստիկանները ձգվեցին, պատիվ տվեցին եւ անձնագիրս վերադարձրին.

- Պոաբլեմի բուդուտ, աբրաշյայձես, - ասացին նրանք ու հեռացան:

Մի քիչ քայլեցի այդ պուրակում, հետո նորից դուրս եկա փողոց, որտեղ մի քիչ քայլելուց հետո հայտնվեցի ռեստորանատիպ ինչ-որ տարածքի դիմաց: Ներս մտա. կարտոֆիլ-ֆրի, հավի տապակած բդեր եւ այս կարգի բաներ էին մատուցում. հաց կերա, մի մեծ գավաթ գարեջուր խմեցի, մի քիչ աչքով տվեցի կողքի սեղանին նստած ռուս

աղջիկներին (ինձ թվաց՝ մեկը հայ է), իրենք էլ խնդամոհացին իմ աչքով տալու վրա, իսկ ես դուրս եկա այդտեղից:

Վլադիվոստոկի փողոցներում հիմնականում երթեւեկում են ճապոնական մեքենաներ, ընդ որում՝ աջակողմյան դեկով: Սրանք հիմնականում օգտագործված մեքենաներն են, որ ներկրվում են շատ էժան գներով. կարճ ասած, ռուսական կամ էլ եվրոպական արտադրության մեքենաներ Վլադիվոստոկում շատ քիչ կան:

Գնացի նորից հյուրանոց, մի կերպ ցնցուղ ընդունեցի, մի քիչ փոխեցի հեռուստացույցի ալիքները, մի քիչ պառկեցի, հետո էլի ցնցուղ ընդունեցի. ժամերս այսպես գլորվում էին: Հետո իրերս հավաքեցի միակ ճամպրուկիս մեջ ու որոշեցի գնալ երկաթուղային կայարան: Երբ հանձնում էի բանալին, պարզվեց՝ պետք է հյուրանոցի մի աշխատակցուհու հետ նորից բարձրանամ սենյակ, որպեսզի վերջինս համոզվի, որ սենյակից ոչինչ չեմ թոցրել. գոնե մի բան լիներ թոցնելու: Սա էլ էր ինձ հետ առաջին անգամ տեղի ունենում երկարատեւ ուղևորության ընթացքում. աշխարհի ոչ մի երկրում սենյակը լքելուց առաջ այսպիսի ստուգման չէի ենթարկվել. այնտեղ ասում ես՝ մնաս բարով, ու գնում. վճարելուց հետո, իհարկե: Իսկ այստեղ քիչ չի փողը գլխանց ես տալիս, մի հատ էլ վերջում ստուգում են, թե արդյոք չես թոցրել իրենց «Daewoo» հեռուստացույցի կիլոուկեսանոց պուլտը:

Տաքսիով հասա երկաթուղային կայարան. բախտս այնքանով էր բերել, որ ռուսական երկաթուղին առաջին կարգի նոր վագոններ էր շահագործման ընդունել, որոնցում լոգարաններ կային: Առաջին կարգի կուպեն, որում պետք է ճանապարհորդեի դեպի Նովոսիբիրսկ, երկտեղանոց էր: Երբ տեղավորվեցի, այնտեղ ոչ ոք չկար, բայց մի կես ժամ անց հայտնվեց մոտ 40-ամյա մի տղամարդ՝ լավ հագնված, բավական թանկ ժամացույց ուներ ձեռքին ու բավականին թանկարժեք բջջային հեռախոս: Մտածեցի, որ կարող էի ես էլ գնել բջջային, բայց արդեն ուշ էր: Հա, ուրեմն, այս ընկերոջ հետ պետք է ճանապարհորդեիք: Ամենակարեւորը մոռացա պատմել. Վլադիվոստոկի փողոցներով քայլելիս մի մեծ սուպերմարկետ մտա՝ այնտեղ հայկական կոնյակ գտնելու հույսով: Կար. երեք շիշ երեք աստղանի «Արարատ» գնեցի. հասա հյուրանոցի սենյակ, շշերից մեկը բացեցի ու այդպես շշից կոնյակը քաշեցի գլխիս. երեւի կեսը խմեցի: Վերջին չորս ամսվա ընթացքում առաջին անգամ զգացի հայրենիքիս համը:

Այդ ժամանակ զգացի, որ շատ մոտիկ եմ նպատակիս իրագործմանը եւ երկրի հակառակ կողմից հասնում եմ Հայաստան:

63. Մեռած հոգիներ

Մեր գնացքը ռուսական տրանսպորտային տերմինաբանությամբ կոչվում էր «հՄՏԲօ», այսինքն՝ արագընթաց: Այս անունը, սակայն, նա նվաճել էր ոչ թե իրապես, այսինքն՝ ճապոնական ու գերմանական գնացքների նման արագընթաց լինելու, այլ այն պատճառով, որ կանգ էր առնում միայն խոշոր քաղաքների կայարաններում:

Սկզբնական շրջանում ես ու իմ խցակիցը կատարյալ անտարբերություն էինք ցուցաբերում միմյանց նկատմամբ: Ես գիտեի միայն նրա անունը՝ Պավել Իվանովիչ, նա էլ իմ անունը գիտեր: Հետո գնացի վագոն-ռեստորան, մի թեթեւ ընթերցի ու վերադարձա կուպե: Պավել Իվանովիչը իր տեղում պառկած թերթ էր կարդում: Ես նստեցի պատուհանի առաջ, բայց մութ էր, ու դրսում ոչինչ չէր երեւում: Ես էլ էի կայարանից թերթեր գնել ու սկսեցի կարդալ: Մեկ էլ սիրտս նորից կոնյակ ուզեց. բացեցի ճամպուրկս. ուզում էի կիսատ շիշը վերցնել, բայց մտածեցի, որ ուղեկիցս էլ թերեւս ցանկանա խմել, եւ նոր շիշ վերցրի ու շրմփոցով դրեցի փոքրիկ սեղանին: Պավել Իվանովիչը վեր կացավ տեղից, սեղմեց ուղեկցորդին կանչող կոճակը ու նրանից երկու բաժակ ուզեց: Երբ ուղեկցորդը բերեց բաժակները, Պավել Իվանովիչը պատվիրեց վագոն-ռեստորանում սեւ եւ կարմիր խավիարով բուտերբրոդներ բերել: Ես բացեցի շիշը, լցրեցի բաժակները, վերցրեցինք, «բուձիմ» ասացինք ու քցեցինք. առաջինից հետո ոչինչ չեն համտեսում:

Ինչպես արգենտինացիների հետ հաճելի է ֆուտբոլ նայել, ինչպես ֆրանսիացիների հետ հաճելի է ճաշել, այնպես ռուսների հետ հաճելի է խմել: Նրանք դա անում են շնչել-արտաշնչելու պես՝ մի այնպիսի թեթեւությամբ, որ ուղղակի մարդու նախանձ են շարժում: Առաջին բաժակից հետո մենք լուռ էինք ու ոչինչ չէինք խոսում. հետո ուղեկցորդը՝ Մատվեյ Իվանիչը, բերեց խավիարի բրդուճները՝ ամեն մեկը մի պատաճի չափով: Պավել Իվանովիչը Մատվեյ Իվանիչի համար լցրեց իր բաժակը եւ նրան պատվիրեց խմել. վերջինը չդիմադրեց: Ես նրան առաջարկեցի խավիարով բուտերբրոդ անուշ անել: Մատվեյը զարմացավ.

- Առաջինից հետո՝

Մի հատ էլ լցրինք Մատվեյին. խմեց ու մի բրդուճ խփշտեց: Ի հեճուկս իմ սպասումների, էլ ոտը կախ չգցեց, գնաց իր գործին: Ես ու Պավելը մի-մի հատ էլ գնացինք, խավիար անուշ արինք: Համարյա ոչինչ չէինք խոսում, ու այսպես լռության պայմաններում շիշը դատարկվեց: Խավիարով բրդուճներն էլ էին վերջացել, ու ես մտածեցի՝ երեւի այսօր այսքանը: Բայց կարճ դադարից հետո Պավել Իվանովիչը վեր կացավ, ճամպրուկից մի շիշ «Ռուսկի ստանդարտ» հանեց ու դրեց սեղանին:

Ես սարսափեցի.

- Պավել Իվանովիչ, էսօր կոնյակով ենք սկսել, օղին թող վաղը մնա, կոնյակով էլ շարունակենք, - ասացի ես ու մյուս շիշն էլ հանեցի:

- Իսկ ես որտեղի՞ց իմանայի, որ էլի ունես, - ասաց Պավել Իվանովիչը ու իր օղին տեղը դրեց: Ապա կանչեց Մատվեյին, պատվիրեց կարմիր ձկով պատառներ բերել վագոն-ռեստորանից: Պատվերը արագ կատարվեց. այս անգամ Մատվեյից պրծանք մի բաժակով: Խմում էինք՝ «բուձիմ» ասելով, ու դա ահավոր հաճելի էր. կարմիր ձկան ու հացի պատառներով հայկական կոնյակ, ինչը կարող է ավելի հաճելի լինել: Պատուհանը բացել էինք, օդը սառն էր ահագին, ու մենք խմում էինք, ըստ էության, առանց խոսելու:

Ես հիշեցի իմ վաղեմի երազանքը: Իսկ երազանքը հետեւյալն է. հայտնվել մի խուլ ռուսական գյուղում, որտեղ փայտե տներ կան, ու հյուրընկալվել մի ռուս սովորական գյուղական, հյուրասեր ընտանիքում: Այդ ընտանիքը ռուսական գյուղի ոճով, առանց ժամանակակից զահուրմարների, սեղան գցի, ու խմենք, մի լավ խմենք գյուղացի ռուս տղերքի հետ: Չգիտեմ էլ՝ այս երազանքը ոնց է ձեւավորվել, բայց դա իսկապես վաղուցվա երազանք է: Երբ այս մասին պատմեցի Պավելին, նա առանց վայրկյան իսկ հապաղելու ասաց՝ կանենք:

Հետո երկար ժամանակ լուռ էինք ու խմում էինք: Ես մի շիշն էլ պրծավ: Պավելը վեր կացավ, էլի բերեց իր «Ռուսկի ստանդարտը».

- Պավել, էսօր կոնյակով ենք սկսել, արի կոնյակով էլ ավարտենք, - ասացի ես ու հանեցի կիսատ շիշը:

- Ի՞նչ իմանայի, որ էլի ունես, - քրթմնջաց Պավելը:

Ես արդեն չէի կարողանում խմել. ձեռք էի անում, թե խմում եմ: Շուտով Պավելը ավարտեց նաեւ այդ կես շիշը, եւ զգացի, որ մտածում է «Ռուսկի ստանդարտի» մասին:

- Պավել, էլ կոնյակ չունեմ, բայց էսօր կոնյակի օր է, - բխկալով մի կերպ ասացի ես:

- Ասում ես՝ հերի՞ք է. տաք է ուղղակի արադը: Պետք էր սառեցնել ուղարկել, - ասաց
Պավելը:

Ես մի կերպ ինձ զցեցի լվացարան, սառը ջուր տվի երեսովս ու մտածեցի՝ չարժե այդքան կոնյակի բեռով պառկել քնելու: Ազատվեցի այդ բեռից ու պառկեցի քնելու: Որոշ ժամանակ անց Պավելը նույնպես պառկեց: Առավոտյան աչքերս բացեցի, տեսնեմ՝ Պավելը կույ՛ եկած նստած է սեղանի առաջ՝ մի մեծ բաժակ օղի դեմը դրած: Սարսափած հայացքով նայում է օղու բաժակին, հետո հայացքը բարձրացրեց դեպի ինձ.

- Ուզո՞ւմ ես, - հարցրեց:

Ես գլուխս բացասական շարժեցի: Կարծես իմ բացասական պատասխանից կատաղած՝ Պավելը վերցրեց բաժակը ու մեռնելով խմեց: Խմելու ընթացքում ոտքի կանգնեց, աղմուկով արտաշնչեց, բաժակը դրեց սեղանին ու մտավ լոգարան: Մոտ 20-25 րոպեից լոգարանից դուրս եկավ սափրված, թարմացած. ոչ մի հետք քիչ առաջվա վիճակից: Ես էլ վեր կացա, լոգանք ընդունեցի, ու գնացինք վագոն-ռեստորան սուրճ խմելու: Խմեցինք սուրճը, զրուցեցինք, պարզվեց, որ վագոն-ռեստորանի շեֆ խոհարարը վրացի է: Մատուցողին կանչեցի, հարցրի՝ խորոված կարո՞ղ ենք պատվիրել, նա զարմացած ասաց՝ իհարկե: Պավելի հետ որոշեցինք ճաշի ժամին, դե, ճաշի ժամը ո՞րն է, սովածանալու ժամին խորոված ուտել:

- Քանի՞ շիշ «Ստանդարտ» ունես, - հարցրի ես:

- Հինգ, - ասաց Պավելը:

- Քիչ է, - հեգնական ասացի ես:

- Փող էլ հո ունեմ, - լուրջ-լուրջ պատասխանեց Պավելը:

Սովը մեր դռանը չոքեց շատ արագ: Մինչ այդ հասցրել էինք օդիները սառնարանի մեջ դնել տալ, ու Մատվեյը դրանք բերում էր սառցե շշերով: Պատվիրեցինք խորովածը բերել կուպե. ես անհամբեր սպասում էի այդ խորտիկի մատուցման պահին, որովհետեւ կարոտել եմ, կարոտել եմ Հայաստանը, կարոտել եմ հայոց չալադաջներին, կարոտել եմ հայոց խենթությանը, կարոտել եմ գյուղական վետերոկներին, որտեղ տղերքի հետ քեֆ ես անում, լակում, լափում, նույն երգը անընդհատ պատվիրում, էշի նման անընդհատ պարում նույն՝ այդ օրը դուր եկած երգի տակ ու վերջում չես կարողանում ժամանակին դուրս պրծնել այդտեղից, որովհետեւ դեռ երկար սեղանակից ախպերների հետ իրար քաշքաշ եք անելու՝ նվաճելու համար հաշիվը փակելու իրավունքը:

- Ախ, ես ի՞նչ լավ խմեցինք, բոռ՜զը:

Պավելը զբաղվում էր ընտրական հարցերով: Ասում էր, որ իրենց գործը ընտրացուցակների ճշգրտումն է, ընտրությունների ընթացքում դիտորդական առաքելության իրականացումը: Սա, բնականաբար, ինձ պետք է հետաքրքրեր, եւ ուզում էի մանրամասներ իմանալ նրա գործունեության մասին: Հարցուպատասխանի ընթացքում, սակայն, զգացի, որ չի ուզում այդ թեմայով զրույցներ ծավալել:

Մտածեցի՝ երեւի մարդը ուզում է կտրվել աշխատանքային հոգսերից: Բայց այն, ինչ Պավելը չէր ուզում բացահայտել ինքնուրույն, բացահայտեց «Ռուսկի ստանդարտի» օգնությամբ: Երբ շիշուկես խմել էինք, եւ ես էլի նրան հարցրի, թե ինչպես են ճշգրտումներ անում ընտրացուցակներում, Պավել Իվանովիչը ինձ անսպասելի հարց տվեց.

- Նիկոլայ Վասիլևիչ Գոգոլի մասին լսե՞լ ես:

- Իհարկե, լսել եմ, - ասացի ես:

- «Մեռած հոգիները» կարդացե՞լ ես:

- Կարդացել եմ:

- Դե, իմացած եղիր, ախպերս. ես էլ եմ մեռած հոգիների առքուվաճառքով զբաղվում, - անսպասելի խոստովանեց Պավելը:

Ես մի պահ լավ չհասկացա, թե ինչ է ասում սեղանակիցս. մտածեցի՝ խմել է, ինչ-որ քան խառնում է: Բայց՝ չէ, պարզվեց՝ նա ոչինչ էլ չի խառնում եւ իսկապես զբաղվում է մեռած հոգիների առքուվաճառքով: Գործի իմաստը հետեւյալն է. ընտրողների ցուցակներում բազմաթիվ մահացած մարդկանց անուններ կան: Ահա, Պավել Իվանովիչը այդ մահացած մարդկանց ցուցակն է կազմում ըստ ընտրական տեղամասերի եւ այդ ցուցակները վաճառում շահագրգիռ անձանց: Իսկ շահագրգիռ անձինք կուսակցություններն են, պատգամավորի անհատ թեկնածուները, զանազան նախընտրական շտաբներ, որոնք տոկոսներ են հավաքում մեռած հոգիների քվեարկության շնորհիվ: Իհարկե, այս հսկայածավալ գործը հսկայածավալ Ռուսաստանում Պավել Իվանովիչը մենակ չի անում. նա ունի մի հասարակական կազմակերպություն, որի կանոնադրական նպատակներից է ընտրացուցակների անճշտությունները վերացնելը եւ ընտրությունների ընթացքում դիտորդական առաքելություն իրականացնելը: Դե, նրանք հանում են մահացած անձանց ցուցակները, մի քանիսին հանել տալիս, իսկ մնացածներին պահում իրենց: Դիտորդական առաքելության ընթացքում էլ հետեւում են, որ մեռյալները պարտաճանաչ ներկայանան քվեարկության: Այս ընթացքում, հասկանալի է, համագործակցում են համապատասխան մարմինների հետ, եւ գործի բերած եկամուտը հերիքում է բոլորին.

- Եվ շա՞տ մեռած հոգիներ կան ընտրացուցակներում, - հարցրեցի ես:

- Աստված տվել, չի խնայել. շատ գյուղերում ողջերն ավելի քիչ են, քան մեռածները, - ուրախ-ուրախ պատմում էր Պավելը:

Մեջս գարշանքի պես մի բան առաջացավ, բայց շարունակեցի խոսակցությունը՝ էլի ինչ-որ բաներ իմանալու համար.

- Իսկ ինչ է, հաճա՞խ ես հաճախորդներ ունենում, - հարցրի:

- Ռուսաստանը մեծ տերություն է. նախագահի ընտրություններն ավարտվում են, դումայինն է սկսվում, դումայինն ավարտվում են, մարզային դումայինն է սկսվում, մարզային դումայինն ավարտվում են, քաղաքային դումայինն է սկսում եւ այսպես շարունակ: Դե, մենք էլ մեր համեստ ծառայություններն ենք մատուցում հայրենի քաղաքականությանը:

Ես չդիմացա.

- Գոնե հասկանո՞ւմ ես, որ արածդ տականքություն է, - վրա պրծա ես:

- Տականքությունը ո՞րն է. ես չանեմ, մեկ ուրիշը կանի, - անվրդով բացատրեց Պավել Իվանովիչը:

- Այսինքն՝ նախընտրում ես ինքդ տականք լինել, քան թե այդ պատիվը թողնել ուրիշների՞ն:

- Դե լավ, հա, մենակ թե գլխիս քարոզ չկարդաս, - սրտնեղեց նա:

Գնացի փսխելու: Աշխատում էի այլեւս չնկատել դրա գոյությունը իմ կուպեում:

64. Ամբոխները խելագարված

Երբ աչքերս բացեցի, Պավել Իվանիչը էլի նստած էր կուպեի նեղ սեղանի մոտ եւ ուռած աչքերով նայում էր իր առաջ դրած խոշոր բաժակին: Այնպես էր նայում, որ չէիր հասկանում՝ այդ բաժակը իր բարեկա՞մն է, թե՞ թշնամին: Այդպես երեւի նայում են սիրելի կանանց, որոնց կասկածում են դավաճանության մեջ. եղպես էլ հաստատ չես իմանա՝ էդ բաժակը բարեկա՞մ է, թե՞ թշնամի:

Այս անգամ Պավելը ինձ չառաջարկեց եւ բաժակը դատարկեց այնպիսի դեմքով, կարծես Գողգոթա էր բարձրանում՝ խաչը ուսին դրած: Երկրորդ օրն անընդմեջ ես այս

տեսարանի ականատեսն էի դառնում եւ սկսեցի մտածել, որ նա հատուկ է սպասում, որ արթնանամ. երեւի նրան հանդիսատես է պետք, կամ էլ իմ հայացքը օգնում է, կամ էլ իմ արթնանալուց հետո ստիպված է արագ խմել եւ լոգարան մտնել, որպեսզի ես իրենից առաջ չգրադեցնեմ լոգարանը: Այնտեղից դուրս եկավ թարմացած, սափրված՝ յուղը վրան, կարճ ասած: Ես էլ լոգանք ընդունեցի, Բայց չսափրվեցի: Ու երբ հագնված էի, նա անկասկած տոնով ասաց՝ գնացինք: Ես հասկացա, որ նկատի ունի սուրճի գնալը, Բայց ոչինչ չասացի:

- Չես գալի՞ս սուրճ խմելու:

- Չէ, - ասացի ես:

- Չես խմելո՞ւ սուրճ:

- Խմելու եմ:

- Ե՞րբ:

- Հետո:

- Ե՞րբ հետո:

- Ասենք՝ կես ժամից:

- Թող լինի կես ժամից, - ասաց Պավելը ու նստեց:

- Դու գնա, - հորդորեցի ես:

- Կես ժամից եմ խմելու սուրճը:

- Կես ժամից ես եմ խմելու, - պատասխանեցի ես ու հասկացա, որ իմ պահվածքի մեջ մի պատանեկան տղայական բան կա:

- Այսինքն՝ ոչ թե սուրճի ժամն ես որոշել, այլ որոշել ես, որ ինձ հետ չե՞ս խմելու:

- Որոշել եմ, որ մենակ եմ խմելու:

- Եթե քան ունես ինձ ասելու, ասա:
 - Ի՞նչ ասեմ, դու ինքդ էլ ամեն ինչ գիտես: Եվ հետո, ո՞րն է իմաստը:
 - Ինչի՞ իմաստը:
 - Քեզ քան ասելու:
 - Ասենք՝ լսելը:
 - Ի՞նչ լսելը, - չհասկացա ես:
 - Այն, ինչ ես կասեմ քո ասածին ի պատասխան, - բացատրեց Պավելը եւ հարցրեց, - դու ինձ դատապարտո՞ւմ ես:
 - Չի երեւո՞ւմ:
 - Եվ որտեղի՞ց իմացար, որ ես դատապարտելի քան եմ ասում:
 - Դու ասացիր:
 - Շատ լավ. դե, եթե դու այդքան ազնիվ ես, քո հերթին ինձ մի այնպիսի քան ասա քո կյանքից ու գործունեությունից, որ ես էլ քեզ դատապարտելու հնարավորություն ունենամ: Ես քեզ պատմեցի, քո առաջ բացվեցի, դու էլ նույնով ինձ պատասխանիր, որպեսզի մենք հավասարը հավասարի պես խոսենք:
- Ես լուռ էի ու ոչինչ չասացի: Պավելը համբերատար հետեւում էր իմ լռությանը:
- Ախ, հա, բլին, դու հրեշտակ ես: Ո՞նց շուտ գլխի չէի ընկել, - հեզմեց նա ու շարունակեց,
 - դե, խոստովանիր, խոստովանիր, որ հրեշտակ ես, եւ ես ծնկաչոք ներողություն կխնդրեմ քեզից: Մենակ թե հույս ունեմ՝ անունդ Գաբրիել չէ:
 - Լսիր, կարո՞ղ ես գնալ սուրճ խմելու, - սրտնեղեցի ես:

- Խոստանում եմ գնալ, եթե դու ինձ մի որեւէ բան խոստովանես քո կյանքից, որ ես էլ քեզ արհամարհելու հնարավորություն ունենամ: Հույս ունեմ՝ չես պնդի, որ քո կյանքում նման բաներ չկան:

- Բայց դու, ինչ է, խոստովանահա՞յր ես, ինչո՞ւ պիտի քեզ որեւէ բան խոստովանեմ:

- Իսկ ես ինչո՞ւ քեզ խոստովանեցի, - զարմացավ Պավելը:

- Դու չխոստովանեցիր, դու դա ասում էիր նրա համար, որ ես զարմանամ, հիանամ քեզնով եւ տեսնեմ, թե ի՞նչ կռուտոյ տղա ես դու:

- Է, հա, իսկ մի թե ես ուժեղ չեմ. ձեռքիս ժամացույցը 10 հազար դոլար արժէ:

- Դու կեղծարար ես, բարեկամ:

- Հա, ճիշտ է: Իսկ մի թե դու կեղծարար չես: Դու կեղծում ես քո ձեռով՝ այնպես, ինչպես դու ես կարողանում դա անել, ես էլ կեղծում եմ իմ ձեռով՝ այնպես, ինչպես ես եմ կարողանում անել: Կեղծիք-մեղծիք. իսկ քո մտքով երբեք չի՞ անցել, որ ազնվությունը կեղծիքի տեսակներից մեկն է, - հարցրեց Պավելը:

- Ախ, դու նաեւ մտածո՞ղ ես: Բայց խոստովանեմ, չէի մտածում, թե քո տեսակը այդքան տարածված է աշխարհում: Գիտե՞ս, ես անգամ կհամաձայնեմ քո այն մտքի հետ, որ բոլորը կեղծում են: Բայց գիտե՞ս, կեղծողները բաժանվում են երկու խմբի. առաջին խումբը, որ փորձում է հաղթահարել իրեն համակած կեղծիքը, ազատվել կեղծիքի այդ բեռից, պայքարել այդ կեղծիքի, այսինքն՝ ինքն իր դեմ, եւ երկրորդը, որ փորձում է պարարտացնել կեղծիքի հողը: Եվ գիտե՞ս դա ոնց է արվում. շատ պարզ եւ հասկանալի նախադասությունների կիրառումով. միեւնույնն է, բոլորը կեղծում են, միեւնույնն է, բոլորը կեղծելու են, միեւնույնն է, ոչ մի բան չի փոխվի, միեւնույնն է, բոլոր մարդիկ անասուն են: Գուցե եւ ճիշտ է, գուցե թե բոլոր մարդիկ անասուն են, բայց այս մասին հանդարտ, ժպտադեմ արտահայտվողները ընդամենը պայքարում են անասուն լինելու իրենց իրավունքի համար, ընդամենը փորձում են արդարացնել իրենց անասունությունը, եւ որ կարելու է, պատասխանատու չլինել իրենք իրենց անասուն լինելու եւ ուրիշներին անասուն դարձնելու համար: Հասկանո՞ւմ ես, սրանում է

տարբերությունը: Մարդկանց թե՛ առաջին եւ թե՛ երկրորդ տեսակը սխալներ, մեղքեր գործում են, եւ այդ մեղքերը երբեմն հավասարազոր են իրար, բայց այդ տեսակների տարբերությունը գիտե՞ս ինչի մեջ է:

- Բացատրիր, բացատրիր, - ձեռքը պտտելով եւ տհաճության զգացումը դեմքին ասաց Պավելը:

- Իսկ տարբերությունն այն է, որ, ասենք, մարդկային մի տեսակը անվրդով ապրում է թրիքի մեջ, իսկ մյուս տեսակը ուժերի գերլարումով թրիքից դուրս է գալիս: Պատահում է, որ հետո ընկնում է կղկղանքի մեջ, հնարավոր է կղկղանքից դուրս գա, ընկնի աղբի մեջ:

- Մի բուպե, ես չհասկացա՝ հիմա այդ տեսակներից ո՞րն է քո սրտով, - հարցրեց Պավելը:

- Իհարկե, այն, որ մի կեղտից դուրս է գալիս, մյուսի մեջ է ընկնում:

Պավելը սկսեց բարձրաձայն ծիծաղել:

- Ծիծաղում ես, որովհետեւ չես հասկանում: Որովհետեւ մարդը, որ թրիքից դուրս է գալիս, ընկնում է աղբի մեջ, որքան էլ թրքոտ, այնուամենայնիվ, մարդ է: Իսկ նա, ով անվրդով ու երջանիկ ապրում է թրիքի մեջ, իր համար էլ աննկատ դառնում է սովորական ճիճու: Եվ նա, ով պայքարում է իր կեղտոտ իրականության դեմ, այսինքն՝ առաջին հերթին ինքն իր, իր թուլությունների, իր մեղքերի, իր վախկոտության, իր ստորաքարշության դեմ, շանս ունի, որ կհայտնվի բոլորովին ուրիշ միջավայրում, կձեւավորի բոլորովին ուրիշ միջավայր, կդառնա բոլորովին ուրիշ իրականության մասնիկ, իսկ մյուսները այդ շանսը չեն ուզում. նրանք որպես մարդ ծնվում են, բայց մեռնում են որպես կենդանի:

- Իսկ դու ճանաչո՞ւմ ես որեւէ մեկին, որ չի մեռել որպես կենդանի, - փորձում էր հակադարձել Պավելը:

- Ես քեզ կարող եմ այդպիսի տասնյակ, հարյուրավոր անուններ տալ, բայց չեմ անի դա, որովհետեւ քո հարցը, կներես, բխում է նախիրի տրամաբանությունից, եւ ցավոք, հենց նախիրի տրամաբանությունն է այսօր իշխում շատ տեղերում: Եվ գիտե՞ս որն է դա:

Շատ մարդիկ մտածում են՝ բոլորը այդպես են վարվում, ես էլ այդպես կվարվեմ: Կամ էլ հակառակը՝ եթե որեւէ մեկին հաջողվել է դա անել, ուրեմն ինձ էլ կհաջողվի: Սա նախիրի տրամաբանությունն է, որովհետեւ այնպես, ինչպես դու հարցնում ես, թե ճանաչո՞ւմ եմ արդյոք մի մարդու, որը չի մեռել որպես կենդանի, ես քեզ կարող եմ հարցնել. ճանաչո՞ւմ ես արդյոք մի մարդու, որը նախկինում ծնվել է: Բարեկամ, մի՞թե հասկանալի չէ, որ մարդը կենդանուց տարբերվում է նրանով, որ ինքը, այսինքն՝ յուրաքանչյուր անհատ, պետք է ունենա իր ինքնություն, անկրկնելի, յուրօրինակ ճանապարհն ու ընտրությունը, եւ նա, ով ընդամենը փորձում է սեփական կյանքը կառուցել միմիայն ուրիշների օրինակի վրա, նա ընդամենը մարդկային ցեղը մոտեցնում է նախիրին:

- Ոչ որ ոչ մի բան չի մոտեցնում. մարդկային ցեղը հենց ինքը նախիր է, - պնդեց Պավելը:

- Գիտե՞ս ինչ, ախպերս, դա արդեն ճաշակի հարց է: Այդպես մտածողներն ընդամենը արդարացնում են իրենց անասուն լինելը, - շարտեցի ես:

Պավելը կատաղեց.

- Իսկ ինչ է, մի՞թե նախիր չէ ժողովուրդ կոչվածը: Ամբոխ եւ ուրիշ ոչինչ:

Ես նույնպես կատաղեցի.

- Խոստովանում եմ, զգացվում է, որ դպրոց ես գնացել: Եթե դու ասում ես ամբոխ, շատ լավ, թող լինի ամբոխ: Բայց դու չես հասկացել ու չես էլ հասկանա, որ այն, ինչ դու անվանում ես ամբոխ, ընդամենը պատասխանն է իրավիճակին, որ դու եւ քեզ նմաններն են ստեղծում. դուք մեզ անասունի տե՞ղ եք դրել: Ուրեմն կերեք ձեր եփած ճաշը, անասուններ:

Պավելը, թերեւս, մտահոգվեց.

- Ամբոխը խաչի հանեց Քրիստոսին, - ասաց նա:

- Այդ դու եւ ես ենք ամեն օր խաչի հանում Քրիստոսին: Իսկ ամբոխը արեց այն, ինչ պարտավոր էր անել, ինչ նախասահմանված էր՝ ի սկզբանե, - ասացի ես:

- Ախպոր նման, արի գնանք սուրճ խմելու, - խնդրեց Պավելը:

- Գնացինք, - ասացի ես:

65. Ռուսաստանը՝ ժամանակից անդին

Վագոն-ռեստորանում սուրճի ընթացքում մեր խոսակցությունը շարունակվեց: Իմ վերջին դիտարկումը Պավելին, որքան էլ տարօրինակ է, կովան տվեց: Ու նա ասաց, որ մեռած հոգիներին ընտրությունների բերելով՝ ինքը երուսաղեմյան ամբոխի նման ընդամենը օգնում է, որ տեղի ունենա այն, ինչ պետք է տեղի ունենա: Ես չհասկացա, թե ինչ նկատի ունի, եւ նա պարզաբանեց.

- Ընտրություններում, միեւնույն է, հաղթելու են նրանք, ովքեր հաղթում են, եւ ես օգնում եմ, որ այդ հաղթանակը նրանք ձեռք գցեն անաղմուկ:

- Կներես, բայց ընտրություններում պետք է հաղթեն ոչ թե նրանք, ովքեր անաղմուկ ինչ-որ բան են ձեռք գցում, այլ նրանք, ում ձեռքը բան են գցում կենդանի ընտրողները, - նկատեցի ես:

- Չլինի՞ դու ժողովրդավարության մասին ես խոսում, - հեզնական ժպիտը դեմքին հարցրեց Պավելը, բայց նկատելով, որ ես չեմ քաջալերում իր հեզնանքը ավելացրեց, - Ռուսաստանում դա հնարավոր չէ:

- Ի՞նչը հնարավոր չէ, - ճշտելու համար հարցրի ես:

- Ժողովրդավարությունը, ազատ ընտրությունը եւ այս կարգի այլ բաներ:

- Հետաքրքիրն այն է, որ բոլոր ընտրակեղծարարները նույն բանն են ասում. իրենց երկրում ազատ ընտրություն հնարավոր չէ, - սրտնեղեցի ես:

- Չգիտեմ՝ ուրիշ երկրներում ինչպես, բայց Ռուսաստանում դա իսկապես հնարավոր չէ, հավատա եւ հասկացիր:

- Բացատրիր, եւ ես կփորձեմ հասկանալ:

Պավելը սկսեց բացատրել.

- Ռուսաստանում ազատություն եւ ժողովրդավարություն հաստատել՝ կնշանակի քանդել պետությունը, - ասաց նա:

- Իսկ ինչո՞ւ մյուս ժողովրդավարական երկրները չեն քանդվում, - միամտաբար հարցրի ես:

- Իսկ դու կարո՞ղ ես ցույց տալ մի որեւէ բազմազգ պետություն, այնպիսի պետություն, որտեղ ազգային կայուն ինքնագիտակցություն ունեցող ժողովուրդներ են ապրում, եւ այդ երկիրը ժողովրդավարական է: Նման պետություն լինել չի կարող, որովհետեւ ազատությունն ու ժողովրդավարությունը այդ ժողովուրդներին մղելու է դեպի անկախություն, անկախ պետության ստեղծում: Ամենացցունը Չեխոսլովակիայի օրինակն է. այդ երկիրը դարձավ իրապես ժողովրդավարական եւ ազատ ու դադարեց գոյություն ունենալ. սլովակները ձգտեցին անկախության եւ ստացան անկախություն: Նրանք գիտեին, որ ոչ ոք իրենց տանկերի տակ չի տրորելու այդ ձգտման համար:

- Ինչպես դուք չեչեններին տրորեցիք:

- Այո, տրորեցինք. բայց կարծում եմ՝ դու ինքդ էլ հասկանում ես, որ Գրոգնիում ոչ թե Չեչնիայի ճակատագիրն էր որոշվում, այլ Ռուսաստանի: Եթե Չեչնիային տրվեր անկախություն, հաջորդը լինելու էր Դադստանը, հետո՝ Հյուսիսային Օսեթիան: Բայց կարելորն այն է, որ Ռուսաստանից ազատվելուց հետո չեչենները, դադստանցիք եւ օսերը իրար էին մորթելու: Սա, իմիջիայլոց, տեսություն չէ, այլ գործողության մեջ ապացուցված մի բան. Ելցինը փորձեց ազատ եւ ժողովրդավարական Ռուսաստանի մոդելը, եւ այն, ինչ քեզ նկարագրում եմ, արդեն սկսել էր տեղի ունենալ: Եվ եթե մենք խոսում ենք ժողովրդավարության եւ ազատության մասին, նշանակում է՝ խոսում ենք Ռուսաստանի փլուզման մասին: Ժողովրդավարություն, եթե այն գոյություն ունի, կարող է գոյություն ունենալ միայն ազգային պետություններում: Վերցնենք, օրինակ, քո ու իմ սիրելի Հարավսլավիան. հիմա այն դարձել է մի բուռ, մի փոքր Սերբիա եւ կարող է լինել ժողովրդավարական: Իսկ այն ժամանակ պետք է լիներ դաժան, որպեսզի ինքն իրեն պահպաներ: Չկարողացավ բավարար չափով դաժան լինել ու

քանդվեց: Իսկ ռուսական իշխանությունը, եթե ուզում է պահպանել Ռուսաստանը, պետք է լինի դաժան, եւ սրա մասին վկայում է քո հայրենի Սերբիայի ճակատագիրը:

- Գիտե՞ս, քո ասածների մեջ բավական ճշմարտություն կա, բայց քո իսկ տեսակետը հուշում է, որ, միեւնույն է, մի օր տեղի է ունենալու այն, ինչից դուք այդպես փորձում եք խուսափել, - նկատեցի ես:

- Ի՞նչ նկատի ունես:

- Նկատի ունեմ, որ եթե դու ազատության բացակայությունը արդարացված ես համարում՝ Ռուսաստանում ապրող ժողովուրդների անկախության մղումները խեղդելու նպատակով, նշանակում է՝ այդ մղումները կան, դրանք լուրջ են, եւ դրանք մի օր պայթելու են: Եթե 200 տարի այդ մղումները չեք կարողացել արմատախիլ անել, ուրեմն պետք է հույսներդ կտրեք, ուրեմն պետք է պատրաստվեք իրադարձությունների զարգացման ուրիշ սցենարի, որ հետո դա ձեր գլխին աղետ չդառնա:

- Է, ախպերս, գիտե՞ս ինչքան մարդ է կանխատեսել Ռուսաստանի փլուզումը: Էդ սովորական լեզենդ է, որ երբեք իրականություն չի դառնա: Ռուսաստանը միշտ էլ կունենա բավարար ուժ՝ իրեն պաշտպանելու համար, եւ կգտնի իրեն պաշտպանելու ձեւը, - հպարտությամբ ասաց Պավելը:

- Չլինի՞ քո մեռած հոգիներն էլ են Ռուսաստանը պաշտպանելու կոնցեպցիայի մեջ մտնում, - հարցրի ես:

- Ես հենց դա եմ քեզ բացատրում, - զարմացած ասաց նա:

- Այսինքն՝ դու, քո երկրի կենդանի քաղաքացիներին քաղաքական դիակ դարձնելով, պաշտպանո՞ւմ ես Ռուսաստանը: Մի՞ թե այն մարդիկ չեն Ռուսաստանը, որոնց ձայնը դու խլում ես, որոնց զրկում ես իրավունքից:

- Դե, տես, որ դու Ռուսաստանը չես ճանաչում, չգիտես: Ռուսաստանը քաղաքացի չէ, ախպերս, մարդ չէ: Ռուսաստանում մարդ ու քաղաքացի չկա. Ռուսաստանում լինում է ցար եւ ցարի հպատակներ, որոնք ապրում են ցարի անձայրածիր տիրույթներում, եւ

սա է կոչվում Ռուսաստան: Ռուսաստանը ցարի սեփականությունն է եւ ոչ թե ազգերի կամ քաղաքացիների: Նա, ով չի ուզում ապրել Ռուսաստանում, կարող է մեկնել նահանգներ: Բայց ոչ մեկը չի կարող Ռուսաստանից պոկել Ցարին պատկանող հողը:

- Պավել Իվանովիչ, ախպոր նման, ասա, որ այդ ամենը լուրջ չես ասում:

- Ազնիվ խոսք, լուրջ եմ ասում: Եվ քեզ մի գաղտնիք ասեմ. ողջ ռուսական էլիտան, ռուսական եւ ոչ թե ջիուդամասոնական, հենց այսպես էլ մտածում է: Ուղղակի ինքդ ես հասկանում, շատ չենք ծավալվում:

- Կներես, բայց ինձ թվում է, թե խոսում եմ միջնադարյան մի կալվածատիրոջ հետ, - սրտնեղեցի ես:

- Չնեղվես, բայց քեզ ասեմ, որ Ռուսաստանում ժամանակ գոյություն չունի. միջնադար, 20-րդ դար, 21-րդ դար. դրանք բոլորը սիթթիրչի բաներ են: Ռուսաստանը միշտ էլ նույնն է, անկախ նրանից, թե որերորդ դարն է, եւ սա մեր Ձերթավայի հմայքն է, ախպերս: Ռուսաստանը դուրս է ժամանակից, եւ նրա փլուզման, ոչնչացման մասին բոլոր կանխատեսումները ձախողվում են: Գիտե՞ս ինչու. որովհետեւ այդ կանխատեսումների իրականացման համար ժամանակ է պետք, իսկ ժամանակը չի ազդում Ռուսաստանի վրա: Ռուսաստանը վեր է ժամանակից, Ռուսաստանում ժամանակ

չկա:

Պավել Իվանովիչի մտքերը, հաղթական ժպիտը ինձ նյարդայնացնում էին, եւ ես անընդհատ նրա ասածին հակադարձելու, ինչ-որ կերպ նրան կպնեղու ուղիներ էի մտմտում: Ի վերջո պոռթկացի.

- Եվ դրա համար էլ ոչ միայն սեփական քաղաքացիներին եք հնարավորինս սեղմած պահում, այլեւ քափ-քրտինքի մեջ օժանդակում եք ուրիշ ժողովուրդների ստրկացման փորձերին եւ աջակցում մարդասպան իշխանիկներին, - ասացի ես:

- Ո՞ւմ նկատի ունես, - հարցրեց նա:

Չէի ուզում ասել՝ Հայաստան: Դրա համար ասացի՝ Միջին Ասիա, Բելառուս:

- Մեր մեջ ասած, դրանք նույնպես Ռուսաստան են: Բայց եթե դու դրանց վերաբերվում ես որպես անկախ պետությունների, ոչինչ: Ու այդ երկրներում մեր քաղաքականությունը նույնպես շատ պարզ է ու հասկանալի: Նախ ես արդեն ասացի, որ ազատությունն ու ժողովրդավարությունը Ռուսաստանի համար մահացու վարակի են նման, եւ մենք չենք կարող թույլ տալ, որ այդ վարակը ծավալվի մեր սահմանների մոտակայքում: Եվ հետո, քո ասած երկրները մեզնից են անկախություն ստացել, չէ՞: Հիմա մենք ամեն ինչ պետք է անենք, որ դրանց անկախությունը ձախողվի, դառնա աղետ հենց իրենց գլխին, որպեսզի Ռուսաստանի կազմում մնացածների համար օրինակ լինի, որ այդ անկախություն կոչվածը ընդամենը ավելորդ գլխացավանք է: Եվ ի դեպ, աշխարհում ինչքան շատ լինեն բռնակալներ, այնքան այդ նույն աշխարհը անվտանգ կլինի Ռուսաստանի համար: Ահա եւ ողջ գաղտնիքը:

Պավելի հետ այս թեմայով չէի կարող բանավիճել, որովհետեւ նա խոսում էր Ռուսաստանի շահերի, Ռուսաստանի տեսակետների մասին: Ես հո չէի կարող նրան բացատրել Ռուսաստանի շահը: Մյուս կողմից, սակայն, ես մանրամասն նրան բացատրեցի իմ տեսակետը.

- Չգիտեմ, թե ձեր այդ քաղաքականությունը քանի ազդ ու ժողովուրդ կկործանի, բայց որ կործանելու է նաեւ Ռուսաստանը, դրանում չեմ կասկածում, - ասացի ես:

Պավելը, բնականաբար, ծիծաղեց իմ այս տեսակետի վրա: Բայց այս խոսակցությունը ծառայեց իր նպատակին. մենք հաշտվեցինք: Ավելի ճիշտ, ես չկարողացա իրականացնել նրան բոյկոտելու իմ որոշումը:

Այս խոսակցությունից որոշ ժամանակ անց ռուսները կոփվ էին տալիս Աբխազիայի եւ Հարավային Օսեթիայի՝ Վրաստանից անկախանալու իրավունքի համար: Իրականում այդ կոփվը Աբխազիան եւ Հարավային Օսեթիան Ռուսաստանի Ֆեդերացիայի սուբյեկտ դարձնելու համար է: Եվ այնքան ծիծաղելի էր, որ ռուսները հումանիտար աղետ էին անվանում Վրաստանի գործողությունները Հարավային Օսեթիայի մայրաքաղաք Ցխինվալիում: Գրոզնիում ռուսների արածի համեմատ Ցխինվալին թեթեւ ժանրի մանկապատանեկան կինոնկար էր:

* * *66. Սարերից իջան...

Մինչ Նովոսիբիրսկ հասնելը Պավելը ինձնից խոսք վերցրեց, որ ես երկու-երեք օր նվիրելու եմ իրեն, այսինքն, որ այդ օրերը Նովոսիբիրսկում իրար հետ ենք անցկացնելու: Ես սկզբից չեմուչում արեցի, բայց նա հիշում էր, որ խոստացել է ռուսական գլուխնկայում լինելու իմ երազանքը իրականացնել, եւ ասում էր, թե պետք է խոսքի տեր լինի: Ճիշտն ասած՝ չնայած աշխարհայացքային անդունդին, որ մեր մեջ գոյություն ուներ, մենք սովորել էինք իրար, ազատ շփվում էինք, իրար քննադատում, անգամ գոռում իրար վրա:

Եվ այն, որ անկեղծ էինք, շփման մեջ արարողակարգ պահելու կարիք չունեինք, փոխադարձ շփումը հետաքրքիր էր դարձնում: Ես զարմանում էի, թե ինչպես կարող են ազատության իդեալները այդքան խորթ լինել մի երկրում, որի դասականների մեծ մասը այդ գաղափարների ամենաջերմեռանդ պաշտպաններն են եղել: Պավելը քննադատում էր ռուս դասականներին, նրանց մեղադրում Ռուսական կայսրության բոլոր դժբախտությունների մեջ: Այդ դասականները վեր էին հանում կայսրության էլիտայի բոլոր ախտերը, եւ Պավելը կարծում էր, որ հենց նրանք ձեւավորեցին այն, ինչպես ինքն էր ասում, ամբոխը, որի իշխանությունը գնդակահարեց Նիկոլայ Երկրորդ ցարին: Ես հարցնում էի նրան, թե ինչու Նիկոլայ Երկրորդ ցարը 20-րդ դարի մուտքը նշանավորեց խաղաղ երթի ելած քաղաքացիների անխնա գնդակահարությամբ: Եվ պատասխանը էլի ինձ ցնցեց.

- Էդ ցուցարարները գերմանական շալիոններ էին, ջիուդամասոն տականքներ, - պատասխանեց Պավելը, եւ այդ պահին ինձ թվաց, թե «Հայլուր» եմ լսում:

Նրանք, ովքեր չեն ենթարկվում ցարին, նրանք լրտեսներ են. սա է ռուսական ժամանակակից իշխող էլիտայի գաղափարաբանությունը: Բայց այս գաղափարաբանությունը ներքին խութեր ունի եւ դիլեմաներ: Այդ էլիտան լավ չի կողմնորոշվում՝ ինչպես վերաբերվի Լենինին. հիմա նա փրկե՞ց, թե՞ կործանեց կայսրությունը: Եթե կործանեց, ինչո՞ւ են ռուսները այդքան նոստալգիկ հիշում Խորհրդային Միությունը, եթե փրկեց, ինչպե՞ս բացատրեն ցարի սպանությունը: Իսկ

ահա Ստալինին նրանք պաշտում են, բայց էլի թաքուն: Երբ Սոլժենիցինը մահացավ, նրանք ուզում էին ցույց տալ, թե լրջորեն սգում են: Բայց մեկ է, չէր ստացվում, եւ եթե Սոլժենիցինը Արեւմուտքում այդքան հայտնի եւ փառաբանված չլիներ, նրան մի տեղ թաքուն կթաղեին, առանց ավելորդ աղմուկի: Նրանք Սոլժենիցինին չեն սիրում, որովհետեւ նա ատելություն էր քարոզում Ստալինի հանդեպ, այն Ստալինի, որը Ռուսաստանում ծնկի բերեց ջիուդամասոններին, ծնկի բերեց Եվրոպան, ծնկի բերեց Ամերիկային: Ինչ վերաբերում է տասնյակ միլիոնավոր կոտորված քաղաքացիներին, դե, քաղաքացին նրա համար է, որ կոտորվի, որովհետեւ քաղաքացին ցարի սեփականությունն է: Համ էլ ի՞նչ էական է քաղաքացին, էականն այն է՝ Ռուսաստանը կարողանո՞ւմ է ծնկի բերել ուրիշների, թե՞ ոչ:

- Արի մտնենք ցանկացած գյուղ եւ հարցնենք ցանկացած մուժիկի՝ եթե պետք է, որ ինքը չորեքթաթ ապրի, բայց դրա արդյունքում Ամերիկան, բոլոր ուրիշները չոքելու են Ռուսաստանի առաջ, ինքը համաձայն է, - բացատրում էր Պավելը:

- Իսկ չի լինի՞, որ մուժիկի արժանապատիվ կյանքը չկապենք Ամերիկային ծնկի բերելու հետ, - հետաքրքրվում էի ես:

- Չի լինի, որովհետեւ Ամերիկան ուզում է կործանի Ռուսաստանը, - բացատրում էր Պավելը եւ ավելացնում, - քեզ պեսները կործանեցին Հարավսլավիան:

Նովոսիբիրսկ հասնելով՝ մենք գիշերեցինք հյուրանոցում. այդ օրը չխմեցինք: Հաջորդ առավոտյան նախաճաշելուց հետո մենք «Pathfinder» ջիփով մեկնում էինք ռուսական գլուբինկա, մի գյուղ, որ պետք է գտնվեր Օբ գետի ափից ոչ հեռու:

Բարեկարգ մայրուղին շատ շուտով վերջացավ, ու մենք ընթանում էինք մի ճանապարհով, որը հայտնի չէ՝ երբեւէ եղե՞լ է այդպիսին, թե՞ ոչ: Բայց ես կտրվել էի իրականությունից, ես չէի նկատում ճանապարհը, ես չէի նկատում իմ ուղեկցին, ես կախարդված էի դաշտավայրով, դաշտավայրը ինձ կախարդել էր: Առաջ ես նայում՝ անսահմանություն, աջ ես նայում՝ անսահմանություն, ձախ ես նայում՝ անսահմանություն, ետ ես նայում՝ անսահմանություն: Եթե որեւէ մեկը կախարդական փայտիկի ուժով անհետանա ու անակնկալ հայտնվի այստեղ, ձեռքին էլ հեռախոս ունենա, չի կարողանա տնեցիներին, իրեն փնտրողներին բացատրել, թե որտեղ է

գտնվում: Ոչինչ չի կարողանա նկարագրել. չի կարող ասել՝ այ այսպիսի մի սար կա, այսպիսի մի ձոր: Այստեղ ոչ մի բան չկա, այստեղ միայն հորիզոն է, այստեղ դու նայում ես եւ հասկանում ես, թե ինչ է նշանակում հեռու: Անակնկալ այստեղ հայտնված մարդը երեւի կհասկանա, որ Ռուսաստանում է, բայց սա քիչ է մխիթարում: Քեզ՝ կորածիդ փնտրողներին բացատրել, որ Ռուսաստանում ես, նույնն է, թե բացատրես, որ երկրագնդի վրա ես: Այսինքն՝ ինձ Յուպիտերի-բանի վրա ման մի եկեք, ես այստեղ եմ, երկրագնդում:

Դե, բայց գոնե ցորենի արտը չի կարող անսահման լինել: Պավելին խնդրում եմ կանգնել: Մեքենայից իջնում եմ, նայում ցորենի արտին: Գիտակցությունս ասում է, որ սա չի կարող անսահման լինել, գիտակցում եմ, որ սա պետք է վերջ ունենա, բայց եւ զգում եմ, որ այս արտը, այս ցորենի արտը, հնարավոր է, Հայաստանի չափ է: Հայաստանում հնարավոր չէ մոլորվել, բայց Հայաստանում տներ կան, որոնց մեջ մոլորվում են անգամ դրանց տերերը:

Իսկ սա ընդամենը ցորենի արտ է: Սա օվկիանոս չէ, սա ցամաք է, բայց որ կողմ նայում ես, հորիզոն ես տեսնում. ցամաքի հորիզոնը լացացնում է: Հայաստանում հորիզոն չկա, Հայաստանում դաշտավայր չկա, Հայաստանում չես կարող հայացք պարպել, Հայաստանում քո ունեցած տեսողությունը քեզ շատ է թվում, որովհետեւ որ կողմ նայում ես, ինչ-որ բան տեսնում ես: Հայաստանում անսահմանը տեսնելու միայն մի ուղղության կա՝ վերել, երկինք նայելը, բայց այդ անսահմանը քեզ իրական չի թվում, որովհետեւ չես կարող գնալ այդ անսահմանի ուղղությամբ, չես կարող ստուգել, թե այդ անսահմանը մինչեւ ուր է ձգվում: Անսահմանի զգացումը իրական է դառնում, երբ գիտես, թե այն մոտավորապես որտեղ է վերջանում:

Եվ ես հիշեցի Ադդամը: Երեխաներս վազվզում են ավերակ տների արանքում, ես ու կինս մի բլուրի վրա կանգնած նայում ենք դեպի արեւելք: Սա անսովոր զգացողություն է. կանգնած ենք մի հողի վրա, որտեղ տեր ու տնօրենը հայ զինվորն է, ու այդ հողը դաշտավայր է, իսկական դաշտավայր, ու այդ տեղից երեւում է անսահմանը: Մենք նայում ենք դեպի արեւելք, ու ինձ թվում է, թե իմ հայացքը զարկվում է Պամիրի լեռներին: Ես կանգնած եմ այստեղ, իմ արյունակից հայրենակիցների միջավայրում, այստեղ Հայաստանի օրենքներն են գործում, սա դաշտավայր է, եւ իմ հայացքը

զարկվում է Պամիրի լեռներին: Ու ես ամաչում եմ, որ չեմ մասնակցել այդ պատերազմին:

Ես ու կինս նույն բանն ենք մտածում, բայց չենք համարձակվում բարձրաձայնել: Ի վերջո նա ավելի համարձակ է գտնվում եւ ասում է.

- Ինչպե՞ս կարելի է այս հողերը վերադարձնել Ադրբեջանին:

Մենք մեր թերթում քննադատում ենք կոշտ գծի կողմնակիցներին, իսկ շաբաթ-կիրակի ինքներս էլ ասում ենք՝ ոչ մի թիզ հող թշնամուն: Ի՞նչ է սա, կեղծի՞ք: Ավելի շուտ՝ սրտի եւ ուղեղի հակամարտություն:

Միրտը ուզում է, ուզում է, որ դաշտավայրը իրենը լինի, որ Պամիրի լեռները փշրվեն իր հայացքի ներքո, ուղեղը ասում է՝ մասի համար չի կարելի ամբողջը վտանգել, եւ առնվազն պետք է հայտարարել, բարձր հայտարարել, որ այդ դաշտերը մեզ պետք չեն, որ մենք պատրաստ ենք էդ հողերը վերադարձնել՝ հանուն խաղաղության: Ու մենք վերադառնում ենք. դաշտավայրը վերջանում է, ուրեմն Հայաստանն է սկսվում:

Կարմիր ավտոբուսը ամեն առավոտ ժամը յոթին Իջևանի շուկայի դիմացից ուղևորվում էր դեպի Ղազախ: Կիրակի օրերը ես ու հայրս գնում էինք Ղազախի ջրամբարում ձուկ բռնելու: Ահա այստեղ ավարտվում է Խորհրդային Հայաստանը, ու սկսվում է Խորհրդային Ադրբեջանը: Ու ես այդպես էլ չեմ կարողանում հասկանալ, թե ինչպե՞ս կարող է բնությունը հարմարվել մարդկանց գծած սահմանին: Ինչպե՞ս կարող է սահմանի այս կողմում ուրիշ բնություն լինել, սահմանի այն կողմում՝ ուրիշ: Չէ՞ որ սահմանը մարդիկ են գծում, իսկ բնությունը սահման չի ճանաչում: Հետո գյուղացի մարդկանց զրույցներից հասկանում եմ, որ ոչ թե բնությունն է հարմարվել սահմանին, այլ մենք ենք հարմարվել բնությանը. «Ով ոտը տափովն ա տվել չէ, մենք ճղել ենք դրա սարերը», - ասում են գյուղացի ծերունիները: Եվ դա անում են հանգիստ, շատ հանգիստ, կարծես հենց այդպես էլ պետք է լիներ: Փաստորեն, եւ Հայաստանը հայրենիք չէ, այլ թաքնվելու, պատսպարվելու տեղ: Դրա համար էլ մարդիկ այստեղ մի տեսակ թաքուն են ապրում, պատսպարված, տներում ուրիշ բան են խոսում:

Բա Աղդամը, էդ ինչպե՞ս ստացվեց Աղդամը: Այս հարցի պատասխանը շատ պարզ է թվում եւ հասկանալի. Հայաստանում մարդիկ դուրս եկան իրենց տներից, մարդիկ մի պահ, մի քանի տարի ընդամենը դադարեցին թաքնվել, եւ ահա նրանց հայացքը պարպվելու տեղ ունեցավ:

Մարտի 1-ի առավոտյան ես փախչում էի Ազատության հրապարակից: Ազատության հրապարակը ինձ Աղդամ էր թվում, Բաղրամյան պողոտայում հարթավայրը վերջանում է, ու սկսվում է վերելքը, վերելքը դեպի լեռներ: Էլի ինչ-որ մեկը ոտքը գետնին զարկեց, ու էլի մենք փախչում ենք, փախչում ենք դեպի լեռներ: Խնդիրը էստեղ հայի ու թուրքի մեջ չէ, քավ լիցի: Խնդիրը իրավունքի մեջ է, խնդիրը ապօրինության, լկտիության բիրտ ուժի առաջ ընկրկելու մեջ է, խնդիրը կանգնելու մեջ է, խնդիրը կանգնել կարողանալու մեջ է, խնդիրը գոհելու եւ գոհվելու պատրաստակամության մեջ է:

Մարտի 1-ին մենք վերադարձանք ու կանգնեցինք: Կանգնեցինք այնքան, ինչքան հարկավոր էր՝ ապացուցելու համար, որ կարող ենք կանգնել: Մարտի 1-ին հայ ժողովուրդը չփախավ, մարտի 1-ին հայ ժողովուրդը ապացուցելու բան ուներ: Ապացուցեց ու գնաց տուն: Կարող էր ավելին ապացուցել, բայց դիմացի կանգնածը չնայած օտար, սակայն թշնամի չէր, չնայած օտար, բայց եղբայր էր: Մարտի 1-ին դիմացի կանգնածը չէր օտար, այլ այն մտածողությունը, որ նրան ստիպում էր սպանել մեզ:

Մարտի 1-ի թշնամին անտեսանելի էր, այդ թշնամին մեր մեջ էր, եւ մենք հաղթեցինք էդ թշնամուն:

Ես հիմա կարդում եմ ու զարմանում. իմանում եմ, որ մեզ ուղղորդել է Ամերիկան, իմանում եմ, որ մեզ ուղղորդել է Եվրոպան, իմանում եմ, որ մեզ ուղղորդել են ջիուդամաստնական ուժերը, Սորոսը: Կարդում եմ ու ձեռքիս բաժակը զարկում եմ պատին.

- Կոխեմ քո Ամերիկան, կոխեմ քո Եվրոպան, ընդհանուր առմամբ եւ ըստ երկրների, կոխեմ քո Ռուսաստանը, կոխեմ քո ջիւղամասոնականությունն էլ, Սորոսն էլ վրեն. ո՞վ է այն երջանիկը, որ մեզ կարող է ուղղորդել:

67. Մի հատ պաշիկ

Էս, ուրեմն, Ռուսաստան է, էս՝ Արեւմտասիբիրյան հարթավայրը, սա էլ՝ էդ հարթավայրի բազմաթիվ արտերից մեկը, էս էլ էս եմ՝ նստած էդ արտի պոնկին: Ու եթե այստեղ ցորենի արտ կա, ուրեմն մոտակայքում, ասենք՝ մի 200-300 կիլոմետրից, կա նաեւ ռուսական գյուղ, որտեղ հյուրընկալվելը իմ վաղեմի երազանքն է, ու Պավելը իր խոստումն է կատարում՝ ինձ տանում է մի մոռացված գյուղ, որտեղ ինչպես ինքն է ասում՝ մեռած հոգիներն ավելի շատ են, քան կենդանի ձայները: Էդ գյուղում մենք երեւի սեղան նստենք մուծիկների հետ, ճաշակենք զանազան ռուսական խորտիկներ, խմենք տնական զարեջուր ու արաղ: Մուծիկները, է՜, կպատմեն պատմություններ, որոնցից բան էլ չես հասկանա. ընթացքում պատմության ծերը կկորցնեն:

Բայց նրանց պատմածը, արաղի հետ անհողաբաշխ ու անկապ դարձած, ավելի հաճելի կլինի, անսահմանորեն հաճելի ու մի քարե, բայց տաք ժպիտ կքանդակի դեմքիդ: Միրում եմ չկապակցված պատմությունները, որոնց մեջ ո՛չ տրամաբանություն կա ու ո՛չ էլ միտք: Մենք հաճախ խուսափում ենք նման պատմությունների հեղինակ դառնալ՝ մտածելով՝ ի՞նչ կմտածեն մեր մասին մարդիկ: Իսկ ռուս մուծիկի տանձին չի, թե դու ինչ կասես, ինքը խմում է ու իր պատմությունը պատմում, հետո զգում է, որ պատմության մեջ դեռ էլի տրամաբանություն կա, նշանակում է՝ էլի է պետք խմել, ու այդպես՝ մինչեւ պատմությունը դառնում է իսկական շլոփա: Սրանից ավելի լավ պատմություն չկա, ամենալավը էն պատմությունն է, որը լսելիս ոչինչ գլխի չես ընկնում, բայց ամեն ինչ հասկանում ես: Բայց երբ Պավելին ասացի, որ պիտի ետ դառնանք Նովոսիբիրսկ, նա ոչինչ գլխի չընկավ ու ոչինչ չհասկացավ: Չնայած՝ փորձեց.

- Բա գլուրբիկան, բա գյուղը, բա քո երազանքը, - զարմացած հարցրեց նա:

- Դա այնքան էլ իմ երազանքը չէ, լրիվ ուրիշ մարդու երազանք է, ուրիշ անուն ազգանունով: Չեմ ուզում իրագործել իր երազանքը, նրան զրկել այն անձամբ իրագործելու հնարավորությունից, - բացատրեցի ես:

Պավելը ոչինչ չհասկացավ, նա հարցումիորձ արեց, թե ո՞վ է այդ խորհրդավոր երագողը: Ես խոստացա ծանոթացնել նրանց: Հետո:

Մենք հենց դաշտի եզրին մի մի բաժակ գոլ օղի խմեցինք, Պավելը թեքեց իր ճապոնական նժույգի գլուխը, ու մենք ետ մղվեցինք դեպի Նովոսիբիրսկ: Ու քանի որ սոված էինք, որոշեցինք մի տեղ մտնել՝ հաց ուտելու, ու հենց առաջին պատահած ռեստորանի մոտ ես ուրացա իմ ազգը: Երբ Պավելը արդեն մտնում էր ռեստորանի բակ, տանիքին կարդացի «Տարոն» անունը. հայկական ռեստորան էր: Պավելը էլի չհասկացավ, թե ինչու առաջարկեցի ուրիշ տեղ գնալ: Ի վերջո Նովոսիբիրսկում մի ոչ հայկական ռեստորան մտանք, սալյանկա ու կարտոֆիլի պյուրեով լանգետ կերանք, ապա գնացինք հյուրանոց: Ես Պավելին ասացի, որ հոգնած եմ շատ ու այսօր սենյակից դուրս չեմ գալու, եւ ինքն էլ որոշեց մի քիչ հանգստանալուց հետո գնալ իր գործերին:

Ես ծանր էի տանում, որ ուրացել եմ իմ ազգը, բայց այս դեպքում խուսափում էի ոչ թե ընդհանրապես հայերի հանդիպելուց, այլ չգիտես ինչու՝ պահի տակ ինձ ներշնչեցի, որ «Տարոնը» մեր դասարանի Տարոնի՝ Ջիու ռեստորանն է: Մի կողմից շատ լավ կլիներ, եթե այստեղ Ջիուն հանդիպեի, շատ հաճելի հանդիպում կլիներ, բայց կհակասեր կոնսպիրացիայի կանոններին: Ահա այս ճղճիմ պատճառով ես զոհաբերեցի վաղեմի ընկերոջ հետ հանդիպելու հնարավորությունը եւ վատ էի զգում: Հիմա հասկանում եմ, որ հավանականությունը, թե դա հենց Ջիու ռեստորանն է, մեծ չէր, գուցե թե նա ընդհանրապես ռեստորան չուներ էլ, եւ ինձ հասած լուրերը, թե նա Նովոսիբիրսկում է ապրում ու ռեստորան է բացել, ճիշտ չէին: Բայց, միեւնոյն է, ողջ երեկոն ես փակվել էի իմ սենյակում եւ հիշում էի Ջիուն եւ մեր կյանքի ընդհանուր պատմությունները: Ու ես հիշեցի Եկվորին՝ իմ ու Ջիու կյանքի առաջին կնոջը...

Դա մի աներեւակայելի պատմությունն է: Բայց նախ այն մասին, թե ինչու էինք մենք Տարոնին Ջի ասում: Պատճառը եւ մեր ընկերոջ էն իքի, այսինքն՝ անդամի արտասովոր չափերն էին: Իսկ այդ մասին պատմությունը մեծ արագությամբ տարածվեց, երբ Ջին

Երեւանում տղամարդ դառնալու անհաջող փորձ էր արել: Բանը պատահել էր այսպես. Ձիու քեռին՝ երիտասարդ մի տղա, զգալով, որ իր քրոջորդին սկսել է ապրել կանանց տենչանքով, որոշում է նրան նվեր մատուցել: Սրան տանում է Երեւան, կին է վարձում պատանյակի համար ու սենյակ հյուրանոցում: Վարձված կինը, սակայն, մերկացած Ձիուն, դե՝ նրա էն իքը տեսնելով, վրա է պրծնում հեռախոսին եւ սպառնում՝ եթե մոտենաս, միլիցիա կգանգեմ:

Այս դեպքը խոցել էր Ձիուն, եւ նա Երեւանից վերադարձավ ջախջախված՝ իր դարդը ընկերներին պատմելու անդիմադրելի մղումով: Այսպես տարածվեց նրա էն իքի համբավը, եւ երբ գուգարան էր մտնում չիշիկ անելու, հետաքրքրասեր տղաների մի խումբ հետեւում էր նրան: Շատերը դիտումից վերադառնում էին նախանձով լեցուն, իսկ նրանք, ովքեր գիտեին պատմությունը, գլուխները մտահոգված թափահարում էին: Ձին սկսել էր մտածել կյանքի անիմաստության մասին, ու մեկ էլ՝ մի օր, մենք նրան տեսանք պայծառացած: Բոլորիս հասկանալի դարձավ, որ տեղի է ունեցել անհնարինը: Բայց եւ հարց էր ծագում. ո՞վ է այդ հերոսուհին: Ձին սրանից մեծ գաղտնիք չսարքեց էլ, եւ հերոսուհու ով լինելը շուտով հայտնի դարձավ բոլորին. քաղաքի տղերքը նրան կոչում էին Եկվոր: Նա, իհարկե, անուն ուներ, երեւի: Բայց անունով կոչելու մեջ որեւէ իմաստ չկար, որովհետեւ անունը համընդհանուր հետաքրքրության այդ առարկային կգրկեր առասպելականությունից: Իսկ Եկվոր՝ հնչում էր մի տեսակ խորհրդավոր, մանավանդ որ ոչ ոք չգիտեր, թե ով է նա եւ որտեղից է հայտնվել:

Շուտով քաղաքի տղերքը բարեւից անմիջապես հետո միայն մի հարց էին տալիս իրար. Եկվորին շինել ե՞ս: Ես, Քառակուսին, Բիզը, Հայացքը եւ Ծիծակը շուտով հասկացանք, որ հայտնվել ենք ամոթալի վիճակում. բոլորը (ոմանք նույնիսկ մի քանի անգամ) վայելել են Եկվորի ընկերակցությունը, իսկ մենք խիյարի նման մնացել ենք խաղից դուրս: Հավաքվեցինք, որոշեցինք, որ վիճակը հարկավոր է շտկել, թե չէ՝ քաղաքում մեզ բարեւ տվող չի լինի արդեն: Եկվորին գայթակղեցնելու գործը դրվեց իմ ու Հայացքի վրա. մենք պետք է գտնեինք նրան, սիրաշահեինք եւ պայմանավորվեինք հանդիպման ժամի եւ տեղի մասին: Հաջորդ օրը ցերեկային զբոսանքի ժամանակ Ձին մեզ ցույց տվեց Եկվորին. դա մի զարհուրելի տեսարան էր: Երեւի 25-30 տարեկան կարճ ու կուզիկ մի

կին էր, հագին ուներ գորշավուն՝ մեծ կեղտաբծերի տակ կորած վերարկու, գլուխը փաթաթած էր երկար տարիներ չվացվելու արդյունքում գույնը կորցրած գլխաշորով, իսկ ոտքերին առնվազն երեք-չորս համար մեծ երկարաճիտք կոշիկներ էին՝ չորացած ցեխով ջնարակված: Ես ու Հայացքը իրար նայեցինք, բայց որոշումը կայացված էր: Սպասեցինք երեկոյին ու դուրս եկանք որսի: Շատ չանցած՝ հաջողությունը մեզ ժպտաց, մեր դիմացից քայլում էր նրա ուրվագիծը: Փողոցը աղոտ էր ու ամայի, գաղտնի համաձայնության գալու համար պայմանները իդեալական էին: Մեր պատանի գիտակցությունը, սակայն, նոր բարդության առաջ կանգնեց. ի՞նչ են խոսում նման դեպքերում, եւ ի՞նչ պետք է մենք ասենք Եկվորին՝ դուր գալու, սիրտը շահելու, նրան ինտիմի տրամադրելու համար: Անսպասելի այս հարցի պատասխանը չէինք գտնում, բայց ժամանակը աշխատում էր ոչ մեր օգտին:

Ի վերջո Հայացքը անսպասելի լուծում գտավ.

- Քուրո, կաբլուկդ ծովել ա, - հանկարծակի ասաց նա:

Հուսահատությունը պատեց ինձ. ճիշտ է, Եկվորի կաբլուկը իսկապես ծոված էր, ավելի ճիշտ՝ կոտրված, ու այդ պատճառով նա նաեւ կաղին էր տալիս, բայց ներքին ձայնս ասում էր, որ այդօրինակ դիտարկումով եւ տոնով դժվար կլինի շահել կնոջ վերաբերմունքը: Բայց ես սխալվեցի. ռեպլիկը խոցել էր «գեղեցկուհու» սիրտը, ու աղջամուղջի մեջ տեսա, թե նա ինչպես մի պահ կանգ առավ, շրջվեց ու մեզ համար բացեց իր սեւացած ատամները: Նրա կոտրված քթի ռունգերը հուզմունքից լայնանում-նեղանում էին. մենք դուր էինք եկել նրան:

Պայմանավորվեցինք հանդիպել երկու ժամից նույն տեղում: Այդ ժամանակը տղերքով պետք է օգտագործեինք երեկոյի վայրի հարցը լուծելու համար: Այս մասին որոշումը շատ արագ կայացվեց, որովհետեւ այլընտրանքը մեծ չէր. չնայած ցուրտ էր եւ ձմեռ, Բիզենց կիսակառույցը, որ չունեի ո՛չ դուռ, ո՛չ պատուհան, մեզ իդեալական թվաց: Այսուհանդերձ, որոշվեց գոնե ծածկոցանման մի բան հայթայթել՝ գետնին փռելու համար: Ծիծակը թռավ ծածկոց գտնելու:

Եկվորը ճշտապահ էր. մենք նրան հորդորեցինք քայլել մեզնից մի քանի մետր ետ, որպեսզի պատահաբար հանդիպած մարդիկ չկռահեն, որ իրար հետ ենք: Ի վերջո

հասանք տեղ. առաջինը Եկվորին վայելելու էր Հայացքը: Մյուսներս տեղավորվեցինք երկրորդ հարկում՝ աստիճանավանդակի պարապ խորշի երկայնքով, որտեղից պետք է երեսար հենց ներքելում տեղի ունեցող ողջ գործընթացը՝ այնքանով, որքանով դա թույլ էր տալիս մթությունը:

Այսօրինակ ինտիմը յուրահատուկ կանոններ ունի: Այն ենթադրում է սեռական զուգընկերների աներեւակալիորեն նվազագույն շփում եւ հպում: Անգամ ձեռքով բարելելիս մարդկային մարմինները ավելի շատ են իրար հպվում, քան այսօրինակ դեպքերում: Եվ սա հասկանալի է. նախ Եկվորը յուրօրինակ արտաքինի ու սանիտարահիգիենիկ ինքնատիպ վիճակի պատճառով զգվանքների չէր տրամադրում: Եվ հետո, եթե ինչ-որ մեկը սեռական գրգիռների ազդեցության տակ, ասենք, համբուրի այսպիսի մեկին, կարող է դուրս վռնդվել տղայական շրջապատից, որովհետեւ հազար մարդ Եկվորի հետ հազար կերպ հարաբերվել է, իսկ դու նրա հետ համբուրվում ես: Պահ, դու լրիվ փչացար, ըստ տղայական չգրված օրենքի, դու կարող ես արժանանալ համընդհանուր ծաղրի եւ արհամարհանքի: Այնպես որ, այս էքստրեմալ ինտիմի ընթացքում պարտավոր ես մաքսիմալ զգույշ եւ զգոն լինել՝ գլխիդ փորձանք չբերելու համար: Սա կոչվում էր «Սովետական Հայաստանի» սիստեմ, որովհետեւ տղաներին խորհուրդ էր տրվում նման դեպքերում սեռական պարտնյորի երեսին «Սովետական Հայաստան» թերթ փռել՝ նրա դեմքը չտեսնելու եւ պրովոկացիոն համբույրներից խուսափելու համար:

Այսպես Եկվորը նույն գլխաշորով, վերարկուով, ցեխապատ սապոգներով փռվել էր հատակին՝ ոտքերը բրզած, եւ 10-15 րոպեում ամեն ինչ վերջացավ: Տղերքը հերթով իջնում էին, իսկ վերելում գտնվողները հռհռում էին տեսարանի վրա: Եվ ճիշտն ասած՝ հաճույքը ոչ թե ներքելում, այլ վերելում տեղի ունեցողն էր:

Ի վերջո եկավ հաշիվները մաքրելու ժամանակը, եւ Բիգը մի առանձնակի հպարտությամբ գրպանից հանեց սովետական 25 ռուբլիանոցը եւ պարզեց Եկվորին (այդ 25-անոցը մենք փոխանակել էինք մեր հավաքած 5-ական ռուբլիների հետ՝ հատուկ այս հանդիսավոր դեպքի համար): Վերջինս կատաղության մեջ ընկավ.

- Արա, ա՛յ լակոտներ, դուք լրիվ գ... ե՞ք, 25 մանեթով պ... են քու..., էն էլ՝ հինգ հոգով, - աճուկները իրար սեղմած՝ գոռոռում էր նա: Ճիշտն ասած, նրա վրդովմունքը տեղին էր: Խորհրդային Միությունը էլ առաջվանը չէր, եւ նրա գովական 25-անոցով հիմա կարելի էր գնել թերեւս միայն մի տուփ միջին որակի ծխախոտ: Ու եթե դա մեծ փող էր պատանյակների համար, Եկվորի համար դա վիրավորանք էր:

Մենք, իհարկե, շփոթվեցինք, բայց ուշքի գալով՝ բացատրեցինք, որ ուրիշ փող չունենք, եւ դա մեր ունեցած-չունեցածն է. ամբողջը: Եկվորը մի պահ մտածեց, ապա մի տարօրինակ առաջարկ արեց.

- Լավ, դե, որ տենց ա, ուրեմն պիտի իրան մի հատ պաչեմ, ու քվիթ, - ասաց նա ու ցույց տվեց Հայացքին:

Մենք մի պահ ուրախացանք, որովհետեւ վախենում էինք, թե Եկվորը մեզ միլիցիա քարշ կտա, բայց հաջորդ պահին խանդն ու նախանձը պատեց բոլորիս: Տխուր էր հասկանալը, թե ինչու էր մեր բոլորի առաջին կինը հինգից ընտրել հատկապես Հայացքին: Վերջինիս, սակայն, չէր ուրախացրել իր հանկարծահաս տրիումֆը. խաղասեղանին դրված էր նրա պատիվը, ու առանց բառ ասելու՝ նա մի անհավանական ցատկով դուրս թռավ կիսակառույց առանձնատան պատուհանի խորշից:

Եկվորը նրա ետեւից մի քանի աներեւակայելի հայիոյանք նետեց, իսկ մեր մեջ փոթորկվում էր պատանեկան ատելությունը Եկվորի եւ Հայացքի նկատմամբ, որոնց սերը մեզ ավելորդ ու չնչին էր դարձրել այս պատմական երեկոյի մեջ: Ու երբ Քառակուսին իր սառած բռնացքով հասցրեց Եկվորի մոտքին՝ իբր մեր ընկեր Հայացքին հայիոյելու համար, բոլորս հասկացանք, որ հարվածի իմաստը բոլորովին ուրիշ է. անարգվածը Հայացքը չէր, այլ մեզնից յուրաքանչյուրինը: Մենք բաժանվեցինք՝ անձանոթ եւ անհասկանալի մի խոց սրտներիս առած:

Շուտով քաղաքի ողջ պատանեկությունը ոտքերը քարշ տալով էր քայլում. մարդկանց ոտքերը բռնվում, իսկ հետույքները ահավոր ծանրանում են «Բիցիլին-3» կոչվող այլանդակ դեղամիջոցի ներարկումներից: Այն ժամանակներում այդպես բուժում էին գոնորեա կոչվող հիվանդությունը:

Իսկ Եկվորը անհետացավ. հետո լուրեր տարածվեցին, թե նա գտնվում է հարեւան քաղաքում: Ասում էին, որ նրան մաշկավեներական բժշկների մաֆիան է գաստրոլների տանում քաղաքից քաղաք: Այս լուրերը, սակայն, ո՛չ հաստատվեցին ու ո՛չ էլ հերքվեցին:

Համաճարակի այդ ժամանակներում նաեւ ուրիշ լուրեր տարածվեցին. թե հիվանդությունը կարելի է բուժել նաեւ առանց բժշկի դիմելու, ավանակի հետ հարաբերվելու միջոցով: Տղերքից մեկը չէր դիմացել ու հերթական սրսկումից առաջ այս մասին ուղիղ հարցրել էր բժշկին:

- Եթե եղպես լինեք, իմ փոխարեն այստեղ ավանակ կապած կլինեք, - տղային հանգստացրել էր բժիշկը:

68. Զանգով մարդը

Վրաց-ռուսական պատերազմը պայթեց իմ ճանապարհին: Կարելի էր կարծել, որ այդ պատերազմը մտածվել է հենց իմ վերադարձը կանխելու համար, վերադարձը Հայաստան, վերադարձը երկրի հակառակ կողմից: Շուրջերկրյա իմ պտույտի ընթացքում առաջին անգամ ես կանգնեցի ճանապարհը շարունակելու անհնարինության գիտակցման առաջ: Թիֆլիս իմ վերադարձը հնարավոր չէր ծովով, հնարավոր չէր ցամաքով, հնարավոր չէր օդով. պատերազմի արդյունքում Ռուսաստանից օդանավեր չէին թռչում Վրաստան:

Կարող էի Նովոսիբիրսկից միանգամից Երեւան թռչել, բայց օդանավակայանից հաստատ չէի հասնի Ազատության հրապարակ, մի հանգրվան, որին հասնելու համար պտտվել եմ աշխարհի շուրջ: Իմ ճամփորդությունը չի դադարի, չի ավարտվի, քանի դեռ չեմ հասել Ազատության հրապարակ, չեմ կանգնել նրա հարթակին, ու իմ ձայնը չի հոսել Երեւանի փողոցներով, չի արթնացրել ամենախոր քնածներին անգամ: Չէ, իմ նպատակը ճամփորդությունը ավալ-թափալ ավարտելը չէ, ինձ համար հարազատ է ամենահյուծիչ ամենաերկար ճանապարհը: Պարզապես իրավունք չունեմ կանգնել, ես պետք է մղվեմ, անընդհատ մղվեմ դեպի Հայաստան, իմ քայլերը չպետք է սառչեն որեւէ կետում, բայց ահա՝ իմ ճանապարհին պատերազմ է պայթել:

- Անասուն, անասուն, անասուն... տավար...

Տեսականորեն, իհարկե, կան տարբերակներ: Չէ՞ որ սերբական անձնագիր ունեմ ու կարող եմ հանգիստ հասնել Բաքու, Ադրբեջան, այնտեղից անցնել Վրաստան, որտեղից էլ Զուրաբն ու Իմաստուն Ծերուկը ինձ կհասցնեն Հայաստան: Այս երթուղին մի պահ ինձ տրամաբանական թվաց, բայց եւայնպէս՝ պատերազմի պատճառով բոլորը չորս են արել իրենց աչքերն ու ականջները: Իսկ եթե Ադրբեջանում բացահայտվի իմ ով լինելը. պա~հ, ի~նչ մի պատմություն կդառնա: Ո՛չ Հայաստանին կարող եմ բան բացատրել, ո՛չ էլ, առավել եւս, Ադրբեջանին: Չնայած՝ սրանք գուցե թե ինձ աղայի նման պահեն՝ աշխարհին ասելու համար, թե՝ տեսե՛ք՝ ինչպիսի երկիր է էդ Հայաստանը, որ մարդիկ, լրագրողները փախչում են Ադրբեջան եւ այստեղ պաշտպանություն ստանում վսեմաշուք Իլհամի հովանու ներքո: Գետինը մտնես, գետինը: Չէ, իհարկե, կարող է ամեն ինչ հանգիստ անցնել, բայց հակառակի հավանականությունը միայն բացառում է Ադրբեջանի տարբերակը: Նաեւ Թուրքիայի. չնայած այստեղ բացահայտվելու հետեւանքները պակաս ճոխ կլինեն, բայց եւայնպէս. Սերժը Հայաստանի կեսն էլ տա Թուրքիային, ազգիս ինծիլիգենցիան կլիզի նրա կոշիկները, իսկ եթե մենք մի թուրքի բարեւ տանք, ազգիս ինծիլիգենցիան ավելի ուժեղ կլիզի Սերժի կոշիկները: Էդ Սերժը սրա համար է երեւի 50 հազար դոլարանոց կոշիկներ հագնում. ախր, էժան կոշիկները մշտական խոնավությանը չեն դիմանում, չեն դիմանում: Միայն կոկորդիլոսի կամ անակոնդայի կաշի, որ խոնավությունը մի լավ ջանը քաշած լինի:

Մնաց, ուրեմն, Իրանը: Լավ երկիր է Իրանը, չքնաղ երկիր: Երբ հայտնվում ես այնտեղ, քեզ թվում է, թե մի կինոնկարի մեջ ես գտնվում, մի շատ հետաքրքիր կինոնկարի: Բայց եւայնպէս, ինչպէս կինոնկարներում, այստեղ ամեն օտարերկրացու վրա 4-5 հատուկ գործակալ է աշխատում, ու դու պլստալու ոչ մի տարբերակ չունես: Իսլամական հեղափոխության հայրենիքը հիմա դարձել է աշխարհի ամենահակահեղափոխական երկիրը՝ «կայունության» ու բռնակալության ջատագով: Ու թե նրանց ձեռքն ընկնեմ, մի լավ կփաթեթավորեն ինձ ու փաթեթի վրա էլ կգրեն. «Մահմուդ ապերից՝ քիրվա Սերժիկին»: Կարճ ասած, Վրաստանից այնկողմ ինձ համար աշխարհ չկա, իսկ Վրաստանը հիմա պատերազմի մեջ է.

- Անասուն, անասուն, անասուն... տավար...

Երբ Պավելը եկավ, կեսօրն անց էր վաղուց, բայց ես չէի սափրվել, անգամ չէի լվացվել եւ հետեւում էի լուրերին: Նա խորհուրդ տվեց ծանր չտանել պատերազմը. ամեն ինչ տրամաբանական է՝ Վրաստանը ինչպես եղել, այնպես էլ պետք է լինի ռուսական գավառ: Բնագղաբար ուզում էի հարցնել՝ բա Հայաստան¹ը: Լավ էր չհարցրի. եղ էր մնացել, որ ինչ-որ ուրիշ մեկը ինձ բացատրի, տեղյակ պահի, թե ինչ է լինելու Հայաստանի հետ: Դա մեր գործն է, բացառապես մեր գործը:

Գնացինք հաց ուտելու. պատվիրեցինք օղի, գարեջուր, սյոմգա եւ պալտուս: Կերանք-խմեցինք ու դուրս եկանք մի բացօթյա սրճարանում նստելու: Սուրճ էինք խմում: Զբոսայգի էր: Ու մեկ էլ զանգի ձայն լսեցինք: Նայեցինք չորս կողմը, ոչինչ չտեսանք: Զանգի ձայնը կրկնվեց. դա ո՛չ զանգակատուն էր ու ո՛չ էլ խաղալիք. ավելի շատ նման էր տախտակամածի զանգի ձայնին: Մենք ոչինչ չէինք հասկանում, իսկ ձայնը հասնում էր մեր ականջին: Հետաքրքիր էր, թե այդ ինչ զանգ է: Սուրճը խմեցինք, որոշեցինք գնալ փնտրելու ու շուտով գտանք: Զբոսուղու պոնկին մի մարդ էր կանգնած՝ ահագին զանգը ձեռքին: Նա հնչեցնում էր զանգը, այն դնում գետնին ու ինչ-որ բան հայտարարում: Մոտեցանք, երբ նա ավարտում էր իր ասելիքը, որն ականհայտորեն պետք է կրկնվեր. ահա սպասեցինք մինչեւ ամեն ինչ նորից սկսվի: Նա նորից կռացավ, վերցրեց զանգը, երեք անգամ՝ ընդհատումներով, հնչեցրեց, ապա դրեց գետնին ու բարձրաձայն սկսեց խոսել.

- Մարդիկ, մենք ապրում ենք անարդարության, ստի, կեղծիքի, ամենաթողության ու ապօրինության պայմաններում: Ես այստեղ եմ՝ ահագանգելու համար. դուք կարող եք լինել անարդարության, ստի, կեղծիքի, ամենաթողության, ապօրինության հաջորդ գոհը: Որքան մեծանում է ամենաթողությունը, այնքան շատ գոհ է այն պահանջում, որքան անարգել է այն գործում, ավելի է մեծանում, որքան ավելի է մեծանում, ավելի շատ գոհ է պահանջում: Դուք կարող եք լինել հաջորդ գոհը. մի համակերպվեք ամենաթողության, ստի, կեղծիքի, անարդարության, ապօրինության հետ, որովհետեւ այն վաղ թե ուշ խժռելու է նաեւ ձեզ, անձամբ ձեզ ու ձեր զավակներին:

Ահա սա էր այդ տարօրինակ մարդու հայտարարությունը, որին նախորդում էի հաջորդում էին երեք զանգերը, երեք ահագանգերը: Անցորդները օտարոտի էին նայում նրան ու, նրա ձայնի հասանելիության շառավիղում հայտնվելով, արագացնում քայլերը: Նրա մշտական ունկնդիրը մեն մի հարբած մուժիկ էր՝ գետնին նստած: Երբեմն նա վերջին ճիգով բարձրացնում էր կրծքի վրա անուժ կախված գլուխը եւ, այն ուսերի վրա մի կերպ ճոճելով, թոթովում՝ ոսկե խոսքեր են: Նա ոչինչ ավելին ասել չէր հասցնում. գլուխը նորից գլորվում էր կրծքին:

Ես ու Պավելն էլ կոնծած էինք, ու զանգով մարդը ժպիտ էր բերել Պավելի դեմքին: Մենք մի քանի սեանսի ընթացքում կանգնած էինք մարդու կողքին, ի վերջո Պավելը չդիմացավ, մոտեցավ նրան ու հարցրեց.

- Դու ո՞վ ես:

Մարդը նայեց Պավելին, բայց չընդհատեց իր խոսքը.

- ...այնքան շատ զոհ է պահանջում, որքան անարգել է գործում, ավելի է մեծանում, որքան ավելի է մեծանում, ավելի շատ զոհ է պահանջում: Դուք կարող եք լինել հաջորդ զոհը. մի համակերպվեք ամենաթողության, ստի, կեղծիքի, անարդարության, ապօրինության հետ, որովհետեւ այն վաղ թե ուշ խժռելու է նաեւ ձեզ, անձամբ ձեզ ու ձեր զավակներին, - հերթական անգամ հայտարարեց նա եւ ի պատասխան Պավելի խոսքի ասաց.

- Քաղաքացի:

Պավելը գլխի ընկավ, որ սա իր հարցի պատասխանն է, ու շարունակեց.

- Ես էլ եմ քաղաքացի, հետո՞...

- Դու քաղաքացի չես, դու բնակիչ ես, տնվոր ես, - անսպասելիորեն հակադարձեց մարդը:

Պավելին սա ակնհայտորեն դուր չեկավ.

- Էդ ինչպե՞ս, - նեղված հարցրեց նա:

- Որովհետեւ քեզ համար իրականությունը լուրերի թողարկում է, քեզ թվում է, թե քո գործը լուրերի թողարկում լսելն է, այսինքն՝ մտածելու քո բաժինը ուրիշներին զիջելը: Որովհետեւ երբ որ մարդկանց սպանում են, բռնադատում են, հետապնդում են, ունեզրկում են, դա քեզ համար լուր է կամ բամբասանք, որը գոյություն չի ունենա, եթե թերթ չկարդաս, հեռուստացույց չնայես, եթե ականջներդ ու աչքերդ փակես: Ու երբ մի օր անարդարությունը բռնի քո կոկորդից, երբ որ քեզ մորթեն ամենքին ի տես, դու վայնասուն ես անելու՝ բա էս քաղաքում մի արդար ու արդարամիտ մարդ չկա՞, որ ինձ պաշտպանի, որ ինձ նեցուկ լինի, որ ինձ հասկանա: Իհարկե, չկա, որովհետեւ հոտի գլխաքանակը չի ընդվզում, երբ իր կողքինին տանում են սպանդարան, նրան թվում է, թե դա իր հետ տեղի չի ունենալու: Կան, իհարկե, որ բնական մահով են մեռնում, բայց նրանց պահում են, որ նրանք նոր գլխաքանակ ծնեն՝ սպանդանոցի միսը ապահովելու համար...

Ես մի կերպ հաղթահարեցի մարդուն գրկելու ցանկությունս, իսկ Պավելը անկանոն շարժումներ էր անում.

- Ախպերս, դու ծակվա՞ծ ես, թե՞ խելագար, - մարդուն դիմեց նա:

- Գիտե՞ս ինչու ես տնվոր, - վերջին ռեպլիկը չնկատելու տալով՝ շարունակեց մարդը, - որովհետեւ երբ առաստաղը փլվում է գլխիդ, դու ոչ թե նորոգում ես այն, այլ հավաքում ես իրերդ եւ գնում նոր տուն վարձելու: Դու հիմա չես էլ հասկանում, որ տնվոր ես, եւ դա կհասկանաս, երբ պատսպարվելու տեղ չունենաս, երբ մի օր գան ու քեզ ասեն՝ փասափուսեղ հավաքիր ու չքվիր այստեղից:

- Ո՞վ պետք է ասի:

- Նա, ում զիջել ես տանտեր լինելու քո իրավունքը, - ասաց մարդը ու էլի ձեռքը վերցրեց զանգը:

- Ոսկե խոսքեր են, - մի կերպ արտաշնչեց հարբած մուժիկը ու գլուխը նորից գլորեց կրծքին:

Ես դեռ հեռվից լսեցի ոստիկանական «Վիլիսի» շչակը ու քաշեցի Պավելի թելից. էստեղ ես հաստատ տնվոր եմ ու անելիք չունեմ: Իսկ Պավելի մոտ կարծես հարցեր էին առաջացել, եւ նա ուզում էր հակառակն ապացուցել, ուզում էր ցույց տալ, որ ինքը՝ իշխանական կամակատար, ամենեւին էլ տնվոր չէ եւ տեր է զգում իրեն: Իսկ ոստիկանական «Վիլիսի» շչակը մոտենում էր, հա մոտենում: Պավելին մի կողմ տանելու իմ բոլոր փորձերը ապարդյուն անցան, եւ ես որոշեցի նահանջել դեպի մոտակա թփեր: Պավելը ինչ-որ բան էր խոսում մարդուն զուգահեռ, իսկ մարդը շարունակում էր բարձրաձայնել իր սովորական ասելիքը: Իսկ ոստիկանական «Վիլիսի» շչակը արդեն խլացնում էր թե՛ մարդու եւ թե՛ Պավելի ձայները: Ի վերջո «Վիլիսը» կանգնեց հենց նրանց կողքին. չորս հաստազուխներ իջան մեքենայից, հարբածին ու մարդուն շարտեցին մեքենայի բեռնաբաժին: Հետո բռնեցին Պավելի թելից. վերջինս ուզում էր բացատրել, թե ով է ինքը, ուզում էր պարզաբանում պահանջել, մինչեւ որ հաստավիզներից մեկի արմունկը հանգրվանեց նրա բերանին: Պավելը թքեց. արյան հետ հանդարտ անկում էին նրա մի քանի ատամներ:

69. Ոճիր եւ պատիժ

Ոստիկանական «Վիլիսը» հեռացավ՝ իր հետ տանելով հարբած մուժիկին, զանգով մարդուն եւ Պավելին: Շտապելով վերադարձա հյուրանոց՝ մի թաքուն ուրախություն սրտիս մեջ պահած: Սիրում եմ, երբ Պավելի նման ինքնավստահ մարդիկ ստանում են իրենց մոռութեւրին, բայցեւայնպէս, չէի կարող ոչինչ չանել: Վերցրի հեռախոսը եւ զանգեցի 02. հերթապահին բացատրեցի, որ ահա՝ այսպէս ու այսպէս, իմ բարեկամին տարել են ոստիկանական «Վիլիսով», եւ ինձ հետաքրքրում է նրա ճակատագիրը:

Հերթապահը հարցրեց, թե դա քաղաքի որ մասում է եղել, եւ նրան մոտավորապէս բացատրեցի, նա էլ ինձ հեռախոսի համարը տվեց՝ տվյալ շրջանի միլիցիայի բաժնի: Զանգեցի, նորից նույն կերպ բացատրեցի ամեն ինչ, հիշատակեցի Պավելի անունն ու ազգանունը, բայց ինձ ասացին, որ այդպիսի մարդ իրենց մոտ «չի անցնում»: Համառեցի, խնդրեցի նորից ճշտել, բայց սրանից պատասխանը չփոխվեց. ինձ խորհուրդ տվեցին մի ժամից զանգել, գուցէ ինչ-որ նորություն լինի: Մի ժամից էլ ոչ մի նորություն այդպէս էլ չեղավ, արդեն չգիտեի ինչ անել: Պատվիրեցի սուրճ բերել սենյակ, մի երկու կում արեցի ու չեմ հիշում ինչպէս՝ բազկաթոռի մեջ քնել էի:

Արթնացա դռան թակոցից. վեր կացա բացեցի՝ Պավելն էր: Շրթունքը ուռած էր: Նա լուռ ներս մտավ՝ սառած հայացքով.

- Դու ինձ, փաստորեն, մենակ թողեցիր, - ասաց նա՝ շեղ ինձ նայելով: Թլատ էր խոսում. դիմացի ատամները կոտրված էին:

Ես դեռ հյուրանոցի ճանապարհին ինձ հաշիվ էի տալիս, որ հենց առաջին հանդիպման ժամանակ Պավելը ինձ նման մեղադրանք է առաջադրելու: Դե, հո չէի կարող բացատրել, որ միջազգային հետախուզման մեջ գտնվող անձ եմ, եւ էն գլխից որոշել էի չարդարանալ ու միայն հարձակվել. պատրաստ պատասխան ունեի այս դեպքի համար.

- Ես ինչո՞ւ պետք է խառնվեի քո եւ քո սեփականատիրոջ գործերին, - սուրճից մի կուլ անելով՝ հարցրի ես:

- Այսինքն՝ ո՞նց՝ իմ սեփականատիրոջ. ո՞վ է իմ սեփականատերը, - վրդովված հարցրեց Պավելը:

- Դու չէի՞ր ասում, որ Ռուսաստանում մարդիկ ցարի սեփականությունն են. դե, էստեղ էլ ժանդարմը ցարի ներկայացուցիչն է, ու նա էլ որոշեց իր սեփականության առաջին մի քանի ատամները ջարդել, - վրա տվեցի ես:

- Ես նման բան չեմ ասել, չեմ ասել, թե մարդիկ ցարի սեփականությունն են, ես ասել եմ՝ Ռուսաստանն է ցարի սեփականությունը:

- Տարբերությունը մեծ չէ. դու էլ, ուրեմն, տնվոր ես, ինչպես զանգով մարդն էր ասում, եւ քեզ հետ վարվեցին այնպես, ինչպես տնվորի հետ են վարվում:

- Դա քեզ թվում է՝ ես էդ հաստավիզ յիբյամատի հարցերը դեռ կլուծեմ, իսկ բաժնի պետն ինձնից ներողություն խնդրեց, - չէր հանձնվում Պավելը:

- Ավստրալիայի կառավարությունն էլ աբորիգեններից ներողություն խնդրեց եւ դա արեց այն ժամանակ, երբ ակնհայտ էր, որ աբորիգենները այլեւս չեն կարող իրենց կամքը պարտադրել, եւ այդ ներողությունը ավելի շատ նման էր ներողամտության:

Ավստրալիայի կառավարությունը իրականում աբորիգեններին հասկացրեց, որ ըմբռնումով է մոտենում նրանց «տխմար» գոյության փաստին: Լսիր, Պավել, դու չե՞ս նկատել, թե երբեմն քաղաքակիրթ վարվեցողության մեջ ինչքան շատ ցինիզմ ու վիրավորանք կա: Էն հաստավիզը, որ քո ատամները ջարդեց, իրականում ավելի լավ է քեզ վերաբերվել, քան քեզնից ներողություն խնդրած ոստիկանապետը: Հաստավիզը քեզ օգնեց հասկանալ, թե դու ինչ իրականության մեջ ես ապրում, իսկ ոստիկանապետը կուտ է տվել քեզ ու ճանապարհել: Նա իրականում քեզ արգելել է հասկանալ այս իրականությունը եւ ամեն ինչ արել է, որ քեզ թվա, թե քո դժբախտությունը յիբյամատն է: Իսկ եթե ավելի անկեղծ լինեմ, քեզ հասնում էր, քեզ ավելին է հասնում, որովհետեւ քեզ միշտ թվացել է, թե ուժեղների կողքին լինելու քո գործելակերպը քեզ ուժեղ է դարձնում: Իրականում դա քո թուլության ապացույցն է, եւ այսօր մենք բոլորս դրանում համոզվեցինք: Դու ջահել դժի նման հավել ես, որ մի ծայր՝ մի գանդոն ոստիկանապետ, քեզնից ներողություն է խնդրել: Իրականում՝ բերանդ է տվել ու ճամփել: Որովհետեւ նրա ներողությունը չի նշանակում, թե նման բան այլեւս չի լինի, այլ նշանակում է, որ իրենց կարելի է ամեն ինչ անել՝ վերջում մի հեզնական ներողություն խնդրել ու ճամփել:

- Քո կարծիքով, ես ի՞նչ պետք է անեի. ես էլ ոստիկանապետի ատամնե՞րը պիտի ջարդեի:

- Հենց խնդիրն էլ այդ է, որ ոչինչ չէիր կարող անել. դու քո անելիքն արել վերջացրել ես այն ժամանակ, երբ մեռած հոգիներ ես տարել ընտրությունների. դու պարզապես ինֆլացիայի ես ենթարկել կենդանի մարդկանց, այդ թվում նաեւ քեզ:

- Լսիր, էդ ճառեր ասելը որտե՞ղ ես սովորել, - նեղսրտած շարտեց Պավելը:

- Երեւանում, - հանգիստ պատասխանեցի եւ ու նրա տարակուսած հայացքի ներքո մտա լոգարան:

Երբ լոգարանից դուրս եկա, Պավելը հաջորդ օրվա իր հանդիպումներն էր հետաձգում, ապա եւ սկսեց ատամնաբուժարաններ զանգել՝ ատամները շտապ նորոգելու հնարավորություն փնտրելով: Հետո մենք մի-մի թաս կոնյակ խմեցինք՝ «շառից,

փորձանքից հեռու» մոտիվներով: Պավելը բացատրեց, որ իր ջարդված ատամներից մեկը բնական էր, երկուսը՝ մետաղակերամիկա.

- Ինչ ըլնում ա, ժեշտին ըլնի, - հայերեն ասացի ես՝ բացատրելով ասվածի իմաստը:
Մենք ծիծաղեցինք:

Հետո հետաքրքրվեցի զանգով մարդու ճակատագրով: Պավելը ասաց, որ նրան երեւի հինգ օր կալանք կտան, թե ինչի համար՝ չկարողացավ բացատրել: Իսկ ահա ոստիկանապետը Պավելին ասել էր, թե այդ մարդը ոչ վաղ անցյալում դպրոցի տնօրեն է եղել, եւ նրան մեղադրել են կաշառքով գնահատականներ նշանակելու մեջ եւ աշխատանքից հեռացրել, ու հիմա նա «աբիժնիկ» է, դրա համար էլ այդպիսի բաներ է անում: Վերջին ակնարկը ինձ զայրացրեց.

- Իսկ ի՞նչ է անում այդ մարդը, Պավել, որը անելու համար հարկավոր է «աբիժնիկ» լինել, եւ միայն «աբիժնիկը» կարող է այդպիսի բաներ անել, - զայրույթս զսպելով՝ հարցրի ես:

- Հարցն այն չէ, թե ինչ է անում, հարցն այն է, որ մի բարի պտուղ չէ, - հանգիստ պատասխանեց Պավելը:

- Գիտե՞ս, եթե ես քեզ հետ դեպքի վայրում եղած չլինեի, կմտածեի, թե այդ մարդը զանգ է հնչեցրել եւ հայտարարել՝ սիրելի հայրենակիցներ, ես բարի պտուղ եմ, ես աշխարհի ամենաբարի պտուղն եմ եւ այլն, եւ այլն: Դեռ քիչ է՝ քո նկատմամբ ապօրինությունն են արել, ատամներդ ջարդել, մի հատ էլ ականջներիցդ լապշա են կախել եւ ուղարկել, - նկատեցի ես:

- Էդ ո՞նց:

- Արի հասկանանք, հա՞, ինչ է տեղի ունեցել, եւ ինչ էր ասում զանգով մարդը: Առաջին. ասում է, որ մեզ շրջապատում է ապօրինությունը, լկտիությունը, ամենաթողությունը: Ճի՞շտ է:

- Ճիշտ է:

- Համաձա՞յն ես ասածի հետ:

- Էդ որտեղ էդպէս չի՞ որ:

- Պավել, ախպերս, մի շեղվիր: Զանգով մարդը չի ասում, թե, ասենք, աշխարհի վրա կան երկրներ, որտեղ էդպէս չէ: Նա ասում է, ահա այսօր եւ այստեղ այդպէս է: Համաձայն ես:

- Ասենք, համաձայն եմ:

- Առանց «ասենք»-ի, կոնկրետ ասա՝ համաձայն ես, թե՞ ոչ:

- Համաձայն եմ:

- Անցնենք առաջ. մարդը ասում է, որ ինքը իր պարտքն է համարում ահագանգել, որ մենք բոլորս, որ ապրում ենք անգամ մեզ համար մի կողմ քաշված, մի տեսակ թաքուն, անգամ ինքներս ենք լկտի եւ հղփացած, ահա այս դեպքում էլ կարող ենք լինել ապօրինության եւ ամենաթողության զոհ: Ես քեզ չեմ հարցնում՝ համաձայն ես այս ասածի հետ, թե՞ ոչ, որովհետեւ բոլորիս աչքի առաջ զանգով մարդու կանխատեսումը իրականություն դարձավ քեզ համար:

Պավելը հայացքով համաձայնություն ցույց տվեց: Ես շարունակեցի.

- Մարդու հաջորդ ասածն այն է, որ պետք չէ համակերպվել ապօրինության եւ ամենաթողության հետ, որովհետեւ մի օր այն ձեր կամ ձեր զավակների կոկորդից բռնելու է, ու դուք ահավոր կսկիծ եք զգալու, որ այդպէս նախիրի նման տրվել եք նրան: Ճիշտ էր, չէ՞, ասում, Պավել. խոստովանիր, որ ինչքան էլ միլպետը քեզնից ներողություն խնդրած լինի, էդ կսկիծն ու վիրավորանքը մեջդ է, եւ այն միշտ ուղեկցելու է քեզ:

- Խոստովանում եմ:

- Ահա, ուրեմն, մենք արձանագրեցինք, որ զանգով մարդու ասածը բացարձակ ճշմարտություն է: Էլ սրանից հետո ի՞նչ կապ ունի՝ նա տնօրեն է եղել, նրան աշխատանքից ազատել են, նա աբիժնիկ է, թե՞ ոչ: Դա էական է այն դեպքում միայն, երբ դու վախենում ես տեսնել իրականությունը, վախենում ես քեզ տեսնել այդ

իրականության մեջ եւ, դրանից խուսափելու համար, փորձում ես զանգով մարդու ասածները մատուցել մի այնպիսի սոուսով, որից վատ հոտ է փչում: Ահա եւ քեզ ուստիկանապետի շարժառիթը: Նա խնդիր ունի այնպես անել, որ դու, ես, մարդիկ, բոլորը իրականությունը ընկալեն այնպես, ինչպես ինքն է ուզում, հասկանո՞ւմ ես: Նա զանգով մարդու հետ չի բանավիճում նրա ասածի շուրջ, որովհետեւ այդտեղ բանավեճ լինել չի կարող, նա զանգով մարդուն տեղադրում է իրեն հարմար իրավիճակում, որպեսզի նրա ասածները էական չդառնան, էական դառնան այլ հետաքրքիր մանրամասներ, որ նա, ասենք, իր կնոջ հետ անկողնում գտնվելիս ինչ-որ տարօրինակ ձայներ է հանում: Եվ վերջ, սրանով պատմությունը ավարտվեց. բոլորը մոռանում են լկտիության, ամենաթողության, ապօրինության մասին եւ սկսում քննարկել, թե զանգով մարդը ինչպիսի տարօրինակ հակումներ ունի: Եվ կյանքը դառնում է ուրախ եւ երջանիկ, ահա եւ ողջ պատմությունը: Իսկ այս պահին ինչ-որ տեղ ինչ-որ յիբյամատ ջարդում է ինչ-որ մեկի ատամները, իսկ դու հույս ունես, որ քեզ հետ այլեւս նման բան տեղի չի ունենա, եւ ուրախ ես այնքանով, որ ինչ-որ տեղ ջարդվող ատամների տերը դու չես, իսկ երբ քո ատամներն էին ջարդում, մնացած բոլորը ուրախ էին, որ այդ իրենք չեն գտնվում քո տեղում: Իսկ դրանցից մի քանիսը հիմա ստանում են իրենց ուրախության պատասխանը, դու էլ մի օր ստանալու ես քո այս պահի ուրախության պատասխանը, - ամփոփեցի ես:

- Քո գովական զանգով խրենը հիմա կուտուզկայում չի՞ տալիս իր պատասխանը, - հաղթական-կատաղած շարտեց Պավելը:

- Պավել, ախպերս, չնեղանաս, բայց պիտի ասեմ. եղ մարդը գիտի, թե ինչի համար է կուտուզկայում, իսկ դու չգիտես, թե ինչի համար են քո ատամները ջարդել, էլի կներես՝ ինչպես ոչխարը չի իմանում, թե ինչի համար են իրեն մորթում:

- Չէ, իսկապես, որտե՞ղ ես սովորել էդպես ախույիտելնի ճառեր ասել, բլյաձյ, - նեղսրտած հարցրեց Պավելը:

- Ասացի՝ Երեւանում, - ավելի նեղսրտած պատասխանեցի ես:

- Где?

- В Караганде...

70. Կլավդիայի կոշիկները

Հարավային Օսեթիայում ծավալվում էր վրաց-ռուսական պատերազմը՝ ավելի անտանելի դարձնելով իմ ներկայությունը Նովոսիբիրսկում: Դեռ քիչ էր, որ իմ ճանապարհին խցանում էր առաջացել, ես ստիպված էի ապրել համառուսական այն էլֆորիայի պայմաններում, որ առաջացրել էր ռուս զորքերի առաջխաղացումը դեպի Վրաստան:

Եթե սերբ լինեի ոչ միայն անձնագրով, գուցե թե այդ էլֆորիան այդքան անտանելի չլիներ, բայց չնայած սերբական անձնագիր ունենալուս, ռուսական հաղթական հայացքը ինձ ընկալում էր որպես «լիցո կավկազսկոյ նացիոնալնոստի»: Երեւի, ի վերջո, շատերը կռահում էին, որ հայ եմ, բայց նրանց առաջին հայացքում զգացվում էր կասկածը՝ չլինի՞ վրացի է: Ռուսները իրենց փողոցներում վրացիների փնտրում էին ոչ հաշվեհարդարի համար: Նրանց պարզապես հարկավոր էր մի հաղթական հայացք նետել վրադ, իբր՝ հիմա տեղը բերո՞ւմ ես, ա՛յ Գոգի, թե Իվանը ով ա էղել ես կյանքում:

Շատ արագ հյուրանոցի սենյակը դարձավ այն միակ տեղը, որտեղ ինչ-որ կերպ հնարավոր է պատսպարվել, բայց միայն մեծ դժվարությամբ: Հեռուստատեկրաններից էլֆորիան շարունակում էր հորդել, իսկ մեր ոչ թանկ հյուրանոցում միայն ռուսական ալիքներ կային. տվյալ իրավիճակում փրկությունը «Կուլտուրան» եւ «НТВ+»-ներն էին: Ամբողջ օրը սենյակում մնալ հնարավոր չէ, եւ մի բնագոյական ցանկություն էր առաջացել՝ գտնել մի մարդ, մի ընկերակից, որն ինչ-որ կերպ տարանջատված է այդ էլֆորիկ մթնոլորտից, եւ Սերգեյը ինձ համար փրկօղակ դարձավ: Պավելը, մանավանդ, մի քանի օր չէր երեւում. գնացել էր ինչ-որ ռեգիոնալ ընտրությունների նախապատրաստություն տեսնելու, ու պարզ չէր, թե երբ է հայտնվելու:

Այս հյուրանոցում գտնվելու մի քանի օրերի ընթացքում, նույնիսկ եղել էր օրը մի քանի անգամ, հանդիպել էինք Սերգեյի հետ՝ վերելակում, նախաճաշի ժամանակ՝ ռեստորանում, կամ հարկաբաժնում: Ես գիտեի, որ նրա սենյակը մի քանի համար այնկողմ է, նա էլ գիտեր, որ ես էդ նույն հարկաբաժնի բնակիչ եմ: Ինչպես ասում են՝ տեսուճանաչ մարդ էինք դարձել ու նույնիսկ բարեւում էինք իրար: Սերգեյը հեռավոր

մի կոլխոզի մեխանիկ էր, ու սա երեւում էր հենց առաջին հայացքից. քաղաք էր եկել կոմբայն, տրակտոր, բեռնատարի պահեստամասեր ստանալու, բայց, ինչպես նման դեպքերում պատահում է, բյուրոկրատական քաշքշուկը նրան մի շաբաթ է՝ պահում էր Նովոսիբիրսկում: Պարզվել էր՝ իրենց ուրիշ պահեստամասեր են պետք, իսկ կենտրոնում նրանց համար ուրիշ պահեստամասեր են դուրս գրել, որոնցից իրենց պահեստում էլ լիքը լցրած է: Ու հիմա Սերգեյը ստիպված էր սպասել, մինչեւ իրենց կոլխոզի համար էլ մեծ պահանջարկ ունեցող պահեստամասեր դուրս կգրեն. հացահատիկի հնձի սեզոնի նախաշեմին ու բուն հնձի ժամանակ պահեստամասերի մի իսկական պայքար էր սկսվում կոլխոզների միջեւ. մի իսկական խորհրդային դեժավյու:

Այդ օրը մենք վերելակում հանդիպեցինք՝ նախաճաշից սենյակ բարձրանալիս: Էն էլ ասեմ, որ այս ընթացքում միշտ լավ տեսք ունեի, լավ էի հագնվում. ամեն օր մաքուր սափրվում էի՝ սովորականի պես, հագնում էի Ֆրանսիայից, Գերմանիայից, Կուբայից գնած գեղեցիկ հագուստ ու կոշիկ: Կարճ ասած՝ ամեն ինչ անում էի՝ փախստականի տեսք չունենալու համար:

Սա կարելու է, որովհետեւ հենց վերելակից դուրս եկանք, Սերգեյը մի անսպասելի ռեպլիկ արեց.

- Երեւում է՝ հագուստ-կապուստից գլուխ հանում ես:

- Եթե երեւում է, երեւի գլուխ հանում եմ. ի՞նչ կա, - հետաքրքրվեցի ես:

- Կնանկոց հագուստ-կապուստից էլ գլուխ կհանե՞ս:

- Դե, նայած ինչ հագուստ է, - զգուշորեն պատասխանեցի ես՝ չկռահելով, թե այս ինչ թել է թելում Սերգեյը:

- Կգա՞ս հինգ րոպեով գնանք իմ սենյակ, - աղերսող հայացքով ասաց նա:

- Գնացինք:

Ներս մտանք, ինձ առաջարկեց նստել, ինքը մտավ լվացարան, լվացված ձեռքերով վերադարձավ, բացեց պահարանը եւ այդտեղից դուրս բերեց մի կոշիկի տուփ՝

մատների ծայրերով զգուշորեն բռնած: Էն նրբությունը, որով Սերգեյի մատները բռնել էին տուփը, ինձ զարմացրեց: Այնպիսի տպավորություն էր, թե այդ մատները դողում են՝ սրբության հավելու մի անորոշ գիտակցումով, թվում էր, թե կոպիտ ձեռքերով այդ երիտասարդը ուր որ է կսկսի հեկեկալ: Բայց նա հաղթահարեց ինքն իրեն, տուփը դրեց անկողնու վրա, նույնպիսի զգուշությամբ վերցրեց կափարիչը, զգուշորեն Բացեց թղթե փաթեթի եզրերը եւ այնտեղից հանեց կանացի մի կոշիկ:

- Հը, ի՞նչ կասես, - դիմեց նա ինձ:

Ես մի բնագղական շարժում արեցի՝ կոշիկի մասին կարծիք հայտնելուց առաջ այն ձեռքս վերցնելու մղումով: Դա մի տեսակ ցնցեց Սերգեյին, եւ այդ թրթիռը ցնցեց ինձ նույնպես, եւ ես վերադարձա ելման դիրքի: Իսկ կոշիկը իսկապես լավն էր՝ բարձրակրունկ, լաքապատ. ինքը սեւ ու մեղմ կապույտ երկայնական գծերով:

Մինչեւ հիմա այդ կոշիկները դաջված են հիշողությանս մեջ, ու այն զգացողությունն ունեմ, թե դրանք աշխարհի ամենալավ կոշիկներն էին: Բայց հիմա, հենց հիմա սկսեցի մտածել. եթե դրանք աչքովս ընկնեին որեւէ խանութի որեւէ ցուցափեղկում, արդյո՞ք կգրավեին ուշադրությունս, արդյո՞ք ես կնայեի նրանց վրա, արդյո՞ք կասեի, որ դրանք աշխարհի ամենալավ կոշիկներն են, եւ արդյո՞ք դրանք կլինեին աշխարհի ամենալավ կոշիկները: Հազիվ թե. որովհետեւ դրանք այդպիսին դարձել էին Սերգեյի դողացող ու հոգատար ձեռքերի մեջ, նրա սրտի տանջալի տրոփյունների շնորհիվ, նրա հայացքի անհանգիստ ցուքերի ներքո:

- Շատ լավն են, Սերգեյ, եղ որտեղի՞ց ես գնել, - ի վերջո ասացի ես:

- Խանութ էր, էլի. հաստա՞տ լավն են:

- Առանց չափազանցության. եղ ընկերուհի՞դ է հագնելու:

- Կինս, բայց չգիտեմ՝ ոտքին կլինի՞, թե՞ չէ:

- Ոտքի համարը ի՞նչ է, չգիտե՞ս, եղ դեպքում ինչո՞ւ ես առել՝ մոտավորապես, - զարմացա ես:

- Հարցեր կան, - խորհրդավոր ասաց Սերգեյը ու նույն զգուշությամբ կոշիկը դրեց տուփի մեջ, փաթեթի թուղթը ետ ծալեց նրա վրա, կափարիչով փակեց տուփը ու այն տեղավորեց պահարանի մեջ:

Էս պահվածքը ինձ համար խիստ հետաքրքրական էր.

- Սերգեյ, արի գնանք իմ սենյակ՝ մի մի բաժակ կոնյակ քցենք, - առաջարկեցի ես:

- Թողել եմ խմելը, - ասաց նա:

- Մեկ-երկու բաժակը տուն չի քանդի. գնացինք, գնացինք, - ասացի ու դուրս եկա սենյակից: Սերգեյը հետեւեց ինձ:

Մի-մի բաժակ քցեցինք հինգ աստղանի «Արարատից», մի հատ դեղձ ունեի, մանր կտրտեցի, որպես ուտեստ: Մի բաժակ էլ լցրեցի ու ասացի.

- Արի, Սերգեյ, խմենք մեր կանանց կենացը:

Խմեցինք, ու ես չդիմացա, հարցս կրկնեցի.

- Սերգեյ, ախպերս, էդ կոշիկը ինչո՞ւ ես գնել, թե կնոջդ ոտքի համարը չգիտես:

- Էս էն դեպքն է, որ համարը կապ չունի, եթե անգամ ճիշտ ոտքով լինի, մեր խուտորում էդպիսի կոշիկ հագնելու տեղ չկա, ուզես էլ՝ չես կարող հագնել. մենակ տանը՝ ճաշ եփելիս, - խնդալով ասաց Սերգեյը ու շարունակեց, - տարվա կեսը սառույց է ու ձյուն, էն մյուս կեսն էլ՝ ցեխ ու փոշի, էդ կոշիկը որտե՞ղ պիտի հագնես:

- Բա ինչո՞ւ ես առել, ախպերս, - համառում էի ես:

Սերգեյը մի պահ հապաղեց, բայց հաջորդ պահին ասես վճռականություն ձեռք բերելով՝ ասաց.

- Ուզում եմ իմանա, որ իրեն սիրում եմ, հասկանո՞ւմ ես, որ չնայած ցեխի ու փոշու մեջ ենք ապրում, ինքը թագուհի է ինձ համար, հասկանո՞ւմ ես:

Չեմ թաքցնի, աչքերս լցվեցին, ես ձեռքս զցեցի Սերգեյի ուսով ու համբուրեցի նրան.

- Դու մուժիկ ես, Սերգեյ, դու տղա ես, քո կենացը, իմ ախպեր, - ասացի ու պարպեցի կոնյակի հերթական բաժակը:

Իմ հուզմունքը հուզեց Սերգեյին նույնպես.

- Նեղված եմ, ախպերս, նեղված եմ, - ասաց նա:

Ես այս ռեպլիկին ոչինչ չպատասխանեցի՝ համբերատար սպասելով, որ Սերգեյը շարունակի իր խոսքը.

- Կենցաղը սպանում է մարդուն, հասկանո՞ւմ ես, մորթում է ուղղակի մարդուն: Ես իմ Կլավդիային կյանքիս չափ սիրում եմ, ես աշխարհում կյանք չունեմ առանց նրա: Էն օրը, ուրեմն, թեթեւ էր գործս, մի քիչ շուտ ավարտեցի, բախտ էր բացվել վրաս՝ հոգնած չէի: Վազեմ, ասում եմ, տուն՝ գրկեմ իմ Կլավդիային, համբուրեմ, շոյեմ գլուխը, ասեմ՝ Կլավ, քեզ աշխարհի չափ եմ սիրում, կմեռնեմ քեզ համար, Կլավ, իմ արեւ, իմ հրեշտակ: Բացում եմ, ուրեմն, դուռը, ոտքիս ձայնը լսում է ու էնտեղից բղավում՝ Սերյոժ, ասում է, հոսանքը պայթել է, կարճ միացում է տվել, հասիր էլեկտրիկ բեր, երեւի սառնարանն ու հեռուստացույցը վառված կլինեն: Բառերը սմբեցին սրտիս մեջ, հասկանո՞ւմ ես. մի օր ասելու ուժ չունեմ, հաջորդ օրը՝ լսող չունեմ: Էն անգիր արած բառերս կանգնել են կոկորդիս. հիմա էլ տուն եմ հասնելու ջարդված, բեզարած, նա էլ հավի, բաղի, խոզի ետեւից. ի՞նչ սեր, ի՞նչ բան: Բայց եղ կոշիկը որ տեսնի, երեւի կհասկանա, չէ՞, ամեն ինչ:

- Սերգեյ, ախպերս, մուժիկ ես դու, տղա ես, ախպերս, - ուրիշ ոչինչ չէի կարողանում ասել ես:

- Գիտե՞ս ինչու են պսակված կնանիք երբեմն թրեւ գալիս ուրիշների հետ, կամ մենք ինչու ենք ուրիշների ետեւից վազում. Էղ կենցաղից ենք փախչում: Կպրքեցիր մեկին, սիրեցիր ու սիրվեցիր ու վերջ՝ հայդե գնա քո ճամփով: Էլ ո՛չ հոգս ունես, ո՛չ հացի խնդիր, ո՛չ պարտք, ո՛չ պահանջ: Կենցաղը սպանում է մարդուն, Աստված վկա: Ու չկարծես, թե հարցը աղքատի ու հարուստի մեջ է. խրճիթն իր կենցաղը ունի, դոյակը՝ իր, ու երկուսն էլ հավասար սպանում են հոգին, զգացմունքները, մարդուն սարքում փալաս:

- Ճիշտ ես, Սերգեյ, բայց կենցաղն էլ ընտանիքի անխուսափելի ուղեկիցն է, առանց դրա չես կարող, - նկատեցի ես:

- Հա, բայց կենցաղը մերկասառույց է, որի վրայով մենք վարում ենք մեր բախտի ավտոն. փախավ՝ փախավ, էլ բռնել չի լինի: Սերը թե մաշեց, թե կուլ գնաց կենցաղին, կուչ եկավ նրա տակ, նույնն է, թե քաջալ անիվով ես ավտոդ քշում սառույցի վրա...

- Էնքան եմ ուզում տեսնել Կլավդիայիդ դեմքը՝ էդ կոշիկը փորձելիս, - ասացի ես:

- Դու ասա՝ պատմություն չսարքի. մի ամսվա ռճիկ եմ տվել...

Ես զարմացած նայեցի Սերգեյին. էդ արածը մի պահ ինձ հիմարություն թվաց: Հետո մտածեցի՝ իսկապես թքած մի ամսվա ռճիկի վրա, էս կյանքում ավելի կարելուր բաներ կան:

Ապրիլ 15, 2008

71. Մուտուն, Յուլյան, խնամախոսը

750 գրամանոց «Ընտիր» կոնյակը Սերգեյի հետ դնեցինք: Երրորդ բաժակից հետո բաժակները ավելորդ դարձան. ես շիշը գլխիս էի քաշում, փոխանցում Սերգեյին, Սերգեյը շիշը գլխին էր քաշում, փոխանցում ինձ:

Ա~խ, ինչ համեղ է էս կոնյակը, մեր կոնյակի գործարանի կոնյակը, այն գործարանի, որ մենք ֆրանսիացիներին վաճառեցինք մի Ադրիան Մուտուի գնով: Ազգայնացում, միայն ազգայնացում. չքվե՛ք, ֆրանսիացիներ՝, մեր կոնյակի գործարանից կամ էլ լրիվ գինը վճարեք, թե չէ՝ հաջորդ զանգվածային անկարգությունները հասկանում եք, թե որտեղ են տեղի ունենալու: Վճարե՛ք լրիվ գինը՝ երեք-չորս Ռոնալդուի սակագնով, ու մնացե՛ք, որովհետեւ, եթե ճիշտն ասեմ, մի քիչ ավելի լավն եք դարձրել մեր կոնյակը: Բայց մի քիչ, շատ քիչ, ու կոնյակն էլ մերն է.

- Էծի արմյանի, Սերգեյ, պրիստավյայե՞ժ, երեւանսկի կանյաչնի զավոդ ֆրանցուզամ պրոդալի զա ստոլկո, զա սկոլկո ռումինի պրոդալի սվայեվո ֆուտբալիստա՝ նարկամանա ի պրախադիմցա՝ Ադրիանա Մուտու: Պրիստավյայե՞ժ, Սերյոժա...

- Յեյ Բոգու..., - հազիվ արտասանեց Սերգեյը:

- Պաւտրմու, Սերյոժ, վսե արմյանսկիե ֆուտբոլիստի, վմեստե վզյատի, պլյուս իխ շեֆ, պլյուս յեվո շեֆ՝ տոժե նարկաման ի պրախադիմեց, նե ստոյատ ստոլկո, սկոլկո Ադրիան Մուտու...

- Յեյ Բոգու, մնե նադը սպաձյ, - հազիվ արտասանեց Սերգեյը ու փորձեց վեր կենալ: Ես բռնեցի նրա ձեռքից, ետ նստեց:

- Էծի եվրապեյցի, Սերյոժ, պրիստավյայե՞ժ, վիպենդրիվայուցցա. զավարյատ, շտո կանյակ նուժնո պիձյ կակիմի տը ասոբեննիմի բակալամի, կակիմ տը ասոբեննիմ օբրազըմ սնաչալը բակալ ա կանյակոմ նադը ձերժաձյ վ ռուկե: Դալբայոբի վսե անի, Սերգեյ, պատամուշտը նիպանիմայուտ, շտո նաստայաշշի կանյակ նադը պիձյ չերեզ գորլիշկը, Սերգեյ, պրյամը ա բուտիլկի...

- Յեյ Բոգու...

- Զաբեժի՞մ, Սերգեյ, զա կանյակոմ. տուտ նիդալիկո եսձյ մագագին, ի պրադավշիցա՝ նիչիվո սեբե, զաբեժի՞մ ա...

- Կլավդիա, զոլուշկա մայա, յա լյուբլյու ծերյա, բուձյ մայեյ նավսեզդա...

- Յեյ Բոգու, Սերգեյ, ծերե նադը սպաձյ...

Քնեց Սերգեյը, ու ես ինձ մենակ զգացի: Իմ ճանապարհին պատերազմ է պայթել: Ինձ թվում էր, չէր թվում՝ համոզված էի, տեսնում էի, որ երբ բղանիսեցի Միշան, Մեմեի մարդ Նիկոլյան, ջահել գասուդարյ Դիման խոսում են, նրանց բառերի տակից դուրս է պրծնում իրենց իրական նպատակը, որ խնամքով ուզում են թաքցնել. նրանց նպատակը մեկն է՝ ամեն ինչ անել, որ ես չհասնեմ Հայաստան, չհասնեմ՝ երկրի հակառակ կողմից: Բա ես կինտոներին. միտինգ են անում Թիֆլիսում՝

պրեզիդենտներով, կովից հետո բռնցքներ թափահարելով: Յուլյան էլ չի դատապարտում Ռուսաստանին: Հիմա շատերը մտածում են՝ ի՞նչ կա սրա տակ թաքնված, ի՞նչ գաղտնի դավադրություն: Ոչ մի դավադրություն էլ չկա. բղանիսեցի Միշինը՝ էշ-էշ, Յուլյային ձեռ-մեռ է քցել՝ իր խասիաթի համաձայն: Ապուշը երեւի մոռացած է եղել, որ Յուլյան էլ կողքի գեղից ա, էլի, Կողբից՝ նամուսով հայ աղջիկ, ու կերավ բերնին բղանիսեցի Միշինը...

Յուլյան իրոք լուրջ աղջիկ է՝ նստած, դուրս եկած: Ես նրան ճանաչում եմ, ու իմ ու Յուլյայի միջեւ էլ վրացական մի պատմություն կա: Ուրեմն՝ դա Պրագայում էր. Յուլյան անգլերեն չգիտի ու իր հետ, որպես թարգմանիչ, բերել էր աղջկան, որը Քեմբրիջում էր սովորում: Շատ սիրուն էր էդ աղջիկը, ու այնպես ստացվեց, որ ես, Յուլյան, Յուլյայի աղջիկը, որի անունը մոռացել եմ, իրար կողքի էինք նստում կոնֆերանսում:

Երեկոներն էլ բանկետ էր, քեֆ, ուրախություն: Վրացի մի կին կար, անունը՝ Մանանա: Տարիքով կին էր, իսկական տան տիկին, իսկական մայր, իսկական մորաքույր: Բանկետների ժամանակ, զգում եմ, ինչ-որ բան է մտմտում, գնում-գալիս, գնում-գալիս. մի քիչ Յուլյայենց հետ է կանգնում, մի քիչ մեզ մոտ գալիս:

Զգում եմ՝ ինչ-որ տարօրինակ բան է կատարվում: Մեկ էլ գալիս թեւս է մտնում, թե՛ քեզ հետ բան ունեւ խոսելու: Ի՞նչ է պատահել, քալբատոնո Մանանա.

- Որպեսզի էս տխմար կոնֆերանսը գոնե մի արդյունք տա, մի դրական բան արած լինի, պիտի պսակվես. քեզ համար հարսնացու եմ ճարել, - ինձ է ասում Մանանան:

- Ո՞վ է, քալբատոնո Մանանա, - հարցնում եմ:

- Տես՝ ինչ աղջիկ է՝ սիրուն, կրթված, - ասում է նա ու ցույց է տալիս Յուլյայի աղջկան. անունը ո՞նց եմ մոռացել:

Ես սկսում եմ ծիծաղել.

- Ինչո՞ւ ես ծիծաղում, ա՛յ տղա, - հարցնում է քալբատոնո Մանանան:

- Ես ամուսնացած եմ, երկու երեխա ունեմ, - ասում եմ ու զգում, որ նրա դեմքին սարսափ
է
հայտնվում:

- Բա մատանիդ ո՞ւր է, ա՛յ խելոք, - խեթ-խեթ նայում է ինձ՝ մի աննկարագրելի ավստասանք դեմքին...

Էդ օրվանից միշտ մատանի եմ դնում: Բայց այս պատմության մեջ էականը սա չէ, այլ այն, որ էդ կոնֆերանսում ամբողջ աշխարհից եկած տղերք կային՝ ջահել, սիրուն, բոյով, կրթված, որոնք հերթ էին կանգնում՝ Յուլյայի աղջկա հետ երկու բառ խոսելու համար: Ես էլ մի խեղճուկրակ՝ գյուղացի տղա, որ պատահմամբ հայտնվել եմ էդ միջավայրում: Բայց քալբատոնո Մանանան որոշեց, որ հենց ինձ պետք է պսակի Յուլյայի աղջկա հետ. ինչո՞ւ: Որովհետեւ հայ էի, Հայաստանից էի, որովհետեւ ինքը վրացի էր, ես հայ էի, ու էդ պահի իր հարազատը ես էի: Ու էդ պահի իր մտածածը շատ նման էր, ահավոր նման էր հազարավոր հայ մայրերի մտածածին. սիրուն աղջիկ, պերսպեկտիվնի գոքանչ. ինչո՞ւ մեր տղային չդարձնենք ունեցվածքի եւ հեռանկարի տեր: Քալբատոնո Մանանան ուզում էր էդ տխմար կոնֆերանսի մեջ մի լավ բան արած լինի ու էդ լավ բանը արած լինի իր հարազատի համար, իր հարեւանի համար: Կոնֆերանսում մի ամերիկավրացի կար. ազգությամբ վրացի էր, քաղաքացիությամբ ու էությամբ՝ ամերիկացի, Բայց քալբատոնո Մանանան մտահոգված չէր նրա մասին, նրա համար որեւէ բան անելու ցանկություն չցուցաբերեց:

Էդ դեպքից շատ հետո՝ տարիներ անց, մի աշխատանքային հարցով զանգեցի քալբատոնո Մանանային: Պրագայից հետո ո՛չ տեսել էինք, ո՛չ խոսել: Ու երբ զանգեցի, ներկայացա, հիշեց ու առաջին հարցը, որ տվեց, հետեւյալն էր.

- Երեխաներդ ո՞նց են, կինդ ո՞նց է, ընտանիքդ ո՞նց է:

Նա ո՛չ իմ երեխաներին էր տեսել, ո՛չ կնոջս, Բայց առաջինը հետաքրքրվեց նրանցով: Ակնարկը հասկանալի էր. ուզում էր իմանալ՝ կարո՞ղ է էն ժամանակ պիտի պնդեր, որ ամուսնանայի, փորձ անեի ամուսնանալ Յուլյայի աղջկա հետ, մանավանդ որ Յուլյան հիմա վարչապետ է: Ասացի, որ ամեն ինչ կարգին է, որ երրորդ երեխան եմ ունենալու. կարծես մի քար ընկավ էդ կնոջ սրտից.

- Նու, սլավա Բոգու, սլավա Բոգու, - ասաց նա:

Բայց ինչ հետաքրքիր ու տարօրինակ է. երբ ես Թիֆլիսում էի, Մանանայի մասին չհիշեցի անգամ: Գուցե թե անցել եմ նրա տան, նրա աշխատավայրի կողքով, բայց նրա մասին չեմ հիշել: Ու որպեսզի հիշեի, անհրաժեշտ էր, որ պատվեի աշխարհի շուրջ, անհրաժեշտ էր, որ պատերազմ սկսվեր Վրաստանում, անհրաժեշտ էր, որ Յուլյան էդ պատերազմում Վրաստանին չպաշտպանի... Ռազմական գործողությունները շուտով դադարեցին, ու ես Ջուրաբին զանգելու որոշում կայացրի: Նա ընկճված էր ահագին. գյուղի իրենց ժողովուրդը ստիպված էր եղել փախչել Թիֆլիս եւ ապաստան գտնել իր մոտ: Ու չնայած նրանց գյուղի տուն-տեղը չէր տուժել, վստահ չէին՝ կկարողանա՞ն վերադառնալ, թե՞ ոչ: Բայց եւ այնպէս, իմ զանգը Ջուրաբին ուրախացրեց. նա երկար ժամանակ չէր կարողանում հավատալ, որ ես Նովոսիբիրսկ եմ հասել երկրի հակառակ կողմից ու հիմա ուզում եմ վերադառնալ Հայաստան. բայց մինչ այդ ինձ հարկավոր էր վերադառնալ Վրաստան: Ծովով վերադարձի տարբերակը նա բացառեց ի սկզբանե, որովհետեւ հիմա դա դարձել է ամենառիսկային ճանապարհը: Ու երբ իմացավ, որ անձնագիր ունեմ ու այդ անձնագրով սահմաններ եմ հատել, ասաց, որ եթե օդանավ լինի, կարծում է՝ խնդիր չի ծագի: Բայց որտեղի՞ց օդանավ գտնենք եւ նեղ մաջալին. Ռուսաստանից Վրաստան թռիչք չկա ու չկա: Ջուրաբը խնդրեց իրեն ժամանակ տալ, որպեսզի ճշտի, թե ինչ տարբերակներ կան, ինչ հնարավորություններ: Ես էլ նրան խնդրեցի զանգել Իմաստուն Ծերուկին եւ պատմել իմ ծրագրերի մասին. ինքս չէի ուզում զանգել: Ջուրաբը պատվիրեց մի շաբաթից զանգել իրեն, ասաց, որ այդ ժամանակահատվածում կփորձի տեղեկատվություն հավաքել եւ ինձ ասելու բան ունենալ: Մենք հրաժեշտ տվեցինք իրար, ու ես զգացի, որ սիրում եմ Վրաստանը. հիմա այն ինձ համար Հայաստանի պէս մի տեղ էր:

72. Նա բեչկե~, նա բեչկե~, նա տոմ բերեժոչկե~...

Մերգեյը ստացավ պահեստամասերը եւ հեռացավ՝ իր հետ տանելով Կլավդիայի զարմանահրաշ կոշիկները, Պավելը անհետացել ու չէր երեւում, իսկ ես ապրում էի Ջուրաբին զանգելու օրվա սպասումով: Այդ օրերը ծանր էին անցնում. փորձեցի գիրք կարդալ, բայց շուտով հասկացա, որ անհնար է: Ասենք, կարդում էի տասը էջ ու մեկ էլ արձանագրում, որ կարդացածից ոչինչ չեմ հիշում եւ կարդալու ողջ ընթացքում

մտածել եմ միայն այն մասին, թե ի՞նչ կասի Ջուրաբը, Վրաստան հասնելու ի՞նչ երթուղի կառաջարկի եւ կառաջարկի՞ արդյոք:

Հյուրանոցի սենյակից շատ քիչ էի դուրս գալիս. մոտակա սուպերմարկետներից մեկում մրգերի լավ բաժին կար, եւ դա իմ ամենօրյա այցելությունների օբյեկտն էր: Ջանազան մրգեր ու գազար էի գնում եւ անշտապ կտրտում ու համտեսում՝ հեռուստացույցի առաջ կամ սպորտային մամուլը նայելով: Ջուրաբին զանգելու օրը չնայած դժվարությամբ, բայց, այնուամենայնիվ, եկավ, ու շատ ավելի դժվար սկսեցին անցնել այն ժամերը, երբ ես արթնացած պետք է սպասեի, որ լուսանա նաեւ Թիֆլիսում: Այդ ժամանակն անցկացրեցի Օբ գետի ափին զբոսնելով. ձմեռային սառնությունը արդեն իսկ ակնարկում էր իր մասին: Իմ մեջ նաեւ ուժ գտա սպասելու, որ Թիֆլիսում կեսօր լինի, ապա միայն զանգեցի: Ջուրաբը ասաց, որ առաջիկայում Ռուսաստանից Թիֆլիս թռչելու տարբերակը կարելի է բացառել: Սակայն ինքը տեղեկություն ունի, որ մոտակա տասն օրվա ընթացքում դեպի Թիֆլիս չվերթներ են սկսվելու Բիշքեկից եւ Կիեւից: Ու եթե ես հասնեմ Կիեւ կամ Բիշքեկ, կարող եմ թռչել Թիֆլիս:

Իրար հետեւից մի քանի օր զանգում էի Ջուրաբին, եւ նա նոր տեղեկություններ էր ինձ հաղորդում: Ի վերջո հաստատվեց, որ Բիշքեկից թռիչք է լինելու Թիֆլիս: Ես անմիջապես ճշտեցի, որ Նովոսիբիրսկից Բիշքեկ թռիչքներ իրականացվում են, եւ իրականացնում է ոչ միայն ռուսական, այլեւ դրդական ավիաընկերություն: Շտապեցի գտնել այս ավիաընկերության տոմսարկղը եւ փորձեցի Նովոսիբիրսկ-Բիշքեկ-Թբիլիսի տոմս ձեռք բերել: Ինձ ասացին, որ դեպի Բիշքեկ տոմս գնելը խնդիր չէ, ինչ վերաբերում է Թբիլիսիին, առայժմ համապատասխան տեղեկություն չունեն: Ես կոնյակ ու շոկոլադ նվիրեցի տոմսարկղի սիրունատես աղջկան, թողեցի իմ հեռախոսահամարը, հյուրանոցի հասցեն, տվյալներս ու խնդրեցի՝ երբ Թբիլիսիի հարցը լուծվի, ինձ համար անմիջապես տոմսեր վերցնել ու տեղյակ պահել: Երեք օրից աղջիկը զանգեց եւ ասաց, որ հաջորդ շաբաթ թռիչք է լինելու Բիշքեկից-Թբիլիսի, եւ Նովոսիբիրսկից կարող եմ թռչել այնպես, որ երկու ժամ ընդմիջումից հետո շարունակեմ ճանապարհս դեպի Վրաստանի մայրաքաղաք: Ես շտապեցի տոմսարկղ, ճանապարհին էլ մի հատ մեծ անանաս գնեցի տոմսավաճառուի ու համար: Ի վերջո իմ

ձեռքին հայտնվեցին դեպի Թիֆլիս տանող ուղեգրերը, եւ ես այդ մասին տեղյակ պահեցի Զուրաբին:

Վերջինս ասաց, թէ ինձ կղիմավորի եւ կփորձի հնարավոր վտանգները շրջանցելու ուղիներ գտնել: Մինչ թռիչքի օրը, սակայն, ես պետք է դեռ մեկ շաբաթ անցկացնեի ու չգիտեի՝ ինչպես: Մտածեցի զանգել Պավելին, բայց չզանգեցի: Գիրք կարդալը ավելի անհնար էր դարձել, լուրերը առաջվա պես ներվայնացնող էին:

Օր գետը այս իրավիճակում իսկական փրկություն դարձավ ինձ համար. ժամերով քայլում էի նրա ափերով, նստում մի նստարանի ու կարդում սպորտային մամուլ: Ձմեռը, սակայն, արդեն վրա էր տալիս, ու անհնար էր առանց տաք շորերի: Մի պսպղան խանութ էի տեսել. գնացի վերարկու եւ տաք կոշիկներ գնելու. բայց քանի որ ժամանակ սպանելու խնդիր ունեի, այդ գործընթացը անհնարինության չափ երկարացրի: Այդ օրը դատարկ խանութում ձանձրացող վեց աղջիկների հոգատար օգնությամբ փորձեցի բոլոր հնարավոր մոդելները, քննարկեցի բոլոր հնարավոր տարբերակները, երկու անգամ սուրճ խմեցինք. ուրախ ժամանակ անցկացրինք, կարճ ասած: Ի վերջո հայտարարեցի, որ տեսականին շատ մեծ է, իսկ վերարկուի ընտրությունը ամուսնանալու պես բան է, ու չի կարելի հապճեպ որոշումներ կայացնել:

Աղջիկներին շատ դուր եկավ իմ համեմատությունը, եւ պայմանավորվեցինք հանդիպել վաղը նույնպես: Հաջորդ օրը պայմանավորված ժամին (հանդիպումը նշանակել էին այնպիսի ժամի, որ տնօրենը տեղում չլինի) մի շիշ «Մարտինի» թեւիս տակ՝ մի մեծ տուփ «Ռաֆայել» էլ հետը, մտա խանութ: Այն երեկվա պես դափ-դատարկ էր, եւ ձանձրացող աղջիկները, ինձ տեսնելով, պայծառացան: Մեր խոսակցությունը խիստ գործնական էր. անվտանգության ծառայության երկու աշխատակցի կասկածող հայացքների ներքո սուրճի բաժակներով թաքուն «Մարտինի» էինք գրմփրցնում, «Ռաֆայելոյով» համտես անում ու քննարկում վերարկու-կոշիկների զանազան մոդելներ, խոսում այն մասին, թէ ինչ կարելու գործ է հագուստի ընտրությունը, եւ սխալ որոշումը կարող է ճակատագրական լինել: Այս մասը շեշտում էինք հատկապես այն ժամանակ, երբ անվտանգության տղերքից մեկնումեկը լքում էր իր խցիկը եւ պտույտ կատարում տարածքում:

Խանութը նոր-նոր էր բացվել ու գործնականում հաճախորդներ չունեի, ու երբ ինչ-որ մի փախած դեմք ներս էր մտնում, աղջիկներից մեկը արագ ցրում էր նրան ու վերադառնում: Այսպես՝ ընդհանուր խորհրդակցության արդյունքում որոշվեց, որ չի կարելի միայն վերարկու-կոշիկով բավարարվել: Եվ հարկավոր է նաեւ համապատասխան կոստյում, փողկապ, վերնաշապիկ եւ ճարմանդներ գնել: Ես ամեն ինչի հետ համաձայնեցի, բացի ճարմանդից: Ու ողջ գործընթացը սկսվեց ամենասկզբից՝ հագնում էի ու հագնում, այդպես՝ առանց հոգնելու ու դադարի: Ըստ էության, մենք տունտունիկ էինք խաղում, եւ պետք է ասել՝ այս տարիքում այդպիսի խաղերը շատ ավելի հաճելի են:

Որոշում կայացնելը, այնուամենայնիվ, դժվար էր: Ու մեծ էր գայթակղությունը՝ չշտապել ու կարեւորագույն այս խնդրով զբաղվել հաջորդ օրը նույնպես: Բայց ակնհայտ էր, որ եթե տունտունիկը վաղը նույնպես շարունակվի, պետք է նաեւ բայիկ անենք: Ու չնայած աղջիկներին, թերեւս, այնքան էլ պարզ չէր, թե ինչու չի կարելի բայիկ անել, հսկայական ներքին դիմադրությունը հաղթահարելով՝ մենք ընտրություն կատարեցինք: Երբ արդեն ընտրությունը կատարված էր, աղջիկներից մեկը, տնօրենին զանգելով, աննկարագրելի զեղչեր պոկեց նրանից, եւ էլ առատ թեյավճարով պարգևատրեցի նրանց: Ու էլի վերադարձա իմ առօրյային՝ Օբ գետ, սպորտային մամուլ, միրգ ու գազար:

Իհարկե, անընդհատ մտածում էի, որ գուցե սկզբունքայնությունը տվյալ դեպքում անխմաստ է, եւ անհրաժեշտ է նաեւ ճարմանդ ու համապատասխան վերնաշապիկ էլ գնել, բայց հաջորդ օրը տեղի ունեցած մի դիպված անսպասելիորեն ընդհատեց իմ այդ մտածումները: Երբ ծայրից ծայր կարդացել էի «Սավեցկի սպորտի» հերթական համարը ու քայլում էի ավիամերձ պուրակով, բուշլաթների մեջ փաթաթված երեք մուժիկ տեսա, որ կուչ էին եկել մի նստարանի վրա: Երբ ավելի մոտեցա, տեսա, որ նստարանի վրա մի հին թերթ փռած՝ կոպեկ-կոպեկ փող են հաշվում. թերթն էլ փռել են, որ մետաղադրամները արանքներից ցած չթափվեն: Արարողության իմաստը պարզ էր: Ու չնայած նոր շորերս հագել-կապել էի, ու դրանց վրայից վեց աղջիկների բույրն էր բուրում, հետագա անելիքիս հետ կապված կասկածներ չունեի: Մի հատ նայեցի մուժիկների դեմքին՝ կարգին տղերք էին, վստահությունս ամրապնդվեց: Աներկբա

մոտեցա ու հազար ռուբլի դրեցի նրանց հավաքած փողերի վրա: Տղերքը սկզբից չէին հավատում իրենց աչքերին, բայց երբ ռուբլիները շոշափեցին, հրաշքը դարձավ իրականություն: Նրանք ինձ նայում էին՝ ինչպես երկնային տեսիլքի կնայեն. իմ հագուկապն էլ հաստատում էր այդ տիեզերական կարգավիճակը:

- Բայց երեք պայման ունեմ, - նրանց զարմացած դեմքերին նայելով՝ ասացի ես:

- Վալյայ, - ուշքի գալով՝ արտասանեց նրանցից մեկը:

- Ադնառագրվի բաժակներ էլ ենք առնում:

- Կլինի: Էդ մեկ:

- Զակուսկի էլ ենք վերցնում:

- Ունենք, հարց չկա, - ասաց մյուսը ու նստարանի տակ դրած տոպրակից կես բոքոն ու կես ապխտած ձուկ հանեց:

- Չէ, - ասացի, - էդ ձկան հոտը կկանի շորերիս. նոր եմ առել: Զիթապտուղ ենք առնում, պանիր, հաց, երշիկ:

- Զիթապտուղը հերիք է, էլի, - անվստահ ասաց երրորդը, բայց ես պնդեցի:

- Եվ վերջապես, - շարունակեցի ես, - արաղը պետք է առնվազն 200 ռուբլիանոց լինի:

- Բայց ախպերս, - չդիմացավ երրորդը, - էդ փողի երեք շիշ կառնենք:

- Էսօր թագավորական քեֆի օր է, էլ դիշիվիտներ չանեք, - ասացի ես:

Առաջինը, որ ակնհայտորեն խմբի ղեկավարն էր, ձեռքը ինձ պարզեց եւ ասաց՝ պառուկամ: Երրորդը սկսեց հավաքել փողերը, ու հասկանալի էր, որ նա է միշտ առեւտուրը անում: Բայց առաջինը՝ խմբի ղեկավարը, կանխեց նրան, ու ինչքան հասկացա, որպես բացառիկ դեպք, ինքը գնաց խանութ: Ու մինչ ես հարցուփորձ էի անում, թե Օբ գետում ինչ ձուկ կա, ինչպես են բռնում, խորն է գետը, թե՛ ոչ, մեր բանագնացը վերադարձավ: Գնել էր երեք շիշ «Օսոբայա Մոսկովսկայա» օղի, մի

քանկա կանաչ գեյթուն, մի քանի կտոր հոլանդական պանիր, ահագին որսորդական երշիկ ու հաց: Ես շատ գոհ մնացի նրա արած գնումներից ու հասկացա, որ Վիտալին կյանք տեսած տղա է: Իմ կարդացած «Մավեցկի սպորտը» փոեցինք նստարանի վրա, սեղան բացեցինք: Ու երբ լցնում էինք օղին, այդ ժամանակ միայն նկատեցի, որ պլաստմասսե բաժակները ոչ թե օդու են ու փոքր, այլ հյութի են ու մեծ: Լցրեցին բաժակները իրենց չափանիշներով: Ու քանի որ սառնությունը, տեղանքը, միջավայրը խմելու էր տրամադրում, ես չառարկեցի: Վերցրինք բաժակները, նրանցից մեկը ասաց՝ պայեխալի, ու խմեցինք: Չնայած դժվար էր՝ բաժակը դատարկեցի մինչև վերջ, չնայած դժվար էր՝ առաջինից հետո ոչինչ չդրեցի բերանս, ու քանի որ դժվար էր, բաժակը տեղը դրեցի ու ասացի.

- Թուրքը խմի...

Էսպես իջեւանցի պատշարներն են ասում՝ գործից հետո համով հացի հետ տնական յաթրջի խմելիս: Էդպես ասում են ոչ թե նրա համար, որ չեն ուզում խմել կամ զգվում են արադից: Էդպես ասում են սեղանի շուրջ աչքները պլշած երեխաների համար, իբր վատ բան է արադը ու խմելն էլ՝ տանջանք:

Երկրորդն էլ խմեցինք ու սկսեցինք ուտել: Ուտում էինք, խմում ու խոսում: Ի՞նչ էինք խոսում, անհասկանալի է ու անպատմելի: Խոսում էինք իրար գուգահեռ, իրարից անկախ, ավտոնոմ ու սուվերեն: Բայց էդ խոսակցությունից մի բան հասկացա, որ մարդու լավ կամ վատ ապրելը, մարդու երջանկությունը արտաքին ձեւերից չէ կախված, այլ ներսում է որոշվում, ներսում է վճռվում.

- Կյանքը լավ բան է, - ի վերջո ասաց տղերքից մեկը:

Այս ակնարկը ինձ հուզեց, ու ես, դեմքով դեպի Օբ գետը կանգնած, էդ անծայրածիր ջրին նայելով՝ ձենս գլուխս զցեցի.

- Նա րեչկե~, նա րեչկե~, նա տոմ բերեժոչկեեե~ միլա Մարուսենկա բելի~յե նոժկի...

Շարունակությունը չգիտեի, ու տղերքը ինձ շարունակեցին, ու ոչ թե երգում էինք, այլ գոռում: Ի վերջո ցամաքեցին շշերը, եւ վերջին բաժակը խմելիս երկրորդը ասաց.

- Դայ, Բոժե, զավտրա տոժե...

73. Բոլոր հարցերի պատասխանը

Առավոտյան արթնացա հաճելի զգացումով, որ վաղը այս ժամին օդանավակայանում եմ լինելու: Բայց հեռուստացույցի վահանակի կոճակը սեղմելուն պես լսեցի «Բիշքեկ» բառը՝ մի տազնապալի շեշտադրմամբ. լուրերը հաղորդում էին, որ Բիշքեկի օդանավակայանում ավիավթար է տեղի ունեցել, հարյուրից ավել մարդ է զոհվել: Այսպիսի լուրով սկսվեց օրը, եւ առաջին գործը, որ արեցի, ավիաընկերության գրասենյակ զանգել-ճշտելն էր, թե արդյոք մեր թռիչքը կարող է հետաձգվել:

Ասացին, որ այս պահին կոնկրետ բան ասել չեն կարող, բայց հետաձգման մասին տեղեկություն էլ չկա: Լոգանք ընդունեցի՝ վատ տեղեկության տպավորությունը հաղթահարելու համար, հետո գնացի նախաճաշելու: Ուզում էի այդ օրը Օբ գետի որեւէ ձուկ պատվիրել ճաշին, բայց զգացի, որ ախորժակ չունեմ: Մի թեթեւ նախաճաշեցի, վերցրի օրվա մամուլն ու բարձրացա սենյակ: Թերթ էի կարդում, երկու ժամը մեկ զանգում ավիաընկերություն: Երրորդ զանգից հետո ասացին, որ վաղվա թռիչքը մեծ հավանականությամբ կայանալու է, համենայնդեպս՝ հետաձգման հավանականությունը փոքր է եւ գնալով ավելի է փոքրանում: Սա մի քիչ աշխուժացրեց ինձ, անգամ քաղց զգացի:

Բայց Օբի ձուկ ուտելու մտադրությունս մարել էր անվերադարձ. զանգեցի ռեստորան, հարցրի՝ արդյո՞ք բորչ չունեն: Ասացին՝ այո. բայց, դե, բորչը խասիաթով ճաշատեսակ է, կարող է եւ լավը չլինել: Մյուս կողմից՝ Ռուսաստանում բորչ ուտելը մի առանձնահատուկ էֆեկտ է, մանավանդ եթե պատրաստված է խոզի մսով: Իսկապես, խոզի մսով բորչը յուրահատուկ համ ունի, եթե, իհարկե, խոհարարը գիտի, թե հատկապես ինչպիսի մսեր են պետք այդ ճաշատեսակի համար, սալի ինչպիսի հաստությամբ շերտով: Էս հյուրանոցի խոհարարը գիտեր: Երկու-երեք գդալ համտես արի, ապա եւ ափսեիս մեջ շուռ տվեցի փոքր տուփով թթվասերը, ու այս բորչ ուտելը նման էր խաշի սեզոնի բացման: Եղանակը հուշում էր, որ Նովոսիբիրսկի հայկական ռեստորաններում հիմա նաեւ խաշ են տալիս. բայց եթե մյուս ռիսկերը հաշվի չառնենք, բորչի ու խաշի տարբերությունը այն է, որ բորչը մենակ կուտվի, իսկ խաշը՝ ոչ: Կերա բորչը՝ ի նշանավորումն իմ այդօրվա մենակության, եւ սեփական ձեռքերով բորչ կամ

խաշ կամ խաշլամա եփելու ցանկություն զգացի: Ցանկություն զգացի մտնել Երրորդ մասի շուկա ու խանութներ ու ընտրել մթերքները հատիկ-հատիկ, ընտրել լավագույնները լավագույն գնով, սակարկել ու իջեցնել, իջեցնել ապրանքի գինը մինչև անհնարինություն: Երբ ինձ հարցնում են, թե ինչպես եմ մթերքներ ընտրում, իսկ ես ընտրում եմ լավագույնը, մի պարզ ու հասկանալի պատասխան եմ տալիս. երբ մտնում ես շուկա կամ խանութ եւ ուզում ես քո ուզած ապրանքը գնել, պետք է գննող հայացքով նայես ցուցափեղկերին ու պիտի գնես այն ապրանքը, որ քեզ կնայի: Շատերը զարմանում են, ասում են՝ բա միսը կնայի՞, լոլիկը կնայի՞, կանաչին կնայի՞: Վա՛յ, տնաշեններ. դուք ո՞նց եք մթերք գնում, եթե էդ մթերքը ձեզ չի նայում: Ուրեմն՝ փողը ջուրն էք լցնում, քամուն տալիս: Ու ոչ միայն խանութում. տանը սեղանի շուրջ, երբ ձեր առաջ մի մեծ ափսե խորովածի կիտուկ է դրած, դուք ո՞նց եք ընտրում, թե որ կտորը վերցնեք: Դե, ընտրում ենք, էլի՝ ասում են: Էդպես չեն ընտրում, պիտի թիքեն, խորովածի կտորը նայի քեզ, որ դու վերցնես հենց իրեն: Թե չէ՝ ո՛չ համ կլինի մեջը ու ո՛չ էլ հոտ...

- Վտարոյե բո՞ւժիժե, - հարցնում է մատուցողը:

- Եթե նկատի ունեք բորշչի երկրորդ ափսեն, այո: Բայց քիչ կլցնեք:

Ճաշելուց հետո զանգեցի ավիաընկերություն՝ համոզվելու համար, որ թռիչքը կայանալու է: Հաստատեցին, ես էլ փակեցի իմ հաշիվները հյուրանոցի հետ ու բարձրացա սենյակ: Քնելուց առաջ էլ օդանավակայան զանգեցի՝ իմանալու համար, թե վաղվա իմ թռիչքի ժամերին դեպի Երեւան կամ Երեւանից ռեյս կա՞, թե՞ ոչ: Ասացին՝ չկա, սա նշանակում էր, որ Բիշքեկ թռչելուց առաջ որեւէ ծանոթի հանդիպելու հավանականությունը շատ փոքրանում էր, ինչը վատ չէր:

Պայմանավորված ժամին զանգը ինձ արթնացրեց. միակ ճամպրուկս հավաքված էր ու թեթեւ: Տաքսին սպասում էր ու, ինձ վերցնելով, մղվեց դեպի օդանավակայան: Ուղևորների հաշվառումը սկսվել էր: Հաջող անցա ստուգումները, եւ որպեսզի դեմքս կասկածելի արտահայտություն չունենա, այդ ընթացքում անընդհատ մտածում էի Սերգեյի ու Կլավդիայի, հագուստի խանութի վեց աղջիկների ու Օբի ափին ունեցած

կերուխումի մասին: Ոչինչ չէր մատնում իմ միջազգային հետախուզվող լինելը, հոգուստ-կապուստս էլ պետք է ասեր, որ Բիշքեկ եմ մեկնում պաշտոնական այցով:

Ուղեւորների 90 տոկոսը դրդաստանցիներ էին, նրանց մի մասը՝ ազգային-գյուղական հագուկապով, մյուս մասը՝ ոչ գյուղական, բայց թառամած հագուստով, մի մաս էլ կար՝ հագած-կապած: Մի քանի աղջիկներ ուշադրությունս գրավեցին՝ ինձ համար անձանոթ իրենց գեղեցկությամբ: Ամեն ազգի գեղեցկություն մի յուրօրինակ, ուժեղ հմայք ունի, մի անկրկնելի ձգողականություն՝ անկրկնելի, մատնահետքի նման: Ես հույս ունեի օդանավում հաղորդակցվել այդ գեղեցկության հետ, բայց երբ ուղեկցորդուհին ցույց տվեց իմ տեղը, հիասթափություն ապրեցի: Ճիշտ է, իմ շարքում՝ պատուհանի մոտ, մոտ 40 տարեկան մի սիրունատես կին էր նստած, բայց նրա կողքին էլ տղամարդ կար, ու հենց վերջինիս կողքին էլ ես պետք է նստեի: Քաղաքավարի բարեւեցի, ճամպրուկս եւ վերարկուս դրեցի պահախցում եւ նստեցի: Այս ընթացքում հասցրեցի նկատել, որ կնոջ աչքերից անընդհատ արցունք է հոսում, իսկ տղամարդն էլ նրա ձեռքը բռնել է ամուր՝ որպես սիրո, մխիթարանքի, քնքշության արտահայտություն: Նրանք ամուսիններ էին, տարեկիցներ, ազգությամբ դըրդգ, բայց, ինչպես հետո իմացա, ապրում էին Նովոսիբիրսկում: Դժվար չէր գլխի ընկնել, որ ինչ-որ բոթ է նրանց տանում հայրենիք.

- Ինչ-որ բան է պատահել, այո՞, - տղամարդուն հարցրեցի ես:

- Այո, կնոջս հայրն է մահացել, - պատասխանեց տղամարդը. անունը Դանիյար էր:

Թոխքից առաջ կինը դեղ խմեց, ըստ ամենայնի՝ քնաբեր, եւ երբ օդ բարձրացանք, նա արդեն քնել էր: Ցերեկ էր, եւ քնելը այնքան էլ հեշտ գործ չէր ինչպես իմ, այնպես էլ Դանիյարի համար: Սկսեցի հարցուփորձ անել հանգուցյալի մասին, Դանիյարը ինչ-որ ժլատ տեղեկություններ էր տալիս.

- Երեւի ձեր կինը վաղուց չի տեսել հորը, - հարցերիս շարանը շարունակեցի ես:

Դանիյարը մի տարօրինակ հայացքով նայեց ինձ ու ասաց.

- Քսան տարի...

Այս պատասխանը ինձ տարօրինակ թվաց. ինչո՞ւ պիտի այս գեղեցիկ, երիտասարդ կինը, որը, ըստ ամենայնի, հաջողակ ընտանիք ու ամուսին ունի, 20 տարի տեսած չլինի հորը: Ու չնայած ստացվում էր, որ մի տեսակ շատ հարցեր եմ տալիս, բայց զգում էի, որ սրա տակ մի պատմություն կա, եւ ուզում էի իմանալ: Դանիյարն էլ սկզբից դժկամությամբ էր զրույցի բռնվում, բայց, դե, զգացվում էր, որ լցված է, եւ խոսելը չի խանգարի, մանավանդ ես շատ զգույշ էի եւ ամեն ինչ անում էի, որ զրույցի իմ մղումը անառողջ հետաքրքրասիրության տպավորություն չգործի:

- ...հայրը նրան չի ցանկացել տեսնել, - ի վերջո շարունակեց նա:

Հետագա պատմությունը չափազանց հետաքրքրական էր. 20 տարի առաջ Դանիյարը՝ մի որբ տղա, մանկատունն ավարտելով, վերադարձել է իր նախնիների գյուղ՝ մի հեռավոր առու: Այստեղ, ահա, նրա եւ նրա կնոջ միջեւ սիրավեպ է բռնկվել, իսկ կինը այն ժամանակ արդեն ամուսնացած է եղել մեկ ուրիշ երիտասարդի հետ, որը գտնվելիս է եղել բանակում: Ի վերջո Դանիյարն ու իր կինը փախել են այդ հեռավոր գյուղից եւ Նովոսիբիրսկում կառուցել իրենց երջանկությունը: Հիմա նրանք երեխաներ ունեն, հաշտ ու ամուր ընտանիք: Բայց աղջկա հայրը նրան չի կարողացել ներել այդ փախուստը եւ իր աննախադեպ խայտառակությունը.

- Մենք չգիտենք էլ՝ ճի՞շտ ենք անում, որ գնում ենք այդ թաղմանը, եւ ի՞նչ կլինի: Խնդիրը միայն հանգուցյալի հետ մեր ունեցած բարդ հարաբերությունները չեն, ի վերջո՝ այնտեղ է լինելու կնոջս նախկին ամուսինը, նրա հայրը, բարեկամները: Չգիտեմ՝ մեր աուլը ինչպե՞ս կդիմավորի մեզ, - բացատրում էր Դանիյարը:

Բայց ինձ զբաղեցնում էր ոչ թե այն, ինչ կլինի, այլ այն, ինչ եղել է: Երկար ժամանակ ես խորհում էի տեղի ունեցածի մասին.

- Դանիյար, ինձ թույլ կտա՞ք մի քանի հարց տալ ձեզ, - ի վերջո հարցրեցի ես:

- Խնդրեմ, իհարկե. իսկ ինչի՞ մասին:

- Դրանք անձնական բնույթի կլինեն:

- Եթե պարկեշտության սահմանը չեք անցնի, խնդրեմ, - ասաց նա:

- Ձեզ երբեք չի՞ գայթակղել կամ կատաղեցրել այն միտքը, որ ձեր կինը, կներեք, ուրիշ տղամարդու հետ էլ է եղել, - հարցրի ես:

Դանիյարը միանգամից չպատասխանեց. նա մտածեց մի քիչ, ապա ասաց.

- Ես հասկանում եմ, թե դուք ինչ զգացողություն նկատի ունեք, բայց գիտե՞ք, սերը տալիս է բոլոր հարցերի պատասխանը: Ես ոչ թե ապրել եմ այն մտքով, որ նա ինչ-որ ուրիշի հետ անկողին է կիսել, այլ այն մտքով, որ նա ինձ հետ է, եւ դա իսկական երջանկություն է: Ավելին՝ շատ հաճախ վախեցել եմ՝ գիտակցելով, որ ես նրան գրեթե կորցրել էի, գրեթե. ի վերջո, հասկանում եք, չէ՞, դա Սերբիա չէ, Եվրոպա չէ. դա մի հին, խուլ, հետամնաց գյուղ է, որտեղ մարդկանց զգացմունքները, կարծիքները ոչինչ են ավանդույթի, մեծերի կարծիքների համեմատ: Ու մենք՝ 19, 20 տարեկան երեխաներ: Ու նա՝ 19 տարեկան կին, հարս: Մեր երջանկությունը կարող էր եւ չկայանալ. ի վերջո, մենք կարող էինք չհանդիպել հնձի ու արտի ժամանակ, իմ կամ նրա վճռականությունը կարող էր եւ չբավականացնել: Մենք գտանք մեր երջանկությունը, բայց դրա համար հարկավոր էր, որ դուրս գանք ավանդույթի, բարոյականության հռչակված նորմերի, ողջ աուլի, բոլորի, անգամ ինքներս մեր դեմ: Եվ գիտե՞ք, այս հանգամանքը մեզ շատ օգնեց մեր դժվարությունների, ընտանեկան վեճ ու կովի ժամանակ, որովհետեւ մենք գիտակցում էինք, որ մենակ ենք ողջ աշխարհում, նահանջի տեղ չկա, չունենք ոչ մի ապաստան՝ իրարից բացի:

Դանիյարը հանեց թաշկինակը եւ աչքերը սրբեց.

- Եվ հիմա ես մտածում եմ՝ ինչո՞ւ ենք մենք վերադառնում այնտեղ: Հարգանքի տուրք մատուցելո՞ւ հանգուցյալին, հաշտվելո՞ւ աուլի հետ, թե՞ մեր հաղթանակը նրանց երեսին շարտելու: Երեխաներին չվերցրինք, որովհետեւ չգիտեմ՝ ինչ է լինելու, իսկապես չգիտեմ:

- Իսկ դուք երբեք չե՞ք վախեցել, որ այնպես, ինչպես դուք եք ուրիշի կնոջը խլել, այնպես էլ ձեզնից կարող են խլել, - հարցրի ես:

Դանիյարը խեթ-խեթ ինձ նայեց. ինձ թվաց, թե նա կասի՝ մի՞թե ես նման եմ մի մարդու, որի կնոջը հնարավոր է խլել: Գուցե թե նման բան մտքով անցավ էլ, բայց ինձ տված պատասխանը լրիվ ուրիշ էր.

- Ես ձեզ նույն կերպ կպատասխանեմ: Եթե նման բան տեղի ունենա, կնշանակի, որ նա ինձ չի սիրում այլևս, կնշանակի, որ ես նրան հնարավորություն եմ տվել ինձ չսիրել, ասել է թե՛ ես ինքս էլ չեմ սիրում: Ու եթե չենք սիրում, ի՞նչ իմաստ ունի մեր համատեղ կյանքը, որ հարեւանները ասեն՝ տեսե՛ք ինչ լավ ընտանի՞ք է: Կան, այո, ընտանիքներ, որոնցում սերը երբեք ներկա չի էլ եղել, ու այստեղ մարդիկ ողջ կյանքը ապրում են հանդուրժողականության մթնոլորտում՝ իրար հանդուրժելով: Բայց այն ընտանիքներում, որոնց հիմքում սեր է ընկած, իսկական սեր, նրանք չեն կարող ապրել այդպիսի պայմաններում, շնչահեղձ կլինեն, կմեռնեն: Եվ եթե բաժանումը, փախուստը փրկություն է կամ էլ իսկականը, հոգեւորը գտնելու թեկուզ տեսական հնարավորություն, դա ճիշտ որոշում է, - ամփոփեց նա:

Օդանավը թեթեւ ցնցվում էր. հրամանատարը խնդրեց կապել անվտանգության գոտիները: Մենք մտնում էինք տուրբուլենտ գոտի:

74. Ինչո՞ւ է այսպես

Մեր օդանավի հետ ոչ մի վատ բան չպատահեց եւ վայրէջք կատարեցինք Բիշքեկում: Բայց երբ ինքնաթիռը հավեց գետնին ու դանդաղեցնում էր երկնային ընթացքը, թռիչքուղու դարուփոսերը զգալ էին տալիս իրենց, ու միանգամից գլխի ընկա, որ տխուր տեղ է Բիշքեկի օդանավակայանը: Դեպի Թիֆլիս թռիչքը եւս երկու ժամով հետաձգվել էր, եւ ես ստիպված էի սպասել: Այստեղ ահագին տաք էր եղանակը. նստել էի մի մետաղե նստարանի, վերարկուս փռել կողքի նստարանին ու Նովոսիբիրսկից վերցրած թերթեր էի կարդում: Շուրջս ոչ ոք չկար. միայն ժամանակ առ ժամանակ հավաքարարն էր անցնում՝ մի մաշած փալաս ետեւից քարշ տալով, ու մի ճմրթած ուստիկան, գլխի չափ ռացիան կողքից կախած, տասը բոպեն մեկ՝ իբր գործերով, անցնում էր դիմացովս՝ մուշտարու հայացքը թաքուն վրաս գցելով: Նրա մտածածն էն էր, թե մի հարյուր ռուբլի պոկելու փորձ անի՞, թե՞ ոչ: Ի վերջո սկսեց չերեւալ, ինչը նշանակում էր՝ վճռականությունը չի հերիքել:

Լռություն էր, մի մեռելային լռություն: Իմ թիկունքում՝ ապակիներից այնկողմ, մի քանի ինքնաթիռ էր ծուռումուռ կանգնած: Դիմացս կախած փոշեպատ մոնիտորի վրա մի քանի տող էր լուսավորվում՝ առաջիկա ժամերին սպասվող հատուկենտ թռիչքների մասին: Մյուս սրահի խորքում մի տաղավար կար՝ կարկանդակի եւ այսպիսի ուտելիքի: Նաեւ սուրճ էին տալիս:

Մի քիչ կարդալուց հետո մոտեցա, երեք կարկանդակ վերցրի ու լիմոնադ: Ինձ թվում էր, թե այդ երկու-երեք ժամերը չեն անցնելու ոչ մի կերպ: Ի վերջո երկու երիտասարդ հայտնվեցին ու նստեցին կողքի սեղանին՝ փարատելով մտավախությունս, թե ես այս անիծյալ օդանավակայանի միակ ուղևորն եմ: Զարմանալի է, թե ինչու է այսպես. ինչո՞ւ այսքան խղճուկ է Բիշքեկի օդանավակայանը, եւ ինչո՞ւ այդքան փառահեղ էր Էդինբուրգի օդանավակայանը:

Էդինբուրգի օդանավակայանից բաժանվելն անգամ դժվար է. մարդկային հոսանք, մարդկային հեղեղ, որպես մի անընթեռնելի հանրագիտարան: Մարդկային դեմքեր, հայացքներ, աչքեր, կրծքեր՝ պահ մտած եւ կիսաբաց, տոտիկներ, կլորիկ հետույքներ, ցանկություններ, փնտրտուք, գույներ, ճաշակներ, ազգեր, երեխաներ, քայլվածքներ, պահվածքներ. մի այնպիսի բազմազանություն, որի դիտումը միայն կլանում է, կլանում է մարդուն: Էդինբուրգում տեսա, թե ինչքան շատ բանի մասին են խոսում մարդկային դեմքերը, շարժումները, հայացքները. եւ երկու ժամ մարդկային հեղեղին հետեւելուց հետո հասկացա, թե որքան ավելի շատ բան գիտեմ: Այդ գիտելիքը, սակայն, հնարավոր չէ ձեւակերպել, այն հնարավոր չէ փոխանցել ուրիշներին, այդ գիտելիքը մի տեսակ ընդմիջտ մնում է կրծքիդ տակ: Իսկ թռիչքներն ու վայրէջքները ավետող մեծ ցուցատախտակները, հսկայական ցուցատախտակները ո՛չ դադար ունեն, ո՛չ հանգիստ, քեզ թվում է, թե ուր որ է կայաթեն: Եվ ահա, դու քեզ զգում ես աշխարհի ամենակենտրոնում, որովհետեւ հենց քեզ հետ նույն տանիքի տակ գտնվում են մարդիկ, ովքեր թռչում են Վալենսիա, Մարսել, Ֆրանկֆուրտ, Վարշավա, Նյու Յորք, Չիկագո, Մալթա, Մոսկվա, Ալժիր, Դելի, Պեկին, Օսլո, Կոպենհագեն, Սարաեւո, Կահիրե, Թունիս, Ստամբուլ, Լիսաբոն, Հռոմ, Նիցցա, Ռեյկյավիկ, Դուբլին, Ամստերդամ, Ցյուրիխ, Լյուքսեմբուրգ, Անտանանարիվու, Դակար, Պրետորիա, Ռիո դե Ժանեյրո, Օտտավա, Ջորջթաուն, Մարտինիկա, Սուվա, Բանգկոգ եւ այլն, եւ այլն:

Ինչո՞ւ է այդքան մեծ հաճույք պատճառում մասը լինելու, աշխարհի, ամբողջի, երկրագնդի, մարդկության մաս լինելու զգացողությունը: Ահա հաղորդավարը հայտարարում է. «Սանտյագո մեկնող ուղևորներին խնդրում ենք մոտենալ հաշվառման կետին», եւ ինչ-որ մեկը, որ նստած էր հենց քո կողքին, արագ-արագ ձեռքի գիրքը դնում է ճամպրուկի մեջ ու շտապ հեռանում: Ու ստացվում է, որ ահա ինքդ համարյա թոշում ես Սանտյագո, ավելի ճիշտ՝ եթե ուզես, վեր կկենաս ու կթոչես Սանտյագո, եթե ոչ այս, գոնե հաջորդ օդանավով: Ու դու քեզ բավարարված ես զգում, կարելուք, ազատ, որ կթոչես ուր ուզես, երբ ուզես, որովհետեւ դու երկրագնդի ազատ քաղաքացի ես, ազատ մարդ, դու ապրում ես երկրագնդի վրա: Հասկանո՞ւմ ես, դու ապրում ես երկրագնդի վրա եւ մեկն ես նրանցից, ում իր վրա կրում է այս տիեզերական հրաշքը:

Ինչո՞ւ է այսքան սքանչելի երկրագնդի վրա ապրողի զգացողությունը, ինչո՞ւ է այդքան կարելուք այդ գիտակցումը, ինչո՞ւ, սակայն, երկրագնդի վրա դեռ կան տեղեր, որոնք խլում են քեզնից այդ զգացողությունն ու այդ հաճույքը: Ինչո՞ւ, օրինակ, Բիշքեկի օդանավակայանում հնարավոր չէ զգալ նույնը, ինչ զգում ես Էդինբուրգի օդանավակայանում: Եվ ինչո՞ւ Էդինբուրգին, շոտլանդացին, բրիտանացին կարողացել է իր երկրին այդպիսի էմոցիա ու հմայք հաղորդել, իսկ ուրիշները, շատերը չեն կարողացել: Ինչո՞ւ:

Ահա Բիշքեկի օդանավակայանում ի վերջո սկսում են մարդիկ հավաքվել. շուտով սկսվելու է Մոսկվայի չվերթի հաշվառումը: Ու գալիս են մարդիկ՝ իրենց ուղեբեռներով: Ինչքան շատ բանի մասին են խոսում այդ ուղեբեռները: Ինչո՞ւ Էդինբուրգի օդանավակայանում փաթեթավորած դոշակներով, վերմակներով, խալիչաներով ոչ մի ուղևոր չտեսա, եւ ինչո՞ւ են այստեղ ուղևորների կեսը իրենց հետ դոշակներ ու վերմակներ, խալիչաներ ու կարպետներ տանում: Ինչո՞ւ Էդինբուրգի օդանավակայանում ամեն մարդ մի ճամպրուկ ունի, դեռ մի բան էլ պակաս, իսկ այստեղ մի մարդուն տասը ճամպրուկ է ընկնում՝ այլանդակ չափերի, նույնակերպ սինթետիկ կտորից կարված տոպրակներ: Ինչո՞ւ Էդինբուրգի օդանավակայանում ոչ մի կեղտոտ երեխա չկա, իսկ այստեղ՝ ինչքան ասես կեղտոտ երեխա, ցնցոտիավոր կին ու աղջիկ: Ինչո՞ւ Էդինբուրգում բոլորը տարբեր կերպ են հագնված, եւ այդ հագուստը

ընդգծում է յուրաքանչյուրի անհատականությունը, իսկ այստեղ բոլորը հագնված են նույն կերպ, մարդը կարծես ուզում է լուծվել ամբողջի մեջ եւ ուզում է հայտարարել՝ այս ես չեմ, ես չկամ: Ինչո՞ւ են Էդինբուրգի օդանավակայանում մարդիկ այդքան շատ ու այդքան ուրախ, իսկ այստեղ բոլորի դեմքին մի անորոշ կսկիծ կա, կսկծեցնող անորոշություն: Մի՞թե սա նույն մոլորակն է, մի՞թե Էդինբուրգն ու Բիշփեկը գտնվում են միեւնույն մոլորակի վրա, մի՞թե: Ինչո՞ւ ես քեզ այդքան պաշտպանված զգում Էդինբուրգի օդանավակայանում, եթե անգամ միջազգային հետախուզման մեջ ես, եւ ինչո՞ւ ես Բիշփեկի օդանավակայանում այսքան անպաշտպան, եթե անգամ ոչ ոք քեզ չի ընտրել որպես թիրախ: Ինչո՞ւ է Փարիզը Ֆրանսիայում, իսկ Բիշփեկը՝ Ղրղզստանում, եւ ինչո՞ւ հակառակը չէ, կամ ավելի ճիշտ՝ ինչո՞ւ «Բիշփեկ» բառը նույնքան ուրախ չի հնչում, որքան Փարիզը: Ինչո՞ւ Ֆրանսիայի քաղաքացի լինելն ինքնին ինչ-որ բան է նշանակում, իսկ Ղրղզստանի քաղաքացի լինելը, եթե անգամ ինչ-որ բան նշանակում է, տխուր է այդ նշանակությունը: Եվ ինչո՞ւ փարիզցին գիտի, որ եթե տարվա այս եղանակին Մոսկվա ես թոչում, չի կարելի ամառային սանդալներ հագնել, իսկ բիշփեկցին չգիտի: Ինչո՞ւ փարիզցին ունի կոշիկ, իսկ բիշփեկցին չունի: Ինչո՞ւ է Էդինբուրգի 50 տարեկան տիկինը ջահելների հայացքները խլում, իսկ այս բիշփեկցի աղջիկը, որ հազիվ 25-30 տարեկան լինի, մաշվել է արդեն կյանքի անհնարինության, կյանքի բեռի տակ: Ինչո՞ւ է այսպես եւ ինչքա՞ն է այսպես լինելու, մի՞թե միշտ այսպես է լինելու: Էս հարցի պատասխանը գտնելու համար՝ երեւի տասնյակ հազարավոր գրքեր են գրվել, բայց պատասխանը չի գտնվել, եթե անգամ ինչ-որ մեկը կարծում է, որ գտնվել է, սխալվում է: Այդ հարցի պատասխանը հնարավոր չէ գտնել ոչ մի գրքում, այդ հարցի պատասխանը մարդը պիտի փնտրի ոչ թե գրքերի, այլ ինքն իր մեջ: Փնտրի եւ գտնի, բայց որպեսզի փնտրի, սկսի փնտրել, նախ պետք է այն հետաքրքրի իրեն, ինքը պետք է իրեն քաղաքացի համարի թաղամասի, համայնքի, քաղաքի, հայրենիքի, աշխարհի, երկրագնդի, ինքը պետք է հասկանա, որ իր ներսում է գտնվում պատասխանը մի փոքրիկ, բայց դաժան հարցի պատասխանը. ինչո՞ւ է այսպես:

Թիֆլիսի թոփչքի հաշվառումը հայտարարվեց: Հաշվառման կետի մոտ շատ քիչ մարդ էր հավաքվել, հիմնականում՝ եվրոպական արտաքինով: Եվ իսկապես, ոչ այնքան մեծ

օդանավը կիսադատարկ էր, իսկ իմ շարքում միայն ես էի նստած: Մատուցված ճաշից հետո հրավիրեցի ուղեկցորդուհուն եւ երեք նստարանների վրա պառկելու թույլտվություն խնդրեցի: Նա ասաց, որ ոչ մի խնդիր չկա: Ապա ծածկոց բերեց ինձ համար ու բարձ: Ես քնեցի. երագում տեսնում էի Երեւանը: Մենք գտնվում էինք օդանավակայանում եւ սպասում էինք դեպի Սանտյագո մեր թռիչքին:

75. Այս հրապարակում դավաճան չկա

Թիֆլիսի օդանավակայանը շատ ավելի լուսավոր ու բարեկարգ էր, քան Բիշքեկինը, բայց նույնպիսի դատարկություն էր տիրում այստեղ: Գովազդային վահանակների գոյությունն իսկ անհերթեթ էր թվում, որովհետեւ համարյա ոչ մի հայացք նրանց չէր դիպչում: Ինձ թվաց, որ եթե անգամ իմ իսկական անձնագրով լինեմ, հեշտությամբ կանցնեմ այս պարապ անցագրային ու մաքսային կետերը, որովհետեւ հատուկեւստ սահմանապահներն ու մաքսավորները մի տեսակ մտքով ուրիշ տեղ էին, ուրիշ բան էին մտածում կամ էլ դադարել էին որեւէ բան մտածել: Նրանք անտարբեր հայացքով նայում էին մեր օդանավի սակավաթիվ ուղեւորների դեմքերին, փորձում էին ժպտալ՝ չէր ստացվում, ու դրոշմում էին մեր անձնագրերը: Ես նաեւ վիզայի ձեւակերպման, ավելի ճիշտ՝ դրա համար վճարելու խնդիր ունեի, եւ ինձ ուղեկցեցին համապատասխան պատուհանի մոտ: Այսպես, ամեն ինչ անցավ բավական ալարկոտ, ու ես անգամ լարվելու հնարավորություն չունեցա: Տխուր Վրաստան էր սա:

Ինձ տեսնելով՝ Զուրաբը նույնպես փորձեց ժպտալ, բայց դա ոչ թե ժպիտ էր, այլ վիրավորանքի մի արտահայտություն, որ դաջվել էր նրա դեմքին: Ու չնայած դա նաեւ ֆիզիկական վիրավորվածության նշան էր, բայց անտանելին բարոյական վիրավորանքն էր: Մենք գրկախառնվեցինք, ու մեր սրտի տրոփյունները դավաճանում էին արտասովելու մեր երկուստեք ցանկությունը: Պատեհ կլիներ, որ մենք հենց այդտեղ, հենց Թիֆլիսի օդանավակայանի մեջտեղում հեկեկայինք մանուկների նման, որովհետեւ խոսքերը, բառերը ի վիճակի չէին լինելու արտահայտել այն, ինչ մենք զգում ենք: Թիֆլիսի օդանավակայանը նման էր այն տան նախասրահին, որտեղ ջահելի դիակ կա դրված: Հենց այսպիսի ուշ ժամերին այդպիսի տներում այսպիսի լռություն է լինում. սգո արարողության եկածները հեռացած են լինում, եւ հանգուցյալի դագաղի մոտ մնում են մի քանի հարազատներ ու ծնոտները ափերի մեջ, արմունկները

ծնկներին հենած՝ լուռ խորհում են, մտածում են՝ ոչնչի մասին: Դա հուսահատություն չէ, դա ողբալու եղանակ չէ անգամ. այդ պահերին մարդ ուղղակի զգում է, որ ավելի լավ է փակի դեպի գլուխ տանող բոլոր ճանապարհները, որպեսզի որեւէ միտք ու մտահոգություն այնտեղով չանցնի: Բայց միեւնոյն է, մարդը չի կարողանում կտրվել իրականությունից, ու այն, ինչ նա ընկալում էր մտորումների, խոհի միջոցով, սկսում է զգալ հոտառությամբ ու լսողությամբ. քթին է հասնում մոմի, դիակի, ջարդված ծաղիկի հոտը, ու սիրտը սկսում է արագ աշխատել, ականջին է հասնում հեռու սենյակում պատսպարված կանանց ծմրոցը, ու մարմինը սկսում է դողալ, ու մարդը հասկանում է, որ, այնուամենայնիվ, մտածելը ավելի հեշտ է, ու սկսում է մտածել վարի ու ցանքի, եղանակի ու ֆուտբոլի, այսինքն՝ այնպիսի բաների մասին, որ կապ չունեն իրավիճակի հետ. մարդը սկսում է մտածել ոչնչի մասին: Հետո դիակի շուրջ խմբվածների հայացքները մեկ էլ հանդիպում են, ու նրանք սկսում են խոսել, խոսել ֆուտբոլից, եղանակից, էսինչից, էնինչից, հետո սկսում են խոսքի մեջ կատակներ բաց թողնել անգամ, հետո, այնուամենայնիվ, ինչ-որ մեկը վեր է կենում, գնում խոհանոց կամ մառան ու ետ գալիս մի փոքր աման թթու, մի քանի բաժակ ու մի շիշ օղի ձեռքին: Ու կյանքը նորից արթնանում է հենց դիակի վրա, ու կյանքը նորից ուրախ ու ցանկալի է թվում՝ հենց դազադի կողքին, ու բոլորը, սգալու եւ ցավակցելու եկածները կյանքի համը զգում են, կյանքի համը հասկանում են հոգեհացի սեղանին. զի հեզահացը կյանքի համ ունի, ու կյանքը համով է հոգեհացի պես:

Այս ամենը մտածում էի Զուրաբի կողքով քայլելիս, այս ամենը մտածում էի նրա կողքին՝ մեքենայի մեջ նստած, այս ամենը մտածում էի՝ որեւէ բան չխոսելու համար: Զուրաբը լուռ էր, ես էլ խոսելու ցանկություն չունեի: Չնայած շատ երկար մտածել էի, թե ինչ պետք է խոսեմ նրան տեսնելիս, ինչ պետք է ասեմ, ինչ պետք է հարցնեմ, բայց հիմա այդ ամենը իմաստ չունեւ, այդ ամենը ավելորդ էր ու արհեստական: Եվ մենք պետք է լուռ մնայինք այնքան, մինչեւ իսկապես խոսելու ցանկություն ու նյութ ունենայինք:

Թիֆլիսը լուսավոր էր, բայց տխուր էր Թիֆլիսը եւ այդպիսով՝ ավելի գեղեցիկ: Այնպես, ինչպես շատ ավելի գրավիչ ու հետաքրքիր են տխրած մարդիկ, այնպես, ինչպես շատ

ավելի գեղեցիկ ու ցանկալի են սգացող կանայք՝ թաց աչքերով: Ահա այսպիսին էր Թիֆլիսը:

Մենք արդեն բավական երկար սլանում էինք քաղաքի փողոցներով, ու Ջուրաբին հարցրի, թե ուր ենք գնում:

- Իմաստուն Ծերուկի տուն, - պատասխանեց նա:

- Ծերուկը այստե՞ղ է, - հարցրի ես:

- Ինքը՝ չէ, բայց տունն այստեղ է, բանալին՝ նույնպես, - կատակեց Ջուրաբը:

Ապա պատմեց, որ բուն պատերազմի օրերին մի քանի անգամ գիշերել է այնտեղ, որովհետեւ իր տունը լիքն է եղել փախստականներով: Հիմա էլ նրա տանը քիչ չէին փախստականները, բայց արդեն անհամեմատ ավելի քիչ: Երբ Ծերուկի տուն հասանք, արդեն լուսանում էր: Սկզբից մտածեցինք սուրճ խմել, բայց առաջարկեցի հյուրով բավարարվել, որովհետեւ քնել էի ուզում:

Իմ շուրջերկրյա ճանապարհորդությունը դե ֆակտո ավարտվել է, եւ Թիֆլիսը առաջին կետն է, որտեղ իմ այս ճանապարհորդության ընթացքում ես լինում եմ երկրորդ անգամ: Շուրջերկրյա ճանապարհորդություն կատարած լինելու զգացումը մեծ բերկրանք է պատճառում, եւ քեզ թվում է, թե ահա՝ դու լեզենդ ես դարձել: Բայց եւ հոգնեցնող է էդ զգացողությունը, ու քնել ես ուզում, անդադար քնել: Այնպիսի զգացողություն է, թե ոտքով ես անցել այդ ողջ ճանապարհը ու ո՛չ անկողին ես տեսել, ո՛չ քուն, ո՛չ հանգիստ: Ու չնայած՝ եթե Երեւանը այսպիսին չլիներ, Թիֆլիսը չլիներ այսպիսին, ինչպիսին էր, ես երեւի չէի համաձայնվի տուն գալ ու Ջուրաբին կստիպեի գնալ մի ռեստորան՝ Քոփ ափին, ու մի այլանդակ քեֆ անել: Բայց հիմա ո՛չ քեֆի հավես կար, ո՛չ տրամադրություն:

Ջուրաբն ասաց, որ ինքը ժամը երկուսի կողմերը դուրս է գալու տնից: Ասացի, թե չեմ կարծում, որ մինչեւ այդ արթնանամ, ու ինքը կարող է հանգիստ գնալ: Եթե ինչ-որ խնդիր ունենամ, իրեն կզանգեմ:

Այսպես, ահա, լոգարան մտա, ինքս ինձ համարյա խաշեցի ահավոր տաք ջրով ու նետվեցի դեպի անկողին: Մի անգամ արթնացա. ցերեկվա չորսն անց էր: Նորից քնեցի: Երկու ժամից նորից արթնացա, բայց ոչ թե բավարար չափով քնած լինելու, այլ քաղցի զգացումից: Անկողնուց գնացի ուղիղ խոհանոց ու բացեցի սառնարանը. այն բազմազբաղ էր, ինչը վերջնական դարձրեց արթնանալու որոշումս: Լվացվեցի, հագնվեցի, սուրճ պատրաստեցի, խելքս գլուխս եկավ ու նորից բացեցի սառնարանը: Հայացքս առաջինը կանգ առավ հայկական արտադրության թթվի բանկայի վրա, որի միջից քնքուշ հայացքով ինձ էին նայում փոքրիկ լոլիկները, վարունգները ու մենավոր ծիծակը: Վերցրի, ուրեմն, տավարի մսի պահածոն, կեսը լցրի թավայի մեջ ու դրեցի զազոջախին, վրան էլ ավելացրի կես բանկա կանաչ ոլոռ ու մի ձու ջարդեցի վրան: Ու մինչ սա կպատրաստվեր, հանեցի բանկան ու թթվի ողջ պարունակությունը դատարկեցի ափսեի մեջ: Այսպես նստեցի հաց ուտելու, ու կերա այդ ողջ թթուն՝ հայկական արտադրության: Իսկ տաք ճաշատեսակը ընդամենը թթու ուտելու առիթ էր ինձ համար:

Հաջորդ քայլով, բնականաբար, պետք է փովեի բազմոցին: Շուրջերկրյա այս ճանապարհորդության ընթացքում ինձ համար ամենամեծ զրկանքը տանու բազմոցի բացակայությունն է եղել: Ոչ մի հյուրանոցային մահճակալ ու բազկաթոռ, ոչ մի ափամերձ տապճակ ի վիճակի չէ փոխարինել տանու բազմոցին: Տանու բազմոցը թերեւս միակ միջոցն է, որ մարդուն հնարավորություն է տալիս զգալ անասնական, այսինքն՝ անուղեղի երջանկություն: Բազմոցին փոված մարդը թերեւս նույն զգացողությունն է ունենում, ինչ ցեխաջրի մեջ մրափող գոմեշը, պատի երկայնքով փոված խոզը եւ որոճ անող տավարը, մանավանդ եթե դիմացդ էլ գոռում է հեռուստացույցը: Եվ ահա, փորձեցի կատարյալ դարձնել երջանկությունս եւ միացրի Իմաստուն Ծերուկի հսկայական հեռուստացույցը: Ինձ հիասթափություն էր սպասում. բոլոր ալիքները խոսում էին վրացերեն՝ դավադիր կերպով մատնելով իմ ոչ այնքան տնային կարգավիճակը: Հեռակառավարման վահանակի վրա սեղմեցի DVD նվագարկիչի կոճակը: Մոնիտորը ասում էր, թե ներսում ինչ-որ դիսկ կա. ավելի լավ, վեր կենալու կարիք չի լինի: Հեռուստացույցի էկրանին, սակայն, տեսնում էի, որ դիսկի մեջ ոչ մի վիդեոֆայլ չկա. էկրանը հուշում էր ինչ-որ աուդիոֆայլի մասին:

Ինքնաբերաբար սեղմեցի «play» կոճակը, եւ առաջին իսկ վայրկյանին հեռուստացույցից դուրս հորդեց մի անհասկանալի ցմփոց, ապա եւ մի ձայն, որ ոչ այն է՝ ասում էր, ոչ այն է՝ երգում էր. «Այս հրապարակում դավաճան չկա~: Այս հրապարակում կասկածող չկա~: Այս հրապարակում Հայաստանի Հանրապետության հաղթական քաղաքացին է»:

Միրոս սկսեց տրոփել, ուղեղս շաղվում էր, որովհետեւ չէի հասկանում՝ ինչ է կատարվում, որտեղ եմ եւ եւ ինչ եմ անում: Չէի հասկանում նաեւ, թե որտեղ եմ լսել այդ տարօրինակ բառերը, ու որտեղից է ծանոթ այդ ձայնը ինձ: Չէք հավատա, բայց այդ հարցերի պատասխանը գտնելը ինձնից ժամանակ խլեց, ահագին մեծ ժամանակ: Ու երբ արդեն գիտակցում էի, որ գտել եմ պատասխանը, սրտիս տրոփյունին եւ ուղեղիս մթագնածությանը ավելացավ նաեւ սրտխառնոցը, որ բռնել էր կոկորդս: Վեր ցատկեցի բազմոցից ու մի կերպ ինձ գցեցի զուգարան ու փսիսեցի ոչ միայն կերածս, այլեւ բազմաթիվ ու բազմապիսի մտքեր, հարցեր, պատասխաններ: Իսկ սենյակը դեռ դղրդում էր. «Մե~նք այսօ~ր կանգնած ենք ընտրության առաջ: Այսօր մենք կա՛մ պետք է հայրենիք կերտենք մեր երեխաների համար, կա՛մ պետք է դավաճանենք մեր երեխաներին... Այս հրապարակում դավաճան չկա~: Այս հրապարակում կասկածող չկա~: Այս հրապարակում Հայաստանի Հանրապետության հաղթական քաղաքացին է...»:

Զուգարանից դուրս եկա գրեթե չորեքթաթ, մի կերպ հասա սենյակ ու ձեռքս վերցրի հեռակառավարման վահանակը: Մատս կանգնել էր «stop» կոճակի վրա, բայց այն սեղմելու համարձակություն չդրսետրեց, որովհետեւ էդ մատը գիտեր երեւի, որ կկտրվի այդպես վարվելու դեպքում: Ես վեր ընկա բազմոցին: Մի պահ ոչինչ չէի լսում, ապա դանդաղ սկսեցի լսել այն ձայնը, որ ոչ այն է՝ երգում էր, ոչ այն է՝ ասում էր. «Այս հրապարակում դավաճան չկա~: Այս հրապարակում կասկածող չկա~: Այս հրապարակում Հայաստանի Հանրապետության հաղթական քաղաքացին է»:

Մարտ 30, 2008

76. Եւ տեսանելի դարձավ պատերազմը

Մի քանի օր Ձուրաբին չէի տեսնում, չնայած գտնվում էինք նույն տան մեջ: Երբ արթնանում էի, նա նոր-նոր քնած էր լինում, իսկ երբ ես էի քնում, գալիս էր արթնանալու նրա ժամը: Շուրջերկրյա ճանապարհորդությունը, ժամային բազմաթիվ գոտիների հատումը եւ, ի վերջո, սովորական հոգնածությունը ինձ ստիպում էին գամված մնալ անկողնուն, այնքան ժամանակ, մինչեւ թիֆլիսյան ցերեկները ինձ համար ստացան իրենց սովորական իմաստը՝ գիշերվա տեղը զիջելով գիշերներին:

Ձուրաբը, այսուհանդերձ, զբաղված էր, եւ նրա առաջին հոգսը փախստական հարազատների վերադարձն էր իրենց բնակության վայրեր. նրանք անհամբեր սպասում էին, թե երբ պետք է ռուսական զորքերը հեռանան իրենց գյուղերից: Ես հասկացա, որ նրանք հենց այս պահին էլ կարող են վերադառնալ, նման վերադարձը հնարավոր է: Սակայն վրացիները չէին ցանկանում իրենց բնակավայրերում ռուսների հետ համակեցության անգամ 30 րոպեանոց փորձ ձեռք բերել եւ ունեին մի ներքին որոշում. չվերադառնալ այնքան ժամանակ, քանի դեռ «ռսի անիծված ոտը» չի հեռացել իրենց տներից:

Իսկ ես պարապությունս պարպում էի Իմաստուն Օերուկի տան պատուհաններից ու պատշգամբից Թիֆլիսին նայելով: Ինձ թվում էր, թե կյանքը այստեղ մտնում է բնականոն հուն:

Կյանքը մտնում է բնականոն հուն:

Կյանքը մտնում է բնականոն հուն:

Իմ մեջ ձեւակերպում էի այս միտքը եւ հանկարծ զգացի, թե որքան օտար է այն հնչում՝ ինձ համար: Օտար հնչում էր ոչ թե «կյանքի բնականոն հուն» հասկացությունը, այլ այն, ինչ ես նկատի էի ունենում՝ մտածելով, թե կյանքը Թիֆլիսում մտնում է բնականոն հուն: Ահա մարդիկ գնում են աշխատանքի, վերադառնում տուն, այդ ընթացքում զրույցներ անում ծառայակիցների հետ, սրճարան գնում, երբեմն՝ ռեստորան, նստում ու խոսում՝ դեսից-դենից, մասնակցում խնջույքների, կենացներ ասում, պարում ու նայում պարողներին, երաժշտություն պատվիրում ու մուննաթ գալիս երաժիշտների վրա, որ իրենց պատվիրածը ավելի ուշ նվագեց, քան մոտակա սեղանին նստած խիյարներին. «Ապե, կարող ա՞ տեղը չես բերում»: Ես մտածում էի Թիֆլիսի

կարգավորվող կյանքի մասին, ու հանկարծ զգացի, որ այդ իմ, իմ կյանքն է մտել բնականոն հուն. հետախուզում, ընդհատակ, կոնսպիրացիա, հեղափոխություն, բանտ, զրկանքներ: Ահա սա է իմ կյանքի բնականոն հունը: Ոչ այն պատճառով, որ չեմ սիրում աղմկոտ քեֆերը, սրճարաններում ժամանակ սպանելը, առօրյա կյանքն իր հաճույքներով ու հոգսերով: Չէ, պարզապես գալիս է մի պահ, երբ հասկանում ես, ապա եւ տեսնում ես, թե ինչ հրեշավոր բան է թաքնված այդ ամենի տակ, ինչ հրեշավոր դավադրություն: Ես նայում էի Թիֆլիսին ու մտածում Երեւանի մասին, Երեւանի սրճարանների ու առօրյայի մասին: Ես մտածում էի պատերազմի մասին, այն պատերազմի, որ թաքնված էր այդ սրճարանների, ռեստորանների, ավտոմեքենաների, տոների ու համերգների ետեւում:

Ամենահրեշավոր պատերազմը այն է, երբ կողմերից մեկը տեղյակ չէ դրա մասին, չգիտի, որ ինքը պատերազմի մեջ է, որ պատերազմ են մղում իր դեմ, իր հողում, իր տան մեջ: Ամենահրեշավոր պատերազմը այն է, երբ նրա աղմուկ-աղաղակը խեղդվում է ծափ-ծիծաղի, երգ ու պարի, երաժշտության ու համերգների, պարգեւների ու օվացիաների խառնիճադանջ ժխտի տակ: Այդ ալիքների տակ է, որ խլանում են գերվածների հառաչանքները, զոհերի մայրերի, քույրերի, կանանց ողբը, ովքեր իրենք անգամ չեն կռահում, որ իրենց որդիները, եղբայրներն ու ամուսինները զոհվել, գերելարվել, կործանվել ու ավարտվել են պատերազմի դաշտում՝ չունենալով անգամ պաշտպանվելու հնարավորություն, չիմանալով անգամ, որ իրենց դեմ պատերազմ է մղվում, որ ահա գտնվում են պարտության եւ օրհասի շեմին:

Ես տեսնում էի այդ պատերազմը. այն ծվարել էր հարմարավետ սրճարանների, աղմկոտ ռեստորանների, գիշերային ակումբների, կառուցվող շենքերի, զգվելի առանձնատների, արարողակարգային ժպիտների, մեծ ծծերի, հաստ հետույքների, անամոթ խրախճանքի ետեւում: Ես տեսնում էի այդ պատերազմի զոհերին՝ բոզացած եւ դրանից երջանիկ աղջիկների, բոզացած եւ դրանից հպարտ տղաների, բոզացած եւ դրանից շոյված մայրերի, բոզացած եւ դրանից արծվացող հայրերի տեսքով: Զգում էի, որ ինքս էլ սկսում եմ բոզանալ եւ գուցե շուտով նույնքան հպարտ կզգամ ինքս ինձ, որովհետեւ հաղթածի բանակում կլինեմ, կդառնամ խորհրդանիշը այդ պատերազմում բոզության վերջնական եւ անշրջելի հաղթանակի:

Եվ որքան համոզիչ են փաստարկները. «Բայց չէ՞ որ բոլորը դրան են ձգտում, բայց չէ՞ որ բոլորը երագում են՝ ավտո, տուն, փող, ընդունելություններ, հանդիպումներ, բարձրաշխարհիկ գրույցներ, առավելություն, առավելություն ում նկատմամբ պատահի. պատահական անցորդի, հարեւանիդ, ընկերոջդ, անգամ եղբորդ նկատմամբ: Բայց չէ՞ որ կյանքը հիանալի է, տես՝ ինչ հիանալի են այս սրճարանները, ինչ հաճելի են այս ռեստորանները, այս հանգստությունը, այս դիրքը, այս համարումը: Տես՝ որքան հարգանքով են քեզ հետ, քեզ գնահատում են, քեզնից նույնիսկ զգուշանում են, եւ մնում է միայն վայելել, վայելել այդ ամենը: Մնում է միայն խելացի լինել, խելացի, մի փոքր խելացի: Բոլորը, բոլորը դրան են ձգտում, բայց բոլորը չէ, որ իրականացած են տեսնում իրենց ձգտումները: Բոլորը, բոլորը ձգտում են դրան...»:

- Բայց նրանք չեն տեսնում պատերազմը, չգիտեն պատերազմի մասին, չեն կռահում անգամ դրա գոյությունը...

- Պատերա՞զմ, ի՞նչ պատերազմ, որտե՞ղ ես դու պատերազմ տեսնում:

- Ահա, հենց այստեղ, հենց Աբովյան փողոցում, հենց Հանրապետության հրապարակի երգող շատրվանների մոտ, հենց Օպերայի սրճարաններում, ռեստորաններում, դպրոցներում, համալսարաններում, հանգստյան տներում, ուստիկանության բաժիններում, խանութներում. ամենուր, ամենուր պատերազմ է ընթանում, այդ պատերազմը խժոռում է մեզ, այդ պատերազմը սպանում, գերեվարում է մեզ: Բայց մարդիկ չեն տեսնում այդ պատերազմը, նրանք զոհվում ու գերեվարվում են այդ պատերազմում, բայց չեն տեսնում պատերազմը...

- Դե, լավ, լավ, վերջ տուր: Դու չափազանց վառ երեւակայություն ունես, բարեկամս: Քեզ հանգստանալ է հարկավոր. գիտե՞ք, իմ ծանոթներից մեկը շատ լավ մասնագետ է եւ ասեղնաբուժությամբ լուծում է բոլոր պրոբլեմները...

- Դադարեցրեք պատերազմը...

- Ի՞նչ պատերազմ, բարեկամ, չկա այստեղ ոչ մի պատերազմ...

- Դուք թաքցնում եք պատերազմը, դուք մարդկանցից թաքցնում եք պատերազմը, որպեսզի նրանք չնկատեն անգամ իրենց դավաճանությունը եւ իրենց բոգությունը: Դուք ոչնչացնում եք մարդկանց ձեր սրճարանային ու հարմարավետ գնդաններում, դուք գնում եք նրանց հոգիները եւ պղծում նրանց մարմինները: Դուք թաքցնում եք պատերազմը, որպեսզի զոհերը լինեն անպաշտպան, որպեսզի ոչ ոք չմտածի կողքինին, այդպիսով ինքն իրեն պաշտպանելու մասին...

- Դե, լավ, լավ: Մի՞թե դու չես նկատում, թե որքան երջանիկ են նրանք: Երկարավետ լիմուզիններ, խրախճանք, հաճույքներ եւ այդ ամենին հասնելու, վայելելու անսահման ձգտում:

- Դուք թաքցնում եք պատերազմը:

- Չկա ոչ մի պատերազմ:

- Ես մարդկանց կպատմեմ այդ պատերազմի մասին:

- Քեզ ոչ ոք չի հավատա:

- Ես մարդկանց ցույց կտամ այդ պատերազմը, այն կդարձնեմ տեսանելի:

- Եղբա՛յր, մի ասա, խնդրում եմ, այդպիսի բաներ...

- Մենք տեսանելի կդարձնենք պատերազմը...

- Չկա ոչ մի պատերազմ, չկա, չկա, չկա, չկա: Դու չես կարող: Չկա պատերազմ:

- Մենք տեսանելի կդարձնենք պատերազմը. հետո դուք կպարտվեք ձեր պատերազմում:

- Ոչ, այդ դուք կպարտվեք...

- Մենք վաղուց պարտված ենք, եւ մենք կհաղթենք մեր պարտությանը՝ նախ...

Ես նայում եմ Թիֆլիսին եւ ահա նայում եմ կյանքին: Վայելք եւ զրկանքներ,

ապահովություն եւ վտանգներ, խրախճանք եւ տագնապ, ձեռքբերումներ եւ կորուստներ, հանգիստ եւ խոշտանգում, բնակարան եւ բանտ: Ես փորձում եմ գտնել մարդկային կյանքի ամենամիստիկական մոմենտի բացատրությունը: Այդ ե՞րբ, այդ ինչպե՞ս եւ ինչի՞ արդյունքում է զրկանքը ավելի կարեւոր դառնում, քան վայելքը: Այդ ինչպե՞ս են վտանգները դառնում ապահովությունից նախընտրելի, խրախճանքը խեղկատակություն է թվում, իսկ տագնապը՝ երջանկություն: Այդ ինչո՞ւ են ձեռքբերումներդ կորուստ թվում, իսկ ձեռքբերումներ լինում են միայն կորուստների մեջ, այդ ինչո՞ւ են խոշտանգումները թեթեւացնում հոգիդ, իսկ հանգստի պահին մի խոշտանգող փոթորիկ է ծվատում հոգիդ: Այդ ե՞րբ է բանտը նախընտրելի դառնում բնակարանից եւ ինչո՞ւ:

Թերեւս միայն այն պահին, երբ տեսնում ես պատերազմը, երբ հրաժարվում ես չնկատելու տալ պատերազմը, երբ զգում ես, որ չես ուզում այլեւս բոզանալ, երբ զգում ես, որ հոգնել ես փախչելուց, կեղծելուց: Երբ զգում ես, որ հոգնել ես պարտվելուց: Եվ հասկանում ես, որ զրկանքի մեջ է հաղթանակը, տագնապի մեջ է խաղաղությունը, կորուստների մեջ է ձեռքբերումը, խոշտանգման մեջ է ուժը, նվաստացման մեջ է արժանապատվությունը, երբ հասկանում ես, որ քո բնակարանը բանտ են փորձում դարձնել քեզ ու քո երեխաների համար: Եվ կանգնում ես, ամուր կանգնում ոտքերիդ վրա ու շրջվում դեպի պատերազմը եւ ձեռնոց նետում հանգիստ ու անվրդով:

- Դե, եկեք, դե, եկեք, բոզի վաստակներ...

77. Ցավդ տանեմ, Կատո

Երբ Իմաստուն Օերուկի տանը հաստատվելուց հետո առաջին անգամ հանդիպեցինք (զուգարանի դռան մոտ ունեցած մի քանի կիսաքնած հանդիպումները հաշիվ չեն), Զուրաբը ասաց, որ այդ իրադարձությունը պետք է նշել: Այդ օրը ես ավելի վաղ էի արթնացել ու ջուր էի եռացնում սուրճ պատրաստելու համար: Ու երբ Զուրաբը արթնացած, հագած, կապած եկավ, ես նրան հարցրի՝ խմում ես չե՞ս սուրճ: Այստեղ նա անսպասելի առաջարկություն արեց. թե բա գնանք մեր «հանդիպումը» նշենք մի սրճարանում սուրճ խմելով: Դա ինձ համար անակնկալ էր, որովհետեւ մտածում էի, թե Թիֆլիսում արդեն ամբողջովին կոնսպիրացիոն ռեժիմով

պետք է ապրեմ: Այդ պատճառով միանգամից չհամաձայնվեցի եւ առաջադրեցի երկու պայման. սրճարանը պիտի Քոի ափին լինի, ու կապուչինո պետք է մատուցեն այնտեղ. եթե ռիսկի ենք դիմում, պիտի իմանանք՝ ինչի համար:

Երբ դուրս եկանք, զգացի, որ ցուրտ է, բացօթյա սրճարանում նստել չի լինի, ու առաջադրեցի երրորդ պայմանը. սրճարանի սրահում պետք է մեծ վիտրաժ լինի, որտեղից պետք է երեւա Քուռը: Զուրաբը մի պահ կանգ առավ, կարծես ուզում էր ասել՝ ուրեմն, ետ ենք դառնում: Բայց մտածեց ու ասաց՝ գնացինք:

Սրճարանը իսկապես այնպիսին էր, ինչպիսին պատկերացնում էի. մեծ վիտրաժի միջով հոսում էր տղմուտ Քուռը, ցեխի գույն առած: Ու ես էդ ջրի հետ գնացի հասա Ղազախի կողմերը, որտեղ Քուռն ու Աղստեւը փարվում են իրար: Էդպես՝ բարձրացա Աղստեւի հոսանքն ի վեր, գնացի, գնացի հոսանքին հակառակ ու հասա Իջեւան, հասա մեր տուն, մտա մեր խոհանոց, կանգնեցի մեր «Մինսկ» սառնարանի առաջ, որի սառցարանում ինձ են սպասում հորս բռնած մուրձիները: Մի ժամանակ ո՛վ կմտածեր, թե մուրձին կարելի է սառցարան տալ. տուն հասնելուն պես այն պետք է եփվեր: Հիմա էլ եփվում են, բայց միայն մանրերը, իսկ խոշորները պահվում են երեւանցի դառած որդու համար. կամ ինքը կգա, կամ ձկները կուղարկվեն: Ղազախի ջրամբարը, ասում են, մուրձու հերն անիծեց, որովհետեւ մուրձին ձվադրման սեզոնին Քոից բարձրանում էր Աղստեւ ու այստեղ ձվադրում: Աղստեւը մուրձու համար ծննդավայր էր, Քուռը՝ մայրաքաղաք: Բայց Ղազախի ամբարտակը փակեց նրանց գաղթի, դե՛ միգրացիայի ճանապարհը, էլի, ու դարձավ մի հսկայական սեպ մուրձու երկու հատվածների մեջ: Չնայած թիֆլիսեցիք էլ դժգոհում են, որ այդ նույն բախտին է արժանացել նաեւ խրամուլին, որը նույնպես ձվադրում էր Իջեւանի, Դիլիջանի արանքներում ու հետո վերադառնում Թիֆլիս: Բայց հիմա խրամուլին էլ ձվադրելու հարմար պայմաններ չունի ու մի կերպ յուր է գնում: Արդյունքում, այ քեզ պատմություն, իջեւանցի ձկնորս Գենան, ու ոչ միայն Գենան, Թիֆլիսից եկած տղերքին «Քոի խրամուլի» են մատակարարում, որ վրացի տուտուցները թանկարժեք ռեստորաններում այն համտես անելով ասեն. «Դե Քոի ձուկն ուրիշ ա, էլի»: Ձեզ հույս տվեք, հույս տվեք: Գենան ձեզ էդ ձուկը կարողանում է մատակարարել, որովհետեւ Իջեւանում դրան շատ տեղ դնող չկա, էդ ձուկը անգամ կարգին ձուկ չի համարվում: Ախր դա ի՞նչ մի ձուկ է

մուրծու, բեղլույի, եւ ամենակարեւորը դժովամուրծու մոտ: Ղիժը՝ գետի վարար տեղն է, դժովան էլ էն մուրծին է, որ ապրում է արագ հոսանքի մեջ: Ու էդ ձկանը երբ նայում ես, քեզ թվում է, թե Մոդիլիանին է նկարել: Ոչ թե իրեն է նկարել, այլ սովորական մուրծուն, ու ահա Մոդիլիանիի վրձնի տակ մուրծին դարձել է դժովամուրծի. էսպես ձգվել ու ավելի սլացիկ է դարձել...

- Կապուչինո չկա, - դատավճռի նման արտասանեց Զուրաբը, ու ես Քոփց կտրվելով՝ տեսա մեր առաջ կանգնած փոքրամարմին, մազերը ծոծրակին ցաքուցրիվ կապած, խաժ աչքերով մի աղջկա:

Մատուցողուհին էր. նրա կրծքերը հագիվ էին իրենց զգացնել տալիս դեղին շապիկի տակից, այնքան փոքրամարմին էր, որ նրան տեսնելիս գրկելու ու գրկիս մեջ տաքացնելու ցանկություն զգացի:

- Կապուչինո նետու՞, - հիմարի առոգանությամբ հարցրի ես:

- Նետ, - մետաքսե ձայնով ասաց աղջիկը, ու ես չէի ուզում նրան բաց թողնել:

- Վարջե նետու՞, - ավելի հիմարավարի հարցրի ես:

Զուրաբը զարմացած ինձ էր նայում, իսկ մատուցողուհու հայացքի մեջ կարդում էի. «Առանց խոսքի էլ երեւում է, որ հիմար ես, դա ապացուցելու կարիք չկա»:

- Լադնր, էսպրեսո ի «Բջնի»:

«Բջնին» ասացի ոչ թե «ՄԻԼ» կոնցենոնին աջակցություն հայտնելու, այլ նրա համար, որ մատուցողուհին սկսի հարցուփորձ անել, թե էդ ինչ է, ինչի մասին է եւ այլն, ու մեր խոսակցությունը շարունակվի: Բայց ի զարմանս ինձ նա շրջվեց ու գնաց, որովհետեւ Զուրաբը իր ուզածը արդեն պատվիրել էր: Մոտ հինգ րոպեից մատուցողուհին վերադարձավ իր հետ բերելով մեր սուրճերը եւ մի շիշ «Բջնի»: Ու ես էդ պահին մտածեցի, որ ճիշտ է անում Սերոժիկը, որ փակում է «Բջնի» գործարանը:

Այսուհանդերձ, մատուցողուհու անունը հասցրել էի իմանալ, որովհետեւ նրա կրծքին փակցված էր վկայականը, ու վրան մեծ տառերով գրված էր KATO: Կատո. էս անունն

ընդհանրապես ինձ հանեց հունից: Կան չէ՞ անուններ, որ մոգական ուժ ունեն: Ինձ համար այդպիսի անուններից մեկը Կատոն է: Կատո. սիրուն աղջիկ, փոքրիկ աղջիկ, լավ աղջիկ, մաքուր աղջիկ, սիրելու աղջիկ, հպարտ աղջիկ, չարաճճի աղջիկ: Կատո. խորունկ աչքերով, փոքրիկ կրծքերով, բարակ ձեռքերով, երկար վզով, հարազատի դեմքով, ճտպտան շարժումներով, հոգնած ոտքերով...

Ես «Բջին» արագ դատարկեցի բաժակների մեջ, որ Կատոն գա դատարկ շիշը տանելու: Եկավ ու չգիտեմ՝ ինչու թույլ ժպտաց: Ինձ թվաց, թե նա հասկացել է «Բջինի» հետ կապված իմ խորամանկությունը ու իրենից գոհ է, որ այդպես իմ հարցերը լուծեց:

- Կատո: Ինչ չքնաղ անուն է, սիրում եմ վրացական անունները, - ասացի ես:

Զուրաբի համար այս ամենը խիստ անսպասելի էր.

- Իմ անունը ամենեւին էլ վրացական չէ, - մի փոքր կարմրելով ասաց Կատոն:

Ես էլ, Զուրաբն էլ շատ զարմացանք, ու վերջինս ընդվզեց Կատոյի ասածի դեմ.

- Ինչպես թե վրացական չէ, բա ինչակա՞ն է, - վրդովվածի երանգով հարցրեց նա:

- Հայկական, - շրջվելով, մի տեսակ ընթացքից շալտեց Կատոն:

Ես չդիմացա ու փոթկացրի. Զուրաբը մանթոյից մեռնում էր: Նա երեւի նույն դեմքն է ունեցել երբ լսել է, որ ռուսները գրավել են Ցխինվալը:

Էս ամեն ինչը մեզ հետաքրքրեց, էսպրեսոն էլ առանձնապես հաջող չէր, ու ես Կատոյին կանչեցի սովորական լուծվող սուրճ պատվիրելու համար: Զուրաբը արդեն երկրորդ բաժակ լուծվողն էր խմելու:

- Կատո, էդ ինչի՞ց ես որոշել, թե քո անունը հայկական է, - հարցրի ես:

Աղջնակը մի պահ ոնց որ մտաժողովեց, երեւի մտածեց, թե հիմա իրենից լուրջ բացատրություններ եւ հիմնավորումներ ենք պահանջելու:

- Եթե ես հայ եմ, ուրեմն՝ իմ անունն էլ հայկական է, - անվրդով ասաց նա:

Այստեղ արդեն ես էի մանթո վիճակում, որովհետեւ սա այն հազվագյուտ դեպքերից էր, երբ իմ առաջ հայ է եղել, ու ես առաջին հայացքից դա չեմ հասկացել:

- Ուրեմն հայ ես, հա՞, Կատո ջան, հայերեն գիտե՞ս:

- Շատ քիչ, համարյա չէ:

- Բա թիֆլիսեցին հայերեն չի իմանա՞:

- Մեր ընտանիքը Ցխինվալից է եկել, 94 թվին, - ասաց Կատոն սեղանը մաքրելով:

- Քանի՞ տարեկան ես, - Կատոյին բաց չէի թողնում ես:

- 17:

- Այսինքն՝ դպրոցը նոր ես ավարտել:

- Հա:

- Բա ինչո՞ւ հիմա համալսարանում չես, - մի տեսակ հայրաքար հարցրի ես:

Կատոն մի փոքր զարմացած ինձ նայեց, բայց պատասխանեց.

- Այս տարի բալերս չհերիքեցին ընդունվելու համար, հիմա աշխատում եմ, որ պարապեմ-ընդունվեմ:

- Ճիշտ ե՞ս ասում:

- Ի՞նչ իմաստով:

- Դե որ փողերդ կհավաքես, կպարապես, քեզ լուրջ կպահես:

Կատոն իսկականից շշմել էր, նա մի տեսակ բարկացած ինձ նայեց ու ոչինչ չպատասխանեց: Բայց դա ինձ վրա արդեն չէր ազդի.

- Ստուգելու եմ, եթե հաջորդ տարի համալսարան ընդունված չլինես՝ ծեծ ես ուտելու:

Կատոն չդիմացավ, սկսեց ծիծաղել ու ծիծաղը պահելու համար հեռացավ:

- Մի ծիծաղիր, կատակ չեմ անում, - նրա ետեւից շարտեցի ես:

Ձուրաբը փայլող աչքերով ինձ էր նայում:

- Հիմա հասկացար չէ՞, որ աղջիկը ուղղակի տեղյակ չէ, որ Կատոն վրացական անուն է, - ի վերջո ասաց նա:

- Ձեզ լինի, ձեզ լինի. էդ էլ ձեզ լինի, - հեգնական պատասխանեցի ես:

Մեկ-երկու սեղանի մոտ էլ հաճախորդներ հայտնվեցին, ու հիմա ավելի հաճախ էր Կատոն հայտնվում իմ տեսադաշտում: Ես նայում էի նրան, ես ուզում էի նրան գրկել, ուզում էի համբուրել, ուզում էի տաքացնել վերարկուիս մեջ: Կատոն երբեմն ակնթարթորեն ինձ էր նայում, եւ ես ավելի շատ էի ուզում նրան գրկել, նրան տաքացնել:

Բայց ի վերջո որոշեցինք վեր կենալ. Ձուրաբը հաշիվը ուզեց, Կատոն բերեց այն՝ հաշվեգրքույկի մեջ դրած: Ես վերցրի, ու Կատոյից թաքուն հարյուր եվրո դրեցի: Հաշվեգրքույկը վերադարձրի նրան ու ասացի.

- Մեր հաշիվը դու կփակես:

Կատոն չհասկացավ, թե ինչ եմ ասում: Ու շրջվեցինք մենք՝ մեր, ինքը՝ իր ուղղությամբ: Բայց երեւի ընթացքում բացել ու տեսել էր հարյուր եվրոն ու հասավ մեր հետեւից.

- Կներեք, ես շատ է, համ էլ լարի տվեք:

Ես շրջվեցի, իմ առաջ կանգնած էր Կատոն: Նրբորեն ձեռքերիս մեջ առա նրա գլուխը, ու համբուրեցի նրա շուրթերը: Կատոն մի պահ հնազանդ կանգնած էր, ապա կատվի նման դուրս պրծավ ձեռքերիս միջից՝ մի զայրույթագարման քափսառը արտահայտություն դեմքին.

- Ես քո ախպերն եմ Կատո ջան, քո կորած ախպերը, - հայերեն ասացի ես:

Կատոն ավելի էր շշմել, պակաս շշմած չէր Զուրաբը: Ես նրա թելից քաշեցի, ու մենք դուրս եկանք սրճարանից: Ու երբ արդեն մեքենայի մեջ էինք, Զուրաբին հարցրի. «Որտե՞ղ է ձեր պասիֆլորան»:

- Էդ ի՞նչ է, - հարցրեց նա:

- Ծաղիկների խանութ, առաքումով:

Մի հինգ րոպեից Զուրաբը կանգնեց մի խանութի առաջ: Մենք ներխուժեցինք այդ բուրումնավետ աշխարհ, ու ես կարճ ու փոքր վարդերի մի փունջ գնեցի: Ապա վերցրի մի բացիկ, տվեցի Զուրաբին ու նրան խնդրեցի վրացերեն տառերով գրել. «Ցավդ տանեմ, Կատո»:

78. Շորն ու Շորշորը

Կատոյի հետ տեղի ունեցած միջադեպը Զուրաբին կանանց մասին խոսակցություն բացելու առիթ տվեց: Երեկոյան, երբ արդեն տանն էինք, նա սկսեց հետաքրքրվել, թե ի՞նչ կանանց եմ ճանաչել իմ ճանապարհորդության ընթացքում: Ես նրան պատմեցի Իզաբելի մասին, բաց թողնելով Քվենտինի եւ Ֆրեդի գոյության՝ ոչ այնքան կարեւոր փաստը, ապա պատմեցի Սեսիլի մասին, հետո պատմեցի, թե Պաուլան ոտքով ինչպիսի խաղեր էր տալիս, հետո պատմեցի Նովոսիբիրսկի խանութի վեց աղջիկների մասին: Ես ոչ մի բան չէի հորինում, ուղղակի իմ պատմությունից դուրս էի թողնում «անպատեհ» մանրամասներ, պատմում էի այնպիսի տոնով եւ դեմքի արտահայտությամբ, որ Զուրաբը ինձ պատկերացնում էր, ասենք՝ ջակուզիի մեջ նստած, վեց աղջիկներով շրջապատված եւ հոգնած, հոգնած՝ փալաս դառած: Իմ հայացքից նա հասկանում էր, որ պատշաճ չեմ համարում ինտիմ մանրամասներ պատմել. դա կովկասցի տղամարդկանց խոսակցություն չէր լինի: Ցանկացած կովկասցի տղամարդ կհասկանա, թե ինչ է տեղի ունենում հետո, երբ վեց աղջիկների հետ մի շիշ «Մարտինի» ես խմում...

Մի պահ կարելի էր մտածել անգամ, թե Զուրաբը նախանձով է վերաբերվում ցանկացած միջազգային հետախուզման մեջ գտնվողի: Համենայնդեպս, դեմ չէր լինի իմ կարգավիճակում լինել:

- Իսկ ընդհանրապես քեզ ինչպիսի կանայք են դուր գալիս, - հարցրեց նա:

- Հմայիչ, - պատասխանեցի:

Զուրաբը մտքերի մեջ ընկավ.

- Ջարմանալի բան է, չէ՞, հմայքը. չես կարող նկարագրել, թե դա ինչ տեսք ունի: Այսինքն՝ չես կարող նկարագրել, թե ինչպիսի՞ կանայք են քեզ դուր գալիս, - ի վերջո արձագանքեց նա:

Ես էլ իմ հերթին սկսեցի մտածել նրա ասածի շուրջ, բայց Զուրաբը զարգացնում էր իր միտքը.

- Օրինակ, լինում է մի պահ, երբ մտածում ես, թե քեզ դուր են գալիս շիկահեր, լավ կրծքերով, լավ կազմվածքով, բարձրահասակ, երկար ոտքերով կանայք, չէ՞: Մեկ էլ հանդիպում ես մի կարճիկ, անկուրծք մեկին ու նրա նկատմամբ անդիմադրելի կիրք զգում, ուզում ես լինել նրա հետ, նրա կողքին. տարօրինակ է, չէ՞: Էսօրվա աղջիկը, օրինակ, Կատոն: Եթե որեւէ մեկը ինձ համոզեր, որ կարելի է այդպիսի մի աղջկա նկատել, չէի հավատա: Բայց խոստովանում եմ, ինձ էլ շատ դուր եկավ...

- Կատոն դեռ ոչինչ: Մի անգամ մի գեր, շատ գեր կնոջ հանդիպեցի՝ եթե չչափազանցնեմ, երեւի մի 120 կիլո կլիներ: Բայց ուզում ես՝ հավատա, ուզում ես՝ ոչ, այդ պահին ինձ թվաց, թե պատրաստ եմ նրան սիրահետել մինչեւ վերջ: Չէի կարողանում հայացքս նրանից կտրել: Նա ինձ ահավոր դուր էր գալիս, եւ ջանք էր պետք գործադրել նրա գիրկը չնետվելու համար, - Զուրաբի ասածը երկրորդեցի ես:

- Է, նետվեիր, - հանդիմանեց նա:

- Ամուսնու հետ էր, գենաց վալե, - արդարացա եւ շարունակեցի, - եւ ես հասկանում եմ այդպիսի կնոջ կողքին ապրող տղամարդուն...

- Այո, դա հմայքն է, - ասաց Զուրաբը եւ ամփոփեց, - երբեմն երկրաչափական առումով ճշգրիտ արտաքին ու կազմվածք ունեցող կանայք զուրկ են լինում դրանից, եւ դա ահավոր է...

- Այդպիսի կանանց անունը Ձտարյուն Պրագմատիզմ է: Բոլոր հաշվարկներով նա չքնաղ է, անմման: Եվ նրա այդ գեղեցկությունը նույնիսկ կարելի է ապացուցել մաթեմատիկական բանաձևերի օգնությամբ՝ 90-60-90: Բայց միեւնույն է, նրան տեսնելիս սիրտդ չի սկսում արագ աշխատել, որովհետեւ նա չունի այն, ինչ անտեսանելի է, անչափելի, անբանաձեւելի եւ ոչ մի հաշվարկի չի տրվում: Հենց այսպիսի պահերին է, որ մաթեմատիկական պարտվում է առասպելին, անտեսանելիին, անապացուցելիին...

- Բայց միեւնույն է, - հոգոց հանեց Ձուրաբը, - մեկին գումարած մեկ հավասար է երկուս...

- Այ հենց այդտեղ էլ սխալվում ես, բատոնո: Մեկին գումարած մեկ միշտ չէ, որ հավասար է երկուսի, եւ կան դեպքեր, երբ գումարելիների տեղափոխությունից գումարը այլանդակ ձեւով փոխվում է... Այս խոսակցության շուրջ մենք կես շրջ ալվել «Ռեդ լեյբլ» էինք խմել՝ Իմաստուն Ծերուկի հավաքածուից: Ու Ձուրաբը որոշեց, որ քնելու ժամանակն է: Ես չփորձեցի նրան հակառակն ապացուցել ու հնազանդ գնացի իմ ննջարան:

Ձուրաբի ննջարանը գտնվում էր բնակարանի մուտքի դռնից անմիջապես ձախ: Ու երբ նոր-նոր աչքս կպել էր, նրա սենյակից կտրուկ շարժումների ձայն լսեցի, ինչ-որ մի բան թրխկոցով ընկավ, ոտքերի դմբդմբոց լսվեց, դռան չխկոց, Ձուրաբը ինչ-որ բան համարյա գոռաց: «Գրուպա զախվատն է», - մտածեցի ես: Բայց հաջորդ իսկ պահին իրավիճակը ահագին խաղաղվեց, լսվեց Ձուրաբի ու ինչ-որ մեկի խոսակցությունը, ապա եւ դռան մոտ հնչեց իմ անունը: Իմաստուն Ծերուկն էր. նա իր բանալիով բացել էր իր տան դուռը, եւ Ձուրաբը անհանգստացած վեր էր թռել տեղից: Ես հագա տաքատս ու դուրս եկա: Մենք գրկախառնվեցինք: Կարճ հարցուփորձից պարզվեց, որ Ծերուկը ամենեւին էլ իմ առիթով չի Թիֆլիս եկել, այլ պաշտոնական այցի նախապատրաստության շրջանակներում:

Հայաստանի, ամոթ է ասել, առաջին դեմքը պաշտոնական այցով գալու է Թիֆլիս, եւ Իմաստուն Ծերուկը մի պատվիրակության հետ եկել է այցը նախապատրաստելու: Նա ասաց, որ պետք է գնա, որովհետեւ չի ուզում իր բացակայությունը հյուրանոցում նկատեն: Հարցուփորձ արեց, թե ինչ կա, ինչ չկա, ամեն ինչ նորմալ է, թե չէ: Գնաց,

բացեց սառնարանը, ասաց, որ հայկական ուտելիքները հատուկ ինձ համար է բերած եղել: Այս անգամ էլ լավ բաստուրմա էր բերել, մոժոժ ու կոնյակ: Որոշեցինք մի կտոր բաստուրմայով մի բաժակ կոնյակ խմել: Բաստուրման արդեն իսկ կտրտված էր, կոնյակը բացեցինք ու քցեցինք: Մի քիչ նստելուց հետո Ծերուկը գնաց: Ասաց, որ այցից հետո մեկ-երկու շաբաթվա ընթացքում կերեւա, ու հանգիստ կքննարկենք իմ հետագա անելիքները, իմ Հայաստան վերադառնալու պլանը: Ինձ աչքով արեց ու գնաց:

Իսկ պաշտոնական այցը, որը նախապատրաստելու էր եկել Ծերուկը, տեղի էր ունենալու հաջորդ օրը: Այդ երեկո էս Զուրաբի հետ վրացական հեռուստատեսության լուրերի թողարկումն էի դիտում: Ու մեկ էլ ելույթ է ունենում Ջենգոն, ավելի ճիշտ՝ նրա ելույթի մասին ռեպորտաժ է: Ու չնայած այն վրացերեն է, տակից հայերեն բառեր են հնչում, ու նա լուրջ դեմքով ասում է, որ հայերն ու վրացիները ախպերներ են, ու դրա վկայությունն է Հայոսի ու Քարթլոսի մասին հայտնի առասպելը: Հայոսի ու Քարթլոսի հիշատակումից Զուրաբի դեմքը լարվեց, ու այս լարումը նկատելի էր ինձ համար: Նա խեթ-խեթ ինձ նայեց ու հարցրեց.

- Էդ Հայոսի ու Քարթլոսի պատմությունը կարդացել ե՞ս:

- Դե երբեւի ուսանող ժամանակ կարդացած կլինեմ. ինչո՞ւ էս հարցնում:

- Որովհետեւ ով ասես դրա մասին խոսում է, բայց մեկը չի ֆայմում, բացի-կարդա, թե ի՞նչ է գրած այնտեղ: Եթե էս հիմա այդ դահլիճում լինեի, ձեր էդ դանդաղուն մի հատ կչափալախեի: Բախտդ բերել է, նա իսկական նախագահ չէ, թե չէ այս պահին քեզ էի չափալախելու, - ինձ համար անսպասելի ասաց Զուրաբը:

Ես ծիծաղս չէի կարողանում զսպել, իսկ Զուրաբը ոնց որ թե իսկականից կատաղած էր: Բայց էս քրքջում էի, որովհետեւ չէի հասկանում, թե պրոբլեմը ո՞րն է: Իսկ իմ ծիծաղից նա ավելի էր կատաղում, որովհետեւ գիտեր, թե էս գիտեմ, թե ինքը ինչո՞ւ է կատաղած, եւ էս ծիծաղում եմ իր վրա:

Ի վերջո, էս զգացի, որ համը հանում եմ եւ լրիվ լուրջ տեսք ընդունեցի.

- Զուրաբ, ախպոր նման, մի կարգին բան ասա, բան հասկանանք, - ի վերջո նրան դիմեցի ես:

- Ի՞նչ է գրած էդ Հայոսի ու Քարթլոսի պատմության մեջ, - հարձակողական հարցրեց նա ինձ:

- Ասացի չեմ հիշում, երեւի չեմ էլ կարդացել, - արդարացա ես:

Զուրաբը դավադիր հայացքով նայեց ինձ.

- Ու մեր էջերի երջանիկ հայացքից հասկանում եմ, որ իրենք էլ չեն կարդացել, - ասաց նա:

- Հա բայց ինչո՞ւն է պրոբլեմը, - չէի հասկանում ես:

- Իրոք չես հիշու՞մ, թե ձեւ ես անում:

- Ազնիվ խոսք, բատոնո, հո թատրոն չեմ խաղալու քեզ հետ:

- Ուրեմն, էդ Հայոսի ու Քարթլոսի պատմությունը գրվել է Վրաստանում հայ Բագրատունիների տիրապետության շրջանում ու նրանց «զակագով», ու այդ առասպելում, ճիշտ է, ասվում է, որ Հայոսն ու Քարթլոսը ախպերներ են, բայց դե մի պուճուր պրոբլեմ կա. Հայոսը, ըստ այդ լեգենդի, մեծ ախպերն է, արքան, իսկ Քարթլոսը՝ նրա հպատակը: Ու ստացվում է, որ վրացիք ապրում են հայերի ղեկավարության ներքո, նրանց թելի տակ, ոնց որ հիմա հայերն են ապրում ռուսների ղեկավարության ներքո: Եվ Հայոսի ու Քարթլոսի մասին Վրաստանում բարձրաձայնող հայը կամ ապուշ է, կամ էլ՝ շատ խելոք, ու այնպես է պատերազմ հայտարարում Վրաստանին, որ դրա մասին մեր էջերը գլխի չընկնեն:

Այս պատմությունը լսելով, ես համոզվեցի, որ Հայաստանի պատվիրակությունն էլ խաբար չի Հայոսի ու Քարթլոսի հարաբերությունների բնույթի մասին, եւ մի հոգավորը իր արեւին դիվանագիտական ժեստ է անում: Բայց Զուրաբի կատաղությունը ինձ ահագին զվարճացրեց: Ես մի պահ ուզում էի անգամ ասել, որ լեգենդը իրականություն

է դարձել, ու հիմա էլ են Վրաստանը դեկավարում հայերը: Բայց վերջին պատերազմի ֆոնին այս կատակը կարող էր լրջորեն վիրավորել նրան, եւ ես խուսափեցի դրանից:

Հետո հասկացա, որ իսկականից լավ բան չի ստացվում, եւ միակ մխիթարությունս այն էր, որ ողջ Վրաստանում մի քանի հոգի են ընդամենը հասկանում, որ հայ-վրացական եղբայրության այդ օրինակի հիշատակումը այնքան էլ պատեհ չէ: Ու պրոբլեմը միայն այն չէ, որ ոչ դիվանագիտական քայլ է արված, պրոբլեմը այն է, որ Հայաստանը էլի ներկայացնում են մարդիկ, ովքեր չեն հասկանում, թե ինչ են խոսում:

79. Հարց չկա

Սրտի մեծ կսկիծով արձանագրեցի, որ չնայած արդեն երկար ժամանակ Թիֆլիսում եմ, ոչ մի անգամ չեմ հարբել իմ սիրած վրացական գինիով: Ոչ մի անգամ գինի չեմ խմել, էլ ուր մնաց՝ սպիտակ «Telyany valley»: Երբ Զուրաբին այս մասին ասացի, նա սարսափով նայեց

ինձ.

- Ե՞րբ ենք մարդավարի հաց կերել, որ...

Ե՞րբ ենք հաց ուտելու տրամադրություն ունեցել, որ: Զուրաբի փախստական հարազատների հոգսը ծանրության նման կախված էր մթնոլորտում, եւ վրացական սպիտակ գինու մասին հիշեցի այն ժամանակ, երբ այդ հարցը արդեն լուծվել էր: Ռուսները հեռացել էին, Զուրաբը փախստականներին իր ձեռքով վերադարձրել էր գյուղ եւ մեծ ուրախություն էր ապրել այն բանից, որ գյուղում ոչ ավերածություն էր եղել, ոչ՝ թալան: Անասունի գլխաքանակի որոշակի անկում էր արձանագրվել, բայց դե այդ փաստը ոչ ոքի էական չէր էլ թվում: Ու երբ Զուրաբը իրենց գյուղի մասին էր պատմում, այն գյուղի, որտեղ իրար հետ եղել էինք իմ ճամփորդության ամենասկզբում, իմ քիթը խորովածի հոտ ընկավ: Իմ ձեռքով արած խորովածի հոտը:

Ակտիվ սկսեցինք քննարկել այս թեման: Տեղն էլ որոշեցինք՝ Քոի ափին մի ծառի տակ: Բայց երբ արդեն մտածում էինք, որ մեր ծրագրին ոչինչ չի խանգարի, հասկացանք, որ առանց Իմաստուն Ծերուկի ոչինչ չի ստացվի: Այսինքն՝ կստացվի, բայց մի տեսակ ճիշտ չի լինի: Ստիպված ենք սպասել: Յուրա տարանք էդ շաբաթը ու՝ ոչ մի անգամ Կատոյի մոտ չգնացինք: Որոշել էի, որ էլ չենք գնալու: Յուրա տարանք էդ շաբաթը, եւ Իմաստուն Ծերուկը եկավ:

Հաջորդ առավոտյան ես ինքս արթնացրի Ծերուկին ու Ձուրաբին եւ մատուցեցի սուրճը: Որոշեցինք դեպքի վայր գնալ Ձուրաբի «Pajero» ջիփով:

- Ի՞նչ ենք վերցնելու, - հարցրեց Ծերուկը:

- Մի հատ շամփուր, 21 կտոր խոզի միս, վեց հատ կարտոֆիլ, երեք բանկա թթու՝ մի բանկա «Արտֆուդի» շուշան, մի բանկա «Կոնսերվի» կարմիր լոլիկի ու վարունգի մարինադ, մի բանկա էլ՝ բոխի: Հինգ շիշ գինի, հինգ շիշ «Բջին» ու՝ փայտ: Բաժակը չմոռանանք: Առեւտուրն էլ ես եմ անելու. իմ ձեռքով, - ասացի ես:

- Ու վե՞րջ. ընդամենը մի հատ շամփու՞ր, - զարմացավ Ձուրաբը:

- Հաց չենք վերցնու՞մ, - մտահոգվեց Իմաստուն Ծերուկը:

- Ձանգվածային անկարգությունների հրամանատարը ես եմ. լավ, մի հատ պուրի կվերցնենք, - ասացի ես, ու անցանք գործի:

Թթուները, «Բջինները», մի հատ շամփուրը, բաժակները, կարտոֆիլը տնից վերցրինք: Ու գնացինք շուկա: Թիֆլիսում խոզի միսը պրոբլեմ է, մինչեւ իմ ուզած միսը գտա, հոգիս դուրս եկավ: Բայց լավն էր, ինքն էր՝ յուղի բարակ շերտերով: Մինչեւ վաճառողին բացատրեցի, թե ոնց պետք է կտրտի, հոգիս էլ դուրս եկավ: Խնդրեցի խորովածի համար պատրաստել՝ աղ ու սոխ անել: Մի պահ աչքս թեքեցի, ու աղետ էր տեղի ունենալու. մսավաճառի ձեռքը բռնեցի այն պահին, երբ ուզում էր ինչ-որ համեմունք լցնել մսի վրա.

- Գենաց վալե, դու կարողա՞ օրինաց երկիր ես...

Միսը բարեհաջող տեղավորեցի տոպրակի մեջ: Ու մի փոքր կտոր լավ սալ ընտրեցի՝ թարմ, դոնդողի նման շնչող: Պատվիրեցի մանր, մանր կտրտել ու մի պտղունց էլ առանձին աղ դնել հետը: Մսի գործն ավարտեցինք: Մի հատ պուրի առանք: Իմ ձեռքով ընտրեցի փայտը. բոխի չկար, ոչինչ, հաճարի վերցրինք. չոր հաճարի: Հետո մտա սուպերմարկետ, իմ սիրած գինին առնելու: Շարած էին գինիները. իմ ուզած սպիտակ «Telyany valley»-ն ձեռքս վերցրի, նայեցի, նայեցի՝ կարոտս առա, դրի մի կողմ ու անցա առաջ: Կարճ ասած՝ վեց շիշ «Ֆինլանդիա» օղի գնեցի: Շարքերի միջով անցնելիս

տեսա՝ լիտրանոց «Բջին» հանքային ջուր է դրած: Վաճառողին կանչեցի եւ հարցրի, թե քանի՞ հատ «Բջին» ունեն: Գնաց, եկավ ասաց՝ երկու արկղ, այսինքն՝ 12 հատ: Բերեք, ասացի, վերցնում ենք: Իմաստուն Օերուկը, «Բջինները» տեսնելով՝ զարմացավ:

- Ինչո՞ւ ես վերցնում, ունենք, էլի, - ասաց նա:

- Մի շաբաթից գները թոնելու են. էժան առանք, թանկ կծախենք, - ժպտալով ասացի ես:

Զուրաբը իրոք լավ տեղ տարավ մեզ. Թիֆլիսից դուրս, Քոի ափին մի հարթ, ահավոր հարթ տեղ՝ մի քանի միջին չափի պոպոքի ծառերով: Ու չնայած պոպոքը հավաքած էր մեծ հաշվով, ծառերի վրա դեռ մնացել էր, ու այդտեղ էլ որոշեցինք մնալ: Մեքենան կանգնացրինք հենց Քոի պոնկին, ու մեր կողքով հոսում էր Քուռը համարյա լուռ, համարյա անձայն: Ժամանակ չկորցրի. քիչ այնկողմ կրակ վառեցի: Ետ եկա, սեղան բացեցի Զուրաբի մեքենայի բեռնախցիկում. սեղանը որն է՝ թթուները բացեցի, սալը բացեցի՝ աղը կողքին, միսը, հացը, կարտոֆիլն ու շամփուրը տարա կրակի մոտ, մի շիշ օղի բացեցի, մնացածը տարա մի ծմակ տեղ ու կանչեցի Զուրաբին ու Օերուկին: Նրանք շշմեցին՝ օղին տեսնելով: Նախորդ երեկոյան ես գլուխ էի տարել, թե որքան լավն է իմ սիրած սպիտակ գինին, ու էսօր մենակ գինի ենք խմելու: Զուրաբն ու Օերուկը պարզաբանում էին պահանջում: Բայց ես պատրաստվել էի:

- Չէի լսել, որ Մարտի Ահտիսաարիին Նոբելյան մրցանակ են տվել. խանութում իմացա:

Հասկանալի է, որ այս փաստարկը պատ կծակեր, ու բաժակները վերցրինք: Զուրաբը ուզում էր հասկանալ, թե ինչո՞վ պետք է զապիվատ անի: Ես նրան խորհուրդ տվեցի հետեւել ինձ՝ առանց մտածելու: Խմեցի արաղը, վերցրի հում սալի կտորը, թաթախեցի աղի մեջ ու սկսեցի դանդաղ ծամել... մուրազ: Զուրաբի վճռականությունը չհերիքեց, ու նա հետեւեց Օերուկին. նախընտրեց շուշան ուտել արաղի վրայից: Իսկ կրակը բորբոքվում էր: Ոտի վրա խմեցինք եւս մի քանի բաժակ՝ դեսից-դենից խոսելով: Հետո գնացի կրակի մոտ. վառվող փայտերի տակից հանեցի շիկակարմիր ածուխները ու մի շամփուր խորովածի տեղ պատրաստեցի: Շամփուրի վրա շաբեցի երեք կտոր միս ու դրեցի կրակին: Կերուխումը տրամաբանական ընթացք ստացավ. Իմաստուն Օերուկը բաժակներն ու օղին բերեց կրակի մոտ, Զուրաբը թթուն, ու նստեցինք գետնին: Մինչ խորովածը պատրաստվում էր, մի բաժակ էլ քցեցինք: Խորովածը լիսում էր, ու

սեղանակիցներին հրահանգեցի պատրաստվել, այսինքն՝ մի կտոր հաց պոկել՝ տաք խորովածը քաշելու համար: Շամփուրը առաջինը Իմաստուն Ծերուկին դեմ տվի՝ առաջին կտորը նրա համար էր նախատեսված: Հացե ձեռքով բռնեց ու քաշեց իր բաժինը, հյութերը հացի մեջ քաշելով: Զուրաբը նույնկերպ վարվեց, իսկ իմ բաժին միսը մնաց շամփուրի վրա: Հենց այդպես էլ սկսեցի ուտել: Զգացի, որ նախանձ ու չուզողություն կա. պայմանավորվեցինք, որ հաջորդ կռուգներում շամփուրը զիջելու եմ, ու այդ վայելքը հերթով դառնալու է յուրաքանչյուրինս: Սոված էինք, ու բնականաբար արագ կերանք մեր բաժին կտորները: Ես զգացի, որ ուտելը շարունակելու քաղաքական կամք կա, եւ կրակին դրեցի եւս երեք կտոր միս՝ սեղանակիցներին հնարավորություն տալով ընտրել իրենց ուզած կտորները: Օդու առաջին շշից հետո կենացները սկսվեցին, չնայած բազմազանություն չկար: Խմում էինք հայերի կենացը, խմում էինք վրացիների կենացը, հետո խմում էինք հայերի ու վրացիների, հետո վրացիների ու հայերի կենացը:

Այդպես շամփուրը 7 անգամ պտտվեց կրակի վրա, եւ մսի երբեմնի գոյության մասին վկայում էին մոտակայքում կուտակված ոսկորները՝ մաքուր կրծած: Թթուն իր վերջին բոպեններն էր ապրում, կարտոֆիլը թաղված էր կրակի մեջ, ու զրույց էր ընթանում: Օդին, իհարկե, հիասթափվեց մեզնից, որովհետեւ երեք շշի սահմանագիծը չէինք հատել, եւ ոնց որ թե դա անելու քաղաքական կամքի պակաս էր զգացվում: Ու երբ արդեն շիկացած կարտոֆիլը մեր մի ձեռքից մյուս ձեռքն էինք գցում, ես դիմեցի Իմաստուն Ծերուկին.

- Ե՞րբ ենք գնում Հայաստան:

- Երբ ասես, - հանգիստ պատասխանեց Ծերուկը՝ շիկացած կարտոֆիլը ձեռքի մեջ խաղացնելով:

- Հիմա, - ասացի եւս ՝ ու փոշմանեցի, որովհետեւ ինձ թվաց՝ անագնիվ բան եմ անում Ծերուկի հանդեպ:

Բայց իմ պատասխանը նրան չմտահոգեց. նրան կարտոֆիլն էր մտահոգում, որը համառորեն չէր հովանում:

- Զուրաբ, անձնագիր կա՞ մոտդ, - մեր վրացի բարեկամին դիմելով՝ հարցրեց նա:

Զուրաբը հաստատեց:

- Քշու՞մ ես Հայաստան, - էլի Զուրաբին դիմեց Ծերուկը:

- Հարց չկա, - ասաց Զուրաբը:

- Հարց չկա, - ինձ նայելով՝ ասաց Ծերուկը:

- Կարտոֆիլը ուտենք՝ նոր, - ժամանակ խնդրեցի ես:

- Հարց չկա, - ասաց Ծերուկը:

- Հարց չկա, - ասաց Զուրաբը:

- Հարց չկա, - ասացի ես:

80. Ուզում եմ ծիպուլ

Մինչ կտեղավորվեինք մեքենայի մեջ, կարգի բերեցինք ողջ տարածքը: Ոսկորները թողեցինք՝ մի անհայտ մոլորյալ շան համար: Հետո լուռ նստեցինք մեքենան ու լուռ սկսեցինք ընթացքը: Ապա Իմաստուն Ծերուկը զանգեց ինչ-որ մեկին եւ մի կարճ նախադասություն ասաց. «Գալիս ենք. ոնց պայմանավորվել ենք»:

- Փաստորեն, իմ «հիման» քեզ համար անակնկալ չէր, - դիմեցի ես Ծերուկին:

Նա նստած էր դիմացի նստատեղին եւ պատասխանեց առանց շրջվելու.

- Քեզ հետ գործ ունեցողը պետք է պատրաստ լինի ցանկացած անակնկալի. սկսած ամենացանկալիից՝ վերջացրած ամենաանցանկալիով...

Խոսակցությունը հայերեն էր, ու Զուրաբը ոչ մի կերպ չարձագանքեց: Հետո մենք էլի լուռ էինք: Ես հարկ չէի համարում մանրամասներ պարզել Հայաստան հասնելու մեր ծրագրի մասին: Խնդիրը միայն այն չէր, որ անվերապահ վստահում էի Ծերուկին: Մանրամասները ինձ ուղղակի չէին հետաքրքրում. մենք գնում ենք Հայաստան, եւ դա

ամենագլխավորն էր: Մնացածը՝ ինչպես, որտեղով, կատացվի, թե՛ ոչ, էական չէր: Հասկանում էի, իհարկե, որ վտանգում եմ Ծերուկին, Զուրաբին եւ հոգու խորքում ուզում էի Հայաստանում հայտնվել նույնքան աննկատ, որքան աննկատ հեռացել էի այնտեղից: Ծերուկի կեցվածքը վստահություն էր ներշնչում առ այն, որ ամեն ինչ լավ է լինելու: Այսպես, համարյա կատարյալ լռության պայմաններում հասանք Մառնեուլի, եւ աղբբեջանցիներին տեսնելով՝ ես մի տարօրինակ ջերմություն զգացի. նրանք վկայությունն էին այն բանի, որ Հայաստանը մոտիկ է, չափազանց մոտիկ: Արդեն մոտենում էինք Հայաստանի սահմանին՝ Բագրատաշենի անցակետի ուղղությամբ: Ու մի պահ թվում էր, թե մենք հենց այդպես՝ անցակետից ենք մուտք գործելու Հայաստան, այն տաղավարի տակով, որի վրա գրված է. «Welcome to Armenia»: Հարկ չհամարեցի այս մասին խոսակցություն բացել ու երբ արդեն սկսում էի անհանգիստ շարժումներ անել, մեր ավտոմեքենան դուրս եկավ հիմնական մայրուղուց եւ սկսեց շարժվել Ծերուկի նշած երթուղիով: Մենք ընթանում էինք ինչ-որ բլուրների արանքներով, թփուտներով, դաշտերով: Ես այդ ժամանակ միայն նկատեցի, որ Զուրաբի մեքենայի վրա լուսարձակները խլացնող սարքեր կան, ինչը հնարավորություն է տալիս գիշերային ժամերին բաց տարածքներով ոչ այնքան նկատելի ձեւով առաջ շարժվել:

Ի վերջո, մենք կանգ առանք ինչ-որ թփուտների մեջ: Դեմիանդիման կանգնած էր «Նիվա» մակնիշի մի կիսամաշ, վրացական պետհամարանիշերով ավտոմեքենա: Մենք ի-ջանք, «Նիվայից» էլ իջան երկու հոգի. առաջինն՝ ակնհայտորեն հայ, երկրորդը՝ ակնհայտորեն աղբբեջանցի: Իմ նոր ծանոթները ջերմությամբ դիմավորեցին հատկապես Զուրաբին. ողջագուրվեցին նրա հետ: Ակնհայտորեն շատ մտերիմ էին ու վաղուց չէին տեսել իրար: Իմաստուն Ծերուկը ներկայացրեց մեր բարեկամներին. հայի անունը Սաքո էր, աղբբեջանցու անունը՝ Վեզիր: Իմաստուն Ծերուկը ինձ ներկայացրեց հետագա պլանը.

- Հիմա մենք քեզ հանձնում ենք Սաքոյին ու Վեզիրին. կստանանք Հայաստանում: Մեքենայով գնալու եք մինչեւ Դեբեդի ափ՝ մոտ կես ժամվա ճանապարհ, Դեբեդը անցնելու եք՝ ոտքով, հետո մենք ձեզ կդիմավորենք: Ոչինչ, չէ՞, որ մի քիչ թրջվես:

- Զուկ բռնողը թրջվելուց չի վախենա, ոչ էլ՝ խեղդվելուց, - ասացի ես:

- Ուրիշ բան ունե՞ս ասելու, - դիմեց ինձ Ծերուկը՝ նկատի ունենալով Սաքոյին ու Վեզիրին: Նա ուզում էր հասկանալ, թե որքանով եմ դիսկոմֆորտ զգալու անձանոթների հետ:

- Ամեն ինչ նորմալ է. մենակ թե մի շիշ օղի տվեք. կարող է ճանապարհին պետք գալ, - ասացի ես:

- Հարյուր գրամ՝ քաջության համա՞ր, - ժպտալով հարցրեց Ծերուկը:

- Ոչ, ձվերը չստեցնելու համար, - ժպտալով պատասխանեցի ես:

Ծերուկը սկսեց ծիծաղել, գրկեց ինձ ու համբուրեց: Ողջագուրվեցինք, եւ նրանք նստեցին մեքենա:

- Դուք փաստորեն ձեր աչքերով եք տեսնելու, թե ինչպես եմ վերադառնալու Հայաստան՝ երկրի հակառակ կողմից, - ասացի ես:

- Տես, է, դա միակ բանն է, որ չէի նախատեսել, - ափսոսանքով ասաց Ծերուկը:

- Ի՞նչը, - զարմացա ես:

- Ֆոտոապարատը, - ասաց նա:

- Ոչինչ, հետագայում այդ տեսարանը կպատկերվի գեղանկարների մեջ, - Ծերուկին մխիթարեցի ես:

Իմ այս ռեպլիկի վրա սկսեցինք բարձրաձայն ծիծաղել: Եվ սա լավ էր. վտանգավոր օպերացիայից առաջ մենք ամբողջովին պարպեցինք լարվածությունը: Զուրաբի «Pajero»-ն հեռացավ, մենք էլ նստեցինք մեր «Նիվան» ու շարժվեցինք: Թե ես, թե Սաքոն, թե Վեզիրը գիտեինք, որ ինչ-որ բան պետք է խոսել, բայց նրանք էլ, երեւի, ինձ նման, չգիտեին՝ ինչ խոսել: Ի վերջո, Սաքոն խախտեց լռությունը.

- Ես ձեզ ճանաչում եմ: Հիմա ձեզ բոլորն են ճանաչում, - ասաց նա:

- Միլիցեքը ման են կալիս, - հայերեն՝ բայց ադրբեջանական առողջապահությանը ասաց Վեզիրը:

Ես ժպտում էի, չգիտեի՝ ինչ ասել:

- Բա հիմա ի՞նչ է լինելու, - հարցրեց Սաքուն:

- Հիմա գնալու ենք Հայաստան, - պատասխանեցի ես, չնայած հասկանում էի, որ հարցը բոլորովին ուրիշ բանի էր վերաբերվում:

- Գնացինք, - ասաց Սաքուն:

Ճանապարհը բարդ էր, դարուփոսերով առատ, եւ մեր առաջխաղացման տեմպը բացարձակապես տպավորություն չէր գործում: Մոտ քառասուն րոպեից Վեզիրը մեքենան կանգնեցրեց մի թփուտի մեջ.

- Այստեղից ոտքով պետք է գնանք, - ասաց Սաքուն:

Մենք իջանք մեքենայից ու ճանապարհը շարունակեցինք ոտքով: Նրանց ձեռքին ոչինչ չկար, իմ ձեռքին միայն մեկ շիշ «Ֆինլանդիա» օղի էր: Ոտքի այս ճանապարհին էլ առանձնապես հեշտ չէր. անվտանգության նկատառումներով այն չէինք լուսավորում, եւ մեր ոտքը հաճախ էր քար ու փայտի առնում: Ամեն ինչ հուշում էր, որ քայլում ենք Դեբեդի ափով, որովհետեւ խորքից լսվում է գետի վշշոցը: Ի վերջո, սկսեցինք իջնել մի՝ համարյա գոյություն չունեցող կածանով. գետի վշշոցը սկսեց ավելի ուժեղանալ: Մենք գտնվում էինք վայրէջքի պոնկին՝ իսկ ներքեւում արդեն չորացած եղեգնուտներ էին, հատուկենտ ծառեր: Ի վերջո, հասանք եղեգնուտներին.

- Մեզ այստեղ պետք է դիմավորեն, - ասաց Սաքուն:

Եվ իրոք, քիչ անց եղեգների միջից խշխշոց լսվեց: Մենք կանգնեցինք. Սաքուն գրպանից հանեց ինչ-որ բան ու դրա մեջ փչելով՝ բաղի ձայն հանեց: Այնկողմից պատասխան լսվեց, եւ խշխշոցը շարժվեց մեր ուղղությամբ: Մեր առաջ հայտնվեց մի ուրվագիծ.

- Լավ ե՞ք հասել, - հարցրեց նա:

- Հա, - ասաց Սաքոն:

- Դե գնացի՞նք, - ասաց նորեկը:

Հիմա արդեն չորսով՝ մենք շարժվեցինք եղեգնուտների միջոց:

- Վարա՞ր է գետը, - կիսաձայն հարցրի ես:

- Չէ հա, - ասաց Սաքոն:

Ի վերջո, հասանք գետին ու կանգ առանք մի ոչ այնքան հաստաբուն ծառի տակ: Նորեկը Սաքոյին փոխանցեց մի ինչ-որ ուսապարկ, ինքը կոացավ ու ինչ-որ գործ սկսեց անել: Սաքոն ուսապարկից հանեց ճռճռացող ինչ-որ բան ու տվեց ինձ.

- Հագեք, ձկնորսական կոմբինիզոն է:

Շուտով նորեկը, Սաքոն, ես ձկնորսական կոմբինիզոնով էինք՝ ռետինե, անջրանցիկ: Իսկ նորեկը կոացել էր պարանի ծայրը գտնելու, եւ այդ պարանը կապված էր ծառի ոչ այնքան հաստ բնից: Այդ պարանի մյուս ծայրը կապված էր գետի մյուս ափին, այսինքն՝ Հայաստանում գտնվող ծառի բնին: Սաքոն իր ձեռքով ստուգեց պարանի կապը, մի քանի անգամ էլ քաշքշեց՝ մյուս ափի կապը ստուգելու համար ու նշան արեց, թե՛ գնացինք: Վեզիրը մնաց ափին. սկզբից ջուրը մտավ նորեկը: Սաքոն ասաց, որ ես պետք է լինեմ հաջորդը, եւ ինձ պետք է հետեւեր ինքը: Ես բռնեցի պարանից ու սկսեցի շարժվել նրան զուգահեռ: Դեբեդը, ճիշտ է, շատ հյուրընկալ չէր, բայց եւ առանձնապես չէր մերժում ինձ: Իմ ուղեկիցները ոչ խորը եւ ոչ վարար տեղ էին ընտրել. տարվա այս եղանակին գետը առանձնապես ուժեղ չի լինում: Ժամանակին ես Աղստելը հատել եմ ավելի վարար տեղերում եւ՝ առանց պարանի: Այնպես որ, այս գործն ինձ համար շատ անծանոթ չէր: Ինձ ամենաշատը խանգարում էր «Ֆինլանդիայի» շիշը, որ տեղավորել էի կոմբինիզոնի եւ հագուստիս արանքում:

Շուտով զգացի, որ գետը իջնում է. ամենախորը տեղում ջուրը գոտկատեղիցս մի փոքր էր բարձր, իսկ հիմա արդեն գոտկատեղից ներքեւ էր: Սա նշանակում էր, որ արդեն հասնում ենք Հայաստան, գործնականում արդեն Հայաստանում ենք: Որքան էի մտածել այս պահի մասին, փորձել պատկերացնել, թե ինչ կլինի ինձ հետ, երբ նորից

հայտնվեմ հայրենի հողի վրա: Անընդհատ մտածում էի՝ կկարողանա՞մ զսպել, պահել հուզմունքս, թե մանուկի նման լաց կլինեմ: Բայց եթե անկեղծ ասեմ, Դեբեդը հատելիս միակ բանը, որ զգում էի, լարվածությունն էր, ու ջրի սառնությունը, որը ռետինե կոմբինիզոնի միջով անցնում եւ հասնում էր ոսկորներին: Ու երբ դուրս եկանք օդ, սա Հայաստան էր, իսկական Հայաստան, բայց իմ միտքը այդ պահին ոչ թե Հայաստանով էր զբաղված, այլ «Ֆինլանդիայով»: Ես հանեցի օդու շիշը, բացեցի ու տվեցի Սաքոյին: Սաքոն խմեց, տվեց ինձ: Նորեկը պարանը արձակելով էր զբաղված. Վեզիրը հակառակ կողմից այն պետք է քաշեր-հավաքեր: Ես էլ խմեցի օդին. շատ հաճելի էր, ապա եւ փոխանցեցի Նորեկին.

- Բարով ես եկել, ախպեր, - ասաց նա խմելուց առաջ:

- Վեզիրին մոռացա հաջող անել, - ասացի ես:

Ու չնայած «Ֆինլանդիային»՝ դող ընկավ մարմինս: Անկեղծ ասած, չէի հասկանում՝ այդ հուզմունքի՞ց եմ դողում, թե ջրի սառնությունից: Մինչեւ հիմա էլ չեմ հասկանում եւ, երեւի, երբեք չեմ էլ հասկանա:

Սաքոն խնդրեց հանել կոմբինիզոնը. հանեցի, նրանք էլ նույնը արին եւ այդ հագուստը տեղավորեցին ուսապարկերի մեջ: Ամեն մեկս վերցրինք մի ուսապարկ ու առաջ շարժվեցինք: Ահագին ճանապարհ պետք է ոտքով անցնեինք: Արդեն շատ ուշ ժամ էր, մութ էր ու ցուրտ: Երեւի մի ժամի չափ քայլեցինք, ու հասանք ինչ-որ մի ծառապատ տեղ, որը, պարզվեց՝ դեղձի այգի էր, Սաքոյի դեղձի այգին: Դեռ այգու պոնկին ես ծխի հոտ զգացի, ու մեր քայլերին զուգընթաց այդ հոտը ուժեղանում էր: Ու քանի որ դա չէր անհանգստացնում իմ ուղեկիցներին, ենթադրեցի, որ ամեն ինչ հենց այդպես էլ պետք է լինի: Շուտով մթության մեջ սկսեց հագիվ նշմարվել մի ինչ-որ ուրվագիծ. դա Սաքոյի այգեգործական տնակն էր, որի կողքին նշմարվում էր Զուրաբի «Pajeron», իսկ տանիքի ծխնելույզից կատաղած ծուխ էր դուրս հորդում: Երբ ընկալեցի, որ ներսում Զուրաբն ու Իմաստուն Ծերուկն են լինելու, սիրտս սկսեց արագ աշխատել նրանց հետ հանդիպելու սպասումից: Երբ արդեն տնակի մոտ էինք, Սաքոն ինձ ու նորեկին խնդրեց սպասել, որպեսզի ստուգի, թե արդյո՞ք ներսում միայն «մերոնք» են: Գնաց, դուռը բացեց, ներս նայեց, ու դռնից դուրս հորդող մոմի լույսը ինձ ցույց տվեց մեզ կանչող նրա ձեռքը: Ես

ներս մտա՝ Զուրաբը թիկն էր տվել տոժացող վառարանի մոտ, իսկ Իմաստուն Ծերուկը դանակով շուռ էր տալիս կարտոֆիլի վառարանի վրա փոված տալաշները.

- Հը, ծիպուլ ուզում ես՞, Այսիրապարակումդավաճանչկա, - ինձ այսպես դիմեց Իմաստուն Ծերուկը:

Մարտ 18, 2008

81. Հայաստանի բույրերը

Ինչո՞ւ է աշունը այսքան թախծոտ Հայաստանում: Ասում են՝ աշունը ամենուր է թախծոտ: Բայց ես ոչ մի տեղ չեմ հանդիպել այսպիսի աշնան, այսպիսի թախիծի, որ թանձրացած լինի մթնոլորտի մեջ, ոչ մի տեղ չեմ զգացել, որ թախիծը բույր ունենա: Իսկ Հայաստանում թախիծը բույր ունի, եւ այդ բույրը մեզ հասնում է ամենուր, ամենուր: Սա փոխաբերություն չէ, սա իրականություն է. մլլացող խաշամից է թախիծը բուրում: Մի ժամանակ ինձ թվում էր, թե միայն գյուղերի վրա է կախված թախիծի այդ բույրը, որտեղ մարդիկ կրակի են տալիս իրենց ծառերը մերկացրած խաշամը: Խաշամը դժվար է այրվում, եւ որպես կանոն՝ կարճ բռնկումից հետո սկսում է մլլալ ու թախիծի բույրով ներկում մթնոլորտը:

Մի ժամանակ գիտեի, թե այսպես միայն գյուղերում է. բայց ամեն անգամ, երբ ծառերի տակ խաշամ է հայտնվում, Հայաստանը, ողջ Հայաստանը պատվում է մլլացող խաշամի բույրով, թախիծի բույրով: Հիմա աշուն է, եւ եթե դուք Հայաստանում եք, երեկոյան աղջամուղջին դուրս եկեք պատշգամբ կամ բակ, եւ ձեր մարմինը կլցվի թախիծի բույրով, մլլացող խաշամի բույրով: Բայց չէ, դա մլլացող խաշամի բույրը չէ, դա թախիծի բույրն է, որ արթնանում է ամեն անգամ, երբ ծառերի տակ խաշամ է հայտնվում: Թե չէ՝ ո՞վ է խաշամ այրում Երեւանի կենտրոնում: Կամ գուցե խաշամը ինքը մլլո՞ւմ է աշնանային թախիծից:

Մլլացող խաշամը թախիծի բույր ունի: Սա աշնան բույրն է՝ Հայաստանի աշնան բույրը:

Հայաստանն ինքը բույր ունի, ավելի ճիշտ՝ բույրեր: Երեք մեծ բույրերի համադրում է Հայաստանը, եւ փակ աչքերով ու ականջներով աշխարհը շրջելիս կարող ես ասել՝ հասա՞ր Հայաստան, թե՞ ղեռ ոչ: Հայաստանը ճանաչելի կդառնա իր բույրով:

Այդ երեքից մեկը մլլացող խաշամի բույրն է՝ թախծոտ ու հաշիշի նման թմրեցնող: Սա Հայաստանում ապրող մարդկանց, մեր հոգիների բույրն է: Սա չի նշանակում, թե Հայաստանում մարդիկ մեղամաղձոտ են: Ուղղակի այստեղ հոգիները, մարդկանց հոգիները հազարամյակներով մլլում են խաշամի նման՝ երկինքը պատելով թախիծի բույրով: Եւ ծուխի հետ տարածվող այդ բույրը ջերմության ու եռանդի է վերածվում, միայն երբ բռնկվում է խաշամը: Դուք տեսե՞լ եք, թե ինչ է տեղի ունենում, երբ բռնկվում է խաշամը: Հնարավոր չէ մարել այդ կրակը: Խաշամը երկար, շատ երկար կարող է մլլալ, անասելի երկար: Բայց երբեմն վերջնականորեն բռնկվելու համար նրան քամի է հարկավոր, մի թեթեւ քամի: Իսկ մինչ այդ՝ խաշամը մլլում է՝ թախծոտ ու հաշիշի նման թմրեցնող, եւ թախիծի տարածվող այդ բույրը վկայությունն է այն բանի, որ կրակ կա նրա մեջ, կենդանի է նրա խորքում կրակը: Եւ այդ կրակի բորբոքումն է, որ մթնոլորտը մաքրում է թախիծի բույրից...

Դա, ուրեմն, Հայաստանի առաջին բույրն է՝ մլլացող խաշամի բույրը:

Հաջորդը՝ խորովածի բույրն է, որ դարձյալ երեկոյան աղջամուղջին կարելի է զգալ Հայաստանի ցանկացած անկյունում՝ բնակելի, թե անմարդաբնակ: Այս բույրով առնականությունը հայտարարում է իր գոյության մասին, գծում է իր սահմանները: Այսպես բուրում ենք մենք, այսպես բուրում են մեր հայրերն ու որդիները, այդպես բուրում է մեր առնականությունը, մեր խիզախությունը, մեր ուղղամտությունն ու քաջությունը: Այսպես բուրում են Հայաստանի տղամարդիկ...

Հաջորդը՝ ամենանուրբն ու սիրելին՝ լավաշի բույրն է, թարմ լավաշի, թոնրատնից դուրս չբերված ու թոնրի մեջ հասունացող լավաշի բույրը: Սա Հայաստանի կանանց բույրն է. արբունքի ու կանացիության, մայրության ու կանացի սիրո բոլոր դրսեւորումների բույրը: Այսպես բուրում են մեր մայրերը՝ մեր հայրերի սիրած կանայք, այսպես բուրում են մեր սիրելի կանայք: Այսպես բուրում են նաեւ մեր դուստրերը, որ մեր կանանց ու մայրերի պես զավակներ են ծնելու խաշամի պես թախծոտ ու բռնկուն մեր երկրի համար:

Հայաստանում, գիտե՞ք, սերն էլ բույր ունի. սերը բուրում է թարմ լավաշի մեջ փաթաթած տաք խորովածի պես...

Մենք շարունակում էինք մեր ճամփան Զուրաբի «Pajero» ջիփով: Ես նստել էի ետեւի նստատեղին, գլուխս ետ գցել ու փակել աչքերս: Չէի ուզում քնել, չէի ուզում տեսնել Հայաստանը. ես ուզում էի զգալ նրա բույրերը: Երկինքը լիքն էր խորովածի եւ մլլացող խաշամի բույրով. թախիծը վարակիչ է, առնականությունը՝ ցուցամով:

Լավաշի բույրը ինքնամփոփ ու խոհուն է, հայ կանանց նման. ես չէի կարողանում մթնոլորտում որսալ նրան:

- Լավաշ եմ ուզում,- ի վերջո աչքերս բացելով ասացի ես:

- Հիմա մի տեղ կկանգնենք, կվերցնենք,- հանգիստ ասաց Իմաստուն Ծերուկը:

- Չէ, իսկական լավաշ եմ ուզում, թոնրի լավաշ, տնական լավաշ՝ հենց նոր թխած:

Իմաստուն Ծերուկը տարակուսած հայացքով նայեց ինձ.

- Որտեղից քեզ համար նոր թխած լավաշ ճարեմ էս չոլում,- իր կարծիքով հռետորական հարց հնչեցրեց նա:

- Արեք՝ ինչ ասեմ, եւ խնդիր չի լինի,- հակադարձեցի ես:

- Ասա, լսում ենք,- սրտնեղեց Ծերուկը:

- Երբ մայրուղուց գյուղ երեւա, կասեք:

- Լիքը գյուղեր անցանք,- ասաց Զուրաբը:

- Դրանք հաշիվ չեն,- նրան հանգստացրի ես:

Ի վերջո, հեռվում ցուցլացին հերթական գյուղի լույսերը. բայց այն ինձ շատ փոքր թվաց:

Ճանապարհը շարունակում էինք: Ես ակնդետ նայում էի հեռուներին՝ փորձելով կռահել, թե որտեղ կարող եմ գտնել այն, ինչ փնտրում եմ: Ահա եւ տեսա ճամփեզրին փոված հսկայական այդ գյուղը եւ Զուրաբին խնդրեցի մտնել այնտեղ:

Մտանք: Խնդրեցի ուղղակի մեքենան վարել գյուղի նեղ փողոցներով: Ծերուկին էլ խնդրեցի առայժմ որեւէ մեկին որեւէ բան չհարցնել: Փոխարենը՝ մի փոքր ավելի իջեցրի իմ դռան ապակին, քիթս մոտեցրի ապակու ճեղքին. լավաշը պետք է գտնեի բույրով, միմիայն բույրով: Ծերուկը համոզված էր, որ անգամ հարցնելով չենք կարողանա գտնել իմ ուզած լավաշը, որովհետեւ ժամը շատ է ուշ լավաշ թխելու համար: Բայց ես հավատում էի, որ հաջողություն կունենանք, որովհետեւ մի թոնիր վառելով՝ գյուղի կեսը լավաշ է թխում՝ մինչեւ ուշ գիշեր: Գյուղի օդում իսկապես կախված էր լավաշի բույրը, եւ ինձ թվաց, թե դեռ մայրուղում զգացել եմ այն, եւ այդ պատճառով ընտրել հատկապես այս գյուղը: Ես գտել էի այն գյուղը, որտեղ այդ օրը լավաշ են թխել, բայց ինձ պետք էր այն տունը, որտեղ այդ պահին են լավաշ թխում:

Մեքենան դանդաղ ընթանում էր ծուռումուռ ցանկապատների արանքներով՝ դարուփոսերից այսուայնկողմ ճոճվելով.

- Նապրավը, Զուրաբ, նապրավը,- գրեթե մեքենայորեն ահագանգեցի ես՝ տաք լավաշի հոտը օդում որսալով:

Զուրաբը թեքվեց դեպի նեղ նրբանցք. ես շարունակում էի հետեւել լավաշի բույրին: Ի վերջո, այն դարձավ անորոշ՝ պարուրած լինելով չորսբուրբը: Զուրաբին խնդրեցի կանգնեցնել մեքենան, ապա Իմաստուն Ծերուկին ասացի, որ եկել է իր գործելու ժամանակը, քանի որ ինքս չեմ կարող իջնել՝ փնտրտուքը հետիոտն շարունակելու:

Զուրաբի հետ նրանք իջան մեքենայից: Նրբանցքի երկու կողմերում մի քանի դարպասներ կային. ներս մտան հենց առաջինով: Քիչ անց դուրս եկան այնտեղից՝ երրորդ անձի ուղեկցությամբ: Դա ակնհայտորեն տանտերն էր, ու նրանց շարժումներից հասկացա, որ լավաշը թխվում էր ամենեւին ոչ այդ տանը, եւ ընկերներիս նոր ուղեկիցը գիտեր, թե դա որ տանն է տեղի ունենում: Եռյակը իմ հսկող հայացքի ներքո հատեց հարեւան դարպասներից մեկի շեմը. նրանք անհետացան տեսադաշտից, եւ ես գիտեի, որ իրենց հետ լավաշ կբերեն՝ թոնրատնից դեռեւս դուրս չբերված լավաշ: Նրանց այցը, սակայն, երկարում էր, եւ ես սկսում էի անհանգստանալ: Ի վերջո, դարպասից դուրս եկան ինչ-որ մարդիկ, հետո նրանք դարձան մարդկանց բավական մեծ խումբ, որի մեջ հատկապես երկուսը ակտիվ հրաժեշտ էին տալիս

մնացածներին՝ այնպիսի շարժումներով, որ ասում էին՝ անհրաժեշտություն չկա մինչև ավտոմեքենա ճանապարհել:

Զուրաբն ու Ծերուկը գալիս էին ժպտադեմ, առաքելությունն իրականացրածի վստահությամբ: Ծերուկը ձեռքին ծալած լավաշներ էր բռնել, իսկ Զուրաբի ձեռքին մի կտոր պանիր կար.

- Հոյակապ մարդիկ էին,- ասաց Ծերուկը:

- Գոնե փողը վերցնեին,- մեքենան նստելով՝ դժգոհեց Զուրաբը:

Մեքենան արդեն պայթում էր լավաշի բույրից.

- Այս լավաշը գին չունի, Զուրաբ ջան, այն հնարավոր չէ գնահատել,- ասացի ես:

Նա ինձ պարզեց պոլիէթիլենի մեջ փաթաթած պանիրը, ես այն դրեցի բեռնախցիկում եւ Իմաստուն Ծերուկի ձեռքից խլեցի լավաշները: Դրանք տեղավորեցի հենց կողքիս փռած թերթերի վրա, ապա զգուշորեն առանձնացրի երեք լավաշ՝ մեկը տվեցի Զուրաբին, մյուսը՝ Իմաստուն Ծերուկին, երրորդը պահեցի ինձ:

Դեմքս թաղեցի լավաշի մեջ. այն բուրում էր զգլխիչ բույրով: Ես կլանում էի, շնչում էի նրա բույրը, շոշափում էի այն, թաղված էի նրա կանչող նրբության մեջ: Լավաշը մեղմորեն եւ անշտապ հալվում էր բերանիս մեջ, ես վայելում էի նրա ջերմությունը, հազնում էի նրանով:

Ես երջանիկ էի, դա իմ երջանկության բույրն էր, դա իմ երջանկության համն էր, դա շոշափելի էր դարձնում երջանկության իմ զգացողությունը:

Ճանապարհը հոգնեցրել էր բոլորիս, եւ այս ընթացքում առաջին անգամ հետաքրքրվեցի, թե ուր ենք գնում: Ծերուկը ասաց միայն, որ դա ապահով տեղ է: Ի վերջո, հայաստանյան չափանիշներով ահագին երկար ճանապարհորդությունից հետո կանգ առանք այդ ապահով տեղում: Ծերուկը ինքը բացեց դուռը՝ ապահով տեղի դուռը, եւ վառեց լույսը: Մենք շտապեցինք փովել հենց մուտքից երեւացող բազմոցին ու

բազկաթոռներին: Ոչինչ չէինք խոսում: Որոշ ժամանակ անց Ծերուկը սենյակից դուրս եկավ, ապա վերադարձավ՝ մեզ տեղյակ պահելու, որ կարող ենք նաեւ լոգանք ընդունել: Ոչ ես, ոչ Ջուրաբը առանձնապես չարձագանքեցինք, չնայած երեւի նա էլ իմ նման դեմ չէր լինի, եթե ինչ-որ մեկը հասներ իր շորերը, եւ իրեն տաներ, դներ տաք ջրով լեցուն լոգարանի մեջ...

Իսկ Իմաստուն Ծերուկը նաեւ կատակ անելու ուժ ուներ.

- Հեռուստացույցը միացնե՞մ, ուզո՞ւմ ես «Հայլուր» նայել:

Ես այս կատակին միայն թույլ ժպիտով պատասխանելու ուժ ունեցաւ: Ի վերջո, երբ մենք արդեն ննջում էինք, Ծերուկը հրահանգեց հասնել անկողիններին ու նորմալ պառկել քնելու:

- Առավոտյան ես ու Ջուրաբը Թիֆլիս ենք գնալու,- ի վերջո ասաց նա:

- Ինչու՞,- զարմացա ես:

- Ես՝ մեքենաս բերելու, Ջուրաբը՝ քեզից ազատվելու,- պատասխանեց Ծերուկը:

- Շորերս չմոռանաս,- խնդրեցի ես:

Երբ առավոտյան արթնացա, մենակ էի արդեն. Ջուրաբն ու Ծերուկը մեկնել էին Թիֆլիս: Սուրճ պատրաստեցի, թեթեւ երաժշտություն միացրի եւ, սովորությանս համաձայն, մոտեցա գրապահարանին ու երկար շաքերի միջից հանեցի առաջին պատահած գիրքը. Հոմերոսի «Ոդիսականն» էր:

82. պահարանի մեջ

Իմաստուն Ծերուկը Թիֆլիսից վերադարձավ հաջորդ օրը կեսօրին: Անհանգստացած էր.

- Երեւանից ինձ շտապ կանչում են,- ասաց նա՝ պայուսակս ու կոստյումս բազմոցին դնելով:

Երեւանյան այդ կանչը նրան տարօրինակ էր թվացել, եւ մտավախություն ուներ, թէ դա ինչ-որ ձեւով կարող է կապ ունենալ ինձ հետ: Մենք մի փոքր քննարկեցինք նման հնարավորությունը եւ փորձեցինք վերլուծել այն շրջանակը, որ տեղյակ էր մեր հարաբերությունների մասին: Դա չափազանց նեղ շրջանակ էր եւ սահմանափակվում էր այն մարդկանցով, ովքեր ինձ օգնել էին սահմանն անցնել Հայաստանից հեռանալիս: Մարդկանց հաջորդ՝ վերադարձի խումբը արդեն հայտնի է՝ Վեզիրը, Սաքուն, Նորեկը, Զուրաբը:

Ընթերցողը, թերեւս, կռահել է, որ ինձ Հայաստանից հեռանալ եւ Հայաստան վերադառնալ օգնած մարդիկ իրենց ընտանիքների հացի խնդիրը հոգում են մաքսային կետերի շրջանցումով, եւ մենք չբացառեցինք, որ այդ տղաներից որեւէ մեկը որեւէ գործի վրա բռնված եւ ինձ հետ կապված պատմությունը պատմած լինի: Մյուս կողմից՝ Ծերուկը բացառում էր, որ այդ տղերքը, որեւէ խնդրի առաջ կանգնած լինելով, իր օգնությանը դիմած չլինեին: Այդ տղաներին ճանաչելով՝ Ծերուկը բացառում էր նաեւ մատնությունը:

Մի պահ որոշեցինք զանգել տղերքից մեկ-երկուսին, իմանալ՝ ամեն ինչ կարգի՞ն է իրենց մոտ: Բայց զգուշավորությունը պատել էր մեզ, եւ նպատակահարմար չգտանք որեւէ բան ճշտել:

Ամեն դեպքում, Ծերուկը հիմա պետք է գնար Երեւան եւ ասաց, որ ես էլ պետք է այդ տեղից հեռանամ, մինչեւ իր՝ Երեւանից վերադառնալը: Իմ «Էվակուացիան» տեղի էր ունենալու հետեւյալ կերպ: Պատուհանից մի ծառ էր երեւում: Ծերուկը ասաց, որ մութն ընկնելուն պես այդ ծառի տակ մարդ կսպասի: Ես պետք է մոտենամ նրան եւ հարցնեմ, թե արդյոք վառիչ կամ լուցկի չունի՞, իսկ նա ինձ պետք է պատասխանի. «Չէ, ախպերս, ծխելը երեկ թողեցի»: Մենք պայմանավորվեցինք, եւ երբ

Ծերուկը հեռանում էր, հարց ծագեց.

- Իսկ եթե այդ պահին այնտեղ մեր սպասած մարդը չլինի, ու գրպանից վառիչ կամ լուցկի հանի՞, - հարցրեցի ես:

- Է, ի՞նչ անենք,- զարմացավ Ծերուկը:

- Ես ախր չեմ ծխում,- ասացի:

Ծերուկը գրպանից հանեց իր «Parliament»-ը եւ տվեց ինձ.

- Ուրեմն՝ կծխես,- ասաց նա:

Մենք հրաժեշտ տվեցինք իրար, եւ Ծերուկը ասաց, որ եթե ամեն ինչ լավ լինի, վաղը ինքը կվերադառնա, իսկ եթե ոչ՝ ինձ տեղյակ կպահի այն անձի միջոցով, որը ինձ պետք է սպասի ծառի տակ:

Նրա գնալուց հետո ինձ համակեց մի անորոշ լարվածություն: Բայց այս ընթացքում սովորել էի հաղթահարել լարվածությունը. ես սովորել էի համբերատար սպասել: Ի վերջո, կրկին տրվեցի «Ռդիսականին», այնքան, մինչեւ մուրը ընկավ, եկավ պայմանավորված ժամը: Հագնվեցի ու դուրս եկա՝ իմ ետեւից կողպելով դուռը: Անշտապ քայլեցի դեպի ծառը եւ արդեն հեռվից նշմարեցի, որ այնտեղ ինչ-որ մեկը կանգնած է: Տարածքը մութ էր, բայց դեռ հեռվից նկատելի էր, որ նա պատանի է: Մոտենալուս գուզընթաց դա ավելի ակնհայտ էր դառնում. այսուհանդերձ՝ պայմանը պայման էր.

- Ապեր, զաժիգալկա ունե՞ս,- հարցրի ես:

- Չէ, ախպերս, ծխելը երեկ թողեցի,- ասաց պատանին, եւ այս նախադասությունը նրա շուրթերից ծիծաղելի էր հնչում:

Ես չգսպեցի էլ ու թեթեւ ծիծաղելով՝ նրան հարցրի, թե ուր ենք գնալու եւ ինչպես: Պատանին, սակայն, ամենեւին չշփոթվեց իմ ուրախ տրամադրությունից. նա խիստ կենտրոնացած էր, նրա ձայնի մեջ լրջություն կար.

- Ես առաջ անցնեմ, դուք իմ հետեւից եկեք՝ մի հինգ մետր ետ մնալով,- ասաց նա:

Ես կատարեցի հրահանգը: Մեր ուղին ահագին մարդաշատ էր. լավ էր գոնե՝ տարածքը լուսավորվում էր միայն մոտակա շինություններից արտացոլվող լույսից: Ահա կանգնած է խառը համարներով մի ավտոմեքենա, ու ինչ-որ մի երիտասարդ, մեքենայի՝ բաց պատուհանով դռանը հենված, զրուցում է վարորդի հետ: Նրանց

ակտիվ զրույցի ձայները հասնում էին ինձ: Դեմդիմաց հայտնվեցին երկու աղջիկներ. նրանք անտարբեր անցան իմ կողքով, իրենց ետևից թողնելով օծանելիքի անուշ բուրմունք: Ահա, երեք երիտասարդներ պազել են մի ծառի տակ. մոտենալով՝ զգում եմ կանեփի տարածվող հոտը. «ուռում» են: Անցանք ինչ-որ կրպակի մոտով, որի դիմաց երեք-չորս հոգի զրուցում էին:

Առաջնորդս վստահ քայլերով ինձ տանում էր՝ իր առաքելությունը աննկատ պահելով շրջապատի համար: Նա հանգիստ էր եւ վստահ: Բայց հերթական շրջադարձից հետո մեզ երեւաց ճամփեզրին կայանված ոստիկանական մեքենա, որի բեռնախցիկին հենված՝ արեւածաղկի սերմ էին չրթում երկու ոստիկան: Պետք է անցնեինք հենց նրանց կողքով, այն մայթով, որի պոնկին կայանել էր մեքենան: Ես ակնապիշ հետեւում էի ինձ առաջնորդող պատանու շարժումներին. արդյոք նա որեւէ շարժումով, ընկրկումով, խուճապի որեւէ դրսևորմամբ չի՞ մատնի իրեն...

Նրա քայլերում ընկրկման նշույլ անգամ չզգացվեց, ու պատանին հանգիստ, անշտապ անցավ ոստիկանների կողքով: Տասը-տասնհինգ վայրկյան անց նույնը արեցի եւ ես՝ մտքումս ուղերձ հղելով ոստիկաններին. «Դուք էլ չստացաք արտահերթ կոչում»:

Ինձ թվում էր, թե ուր որ է՝ մեքենա կնստենք եւ այդպես կշարունակենք ճանապարհը: Նման բան, սակայն, տեղի չունեցավ: Տեղի ունեցավ ուրիշ բան: Հերթական նրբանցքում նկատեցի ծառի տակ կանգնած մարդու, ով ակնհայտորեն մեզ էր հետեւում: Նրա կեցվածքի մեջ ինչ-որ անհանգիստ բան կար, նա մեզ նկատել էր, նրա կեցվածքը հուշում էր, որ ինքը գիտի, թե ինչ է կատարվում: Նրբանցքը ամայի էր, եւ այդ մարդու միայնակ ներկայությունը, նրա չերեւացող հայացքը ավելի ու ավելի տհաճ էր դառնում: Բայց պատանին հանգիստ շարունակում էր ճանապարհը, եւ հանգիստ հետեւում էի նրան, ծառի տակ կանգնած ստվերի հայացքը հետեւում էր երկուսիս:

Այսուհանդերձ՝ ստվերը չշարժվեց եւ շուտով անհետացավ տեսադաշտից, իսկ մենք հայտնվեցինք մի տաք օջախի դռնից ներս: Տանտիկինը ինձ ընդունեց՝ ինչպես ընդունում են սպասված հյուրին, եւ ճիշտն ասած՝ դա անսպասելի էր: Բայց այս ընդունելությունը մտքիցս չհանեց անհանգիստ ստվերին.

- Նկատեցի՞ր ծառի տակ կանգնած մարդուն,- հարցրի պատանուն:

- Հայրիկն էր,- հանգիստ պատասխանեց տղան,- հիմա ստուգելու է, թե արդյոք մեր հետեւից «պոչ» կա:

Հայրիկը շուտով եկավ՝ ասելով, որ ամեն ինչ կարգին է: Մենք ծանոթացանք ու ջերմ զրույցի բռնվեցինք: Շուտով նստեցինք ընթրիքի, եւ երկարատեւ ընդմիջումից հետո առաջին անգամ վայելեցի տնական ճաշի հաճույքը՝ հավով չխրթմա էր պատրաստել տանտիկինը: Զրուցում էինք դեսից-դենից, սուրճ էինք խմում, եւ ամեն ինչ խոսում էր այն մասին, որ անհանգստանալու ոչ մի պատճառ չկա:

Պատանու հեռախոսին հնչած զանգը, սակայն, հերքեց բոլոր այս մտածումները: Զանգողը թաղի նրա ընկերներից էր եւ ասում էր, որ ԱԱԾ պետհամարանիշերով մեքենայով ինչ-որ մարդիկ իրենց տան տեղն են հենց նոր հարցրել:

ԱԱԾ-ականները հարցրել են այն տան տեղը, որտեղ ես եմ գտնվում:

Զանգած պատանին նրանց ասել է, թե չգիտի տան տեղը, եւ շտապել է զգուշացնել ընկերոջը. «Ուր որ է՝ գալու են», - ասել էր նա: Այս մասին լսելով՝ բոլորս արագ ոտքի ելանք: Տանտիկինը շտապով հավաքեց սուրճի բաժակները, իսկ տանտերը ելք էր մտմտում:

Գործնականում մենք կասկած չունեինք, որ այդ մարդիկ գալիս են իմ ետեւից, եւ տեղի է ունեցել այն, ինչի մասին մտածում էինք ես ու Իմաստուն Ծերուկը: Ես ինձ մեղավոր էի զգում այս ընտանիքի առաջ, չգիտեի անգամ՝ ինչ ասել: Միակ բանը, որ կարողացա ասել՝ նրանցից ներողություն խնդրելն էր այս ամենի համար եւ հորդորելը՝ առանց խուճապի սպասել իրադարձությունների հետագա զարգացմանը: Տանտերը, սակայն, տարօրինակ հայացքով ինձ էր նայում եւ մի այսպիսի հրահանգ-առաջարկ արեց.

- Արի քեզ թաքցնեմ ննջարանի պահարանում:

Ճիշտն ասած՝ սպասում էի, որ նման առաջարկ է լինելու, եւ վախենում էի այդ առաջարկից.

- Բարեկամ, ես չեմ մտնի պահարանի մեջ,- ձայնի հնարավորինս ճիշտ տոն ընտրելով՝ ասացի ես:

Ի զարմանս ինձ՝ տանտերը չփորձեց ինձ համոզել:

Բայց մենք նայում էինք ուղիղ իրար աչքերի մեջ, լուռ էինք նայում, եւ այս լուռ հայացքների հետ իրար էին բախվում հակադիր փաստարկներ, իրավիճակի հակադիր եւ իրար չհանդուրժող ընկալումներ: Մի կողմում կանգնած էր «հարթակի մարդը», մյուս կողմում՝ տանտերը, ընտանիքի հայրը, սիրող ամուսինը: Եւ երբ, ի վերջո, ես ընկալեցի նրա հայացքի բովանդակությունը, տեղի տվեցի: Նրա հայացքը ինձ ստիպեց հասկանալ հետեւյալը. այս մարդը ինձ ապաստան է տվել՝ վտանգելով իրեն ու իր ընտանիքի անդամներին: Եւ ահա, ինձ գալիս են ձերբակալելու նրա տանը, նրա հարկի ներքո: Նա իրենից կախված ամեն ինչ արել է, որ դա տեղի չունենա, որ իմ անվտանգությունը ապահովված լինի: Պահաբանում գտնվելը տվյալ իրավիճակում հիմարություն է, եւ դա չի փրկի ձերբակալությունից: Բայց տանտիրոջ հայացքում մի հարց էր դրոշմված. եթե իմ՝ պահաբանում գտնվելը իր ընտանիքին թեկուզ տեսական, թեկուզ աննշան հնարավորություն է տալիս շրջանցել այս իրավիճակը, մի՞թե ես նրանցից կխլեմ այդ հնարավորությունը, մի՞թե իմ «հարթակային» հպարտությունը ավելի բարձր կդասեմ, քան հանուն ինձ իրենց հարվածի տակ դրած այս մարդկանց անվտանգությունը, մի՞թե ես ինձնից կախված ամեն ինչ չեմ անի, որ նրանք չհայտնվեն պատժիչ մեքենայի թիրախի դերում: Այս հարցերը ես տեսա տանտիրոջ հայացքում, ապա եւ խնդրեցի ցույց տալ պահաբանը:

Ներս մտա, նա իմ ետեւից փակեց դուռը: Պահաբանում նեղ էր, պահաբանում մութ էր, պահաբանում անհարմար էր: Ինձ վրա ծանրանում էին կախիչներից իջնող շորեր, ծնկներս ծալվել՝ հասել էին ծնոտիս եւ դողում էին նյարդային դողով: Իմ խնդիրը նախ այդ դողը դադարեցնելն էր, որովհետեւ թվում էր, թե ծնկներիս հետ ցնցվում է նաեւ պահաբանը: Ծնկներս՝ չէ, վախից չէին դողում, այլ անբնական կծկումից, եւ ես հասկացա, որ այդ ցնցումը չի դադարի, քանի դեռ չեմ պարզել ոտքերս: Իսկ ինչպես է դա հնարավոր անել պահաբանում. վեր պարզեցի ոտքերս եւ հենեցի պահաբանի կողային պատին: Հիմա արդեն պառկել էի պահաբանի հատակին, ոտքերս վեր տնկել, ձեռքերս դրել գլխիս տակ, ու մտածում էի իրավիճակի մասին: Ի՞նչ էի մտածում: Ի՞նչ կմտածեիք դուք իմ փոխարեն: Ես շատ շոշափելիորեն պատկերացնում էի այն, ինչ տեղի կունենա քիչ հետո:

Ահա բացվում է պահարանի դուռը, եւ ուժեղ լույսերը ծակում են աչքերս: Դրանք տեսախցիկի լույսեր են, եւ պահարանի առաջ կանգնածը ոչ թե օպերատիվ աշխատող է, այլ օպերատոր, որը իր փոքրիկ տեսախցիկով նկարահանում է այս մեծ պատմությունը, թե ինչպես է ձեզ հայտնի անձնավորությունը, հարթակից խրոխտ ճառեր ասողը պահ մտել մի փոքրիկ, ոչ այնքան թանկարժեք պահարանի մեջ: Ես ուզում էի պատկերացնել երեկոյան այդ կադրերը դիտող մարդկանց դեմքի արտահայտությունը եւ հաջորդ պահին չէի ուզում պատկերացնել նրանց դեմքի արտահայտությունը, որովհետեւ նրանց բոլորի դեմքին մի բան էր դրոշմված՝ իմ երեսին թքելու ցանկություն: Ուզում էի հենց հիմա դուրս գալ այդ տխմար պահարանից, բայց հիշում էի տանտիրոջ դեմքի արտահայտությունը, հիշում էի նրա պատանի, տասներորդ դասարանցի որդուն, որը, պայմանին հավատարիմ, ամենայն լրջությամբ ասում էր. «Չէ, ախպերս, ծխելը երեկ թողեցի»:

Սկսեցի մտածել պատանու մասին եւ արդեն չէի սարսափում դեպի իմ երեսը սլացող թքի գնդերից. ես սարսափում էի այն մտքից, որ տանտերը, նրա տիկինը եւ նրա որդին կմտածեն, թե ինձ չի հետաքրքրում իրենց ճակատագիրը, վախենում էի, որ նրանք մտածեն, թե ընդամենը միջոց են ինձ համար, ընդամենը գործիք՝ ինչ-որ խմբային շահեր իրագործելու, կաշի փրկելու համար: Ես չէի ուզում, որ այդպես մտածեն հենց այդ մարդիկ, որոնց օջախի հացը ես կիսել էի երկու ժամ առաջ: Ես չէի ուզում նրանք այդպես մտածեն, որովհետեւ դա չէր համապատասխանի իրականությանը, որովհետեւ նրանց մտածածը չէր լինի ճշմարտացի:

Ես պառկել էի պահարանի մեջ եւ գոհ էի ինձնից. դա այս պահին առավելագույնն էր, ինչ կարող էի անել հանուն ինձ իրենց վտանգած այդ մարդկանց համար:

84. Գովազդային ընդմիջում

Նստած եմ, ուրեմն, ու մտածում եմ. հիմա՞ գրեմ այս գլուխը, թե՞ ավելի ուշ: Շատ դժվար է որոշել այս հարցը, շատ դժվար է որոշել՝ երբ է գրելու պահը: Մի քանի անգամ ֆիլմերում տեսել եմ, թե ինչպես են արեւմտյան գրողները աշխատում: Նրանց համար ամեն ինչ պարզ է. պետք է այսինչ օրը, այսինչ ժամին վեպը պատրաստ լինի. ունենա այսքան բառ եւ հրատարակչին հանձնվի ժամը այսինչին: Արեւմտյան

գրողների մասին կարդալիս՝ իմանում ես, որ նրանցից ոմանք գրում են օրը հազար հինգ հարյուր բառ, ինչ-որ մեկը՝ երկու հազար բառ, էն երրորդը առավոտյան ժամը վեցից մինչև 11-ը գրում է, էն մյուսը գրում է կեսգիշերից մինչև ժամը չորսը: Այսպես՝ ամեն օր: Ու այսպես ստեղծվում է գրականություն. մեծ գրականություն:

Գրականությունն ստեղծելը, գիրք գրելը աշխատանք է: Արեւմուտքում ամեն ինչը աշխատանք է. գրողը գիտի, որ գրելու է այսքան բառ, ստանալու է այսքան հազար դոլար, այդ այսքան հազար դոլարով ապրելու է այսքան ժամանակ, այդ ընթացքում գրելու է հաջորդ գիրքը, որը հրատարակչին հանձնելու պահին ստանալու է այսքան հազար դոլար: Ու այս մեկ-երկու քայլից հետո գրողը հասկանում է՝ ինքը կարո՞ղ է աշխատել այդ ոլորտում, թե ավելի լավ է իր համար ուրիշ աշխատանք փնտրի:

Այսպիսի տրամաբանությամբ, ավելի ճիշտ՝ սրա հետ հեռավոր նմանություն ունեցող տրամաբանությամբ հայ գրականությունն ստեղծվել է խորհրդային մի կարճ շրջանում, ու այդ շրջանը տվել է իր արդյունքները: Իսկ ընդհանրապես...

Խեղճ Թումանյան, որ չգիտեր՝ էլ ումից պարտք խնդրեր իր ընտանիքի հոգսը հոգալու համար: Խեղճ ժողովրդի խեղճ հանճար, ում երեխաներն ու կինը խոչընդոտ էին թվում իր առաքելության ճանապարհին: Խեղճ ժողովրդի խեղճ մեծություն, ով ողջ կյանքը հայոց գրականության համար կռիվ տալով՝ ի վերջո պետք է խոստովանի, որ հայ գրականության մեջ այդպես էլ որեւէ ամբողջական գործ ստեղծված չէ:

Այս պրոբլեմը այսօր էլ գոյություն ունի: Ինչո՞ւ. այս հարցի պատասխանը փակ շղթա է: Կարելի է ասել՝ չկան հրատարակիչներ, որոնց համար գիրք տպելը շահութաբեր գործ կլինի: Պոտենցիալ հրատարակիչներն ասում են՝ չկան ընթերցողներ, որ գիրք գնեն, փող ծախսեն ժամանակակից գրականություն գնելու վրա, ընթերցողներն ասում են՝ չկան հայ գրողներ, որոնց գրածը հետաքրքիր կլինի, գրողներն ասում են՝ ավա՛ղ, թշվառ ես, ով հայ ժողովուրդ:

Հիմա էլ՝ գրողները հարցնում են. ինչո՞ւ կարելի է հարյուր դոլար տալ ամանորյա խոզի բուդին, որը ի վերջո հայտնվում է աղբանոցում կամ տասնյակ մարդկանց ստամոքսի խանգարման պատճառ դառնում, բայց չի կարելի տարին հարյուր, թեկուզ հիսուն

դուլար ծախսել հայ գրողների, այս պահին ապրող կենդանի գրողների գրքեր ձեռքբերելու, որեւէ կենդանի գրողի արտադրանքը սպառելու վրա:

Թող լավը չլինի այդ գիրքը, այդ գիրքը վերջում էլի շարտենք, ինչպես խոզի բուդն ու սալաթներն ենք դեն գցում: Բայց փորձենք կարդալ, որպեսզի համոզված լինեք՝ լա՞վն է այդ հեղինակը, թե վատը: Հիմա ամբողջ Հայաստանը մի վազք է սկսել բղի, չրի, բաստուրմա-սուջուխի ետեւից: Բայց առաջարկում եմ մի պահ կտրվել այս առեստրային վազվզոցից, առաջարկում եմ հետեւյալը. մեր Ամանորյա ծախսերի փողերից եկեք հինգ հազար դրամ, ընդամենը հինգ հազար դրամ դնենք մյուս գրպանում: Մի մթերային խանութից մյուսը վազելիս մի պահ մտնենք գրախանութ ու այդ հինգ հազար դրամով գնենք որեւէ հայ գրողի գիրք: Ոչ թե դասական, ոչ թե մահացած, այլ այս պահին կենդանի որեւէ հայ գրողի, բանաստեղծի գիրք: Անունները մեծ հաշվով, այս պահին, այս փուլի համար էական էլ չեն:

Ուղղակի մտեք գրախանութ, տվեք վաճառողին հինգ հազար դրամ եւ խնդրեք ցույց տալ ժամանակակից հայ գրողների գրքեր եւ այդքան գումարի գիրք գնեք, նվիրեք ձեր մտերիմներին: Մի՛ ափսոսացեք այդ գումարը: Արեք էդ բանը, սիրելի ժողովուրդ, արեք՝ անկախ ձեր քաղաքական հայացքներից, անկախ ամեն ինչից: Հինգ հազար դրամ տրամադրեք հայ գրողներին, հայ գրականությանը:

Ի վերջո, մեզնից յուրաքանչյուրը քայլ պետք է անի գրելը գրողի համար լավ աշխատանք, կենսական եկամուտների աղբյուր, ապրելու միջոց դարձնելու համար: Ի վերջո, հնարավոր չէ լավ գրականություն ստեղծել գրելը որպես հոբի ունենալու պարագայում: Գրականություն կարելի է ստեղծել միայն պրոֆեսիոնալ գործունեության արդյունքում: Կոնկրետ լսարան ունեցող պրոֆեսիոնալ գործունեության: Գրելը ոչ թե խաչակրություն պետք է լինի, այլ աշխատանք, սովորական աշխատանք: Ու այդ աշխատանքը պետք է եկամուտ բերի, այսինքն՝ վճարվի: Բայց օլիգարխների ու բարեգործների վճարներով գրականություն չի ստեղծվում, որովհետեւ չկա գրականություն առանց ընթերցողի, իսկ ընթերցողը այն մարդն է, ով վճարում է, պատվիրում է, ընտրում է գիրքը, գրողին, ստեղծագործությունը:

Սրանով, քավ լիցի, մենք ոչ մեկին լավություն չենք անում, սրանով մենք ինքներս մեզ ենք լավություն անում: Սրանով մենք փոխում ենք ինքներս մեզ, սրանով մենք դաստիարակում ենք ինքներս մեզ, մեր հասարակությանը, մեր ապագան: Սրանով մենք դառնում ենք ավելի ազատ, ավելի անհատական: Սրանով մենք արժեքներ ենք ստեղծում եւ խրախուսում ենք արժեքների, բազմաշերտ արժեքների ձեւավորումը, արարումը:

Ես նյարդայնանում եմ, երբ Սարոյանի մասին Հայաստանում խոսում են այնպես, ինչպես խոսում են: Իրականում Սարոյանը մեզ համար ոչ թե հպարտություն է, այլ ապտակ, որովհետեւ Սարոյանը պետք է լիներ ամերիկյան գրող, որպեսզի մի գրքի հոնորար ստանալով՝ ի վիճակի լիներ աշխարհի կեսը ոտքի տակ տալ:

Իրականում՝ Սարոյանը Հայաստանում, հայ ընթերցողի հույսին մնալու դեպքում չէր ունենա այդպիսի մակարդակի հասնելու ոչ մի հնարավորություն: Իրականում՝ Սարոյանը Հայաստանում ապրելու դեպքում Ռաֆայել Պատկանյանի նման պետք է առեւտրով զբաղվեր՝ իր գրական գործունեությունը թողնելով կիսատ-պռատ, անկատար, անավարտ, եւ մահվան մահիճում պետք է բարբառեր՝ ավա~ղ, թշվառ ես, ով հայ ժողովուրդ:

Ի՞նչ է պետք Հայաստանում Սարոյան ունենալու համար, ի՞նչ է պետք հայերեն գրող Սարոյան ունենալու համար: 100 հազար ընթերցող: Աշխարհասփյուռ տասը միլիոն հայության մեջ հարյուր հազար ընթերցող: Ուրիշ ոչինչ: Այնպիսի ընթերցող, որ գիրք գնելու սովորություն ունենա, ժամանակ առ ժամանակ անջատի հեռուստացույցը ու կարդա, թե ինչ են գրում էս մեր ժամանակակից հայ գրողները, ինչ են մտածում: Ընդ որում, սկզբում կարդա առանց որեւէ ակնկալիքի՝ ուղղակի հասկանալու, ուսումնասիրելու համար: Կարդալուց հետո նստի, նամակ գրի իր կարդացած գրքի հեղինակին: Գրի իր տպավորությունները՝ ոչ թե գովելու կամ փնտվելու համար, այլ ուղղակի գրի, թե ինչն էր լավ, ինչն էր վատ, ինչը դուր եկավ իրեն, ինչը դուր չեկավ:

Կարճ ասած՝ դառնա գրողի պարտնյորը, գործընկերը, որ տվյալ դեպքում կոչվում է ընթերցող: Դառնա հասցեատեր, որ գրողը իմանա, թե ում է գրում, իմանա, որ իր գրածը անապատում կանչողի ձայն չէ, որ իր ուղերձը հասցեատեր ունի:

Տարին հարյուր դուլար ծախսենք հայ գրողների գրքեր ձեռքբերելու համար: Գիտեմ՝ դժվար է, գիտեմ՝ սուղ է, բայց դե խոզի բուդ առնում ենք, չէ՞: Հետո դեն ենք գցում, չէ՞: Եթե ոչ խոզի բուդը՝ գոնե մի հինգ հազար դրամի սալաթ, հաց, տոլմա ու չգիտեմ ինչ հաստատ աղբանոցն ենք լցնում:

Ամանորից առաջ հինգ հազար դրամ ծախսեք ժամանակակից, այսինքն՝ այսօր այստեղ՝ Հայաստանում ապրող որեւէ գրողի, մեկ-երկու գրողի գիրք ձեռքբերելու համար ու այդ գրքերը կարդացեք՝ թեկուզ հեռուստատեսային երկարատեւ գովազդային ընդմիջումների ժամանակ:

Բայց միայն ընթերցողով չէ: Անցնենք հրատարակիչներին: Մի հրատարակիչ էլ «Հայկական ժամանակն» է: «ՀԺ»-ն, իհարկե, բավականաչափ գրական ստեղծագործություններ տպագրել է: Բայց հիմա լրիվ ուրիշ գաղափար է հասունանում: Ինչո՞ւ, օրինակ, «ՀԺ»-ի շաբաթ օրվա համարում մի ամբողջական էջ մշտապես չտրամադրել ժամանակակից հայ գրողներին: Ավելի կոնկրետ՝ ամեն շաբաթ՝ մի գրողի, պայմանով, որ այդ էջում տպագրվեն նոր պատմվածքներ, բանաստեղծություններ, պոեմներ: Ինչ հնարավոր է:

Ընդ որում, պետք է գործել բոլորովին այլ տրամաբանությամբ: Խմբագրության ներկայացուցիչները իրենք պետք է զանգահարեն գրողներին, նրանցից փորձեն գնել, ուշադրություն դարձրեք՝ գնել պատմվածքներ, բանաստեղծություններ, պոեմներ: Պայմանները պետք է հստակ լինեն. խմբագրությունը պետք է արձանագրի, որ այսինչ օրը ակնկալում է ստանալ այսքան նիշ ունեցող պատմվածք, կամ այսքան նիշ ունեցող բանաստեղծություններ: Ընդ որում, պետք է գրողը տեղյակ լինի, որ գրաքննություն չկա, գրողը ազատ է գրել՝ ինչ ուզում է, ինչի մասին ուզում է, ում մասին ուզում է: Պայմանով, որ ստեղծագործությունը պետք է տպագրվի հեղինակի լուսանկարով: Այսպես ասում եմ, որովհետեւ երբեմն շատ գոեհիկ բաներ են գրում, բայց չեն ուզում, որ ընթերցողը իմանա, որ դրա հեղինակը հենց իրենք են:

Ինչեւէ. պատկերացրեք՝ ինչ լավ կլինի, որ այս մոտեցումը ընդունելի լինի բոլոր թերթերի համար: Պատկերացրեք՝ մեր գրողները, իրենց տանը նստած, առաջարկը առաջարկի ետեւից են ստանում: Իհարկե, կլինեն եւ մերժումներ՝ թե բա՝ մենք գրելու

չունենք ձեր տուֆտա թերթի համար, բայց ոչինչ: Սա նաեւ նորմալ է, որովհետեւ թերթը որեւէ մեկին լավություն չի անում իր այս առաջարկով, այլ ընդամենը ինքն իր շահերից է գործում, որովհետեւ ընթերցանության կուլտուրան ներդնելը երկրում օդ ու ջրի նման հարկավոր է նաեւ մամուլին՝ հեռանկարի իմաստով: Կարճ ասած, եթե «Հայկական ժամանակը» այս առաջարկը ընդունում է, թող սկսի գործել: Իհարկե, չի նշանակում, թե այս պրոցեսը պետք է տեղի ունենա միայն թերթի նախաձեռնությամբ. գրողներն իրենք էլ կարող են նախաձեռնություն ցուցաբերել, եթե հարմար են գտնում: Երիտասարդ գրողներն էլ թող ոչ ոքի զանգին չսպասեն. գնան խմբագրություն եւ փորձեն ՎԱՃԱՌԵԼ իրենց պատմվածքները:

Բայց շարունակենք գաղափարի շարադրումը: Կարելի է սահմանել նաեւ «Հայկական ժամանակի» տարեկան գրական մրցանակ, որի հաղթողին որոշեն ընթերցողները, ու մի որոշակի գումար հանձնվի հաղթողին, մրցանակակրին:

Չմտածեք հանկարծ, թե այս թելը «Երկրի հակառակ կողմի» համար եմ թելում: Քավ լիցի՝ մրցանակաբաշխությունը սկսվում է 2009-ի հունվարի մեկից, եւ թերթի մեկ էջում տեղավորվող ստեղծագործությունների համար: Եւ այդ մրցանակը պետք է լինի առնվազն 300 հազար դրամ: Եթե հովանավորներ կգտնվեն, կամ թերթի հնարավորությունը թույլ տա, ուրեմն մրցանակաբաշխությունը կարելի է անել տարին երկու անգամ՝ տարվա առաջին կեսի եւ երկրորդ կեսի լավագույն ստեղծագործության համար: Եթե ուրիշ հովանավորներ էլ կգտնվեն, կամ թերթի հնարավորությունները կմեծանան, կարելի է մրցանակաբաշխությունը դարձնել եռամսյա կամ ամենամսյա: Բայց սա հետագայի գործ է:

Ինչ վերաբերում է իմ բուն գրելիքին՝ ախր այս առաջարկի շարադրումը ինչ-որ երկար ստացվեց: Այսքան երկար չէի պլանավորել, բայց բառերի ու նիշերի նախատեսված թիվը կարծես լրանում է: Ուրեմն՝ կշարունակեմ հաջորդ անգամ: «Երկրի հակառակ կողմի» հաջորդ գլխում կպատմեմ իմ ճամփորդության ավարտի մասին: Ասեմ, որ ճամփորդությունս բարեհաջող ավարտել եմ, իսկ թե դա ինչպես է տեղի ունեցել, այս անգամ չեմ ասի, որովհետեւ արդեն իսկ գրել եմ ավելի քան մեկ հազար չորս հարյուր բառ, այսինքն՝ թերթի մեկ էջի սահմանը լրացել է: Այսինքն՝ արված է այսօրվա աշխատանքը:

85. Ելույթ Ազատության հրապարակում

Ուտելը, սիրելը, ստեղծագործելը. սրանք են զբաղեցնում առաջին երեք տեղերը՝ մարդկային հաճույքների հիթ-շքերթում: Բայց ինքնին ծամելը ինչ-որ բան չի նշանակում: Ինչպես միշտ չէ, որ քարի հսկայական կտորից հնարավոր է լինում դուրս բերել Ռոդենի «Մտածողի» մակարդակի ստեղծագործություն, այնպես էլ դեռ պետք է կարողանալ մթերքի օվկիանոսից ուտելիք դուրս բերել... Իսկ խաշը, մեր մեջ ասած, նման է անհաջող սեքսի. ուտում ես ու փռվում, որ կերել ես: Բայց անհաջողության ծանրությունը հաղթահարելուց հետո շտապում ես նորից փորձել՝ հույս ունենալով, որ այս անգամ ամեն ինչ շատ ավելի լավ կդասավորվի: Եւ ինչպես շատերը Հայաստանում սեքսի մասին զգվանքով են խոսում՝ նամուսով երեւալու համար, նույնպես էլ քամահրանքով են խոսում խաշի մասին՝ քաղաքակիրթ երեւալու մղումով, չկռահելով անգամ, որ խաշը միջազգային լայն հեռանկարներ ունի, Արեւմուտքը նվաճելու մեծ հնարավորություն:

Արտերկրում կան ռեստորաններ, որտեղ մատուցվող ցանկացած ճաշատեսակի, անգամ քաղցրեղենի մեջ սխտոր կա: Մա նշանակում է, որ խաշի բացակայությունը այդ ռեստորանների ճաշացանկերից ընդամենը թյուրիմացություն է, ընդամենը ժամանակի հարց, ընդամենը արտաքին քաղաքականության հերթական բացթողում: Մանավանդ որ՝ Հայաստանում հավատարմագրված օտարերկրյա դիվանագետների մի հսկայական մասը խաշի համար ծախում է ժողովրդավարության իդեալները:

Այս հարցերն էինք քննարկում Իմաստուն Ծերուկի հետ՝ խաշ ուտելուց հետո, ու քանի որ տվյալ ռեստորան-հյուրանոցը համապատասխան էր մեր գործունեության կոնսպիրատիվ բնույթին, որոշեցինք այնուամենայնիվ ավելի երկար մնալ այստեղ. լոգանք ընդունեցինք ու պառկեցինք քնելու՝ այնպես, ինչպես վայել է ցանկացած նորմալ խաշ ուտողի:

Խորովածը մնաց արթնանալուց հետո: Մի քանի ժամ քնեցինք եւ երբ արթնացանք, զգացի, որ էլի խաշի ախորժակ ունեմ: Բայց կրկին լոգանք ընդունելու տրամադրություն չկար, ուստի պատվիրեցինք գառան կողերի խորոված: Կերանք անշտապ՝ վայելելով. ուրիշ ոչինչ չէինք ուտում, այլ միայն գառան կողերն էինք

ազատագրում նուրբ մսի անպատեհ գերությունից: Այսպես ահա, եկավ նաեւ բլոտ խաղալու ժամանակը:

Ճիշտը բազար-բլոտն էր, բայց դե երկու հոգով դա հետաքրքիր չէ: Խաշային արարողակարգը լրացրինք բաց բլոտով: Երեք պարտիա խաղացինք, Իմաստուն Ծերուկը հաղթեց՝ 2:1:

Խաշը կերված էր, խորովածը՝ նույնպես, բլոտը խաղացված էր, սուրճը՝ խմված, հաշիվը՝ փակված, եւ ահա՝ հարկավոր էր շարժվել: Մեր հաջորդ հանգրվանը լինելու էր հենց Երեւանի պոնկին, ու դա ինձ հուզում էր: Ավարտելով շուրջերկրյա ճանապարհորդությունը՝ մոտենում էի նպատակակետին: Տրամադրությունս գնալով գործնական էր դառնում. հասկանում էի, որ մոտենում է ժամանակը, երբ անհրաժեշտ է կոնկրետ որոշումներ կայացնել: Ըստ էության, որոշում կայացնելու բան չկար էլ. ես պետք է հասնեի Ազատության հրապարակ: Պրոբլեմը, սակայն, նրբությունների մեջ էր, եւ նրբությունները քիչ չէին:

Կարեւորագույնը, թերեւս, «երբ»-ի հարցն էր: Իմաստուն Ծերուկն ասում էր, որ դա պետք է անել ճիշտ ժամանակին, ես ասում էի, որ մենք ժամանակի միայն մի չափում ունենք:

- Ո՞րն է այդ չափումը,- հարցրեց նա:

- «Հիմա»-ն,- ասացի ես:

Այսուհանդերձ, սա այն դեպքը չէր, երբ հիման հենց հիմա էր, որովհետեւ հիման էլ իր ժամանակն ունի: Երկար ժամանակ անցկացրի մտորումների մեջ: Իմաստուն Ծերուկի հերթական կոնսպիրատիվ բնակարանում գծագրում էի տարբեր սցենարներ, տարբեր եղանակներ եւ երթուղիներ, զգում՝ բոլորովին տարբեր տրամադրություններ: Երեւանի փողոցներում երկար ժամանակ լրություն էր, եւ այդ լրությունը ինձ ոչինչ չէր ասում. հասկանում էի, որ այդ լրությունը խաբուսիկ է, հասկանում էի, որ քիչ չեն այդ լրությունից խաբվողները: Այդ լրությունը խախտվելու էր, խախտվելու էր անպայման:

Այս ընթացքում հասցրինք երեք անգամ խաշի գնալ: Եւ ահա, մի օր Իմաստուն Ծերուկը կոնսպիրատիվ բնակարան մտավ մի ինչ-որ տարօրինակ հայացք աչքերի մեջ պահած: Նա սեղանին դրեց օրվա թերթերը, որ ազդարարում էին, թե եկել է «հիմա»-ի ժամանակը: Մենք նայեցինք իրար եւ ոչինչ չասացինք. ամեն ինչ պարզ էր առանց խոսքի:

Այդ օրը արթնացա սովորականից վաղ, սափրվեցի, ձվածեղ արեցի ու կերա: Ծերուկը եկավ պայմանավորված ժամին: Դռան ձայնի հետ սիրտս սկսեց արագ բաբախել. ես հասկանում էի, որ ավարտին է մոտենում կոնսպիրատիվ կյանքը, հասկանում էի, որ շուտով տեսանելի եւ հասանելի եմ դառնալու՝ առաջվա պես:

Արդեն պատրաստ էի՝ հագիս ունեի սպիտակ վերնաշապիկ եւ ալ փողկապ, կոստյումս գրկել էր ուսերս, վերարկուս փայլում էր թարմությունից: Տնից դուրս եկանք սովորականի պես, ամեն օր աշխատանքի գնալու նման: Բայց Երեւանին մոտենալուն զուգընթաց՝ հուզմունքս մեծանում էր: Զգում էի սրտիս յուրաքանչյուր տրոփյունը, մարմինս պրկվել էր եւ դարձել մի տեսակ անշարժ: Ճանապարհին ոստիկանների տարօրինակ առատություն կար. տարօրինակ՝ սովորական օրվա համար, սովորական՝ հանրահավաքի օրերին: Բայց ոստիկանները ոչ մի ուշադրություն չէին դարձնում Իմաստուն Ծերուկի ջիփին, որը դեռեւս պահպանել էր իշխանական պետհամարանիշերը: Մենք սլանում էինք լռության պայմաններում: Ես ուզում էի ինչ-որ խոսակցություն սկսել, բայց ոչինչ չէր ստացվում: Գլխիս մեջ պտտվում էին խոսակցության զանազան տարբերակներ, բայց հաջորդ պահին դրանք անհերթեթ էին թվում, անիմաստ, անպատեհ: Զգացողություններս, մտքերս խառնվել էին իրար եւ գրկվել կոնկրետությունից: Փորձում էի ինչ-որ կոնկրետ բան մտածել. ոչ մի կերպ չէր ստացվում: Փորձում էի ինչ-որ խոսակցության նյութ գտնել՝ էլի չէր ստացվում:

Պետավտոտեսչության պահակակետը անցանք առանց որեւէ բարդության: Մտանք Երեւան: Լարվածությունս ահագնանում էր: Երեւանի երթեւեկը կլանեց մեզ, Երեւանը կլանեց մեզ՝ սովորականի նման: Կարծես ոչինչ չէր պատահել, կարծես այստեղից չէի էլ հեռացել, կարծես այստեղ էի եղել միշտ՝ հենց այստեղ, հենց այս խցանման մեջ: Խցանումը կլանել էր մեզ, մենք դարձել էինք խցանման մասը, մենք դարձել էինք փոքրիկ դետալը այդ մեծ խցանման:

Տարօրինակ հատկություն ունի ժամանակը. անցյալը միշտ կարճ է թվում, ներկան՝ միշտ ձգձգված, եւ խցանումը, ավտոմեքենաների խցանումը շոշափելի է դարձնում այս զգացողությունը: Այս խցանումը չար կատակ խաղաց իմ գլխին. այն ինձ քարշ տվեց ու կանգնեցրեց մեր պատուհանների տակ, իմ ընտանիքի, իմ երեխաների տան պատուհանների տակ: Ես տեսնում էի այդ պատուհանները, տեսնում էի մեր վարագույրները, բայց չէի ուզում նայել, չէի ուզում շեղվել, մտադիր չէի շեղվել իմ ճանապարհից:

Խառնիճաղանջ մտքերս հստակվեցին. «Մոռանանք մեր տների մասին, մոռանանք մեր անկողինների մասին: Մեր տունը, մեր անկողինը Ազատության հրապարակն է՝ այնքան ժամանակ, քանի դեռ Հայաստանում չի հաստատվել ժողովրդի իշխանություն, քանի դեռ Հայաստանում չի հաստատվել օրենքի իշխանություն», - մտածեցի ես ու գտա մտքերի այն ընթացքը, որ անհրաժեշտ էր տվյալ պահին. «Մենք այսօր կանգնած ենք ընտրության առաջ: Այսօր մենք կամ պետք է հայրենիք կերտենք մեր երեխաների համար, կամ դավաճանենք մեր երեխաներին»: Հետո եկավ հաջորդ միտքը. «Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացի. Հայաստանի ապագան կախված է մեկ մարդուց, եւ այդ մեկ մարդը դո՛ւ ես»: Ապա եւ՝ «Կեցցե Ազատությունը, կեցցե Հայաստանի Հանրապետությունը, կեցցեն մեր երեխաները, որ ապրելու են ազատ եւ երջանիկ Հայաստանում»:

Այս մտքերը ինձ օգնեցին հաղթահարել ժամանակը: Իսկ մենք մոտենում էինք, անկասելիորեն մոտենում էինք իրադարձությունների վայրին: Այդ օրը հանրահավաքը Մատենադարանում էր՝ այնպես, ինչպես 2008-ի փետրվարի 20-ին: Երեւանի Կենտրոնը լիքն էր ոստիկաններով. ես գլխիս քաշեցի այս դեպքի համար նախապատրաստված գլխարկը, որ թաքցնում էր ինձ.

- Թամանյանի արձանի մոտ կիջնեմ,- ասացի ես:

Իմաստուն Ծերուկը ոչինչ չասաց, ոչ մի շարժում չարեց, բայց նրա կեցվածքը համաձայնություն էր արտահայտում:

Ոչ թե մեքենան էր շարժվում, այլ խցանումը: Խցանումը մեզ առաջ էր տանում, լավայի դանդաղ հոսանքի նման, խցանումը խոշտանգում էր մեզ: Ի վերջո հասանք

Մոսկովյան-Մաշտոց խաչմերուկին: Ես չկարողացա համբերել՝ մինչեւ Թամանյանի արձանին հասնելը. մեքենայից իջա հենց խաչմերուկում, առանց որեւէ բան ասելու:

Այստեղից երեւում էր հանրահավաքը, հանրահավաքը հասնում էր «Նաիրի» կինոթատրոն: Շարժվեցի հանրահավաքի ուղղությամբ. գլխարկը փակում էր ճակատս, չէի նայում մարդկանց, իմ հայացքը պատկանում էր միայն անորոշությանը: Անվրդով անցնում էի անտարբեր ուստիկանների կողքով եւ ի վերջո հայտնվեցի հանրահավաքի մարդկանց շարքերում: Հարթակից լսվում էին ձայներ, հարթակը հանգիստ էր ու ինքնավստահ: Ես շտապում էի հասնել հարթակին: Անցնում էի մարդկանց միջով: Բայց դա գնալով ավելի ու ավելի դժվար էր դառնում՝ մարդիկ կանգնած էին կողք կողքի, ուս ուսի, մարդիկ կարծես իրար էին ձուլվել:

Ի վերջո, հարթակից հնչեց պատկառագրու ձայնը. «Պայքար, պայքար, մինչեւ վերջ»: Մարդիկ ալեկոծվեցին, մարդիկ արձագանքեցին. «Պայքար, պայքար, մինչեւ վերջ»: Նրանք վեր պարզեցին բռնցքները, եւ ազատ տարածություն բացվեց. դա փոքր-ինչ հեշտացրեց իմ ընթացքը:

Արդեն մոտ էի, արդեն շատ մոտ էի հարթակին, արդեն հաղթահարել էի հոծ բազմության շերտերը եւ բարձրանում էի Մատենադարան: Ահա հասնում եմ Մաշտոցի արձանին ու ձախ կողմով բարձրանում դեպի հարթակ: Բայց մի ձեռք կանգնեցրեց ինձ. հարթակը հսկող տղաներից էր: Բարձրացրի հայացքս ու նայեցի նրան: Նրա բիբերը լայնացան. նա լուռ մի կողմ քաշվեց: Ահա եւ տեսնում եմ բարձրախոսը, տեսնում եմ նպատակակետը: Նրանից ինձ բաժանող վերջին երեք քայլերին զուգընթաց՝ հանեցի գլխարկս եւ կանգնեցի բարձրախոսի առաջ, նայեցի մարդկանց, մարդիկ տեսան ինձ: Բարձրացրի ձեռքերս, մարդկանց միջով մի խուլ հեւոց անցավ.

- Հըըըըըըըըըըըըը~:

Չհասկացա՝ սպասո՞ւմ էին ինձ, թե չէին սպասում: Բայց գիտեի, որ ինչ-որ բան պետք է ասել: Փորձեցի ձայն հանել, բայց կոկորդս բռնվել էր: Շուրջը լռություն էր, մի տարօրինակ լռություն: Ես պետք է ինչ-որ բան ասեի, բայց կոկորդս ավելի ամուր էր սեղմվում: Ի վերջո հավաքվեցի, ժողովեցի բոլոր ուժերս, եւ կարողացա ասել միայն հետեւյալը.

- Հի-մա, հի-մա, հի-մա...

Մարդկային օվկիանոսը ալեկոծվեց: Բոլորով շարժվեցինք դեպի Ազատության հրապարակ.... Մեր ընթացքը անկասելի է...

ՆԻԿՈԼ ՓԱՇԻՆՅԱՆ

Ընթերցողին

Ահա եւ, սիրելի ընթերցող, ավարտվեց պատմությունը իմ շուրջերկրյա ճանապարհորդության մասին: Չգիտեմ՝ որքանով այն հետաքրքրեց ձեզ, բայց ենթադրում եմ, որ շատերին է հետաքրքիր, թե ի՞նչն էր այստեղ իրական, եւ ինչը՝ մտացածին: Ես չեմ խուսափի պատասխանել այս հարցին, բայց կպատասխանեմ յուրովի: Այս պատմության մեջ չկա ոչ մի կեղծիք: Սա է ճշմարտությունը: